

Держава та регіони

Серія:
Економіка та підприємництво
2020 р., № 2 (113)

Науково-виробничий журнал

Голова редакційної ради: **О. В. Покатаєва**,
доктор економічних наук, доктор юридичних наук, професор

Головний редактор:
О. І. Трохимець, доктор економічних наук, професор

Редакційна колегія:
К. М. Жиленко, доктор економічних наук, доцент
О. В. Козирєва, доктор економічних наук, професор
Г. Ю. Кучерова, доктор економічних наук, доцент
С. П. Кучин, доктор економічних наук, професор
Н. Г. Метеленко, доктор економічних наук, професор
І. М. Нєнно, доктор економічних наук, доцент
А. А. Олешко, доктор економічних наук, професор
М. М. Радєва, доктор економічних наук, професор
В. О. Ткач, доктор економічних наук, доцент
С. М. Халатур, доктор економічних наук, професор
Н. С. Шалімова, доктор економічних наук, професор
Н. В. Якименко-Терещенко, доктор економічних наук, професор

Іноземні члени редакційної колегії:
Аміт Кумар, доктор фінансів, доцент (м. Лакнау, Індія)
Ян Польцин, доктор економічних наук, професор (м. Піла, Польща)

Технічний редактор: **М. В. Блохіна**
Дизайнер обкладинки: **Я. В. Зоська**

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України
в галузі економічних наук (Категорія «Б»)
на підставі Наказу МОН України
від 17 березня 2020 року № 409 (Додаток № 1).
Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування;
072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент;
075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність;
292 – Міжнародні економічні відносини.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index
Cordicus International (Республіка Польща)

Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади
дозволено лише за згодою автора і редакції.

При передрукуванні посилання на журнал "Держава та регіони.
Серія: Економіка та підприємництво" обов'язкове.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає
за фактичні помилки, яких він припустився.

Редакція залишає за собою право редагувати та скорочувати
авторські оригінали, в тому числі змінювати назву та рубрикацію.
В статтю можуть вноситися зміни редакційного характеру
без згоди автора (авторів).

Засновник:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету
інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України про державну
реєстрацію друкованого засобу
масової інформації
Серія KB No 14178-3149 ПР від 24.04.2008 р.

Видавець:

Класичний приватний університет
Свідоцтво Державного комітету
інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3321 від 25.11.2008 р.

Журнал ухвалено до друку вченою радою
Класичного приватного університету
29.04.2020 р., протокол № 7

Адреса редакції:

Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б.
Телефон: +38 (099) 273 83 99
Електронна пошта:
editor@econom.stateandregions.zp.ua
Офіційний сайт:
www.econom.stateandregions.zp.ua

Підписано до друку 30.04.2020
Формат 60×84/8. Ризографія. Тираж 300 пр.
Замовлення № 0620/138.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
Телефони: +38 (0552) 39 95 80,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Радіонова А.С.

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СТАНОВЛЕННІ ПОТЕНЦІАЛУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	8
--	---

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Кицюк І.В.

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ БІЗНЕСУ В ГЛОБАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	15
---	----

Налбандян Н.А.

ДИНАМІКА ЗМІНИ РІЗНИЦІ ЦІН ГОТІВКОВОГО (СПОТОВОГО) ТА Ф'ЮЧЕРСНОГО РИНКІВ В РАМКАХ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СИРОВИННИМИ ПРОДОВОЛЬЧИМИ ТОВАРАМИ.....	21
--	----

Ніконенко У.М.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СИРОВИННІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	26
--	----

Петько С.М.

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У ПІВДЕННІЙ КОРЕЇ ТА ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	32
---	----

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Братусь Г.А.

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА РІВНЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	39
---	----

Budiakova Olena, Shaposhnikova Olena

CURRENT PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE.....	45
---	----

Колокольчикова І.В.

МОДЕЛЬ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧА НА РИНКУ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ: ФАКТОР СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ.....	50
--	----

Копитко В.І., Копитко О.В.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИКИ НА РИНКУ ЗАЛІЗНИЧНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ.....	55
--	----

Олешко А.А., Канцур І.Г.

УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ПРОЦЕСОМ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	60
---	----

Ортіна Г.В.

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ НА ОСНОВІ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	66
---	----

Рябчук О.Г., Гожуловський С.С.

ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТНИЙ АУДИТ».....	70
--	----

<i>Саковська О.М.</i> МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ.....	77
<i>Ткаченко А.М., Бугрім О.Ю.</i> КАПІТАЛІЗАЦІЯ ПРИБУТКУ – ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	84

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Бугріменко Р.М.</i> ОПТИМІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГУ.....	90
<i>Волощук К.Б., Волощук В.Р., Кацан А.М.</i> ТЕНДЕНЦІЇ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ.....	95
<i>Волощук Ю.О., Іванишин О.В., Богачик С.В.</i> ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	101
<i>Ворончак І.О.</i> СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЯМИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	107
<i>Дідух С.М.</i> АГРОПРОМИСЛОВІ ХОЛДИНГИ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ.....	113
<i>Ковшова І.О., Ніколаєва О.А.</i> РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО БРЕНДУ ОДЯГУ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ.....	117
<i>Кожушко С.П., Захарова С.Г.</i> МАРКЕТИНГОВА ПОЛІТИКА ЦІНОУТВОРЕННЯ У СУЧАСНОМУ ГОТЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....	123
<i>Кононенко Г.І.</i> АНАЛІЗ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВ ШВЕЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ.....	128
<i>Коптєва Г.М.</i> ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА	133
<i>Москвіченко І.М., Стаднік В.Г.</i> ЛОГІСТИЧНИЙ АУТСОРСИНГ ФУНКЦІЙ ЛІНІЙНОГО АГЕНТА В ГЛОБАЛЬНІ ЦЕНТРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ БІЗНЕСУ.....	139
<i>Пантелеймоненко А.О., Гончаренко В.В., Рижик І.О.</i> КООПЕРАТИВИ У СФЕРІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДНИК СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	147
<i>Свістунов О.С.</i> РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНИХ УКЛАДІВ.....	156
<i>Файвішенко Д.С.</i> МАТРИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БРЕНДУ.....	160
<i>Халахур Ю.Л.</i> АУТСОРСИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УСПІШНОЇ ЛОГІСТИКИ ПІДПРИЄМСТВА.....	165
<i>Чмерук Г.Г.</i> ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	170

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Кіктенко О.В.

ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ.....178

Міхно І.С., Коваль В.В., Трохимець О.І.

РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ.....183

Юхименко П.І., Батажок С.Г., Бількевич В.В.

ФОРМУВАННЯ ДОСКОНАЛОГО ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО
СЕРЕДОВИЩА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ
ОБ'ЄДНАНИХ ГРОМАД СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ.....191

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Кирилов Ю.Є., Присяжнюк П.В.

СТАН ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СТВОРЕННЯ
МЕРЕЖІ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....197

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Наумова М.О.

ПРОГРЕСИВНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЗАПОЗИЧЕННЯ ЙОГО В УКРАЇНІ..... 202

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Чижова Т.В.

ТУРИСТИЧНИЙ ЗБІР ЯК ІНСТРУМЕНТ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ РЕГІОНУ..... 209

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Лактіонова Л.А.

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ
ЗА ДАНИМИ ПРОМІЖНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ..... 215

Людвенко Д.В.

МІСЦЕ ОБЛІКУ ТВАРИННИЦТВА
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ..... 222

Спіцина Н.В., Кравцова С.В.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ОБЛІК..... 228

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Гуменюк І.Л., Чубайко О.В., Шевчук О.В.

РОЛЬ І ПРИЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ..... 234

CONTENTS

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Radionova Antonina

THE ROLE OF PUBLIC POLICY IN DEVELOPING THE POTENTIAL OF THE INFORMATION ECONOMY AND DIGITAL TRANSFORMATION.....	8
--	---

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Kytsyuk Iryna

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND COMPETITIVE ADVANTAGES OF BUSINESS IN THE GLOBAL ECONOMIC ENVIRONMENT.....	15
---	----

Nalbandian Nikolai

THE DYNAMICS OF CASH AND FUTURES PRICES DIFFERENCE IN GLOBAL FOOD COMMODITY TRADE.....	21
---	----

Nikonenko Uliana

CONCEPTUAL GROUNDS OF THE STABILIZATION POLICY IN THE RAW MATERIAL ECONOMY	26
---	----

Petko Stanislav

MECHANISMS OF INVESTMENT PROJECTS REALIZATION IN SOUTH KOREA AND EXPERIENCE FOR UKRAINE.....	32
---	----

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Bratus Hanna

COMPLEX ASSESSMENT OF THE LEVEL OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC ECONOMY.....	39
---	----

Budiakova Olena, Shaposhnikova Olena

CURRENT PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE.....	45
--	----

Kolokolchikova Iryna

MODEL OF CONSUMER BEHAVIOR IN THE MARKET OF FRUIT AND BERRY PRODUCTS: A FACTOR OF RURAL AREAS.....	50
---	----

Kopytko Vasyl, Kopytko Olha

MODERN TRENDS OF LOGISTICS DEVELOPMENT ON THE RAILWAY MARKET.....	55
---	----

Oleshko Anna, Kantsur Inna

MANAGEMENT OF THE BUDGET PROCESS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION.....	60
--	----

Ortina Ganna

STRATEGIC PLANNING ON THE BASIS OF THE AVAILABILITY OF REGIONAL SECURITY.....	66
--	----

Riabchuk Oksana, Gozhulovsky Sergiy

JUSTIFICATION CONCEPT OF THE «STATE BUDGET AUDIT».....	70
--	----

Sakovska Olena

MECHANISM OF STATE SUPPORT FOR THE REGULATION OF AGRICULTURAL COOPERATIVES ACTIVITIES.....	77
---	----

<i>Trachenko Alla, Bugrim Olexandr</i> CAPITALIZATION OF PROFIT AS A GUARANTEE FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT.....	84
--	----

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

<i>Buhrimenko Roman</i> OPTIMIZATION OF RETAIL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT BASED ON THE MARKETING CONCEPT.....	90
<i>Voloshchuk Kateryna, Voloshchuk Vitaliy, Katsan Andriy</i> TRENDS FOR FOREIGN INVESTMENT OF AGRARIAN ECONOMY SECTOR ENTERPRISES.....	95
<i>Voloshchuk Yuliia, Ivanyshyn Oleksandr, Bohachyk Serhii</i> IMPLEMENTATION OF THE ENTERPRISE INNOVATION DEVELOPMENT STRATEGY.....	101
<i>Voronchak Ivan</i> SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE INNOVATION MANAGEMENT OF A MODERN ENTERPRISE.....	107
<i>Didukh Serhii</i> AGRICULTURAL HOLDINGS IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE DEVELOPMENT.....	113
<i>Kovshova Iryna, Nikolaieva Oleksandra</i> DEVELOPMENT OF UKRAINIAN CLOTHING BRAND IN THE INTERNET.....	117
<i>Kozhushko Svitlana, Zakharova Svitlana</i> MARKETING POLICY OF PRICE FORMATION AT MODERN HOTEL ENTERPRISE.....	123
<i>Kononenko Anna</i> ANALYSIS OF THE COMPETITIVE ENVIRONMENT OF THE GARMENT ENTERPRISES OF UKRAINE.....	128
<i>Koptieva Hanna</i> ECONOMIC SECURITY AS CRITERIA FOR ASSESSMENT OF BUSINESS PROCESSES.....	133
<i>Moskvichenko Irina, Stadnik Victoria</i> LOGISTICS OUTSOURCING OF LINE AGENT FUNCTIONS TO GLOBAL BUSINESS SERVICE CENTERS.....	139
<i>Panteleimonenko Andrii, Goncharenko Vladislav, Ryzhyk Iryna</i> COOPERATIVES IN THE SCHOOL EDUCATION AS A COMPONENT OF SOCIAL ECONOMY.....	147
<i>Svistunov Alexey</i> DEVELOPMENT OF THE MECHANICAL ENGINEERING ENTERPRISES TECHNOLOGICAL PROCESSES IN THE CONTEXT OF THE TECHNOLOGICAL FACILITIES EVOLUTION.....	156
<i>Fayvishenko Diana</i> COMPETITIVE MATRIX ANALYSIS OF BRAND.....	160
<i>Halahur Yuliya</i> OUTSOURCING AS A TOOL FOR SUCCESSFUL ENTERPRISE LOGISTICS.....	165
<i>Chmeruk Halyna</i> TOOLS FOR DIGITAL TRANSFORMATION OF BUSINESS ENTITIES.....	170

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Kiktenko O.V.

ECONOMIC FEATURES OF PUBLIC POLICY
IMPLEMENTATION IN THE EDUCATION SYSTEM.....178

Mikhno Inessa, Koval Viktor, Trokhymets Olena

REGULATION OF INVESTMENT AND INNOVATION DEVELOPMENT
OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION.....183

Yukhimenko Petro, Batazhok Svetlana, Bilkevych Vita

FORMATION OF PERFECT INSTITUTIONAL
ENVIRONMENT FOR INVESTMENT ATTRACTIVENESS
OF UNITED COMMUNITIES IN RURAL AREAS.....191

ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Kirillov Yurii, Prisyajnyuk Petro

THE STATE AND SOCIO-ECONOMIC RATIONALE OF THE NETWORK
OF THE RESERVED TERRITORIES OF THE KHERSON REGION.....197

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Naumova Mariia

PROGRESSIVE INTERNATIONAL EXPERIENCE DEVELOPMENT
OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND ADOPTING IT IN UKRAINE.....202

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Chyzhova Tamila

TOURIST TAX AS A TOOL FOR FINANCIAL SUSTAINABILITY IN THE REGION.....209

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Lakhtionova Liudmyla

A GENERAL ASSESSMENT OF NON-CURRENT ASSETS
ACCORDING TO THE INTERIM FINANCIAL STATEMENTS.....215

Liudvenko Dmytro

PLACE OF LIVESTOCK ACCOUNTING
IN ENSURING FOOD SECURITY OF UKRAINE.....222

Spitsyna Nataliya, Kravtsova Sofiia

LIABILITIES: CONTENT, CLASSIFICATION, ACCOUNTING.....228

MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Humeniuk Iryna, Chubaiko Olena, Shevchuk Oleksandr

THE ROLE AND PURPOSE OF INFORMATION COMMUNICATION
TECHNOLOGIES IN ECONOMIC DEVELOPMENT.....234

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.342

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-1>

Радіонова А.С.

аспірант кафедри економічної теорії
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5585-5052>

Radionova Antonina

PhD Student of the Department of Economic Theory
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СТАНОВЛЕННІ ПОТЕНЦІАЛУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

THE ROLE OF PUBLIC POLICY IN DEVELOPING THE POTENTIAL OF THE INFORMATION ECONOMY AND DIGITAL TRANSFORMATION

У статті розглянуто закономірності появи поняття потенціалу інформаційної економіки. Обґрунтовано виокремлення трьох основних періодів та етапів формування потенціалу інформаційної економіки за ознакою розвитку його науково-технологічного складника і тенденцій комерційного впровадження різних поколінь інформаційних та телекомунікаційних технологій. Проведено аналогії з розробленими провідними міжнародними організаціями дослідженнями у сфері розвитку інформаційного суспільства, технологічного розвитку компаній та технологій безпосередньо. На кожному з етапів досліджено соціальні та економічні виклики та загрози, які виникають внаслідок технологічної модернізації, а також питання, що стосуються необхідності й удосконалення державного регулювання для їх мінімізації або ліквідації, стратегічні державні пріоритети у розвитку прогресивних технологій.

Ключові слова: економічний потенціал, інформаційна економіка, потенціал інформаційної економіки, державна стратегія, державна політика.

В статье рассмотрены закономерности появления понятия потенциала информационной экономики. Обосновано выделение трех основных периодов и этапов формирования потенциала информационной экономики по признаку развития его научно-технологической составляющей и тенденций коммерческого внедрения различных поколений информационных и телекоммуникационных технологий. Проведена аналогия с разработанными ведущими международными организациями исследованиями в области развития информационного общества, технологического развития компаний и самих технологий. На каждом этапе исследованы социальные и экономические вызовы и угрозы, возникающие в результате технологической модернизации, а также вопросы, касающиеся необходимости и усовершенствования государственного регулирования для их минимизации или ликвидации, в том числе стратегические государственные приоритеты в развитии прогрессивных технологий.

Ключевые слова: экономический потенциал, информационная экономика, потенциал информационной экономики, государственная стратегия, государственная политика.

The article is devoted to the research of the potential of the information economy, marked by distinctive development of scientific, technological, and human potentials. As a result of continuous evolution of technologies, their

commercialisation leads to new uncertainties affecting the social and economic development of countries. Understanding and harnessing new opportunities in the right direction shapes the potential of the information economy and determines its competitiveness in the global arena. Thus, the state support of digital technology and innovation becomes increasingly important. Taking into account the particularities of the development of these technologies and the degree of their penetration into public life, we have identified three stages of the development of the potential of the information economy: from the inception to understanding their fundamental impact on economic processes. The author draws parallels with the studies conducted by leading international organisations in the field of information society development, corporate technological development, and technologies. As a result of the development of information technology, the understanding and approaches to the formation of public strategies and international recommendations for the management of information and innovation processes are changing. The evolution of public regulation in the sphere of information economy potential goes from mere provision of favourable conditions for relevant business processes to proactive participation in research and development (and procurement) of new technologies, and the development of structural components of economic potential embodied in strategic and integrated reorganisation of socio-economic life on the principles of multiple stakeholders and ecosystems. The article emphasises the importance of a full-fledged and reliable assessment of the information economy's development, which enables governments to be guided by the existing state of affairs in the countries, points to possible flaws in political decisions regarding the development of the information society, and helps take effective decisions quickly.

Keywords: economic potential, information economy, potential of information economy, public strategy, public policy.

Постановка проблеми. Інформаційна економіка – поняття, що характеризує особливості бізнес-активності в умовах інформаційного суспільства, яке почало формуватися з середини 1950-х рр. в США, трохи пізніше в Японії та розвинених країнах Західної Європи. Сьогодні її розглядають як вищий ступінь розвитку економічної системи, характерної для постіндустріального суспільства, яка за своєю суттю одночасно видається і мережевою (за базовою структурою організації відносин), і цифровою (за формою використовуваних ресурсів та засобами виробництва), і електронною (за формою відносин і виду/виду продукції), і сервісною (за переважанням сектором економіки та зайнятості), і віртуальною (за основним середовищем комунікацій і відносин), і інноваційною (за величиною наукової та креативної діяльності). За свою понад шістдесятилітню історію вона вплинула на трансформацію багатьох економічних категорій і виокремлення нових понять, які описують її глибинний зміст та допомагають краще зрозуміти викликані її появою інституціональні та соціально-економічні перетворення.

Ґрунтуючись на еволюції технологій та їхньому революційному впливові на соціально-економічні процеси, розбудова інформаційної економіки перетворилася на стратегічний пріоритет національного та глобального розвитку. Він передбачає формування окремих складників (потенціалів, таких як виробничо-технологічний, людський, у тому числі інтелектуальний, креативний і соціальний, інноваційний, науковий, експортний та ін.) системи інформаційного суспільства, інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) в господарські, політичні процеси та повсякденне життя, органічно поєднуючись у специфічний для інформаційного суспільства економічний потенціал країни. При цьому простежуються етапи розвитку цих технологій, які розгортаються внаслідок дії ринкових механізмів та ефективного регулювання з боку інклюзивних політичних та економічних інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням концепцій становлення і розвитку інформаційної економіки, її суті, теоретико-методологічної основи, структури, ролі у системі сучасної економічної науки займалися багато вітчизняних учених, зо-

крема А. Чухно, А. Маслов, С. Ещенко, Ю. Бажал, Л. Мельник, О. Москаленко, Ю. Зайцев, В. Савчук, В. Геєць, В. Новицький, О. Білорус, М. Данилович-Кропивницька та ін. Теоретичне розроблення основ державного регулювання у сфері інформатизації в Україні здійснювали Л. Аведян, Г. Почепцов, Н. Грицяк, Л. Литвинова, О. Шульга, І. Арістова та ін., крім того, звертали увагу на необхідність трансформації державної політики у сфері інформатизації О. Риженко, О. Бурба, В. Ляшенко, О. Вишневський, С. Іванов та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зміна соціально-економічних, ринкових процесів під впливом динаміки ІКТ зумовлює необхідність перетворення усталених підходів до прийняття політичних рішень для ефективної інноваційної та цифрової трансформації, формування принципово нового економічного потенціалу країни, але в роботах науковців, на наш погляд, залишається недослідженою поступова адаптація механізмів державного регулювання до всеохоплюючої зміни господарського середовища і соціальних відносин.

Постановка завдання. Метою дослідження є впорядкування і систематизація процесу становлення і розбудови інформаційного суспільства для виявлення якісних і кількісних змін у державній політиці, покликаних сприяти подальшому керованому формуванню і використанню потенціалу інформаційної економіки для підвищення конкурентоспроможності країни у світі.

Виклад основного матеріалу. Термін «економічний потенціал» є полісистемним поняттям і потребує комплексного підходу щодо формулювання його сутності та основних ознак, оскільки у своєму розумінні виявляється бівекторним: здобутим (досягнутим, наявним, поточним) і перспективним (вірогідним). У першому разі економічний потенціал відображає фактичні можливості та ресурси, що використовуються або можуть бути використані для досягнення певної мети; досягнутий рівень ключових показників економічної системи, а в другому – вказує на невикористані, приховані резерви і перспективи щодо організації економічної діяльності для максимального задоволення наявних та майбутніх потреб; можливий рівень розвитку економічної системи.

Поруч із цим економічний потенціал можна розглядати також як результат відносин між суб'єктами господарювання, що залежать від ендегенних та екзогенних параметрів. Саме через множинність тлумачень сьогодні в економічній науці є кілька підходів до трактування цього поняття, а саме: 1) ресурсний (Л.І. Абалкін, Ю. Личкін, Б. Плишевський, А.В. Тодосійчук, І.П. Отенко, К. Давискіб, О. Оніщенко, Б. Пасхавер, А.І. Архипова, Ф.М. Русинов, О.Г. Макаренко та ін.), 2) виробничий або результативний, факторний підхід (Б.М. Мочалов, Д.М. Крук, С.Г. Струмилін, В.М. Мосін, В.С. Коломийчук, А.М. Румянцев, А.І. Самоукін, В.І. Свободін, Е.Б. Фігурнов, Д.К. Шевченко, О.І. Олексюк, О.К. Добикіна та ін.), 3) ймовірнісний (М. Орлатий, А. Величко, М. Кондратьєва, О.В. Козлова та ін.), 4) процесний (О.Ю. Чаленко, О.І. Сілантьєв), 5) комплексне трактування категорії (С.В. Мочерний, Р.Б. Матковський). Узагальнюючи теоретичні розроблення зазначених підходів, можна сформулювати визначення *економічного потенціалу* як можливості національної економіки за наявних (відомих та ще не виявлених) ресурсів і заданих внутрішніх (інституціональному середовищі) і зовнішніх умов забезпечувати розширене суспільне відтворення та соціально-економічний прогрес суспільства.

Ураховуючи цивілізаційний підхід та особливості розвитку економічних відносин і еволюцію технологічного способу виробництва, можна говорити про економічний потенціал відповідних суспільств (аграрного, індустріального та постіндустріального) як системи характерних їм структурних елементів – потенціалів, виділених за видами провідних чи використовуваних ресурсів. Такими елементами виступають природно-ресурсний, виробничий (виробничо-технологічний), людський (раніше – трудовий), фінансовий, інвестиційний, науковий (науково-технологічний), інноваційний, інформаційний та інші види потенціалів. Зокрема, для постіндустріальної інформаційної економіки надважливу роль відіграє еволюція науково-технологічного, інноваційного, інформаційного, інвестиційного та людського (у частині освітнього, інтелектуального, креативного, трудового) потенціалів. Крім того, вважаємо, що категорія «трудовий потенціал» з розширенням застосування штучного інтелекту у виробничих процесах може набути нового значення і матиме особливий вплив на економічний потенціал країни загалом. Саме вони у поєднанні з іншими ресурсами та інституціональними умовами утворюють потенціал інформаційної економіки.

З іншого боку, потенціал будь-якої економіки, й інформаційної зокрема, є динамічною величиною, що виявляється у ефективному поєднанні множинних ресурсів у суспільному відтворенні та впливає на темпи соціально-економічного прогресу. Акцентуючи увагу на видах економічної діяльності, наголосимо, що в інформаційній економіці вагома роль відводиться інформаційному, інтелектуальному та креативному потенціалам, які здатні за певних умов зростати чималими темпами, а тому створювати нові і розвивати існуючі галузі промисловості, що сприятимуть соціальному та економічному піднесенню, яке тепер опиратиметься на принципово нові чинники – матеріальні, нематеріальні та позаекономіч-

ні. А тому виникає необхідність враховувати це при розробленні стратегічних цілей щодо економічного зростання та нарощувати такий актуальний вид потенціалу, як інституціональний – «потенціал організаційних і територіальних систем управління, тобто відносинами у суспільстві між людьми, колективами, об'єднаннями, партіями» [1, с. 31].

Поступальність науково-технологічного прогресу, розвиток ІКТ та ступінь їх проникнення у сфери соціально-економічного життя дають змогу виділити кілька періодів у нарощенні потенціалу інформаційної економіки. Одночасно еволюціонували і стратегії держав у підтримці невідворотного становлення і подальшого розвитку інформаційної економіки. Залежно від того, як впливали інформаційно-комунікаційні технології на соціально-економічні процеси, на їхню трансформацію, та як реагувало на ці технологічні зміни світове суспільство, можемо виокремити нині три основні етапи (таблиця 1). Запропонована періодизація деякою мірою синхронізується із трьохетапною моделлю розвитку ІКТ та розвитку інформаційного суспільства, представлена Міжнародним союзом електрозв'язку (MCE, International Telecommunication Union, ITU) у методології розрахунку індексу розвитку ІКТ (ICT Development Index, IDI) [2], стадіями цифрової зрілості компаній, виокремленні у дослідженні української команди міжнародної компанії IDC DX Agents («Агенти Цифрової трансформації») [3], а також гармонує з виділеними Бостонською консалтинговою компанією (BCG) етапами цифрової революції [4, с. 8].

Перший – початковий етап (до 2005 рр.) характеризується закладенням потенціалу інформаційної економіки: стихійним, хаотичним, нерегульованим розвитком і проникненням комунікаційних технологій у повсякденне життя, відсутністю цілей цифрової трансформації, формуванням локальних/ корпоративних мереж, їх взаємоінтеграцією і приєднанням до створеної всесвітньої мережі Інтернет (з 1983 р.), появою нових технологій радіозв'язку з передачею голосових та текстових повідомлень (від 1G у 1980-х рр. до 3G у 2000 р.), пакетної передачі даних і збільшенням чисельності користувачів мобільного зв'язку (з 4 абонентів на 100 осіб у 1997 р. до 34 абонентів у 2005 р.) та мережі Інтернет (з 2 у 1997 р. до 15 абонентів на 100 жителів у 2005 р.) [5], відокремленням послуг маршрутизації трафіку у мережі (1990 р.) та появи мережевих провайдерів (з 1995 р.), виокремленням галузі зі створення програмного забезпечення (software) для різних сфер і операцій, збільшенням виробництва електроніки, персональних комп'ютерів (за даними лише однієї компанії IBM до 2000 р. нею було реалізовано понад 140 млн. персональних комп'ютерів по всьому світі) та різного роду точних приладів для автоматизації окремих операцій/процесів на робочих місцях, появою онлайн-банкінгу та перших інтернет-магазинів (у 1994 р.) й дослідженнями їхнього якісного впливу на продуктивність, їх кореляції з темпами економічного зростання. Спостерігається поступове виокремлення групи суб'єктів господарювання, які отримують високі доходи від розроблення і впровадження ІКТ, так звану інноваційно-інформаційну ренту, та високі заробітні плати за унікальні таланти, специфічні професійні навички

Таблиця 1

Становлення потенціалу інформаційної економіки та цифрова трансформація

Періодизація становлення потенціалу інформаційної економіки	Модель розвитку ІКТ та розвитку інформаційного суспільства (MCE)	Стадії цифрової зрілості компаній (DX Agent, IDC)	Етапи цифрової революції (BCG)
Зародження потенціалу інформаційної економіки (до 2005 р.) – проникнення ІКТ та їх фрагментарний розвиток, уряди вивчають досвід і нові процеси на мікрорівні, «приміряють» його до публічного сектору, розробляють напрями державного програмування	ICT Readiness (готовність до ІКТ) – відображення рівня мережевої інфраструктури та доступу до ІКТ	Ad hoc. На цій стадії уявлення про значення та цілі цифрової трансформації хаотичні або взагалі відсутні. Успіх окремих компаній залежить від індивідуальних зусиль	Web 1.0 (1990-2000 рр.) – акцент на забезпеченні доступу до мережі Інтернет
		Opportunistic. Основні напрями цифрової трансформації визначені, необхідні ресурси є. Проте конкретні кроки компанії щодо трансформації не відпрацьовані	Web 2.0 (2000-2010 рр.) – залучення користувачів до наповнення та вивірки контенту
Формування структурних елементів потенціалу інформаційної економіки та їх ефективне використання (приблизно 2005 – 2015 рр.) – окреслення принципово нових видів потенціалу, їхньої ефективності для суспільства, розуміння необхідності їх відтворення, повномасштабне впровадження початих ініціатив та рівня підтримки держави у цьому процесі	ICT intensity (інтенсивність та здатність до ІКТ) – відображає рівень використання ІКТ у суспільстві	Repeatable. Складові стандартизовані та інтегровані. Компанія зосереджена на створенні цифрових продуктів, а не підривних інновацій	Web 3.0 (2010-2020 рр.) – ера соціальних мереж та месенджерів
		Managed. Можливості цифрової трансформації використовуються у всіх бізнес-процесах. ІТ та бізнес повністю інтегруються, даючи змогу розробляти та постачати цифрові продукти та сервіси на постійній основі	
Прогресивне вдосконалення та цілеспрямоване планування використання потенціалу інформаційної економіки для вирішення соціально-економічних проблем (з 2015 р.) – глибоке розуміння міри впливу ІКТ на окремі сфери суспільного життя, планомірне використання важелів державного впливу для усунення диспропорцій у реальному секторі	ICT impact (вплив ІКТ) – відображення наслідків / результатів більш ефективного і результативного використання ІКТ.	Organized. На цьому етапі постійне вдосконалення та новаторство стає філософією компанії. Стандарти бізнес-моделі знецінюються, а конкурентне середовище повністю змінюється	Web 4.0 (з 2020 р.) – Інтернет усього, підключення не тільки людей, а й механізмів

Джерело: складено та узагальнено автором за даними [2, 3, 4]

та компетентності, що впливало на розподіл доходів (індекс Джині) та зростання добробуту громадян. Поруч з цим стає помітним відставання менш розвинених держав у поширенні ІКТ через високу вартість самих технологій і ліцензій на їх використання, необхідність специфічної інформаційної інфраструктури та у виробленні відповідних цифрових, технологічних та технічних навичок у населення.

Однак через поступове здешевлення технологій та виробництва потужнішої електроніки, розширення ринків їх збуту (комодитизація) та приватних ініціатив в опануванні нових технологій відбувається запізнiле «просочування» інформаційних благ і у країни, що розвиваються. Утім, інформаційний сектор для більшості країн, що розвиваються, стає імпортованим, поступово адаптуючись під національні потреби – створюється національний контент на державній мові. Інтуїтивно зрозумілий інтерфейс програмного забезпечення дозволяє помалу опановувати базові цифрові навички населенням, отримувати основні послуги (фінансові, інформаційно-довідкові, в освіті, охороні здоров'я, захист персональних даних) поруч з експоненціальними технологічними проривами у різних галузях розвинених економік. Тому на цьому етапі успіх конкретних технологічних змін залежить від індивідуальних зусиль окремих суб'єктів.

З розширенням вітчизняного ринку зростаючий попит на дорогі комп'ютерні програми, легальний якісний контент та інші нові інформаційні цінності породжує явище «інтернет-піратства» – використання неліцензованого програмного забезпечення, копіювання авторського контенту та порушення прав інтелектуальної власності та авторського права [6], що певним чином відображає безпорадне матеріальне становище домогосподарств, у яких споживання матеріальних благ відмічається на межі бідності та зростає споживання нематеріальних інформаційних благ. Руйнівними загрозами у мережі стають також вірусні та кібератаки, шпiонаж та використання скопійованих персональних чи приватних даних інших осіб для власної вигоди, а відсутність досвіду ефективного правового регулювання та нормативного забезпечення врегулювання таких спорів, його недовіра негативно позначається і на іміджі будь-якої країни, і на добробуті її громадян [7].

За таких умов державними пріоритетами стало окреслення напрямів цифрової трансформації, сприяння поширенню доступу до всесвітньої мережі шляхом формування фізичної та електронної комунікаційної інфраструктури й державних інформаційних ресурсів з вільним доступом до них, створення умов для нарощування інвестицій та інновацій

у цифровому секторі економіки, що сприяють економічному зростанню, вирішення питань з формуванням і поширенням [цифрових] прав і свобод людини щодо світу онлайн, які стають логічним продовженням деяких основоположних прав (які, по суті, отримують віртуальну проекцію), закріплених у Загальній декларації прав людини та конституціях країн [8]. З іншого боку, виникала необхідність кількісного і якісного аналізу змін, що відбувалися, розуміння причин та передумов, що їх зумовлюють, значення технологічних перетворень для економіки загалом і для суб'єктів господарювання зокрема, вироблення системи статистичних індикаторів, всіляких дієвих інструментів моніторингу та прогнозування траєкторій інформаційно-технологічного розвитку та майбутнього коригування державної політики в області цифрових перетворень.

Усе це сприяло тому, що уряди мали зважати на цифрові перетворення у господарській діяльності та викликані ними соціально-культурні ефекти, певним чином регулювати відповідну сферу, виробляти певні правила і норми поведінки для сторін та реалізовувати певні заходи з інформатизації. Урахування транскордонного характеру комунікацій породжувало потребу конструктивного міжнародного діалогу на найвищому рівні щодо солідарного регулювання відносно нової сфери діяльності, сприяння рівномірному розподілу створених нею благ серед споживачів, управління наслідками її впливу на соціально-економічне життя і конкурентоспроможність країн. Такий знаковий діалог відбувся на ініційованому ООН Всесвітньому саміті з питань інформаційного суспільства (WCIC) у грудні 2003 р. у Женеві та у листопаді 2005 р. у Тунісі. Результатом цих зустрічей став перелік підсумкових документів, які через сформовані у них рекомендації сприяють розвитку відкритого для всіх інформаційного суспільства та доповнюють цілі тисячоліття. Це – Женевська Декларація принципів, Женевський План дій, Туніське зобов'язання, Туніська програма для інформаційного суспільства, які поставили розбудову інформаційного суспільства у список національних пріоритетів та завдань як визначальний чинник розвитку економіки шляхом створення для кожного умов вільного доступу до інформації та знань, користування і обміну даними. Уважаємо, що з цього моменту починається новий етап розвитку інформаційно-мережевої економіки.

Другий етап охоплює десятиліття (2005–2015 рр.) керованої і законодавчо регульованої (принаймні в розвинених країнах) інформаційно-мережевої трансформації та формуванням характерних структурних елементів потенціалу інформаційної економіки: специфічних інформаційного, науково-технологічного, трудового, інтелектуального, креативного, соціального потенціалів, а також активним нарощуванням інтенсивності ІКТ-процесів та цифрових потужностей. Цифровізація та спричинений нею імператив – подолання інформаційної та цифрової нерівності – стають пріоритетними завданнями та стратегічною метою. Так, нарощується наукоємне виробництво високоточних приладів, збільшуються державні та приватні інвестиції в інформаційний сектор, формується ІТ-індустрія, вдосконалюються

електронні комунікації, зростає швидкість мобільної передачі даних і з'являються їх нові покоління (4G відома з 2004 р., а використовується з 2008 р.), 3D-друк (технологія виникла у 1981 р., поступово розвиваючись, отримала визнання у багатьох галузях), швидкими темпами цифровізуються фінансові послуги та інші сервіси, збільшується кількість web-сторінок та web-сайтів, зростає інформаційний контент, набувають поширення соціальні мережі та посилюється їхнє значення у суспільному житті. У цей період розвиваються фінансові технології – електронні гроші, виникають криптовалюти (біткоїн у січні 2009 р.), що перетворюють страхові та інвестиційні галузі, роблять фінансові послуги онлайн доступнішими, простішими і дешевшими. Одночасно змінюються бізнес-структури та моделі, з'являються нові види діяльності, нові форми зайнятості та нові професії, нові технології (Індустрія 4.0.), нові товари, ресурси, джерела енергії, цифрові платформи, а між державами посилюється конкуренція у розробленні та введенні прогресивних технологій і сервісів (фактично змінюється сфера боротьби за світове лідерство), змінюється характер конкуренції на міжнародних ринках, де зростає прискорений обмін технологічно складною продукцією, зростає значення національної кібербезпеки та захисту персональних даних [9].

Упровадження передових технологій змінює якість економічного зростання, підвищує продуктивність праці, поглиблює інновативність виробничого процесу, сприяє безпрецедентному прискоренню процесів соціально-економічного розвитку, а нерівномірний доступ до цих технологій – поглиблює цифровий розрив. Крім того, визначається неоднорідність впливу цифрових трансформацій на окремі галузі: найбільшого, фундаментального впливу зазнають фінансові послуги, медіа, роздрібна торгівля, меншого – охорона здоров'я, освіта, транспорт й логістика, обробна і добувна промисловості, енергетика, сільське господарство, ґрунтова трансформація яких передбачається вже на наступному етапі [4, с. 10].

То ж на цьому етапі державі відводиться роль координатора діяльності різноманітних суб'єктів, що сприяє створенню умов їх входження у світовий інформаційний простір та очолює боротьбу проти цифрової нерівності. Цього можливо досягти динамічним актуальним законодавством, підтримкою науково-технічних розробок у сфері ІКТ та їх впровадження шляхом публічно-приватного партнерства, стимулюванням модернізації інформаційно-комунікаційної інфраструктури, розвитком людських ресурсів через оновлення системи формальної освіти і сприяння формування мережі неформального навчання, поглибленням державної взаємодії із громадянами та бізнесом через систему електронного врядування, електронний документообіг, надання державних послуг через мережу, створення національних центрів розвитку ІКТ, стимулювання цифрового підприємництва та електронної комерції, їх масштабування до цифрових платформ. При цьому важливу роль відіграє реформування «згори-донизу-і-знизу-догоди», коли держава приймає рішення з огляду не на власне бачення стану справ, а спираючись на досвід та ініціативність економічних суб'єктів – технічних лідерів та

користувачів інновацій, сприяючи закріпленню їхніх індивідуальних інтересів та цілей, задекларованих вже як завдання національного характеру. Таким чином, проявляється гнучкість державного управління у забезпеченні умов, що формують нове сприятливе до інформаційно-технологічних змін середовище.

Третій етап прогресивного вдосконалення та цілеспрямованого планування використання потенціалу інформаційної економіки для вирішення соціально-економічних проблем почався з 2015 р., коли окреслилися нові, революційні тренди і проривні цифрові технології (Індустрія 4.0.), що за прогнозами експертів здатні масштабно вплинути на споживачів, бізнес й публічний сектор та стати новими локомотивами чергового витку економічного росту інформаційних економік. Такими технологіями є: штучний інтелект, робототехніка, хмарні обчислення і зберігання даних, квантові розрахунки, блокчейн, технології доповненої та віртуальної реальності, інтернет речей, Big Data Analytics та Big Data Science, а трендами, до яких зростає увага, – моделювання, прогнозування, кібербезпека, доповнене 3D-друком виробництво, горизонтальна та вертикальна інтеграції, smart-технології, що породжують переосмислення ролі корпорацій у суспільстві та їх структурну перебудову [4]. Поруч з ними активно розвиваються цифрові платформи у різних сферах, що сприяє енергійному зростанню ролі «ігрофікації» – процесу вивчення будь-яких дисциплін за допомогою віртуальних ігор й віртуальної реальності та участі у ньому штучного інтелекту.

Роль держави на цьому етапі цифрових трансформацій зводиться до оперативного прийняття нормотворчих ініціатив з використанням інструментів електронної демократії та посилення впливу громадянського суспільства, всебічного сприяння і підтримки нагромадження нематеріальних активів у країні та їх перетворення на активи цифрової економіки, збільшення інноваційних проектів за участі публічно-приватного партнерства на принципах екосистемного підходу і мультистейхолдеризму [10, с. 9], з огляду на загрози порушення конфіденційності персональних даних, приватності у мережі – закріплення соціальної відповідальності бізнесу, регулювання ринку праці та реформування системи освіти. Отже, на цьому етапі ІКТ стають одночасно і інструментом для реалізації політичних рішень, і їх об'єктом. Необхідною умовою успішної інформаційної трансформації країни стає коригування державної політики щодо формування інформаційної економіки на основі аналітичних показників міжнародних рейтингів провідних приватних та міжнародних організацій у сфері цифрових перетворень, які на цьому етапі переглядаються, вдосконалюються і допомагають визначити «слабкі місця» в інформаційному розвитку та на їх основі виявити чинники підвищення якості державної політики у регулюванні процесом формування інформаційного суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Періодизація формування потенціалу інформаційної економіки дозволила з'ясувати, що створювані інформаційною революцією можливості та загрози для суб'єктів економічної системи мають піддаватися

уважному контролю з боку держави та законодавчо регулюватися для усунення структурних диспропорцій у реальному секторі, пов'язаних з нерівномірністю комодитизації самих технологій та справедливого розподілу створюваних ними інформаційних благ та доходів. На допомогу державі у моніторингу реального соціально-економічного становища має стати розроблена національна система індикаторів загальнодержавного та регіонального інформаційного розвитку, у разі її відсутності – світові рейтинги провідних міжнародних організацій, але в цьому випадку показник стосуватиметься лише національного рівня. Кожний етап становлення інформаційної економіки потребує специфічної виваженої політики, спрямованої на усунення виявлених моніторингом протиріч очікуваних змін і фактичних результатів та оперативне впровадження нових інструментів впливу за умов виникнення нових тенденцій у розвитку ІКТ. Вбачається можливість наступного доповнення зазначених етапів новими внаслідок появи майбутніх викликів, детермінованих імплементацією новітніх досягнень прогресивних технологій, та адаптації державної політики відповідно до актуальних соціально-економічних небезпек.

Бібліографічний список:

1. Солдак М.О. Інституційний потенціал промислових регіонів України. *Економіка промисловості*. 2014. № 4. С. 31–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2014_4_4 (дата звернення 9.04.2020).
2. The ICT Development Index (IDI) : conceptual framework and methodology / International Telecommunication Union. 2017. URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2017/methodology.aspx> (дата звернення 9.04.2020).
3. Як зробити, щоб вже з 2020 року Україна почала багатіти – кілька чудових слайдів, які пояснюють майбутнє економіки України. *Business Views*. 13 серпня 2019 р. URL: <https://businessviews.com.ua/ru/business/id/cifrova-transformacija-1994/> (дата звернення 9.04.2020).
4. Россия онлайн? Догнать нельзя отстать. *The Boston Consulting Group*. 2016. URL: <https://docplayer.ru/26143038-Rossiya-onlayn-dognat-nelzya-otstat.html> (дата звернення 9.04.2020).
5. Global ICT developments. International Telecommunication Union : веб-сайт. URL: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/ict/> (дата звернення 9.04.2020).
6. Малиновська В. Інтернет-піратство: Чи можливо подолати? *Ліга. Блоги*. 17.02.2017. URL: <https://blog.liga.net/user/vmalinovskaya/article/26099> (дата звернення 9.04.2020).
7. Елементи для створення глобальної культури кібербезпеки : ООН; Резолюція, Міжнародний документ від 20.12.2002 № 57/239. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b42.
8. Володовська В. Заборони та свободи в інтернеті: як виглядатиме Декларація цифрових прав людини. *Zmina*. 23 травня 2019 р. URL: https://zmina.info/articles/zaboroni_ta_svobodi_v_interneti_jiak_vigljadatime_deklaracija_cifrovih_prav_ljudini/ (дата звернення 9.04.2020).
9. Войціховський А.В. Кібербезпека як важлива складова системи захисту національної безпеки європейських країн. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. №53. С. 26–37. URL: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/3019> (дата звернення 9.04.2020).
10. Shcherbovich A.A. Multistakeholder approach and human rights in Internet Governance. *Business Informatics*. 2017. № 1(39). Р. 7–13. DOI: 10.17323/1998-0663.2017.1.7.13. (дата звернення 9.04.2020).

References:

1. Soldak M.O. (2017). Instytutsiinyi potentsial promyslovykh rehioniv Ukrainy [Institutional potential of Ukraine's industrial regions]. *Ekonomika promyslovosti* [Economics of industry], vol. 4, pp. 31–48. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econpr_2014_4_4 (accessed 09 April 2020). [in Ukrainian]
2. International Telecommunication Union (2017) The ICT Development Index (IDI): conceptual framework and methodology. Available at: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/publications/mis2017/methodology.aspx> (accessed 09 April 2020).
3. *Business Views* (2019) Yak zrobyty, shchob vzhe z 2020 roku Ukraina pochala bahatity – kilka chudovykh slaidiv, yaki poiasniuiut maibutnie ekonomiky Ukrainy [How to make Ukraine rich by 2020 – some great slides that explain the future of Ukraine's economy] (electronic edition), 13 august 2019. Available at: <https://businessviews.com.ua/ru/business/id/cifrova-transformacija-1994/> (accessed 09 April 2020). [in Ukrainian]
4. The Boston Consulting Group (2016) Rossiya onlajn? Dognat` nel` zya otstat` [Is Russia online? Catch up can't be left behind]. Available at: <https://docplayer.ru/26143038-Rossiia-onlajn-dognat-nelzja-otstat.html> (accessed 09 April 2020). [in Russian]
5. International Telecommunication Union. Global ICT developments. Available at: <http://www.itu.int/ITU-D/ict/statistics/ict/> (accessed 09 April 2020).
6. Malynovska V. (2017) Internet-piratsstvo: Chy mozhyvo podolaty? [Internet piracy: Is it possible to overcome?] *Liha. Blohy* [League. Blogs] (electronic edition), 17 February 2017. Available at: <https://blog.liga.net/user/vmalinovska-ya/article/26099> (accessed 09 April 2020). [in Ukrainian]
7. UN (2002) Elementy dlia stvorennia hlobalnoi kultury kiberbezpeky [Creation of a global culture of cybersecurity] / resolution adopted by the General Assembly 20.12.2002 № 57/239. *Zakonodavstvo Ukrainy* [Legislation of Ukraine] : baza danykh / Verkhov. Rada Ukrainy. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b42 (accessed 09 April 2020). [in Russian]
8. Volodovska V. (2019) Zaborony ta svobody v interneti: yak vyhladatyme Deklaratsiia tsyfrovyykh prav liudyny [Prohibitions and freedoms on the internet: what the Declaration of Digital Human Rights will look like] *Zmina* (electronic edition), 23 May 2019. Available at: https://zmina.info/articles/zaboroni_ta_svobodi_v_interneti_jiak_vigljadatytime_deklaracija_cifrovih_prav_liudini/ (accessed 09 April 2020). [in Ukrainian]
9. Voitsikhovskiy A.V. (2018) Kiberbezpeka yak vazhlyva skladova systemy zakhystu natsionalnoi bezpeky yevropeiskyykh krain [Cybersecurity as an important component of the national security system of European countries]. *The Journal of Eastern European Law*, vol. 53, pp. 26–37. Available at: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/3019> (accessed 09 April 2020). [in Ukrainian]
10. Shcherbovich A.A. (2017) Multistakeholder approach and human rights in Internet Governance. *Business Informatics*, vol. 1(39), pp. 7–13. DOI: 10.17323/1998-0663.2017.1.7.13. (accessed 09 April 2020).

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 330.1:330.3]:339.9

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-2>

Кицюк І.В.

кандидат економічних наук,
докторантка кафедри міжнародних
економічних відносин та управління проектами
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Kytsyuk Iryna

Ph.D. in Economics,
Doctoral Candidate at the Department
of International Economic Relations and Project Management
Lesya Ukrainka Eastern European National University

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ БІЗНЕСУ В ГЛОБАЛЬНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AND COMPETITIVE ADVANTAGES OF BUSINESS IN THE GLOBAL ECONOMIC ENVIRONMENT

Протягом останніх років все більша увага світової спільноти приділяється важливості сталого розвитку. Дотримуємося думки, що бізнес є одним із основних драйверів сталого розвитку. Зокрема, у статті зазначається, що сталий розвиток суспільства базується в тому числі на корпоративній соціальній відповідальності (КСВ). Адже динамічний розвиток та зростання невизначеності в глобальному економічному середовищі вимагають від суб'єктів господарювання конкурентних переваг нового рівня. У статті обґрунтовано вплив корпоративної соціальної відповідальності на розвиток інноваційності і конкурентоспроможності бізнесу. Висвітлено глобальні тренди розвитку корпоративної соціальної відповідальності протягом останніх років. Особливу увагу приділено розгляду основних міжнародних ініціатив, спрямованих на формування та розвиток корпоративної соціальної відповідальності.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, соціальна відповідальність бізнесу, корпоративна відповідальність, сталий розвиток, корпоративна репутація, конкурентні переваги бізнесу, глобальне економічне середовище.

В последние годы все большее внимание мирового сообщества уделяется важности устойчивого развития. Придерживаемся мнения, что бизнес является одним из основных драйверов устойчивого развития. В частности, в статье отмечается, что устойчивое развитие общества базируется в том числе на корпоративной социальной ответственности (КСО). Ведь динамичное развитие и рост неопределенности в глобальной экономической среде требуют от субъектов хозяйствования конкурентных преимуществ нового уровня. В статье обосновано влияние корпоративной социальной ответственности на развитие инновационности и конкурентоспособности бизнеса. Освещены глобальные тренды развития корпоративной социальной ответственности в течение последних лет. Особое внимание уделено рассмотрению основных международных инициатив, направленных на формирование и развитие корпоративной социальной ответственности.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, социальная ответственность бизнеса, корпоративная ответственность, устойчивое развитие, корпоративная репутация, конкурентные преимущества бизнеса, глобальная экономическая среда.

During recent years, increasing attention has been paid to the importance of sustainable development by the international community. We follow the idea that business is one of the main drivers of sustainable development. In particular, it is states in the article that the sustainable development of society is based, including, on corporate social responsibility (CSR). Because dynamic development and growth of uncertainty in a global economic environment require a new level competitive advantages from the business entities. Besides companies around the world are faced with the requirement to ensure the well-being and quality of life of both current and future generations. And it requires implementation of a radically new approach to the operational and strategic activity of companies that is regarding their corporate social responsibility. Therefore, the introduction of sustainable development principles into corporate strategies and ensuring their practical implementation takes place in the context of corporate social responsibility. The influence of corporate social responsibility on the development of business' innovativeness and competitiveness is substantiated in the article. The global trends of corporate social responsibility development during recent years are highlighted. Special attention is paid to consideration of major international initiatives aimed at the formation and development of corporate social responsibility, among which are the following: OECD Guidelines for Multinational Enterprises; International Labour Organisation's Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, MNE Declaration; United Nations Global Compact, UNGC; ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility; The UN Guiding Principles on Business and Human Rights; The 17 Sustainable Development Goals, SDGs. The importance of sustainable development disclosure is emphasized; an important role in this area play Global Reporting Initiative (GRI) and The International Integrated Reporting Council (IIRC). Corporate social responsibility is considered not only as an instrument for sustainable development, but also as a way of ensuring and maintaining the long-term competitive advantages of the enterprise.

Keywords: corporate social responsibility, corporate responsibility, sustainable development, corporate reputation, competitive advantages of business, global economic environment.

Постановка проблеми. Поняття корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) нині досить широко обговорюється в наукових колах, у бізнес-середовищі, експертами та громадськістю. Цей термін є перекладом англійського виразу «corporate social responsibility (CSR)». Досить поширеним також є вживання терміна «соціальна відповідальність бізнесу» (СВБ). Проте визначення сутності та змісту корпоративної соціальної відповідальності є різним як у теоретичній, так і в практичній площинах та вимагає уточнення [1, с. 247]. Вважаємо, що деякі причини непереконливості визначень КСВ полягають у тому, що це поняття тісно пов'язане із поняттям сталого розвитку, згідно з яким компанії у всьому світі постають перед вимогою забезпечення добробуту та якості життя як теперішніх, так і майбутніх поколінь, а характер КСВ постійно змінюється, оскільки визначається реакцією підприємств на появу нових викликів до сталого розвитку. Що, у свою чергу, вимагає кардинально нового підходу до операційної та стратегічної діяльності підприємств. Окрім того, як зазначає А. Колот, «суспільство загалом зацікавлене в тому, щоб кожна бізнес-структура набула статусу організації, орієнтованої на стійкий розвиток» [2, с. 4]. У відповідь «чимраз більша кількість бізнес-організацій сприймає КСВ не як примус або діяльність на злобу дня, а як корпоративну стратегію стійкого розвитку» [2, с. 4] та спосіб для створення якісних нових конкурентних переваг підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питань, що стосуються теорії та практики корпоративної соціальної відповідальності, зробили відомі вчені з усього світу. Зокрема, результати вивчення тем, пов'язаних із розвитком концепції корпоративної соціальної відповідальності, знайшли своє відображення у працях таких учених: А. Керролля, Т. Дональдсона, Р. Фрімана, М. Фрідмана та інших. Окремі аспекти щодо теорії та практики корпоративної соціальної відповідальності також досліджуються у роботах таких учених, як М. Вебер, М. Алухна, С. Ідоу, С. Верті-

ганс, А. Вархурст, А. Колот. Питання, що стосуються корпоративної соціальної відповідальності та конкурентоспроможності, висвітлюються у дослідженні Т. Лойкканена, К. Хітієн. Результати досліджень щодо взаємозв'язку корпоративної соціальної відповідальності та інноваційності підприємств наведено в роботах М. Алухни, К. Лоо, Ш. Дю. Варто зазначити також, що КСВ стала найбільш досліджуваною та обговорюваною темою в науці про менеджмент. Водночас відсутній цілісний підхід до виявлення сучасних особливостей та напрямів діяльності підприємств, пов'язаних із забезпеченням і підтримкою останніми довгострокових конкурентних переваг, з урахуванням нових глобальних викликів до сталого розвитку.

Формулювання цілей статті. Стаття присвячена визначенню місця та ролі корпоративної соціальної відповідальності у забезпеченні сталого розвитку суспільства загалом, а також дослідженню її впливу на формування конкурентних переваг підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спочатку поняття «сталий розвиток» та «соціальна відповідальність бізнесу» використовувалися взаємозамінно [3], але міжнародний стандарт ISO 26000:2010 Міжнародної організації зі стандартизації (англ. International Organization for Standardization, ISO) у 2010 р. визначив, що соціальна відповідальність зосереджена на організації (компанії) та пов'язана з відповідальністю за вплив її рішень та діяльності (включає продукти, послуги та процеси) на суспільство та навколишнє середовище через прозору та етичну поведінку, яка сприяє сталому розвитку, включаючи здоров'я та добробут суспільства; враховує очікування зацікавлених сторін (стейкхолдерів); відповідає чинному законодавству та міжнародним нормам поведінки; інтегрована у діяльність організації та практикується у її відносинах (відносини стосуються діяльності організації в її сферах впливу) [4]. Тому втілення принципів сталого розвитку у корпоративних стратегіях та забезпечення їх практичної реалізації відбувається в контексті корпоративної соціальної відповідальності. Таким чином,

виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що корпоративна соціальна відповідальність і є інструментом досягнення сталого розвитку.

За результатами досліджень Міжнародної консалтингової компанії Reputation Institute (Репутаційний Інститут) 2019 р. [5], інвестори та фінансисти піклуються про показники корпоративної відповідальності (англ., Corporate Responsibility, CR) – Environmental, Social and Governance, ESG (навколишнє середовище, соціальні аспекти та корпоративне управління), Sustainable Development Goals, SDGs (Цілі сталого розвитку) – більше, ніж будь-коли, вважаючи, що це здійснює суттєвий вплив на прибутковість підприємства. Пов'язано це із тим, що корпоративна відповідальність має тісний позитивний взаємозв'язок з корпоративною репутацією; а компанії, які надають пріоритет корпоративній відповідальності над «гопитвою» за прибутками, мають більш сильну корпоративну репутацію, ніж ті, хто орієнтується лише на фінансові показники. Більше того, корпоративна відповідальність – це спосіб, завдяки якому компанії можуть працювати з користю для суспільства і навколишнього середовища та забезпечувати довгостроковий успіх свого бізнесу.

Вважаємо, що у глобальному конкурентному середовищі довгостроковими конкурентними перевагами є «бачення» майбутнього, швидкість прийняття суб'єктами господарювання відповідних викликів, їхня інноваційність та ефективність функціонування за нових умов. Адже, нині конкурентна перевага компаній на світових ринках значною мірою визначається їхньою здатністю отримувати користь від знань та інновацій [6, с. 154] в усіх сферах життєдіяльності. До того ж, корпоративна соціальна відповідальність не лише сприймається як реакція підприємств на появу різного роду серйозних проблем та викликів, пов'язаних, для прикладу, із соціальною нерівністю, деградацією навколишнього середовища або ж зі зростанням потужності великих корпорацій, а й також становить вагомий орієнтир діяльності фірми, розвиваючи який, можна чіткіше усвідомити потреби та очікування різних груп зацікавлених осіб. Адже, як зазначають автори праці [7, с. 312], «для того, щоб бізнес залишався успішним у довгостроковій перспективі, він повинен створювати цінності не тільки для своїх акціонерів, а й для всього суспільства». Окрім того, погоджуємося із твердженням, що активна діяльність підприємств щодо впровадження та реалізації концепції корпоративної соціальної відповідальності однаково позитивно впливає як на формування іміджу, побудову організаційної культури, так і на інноваційність продукції та операційних процесів [8, с. 1]. Зокрема, результати дослідження [9] показують, що фірми, які проводять активну діяльність у сфері КСВ, демонструють вищу інноваційну здатність та запускають виробництво значно новітньої продукції; тим паче що позитивний взаємозв'язок між КСВ та інноваційністю є сильнішим для фірм, які здійснюють значні обсяги інвестицій у НДДКР, та фірм, що оперують на ринках із високою конкуренцією [9, с. 703]. Адже, будучи соціально відповідальними, підприємства можуть здобути довгострокову довіру працівників та споживачів як основу для роз-

будови сталого бізнесу. Що, у свою чергу, допомагає створити середовище, в якому підприємства матимуть можливість прискорювати інноваційний розвиток та забезпечувати економічне зростання [10, с. 1].

Тому досягнення Цілей сталого розвитку та підприємницька діяльність є взаємовигідними. Згідно з інформацією офіційного сайту Представництва ООН в Україні, «бізнес відіграє ключову роль у досягненні Цілей сталого розвитку. Бізнес-рішення і технології мають вирішальне значення для подолання бідності, забезпечення охорони здоров'я, освіти, боротьби зі зміною клімату і погіршенням стану навколишнього середовища. Цілі сталого розвитку є корисними для бізнесу, для розширення ринку, об'єднання зацікавлених сторін, стабілізації ринків і сприяння прозорості фінансових систем» [11].

Варто зазначити, що однією із головних суперечок Ювелейного 50-го Всесвітнього економічного форуму в Давосі 2020 р., що пройшов під знаком кліматичних проблем, стала «дискусія про те, чи повинні компанії враховувати інтереси своїх клієнтів і співробітників нарівні з інтересами акціонерів» [12].

Окрім того, міжнародна інформаційна агенція Блумберг (англ. Bloomberg) зазначає, що «капіталістична економіка змушена змінюватися, враховуючи цінності покоління міленіалів». Адже, як показало опитування Банку Америки (англ. Bank of America, BofA), «87% американців, народжених у 1981–1996 рр., під час ухвалення інвестиційних рішень вважають важливими екологічний, соціальний і політичний чинники» [12].

Таким чином, нині компанії повинні переорієнтуватися на довгострокове зростання, беручи до уваги розвиток комплексних та взаємопов'язаних екосистем (екологічних, соціальних, економічних та політичних), в межах яких вони функціонують. Без цієї перспективи цілісного управління підприємства ризикують приймати важливі рішення, які ґрунтуватимуться лише на обмежених та короткострокових економічних вигодах. Що, у свою чергу, призведе до подальшого краху світової економічної системи, а не досягнення Глобальних Цілей сталого розвитку. Проте після прийняття рішення щодо дотримання принципів КСВ і сталого розвитку як основи бізнес-операцій менеджери повинні визначити, які кроки будуть найбільш ефективними та доцільними. Насамперед йдеться про поєднання підприємницької діяльності, інноваційного розвитку та забезпечення сталого майбутнього [13, с. 5].

Еволюція КСВ відбувається відповідно до нових глобальних викликів до сталого розвитку. Саме тому значна увага приділяється дотриманню принципів КСВ у процесі управління підприємством і формулювання стратегії, визначення мотиваційних чинників та розроблення системи мотивування, формування комунікаційної та маркетингової політики, а також в управлінні персоналом. Активність підприємства щодо КСВ охоплює практично всі цілі, функції та напрями його діяльності, включаючи виробничий процес, маркетинг, фінанси, чи адміністрування [14; 8, с. 1].

Світова спільнота докладає великих зусиль для розроблення та впровадження відповідних міжнародних керівних принципів та стандартів, які повинні

поважатися бізнесом, урядами та суспільством у всьому світі.

Перші спроби регулювання ділової активності (стосовно корпоративної соціальної відповідальності) у формі стандартів (кодексів) поведінки (відповідального ведення бізнесу) були зроблені ще у 1970-х рр. XX століття:

- «Керівні Принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств» (англ. OECD Guidelines for Multinational Enterprises) були прийняті урядами держав Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (англ., Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) в 1976 р. та переглянуті в 2011 р. (містять жорсткіші стандарти корпоративної поведінки) [15];

- «Тристороння декларація принципів стосовно багатонаціональних підприємств та соціальної політики» Міжнародної організації праці (англ., International Labour Organisation's Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, MNE Declaration) була прийнята в 1977 р., зі змінами та доповненнями, внесеними у 2000 р. та у 2006 р. та переглянута в 2017 році [16];

- перші кодекси, створені самими підприємствами (переважно в США).

Створений у 2000 р., Глобальний Договір Організації Об'єднаних Націй (англ. United Nations Global Compact, UNGC) є найбільшою в світі ініціативою з питань корпоративної стійкості та лідируючою платформою для розроблення, впровадження та розкриття відповідальної корпоративної політики та практики [17].

У 2010 р. був опублікований Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 «Керівництво із соціальної відповідальності» (англ., ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility), що є ініціативою Міжнародної організації зі стандартизації (англ., International Organization for Standardization, ISO) [4].

У 2011 р. Рада ООН з прав людини (англ. The United Nations Human Rights Council, UNHRC) одностайно схвалила «Керівні принципи ООН у сфері бізнесу та прав людини» (англ. The UN Guiding Principles on Business and Human Rights), набір керівних принципів для держав та компаній щодо запобігання та подолання порушень прав людини, здійснених у процесі чи внаслідок діяльності суб'єктів господарювання [18]. Варто зазначити, що Керівні принципи щільно співвідносяться із 17 Цілями сталого розвитку (ЦСР) (англ., The 17 Sustainable Development Goals, SDGs) Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. (2030 Порядок денний) (англ. 2030 Agenda), які офіційно набули чинності 1 січня 2016 р. та формують загальні керівні принципи і стандарти для всіх країн у напрямі досягнення сталого розвитку [19].

З початку 2000-х рр. Європейська Комісія (ЄК) також активно підтримує розвиток соціальної відповідальності бізнесу. Корпоративна соціальна відповідальність була визначена в Стратегії КСВ як «відповідальність підприємств за їх вплив на суспільство». Для того щоб компанії відповідали вимогам соціальної відповідальності, їм «слід запровадити процес

інтеграції соціальних, екологічних, етичних, прав людини та споживчих проблем у свої бізнес-операції та основну стратегію у тісній співпраці зі своїми зацікавленими сторонами з метою максимального створення спільної цінності для їх власників/акціонерів та громадянського суспільства загалом та виявлення, запобігання і пом'якшення можливих несприятливих наслідків» [20]. Європейська Комісія вважає, що КСВ має важливе значення для сталого розвитку, конкурентоспроможності та інноваційності як підприємств, так і економіки Європейського Союзу (ЄС) загалом: соціальна відповідальність бізнесу надає важливі переваги компаніям у сфері управління ризиками, економії витрат, доступу до капіталу, взаємодії з клієнтами, управління людськими ресурсами та їх здатності до інновацій; в інтересах економіки ЄС вона робить компанії значно стійкішими та інноваційнішими, що сприяє сталому розвитку економіки; в інтересах суспільства соціальна відповідальність бізнесу пропонує цілий комплекс цінностей, дотримуючись яких, можна побудувати більш згуртоване суспільство та закласти основу переходу до функціонування сталої економічної системи. До керівних принципів та норм, які покладено в основу Стратегії соціальної відповідальності бізнесу, розробленої Європейською Комісією, належать: Глобальний Договір Організації Об'єднаних Націй; Керівні принципи ООН у сфері бізнесу та прав людини; Міжнародний стандарт ISO 26000:2010 «Керівництво із соціальної відповідальності»; Тристороння декларація принципів стосовно багатонаціональних підприємств та соціальної політики Міжнародної організації праці; Керівні Принципи ОЕСР для багатонаціональних підприємств [21].

Інша порівняно нова і дуже важлива глобальна тенденція розвитку корпоративної соціальної відповідальності стосується розкриття інформації щодо сталого розвитку. Важливу роль у цій сфері відіграють Глобальна ініціатива зі звітності (англ., Global Reporting Initiative, GRI) та Міжнародна рада з інтегрованої звітності (англ. The International Integrated Reporting Council, IIRC). Законодавство ЄС також вимагає від великих компаній розкривати певну інформацію про те, у який спосіб вони здійснюють свою діяльність та управляють соціальними та екологічними викликами (Директива 2014/95/EU щодо розкриття нефінансової інформації) (англ. Directive 2014/95/EU on non-financial reporting). Зокрема, починаючи із 2018 р. компанії зобов'язані включати нефінансові показники у свої річні звіти. Крім того, у червні 2017 р. Європейська Комісія оприлюднила рекомендації (Керівні принципи Європейської Комісії щодо нефінансової звітності) (англ. Guidelines on non-financial reporting (methodology for reporting non-financial information) C/2017/4234) [22], які включають методологію звітності нефінансової інформації, щоб допомогти компаніям розкривати інформацію щодо екологічних та соціальних складників їхньої діяльності. Ці рекомендації не є обов'язковими, і компанії можуть на власний розсуд вибирати, яких рекомендацій дотримуватися: міжнародних, Європейського Союзу або ж національних, враховуючи власні характеристики та особливості бізнес-середовища [23].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що втілення принципів сталого розвитку у корпоративних стратегіях та забезпечення їх практичної реалізації відбувається в контексті корпоративної соціальної відповідальності. Еволюція корпоративної соціальної відповідальності відбувається згідно з новими глобальними викликами до сталого розвитку. Міжнародне співтовариство відіграє значну роль у становленні та розвитку корпоративної соціальної відповідальності. Зокрема, нині все більша кількість компаній у всьому світі зацікавлені в дотриманні принципів та стандартів корпоративної соціальної відповідальності у власних бізнес-операціях, одночасно демонструючи відповідальність за їхній вплив на суспільство. Вважаємо, що у глобальному конкурентному середовищі довгостроковими конкурентними перевагами є «бачення» майбутнього, швидкість прийняття суб'єктами господарювання відповідних викликів, їхня інноваційність та ефективність функціонування за нових умов. Таким чином, в умовах сучасних тенденцій глобального розвитку активізація діяльності підприємств щодо впровадження та реалізації концепції корпоративної соціальної відповідальності впливає на розвиток їхньої інноваційності та конкурентоспроможності.

Бібліографічний список:

- Weber. M. The business case for corporate social responsibility: A company-level measurement approach for CSR. *European Management Journal*. 2008. Vol. 26, Iss. 4. P. 247–261.
- Колот А. Сучасна філософія корпоративної соціальної відповідальності: еволюція поглядів. *Україна: аспекти праці*. 2013. № 8. С. 3–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2013_8_3 (дата звернення: 10.11.2019).
- Jastrzębska E. Biznes na rzecz rozwoju zrównoważonego – dobre praktyki / Business for sustainable development – good practices. *Ekonomia XXI wieku / Economics of the 21st century*. 2016. 4(12). S. 36–37.
- ISO 26000:2010(en) Guidance on social responsibility. ISO : веб-сайт. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:26000:ed-1:v1:en> (дата звернення: 15.11.2017).
- Reputation Institute: веб-сайт. URL: <https://www.reprtrak.com>. (дата звернення: 09.04.2020).
- Loikkanen T., Hyytién. K. Corporate Social Responsibility and Competitiveness – Empirical Results and Future Challenges. *Environmental Management Accounting and Supply Chain Management. Eco-Efficiency in Industry and Science* / R.L. Burritt, S. Schaltegger, M. Bennett, T. Pohjola, M. Csutora (Eds.). Springer Netherlands, 2011. Vol. 27. P. 151–170. DOI: 10.1007/978-94-007-1390-1.
- Михайлишин Н.П., Романів С.Р. Концепція створення спільної цінності: новий погляд на формування цінностей компанії. *Економіка та суспільство: Електронне наукове фахове видання*. 2016. № 2. С. 312–317. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/56.pdf (дата звернення: 31.03.2020).
- Aluchna M. Społeczna odpowiedzialność biznesu a innowacyjność. Czy społeczna odpowiedzialność firmy wspomaga jej innowacyjność? / red. Piotr Płoszajski. Warszawa : Oficyna Wydawnicza SGH, 2017. str. 35–61.
- Luo X., S. Du. Exploring the relationship between corporate social responsibility and firm innovation. *Marketing Letters. A Journal of Research in Marketing*. 2015. Vol. 26, № 4. P. 703–714. DOI: 10.1007/s11002-014-9302-5.
- Zhao. H., Zhang H., Kwon H. Corporate social responsibility research in international business journals: An author co-citation analysis. *International Business Review*. 2017. Vol. 27, Issue 2, P. 389–400. DOI: 10.1016/j.ibusrev.2017.09.006.
- Цілі сталого розвитку і бізнес. *Представництво ООН в Україні* : веб-сайт. URL: <http://sdg.org.ua/ua/sdgs-and-business> (дата звернення: 02.04.2020).
- Колесніченко О. Давос-2020: що обговорювали наймогутніші люди світу і чим здивувала Україна. *Економічна правда*. 2020. 24 січня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/01/24/656210/> (дата звернення: 26.01.2020).
- Stages of Corporate Social Responsibility. From Ideas to Impacts / S.O. Idowu & S. Vertigans (Eds.). Springer International Publishing Switzerland, 2017. 247 p. DOI: 10.1007/978-3-319-43536-7.
- Warhurst A. Past, Present and Future Corporate Responsibility: Achievement and Aspirations. *The responsible corporation in a global economy* / C. Crouch & C. Maclean (Eds.). New York: Social Trends Institute, Oxford University Press, 2011. P. 55–83.
- OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011 Edition. *OECDiLibrary* : веб-сайт. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en> (дата звернення: 16.11.2017).
- Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy (MNE Declaration) – 5th Edition (2017). *International Labour Organization* : веб-сайт. URL: <http://www.ilo.org/empent/areas/mne-declaration/lang--en/index.htm> (дата звернення: 24.04.2018).
- United Nations Global Compact : веб-сайт. URL: <https://www.unglobalcompact.org/> (дата звернення: 18.04.2018).
- The UN Guiding Principles on Business and Human Rights. An introduction. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner* : веб-сайт. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/Intro_Guiding_PrinciplesBusinessHR.pdf (дата звернення: 19.11.2017).
- Sustainable Development Goals. *Sustainable Development Goals Knowledge Platform* : веб-сайт. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/> (дата звернення: 28.04.2018).
- Commission Staff Working document – Corporate Social Responsibility, Responsible Business Conduct, and Business & Human Rights: Overview of Progress. *European Commission* : веб-сайт. URL: <https://ec.europa.eu> (дата звернення: 28.03.2020).
- Corporate Social Responsibility & Responsible Business Conduct. *European Commission* : веб-сайт. URL: http://ec.europa.eu/growth/industry/corporate-social-responsibility_en (дата звернення: 28.03.2020).
- Non-financial reporting. *European Commission* : веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/company-reporting-and-auditing/company-reporting/non-financial-reporting_en (дата звернення: 28.03.2020).
- Кицюк І.В. Вплив корпоративної соціальної відповідальності на інноваційність та конкурентоспроможність бізнесу. *Маркетинг та менеджмент у фокусі викликів нової економіки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 26–28 квіт. 2018 р. Ужгород, 2018. С. 383–386.

References:

- Weber. M. (2008) The business case for corporate social responsibility: A company-level measurement approach for CSR. *European Management Journal*, vol. 26, iss. 4, pp. 247–261.
- Kolot A. (2013) Suchasna filosofija korporatyvnoji socialjnoji vidpovidalnosti: evolucija poghljadiv [Modern philosophy of corporate social responsibility: the evolution of attitudes]. *Ukraina: aspekty praci* [Ukraine: aspects of labor], no. 8, pp. 3–17. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uap_2013_8_3 (accessed 10 November 2019). (in Ukrainian)
- Jastrzębska E. (2016) Biznes na rzecz rozwoju zrównoważonego – dobre praktyki [Business for sustainable development – good practices]. *Ekonomia XXI wieku* [Economics of the 21st century], 4(12), s. 36–37. (in Polish)

4. ISO 26000:2010(en) Guidance on social responsibility. *ISO* (electronic resources). Available at: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:26000:ed-1:v1:en> (accessed 15 November 2017).
5. *Reputation Institute* (electronic resources). Available at: <https://www.reprtrak.com/> (accessed 9 April 2020).
6. Loikkanen T., Hyytiä K. (2011) Corporate Social Responsibility and Competitiveness – Empirical Results and Future Challenges. *Environmental Management Accounting and Supply Chain Management. Eco-Efficiency in Industry and Science*. Springer Netherlands, vol. 27, pp. 151–170.
7. Mykhajlyshyn N.P., Romaniv S.R. (2016) Koncepcija stvorennja spiljnoji cinnosti: novyj pohljad na formuvannya cinnostej kompaniji [The concept of the creation of shared value: a new view on the formation of company values]. *Ekonomika ta suspilystvo* [Economy and Society] (electronic journal), no 2, pp. 312–317. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/56.pdf (accessed 31 March 2020). (in Ukrainian)
8. Aluchna M. (2017) Społeczna odpowiedzialność biznesu a innowacyjność [Corporate social responsibility and innovativeness]. *Czy społeczna odpowiedzialność firmy wspomaga jej innowacyjność?* [Does corporate social responsibility contribute to firm's innovativeness?]. Warszawa : Oficyna Wydawnicza SGH, S. 35–61. (in Polish)
9. Luo X., S. Du. (2015) Exploring the relationship between corporate social responsibility and firm innovation. *Marketing Letters. A Journal of Research in Marketing*, vol. 26, no. 4, pp. 703–714.
10. Zhao. H., Zhang F., Kwon H. (2017) Corporate social responsibility research in international business journals: An author co-citation analysis. *International Business Review*, vol. 27, issue 2, pp. 389–400.
11. Cili stalogo rozvytku i biznes [Sustainable Development Goals and business]. *Predstavnytvo OON v Ukraini : veb-sajt* [United Nations Ukraine] (electronic resources). Available at: <http://sdg.org.ua/ua/sdgs-and-business> (accessed 2 April 2020). (in Ukrainian)
12. Kolesnichenko O. (2020) Davos-2020: shho obghovorjuvaly najmoghutnishi ljudi svitu i chym zdyvuvala Ukrajina [Davos-2020: what were the most powerful people in the world talking about and and what Ukraine has surprised]. *Ekonomichna pravda* [Economic Truth] (electronic resources), 24 January 2020. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/01/24/656210/> (accessed: 26 January 2020). (in Ukrainian)
13. Idowu S.O. & Vertigans S. (Eds.) (2017) *Stages of Corporate Social Responsibility. From Ideas to Impacts*. Springer International Publishing Switzerland.
14. Warhurst A. (2011) Past, Present and Future Corporate Responsibility: Achievement and Aspirations. *The responsible corporation in a global economy*. New York: Social Trends Institute, Oxford University Press, pp. 55–83.
15. OECD Guidelines for Multinational Enterprises, 2011 Edition. *OECDiLibrary* (electronic resources). Available at: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en> (accessed 16 November 2017).
16. Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy (MNE Declaration) – 5th Edition (2017). *International Labour Organization* (electronic resources). Available at: <http://www.ilo.org/empent/areas/mne-declaration/lang--en/index.htm> (accessed 24 April 2018).
17. *United Nations Global Compact* (electronic resources). Available at: <https://www.unglobalcompact.org/> (accessed 18 April 2018).
18. The UN Guiding Principles on Business and Human Rights. An introduction. *United Nations Human Rights Office of The High Commissioner* (electronic resources). Available at: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/Intro_Guiding_PrinciplesBusinessHR.pdf (accessed 19 November 2017).
19. Sustainable Development Goals. *Sustainable Development Goals Knowledge Platform* (electronic resources). Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/> (accessed 28 April 2018).
20. Commission Staff Working document – Corporate Social Responsibility, Responsible Business Conduct, and Business & Human Rights: Overview of Progress. *European Commission* (electronic resources). Available at: <https://ec.europa.eu> (accessed 28 March 2020).
21. Corporate Social Responsibility & Responsible Business Conduct. *European Commission* (electronic resources). Available at: http://ec.europa.eu/growth/industry/corporate-social-responsibility_en (accessed 28 March 2020).
22. Non-financial reporting. *European Commission* (electronic resources). Available at: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/company-reporting-and-auditing/company-reporting/non-financial-reporting_en (accessed 28 March 2020).
23. Kycjuk I.V. (2018) Vplyv korporatyvnoji socialjnoji vidpovidalnosti na innovacijnistj ta konkurentospromozhnistj biznesu [Influence of Corporate Social Responsibility on business innovativeness and competitiveness.]. *Proceedings of the Marketyng ta menedzhment u fokusi vyklykiv novoji ekonomiky (Ukraine, Uzhghorod, April 26–28 2018)* (eds. Cherlenjak I.I.), Uzhghorod: Vydavnytvo UzhNU «Ghoverta», pp. 383–386.

УДК 339.164:166.82

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-3>

Налбандян Н.А.

аспірант кафедри міжнародних фінансів
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Nalbandian Nikolai

PhD candidate at the Chair of International Finance
Institute of International Relations
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ДИНАМІКА ЗМІНИ РІЗНИЦІ ЦІН ГОТІВКОВОГО (СПОТОВОГО) ТА Ф'ЮЧЕРСНОГО РИНКІВ В РАМКАХ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СИРОВИННИМИ ПРОДОВОЛЬЧИМИ ТОВАРАМИ

THE DYNAMICS OF CASH AND FUTURES PRICES DIFFERENCE IN GLOBAL FOOD COMMODITY TRADE

У статті розглянуто динаміку зміни різниці цін готівкового (спотового) та ф'ючерсного ринків через призму чинників, які на неї впливають у межах міжнародної торгівлі сировинними продовольчими товарами. Розкрито ключові елементи формування різниці цих цін та обґрунтовано важливість вивчення взаємозалежностей, які з нею пов'язані, задля коректного розуміння економічної природи готівкового (спотового) та ф'ючерсного ринків. У статті зосереджено увагу на протиставленні ризику зміни різниці цін двох ринків і цінового ризику, а також визначено переваги від обміну цінового ризику на ризик зміни цін готівкового (спотового) та ф'ючерсного ринків. Досліджено значення аналізу динаміки зміни цін даних ринків у контексті інструментарію хеджування, який знаходиться в арсеналі економічних агентів, що задіяні у міжнародній торгівлі сировинними продовольчими товарами.

Ключові слова: базис, готівковий (спотовий) ринок, ф'ючерс, хеджування, Чиказька товарна біржа, міжнародна торгівля сировинними продовольчими товарами, багатонаціональне підприємство (БНП).

В статье рассмотрена динамика изменения разницы цен наличного (спотового) и фьючерсного рынков через призму факторов, которые на нее влияют в рамках международной торговли сырьевыми продовольственными товарами. Раскрыты ключевые элементы формирования разницы данных цен и обоснована важность изучения взаимозависимостей, которые с ней связаны, с целью корректного понимания экономической природы наличного (спотового) и фьючерсного рынков. В статье сосредоточено внимание на противопоставлении риска изменения разницы цен двух рынков и ценового риска, а также определены преимущества от обмена ценового риска на риск изменения цен наличного (спотового) и фьючерсного рынков. Исследовано значение анализа динамики изменения цен данных рынков в контексте инструментария хеджирования, который находится в арсенале экономических агентов, задействованных в международной торговле сырьевыми продовольственными товарами.

Ключевые слова: базис, наличный (спотовый) рынок, фьючерс, хеджирование, Чикагская товарная биржа, международная торговля сырьевыми продовольственными товарами, многонациональные предприятия (МНП).

The focus of this article is the dynamics of cash and futures prices difference employing analysis of the factors that determine its changes in global food commodity trade. Relevance of the research is underpinned by accelerated pace of globalization and internationalization of world economy in general and food commodity trade in particular. Three main elements foster increase in number and direction of international agricultural commodity flows. On the regulation front, further openness of borders, promotion of free trade and digitalization of customs, tax and trade execution procedures provide economic agents with unprecedented opportunities to connect new origins with new destinations. On the scientific front, new technologies in seed breeding, fertilizers and plant protection chemicals ensure the possibility of getting more crops to harvest. Last but not least, on the demographical and social front, constant population growth as well as improvement of human living standards all over the world boosts food demand drastically. Thus, high liquidity of agricultural commodity markets and growing demand require from economic agents to undertake more sophisticated approaches in managing price risk by using best hedging technics. The article emphasizes the importance of understanding fundamentals of both cash and futures markets as well as price

relationships between the two. It refers to the main two theories, the theory of normal backwardation and the theory of storage, which provide solid justification of the connection between cash and futures prices. The article also describes key factors that have impact on the dynamics of cash and futures prices difference in detail which could be both supply and/or demand shocks. It provides the explanation of the reasons of exchanging market (price) risk with basis risk in terms of hedging operations covering cash market positions by using futures contracts. With this regard concept of cross hedging is explored additionally. The article lays foundation of significance to analyze the dynamics of cash and futures prices deference in terms of hedging tools available for multinational enterprises when trading food commodities globally.

Keywords: *basis, cash (spot) market, futures, hedging, Chicago Board of Trade, global food commodity trade, multinational enterprise (MNE).*

Постановка проблеми. Сучасні темпи глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки виставляють проблематику міжнародної торгівлі сировинними продовольчими товарами на новий якісний рівень. У XXI столітті, здебільшого за рахунок неімовірно високого ступеня ліквідності та постійно зростаючого попиту на продовольство, управління ціновим ризиком стає ключовим елементом успішного функціонування економічних агентів, зокрема потужних багатонаціональних підприємств (БНП), діяльність яких пов'язана з виробництвом і міжнародною торгівлею сировинними продовольчими товарами. Ефективність управління ціновим ризиком безпосередньо пов'язана із взаємозалежністю між готівковим (спотовим) і ф'ючерсним ринками, зокрема розумінням економічної сутності динаміки зміни різниці цін двох ринків та чинників, які на неї впливають, адже обмін цінового ризику на ризик зміни різниці цін готівкового (спотового) та ф'ючерсного ринків, який відбувається завдяки хеджуванню, вимагає системного підходу до аналізу вищезазначеної взаємозалежності у часовому вимірі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики взаємозалежностей між готівковим (спотовим) та ф'ючерсним ринками через призму різниці цін у контексті міжнародної торгівлі сировинними продовольчими товарами присвячена значна кількість наукових робіт як зарубіжних, так і вітчизняних учених.

Основи теорії звичайної інверсії (normal backwardation) заклали ще видатні економісти XX ст. Дж. М. Кейнс та Дж. Хікс, які у своїх фундаментальних працях зазначали, що подібна структура ринку, за якої ф'ючерсна ціна повинна бути нижчою за очікувану готівкову (спотову) ціну у майбутньому, має місце за рахунок існування премії за ризик, яку хеджери платять спекулянтам [1, с. 142–144; 2, с. 136–138]. Відомий американський вчений Х. Воркінг продовжив дослідження різниці цін готівкового (спотового) та ф'ючерсного ринків, зазначаючи, що ідея, яка виражається у тому, що ф'ючерсні ринки тяжіють до систематичного відхилення цін у бік зменшення, можливо, має певний рівень значущості, але не може бути всеохоплюючим поясненням різниці між цінами двох ринків, запропонувавши пояснення міжчасової різниці цін сировинних продовольчих товарів на готівковому (спотовому) та ф'ючерсному ринках через теорію вартості зберігання, яка, без сумніву, враховує у цьому контексті науковий доробок Н. Калдора [3, с. 1255; 4, с. 5–7].

І незважаючи на те, що більш пізні роботи присвячувалися як ролі хеджерів і спекулянтів (ключових учасників обох ринків з функціонального погля-

ду) [5, с. 378–379], так і впливу різниці цін готівкового (спотового) та ф'ючерсного ринків на ситуацію, що має місце на кожному з цих ринків [6, с. 101], поза увагою залишилися питання використання динаміки різниці цін готівкового (спотового) та ф'ючерсного ринку для побудови ефективної системи управління ціновим ризиком багатонаціональними підприємствами в межах міжнародної торгівлі сировинними продовольчими товарами у контексті сучасних процесів глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки взагалі та ринку сировинних продовольчих товарів безпосередньо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження різниці цін готівкового (спотового) та ф'ючерсного ринків у межах міжнародної торгівлі сировинними продовольчими товарами, динаміки її зміни, а також чинників, які на неї впливають.

Виклад основного матеріалу. У контексті міжнародної торгівлі сировинними продовольчими товарами ціни на готівковому (спотовому) та ф'ючерсному ринку майже завжди відрізняються, адже по своїй суті ціна сировинного продовольчого товару на готівковому (спотовому) ринку є ціною на ф'ючерсному ринку, що скоригована багатьма чинниками, такими як витрати на транспортування, обробку, зберігання, ранжування по якості та ін. Зокрема, важливим елементом формування різниці цін виступає співвідношення локального попиту і пропозиції у кожний окремий проміжок часу. Ця різниця цін може бути незначною або ж, навпаки, суттєвою, так само як і динаміка її змін, залежно від дії відповідних чинників [7, с. 540–541].

Різницю цін готівкового (спотового) та ф'ючерсного ринків науковці та практики називають базисом (basis) [8, с. 1].

Саме тому вивчення взаємозалежностей, пов'язаних із різницею цін двох ринків, тобто базисом, є принциповим для розуміння їхньої природи [9, с. 191–192].

Базис у ситуації з хеджуванням можна представити таким чином:

$$B = S - F, \quad (1)$$

де B – це базис;

S – ціна активу, що хеджується, на готівковому (спотовому) ринку;

F – ціна ф'ючерсного контракту, що використовується.

Якщо актив, який підлягає хеджуванню, та актив, який лежить в основі ф'ючерсного контракту, однакові, базис має дорівнювати нулю в момент настання дати завершення терміну дії ф'ючерсного контракту (для передачі або мінімізації цінового ризику також можна використовувати ф'ючерсні контракти, в основі яких лежать активи, відмінні від тих, що

хеджуються, а сама така операція називається перехресним хеджуванням (cross hedging)). До експірації, відповідно, базис може набувати як позитивного, так і негативного значення [10, с. 29–56].

Протягом часу ціна на готівковому (спотовому) ринку та ціна ф'ючерсного контракту на конкретний місяць не обов'язково змінюються на одне й теж саме значення. Тому змінюється і базис. Збільшення значення базису називають укріпленням базису, тоді як зменшення його значення – слабшанням базису. Як приклад, наведемо динаміку зміни базису протягом часу у ситуації, коли базис є від'ємним до моменту настання дати завершення терміну дії ф'ючерсного контракту, тобто коли ціна на ф'ючерсному ринку перевищує ціну на готівковому (спотовому) ринку (див. рис. 1).

Якщо припустити, що позиція в межах операції хеджування була відкрита в момент часу t_1 , а закрита в момент часу t_2 , тоді:

$$B_1 = S_1 - F_1, \quad (2)$$

$$B_2 = S_2 - F_2, \quad (3)$$

де B_1 – це базис в момент часу t_1 ;

S_1 – це ціна на готівковому (спотовому) ринку в момент часу t_1 ;

F_1 – це ціна на ф'ючерсному ринку в момент часу t_1 ;

B_2 – це базис в момент часу t_2 ;

S_2 – це ціна на готівковому (спотовому) ринку в момент часу t_2 ;

F_2 – це ціна на ф'ючерсному ринку в момент часу t_2 .

Хеджер, який володіє активом і знає, що він буде проданий в момент часу t_2 , займе коротку позицію на ф'ючерсному ринку, продавши ф'ючерсний контракт в момент часу t_1 (короткий хедж). Ціна реалізації активу становитиме S_2 , а результат від діяльності на ф'ючерсному ринку вираховуватиметься як $F_1 - F_2$.

Таким чином, ефективна ціна за рахунок операції хеджування становитиме:

$$S_2 + F_1 - F_2 = F_1 + B_2. \quad (4)$$

Хеджер, який не володіє активом і знає, що він буде придбаний в момент часу t_2 , займе довгу позицію на ф'ючерсному ринку, купивши ф'ючерсний контракт в момент часу t_1 (довгий хедж). Ціна купівлі активу становитиме S_2 , а результат від діяльності на ф'ючерсному ринку так само вираховуватиметься як $F_1 - F_2$. Ефективна ціна теж буде вираховуватися за ідентичною формулою. Що важливо у обох випадках, так це те, що значення F_1 буде відомим у момент часу t_1 , тоді як значення B_2 – ні. Звідси ціновий ризик у межах операції хеджування, незалежно від того, має місце короткий або довгий хедж, замінюється ризиком базису, що пояснюється невизначеністю, яка асоціюється зі значенням B_2 [11, с. 55–56].

У контексті міжнародних економічних відносин операціями хеджування за допомогою використання даних щодо динаміки зміни базису активно займаються транснаціональні банки (ТНБ), інвестиційні фонди, хедж-фонди, а також багатонаціональні підприємства (БНП), основною діяльністю яких є міжнародна торгівля сировинними товарами [12, с. 12].

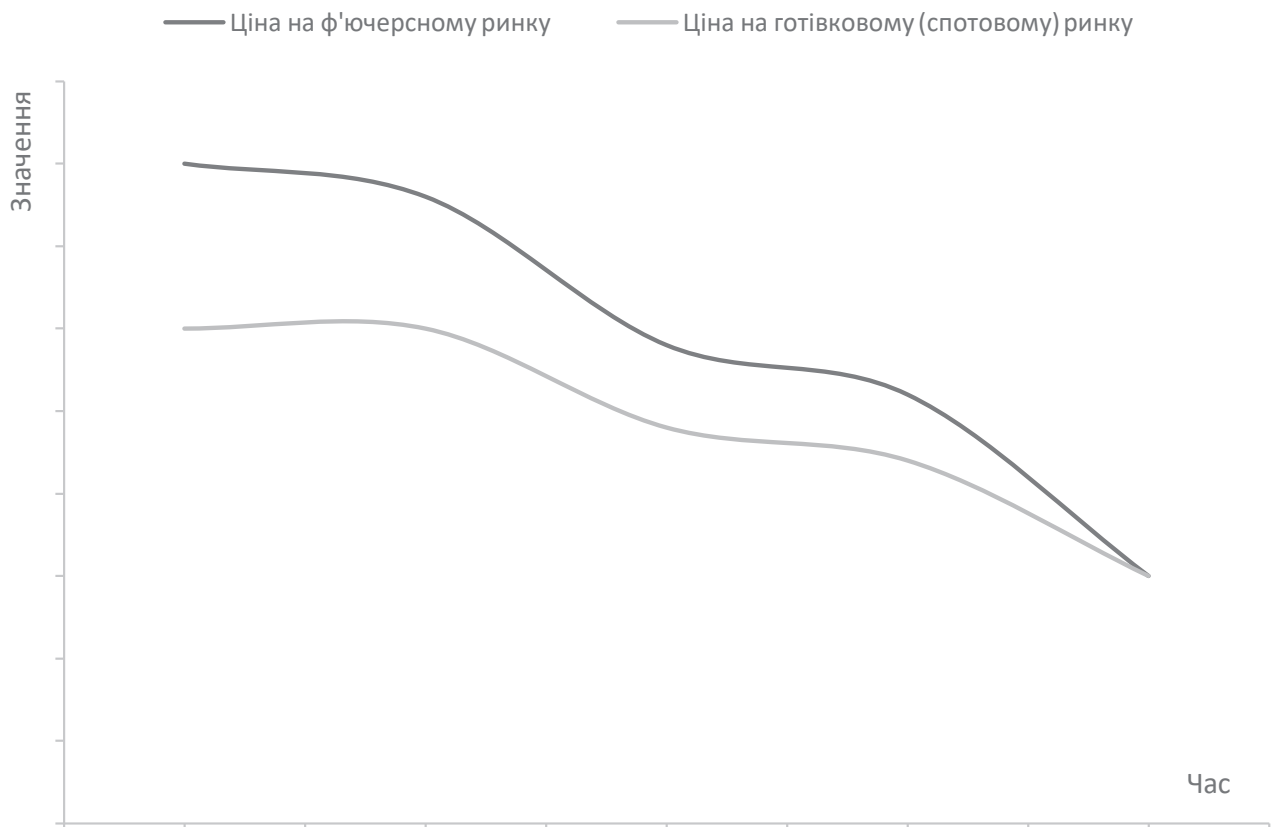

Рис. 1 Динаміка зміни базису

Джерело: складено автором за даними [11, с. 55–56].

Однією з ключових переваг використання операції хеджування для потужних міжнародних виробничих або торговельних компаній, зокрема великих БНП, є саме елемент обміну цінового ризику на ризик базису, тобто ризик зміни різниці ціни активу, який підлягає хеджуванню, та ціни інструменту хеджування, яким найчастіше виступає похідний цінний папір, зокрема ф'ючерсний контракт.

Така різниця цін може існувати через те, що характеристики інструменту хеджування не завжди будуть на 100% відповідати характеристикам сировинного товару, який підлягає хеджуванню. Наприклад, товаровиробник пшениці з України може захищати продаж ярої фуражної (кормової) пшениці на базисі FOB Чорноморськ продажем ф'ючерсного контракту на американську SRW (soft red winter) пшеницю, який торгується на Чиказькій товарній біржі (CBOT). І хоча у загальному ціни тяжітимуть до руху в одному напрямку, зміни у попиту на продукти, зроблені з борошна, та зміни у ціні м'яса, для виробництва якого використовують фуражну пшеницю, а також зміни у цінах на бункерне паливо, як і десятки інших чинників, можуть спричинити зміни різної інтенсивності у різниці цін на готівковому (спотовому) та ф'ючерсному ринках [13, с. 8–9].

Ризик базису зазвичай виникає внаслідок змін у економічних трансформаціях протягом терміну дії хеджу. Зміни витрат на транспортування, зберігання та переробку здійснюють вплив на відповідні ціни у просторі, часі та формі, що відображається у змінах базису. Інколи такі зміни базису можуть набувати серйозних масштабів, коли присутні значні шоки економічних трансформацій: наприклад, новини у грудні 2019 року про суттєве зниження темпів переробки соєвих бобів компанією Vicentin, найбільшим виробником соєвої олії та шроту в Аргентині, внаслідок боргових проблем, привели до дуже стрімкого зростання аргентинського базису на сиру гідратовану соєву олію, який вираховується як різниця між ціною на сиру гідратовану соєву олію на базисі FOB глибоководні порти Аргентини та ціною на ф'ючерсний контракт на соєву олію, який торгується на Чиказькій товарній біржі [14].

Локальні, притаманні лише певним країнам або регіонам шоки попиту і пропозиції є повсюдним явищем на ринках сировинних товарів. Посуха, аварія на заводі або страйк на залізниці неминуче впливають на попит та пропозицію, спричиняючи зміни у взаємозалежностях між цінами та зміни базису, що має стимулювати зміни у трансформаційних моделях, і БНП відіграють фундаментальну роль у виокремленні та реагуванні на такі шоки.

Ризик базису може виникати також і внаслідок опортуністичних дій учасників ринку. Зокрема, через використання власного ринкового впливу у торгівлі похідними цінними паперами – маніпулятивної поведінки (а *corner or a squeeze*), яка приводить до диспропорцій та викривлень у базисі, що може завдати значної шкоди хеджерам. Наприклад, у 2012 році один із найбільших трейдерів сировинних товарів у світі компанія Гленкор (Glencore) позивалася до іншої продовольчої БНП, Луї Дрейфус (Louis Dreyfus Commodities) через втрату 300 млн. доларів на рин-

ку торгівлі бавовною у травні-липні 2011 року через екстремальні зміни базису, які, скоріше за все, були спричинені маніпулятивною поведінкою Луї Дрейфус із ф'ючерсними контрактами на бавовну. Подібна незаконна поведінка час від часу має місце майже на будь-якому ринку сировинних товарів [15].

Оскільки базис є різницею між ціною ф'ючерсного контракту та ціною, за якою товар купується з фізичною поставкою на локальному ринку, він є дуже важливим елементом торгівлі, адже більшість великих міжнародних компаній-трейдерів використовують його значення для прийняття торговельних рішень. Фактично для трейдерів ціна товару не має значення, вони вирішують, коли купувати та продавати, виходячи зі значень та динаміки базису [16, с. 457–458].

Базис відрізняється всередині країни, так само як і у розрізі різних країн та регіонів світу, і визначається особливостями локального ринку. Вартість транспортування, зберігання, можливості постачання та попиту в регіоні – усі ці фактори визначають базис. Загалом регіони, в яких є значна пропозиція товару, торгують базис із дисконтом до ф'ючерсного контракту. І навпаки, регіони, в яких пропозиція товару є обмеженою та є велика концентрація споживачів, торгують базис із премією до ф'ючерсного контракту.

Динаміка коливань базису протягом часу залежить також від зміни ринкових умов. Зазвичай базис досягає своїх мінімальних значень у період врожаю, коли є значна пропозиція товару і є тренд до його зростання в подальшому, коли пропозиція товару скорочується. Наприклад, локальний елеватор може купувати пшеницю з базисом мінус 40 до грудневого ф'ючерсу з поставкою товару в жовтні під час врожаю. З часом той самий елеватор може платити вже мінус 10 до березневого контракту [17, с. 26].

Базис – це величина, яка постійно змінюється, рухаючись то вгору, то вниз із тим, щоб впливати на динаміку попиту і пропозиції на товар. У періоди, коли покупці відчувають дефіцит товару, вони більш агресивно виставляють свої заявки, підвищуючи базис. Відповідно, коли пропозиція значна, покупці знижують базис.

Але амплітуда коливань базису є значно меншою за амплітуду коливань цін на сировинні продовольчі товари. Саме ця обставина визначає популярність цього виду торгівлі серед БНП, діяльність яких пов'язана з відповідною категорією товарів, адже вона виступає дієвим інструментом у системі управління ринковим ризиком [18, с. 4084–4085].

Висновки. Отже, хоча розуміння економічної сутності динаміки зміни базису та чинників, які на неї впливають, і дає змогу економічним агентам, які здійснюють свою діяльність на міжнародних ринках сировинних продовольчих товарів, ефективніше управляти цінним ризиком, слід зазначити, що це не є єдиним елементом, який розкриває та визначає взаємозалежність між готівковим (спотовим) та ф'ючерсним ринками. Спреди між ф'ючерсними контрактами, значення базису у період збирання врожаю, історичні значення базису, ціни з поставкою у майбутньому – це все ще не вичерпний перелік чинників, які виступають ринковими джерелами інформації для суб'єктів прийняття міжнародних

торговельних рішень у контексті оцінки формування ціни сировинного продовольчого товару, враховуючи фактор часу, що заслуговують на окреме подальше дослідження у цьому напрямі.

Бібліографічний список:

1. Keynes J.M. A Treatise on Money. Vol. II: The Applied Theory of Money. London, UK: Macmillan and Co., Ltd, 1930. 424 p.
2. Hicks J. Value and Capital: An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory. London W.I., UK: Oxford University Press, 1946. 340 p.
3. Working H. The Theory of Price of Storage. *The American Economic Review*. 1949. Vol. 39. № 6. P. 1254–1262.
4. Kaldor N. Speculation and Economic Stability. *The Review of Economic Studies*. 1939. Vol. 7. № 1. P. 1–27.
5. Kang W., Rouwenhorst K.G., Tang K. A Tale of Two Premiums: The Role of Hedgers and Speculators in Commodity Futures Markets. *Journal of Finance*. 2020. Vol. 75. № 1. P. 377–417.
6. Росляков А.А. Базис та його вплив на ціни спотового та ф'ючерсного ринків. *Економіка та держава*. 2013. Вип. 6. Ч. 1. С. 98–101.
7. Arnade C., Hoffman L. The Impact of Price Variability on Cash/Futures Market Relationships: Implications for Market Efficiency and Price Discovery. *Journal of Agricultural and Applied Economics*. 2015. Vol 47. № 4. P. 539–559.
8. Dhuyvetter K.C. Basis: The Cash/Futures Price Relationship. 1992. 4 p. URL: https://www.agmanager.info/sites/default/files/default/files/MF1003_Basis.pdf (дата звернення: 17.12.2019).
9. Poitras G. Risk Management, Speculation, and Derivative Securities. San Diego, CA: Academic Press, 2002. 601 p.
10. Adam-Müller A.F.A., Nolte I. Cross Hedging Under Multiplicative Basis Risk. *Journal of Banking & Finance*. 2011. Vol 35. № 11. P. 2956–2964.
11. Hull J.C. Options, Futures, and Other Derivatives. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, Inc, 2014. 869 p.
12. Pirrong C. The Economics of Commodity Trading Firm. Houston, TX: Trafigura, 2014. 64 p.
13. Pirrong C. International Firms of Mystery: The Economics of Global Commodity Trading Firms and Their Potential Contribution to Systemic Risk. 2014. 62 p. URL: <https://www.frbatlanta.org/-/media/documents/news/conferences/2014/cenfin-nonbank-financial-firms/Pirrong.pdf> (дата звернення: 21.01.2020).
14. Argentine soy giant Vicentin suspends crushing amid debt crisis. 2019. URL: <https://www.google.be/amp/s/in.mobile.reuters.com/article/amp/idINL1N28M1MS> (дата звернення: 29.01.2020).
15. Louis Dreyfus sued by trader over cotton squeeze. 2012. URL: <https://www.google.be/amp/s/mobile.reuters.com/article/amp/idUSL2E8123YS20120702> (дата звернення: 29.01.2020).
16. Moser J.T., Helms B. An Examination of Basis Risk Due to Estimation. *Journal of Futures Markets*. 1990. Vol 10. № 5. P. 457–467.
17. Bekkerman A., Brester G.W., Taylor M. Forecasting a Moving Target: The Roles of Quality and Timing for Determining Northern U.S. Wheat Basis. *Journal of Agricultural and Resource Economics*. 2016. Vol. 41. № 1. P. 25–41.
18. Gilje E.P., Taillard J.P. Does Hedging Affect Firm Value? Evidence from a Natural Experiment. *The Review of Financial Studies*. 2017. Vol 30. № 12. P. 4083–4132.

References:

1. Keynes J.M. A Treatise on Money. Vol. II: The Applied Theory of Money. London, UK: Macmillan and Co., Ltd, 1930. 424 p.
2. Hicks J. Value and Capital: An Inquiry into Some Fundamental Principles of Economic Theory. London W. I., UK: Oxford University Press, 1946. 340 p.
3. Working H. The Theory of Price of Storage. *The American Economic Review*. 1949. Vol. 39. № 6. P. 1254–1262.
4. Kaldor N. Speculation and Economic Stability. *The Review of Economic Studies*. 1939. Vol. 7. № 1. P. 1–27.
5. Kang W., Rouwenhorst K. G., Tang K. A Tale of Two Premiums: The Role of Hedgers and Speculators in Commodity Futures Markets. *Journal of Finance*. 2020. Vol. 75. № 1. P. 377–417.
6. Rosljakov A.A. (2013) Bazys ta jogho vplyv na ciny spotovogho ta f'juchersnogho rynkiv [The basis and its impact on prices of cash and futures markets]. *Economics and State*, vol. 6, no. 1, pp. 98–101.
7. Arnade C., Hoffman L. The Impact of Price Variability on Cash/Futures Market Relationships: Implications for Market Efficiency and Price Discovery. *Journal of Agricultural and Applied Economics*. 2015. Vol 47. № 4. P. 539–559.
8. Dhuyvetter K.C. Basis: The Cash/Futures Price Relationship. 1992. 4 p. URL: https://www.agmanager.info/sites/default/files/default/files/MF1003_Basis.pdf (accessed 17 December 2019).
9. Poitras G. Risk Management, Speculation, and Derivative Securities. San Diego, CA: Academic Press, 2002. 601 p.
10. Adam-Müller A.F.A., Nolte I. Cross Hedging Under Multiplicative Basis Risk. *Journal of Banking & Finance*. 2011. Vol. 35. № 11. P. 2956–2964.
11. Hull J.C. Options, Futures, and Other Derivatives. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, Inc, 2014. 869 p.
12. Pirrong C. The Economics of Commodity Trading Firm. Houston, TX: Trafigura, 2014. 64 p.
13. Pirrong C. International Firms of Mystery: The Economics of Global Commodity Trading Firms and Their Potential Contribution to Systemic Risk. 2014. 62 p. URL: <https://www.frbatlanta.org/-/media/documents/news/conferences/2014/cenfin-nonbank-financial-firms/Pirrong.pdf> (accessed: 21 January 2020).
14. Argentine soy giant Vicentin suspends crushing amid debt crisis. 2019. URL: <https://www.google.be/amp/s/in.mobile.reuters.com/article/amp/idINL1N28M1MS> (accessed 29 January 2020).
15. Louis Dreyfus sued by trader over cotton squeeze. 2012. URL: <https://www.google.be/amp/s/mobile.reuters.com/article/amp/idUSL2E8123YS20120702> (accessed 29 January 2020).
16. Moser J.T., Helms B. An Examination of Basis Risk Due to Estimation. *Journal of Futures Markets*. 1990. Vol 10. № 5. P. 457–467.
17. Bekkerman A., Brester G.W., Taylor M. Forecasting a Moving Target: The Roles of Quality and Timing for Determining Northern U.S. Wheat Basis. *Journal of Agricultural and Resource Economics*. 2016. Vol. 41. № 1. P. 25–41.
18. Gilje E. P., Taillard J. P. Does Hedging Affect Firm Value? Evidence from a Natural Experiment. *The Review of Financial Studies*. 2017. Vol 30. № 12. P. 4083–4132.

Ніконенко У.М.

доктор економічних наук, доцент,
Українська академія друкарства

Nikonenko Uliana

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Ukrainian Academy of Printing

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СИРОВИННІЙ ЕКОНОМІЦІ

CONCEPTUAL GROUNDS OF THE STABILIZATION POLICY IN THE RAW MATERIAL ECONOMY

У статті наведено концептуальну схему реалізації стабілізаційної політики в сировинній економіці, що враховує узгоджений характер фінансових і монетарних інструментів, а також необхідні зв'язки із заходами щодо якісних структурних зрушень на користь несіровинних (технологічних) галузей. Слід зазначити, що йдеться про сировинні економіки з низьким рівнем доходу, які відрізняються підвищеною залежністю від волатильності світових цін на сировину. Обґрунтовано, що поліпшення умов торгівлі і збільшення сировинного експорту поліпшує сальдо бюджету. Зазначено, що достатні валютні резерви і стабілізаційні фонди дадуть змогу не лише згладити сальдо платіжного балансу, але й попередити очікування девальвації грошової одиниці, що важливо для стабілізації доходу й обмінного курсу. Обґрунтовано, що успішна стабілізаційна політика повинна підсилити структурні зміни шляхом залучення прямих іноземних інвестицій, які переважно допомагають стабілізації обмінного курсу і збільшенню промислового виробництва. Виявлено відмінності у реалізації макроекономічної політики в запропонованій схемі порівняно із наявною практикою в Україні. Запропоновано шляхи вирішення окреслених проблем Україною.

Ключові слова: сировинна економіка, стабілізаційна політика, волатильність, світові ціни на сировину, обмінний курс, несіровинний (технологічний) сектор економіки.

В статье представлена концептуальная схема реализации стабилизационной политики в сырьевой экономике, учитывающая согласованный характер финансовых и монетарных инструментов, а также необходимые связи с мерами по качественным структурным сдвигам в пользу несырьевых (технологических) отраслей. Следует отметить, что речь идет о сырьевых экономиках с низким уровнем дохода, которые отличаются повышенной зависимостью от волатильности мировых цен на сырье. Обосновано, что улучшение условий торговли и увеличение сырьевого экспорта улучшает сальдо бюджета. Отмечено, что достаточные валютные резервы и стабилизационные фонды позволяют не только сгладить сальдо платежного баланса, но и предупредить ожидания девальвации денежной единицы, что важно для стабилизации дохода и обменного курса. Обосновано, что успешная стабилизационная политика должна усилить структурные изменения путем привлечения прямых иностранных инвестиций, которые в основном помогают стабилизации обменного курса и увеличению промышленного производства. Выявлены различия в реализации макроэкономической политики в предложенной схеме по сравнению с имеющейся практикой в Украине. Предложены пути решения обозначенных проблем Украиной.

Ключевые слова: сырьевая экономика, стабилизационная политика, волатильность, мировые цены на сырье, обменный курс, несырьевой (технологический) сектор экономики.

The trend of long-term non-stability and the increased volatility of world prices on raw materials create difficulties for the economic policies of commodity exporting countries, especially low-income countries. At the same time, the problem of the so-called «resource curse» remains urgent, when the wealth of natural resources causes the slowdown of economic dynamics in the long term and destabilization of social and political life. In this context, working out a proper response to the changing price environment of the world markets through an effective stabilization policy is an extremely important task, which made the research topic relevant. A conceptual scheme for the implementation of the stabilization policy in the raw material economy, which takes into account the harmonized nature of fiscal and monetary instruments, as well as the necessary links with measures for qualitative structural shifts in favour of non-raw material (technological) industries have been represented in this paper. It should be noted that low-income commodity economies, which are characterized by an increased dependence on the volatility of world prices on raw materials are being characterized. It has been grounded that improvement of the trading conditions and commodity

exports increase can improve the budget balance, what in turn will minimize the reduction in foreign exchange reserves, which is likely to contribute to the currency strengthening. It has been noted that sufficient foreign exchange reserves and stabilization funds will allow not only to smooth the balance of payments, but also to prevent the expectation of currency devaluation, which is important for stabilization of income and exchange rate. It is expected that during the raw material boom, the best preconditions for the transfer of resources to the non-raw material sector will emerge. It has been substantiated that successful stabilization policy, especially in terms of fiscal discipline and prevention of devaluation expectations, should enhance structural changes by attracting foreign direct investments, which mainly help to stabilize exchange rates and to increase industrial production. The differences in the implementation of the macroeconomic policy in the proposed scheme in comparison with the existing practice in Ukraine have been revealed. The ways of solving the outlined problems in a specific Ukrainian version have been proposed.

Keywords: raw material economy, stabilization policy, volatility, world commodity prices, exchange rate, non-raw material (technological) sector of the economy.

Постановка проблеми. Як засвідчує досвід останніх десятиліть, поглиблення глобалізаційних процесів супроводжується значною нестабільністю динаміки економічного зростання та підвищеною волатильністю світових цін на сировину. Від початку минулого десятиліття спостерігалось стрімке зростання світових цін на сировинні товари, що не мало аналогів у післявоєнній історії, але згодом відбулося не менш карколомне падіння цін на сировину (під час фінансової кризи 2008–2009 рр.), яке, втім, оперативного змінилося відновленням цінової динаміки. Після декількох років високих цін на більшість сировинних товарів з літа 2014 р. розпочалося суттєве зниження цінових індексів. Важко заперечити, що висока волатильність світових цін на сировину не могла не позначитися на функціонуванні світової економіки загалом та економічній ситуації у країнах-експортерах сировини зокрема. У такому контексті опрацювання належної реакції на мінливу цінову кон'юнктуру світових ринків за допомогою дієвої стабілізаційної політики є вкрай важливим завданням, що і зумовило вибір теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу волатильності світових сировинних цін на економічне зростання країн – сировинних експортерів і пошук дієвих шляхів мінімізації наслідків сировинних шоків сьогодні залишається у фокусі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема І. Барановської, І. Бевз, Я. Белінської, Я. Жаліла, Н. Заболотної, В. Козюка, С. Корабліна, Д. Покришки, В. Шевчука, Л. Шинкарук, М. Штаня, А. Агіона, Д. Айзенмана, Г. Алкотта, Р. Арезкі, А. Банержі, П. Генрі, Х. де Грегорио, А. Гроссмана, С. Едвардса, А. Ель-Агрі, Т. Кавальканті, Д. Кеністона, Ф. Лаббе, Р. Морейри, К. Мохаддеса, М. Наблі, Дж. Нугента, С. Поелхекке, Ф. Ван дер Плога, М. Райсі, Д. Рієри-Кріхтона, Д. Ромеро-Авілі, А. Сенхаджі, Р. Хаусмана та багатьох інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, незважаючи на значний доробок як сучасних вітчизняних, так і зарубіжних учених, питання обґрунтування ефективної макро-економічної політики, яка би передбачала усунення проциклічних ризиків коливання сировинних цін, мінімізувала інфляційні та курсові коливання, усувала небезпеку перегріву фінансової системи та гарантувала фінансову стійкість, і надалі залишається на порядку денному сировинної економіки, що й визначає необхідність подальших наукових досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розроблення концепту-

альних засад багатоаспектної стабілізаційної політики в економіках сировинного типу з низьким рівнем доходу на душу населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір економічної політики в економіці із сировинною орієнтацією ускладнюють відразу декілька чинників. По-перше, майже неможливо визначити характер цінового шоку – перманентний чи тимчасовий [1]. Відповідно, стає менш зрозумілим вибір оптимальної стабілізаційної політики. По-друге, власні труднощі створює зміна рівноважного тренду доходу. На перший погляд, стандартні моделі відкритої економіки не передбачають залежності реального ВВП і продуктивності праці від умов торгівлі, хоча у разі погіршення цінових співвідношень у зовнішній торгівлі варто сподіватися на зменшення приватного споживання та сукупного попиту [2]. По-третє, власний вплив можуть мати спотворення фінансового ринку або недостатня гнучкість ринку праці. Вирішення цієї проблеми вимагає розроблення теоретико-методологічних засад стабілізаційної політики в сировинній економіці (рис. 1), що враховує узгоджений характер фіскальних і монетарних інструментів, а також необхідні зв'язки із заходами щодо якісних структурних зрушень на користь несировинних (технологічних) галузей. Зрозуміло, що йдеться про сировинні економіки з низьким рівнем доходу, які відрізняються підвищеною залежністю від світових сировинних цін. Якщо країни з високим доходом на зразок Канади чи Австралії, що теж мають значний сировинний експорт, мають можливість порівняно безболісної адаптації до нестабільності світових цін, передусім за допомогою абсорбційних властивостей гнучкого обмінного курсу та набагато меншої залежності сальдо бюджету від цінової кон'юнктури на світових сировинних ринках (це забезпечується розвинутою технологічною промисловістю і розбудованим сектором послуг), то у країні з низьким доходом потрібна багатоаспектна стабілізаційна політика.

У найбільш загальних рисах поліпшення умов торгівлі і збільшення сировинного експорту повинно супроводжуватися поліпшенням сальдо бюджету. Як засвідчує успішний досвід Чилі [3], фіскальна дисципліна не лише створює необхідний «запас міцності» на випадок погіршення цінових співвідношень у зовнішній торгівлі, але й дає змогу полегшити проведення монетарної політики, зокрема в частині згладжування коливань обмінного курсу. Якщо економіка характеризується підвищеною залежністю від імпорту товарів виробничого і споживчого призначення (це загалом притаманно економікам з низькою

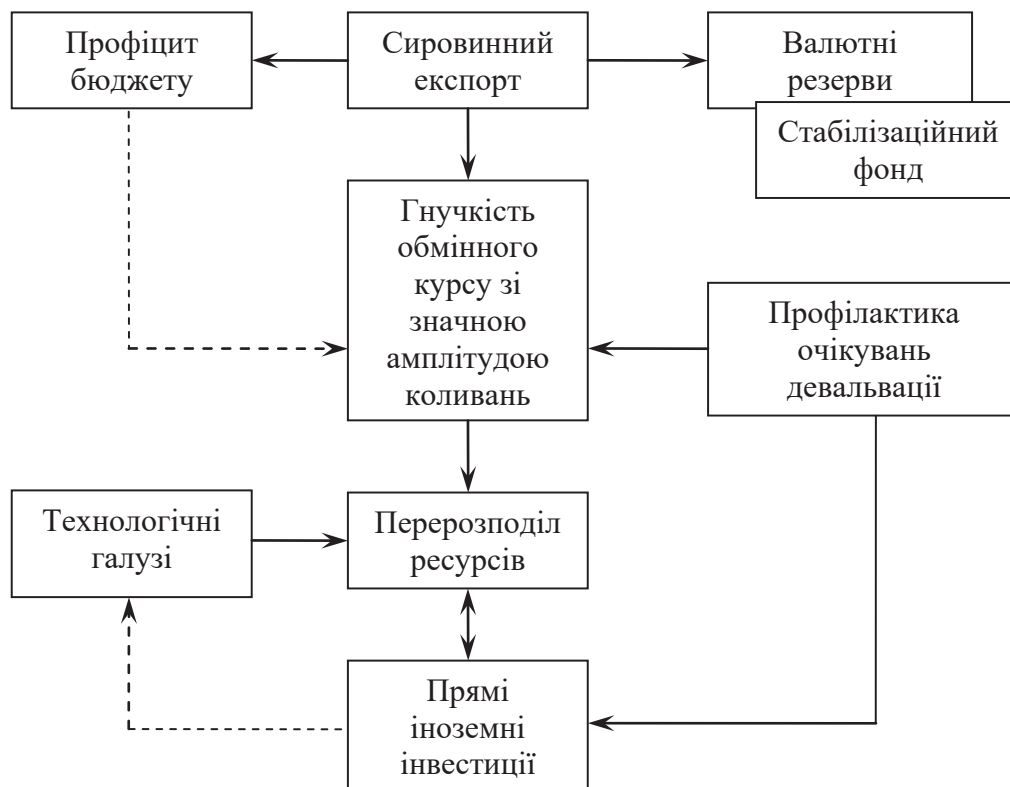

Рис. 1. Концептуальна схема реалізації стабілізаційної політики в сировинній економіці

Джерело: авторська розробка

часткою технологічної продукції у ВВП), профіцит бюджету дасть змогу мінімізувати «дренаж» валютних резервів, якому, найімовірніше, сприятиме зміцнення грошової одиниці. Доречність профіциту бюджету зростає у разі припливу капіталу, зумовленого сировинним бумом, який може підсилити симптоми «голландської хвороби» і не мати очікуваного сприятливого довгострокового впливу [4; 5]. Альтернативою можуть бути обмеження на приплив капіталу [6], але їх зазвичай важко реалізувати на практиці.

Гнучкість обмінного курсу необхідна для запобігання надмірній монетизації валютних резервів та формуванню грошового «навісу» (з подальшим прискоренням інфляції), але може перешкоджати акумуляції достатніх валютних резервів. З іншого боку, фінансування дефіциту бюджету за допомогою припливу капіталу, що цілком очікувано за сприятливої кон'юнктури на світових сировинних ринках, зазвичай підсилює тенденцію до зміцнення грошової одиниці понад рівноважний тренд, що загрожує виникненням макроекономічних дисбалансів, які матеріалізуються у фінансовій кризі відразу ж після погіршення ситуації на світових сировинних ринках. Зручною ілюстрацією такого перебігу подій може бути економіка України в 2006–2008, 2010–2012 і станом на кінець літа 2019 р.

В усіх зазначених випадках сприятлива цінова динаміка на світових сировинних ринках позначилася збільшенням експорту, оптимізмом інвесторів та припливом капіталу, який переважно використовувався або для інвестицій на ринку нерухомості та сфері роздрібної торгівлі, або для придбання урядових облігацій (ОВДП). З іншого боку, НБУ намагався запобігти надмірному (як уявлялося) зміцненню

гривні, що позначилося виникненням надмірної пропозиції грошової маси (передусім це стосується періоду 2006–2008 рр.), прискоренням інфляції, завищенням обмінного курсу та створенням передумов для глибокої валютної кризи. Влітку 2019 р. приплив капіталу супроводжується відчутним зміцненням гривні (понад 10%), що обмежує обсяги монетизації надходжень капіталу, але причинний зв'язок із дефіцитом бюджету та сприятливою кон'юктурою сировинних ринків залишається.

Акумуляція достатніх валютних резервів та формування стабілізаційних фондів необхідні не лише для згладжування сальдо платіжного балансу, але й для профілактики очікувань девальвації грошової одиниці, що важливо для стабілізації доходу й обмінного курсу. Таке притаманне сировинним економікам з інерцією спадного (девальваційного) тренду грошової одиниці. Добрим прикладом може бути знову ж таки Україна. З початку 2019 р. відчутне зміцнення гривні та високі процентні ставки (до 6–7% у реальному вимірі) так і не привели до гальмування інфляції нижче 9%, попри офіційний таргет НБУ на рівні 6%.

Якщо очікування девальвації доволі інерційні, зміцнення грошової одиниці втрачає функцію абсорбера зовнішніх шоків і перетворюється у дестабілізуючий чинник. Зокрема, учасники ринку не поспішають знижувати ціни відповідно до амплітуди зміцнення грошової одиниці, адже очікується близький у часі перехід до більш звичного девальваційного тренду. Оскільки не відбувається достатньо стрімкого гальмування інфляції, виникає загроза завищення обмінного курсу, що в більшості випадків стає своєрідним «тригером» потужних кризових явищ. Навіть якщо

завищення обмінного курсу немає, в сировинній економіці не менші проблеми створює підвищена нестабільність цього показника [1; 7; 8], що об'єктивно свідчить на користь активних інтервенцій центрального банку. Водночас власний стабілізуючий вплив матиме фіскальна дисципліна та обмеження потреби в зовнішніх запозиченнях [9], які досить парадоксально можуть поєднуватися з сировинним бумом [10; 11].

Надійні валютні резерви здатні «заспокоїти» ринкові очікування і таким чином підсилити механізм «переносу» обмінного курсу. Ще один механізм полягає у тому, що за відсутності очікувань девальвації значною мірою зникають підстави для спекулятивних операцій на валютному і фінансовому ринках.

Інструментальний характер обмінного курсу в сировинній економіці з низьким доходом не обмежується функцією абсорбера макроекономічних шоків, а має значно ширший вимір. Зокрема, під час цінового буму на сировинних ринках результуюче зміцнення грошової одиниці необхідне не лише для нейтралізації цінового шоку та профілактики грошового «навісу», але насамперед для нейтралізації цінових стимулів на користь сировинного сектору. Хоча технологічні галузі менш чутливі до змін обмінного курсу [12], зміцнення грошової одиниці може бути корисним для здешевлення імпорту, передусім якщо машинобудування має більшу капіталоємність, ніж сировинний сектор.

На перший погляд, саме під час сировинного буму виникають найкращі передумови для трансферу ресурсів у несировинний сектор, адже зростаючі надходження від експорту сировини сприяють цьому, проте на практиці такого не відбувається. Основним видається механізм відносних цін, який фаворизує сировинний сектор. В ідеалі дію цінового механізму можуть підсилити такі заходи фіскальної політики, які не мають безпосереднього стосунку до стабілізаційної політики, але важливі для структурних зрушень. Важливо лише те, щоб такі заходи відбувалися без порушення фіскальної дисципліни (в сенсі відповідності сальдо бюджету ціновій кон'юктурі на сировинних ринках або в ширшому розумінні циклічній позиції реального сектору).

Успішна макроекономічна політика, передусім в аспектах фіскальної дисципліни та профілактики очікувань девальвації грошової одиниці, повинна підсилити структурні зміни за рахунок залучення ПІІ, які переважно допомагають стабілізації обмінного курсу [13; 14] і збільшенню промислового виробництва [15]. Це не обов'язково приведе до поліпшення структурних пропорцій в економіці, але вважається необхідною передумовою для цього, зокрема шляхом підсилення гарантій рівноваги платіжного балансу. Певні проблеми може створити проциклічність ПІІ, тобто їх надходження під час сировинного буму, але таку особливість можна регулювати адміністративно.

Оскільки в сировинній економіці не всі макроекономічні шоки мають зовнішнє походження, а можуть зумовлюватися слабкими інституційними характеристиками [16; 17], відповідні зміни мають потенціал щодо полегшення умов для макроекономічної політики, а в ширшому розумінні – для залучення іноземного капіталу та підвищення здатності до структур-

них змін. Передусім важлива більша конкурентність внутрішнього ринку.

У запропонованій схемі реалізації макроекономічної політики в економіці сировинного типу неважко помітити декілька відмінностей порівняно з наявною практикою в Україні. По-перше, пропонується відхід від практики де-факто фіксованого обмінного курсу (з періодичними девальваціями грошової одиниці), що відбувалося на тлі офіційного режиму плаваючого обмінного курсу де-юре (з березня 2000 р.). Щоправда, з весни 2014 р. НБУ дотримується більш гнучкого курсоутворення, але про відхід від практики підтримання локальної грошової стабільності твердити зарано. Зокрема, будь-яке більш-менш тривале зміцнення гривні сприймається як «загроза» макроекономічній стабільності.

По-друге, акцентується безумовна необхідність антициклічної фіскальної політики загалом та підтримання профіциту бюджету під час сировинного буму зокрема. Це контрастує з пропозиціями більшості вітчизняних фахівців, які переважно не розглядають дефіцит бюджету перешкодою для економічного зростання та цінової і грошової стабільності [18, с. 225–228].

По-третє, пропонується використання цінового механізму для перерозподілу ресурсів на користь несировинного сектору, що передбачає відхід від багаторічної практики заниженого обмінного курсу. Це теж контрастує з домінуючими переконаннями щодо доцільності поміркованої девальвації гривні [19; 20]. Можна припустити, що присутність в економіці України досить значного (хоча й технологічно відсталого) промислового сектору (це відрізняє від більшості сировинних економік з низьким доходом), як це досить часто зауважується в експертному середовищі [18; 21; 22], об'єктивно послаблює дієвість «слабкої» грошової одиниці як засобу макроекономічної рівноваги – доходу і платіжного балансу.

Як зауважено вище, відмова від сировинної орієнтації пропонується багатьма вітчизняними дослідниками, але конкретні механізми необхідного перерозподілу ресурсів або не називаються, або мають абстрактний характер, або досить суперечливі. Зокрема, до таких можна зарахувати проактивну грошово-фінансову політику [23, с. 74] та пропозиції щодо різноманітних варіантів промислової політики [24–26], включно зі заходами протекціонізму і заміщення імпорту [22; 27]. Так само важко погодитися, що структурні зміни несумісні з політикою неолібералізму [19].

Перехід до політики «міцної» гривні (за умов фіскальної дисципліни) є засадничим елементом як макроекономічної політики, так і заходів щодо необхідних структурних перетворень. В економіці з достатнім науково-технічним потенціалом симптомів «голландської хвороби» побоюватися не варто, якщо зміцнення гривні використовуватиметься для пожвавлення інвестиційного процесу в промисловості та обмеження еміграції кваліфікованої робочої сили. Можливі негативні наслідки підвищення обмінного курсу і заробітної плати можуть нейтралізуватися зниженням вартості інших чинників виробництва та більш інтенсивною дифузією технологій [28].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз теоретичних та емпіричних досліджень, що стосуються

перебігу макроекономічних процесів в країнах-експортерах сировинних ресурсів, дав можливість запропонувати концептуальну схему реалізації стабілізаційної політики в сировинних економіках із низьким рівнем доходу. Водночас можна виділити декілька елементів стабілізаційної політики, що вартують глибшого опрацювання для української економіки. По-перше, необхідно визначити залежність основних макроекономічних показників від умов торгівлі та нестабільності цього показника. По-друге, необхідно окреслити стабілізуючий вплив фіскальної і монетарної політики за умов гнучкості обмінного курсу та грошової стабільності. По-третє, вартує уваги дослідження стабілізуючого впливу валютних резервів, яке не обмежується поведінкою за умов фіксованого обмінного курсу. Нарешті, викликає практичний інтерес можлива комплементарність між сировинним і несиловим (промисловим) секторами.

Бібліографічний список:

- Romero-Avila D. Multiple Breaks, Terms of Trade Shocks and the Unit-Root Hypothesis for African per Capita Real GDP. *World Development*. 2009. Vol. 37, № 6. P. 1051–1068.
- Diewert W.E., Morrison C.J. Adjusting output and productivity indexes for changes in the terms of trade. *Economic Journal*. 1986. Vol. 96. P. 659–679.
- De Gregorio J., Labbé F. Copper, the Real Exchange Rate and Macroeconomic Fluctuations in Chile. *CBC Working Papers*. 2011. № 640. 48 p.
- Aizenman J., Edwards S., Riera-Crichton D. Adjustment patterns to commodity terms of trade shocks: The role of exchange rate and international reserves Policies. *Journal of International Money and Finance*. 2012. Vol. 31. P. 1990–2016.
- Henry P.B. Capital Account Liberalization: Theory, Evidence, and Speculation. *Journal of Economic Literature*. 2007. Vol. 45, № 4. P. 887–935.
- Ploeg van der F., Poelhekke S. Volatility, Financial Development and the Natural Resource Curse. *EUI Working Papers*. 2007. Vol. 36. 40 p.
- Grossmann A., Love I., Orlov A. The dynamics of exchange rate volatility: A panel VAR approach. *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*. 2014. Vol. 33. P. 1–27.
- Hausmann R., Panizza U., Rogobon R. The Long-Run Volatility Puzzle of the Real Exchange Rate. *Journal of International Money and Finance*. 2006. Vol. 25, № 1. P. 83–124.
- Calderón C., Kubota M. Does Higher Openness Cause More Real Exchange Rate Volatility? *Policy Research Working Paper*. 2009. № 4896. 58 p.
- Muhanji M., Ojah K. External shocks and persistence of external debt in open vulnerable economies: The case of Africa. *Economic Modelling*. 2011. Vol. 28. P. 1615–1628.
- Senhadji A. External Shocks and Debt Accumulation in a Small Open Economy. *Review of Economic Dynamics*. 2003. Vol. 6, № 1. P. 207–239.
- Chen N., Juvenal L. Quality, trade, and exchange rate pass-through. *Journal of International Economics*. 2016. Vol. 100 (C). P. 61–80.
- Chaudhuri S., Biswas A. Endogenous labour market imperfection, foreign direct investment and external terms-of-trade shocks in a developing economy. *Economic Modelling*. 2016. Vol. 59. P. 416–424.
- Al-Ahri A. Real exchange rate volatility, terms-of-trade shocks, and financial integration in primary-commodity exporting economies. *Economic Letters*. 2013. Vol. 120. P. 126–129.
- Desbordes R., Wei S.-J. The effects of financial development on foreign direct investment. *Journal of Development Economics*. 2017. Vol. 127. P. 153–168.
- Bulte E. H., Damania R., Deacon R.T. Resource Intensity, Institutions, and Development. *World Development*. 2005. Vol. 33, № 7. P. 1029–1044.
- Collier P., Goderis B. Commodity prices and growth: An empirical investigation. *European Economic Review*. 2012. Vol. 56, № 6. P. 1241–1260.
- Кораблін С. Макроекономічна динаміка України: пастка сировинних ринків. Київ : ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2017. 308 с.
- Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток. / Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук. Київ : ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2015. 304 с.
- Штань М.В. Державна політика неоіндустріалізації в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 9. С. 34–38.
- Козюк В. Олігархічна гідра прямих іноземних інвестицій. *Дзеркало тижня*. 2018. 10 серпня. URL: <https://dt.ua/finances/oligarhichna-gidra-priyamih-inozemnih-investiciy-vid-makrofinansovoyi-nestabilnosti-do-tehnologichnogo-vidstavannya-285294.html>.
- Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності. / Жаліло Я.А., Покришка Д.С., Белінська Я.В., Павлюк А.П. та ін. Київ : НІСД, 2013. 120 с.
- Формування моделі економічного розвитку України у післякризовому світі : аналіт. доп. / Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська та ін. Київ : НІСД, 2014. 116 с. (Сер. «Економіка», вип. 14).
- Заболотна Н.Г. Структурні диспропорції в зовнішній торгівлі України та шляхи їх подолання. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 594–598.
- Собкевич О. Пріоритети промислової політики України у контексті стимулювання структурних зрушень і модернізаційних процесів в економіці. *Стратегічна палорама*. 2017. № 2. С. 106–115.
- Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні / за ред. М. І. Скрипниченко. Київ : ДУ «Інститут екон. та прогнозув. НАН України». 2015. 544 с.
- Венцовський Д.Ю. Забезпечення національних інтересів в умовах імпортозалежності внутрішнього товарного ринку. *Стратегічні пріоритети*. 2017. №2. С. 32–44.
- Alcott H., Keniston D. Dutch Disease or Agglomeration? The Local Economic Effects of Natural Resource Booms in Modern America. *Working Papers*. 2016. №41. 73 p.

References:

- Romero-Avila, D. (2009). Multiple Breaks, Terms of Trade Shocks and the Unit-Root Hypothesis for African per Capita Real GDP. *World Development*, 37(6), 1051–1068.
- Diewert, W.E., Morrison, C.J. (1986). Adjusting output and productivity indexes for changes in the terms of trade. *Economic Journal*, 96, 659–679.
- De Gregorio, J., Labbé, F. (2011). Copper, the Real Exchange Rate and Macroeconomic Fluctuations in Chile. *CBC Working Papers*, 640, 48 p.
- Aizenman, J., Edwards, S., Riera-Crichton, D. (2012). Adjustment patterns to commodity terms of trade shocks: The role of exchange rate and international reserves Policies. *Journal of International Money and Finance*, 31, 1990–2016.
- Henry, P.B. (2007). Capital Account Liberalization: Theory, Evidence, and Speculation. *Journal of Economic Literature*, 45(4), 887–935.
- Ploeg, van der F., Poelhekke, S. (2007). Volatility, Financial Development and the Natural Resource Curse. *EUI Working Papers*, 36, 40 p.
- Grossmann, A., Love, I., Orlov, A. (2014). The dynamics of exchange rate volatility: A panel VAR approach. *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, 33, 1–27.

8. Hausmann, R., Panizza, U., Rogobon, R. (2006). The Long-Run Volatility Puzzle of the Real Exchange Rate. *Journal of International Money and Finance*, 25(1), 83–124.
9. Calderón, C., Kubota, M. (2009). Does Higher Openness Cause More Real Exchange Rate Volatility? *Policy Research Working Paper*, 4896, 58 p.
10. Muhanji, M., Ojah, K. (2011). External shocks and persistence of external debt in open vulnerable economies: The case of Africa. *Economic Modelling*, 28, 1615–1628.
11. Senhadji, A. (2003). External Shocks and Debt Accumulation in a Small Open Economy. *Review of Economic Dynamics*, 6(1), 207–239.
12. Chen, N., Juvenal, L. (2016). Quality, trade, and exchange rate pass-through. *Journal of International Economics*, 100(C), 61–80.
13. Chaudhuri, S., Biswas, A. (2016). Endogenous labour market imperfection, foreign direct investment and external terms-of-trade shocks in a developing economy. *Economic Modelling*, 59, 416–424.
14. Al-Ahri, A. (2013). Real exchange rate volatility, terms-of-trade shocks, and financial integration in primary-commodity exporting economies. *Economic Letters*, 120, 126–129.
15. Desbordes, R., Wei, S.-J. (2017). The effects of financial development on foreign direct investment. *Journal of Development Economics*, 127, 153–168.
16. Bulte, E. H., Damania, R., Deacon, R.T. (2005). Resource Intensity, Institutions, and Development. *World Development*, 33(7), 1029–1044.
17. Collier, P., Goderis, B. (2012). Commodity prices and growth: An empirical investigation. *European Economic Review*, 56(6), 1241–1260.
18. Korablin, S. (2017). *Makroekonomichna dynamika Ukrainy: pastka syrovyvnykh rynkiv* [Macroeconomic dynamics of Ukraine: the trap of commodity markets]. Kyiv: DU: «Instytut ekonomiky i prohnozuvannya NAN Ukrainy». (in Ukrainian)
19. Shynkaruk, L.V., Bezv, I.A., Baranovska, I.V. et al. (2015). *Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, syperrechnosti ta vplyv na ekonomichnyi rozvytok* [Structural Transformations in the Ukrainian Economy: Dynamics, Contradictions and Impact on Economic Development]. Kyiv: DU: «Instytut ekonomiky i prohnozuvannya NAN Ukrainy». (in Ukrainian)
20. Shtan, M.V. (2017). *Derzhavna polityka neoindustrializatsii v Ukraini* [State policy of neo-industrialization in Ukraine]. *Investysii: praktyka ta dosvid*, 9, 34–38. (in Ukrainian)
21. Koziuk, V. (2018). *Oliharkhicha hidra priamykh inozemnykh investysii* [The oligarchic hydra of foreign direct investment]. *Dzerkalo tyzhnia*, 10 august. URL: https://dt.ua/finances/oligarhichna-gidra-pryamih-inozemnih-investitsiy-vid-makrofinansovoyi-nestabilnosti-do-technologichnogo-vidstavannya-285294_.html.
22. Zhalilo, J.A., Pokryshka, D.S., Belinska, J.V. et al. (2013). *Perspektyvy ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalnoi makroekonomichnoi nestabilnosti* [Prospects of Ukrainian economy in the conditions of global macroeconomic instability]. Kyiv: NISD. (in Ukrainian)
23. Zhalilo, J.A., Pokryshka, D.S., Belinska, J.V. et al. (2014). *Formuvannya modeli ekonomichnoho rozvytku Ukrainy u pisliakryzovomu sviti* [Formation of model of economic development of Ukraine in the post-crisis world]. Kyiv: NISD. (in Ukrainian)
24. Zabolotna, N.H. (2017). *Strukturni dysproportsii v zovnishnii torhivli Ukrainy ta shliakhy ikh podolannya* [Structural imbalances in Ukraine's foreign trade and ways to overcome them]. *Ekonomika i suspilstvo*, 8, 594–598. (in Ukrainian)
25. Sobkevych, O. (2017). *Priorytety promyslovoi polityky Ukrainy u konteksti stymuluvannya strukturnykh zrushen i modernizatsiinykh protsesiv v ekonomitsi* [Priorities of Ukraine's industrial policy in the context of stimulating structural shifts and modernization processes in the economy]. *Stratehichna panorama*, 2, 106–115. (in Ukrainian)
26. Skrypychenko, M.I. et al. (2015). *Modeli identyfikatsii makroekonomichnykh dysbalansiv v Ukraini* [Models for identification of macroeconomic imbalances in Ukraine]. Kyiv: DU: «Instytut ekonomiky i prohnozuvannya NAN Ukrainy». (in Ukrainian)
27. Ventskovskyy, D.Yu. (2017). *Zabezpechennia natsionalnykh interesiv v umovakh importozalezhnosti vnutrichnoho tovarnoho rynku* [Securing national interests in conditions of import dependence of the domestic commodity market]. *Stratehichni priorityty*, 2, 32–44. (in Ukrainian)
28. Alcott, H., Keniston, D. (2016). Dutch Disease or Agglomeration? The Local Economic Effects of Natural Resource Booms in Modern America. *Working Papers*, 41, 73 p.

Петько С.М.

доцент кафедри міжнародного менеджменту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

Petko Stanislav

Associate Professor of the Department of International Management,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman

МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У ПІВДЕННІЙ КОРЕЇ ТА ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

MECHANISMS OF INVESTMENT PROJECTS REALIZATION IN SOUTH KOREA AND EXPERIENCE FOR UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню механізмів реалізації інвестиційних проектів та особливостей надходження ПІІ у сфери корейської економіки, ролі державних урядових організацій у залученні ПІІ в економіку країни, «брендингу» Південної Кореї в глобальному інвестиційному середовищі, корейського практичного досвіду для реалізації інвестиційних проектів в Україні. На прикладі державної компанії «KOTRA» проаналізовано роль державної підтримки в залученні прямих іноземних інвестицій в економіку Південної Кореї, а також визначено її допомогу в процесі реалізації спільних інвестиційних проектів під час побудови бізнес-діалогу з глобальними інвесторами. Значна увага приділена основним проблемам та викликам, що поставили перед українським урядом, а саме: покращення інвестиційного клімату та бізнес-середовища, гарантій для інвесторів та захисту інвестицій на державному рівні в процесі їх залучення в економіку країни, державної підтримки вітчизняних компаній в реалізації спільних інвестиційних проектів з іноземними партнерами.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний проект, глобалізація, транснаціоналізація, прямі іноземні інвестиції, малі та середні підприємства, «брендинг країни», стартап, венчурна компанія, «злиття» та «поглинання», транснаціональна корпорація.

Статья посвящена исследованию механизмов реализации инвестиционных проектов и особенностей привлечения ПИИ в сферы корейской экономики. Описана роль государственных организаций в привлечении ПИИ в экономику страны, «брендинга» Южной Кореи в глобальной инвестиционной среде, корейского практического опыта для реализации инвестиционных проектов в Украине. На примере государственной компании «KOTRA» проанализирована роль государственной поддержки в привлечении прямых иностранных инвестиций в экономику Южной Кореи, а также показано её содействие в процессе реализации совместных инвестиционных проектов при построении бизнес-диалога с глобальными инвесторами. Уделено внимание основным проблемам и вызовам, которые стоят перед украинским правительством относительно улучшения инвестиционного климата и бизнес-среды, гарантий для инвесторов и защиты инвестиций на государственном уровне в процессе их привлечения в экономику страны, а также государственной поддержки отечественных компаний в реализации совместных инвестиционных проектов с иностранными партнерами.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный проект, глобализация, транснационализация, прямые иностранные инвестиции, малые и средние предприятия, брендинг страны, стартап, венчурная компания, транснациональная корпорация.

The article is devoted to the investigation of the investments projects mechanisms of realization and the specific features of the foreign direct investment attraction in the spheres of the South Korean economy; the role of the Government organizations in the FDI attraction to the country's economy; South Korean «branding» in the global investments environment; Korean's practical experience for investments projects realization in Ukraine. Korean government has significantly deregulated and opened up the country's investment market to foreign investors, launching a wide range of programs and efforts to attract foreign direct investments. In the early days, much of the policy focused on expanding the absolute quantity of capital resources from overseas by providing incentives proportional to the amount of the investments. Korean's foreign investment policies have gradually evolved toward qualitative growth, particularly with respect to high-value-added industries that can enhance the global competitiveness and potential of the Korean economy and create more new job places. Korean policymakers are striving to make Korea

one of the top 10 destinations of foreign investment in the world. With the challenges, which have happened with the global economy in the first part of 2020 year, for our country foreign direct investments will play a very important role in the long term national economy recovery after the world crisis. Using Korean's practical experience, Ukrainian Government must show to the international investors, that our country has a favorable investment climate, has regulated investment policy, make efforts for foreign investments protection, simplify taxation for foreign companies/measures of tax stimulation, to reduce investment risks in the country (inflation, budget deficit, fight against corruption), to stop war in Donbass region, support foreign investors with the organizational issues solve. It is obviously, that Ukrainian Government must understand: without foreign direct investments to Ukraine there is no economic growth. With total amount in 2019 year, near 2.4 billion of USD of foreign investments, it is not enough level of attracted investments for re-innovation and economy growth in our country. Also, we must point, that Korean Government structures, like «KOTRA», since its established, has played a crucial role in the attracting of foreign direct investments to Korean economy during the last 50 years. Nowadays, «KOTRA» continues to find and support foreign projects for Korean companies on the global level with a huge success. That's why, Korean experience in investment projects realization is too valuable for Ukrainian government, non-government and private structures. Summarizing of this article, it is important to understand, that without foreign direct investments and investment projects, it is impossible: to implement the different mechanisms of Ukrainian's economy industrialization, to conduct reforms in the economy, to give for local citizens better living conditions, to improve the technological level of manufacturing and competitiveness of domestic products in both internal and external markets.

Keywords: investments, investment project, globalization, transnationalization, foreign direct investments, small and medium sized enterprises, country's «branding», startup, venture company, «mergers» & «acquisitions», transnational corporation.

Постановка проблеми. У сьогоднішній для України вкрай гостро постає питання прямого іноземного інвестування в економіку, а також залучення практичного досвіду спеціалістами з високорозвинутих країн щодо реалізації спільних інвестиційних проєктів на базі вітчизняних об'єктів інвестування. Рівень надходження прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у вітчизняну економіку за 2019 р. знаходиться на рівні 2.4 млрд. доларів США. Через що вітчизняні фахівці-практики, економісти, міжнародні інвестори, спеціалісти з групи Світового Банку та європейських фінансових інститутів (ЄБРР, ОЕСР) вважають цей рівень ПІІ неналежним для України. Наша країна гідна на краще, а нинішній уряд має докладати більш значні зусилля для «брендингу» України на глобальному ринку інвестицій, де залучення ПІІ з практичним досвідом реалізації сумісних інвестиційних проєктів та їх результат суттєво сприяє зміцненню конкурентних позицій української економіки на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню формування глобального ринку інвестицій та особливостями проєктного менеджменту присвячені праці зарубіжних та вітчизняних учених: Л. Антонюк, Л. Брауна, О. Білоруса, А. Грінспена, О. Кіреєва, В. Кліна, Ю. Козака, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, Т. Мана, Г. Марковіца, Дж. Міля, О. Мозгового, Т. Орехової, Є. Панченка, А. Поручника, О. Рогача, Л. Руденко-Сударевої, Є. Савельєва, Л. Самерса, П. Самуельсона, Дж. Сороса, Дж. Стігліца, В. Токаря, С. Хаймера, У. Шарпа, О. Швиданенка, В. Шевчука, С. Якубовського та ін.

Формулювання цілей (постановка завдання). Основним завданням статті є визначення механізмів реалізації інвестиційних проєктів та особливостей надходження ПІІ до сфери корейської економіки; роль державних урядових організацій у сприянні залучення ПІІ в корейську економіку, міждержавне співробітництво Корейської урядової організації «KOTRA» щодо залучення ПІІ; «брендинг» Південної Кореї в глобальному інвестиційному середовищі, а також залучення корейського практичного досвіду для реалізації сумісних інвестиційних проєктів в Україні.

Виклад основного матеріалу. У період турбулентності, невизначеності глобальних ринків, глобальної рецесії, яка насувається швидкими темпами на світ, передумов виникнення фінансової кризи, спричиненої коронавірусом, яку вже порівнюють з Великою Депресією 1929–1933 рр., велику роль у майбутньому розвитку країн та виходу із кризи будуть відігравати процеси транснаціоналізації їх економік.

Як слушно зазначає Д.Г. Лук'яненко, «масштаби і динаміка прямих інвестицій залежать насамперед від процесів транснаціоналізації, оскільки виникнення і діяльність ТНК базуються на прямому іноземному інвестуванні з метою створення афілійованих підприємств, дочірніх компаній, асоційованих компаній, філіалів. Саме це визначає масштаби і динаміку глобальних інвестиційних трендів і процесів активізації міжнародного виробництва» [1, с. 100], а також науковець додає: «На країновому рівні важливе значення мають політико-економічні (політична стабільність та міра втручання уряду в економічні процеси в країні, наявність і додержання дво- і багатосторонніх міжнародних угод), ресурсно-економічні (наявність або брак природних ресурсів, демографічна ситуація, географічне розташування) та загально-економічні фактори (рівень та динаміка макроекономічних показників). На глобальні інвестиційні процеси впливають стан розвитку світової економіки, стан міжнародних факторних та інвестиційних ринків, стабільність світової валютної системи, розвиток міжнародної інвестиційної структури» [1, с. 96].

Тому в розгляді цієї тематики неможливо не погодитися з наведеним вище твердженнями Д.Г. Лук'яненка в призмі залежності прямого іноземного інвестування від процесів транснаціоналізації економіки країни.

Південна Корея, країна, яка не має природних ресурсів, вдалого географічного розташування, маючи «нестабільного» сусіда, такого Північну Корею, з ядерною зброєю та, залишаючись з нею у стані військового конфлікту (трохи менше 70 років), спромоглася за останні 40 років перетворитися з відста-лої, розбитої війною аграрної країни у надпотужну

Держава та регіони

високотехнологічну, експорто-орієнтовану країну з високим рівнем ВВП на душу населення і стати 12-ю економікою світу (табл. 1).

Отже, ПІІ в економіку Південної Кореї постійно зростали починаючи з 2001 р. [3]. З 2015 р. сумарні ПІІ перевищують 20 млрд. дол. США, при цьому зберігаючи постійний зростаючий тренд. Для корейської економіки, яка згідно з глобальними рейтингами та визначеннями Групи Світового Банку відноситься до розвинутої економіки, показник ПІІ сягає 26.9 млрд. дол. США у 2018 р. і є досить високим, що свідчить про високу довіру міжнародних інвесторів корейській економіці та уряду країни, що наведено нами на рис. 1.

У контексті викладеного вище додамо, що всі обсяги ПІІ, які показані на рис. 1, йдуть тільки в реальний сектор економіки (виробництво продукції) Південної Кореї та не є спекулятивним фінансовим капіталом. Ці процеси повністю контролюються і регулюються спеціальними органами влади.

Сказане вище засвідчує те, що у процесі глобального співробітництва та налагодження бізнес-відносин корейськими компаніями з міжнародними партнерами та інвесторами, ПІІ не тільки підвищують продуктивність місцевим корейським компаніям за рахунок передачі складних методів управління НДДКР, технологій, але й покращують структуру промисловості шляхом поширення здорової конкуренції між ними в усіх секторах виробництва. Своєю чергою ПІІ також посилюють конкурентоспроможність корейських компаній на глобальному ринку, допомагаючи SMEs-компаніям, які мають технології, але не мають фінансових ресурсів для розширення своєї торгової експансії на закордонні ринки, через що закордонні компанії з фінансовим капіталом разом із місцевими корейськими SMEs компаніями доповнюють свої слабкі сторони у глобальному ланцюгу доданої вартості.

Далі розглянемо роль Корейської урядової організації «KOTRA» в сприянні залучення інвестицій

Таблиця 1

Фінансові показники найбільших економік світу в 2018 р.

№	Назва країни	Загальне ВВП (трлн. дол. США)	ВВП на душу населення (тис. дол. США)	ПІІ, у % від загального ВВП країни
1	США	20.544	62,794	1,26
2	Китай	13.608	9,771	1,5
3	Японія	4.971	39,290	0,5
4	Німеччина	3.947	47,603	2,67
5	Великобританія	2.855	42,944	2,05
6	Франція	2.777	41,464	2,15
7	Індія	2.718	2,010	1,55
8	Італія	2.083	34,483	1,48
9	Бразилія	1.868	8,921	4,73
10	Канада	1.713	46,233	2,65
11	Росія	1.657	11,289	0,5
12	Республіка Корея	1.619	31,363	1,6

Джерело: складено автором за [2]

Надходження Прямих іноземних інвестицій

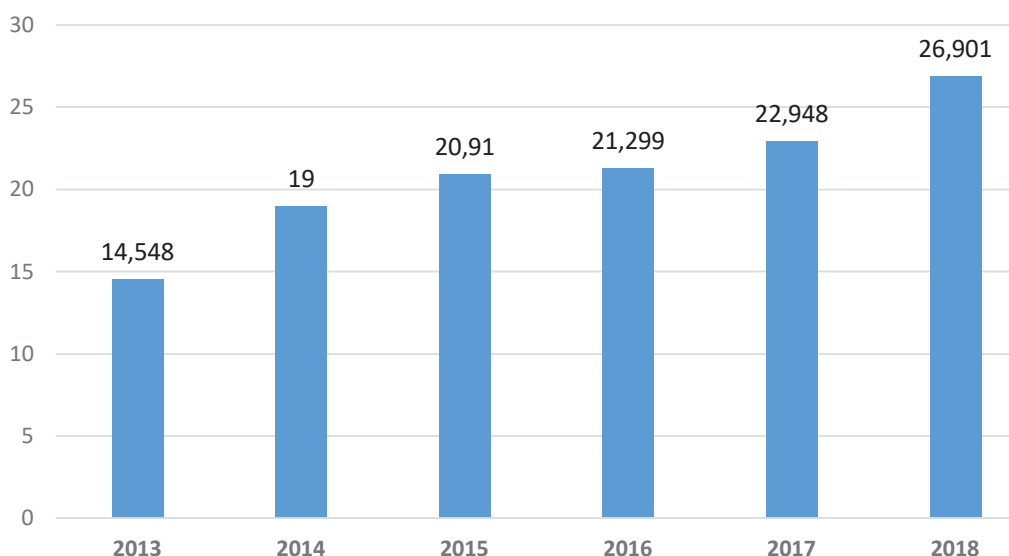

Рис. 1. Динаміка ПІІ в економіку Південної Кореї в розрізі 2013–2018 рр.

Джерело: побудовано автором за [3]

в економіку країни та механізми реалізації інвестиційних проектів.

Як було зазначено нами в низці попередніх публікацій [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10], державна компанія «KOTRA» відіграє велику роль в «брендингу» Південної Кореї у глобальному інвестиційному середовищі, а також у залученні та підтримці глобальних інвестицій в економіку країни. Причому інвестиційна підтримка компанії «KOTRA» слугує двостороннім містком, який лібералізує Південну Корею та глобальних інвесторів, надає комплексний пакет послуг для залучення іноземних інвестицій та допомагає корейським компаніям інвестувати в глобальному масштабі.

Компанія «KOTRA», маючи в своєму арсеналі корейську національну інтернет платформу «Invest Korea» (далі «IK») для залучення інвестицій, щорічно проводить низку заходів для зустрічей корейських та закордонних інвесторів – «Invest Korea Week» (далі «IKW»), має свій бізнес-інкубатор для зарубіжних інвесторів – «Invest Korea Plaza» (далі «IKP»).

За підтримки Уряду Південної Кореї з 2017 р. була запущена програма відбору та управління інвестиційних проектів – «Invest Korea Market Place» program (далі «IKMP»). Завдяки програмі «IKMP» за останні 2 роки головним сеульським офісом компанії «KOTRA» було відібрано та підтверджено до реалізації 288 інвестиційних проектів по усьому світу. Для підтримки інвестиційного проекту після розроблення технічного обґрунтування або дорожньої карти щодо його реалізації є сервіс «після інвестування» – «Foreign Investment Ombudsman» (далі «FIO») [11; 12; 13; 14].

Нижче визначимо більш детально кожний із окреслених механізмів підтримки інвестицій в призмі особливостей міждержавного співробітництва корейської урядової організації «KOTRA» щодо залучення інвестицій в економіку країни.

«Invest Korea Week» («IKW») уперше було проведено в 2006 р., він став найбільшим заходом щодо залучення інвестицій, які орієнтуються на глобальних інвесторів в Південній Кореї. Цей захід має на меті проведення ознайомлення для потенційних інвесторів із інвестиційним середовищем та бізнес-кліматом Кореї, ознайомлення з корейською бізнес-культурою та етикетом, галузевими бізнес-турами на об'єкти інвестування проведення широких та комплексних бізнес-зустрічей [11].

Наступний – «Invest Korea Plaza» («IKP») – став першим об'єктом, «бізнес-інкубатором», у Південній Кореї, до якого мають доступ винятково іноземні інвестори для реалізації свого бізнесу та пропозицій своїх бізнес-ідей корейським компаніям. «IKP» пропонує адміністративні послуги, які допомагають підприємствам з іноземними інвестиціями у найкоротші терміни вдало організувати та розвивати свій бізнес в країні. Також спеціалісти з «IKP» пропонують закордонним інвесторам допомогу в побудові конструктивного діалогу з корейськими місцевими SMEs-компаніями, великим бізнесом та корейськими чиновниками, яких залучають у реалізацію потенційно цікавих інвестиційних проектів як в Кореї, так і за кордоном [13].

«Invest Korea Market Place» («IKPM») – це головний офіс компанії «KOTRA», розташований у м. Сеул, де завдяки своїй розробленій програмі,

згідно з чітко окресленими критеріями, спеціалісти відділів проектного менеджменту збирають інвестиційні проекти з усіх куточків світу (маються на увазі тільки ті країни, де розташовані філіали компанії «KOTRA») для подальшої їх реєстрації в базі CRM та підтвердження статусу. «IKPM» працює з корейськими компаніями та державними організаціями для розроблення та управління проектами щодо залучення ПІІ. Залишивши свій запит у філіалі своєї країни компанії «KOTRA», закордонний інвестор має змогу отримати відповідну інформацію щодо потенційних інвестиційних проектів та їхнього статусу в Південній Кореї. Обмін інформацією між інвесторами, місцевими офісами та головним офісом компанії «KOTRA» відбувається через інтернет завдяки корейській CRM-програми [14].

«Foreign Investment Ombudsman» («FIO»), іншими словами, – «послуги після інвестування», мається на увазі Омбудсмен з іноземних інвестицій, що являє собою групу місцевих корейських спеціалістів, які є експертами в різних сферах, і ці експерти надають «післяінвестиційні» послуги для того, щоб допомогти закордонним інвесторам вирішити усі їхні потреби та ті проблеми, з якими вони зіткнулися в процесі реалізації свого бізнесу в Кореї [12]. Детальний опис механізмів реалізації проектів та залучення ПІІ в економіку Кореї зображено на рис. 2.

Як бачимо на рис. 2, державна корейська компанія «KOTRA» відіграє важливу роль у залученні і підтримці ПІІ та реалізує спільні інвестиційні проекти для створення глобальної «бізнес-екосистеми» шляхом міждержавного іноземного інвестування (мається на увазі реалізація спільних проектів з державними структурами в різних країнах світу). Основним індикатором успішної реалізації інвестиційних проектів разом із місцевими корейськими компаніями є глобальний рейтинг умов легкості ведення бізнесу, який щорічно проводиться Групою Світового Банку – «Doing business» (табл. 2).

На табл. 2 показано, що в оцінці простоти ведення бізнесу в Південній Кореї країна знаходиться на 5-му місці серед вибраних країн для аналізу. Для побудови рейтингу були вибрані країни, які є нині найбільшими торговельними партнерами Південної Кореї. Україна була вибрана для компаративного аналізу.

Безпрецедентну роль у «брендингу» Південної Кореї відіграє компанія «KOTRA», що полягає в донесенні для потенційних інвесторів та партнерів правдивої інформації щодо реального стану справ в економіці країни, інвестиційного бізнес-середовища, інноваційних трендів у фінансовій та нефінансовій сферах, угод «Mergers and Acquisitions». «KOTRA» також пропонує інформацію щодо зарубіжних інвестиційних можливостей для корейських SMEs-компаній, які прагнуть вести свій бізнес в глобальному масштабі та в тісному співробітництві з іноземними урядами, приватними компаніями, консалтинговими агентствами для двостороннього обміну інформацією. Компанія «KOTRA» в співробітництві з іноземними партнерами та венчурними капіталами підтримує стартапи, які прагнуть глобально вести свій бізнес, іншими словами – глобалізація стартапів та проектів «Born Global».

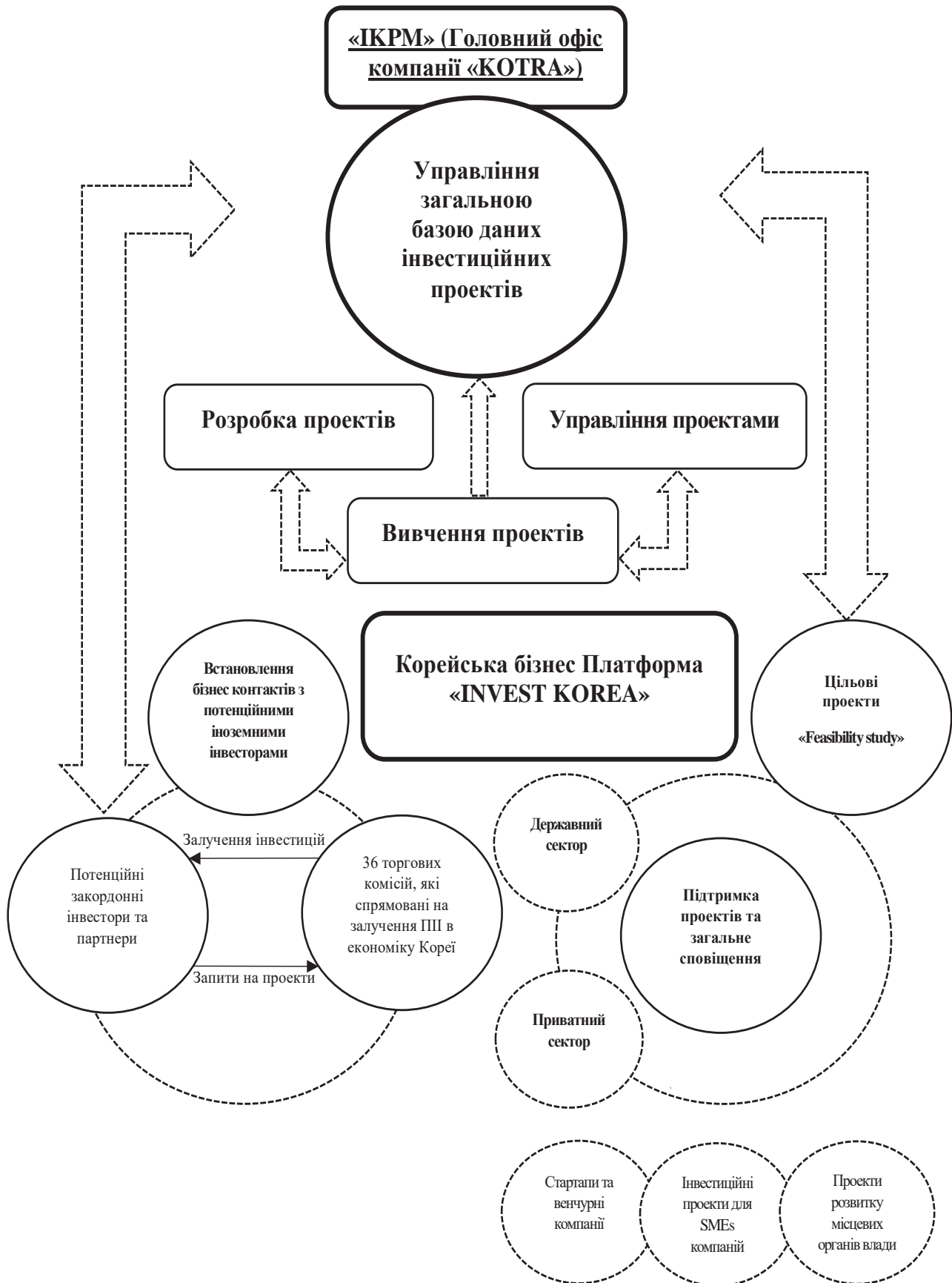

Рис. 2. Механізми реалізації та залучення ПІІ в економіку Кореї через «IKPM», головний офіс компанії «KOTRA»

Джерело: побудовано автором за [2; 3; 14]

Таблиця 2

**Рейтинг ведення бізнесу «Doing business» в 2019 р.
серед найбільших торговельних країн-партнерів Південної Кореї**

Країна	Місце в рейтингу	Початок бізнесу після реєстрації	Отримання дозволів на будівництво	Виконання контрактів	Підключення до електромережі
Сінгапур	2	1.5 дня	41 день	164 дні	30 днів
Південна Корея	5	4 дні	27 днів	290 днів	13 днів
США	8	5 днів	80 днів	420 днів	89 днів
Німеччина	24	8 днів	126 днів	499 днів	28 днів
Японія	39	11 днів	175 днів	360 днів	98 днів
Китай	46	8 днів	155 днів	496 днів	34 дня
Україна	71	8 днів	85 днів	378 днів	281 день

Джерело: складено автором за [15]

Висновок. З глобальними викликами, перед якими постала Україна на початку 2020 року (пандемія коронавірусу, негативна зовнішньоекономічна кон'юнктура ринків, зростання дефіциту державного бюджету, падіння ВВП), уряд України має залучати корейський досвід та технології в реалізацію сумісних інвестиційних проектів у різних сферах, що вплине на загальне зростання ПІІ в економіку нашої країни. Описані в статті механізми реалізації проектів у Південній Кореї показують вітчизняному бізнесу (якщо це реалізація приватного проекту) та державним структурам (якщо реалізується проект на державні кошти сумісно з державними структурами) усю бізнес-культуру та етикет корейських компаній, їхні специфічні риси ведення бізнесу, залучення ПІІ завдяки сприянню корейської урядової компанії «KOTRA».

Маючи в своєму арсеналі практичний досвід, інноваційні технології (як у фінансовій, так і у нефінансовій сферах), фінансові ресурси, співробітництво з корейськими компаніями неабияк зможе покращити конкурентоспроможність вітчизняного бізнесу та життя простим українцям, де йдеться про сумісну реалізацію проектів у сферах інфраструктури, екології та енергетики – побудова лікарень, Smart-парковок, заводів Biogas та Biomass, автомобільних доріг, сонячних електростанцій, сміттєпереробних заводів та ін. Усіма можливими шляхами Уряд має зробити з України «бренд» інвестиційно привабливої країни для потенційних інвесторів не тільки з Південної Кореї, а й з інших високорозвинутих країн світу.

Бібліографічний список:

1. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / [Д.Г. Лук'яненко та ін.]; за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника. Київ : КНЕУ, 2011. 703 с.
2. The world bank. GDP (current US\$). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (дата звернення: 02.04.2020)
3. About Invest Korea Market Place (IKMP) program. URL: http://www.investkorea.org/en/ikmp/ikmp_overview.do (дата звернення: 02.04.2020).
4. Петько С.М. Виставки в маркетинговій діяльності малих та середніх підприємств у Південній Кореї. *Напрями та сучасний розвиток міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти*: матеріали доповідей міжнар. наук.-практ.конф., м. Запоріжжя, 15 лютого 2020 р. Запоріжжя, 2020. С. 19–22.

5. Петько С.М. Глобалізація як основа світових інтеграційних процесів. *Економіка. Фінанси. Право*: інформаційно-аналітичний журнал; засн. Аудиторська фірма «Аналітик», Академія муніципального управління; гол. ред. В.К. Присяжнюк. Київ, 2013. № 11/1. С. 22–24.
6. Петько С.М. Підтримка урядовими організаціями малого та середнього бізнесу в Південній Кореї. *Стан розвитку інфраструктури підтримки бізнесу: національна та міжнародна практика*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Одеса, 7 грудня 2019 р. Одеса, 2019. С. 26–28.
7. Петько С.М. Позиціонування Гонконгу на глобальній фінансовій арені. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. Ужгород : ДВНЗ Ужгородський національний ун-т, 2017. Вип. 12. С. 76–80
8. Петько С.М. Роль Південнокорейських урядових організацій у підтримці малого та середнього бізнесу. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. Ужгород : ДВНЗ Ужгородський національний ун-т, 2020. Вип. 29. С. 124–128.
9. Pet'ko, S.M. Integration component of Asian-Pacific region development (on example APEC). *Economics, management, law: innovation strategy*: Collection of scientific articles. – Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China, 2016, pp. 152–155.
10. Petko, Stanislav. Risk Management in the Global Banking Business (Chinese aspect). *Intellectual Archive*. 2017, vol. 6, no. 2. Toronto : Shiny Word Corp., pp. 1–9.
11. Invest Korea Week 2019. URL: <https://www.investkoreaweek.kr/fairDash.do?hl=ENG> (дата звернення: 16.02.2020).
12. Foreign Investment Ombudsman. URL: <http://ombudsman.kotra.or.kr/eng/index.do> (accede mode: 16.02.2020).
13. Invest Korea Plaza. URL: http://english.kotra.or.kr/foreign/biz/KHENKO120M.html?TOP_MENU_CD=INVEST (дата звернення: 15.02.2020).
14. KOTRA. Global Networks. URL: <http://www.kotra.or.kr/foreign/main/KHEMUI010M.html> (дата звернення: 17.02.2020).
15. Doing Business 2019. Training for reform. A World Bank Group Flagship Report. Washington : International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2019. URL: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doing-Business/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf (дата звернення: 24.03.2020).

References:

1. Resursy ta modeli globalnogo ekonomichnogo rozvytku [Resources and models of global economic development] : monografiya / [D.G. Lukiyanenko ta in.]; za zag. red. D.G. Lukiyanenka, A.M. Poruchnyka. Kyiv : KNEU, 2011. 703 p.
2. The world bank. GDP (current US\$). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (accessed 02.04.2020).

3. About Invest Korea Market Place (IKMP) program. URL: http://www.investkorea.org/en/ikmp/ikmp_overview.do (accessed 02.04.2020).
4. Petko, S.M. (2020) Vystavky v marketynhovij diyalnosti malyh ta serednih pidpryemstv u Pivdennij Koreji [Exhibitions in the marketing activities of small and medium-sized enterprises in South Korea]. *Napryamy ta suchasnyj rozvytok mizhnarodnyx vidnosyn: ekonomichni ta politychni aspekty*: materialy dopovidej mizhnar. nauk.-prakt.konf., m. Zaporizhzhya, 15 lyutoho 2020 r. Zaporizhzhya, pp. 19–22.
5. Petko, S.M. (2013) Hlobalizaciya yak osnova svitovyh intehtacijnyh procesiv [Globalization as the basis of the world integration processes]. *Economic. Finance. Law* : informacijno-analitychnyj zhurnal ; zasn. Audytorska firma «Analitik», Akademiya muncypalnoho upravlinnya ; hol. red. V.K. Prysyzhnyuk. Kyiv, vol. 11/1, pp. 22–24.
6. Petko, S.M. (2019) Pidtrymka uriadovymy orhanizatsiiamy maloho ta serednoho biznesu v Pivdennii Korei [Support for small and medium-sized governmental organizations in South Korea]. *Stan rozvytku infrastruktury pidtrymky biznesu*: natsionalna ta mizhnarodna praktyka: materialy vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Odesa, 7 hrudnia 2019 r. / HO «Tsentr ekonomichnykh doslidzhen ta rozvytku». Odesa : TsEDR, pp. 26–28.
7. Petko, S.M. (2017) Pozytionuvannia Honkonhu na hlobalnii finansovii areni [Positioning Hong Kong on the global financial arena]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod national university*. Seriya «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo». Uzhhorod: Uzhhorod national university, no. 12, pp. 76–80.
8. Petko, S.M. (2020) Rol Pivdennokorejskyh uryadovyh orhanizacij u pidtrymci maloho ta serednyoho biznesu [Role of the South Korean government organizations in the small and medium business support]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod national university*. Seriya «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo». Uzhhorod : Uzhhorod national university, 2020. no. 29, pp. 124–128.
9. Pet'ko, S.M. (2016). Integration component of Asian-Pacific region development (on example APEC). *Economics, management, law: innovation strategy*: Collection of scientific articles. – Henan Science and Technology Press, Zhengzhou, China, pp. 152–155.
10. Petko, Stanislav (2017). Risk Management in the Global Banking Business (Chinese aspect). *Intellectual Archive*. vol. 6, no. 2. Toronto : Shiny Word Corp., pp. 1–9.
11. Invest Korea Week 2019. URL: <https://www.investkoreaweek.kr/fairDash.do?hl=ENG> (accessed 16.02.2020).
12. Foreign Investment Ombudsman. URL: <http://ombudsman.kotra.or.kr/eng/index.do> (accessed 16.02.2020).
13. Invest Korea Plaza. URL: http://english.kotra.or.kr/foreign/biz/KHENKO120M.html?TOP_MENU_CD=INVEST (accessed 15.02.2020).
14. KOTRA. Global Networks. URL: <http://www.kotra.or.kr/foreign/main/KHEMUI010M.html> (accessed 17.02.2020).
15. Doing Business 2019. Training for reform. A World Bank Group Flagship Report. Wachington : International Bank for Reconstruction and Development /The World Bank, 2019. URL : https://www.doingbusiness.org/content/dam/doing-Business/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf (accessed 24.03.2020).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.001.36

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-6>

Братусь Г.А.

кандидат економічних наук, доцент,
Міжрегіональна Академія управління персоналом

Bratus Hanna

PJSC «Higher Educational Institution
«Interregional Academy of Personnel Management»

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА РІВНЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

COMPLEX ASSESSMENT OF THE LEVEL OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC ECONOMY

Виявлено наявність різноманітних підходів щодо визначення дефініції «інтелектуальна власність», що обмежують її зміст та значення як економічної категорії. Визначено та проведено ідентифікацію об'єктів оцінки інтелектуальної власності. Розроблено модель взаємозв'язку складових компонентів та оціночних показників щодо визначення узагальнюючого рівня інтелектуального розвитку вітчизняної економіки. Запропоновано методологічний підхід щодо поглибленої оцінки рівня інтелектуального розвитку держави та окремих областей. Основу методики оцінки становить система статистичних індикаторів, що характеризують умови та результати функціонування у сфері науки, освіти, інформаційних технологій, інтелектуальної власності. Вибір та конфігурація системи показників поглибленої оцінки рівня інтелектуального розвитку економіки здійснювалися на основі індикаторів, які використовуються для проведення рейтингових оцінок інноваційного потенціалу, технологічної та інноваційної конкурентоспроможності, прогресу у створенні об'єктів інтелектуальної власності на міжнародному рівні.

Ключові слова: інтелектуалізація, інтелектуальна власність, рівень розвитку, оцінка, модель, наука, освіта, інформаційні технології.

Виявлено наличие различных подходов к определению дефиниции «интеллектуальная собственность», ограничивающие ее содержание и значение как экономической категории. Определена и проведена идентификация объектов оценки интеллектуальной собственности. Разработана модель взаимосвязи составляющих компонентов и оценочных показателей по определению обобщающего уровня интеллектуального развития отечественной экономики. Предложен методологический подход к углубленной оценке уровня интеллектуального развития государства и отдельных областей. Основу методики оценки составляет система статистических индикаторов, характеризующих условия и результаты функционирования в сфере науки, образования, информационных технологий, интеллектуальной собственности. Выбор и конфигурация системы показателей углубленной оценки уровня интеллектуального развития экономики осуществлялись на основе индикаторов, используемых для проведения рейтинговых оценок инновационного потенциала, технологической и инновационной конкурентоспособности, прогресса в создании объектов интеллектуальной собственности на международном уровне.

Ключевые слова: интеллектуализация, интеллектуальная собственность, уровень развития, оценка, модель, наука, образование, информационные технологии.

Various approaches have been identified to define the definition of "intellectual property", which limit its content and meaning as an economic category. The objects of intellectual property valuation have been identified and identified. A model of the interconnection of components and valuation indicators for determining the general level of intellectual development of the domestic economy has been developed. A methodological approach is proposed for an in-depth assessment of the level of intellectual development of the state and individual regions. The basis of the assessment methodology is a system of statistical indicators characterizing the conditions and results of functioning in the fields of science, education, information technology, intellectual property. The selection and configuration of the system of indicators of in-depth assessment of the level of intellectual development of the economy was carried out on the basis of indicators used for rating of innovative potential, technological and innovative competitiveness, progress in creation of intellectual property objects at the international level. Significance in the conducted research on the role and place of intellectual resources (education, science, information technologies) as the main components of intellectual property in ensuring the growth of the economy of individual regions, and the country as a whole, from the point of view of the analysis of the state and use of the potential of intellectual property in support of adoption management decisions and developing a strategy for further economic development of the domestic economic system. The results of the study showed that the pace of development of the state is directly dependent on the results of the activities of the regions and reflect the overall socio-economic development of a particular region, including problems related to the overall level of intellectualization of each region, based on a clear selection of indicators that are appropriate and fully revealing each of its components. Based on the proposed methodological approach, it is possible to plan the intellectual development of each region and the state as a whole.

Keywords: intellectualization, intellectual property, level of development, evaluation, model, science, education, information technologies.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження підтверджують, що накопичення знань, умінь і навичок, акумулювання прогресивних наукоємних технологій, інвестиції в інтелектуальну діяльність дають змогу формувати інноваційний тип економічного розвитку, заснований на інтелектуальній власності. Інтелект людини, її творчі, креативні здібності виходять на перший план серед ресурсів підприємства, що приводить до формування нового виду ресурсу – інтелектуального.

Оцінка й аналіз рівня інтелектуалізації вітчизняної економіки вимагають наявності розвинутої методології, що пов'язано із низкою труднощів. У числі основних можна виділити невідчутність, нематеріальну основу структурних компонентів інтелектуальної власності, а також унікальність окремих її елементів. Відсутність єдиних уявлень щодо наповненості структурних елементів показниками оцінки рівня інтелектуального розвитку економіки загалом або окремих регіонів, областей, галузей, які складаються з індикаторів, що характеризують інтелектуальну власність, приводить до появи численних підходів і методів щодо її оцінки. Ці обставини визначають актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань щодо створення, використання, розвитку, управління, а особливо правової охорони інтелектуальної власності присвячено нині велику кількість праць вітчизняних та закордонних учених, таких як: А.С. Безмолитвенний, О. Бутнік-Сіверський, К. Ідріс, Д.І. Леошенко, Д. Лонг, П.Д. Макаренко, Г.І. Олехнович, О.П. Орлюк, М. Паладій, З.В. Пічкурова, А. Полторак, Р.В. Ульянов та інші. Водночас методологічні засади формування моделі взаємозв'язку складових елементів інтелектуальної власності та оціночних показників щодо визначення узагальнюючої рівня інтелектуального розвитку вітчизняної економіки залишаються не досить висвітленими в економічній літературі. Це актуалізує питання розширення наукового поля досліджень у цьому напрямі.

Формування цілей статті. Мета наукового дослідження полягає в розробленні методологічних

засад щодо формування взаємозв'язку складових елементів оцінки інтелектуальної власності та визначенні на цій основі рівня інтелектуального розвитку вітчизняної економіки та її сфер.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в розвинених країнах нематеріальні активи, до яких саме і належать об'єкти інтелектуальної власності, становлять у структурі активів компаній велику частку їхньої загальної цінності, більшу, ніж матеріальні активи, такі як обладнання та інфраструктура. Формування нематеріальних ресурсів та ефективне управління ними є однією зі складових частин успіху у довгостроковій перспективі. Ефективне управління інтелектуальною власністю засноване, з одного боку, на оцінці її результативності використання, а з іншого – на дже-релах фінансування її структурних компонентів.

Важливими аспектами сучасних досліджень є методи ідентифікації та оцінки інтелектуальної власності, її вимірювання та використання як засобу постійного інноваційного оновлення.

Відправною крапкою у питанні діагностики будь-якої економічної категорії є ідентифікація об'єктів оцінки. Нині сутність інтелектуальної власності здебільшого асоціюється лише із юридичним аспектом та відповідно до Цивільного кодексу України включає «права особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної діяльності, визначений законом» [1], ускладнює об'єктивну оцінку, обмежує розуміння широти та багатоаспектності об'єктів інтелектуальної власності як економічної де-фініції. Оскільки «не кожний результат творчої діяльності визнається законодавством як об'єкт інтелектуальної власності та підлягає правовому захисту, а лише той, що, по-перше, набув об'єктивованої форми, тобто отримав матеріальну «оболонку»; по-друге, відповідає низці критеріїв, насамперед оригінальності (для об'єктів авторського права), новизни (для об'єктів патентного права) або виключності (для засобів інди-відуалізації товарів і послуг)» [2, с. 158].

Також необхідно зазначити, що не кожен об'єкт інтелектуальної праці, що відповідає визначеним кри-теріям, може бути зареєстрований у законодавчому

порядку та бути віднесеним до об'єктів інтелектуальної власності.

Ось чому розуміння змісту інтелектуальної власності та складу її об'єктів лише з юридичного боку є досить звуженим, оскільки не дозволяє відносити до інтелектуального надбання інші продукти розумової діяльності, насамперед системні знання та інші елементи інтелекту конкретного індивіда у суспільстві.

Таким чином, на наше переконання, до об'єктів інтелектуальної власності належать:

1) інтелект та знання, що є безпосереднім надбанням особистості та існують в приватній чи особистій тобто індивідуальній формі;

2) результати інтелектуальної праці як компоненту колективного (сукупного) інтелекту, що виступає у формі інтелектуальної власності;

3) інформацію як об'єктивоване знання, яке трансформуючись, набуває рис суспільного блага та функціонує у формі суспільної власності.

Не можна не погодитись із думкою С.В. Степаненко, Л.І. Яковенко, що «об'єктами інтелектуальної власності можна вважати також інші нематеріальні чинники, а саме: морально-етичні, релігійно-світоглядні та ін. якості особистості, а також уміння, навички, досвід, що, з одного боку, є продуктом внутрішньої духовної роботи індивіда над собою з метою власного удосконалення, а з іншого – здійснюють значний вплив на будь-яку діяльність (у т.ч. інтелектуальну) людини» [2, с. 130].

Ключовою умовою економічного розвитку для підтримки пріоритетів інноваційної економіки є розвиток інформаційно-знаннєвих ресурсів. У роботах К. Свейбі, Л. Едвінсона і М. Мелоуна [3] та ін. доведено, що інтелектуальні ресурси, знання, вміння, компетенції, особистісні комунікації, науково-технічний потенціал організації забезпечують якість і рівень життя населення, сприяють накопиченню добробуту суб'єктів економіки на мікро- і макrorівнях, підвищенню конкурентоспроможності національної економіки, прогресивному розвитку всіх сфер і галузей народного господарства і в кінцевому підсумку – зростання рівня економічного розвитку суспільства.

Вироблення критеріїв та показників оцінювання рівня інтелектуального розвитку економіки на основі визначених об'єктів інтелектуальної власності може виявитися подією епохи. У зв'язку із заміною попередніх цінностей новими людиною змінює і свою мету, і методи її досягнення. Загальне визнання ролі результатів інтелектуальної праці обов'язково внесе корективи до нинішніх методів організації й управління і зумовлює перерозподіл інвестицій у світову економіку.

Створення інтелектуальної власності, як уже зазначалося, відбувається в результаті генерування нового знання. Дієвою особою інтелектуальних процесів та відтворень, як відомо, є людина, людський капітал. Створення знань та їх акумулювання в інтелектуальну власність потребує: навчання, освіти, розроблення інформаційних технологій та інновації, що зумовило вибір складових компонентів (навчання, освіта, інтелектуальна власність, інформаційні технології) для формування на цій основі системи показників узагальнюючої оцінки рівня інтелектуального розвитку економіки, заснованої на знаннях (див. рис. 1). Треба також зазначити, що вибір та конфігурація системи

показників оцінки здійснювалися на основі індикаторів, які використовуються для проведення рейтингових оцінок інноваційного потенціалу, технологічної та інноваційної конкурентоспроможності, прогресу у створенні об'єктів інтелектуальної власності на міжнародному рівні. Найбільш авторитетними є Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index), Індекс інноваційного розвитку агентства Bloomberg (Bloomberg Innovation Index), Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло (Innovation Union Scoreboard), Міжнародний індекс захисту прав власності (The International Property Right Index). Кожен із наведених міжнародних індексів включає ряд підіндексів та показників, які охоплюють усі ланцюги у процесі створення об'єктів інтелектуальної власності. Наприклад, індекс результативності наукових досліджень, який входить до складу глобального індексу інновацій, включає показники створення знань, впливу знань, поширення знань, які нами було враховано під час формування індикаторів оцінки наукової компоненти.

Методологія, яку використовує Bloomberg, для дослідження інноваційного розвитку країни передбачає аналіз семи факторів: витрати на R&D у співвідношенні до ВВП; технологічні можливості; продуктивність праці; кількість високотехнологічних підприємств; ефективність вищої освіти та відсоток дипломованих спеціалістів; концентрація дослідників; патентна активність [4].

Таким чином, відібрані нами індикатори є цілком адаптованими до практики міжнародного оцінювання та можуть бути використані для проведення міжнародних рейтингових порівнянь.

Трансфер технологій – це рух знань або технологій, на які отримано право на інтелектуальну власність від однієї організації до іншої, від університетів та наукових установ до бізнесу, де знання можуть бути перетворені у нові продукти та послуги, які принесуть користь суспільству. Тому трансфер технологій є важливою складовою частиною у дослідженні інтелектуального розвитку економіки [4].

Концепція оцінювання рівня інтелектуального розвитку економіки – це зовсім новий погляд на речі, що дасть змогу порівняти цінність усіх організацій та установ, що функціонують у суспільстві. Пошук сучасних інструментів і методик оцінки – завдання надто складне, оскільки невирішеним залишається питання інкорпорування у запропоновану систему діагностики відібраних статистичних показників.

Представлений нами алгоритм розрахунку рівня інтелектуального розвитку економіки складається з таких етапів, як:

1. Виділення груп показників, які найбільш повно характеризують склад елементів інтелектуальної власності та оціночних показників щодо визначення узагальнюючого рівня інтелектуального розвитку вітчизняної економіки. Вибір показників багато в чому залежить від наявності статистичних даних за аналізований період.

Сучасні спеціалісти пропонують характеризувати індикатори оцінки рівня інтелектуалізації економіки за непрямыми, усередненими показниками, які

Рис. 1. Модель взаємозв'язку складових компонентів та оціночних показників щодо визначення узагальнюючої рівня інтелектуального розвитку вітчизняної економіки

Джерело: розроблено автором

мають грошове вираження. Отже, в процесі узагальнюючого поглибленого аналізу використано середні значення кожного із запропонованих в моделі (рис. 1) показників за 2014–2018 рр.

2. Всі вибрані показники оцінки вимірюються у різних одиницях, тому задля коректності проведених розрахунків методом лінійного масштабування були приведені у порівняльний вид, із визначенням відповідного індексу приведення. Для розрахунку показників було використано формулу (1) [5, с. 90]:

$$I_{\text{прив}} = \frac{I_{\text{сер}} - I_{\text{мін}}}{I_{\text{макс}} - I_{\text{мін}}}, \quad (1)$$

де $I_{\text{прив}}$ – індекс приведення;

$I_{\text{сер}}$ – середні значення кожного запропонованого і-го показника за п'ятирічний період оцінки;

$I_{\text{мін}}$ – мінімальне значення показника за п'ятирічний період оцінки за всіма областями;

$I_{\text{макс}}$ – максимальне значення показника за п'ятирічний період за всіма областями;

i – кількість показників.

3. Із використанням методу середньої арифметичної зваженої розраховується проміжний індекс за кожною компонентою (I_H – навчання, I_O – освіта, I_{IB} – інтелектуальна власність, I_{IT} – інформаційні технології).

Отримані результати наведені в таблиці 1.

4. На четвертому етапі розраховується узагальнюючий інтегральний індекс рівня інтелектуального розвитку вітчизняної економіки та окремих сфер за такою формулою:

$$I_{IP} = \sqrt[4]{I_H * I_O * I_{IB} * I_{IT}}. \quad (2)$$

Таблиця 1

Результати розрахунку складових компонентів та узагальнюючого показника рівня інтелектуального розвитку вітчизняної економіки за сферами за 2014–2018 рр.

Області	Наукова компонента	Компонента інформаційних технологій	Освітня компонента	Компонента інтелектуальної власності	Загальний рівень інтелектуального розвитку області
Вінницька	0,0183514	0,0129	0,05722	0,1067467	0,0346738
Волинська	0,0033512	0,00246	0,02459	0,0883399	0,0115727
Дніпропетровська	0,1622928	0,23114	0,23123	0,1701642	0,1960075
Донецька	0,0224578	0,01995	0,03877	0,1336481	0,0390317
Житомирська	0,0068267	0,00878	0,0363	0,0395254	0,0171223
Закарпатська	0,0075451	0,00671	0,04189	0,029279	0,0157883
Запорізька	0,069214	0,09239	0,1163	0,073311	0,0859281
Івано-Франківська	0,0128824	0,00858	0,06137	0,0641521	0,0256815
Київська	0,8865361	0,76135	0,87268	0,9404462	0,862715
Кіровоградська	0,0107425	0,00996	0,01607	0,0314013	0,0152425
Луганська	0,0111301	0,00943	0,02015	0,0327451	0,0162208
Львівська	0,1131024	0,07925	0,26162	0,094562	0,1220288
Миколаївська	0,0371788	0,04122	0,04554	0,0653002	0,046204
Одеська	0,0775471	0,06266	0,23466	0,1129614	0,1065314
Полтавська	0,0230675	0,01679	0,07276	0,0755946	0,038202
Рівненська	0,0071297	0,00628	0,04805	0,0358571	0,0166646
Сумська	0,024229	0,0226	0,05549	0,0305367	0,0310358
Тернопільська	0,0083094	0,00767	0,06832	0,0429483	0,0207941
Харківська	0,3225505	0,28997	0,41529	0,284104	0,3241115
Херсонська	0,020929	0,01518	0,04806	0,1460319	0,0386457
Хмельницька	0,0069781	0,01158	0,06521	0,0216549	0,0183782
Черкаська	0,0210038	0,01403	0,05381	0,0253379	0,0251747
Чернівецька	0,0178531	0,01009	0,04111	0,0277758	0,021296
Чернігівська	0,0123909	0,00822	0,02551	0,0238894	0,0157849

Джерело: розраховано автором за даними [6–10]

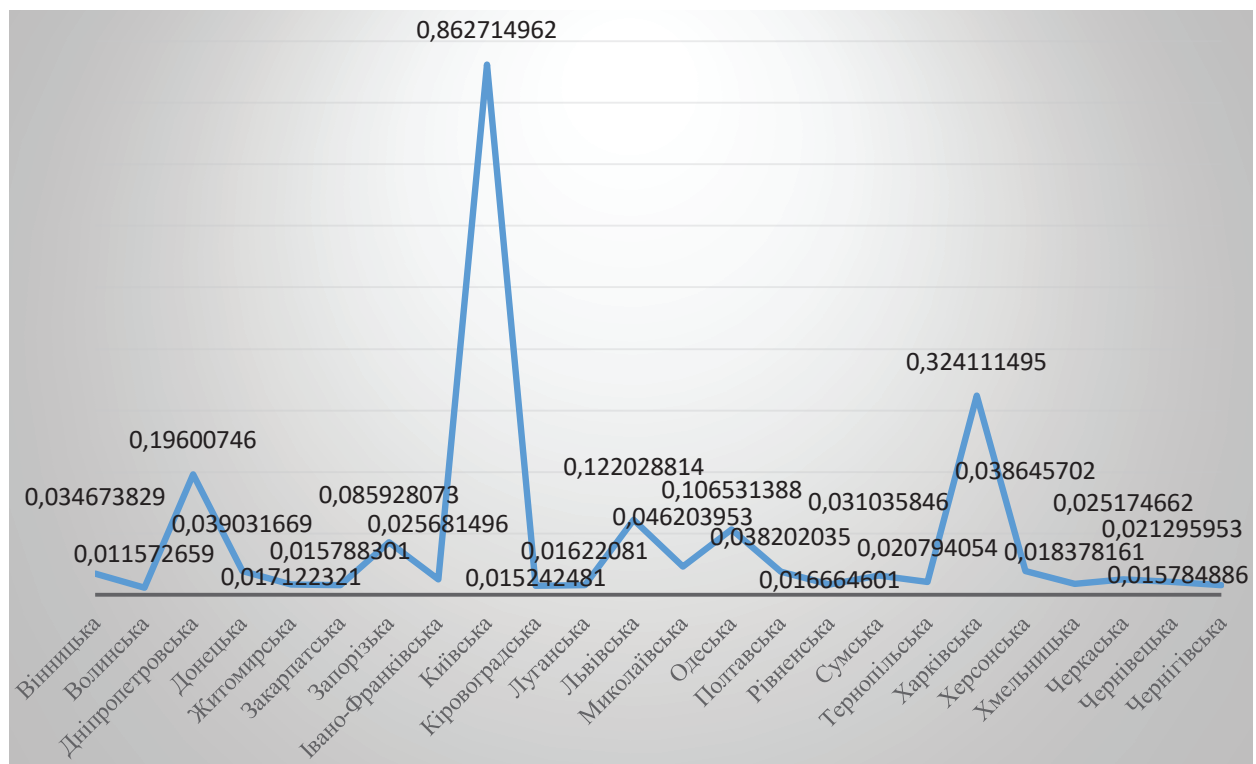

Рис. 2. Рівень узагальнюючого показника інтелектуального розвитку вітчизняної економіки за областями за 2014–2018

Джерело: побудовано автором

Відповідно до результатів проведених за представленим алгоритмом розрахунків (див. табл. 1) проміжних індексів за компонентами інформаційних технологій, інтелектуальної власності, наукового та освітнього інтегрального індексу рівня інтелектуального розвитку вітчизняної економіки можна констатувати, що найвищий рівень інтелектуального розвитку нині спостерігається у Київській (0,863), Харківській (0,324), Дніпропетровській (0,196), Львівській (0,107), Одеській (0,106) та Запорізькій (0,086) областях, найнижчий – у Волинській (0,012), Кіровоградській (0,015), Луганській (0,015) Чернівецькій (0,016), Закарпатській (0,016) областях. Подібна тенденція відбувається у зв'язку із тим, що галузі, які формують державу, мають певні особливості щодо забезпеченості ресурсами, економічним, соціальним технологічним розвитком, стратегічною спрямованістю відповідно до формування державних програм. Результати розрахунків підтвердили, що темпи розвитку держави знаходяться у прямій залежності від результатів діяльності її регіонів.

Висновки. Отже, процеси інтелектуалізації, що охоплюють відносини власності та поширюються на функціонування економічної системи загалом, реалізуються лише в умовах розвинутого ринку об'єктів інтелектуальної власності. Складність вибору методів оцінки рівня інтелектуального розвитку вітчизняної економіки зумовлена низкою факторів, серед яких можна виділити відсутність єдиного підходу щодо складників оцінки, невідчутність і нематеріальний складник об'єктів оцінки, унікальність окремих її елементів.

Візуалізацію проведених розрахунків наведено на рис. 2.

Проведений поглиблений аналіз є дзеркальним відображенням загального соціально-економічного розвитку певного регіону, у тому числі проблем, пов'язаних із загальним рівнем інтелектуалізації кожної області, на основі чіткого підбору індикаторів, які відповідають та повністю розкривають кожну її компоненту.

На основі запропонованого методологічного підходу можливим є здійснення планування показників інтелектуального розвитку кожної області та держави загалом.

Бібліографічний список:

1. Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради. 2003. № 40–44.
2. Степаненко С.В. Трансформація відносин власності в умовах формування постіндустріальної економіки. Полтава: Скайтек. 2010. 208 с.
3. Эдвинссон Л. Интеллектуальный капитал. Определение истинной стоимости компании. URL: http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1429.html (дата звернення 24.03.2020)

4. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій Україні у 2017 році: аналітична довідка. К.: УкрІНТЕІ. 2018. 98 с.
5. Макашева Н.П. Оценка интеллектуального потенциала на рынке труда Томской области. Вестник Томского государственного университета. 2011. № 2(14). С. 87–98.
6. Наукова та інноваційна діяльність України за 2016 рік: Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. 2017. 257 с.
7. Наукова та інноваційна діяльність України за 2017 рік: Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. 2018. 178 с.
8. Наукова та інноваційна діяльність України за 2018 рік: Статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. 2019. 108 с.
9. Україна в цифрах: статистичний збірник. К.: Державна служба статистики України. 2018. 481 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/08/Ukr_cifra_2017_u.pdf (дата звернення 02.03.2020).
10. Офіційний сайт державного підприємства "Український Інститут промислової власності" URL: <https://ukrpatent.org/uk/articles/statistics> (дата звернення 02.03.2020).

References:

1. Civil Code of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada. 2003. № 40–44.
2. Stepanenko S.V. (2010) *Transformatsiia vidnosyn vlasnosti v umovakh formuvannia postindustrialnoi ekonomiky* [Transformation of property relations in the conditions of formation of post-industrial economy]. Poltava: Skytecks. 208 p. (in Ukrainian)
3. Edwinsson L. Intellektualnyi kapital. opredelenie istynnoi stoimosti kompanii [Intellectual capital. Determining the true value of the company]. URL: http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1429.html (accessed 24 march 2020).
4. Stan innovatsiinoi diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnologi Ukrainy u 2017 rotsi analitichna dovidka [State of innovation and technology transfer activities in Ukraine in 2017: analytical report]. K.: UKRINTEI. 2018. 98 p.
5. Makasheva N.P. Otsenka intellektualnogo potentsyala na rynke truda Tomskoi oblasti [Assessment of intellectual potential in the labor market of the Tomsk region]. *Bulletin of the Tomsk State University*. 2011. № 2(14). pp. 87–98.
6. Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy za 2016 rik statystychnyi zbirnyk [Scientific and Innovative Activity of Ukraine for 2016: Statistical Collection]. K.: State Statistics Service of Ukraine. 2017. 257 p.
7. Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy za 2017 rik statystychnyi zbirnyk [Scientific and Innovative Activity of Ukraine for 2017: Statistical Collection]. K.: State Statistics Service of Ukraine. 2018. 178 p.
8. Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy za 2018 rik statystychnyi zbirnyk [Scientific and Innovative Activity of Ukraine for 2018: Statistical Collection]. K.: State Statistics Service of Ukraine. 2019. 108 p.
9. Ukraina v tsyfrakh statystychnyi zbirnyk [Ukraine in numbers: a statistical compilation]. K.: State Statistics Service of Ukraine. 2018. 481 p. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/08/Ukr_cifra_2017_u.pdf (accessed 02 march 2020).
10. Official site of the State Enterprise "Ukrainian Industrial Property Institute" URL: <https://ukrpatent.org/en/articles/statistics> (accessed 02 march 2020).

УДК 316. 44

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-7>

Budiakova Olena

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Business Economics and Tourism
Kyiv National University of Technology and Design
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6028-2650>

Shaposhnikova Olena

Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor
National Technical University Dniprovsk Polytechnic
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9146-0069>

Будякова О.Ю.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри бізнес-економіки та туризму
Київського національного університету технологій та дизайну

Шапошнікова О.М.

кандидат наук з державного управління, доцент
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

CURRENT PROBLEMS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

The article establishes that the main task of structural restructuring of the Ukrainian economy is to form a modern, efficient, rational, environmentally sound structure of the economy and to create competitive domestic production based on the realization of absolute and relative advantages of the country. The main task of the current period, which is to manage economic reforms and create a socially oriented market economy, has been updated. The necessary effective tools for the implementation of this course and overcoming the current problems of economic development of Ukraine are offered. It is substantiated that in the conditions of rapid development of the latest technologies, investment is the most important means of ensuring progressive structural shifts in the economy, and the stabilization and development of the state's economy depend to a large extent on how effective the investment activity is. The basic requirements for the formation of an effective sectoral structure of the economy are determined. For this purpose, the economic complex of Ukraine and the volume of foreign direct investment in Ukraine in the recent period are characterized. The position of Ukraine in the major world rankings and prospects for further dynamics are presented. The article substantiates the measures of the state on structural reforming of the economy aimed at improving the management of investment processes.

Keywords: economics, investments, investment climate, economic complex.

В статті встановлено, що основне завдання структурної перебудови економіки України полягає у формуванні сучасної, ефективної, раціональної, екологічно безпечної структури економіки та створенні конкурентоздатного вітчизняного виробництва на основі реалізації абсолютних та відносних переваг країни. Актуалізовано головне завдання поточного періоду, яке полягає в наданні керіваності економічними реформами та створенні соціально-орієнтованої ринкової економіки. Запропоновано необхідні дієві інструменти для реалізації цього курсу та подоланні сучасних проблем економічного розвитку України. Обґрунтовано, що в умовах стрімкого розвитку новітніх технологій інвестиції є найважливішим засобом забезпечення прогресивних структурних зрушень в економіці, а стабілізація та розвиток економіки держави значною мірою залежать від того, наскільки ефективною є інвестиційна діяльність. Визначено основні вимоги для формування ефективної галузевої структури економіки. Для цього охарактеризовано господарський комплекс України та обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну за останній період. Наголошено, що світова економічна криза має вплив на погіршення економічної ситуації України, тому покращення інвестиційного клімату в Україні неможливе без ефективного регулювання інвестиційної діяльності державою. Представлено положення України в основних світових рейтингах та охарактеризовані перспективи подальшої динаміки. Визначено стратегічне завдання державного управління інвестиційною діяльністю, вирішення якого спрямоване на стабілізацію та прогресивний розвиток економіки; реструктуризацію його господарського комплексу, створення привабливих умов інвестиційної діяльності. З'ясовано, що для

виконання цього завдання доцільно активізувати інвестиційну діяльність, що є пріоритетною умовою стабільного розвитку, яка здатна залучити фінансові та матеріальні ресурси як вітчизняних, так й іноземних інвесторів, а також раціонально використовувати їх у найбільш пріоритетних галузях економіки. В статті обґрунтовано заходи держави щодо структурного реформування економіки, спрямовані на вдосконалення управління інвестиційними процесами.

Ключові слова: економіка, інвестиції, інвестиційний клімат, господарський комплекс.

В статье доведено, что основная задача структурной перестройки экономики Украины заключается в формировании современной, эффективной, рациональной, экологически безопасной структуры экономики и создании конкурентоспособного отечественного производства на основе реализации абсолютных и относительных преимуществ страны. Актуализирована главная задача текущего периода, которая заключается в представлении управляемости экономическими реформами и создании социально-ориентированной рыночной экономики. Предложены необходимые действенные инструменты для реализации этого курса и преодоления современных проблем экономического развития Украины. Обосновано, что в условиях стремительного развития новейших технологий инвестиции являются важнейшим средством обеспечения прогрессивных структурных сдвигов в экономике, а стабилизация и развитие экономики государства в значительной степени зависят от того, насколько эффективной является инвестиционная деятельность. Определены основные требования для формирования эффективной отраслевой структуры экономики. Для этого охарактеризованы хозяйственный комплекс Украины и объемы прямых иностранных инвестиций в Украину за последний период. Представлены положения Украины в основных мировых рейтингах и охарактеризована последующая динамика. В статье обоснованы меры государства по структурному реформированию экономики, направленные на совершенствование управления инвестиционными процессами.

Ключевые слова: экономика, инвестиции, инвестиционный климат, хозяйственный комплекс.

Formulation of the problem. With the rapid development of new technologies, investment is the most important means of ensuring progressive structural shifts in the economy. Stabilization and development of the state's economy depend to a large extent on how effective the investment activity is. In this, a significant role is played by the state, which, by means of economic regulation, has the ability to purposefully influence not only the formation of domestic and foreign investment inflows, but also create the conditions for their direction in the real sector of the economy. Solving the problem of investing will enable progressive restructuring at all levels, transition to a highly developed economy, that is, to innovative development. Strategic investment policy is regarded as the most important component of the general economic policy pursued by the state. The problems of increasing the competitiveness of regions in an open economy, the ability of central and local authorities to implement regional investment policy are important in this context.

Effective public investment policy also involves the use of public investment as a means of creating the primary conditions for attracting private and foreign investment in the development of priority sectors of the economy. Particular attention is given to investment projects with mixed investments, using the state share of investment as a guarantee of targeted investment resources.

The main direction of increasing the level of investment security should be to change the sectoral structure of investments in favor of industries that have been recognized as priorities in the process of structural adjustment. In turn, the state should manage the process of investing in production, because it is the state of the investment sector that shapes the factors of production that determines the intensity of economic growth.

Analysis of recent research. The question of the economic development of Ukraine is not new enough for the domestic economy, and therefore, among the literature sources, there are studies of domestic

authors, such as: Belovodskaya O.A., Voronkova T.E., Gryshchenko I.M., Denysenko M.P., Ilyashenko S.M., Kuzmin O.E., Fedorenko V.G., etc. But the scientific literature does not sufficiently cover aspects of the formation of an open economy. Therefore, it becomes relevant to disclose the essence of foreign direct investment and their receipt in Ukraine.

Formulating the goals of the article. Ukraine, as the European country, seeks to integrate into the EU. However, this organization is making such demands on its potential members that Ukraine is still unable to satisfy. The main task of the current period is to provide guidance to economic reforms and to create a socially-oriented market economy based on the revival and accelerated development of promising sectors of domestic production, modeling it by the criterion of economic growth.

Presenting main material. The main factor that determines the need for a radical reform of the domestic economy and increase its competitiveness is the choice of a course on the formation of an open economy and integration into the world economic structures. The implementation of this course is hindered by the imperfection of forms and methods of state regulation of economic development [1, p. 54], shortcomings of the tax system, lack of investment resources [2, p. 30], weak innovation activity [3, p. 37], the lack of results expected from privatization, the practical absence of the results of administrative reforms and institutional changes. Therefore, the main task of the current period is to provide guidance to economic reforms and to create a socially oriented market economy [4; 5], based on the revival and accelerated development of promising sectors of domestic production, modeling it by the criterion of economic growth.

The main task of structural restructuring of the economy of Ukraine are to form a modern, efficient, rational, environmentally sound structure of the economy and to create competitive domestic production based on

the realization of absolute and relative advantages of the country. These require:

1. Production modernization, its technical and technological updating.
2. Reduction of resource (production, material, energy) production.
3. Changing the relationship between the manufacturing of means of production and consumer goods in favor of the latter.
4. Creating conditions for investment.
5. Enhancing the technological integrity of enterprises and industries, ensuring a closed cycle of production.

The optimal development of the structure of the Ukrainian economy requires a systematic approach that includes certain areas of improvement of structural adjustment.

The formation of an effective sectoral structure of the economy involves:

1. Elimination of hypertrophied imbalances between the real and financial sectors of the economy, as well as within each of them.
2. Prevailing development of industries that meet people's needs.
3. Broad development of services.
4. Creation and development of high-tech industries.
5. Development of processing industries on a new technical and technological basis.
6. Development of export and import substitution industries.
7. Development of priority (key) sectors of the national economy.

Ukraine is a potentially rich country that is self-aware and perceived from the outside as a political and economic state at the level of Poland and Turkey. Among the former USSR republics, Ukraine has inherited one of the best sets of source resources.

The economic complex of the country includes such types of industry as: heavy engineering, ferrous and non-ferrous metallurgy, shipbuilding, aviation, production of buses, cars and trucks, tractors and other agricultural machinery, locomotives, machine tools, turbines, equipment for power plants, oil and gas and chemical industry, etc. In addition, Ukraine is a powerful producer of electricity. Ukraine is a major manufacturer of military equipment: tanks, military transport aircraft, anti-aircraft missile systems, optical equipment.

Ukraine is a transit country through which 5 of the 10 international transport corridors of Europe pass. There are developed all modern modes of transport: rail, road, river, sea, pipeline and air.

The volume of direct foreign investments in Ukraine in the form of share capital as of October 1, 2019 was 34.73 billion USD, which was 1.82 billion USD, or 5.5%, higher than at the beginning of the year, the State Statistics Service reported.

According to its data, the first half of the year there were received 1.67 billion USD in investments, 0.98 billion USD in withdrawals, but most of the gain was provided by the exchange rate difference for strengthening the hryvnia: 1.14 billion USD.

As it was reported, in the first quarter of 2019, foreign direct investment in Ukraine increased by only

\$45.5 million. Their revenues were 0.59 billion USD, withdrawals were \$0.5 billion, and the exchange rate difference was 0.06 billion USD.

According to the results of six months, the growth of foreign direct investments amounted to 0.84 billion USD: investment receipts – 1.26 billion USD, withdrawals – 0.73 billion USD with a foreign exchange difference of 0.52 billion USD.

According to the State Statistics Service, the largest increase in foreign direct investment in January-September 2019 was recorded from Cyprus – 761.1 million USD (up to 10.3 billion USD), the Netherlands – 438.3 million USD (up to 7.56 billion USD), the Russian Federation – 220.1 million USD (up to 0.82 billion USD) and Switzerland – 133.3 million USD (up to 1.68 billion USD).

At the same time, there was a sharp decrease in investments from Hungary – by \$197.8 million (up to \$0.37 billion) and the United Kingdom – by \$92.7 million (up to \$2.04 billion).

By sector, the largest growth in foreign investments was recorded in financial and insurance activities – 828.6 million USD, mining and processing industry – 266.4 million USD and 235.4 million USD, real estate operations – 225.8 million USD, professional, scientific and technical activities – 161.8 million USD, and in the wholesale and retail trade – 146.9 million USD.

At the same time, administrative and support services reduced their investments by 248 million USD.

The spread of negative trends in the world economy, falling demand and prices in world commodity markets also affected Ukraine and had a very negative impact on the real sector of the economy.

The deep Ukrainian crisis, compounded by the impact of the global financial and economic crisis, is primarily due to serious internal causes that go beyond the financial problems that have escalated into an economic downturn, rising unemployment, and declining living standards for the general population.

Ukraine is ranked 96th among 167 countries in the global prosperity rating of The Legatum Prosperity think tank. This is stated in a message on the organization's website.

According to the analytical data, the weaknesses of Ukraine are education (37th place) and living conditions (69th place). While the weak are social capital, i.e., interpersonal trust and confidence in institutions (148th place) and personal security (145th place).

At the same time, rating compilers believe that business conditions have improved in the country over the decades [6; 7].

However, in the last ten years, Ukraine has dropped to 10 positions. «Neighbors» of Ukraine, according to the rating, were Tunisia and Cuba – 95th and 97th place respectively. Denmark, Norway and Switzerland ranked first. The last places of the index reached the Central African Republic, Yemen and South Sudan.

The rating compilers analyze the state of education and health care, the level of security, personal freedom, the state of the environment, the quality of public services and whether it is easy to do business and innovation in the country.

The Kälın and Kochenov's Quality of Nationality Index (QNI) is the first of its kind to objectively distribute

the quality of nationalities around the world. It analyzes both internal factors (such as economic power, human development, peace and stability) and external factors (including visa-free travel and the ability to move and work abroad without burdensome procedures) that make one citizenship better than others in terms of legal status, through which you can develop your talents and business [8, p. 47].

Published by Hart, QNI is the result of a successful collaboration between Dr. Christian H. Kälin, Chairman of the Board of Directors of Henley & Partners, a world leader in residency and citizenship planning, and Professor Dmytro Kochenov, Professor of the European Constitutional Law at Groningen University, The Netherlands, which has a long-standing interest in European and comparative studies of citizenship law. Ukraine ranks 75th in the list of countries, improving by five positions last year.

In the new rating of countries, Ukraine occupies the 75th position with an indicator of 38.2%. The closest «neighbors» of Ukraine on the list are the Republic of Nicaragua (74th place) and Turkey (76th).

The most optimal citizenship, according to the compilers of the rating, is in France with a score of 83.5%. Further there are Germany and the Netherlands with the same indicators in 82,8%. Rating outsiders are Afghanistan (15.4%) and Somalia (13.8%). 160 countries are represented in the list.

The QNI (Quality of Nationality Index) analyzes various statistics to understand the opportunities and limitations of each nationality. The index looks at both internal factors (economic scale, human development, public order and stability) and external factors (visa-free access for temporary travel and the possibility of visa-free stay and work in other countries) that affect the quality of citizenship.

Ukraine closes the rating on purchasing power of citizens among 42 countries of Europe. On average, one resident of Europe received 14 739 EUR in 2019. However, the average Ukrainian has an income of 1830 EUR. As a result, the annual income of the Ukrainians is eight times less than that of the Europeans. Moldova and Kosovo are on par with Ukraine. First place is Liechtenstein. The purchasing power per capita is 67 550 EUR. Liechtenstein residents have 4.5 times higher tax-deductible income than other European countries. Second place is for Switzerland. In one of the most expensive cities in the world, purchasing power is 42 067 EUR per person. The indicator has been at the same level since last year. Third place is for Luxembourg. In this country, the purchasing power per capita amounted to 35 096 EUR. Last year, Iceland was in third place. In 2019, it ranks fourth.

The most important factor that will start to affect the economy of the country from 2021 is the so-called debt vacuum cleaner (the dependence of government debt payments on GDP growth, the figures of which rise sharply after reaching 4–5% and above), which due to «debt» rescue is restructured in favor of the international speculators of the Ukrainian debt in 2015, will clean up the money that it earns from the country's economies. It is proven by the world practice that it is not possible to grow rapidly (5–7% per year) and to give 3–5% of GDP

in the form of debt reparations (and other than the word reparations, this cannot be called). In essence, by this decision alone, the past power has obliterated all real and not fictitious prospects for Ukraine's growth until 2040, if nothing fundamental in the country changes after it with such governance.

Conclusions and prospects for further research.

It is necessary to envisage the following measures of the state regarding structural reform of the economy:

1. Improvement of regulatory support for structural adjustment.
2. Creating favorable conditions for realization of competitive advantages, formation of real national capital.
3. Selection of priority industries, their state support.
4. Macroeconomic stabilization, promotion of progressive structural shifts in the economy.
5. Effective public investment and innovation policy.
6. Development of macroeconomic forecasts for the formation of the modern structure of the economy.
7. Development of national and sectoral structural transformation programs.
8. Rational attraction of foreign capital capable of reforming the structure of the economy.

References:

1. Denisenko, M.P., Shaposhnikova, O.N. & Budiakova, O.Yu. (2020). Ekonomichni zakhody derzhavnoho upravlinnia shchodo zaluchennia investytsii [Economic measures of public administration to attract investments]. *Naukovyi visnyk: derzhavne upravlinnia – Scientific Bulletin: State management*, 1(3), pp. 53–65.
2. Denisenko, M.P. & Budiakova, O.Yu. (2019). Zaluchennia investytsij – vazhlyva skladova ekonomichnogho rozvytku Ukrainy [Attracting investment is an important component of Ukraine's economic development]. *Upravlinnia komercializacijeju innovacijnoji produkciji : monohrafiia* [Management of commercialization of innovative products: a monograph]. Sums: Tritoria, pp. 28–41.
3. Denisenko, M.P. & Budiakova, O.Yu. (2018). Mekhanizm derzhavnoho upravlinnia innovatsijnoi diial'nosti na rehional'nomu rivni [The mechanism of state management of innovation activity at the regional level]. *Naukovyi visnyk: derzhavne upravlinnia – Scientific Bulletin: State management*, 1, pp. 34–47.
4. Budiakova O., Babina O., Tsarenok D. (2019) KPIs dlja ocinky social'noji vidpovidal'nosti biznesu. [KPIs for assessing corporate social responsibility]. *Problemy integraciji osvity, nauky ta biznesu v umovakh ghlobalizaciji* [Problems of integration of education, science and business in the conditions of globalization] (*Ukraine, Kyiv, October 4, 2019*) pp. 75–76.
5. Budiakova O., Natroshvili S., Kondratieva T. (2019) Systema vzajemodiji sub'ektiv rynku praci dlja zabezpechennja social'noji vidpovidal'nosti biznesu. [System of interaction between the subjects of the labor market to ensure the social responsibility of business]. *Problemy integraciji osvity, nauky ta biznesu v umovakh ghlobalizaciji* [Problems of integration of education, science and business in the conditions of globalization] (*Ukraine, Kyiv, October 4, 2019*) pp. 77–78.
6. Denysenko, M., Melnyk, A., Shatskaya, Z., Budiakova, O. (2019). "International regulatory experience business activity". *Doslidzhennia ta innovatsii*, p. 55–58.
7. Denysenko M., Budiakova O., Kondratieva T. (2019) Foreign experience for economic development small and medium-sized businesses. *Paradigm of knowledge*. 2019. №5(37). P. 5–16. DOI: 10.26886/2520-7474.5(37)2019.1

8. Denysenko M., Shaposhnikova O., Budiakova O. (2019) The essence and role of investment business planning in modern economic conditions. *Academic notes from KROK University (Economics)*. no. 1(53), pp. 46–50.

Бібліографічний список:

1. Денисенко М.П., Шапошнікова О.М., Будякова О.Ю. Економічні заходи державного управління щодо залучення інвестицій. *Науковий вісник: Державне управління*. 2020. № 1(3). С. 53–65. <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/34/30>.
2. Денисенко М.П., Будякова О.Ю. Залучення інвестицій – важлива складова економічного розвитку України / Управління комерціалізацією інноваційної продукції: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка, д.е.н., доц. О.А. Біловодської. Суми: Триторія, 2019. С. 28–41.
3. Денисенко М.П., Будякова О.Ю. Механізм державного управління інноваційної діяльності на регіональному рівні. *Науковий вісник: Державне управління*. 2018. № 1. С. 34–47.
4. Будякова О., Бабіна Т., Царенок Д. KPIs для оцінки соціальної відповідальності бізнесу. *Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 4 жовтня 2019 р. Київ: КНУТД, 2019. С. 75–76.
5. Будякова О., Натрошвілі Г., Кондратьєва Т. Система взаємодії суб'єктів ринку праці для забезпечення соціальної відповідальності бізнесу. *Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 4 жовтня 2019 р. Київ: КНУТД, 2019. С. 77–78.
6. Mykola Denysenko, Alona Melnyk, Zorina Shatskaya, Olena Budiakova International regulatory experience business activity. *Research and Innovation: Collection of scientific articles*. 2019. Yunona Publishing, New York, USA. p. 55–58. <http://conferencii.com/files/archive/2019-02.pdf>
7. Denysenko M., Budiakova O., Kondratieva T. Foreign experience foreconomic development small and medium-sized businesses. *Paradigm of knowledge*. 2019. №5(37). P. 5–16. DOI 10.26886/2520-7474.5(37)2019.1
8. Denysenko M., Shaposhnikova O., Budiakova O. The essence and role of investment business planning in modern economic conditions. *Вчені записки Університету "КРОК" (економічні науки)*. 2019. Вип. № 1(53). С. 46–50.

Колокольчикова І.В.

кандидат економічних наук, докторант,
Полтавська державна аграрна академія

Kolokolchikova Iryna

Candidate of Economic Sciences,
Poltava State Agrarian Academy

МОДЕЛЬ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧА НА РИНКУ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ: ФАКТОР СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ

MODEL OF CONSUMER BEHAVIOR IN THE MARKET OF FRUIT AND BERRY PRODUCTS: A FACTOR OF RURAL AREAS

У статті привернута увага до того, що рівень попиту на плодово-ягідну продукцію відрізняється у жителів міст та сільської місцевості. Проаналізовано останні дослідження науковців з приводу мотиваційних механізмів прийняття рішення про покупку продукції, а також наявних моделей поведінки споживачів на ринку. Встановлено, що основними чинниками, які або стимулюють, або стримують покупців у купівлі запланованого обсягу продукції, є наявність виробленої продукції у власних підсобних господарствах та рівень доходів. Це є визначальним фактором, що зумовлює зміст запропонованої категорії «фактор сільської місцевості» та інтегрального показника. Побудовано модель поведінки споживачів (сільських жителів). Згідно з розрахунком інтегрального показника готовності сільських жителів до купівлі продукції в областях Півдня України надано пояснення отриманих результатів. Змодельована поведінка споживачів – сільських жителів за умов реалізації песимістичного, реалістичного та оптимістичного сценаріїв розвитку подій. Визначено, що основними напрямками підвищення результатів отриманих сценаріїв є збільшення ділової активності та доходної частини бюджету сільських жителів.

Ключові слова: модель поведінки, споживач, ринок плодово-ягідної продукції, фактор сільської місцевості, сценарій розвитку.

В статье привлечено внимание к тому, что уровень спроса на плодово-ягодную продукцию отличается между жителями городов и сельской местности. Проанализированы последние исследования ученых по поводу мотивационных механизмов принятия решения о покупке продукции, а также существующих моделей поведения потребителей на рынке. Установлено, что основными факторами, которые или стимулируют, или сдерживают покупателей в покупке запланированного объема продукции, является наличие произведенной продукции в личных подсобных хозяйствах и уровень доходов. Это является определяющим фактором, обуславливающим содержание предложенной категории «фактор сельской местности» и интегрального показателя. Предложена модель поведения потребителей (сельских жителей). Согласно расчетам интегрального показателя готовности сельских жителей к покупке продукции по областям Юга Украины дано объяснение полученных результатов. Смоделировано поведение потребителей – сельских жителей в условиях реализации пессимистического, реалистического и оптимистического сценариев развития событий. Определено, что основными направлениями повышения результатов полученных сценариев является увеличение деловой активности и доходной части бюджета сельских жителей.

Ключевые слова: модель поведения, потребитель, рынок плодово-ягодной продукции, фактор сельской местности, сценарий развития.

The conceptual basis for conducting research on consumer behavior in the market of fruit and berry products is to draw attention to the differences between buyers in cities and rural areas. Recent research by scientists on the motivational mechanisms of making a decision to buy products, as well as existing models of consumer behavior in the market, is analyzed. It is emphasized that in modern conditions, when forming demand for products, it is necessary to pay more attention not to economic factors, but to psychological, social and other motives. A model of consumer behavior at the village level is constructed. The category "rural factor" is defined, which distinguishes rural residents from other buyers as those who already have the minimum necessary set of products and buy only to supplement their needs.

Economic indicators of the standard of living of rural residents, their business activity, income level and directions of expenditures on food are analyzed. The results of calculating an integral indicator that reflects the willingness of farmers to buy fruits and berries are presented. According to the results of the calculation, the readiness of rural residents to purchase fruit and berry products was studied for the regions of Southern Ukraine: Zaporozhe, Nikolayev, Odessa, and Kherson. 3 scenarios are presented: pessimistic, real, and optimistic. The pessimistic scenario takes into account that rural residents, when making a decision to buy products, rely most on the following selection criteria: whether there is such a product in their production, whether it can be obtained through exchange between farmers. A realistic scenario takes into account that there is a significant need for the product, there are appropriate funds for its purchase and in these conditions, and the purchase will be made in the planned amount. An optimistic scenario is the most favorable. It shows that a rural resident with the availability of monetary resources has the desire to buy products in the amount of more than planned, can make a repeat purchase. The latter scenario makes the level of readiness to buy fruits and berries in the city and in the village the same. Given the model prediction of consumer behavior with pessimistic, realistic and optimal scenario of development of events. It is determined that the main directions of improving the results of the obtained scenarios are to increase business activity and the revenue part of the budget of rural residents.

Keywords: behavior model, consumer, market of fruit and berry products, rural area factor, development scenario.

Постановка проблеми. Рівень попиту на продукцію залежить від поведінки споживача. Оцінюючи чинники впливу, уявлення покупців про продукцію, можна моделювати поведінку споживача та визначити рівень купівельної спроможності. У зв'язку з тим, що плоди та ягоди вирощуються у більшості підсобних господарств, рівень попиту у містах та селах докорінно відрізняється. Тому сьогодні виникає гостра необхідність у дослідженні моделі поведінки покупців села з урахуванням фактору сільської місцевості, рівня готовності до здійснення покупки з метою розроблення подальших стратегічних шляхів збільшення попиту на цьому ринку.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням поведінки споживачів на ринках продукції займаються вчені всього світу. Тривалий час науковці пов'язували рівень попиту лише з економічними показниками. Однак у сучасних умовах перенасичення продукції на відповідних ринках важливим є вплив неекономічних факторів. У своїх працях Л.А. Коваль, С.А. Романчук досліджують вплив психологічних чинників на попит [1]. Д.К. Семенда та О.В. Семенда звертають увагу на види поведінки споживачів (складну, невпевнену, звичайну та пошукову) [2]. О.В. Євтушевська поділяє споживачів на гедоністів, раціоналістів та аскетів [3]. В.В. Борисова наголошує на доцільності якісної оцінки споживачів та необхідності моделювання їхньої поведінки [4]. Я.С. Ларіна, А.В. Рябчик аналізують відмінності моделей поведінки споживачів [6]. Однак, на нашу думку, слід приділити більше уваги дослідженню саме готовності до купівлі продукції у сільській місцевості і відповідної моделі поведінки цих покупців у розрізі ринку пло-

дово-ягідної продукції. Ця ніша ще не повністю досліджена, тому і є змістом нашого аналізу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження моделі поведінки споживача на ринку плодово-ягідної продукції з урахуванням «фактору сільської місцевості» та оцінки рівня готовності споживачів до здійснення покупки за песимістичним, реалістичним та оптимістичним сценаріями.

Виклад основного матеріалу. Поведінка сільських жителів під час купівлі продукції сільського господарства, в т.ч. плодово-ягідної, потребує всебічного аналізу. Зараз необхідно більше уваги приділяти саме регіональним аспектам споживання. Мотивація та розміри закупівель продуктів у жителів міст та сільських жителів дещо відрізняються. Наявний рівень самозабезпечення власною продукцією, яка вироблена сільськими жителями у підсобних господарствах, значно знижує кількість продукції, яка купується ними у місцях продажу. Сільські жителі не мають такої гострої потреби у продукції, ніж жителі міст, тому обсяги закупівель менші.

Є багато моделей вивчення поведінки споживача: імітаційні моделі: фізичні, аналогові; експериментальні моделі: однофакторні, багатфакторні; економічні моделі: економіко-математичні, соціально-економічні, організаційно-економічні; психологічні моделі: когнітивні, економіко-психологічні, соціально-психологічні; проста модель купівельної поведінки [5].

Я.С. Ларіна, А.В. Рябчик виділяють 4 групи базових моделей поведінки споживачів, при цьому підкреслюючи, що кожна з них може включати декілька етапів (табл. 1) [6].

Таблиця 1

Характеристика базових моделей споживача

Модель споживача	Характеристика
Економічна	Переймається якістю і зручністю. Характерна висока інтенсивність споживання соціально значущих товарів. Переслідує матеріальну вигоду, детально зважає баланс затрат і результатів, аналізує всі відомі йому шляхи досягнення цієї цілі
Когнітивна	Активно шукає й аналізує великі обсяги інформації, застосовує розширений передкупівельний пошук і дає оцінку наявним варіантам. Намагається прийняти обґрунтоване задовільне рішення
Пасивна	Покупки здійснює імпульсивно й ірраціонально, керуючись винятково зовнішніми стимулами. Не має чіткого уявлення про свої справжні потреби і бажання. Не виявляє особливої відданості жодному магазину. Не відчуває емоційного тяжіння до персоналу місцевих магазинів
Емоційна	У своїх діях схильний до емоцій. Покупки може здійснювати імпульсивно, але не ірраціонально. Проявляє вірність місцевим магазинам, встановлює зв'язки з персоналом місцевих магазинів

Джерело: [6]

На нашу думку, на ринку плодово-ягідної продукції можна виділити дві моделі поведінки споживачів: для споживача міста та сільської місцевості. Модель поведінки споживача на внутрішньому ринку для покупців у містах є економічною, тому що покупка плодів та ягід відбувається з відповідною частотою, має інтенсивний характер. Для споживачів міста головним є економічний складник вибору, а саме ціна з її акційними пропозиціями та рівень власного доходу.

Для сільського населення модель поведінки споживача суттєво відрізняється. Вона має більш когнітивний характер, селянин, який має у власному розпорядженні підсобне господарство, по-іншому підходить до прийняття рішення про покупку. Вирішальним фактором здійснення такого вибору є «фактор сільської місцевості», який і є когнітивним складником багатомірного вибору (рис. 1).

Загальний вигляд моделі поведінки споживача на рівні села слід розглядати з двох позицій: споживача, який одночасно є і виробником, і споживачем цієї продукції; а також механізму прийняття рішення про покупку на відповідному ринку. З боку споживача, який живе у сільській місцевості, прийняття рішення про покупку має багатоваріантний характер. Як і будь-який покупець, селянин аналізує продукт із погляду споживчої необхідності. Однак наявність власного виробництва приводить до того, що якісні характеристики сорту плодово-ягідної продукції оцінюються із власного досвіду. Такі покупці прискіпливо оцінюють асортимент, тому що більш обізнані, на них практично не впливають маркетингові інструменти.

На етапі оцінки наявної потреби у продукції велику роль відіграє «фактор сільської місцевості», який виділяє жителів села серед інших покупців як тих, що вже мають мінімально необхідний набір продуктового кошика та купують продукти з метою доповнення його (кошика) окремими продуктами. Такий покупець згідно з когнітивною моделлю поведінки споживача «активно шукає й аналізує великі обсяги інформації, застосовує розширений передкупівельний пошук і дає оцінку наявним варіантам. Намагається прийняти обґрунтоване задовільне рішення [6].

Станом на 2018 р. наявне населення країни становило 42,4 млн. осіб. За структурою сільські жителі становили лише 30,7%. Якщо простежити динаміку показників від 2001 р., то видно тенденцію до загального скорочення кількості жителів країни. Міське населення за цей період зменшилося на 10,6%, сільське – на 18,8%. Як бачимо, спостерігається тенденція до урбанізації та підвищення кількості жителів міст [7, с. 50].

За даними Держслужби статистики підраховано, що середні доходи на одне домогосподарство (2,11 особи) за підсумками 2018 р. становили 7854грн. на місяць. Частина доходів припадає на натуральну форму – це продукція, вирощена в особистому підсобному господарстві (4%). Кожну четверту гривню (25,5%) витратили на м'ясо, м'ясопродукти та сало – всього 932 грн. Багато українці їдять хліба – 16,5% (599 грн.) витрат. Нарешті, на овочі, плоди та картоплю було витрачено 6,7% доходів (245 грн.). Величина доходів родини і структура витрат у великих і невеликих містах, а також у селах різні. Доходи

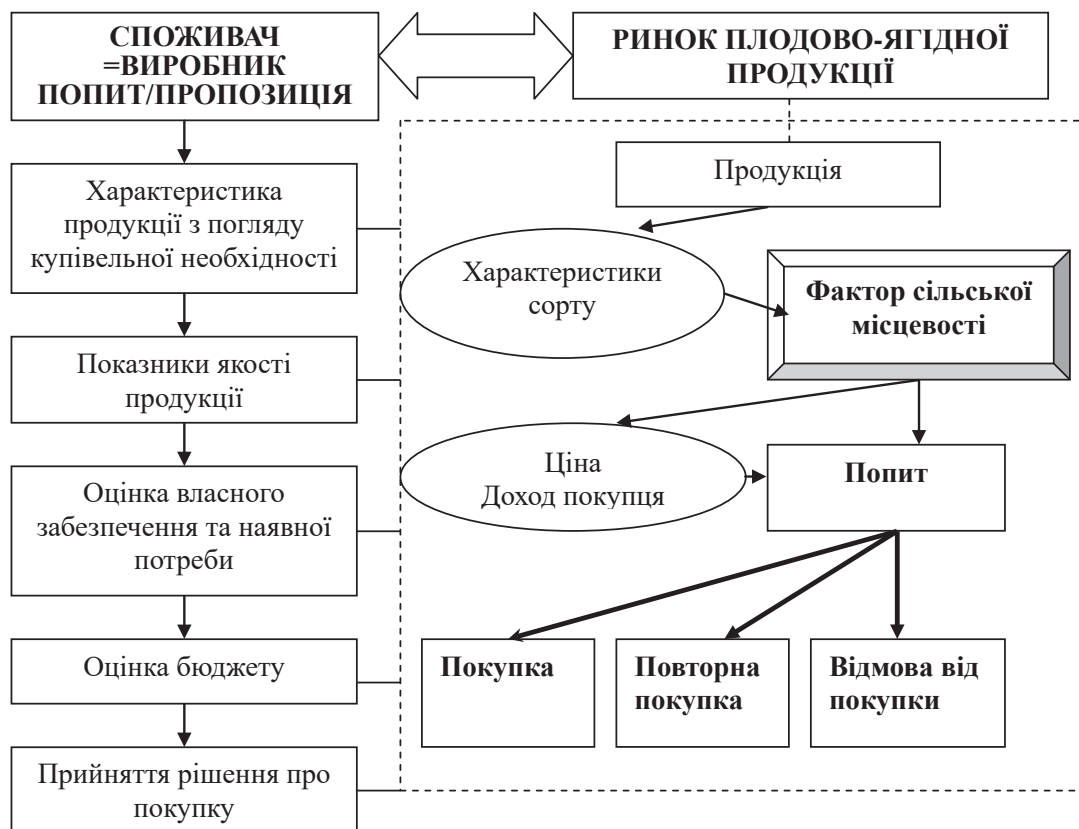

Рис. 1. Модель поведінки споживача (сільського жителя) на ринку плодово-ягідної продукції

Джерело: розроблено автором

в обласних центрах майже наполовину вищі, ніж у селах, – 9251 грн. і 6576 грн. відповідно, а в невеликих містах родина, за статистикою, має 7378 грн. на місяць. Істотна економія у селян виходить насамперед за рахунок підсобного господарства: як городу, так і вирощування живності. Також максимальна і мінімальна частка витрат на харчування різняться в 1,5 раза, залежно від структури регіону: в промислових областях вона істотно більша, ніж в аграрних [8].

Доходна частина бюджету селян залежить від їхньої економічної активності. Населення сільської місцевості (вікової групи 15–70 років) проявляє економічну активність на 31,2%, решта 68,8% – активність міської місцевості. Зайнятих селян у працездатному віці порівняно з місцевими жителями – 30,9% [7]. Ю.Л. Когатько підкреслює, що «відмінності між містом і селом в Україні тільки поглиблюються з часом. Причиною є наслідки демографічної кризи, що відчувається набагато сильніше в сільській місцевості, ніж у містах. Збільшується розрив у розмірі доходів між міськими і сільськими жителями, оскільки падіння зайнятості в сільській місцевості відбувається значно швидше, ніж у міській. Важке економічне та фінансове становище багатьох сільськогосподарських підприємств суттєво обмежує можливості щодо утримання соціальної сфери села» [9, с. 33].

Вплив «фактору сільської місцевості» можна поррахувати через інтегральний показник рівня готовності сільських жителів до здійснення покупки, що тим самим вказує і на рівень попиту у сільській місцевості. У запропонованій нами методиці розрахунку цього показника враховується вплив таких змінних факторів, як: чисельність сільського населення, доходи та витрати домогосподарств міста та села, рівень активності громадян, а також експертна оцінка різних сценаріїв подій. Кількісна оцінка інтегрованого показника – це коефіцієнт, величина якого може варіювати від 0,01 до 2,00. Результати розрахунку інтегрального показника за сценаріями наведено у табл. 2.

За результатами розрахунку готовність сільських жителів до купівлі плодово-ягідної продукції досліджувалася за областями Півдня України: Запорізькою, Миколаївською, Одеською, Херсонською. Наведено 3 сценарії.

Песимістичний сценарій враховує, що сільські жителі під час прийняття рішення про купівлю продукції спираються більше всього на такі критерії оцінки, як: можливість відмовитися від придбання продукції та задовольнити потреби власною продукцією, можливість отримати товар по бартеру в інших власників підсобних господарств, наявність товарів-замінників.

Тобто, маючи у власному розпорядженні підсобне господарство, сільський житель більше порівнює власну потребу у продукції з тією продукцією, що вироблена або ні у господарстві. І якщо така продукція власного виробництва взагалі відсутня або не має відповідних якісних показників (сорт, смакові якості тощо), селянин вирішує купувати. За цим сценарієм найнижчі показники у Запорізькій області – 0,303.

Реалістичний сценарій враховує, що оцінка рівня потреби у продукції та мотиви, які спонукають сільського жителя до купівлі, досить високі. Безперечно, що покупці будуть проводити оцінку якості продукту з урахуванням власного досвіду виробництва. Однак за наявності більших грошових доходів потреба буде задоволена швидше. Розрив між значеннями показника по областях аналогічний попередньому сценарію.

Оптимістичний сценарій є найбільш сприятливим для ринку плодово-ягідної продукції Півдня України. Такий сценарій припускає, що рівень попиту сільських жителів та жителів міст буде практично однаковим. За умов високих доходів формується і високий рівень мотивації, є можливість витратити на плоди та ягоди певну суму грошей.

Розрахунок інтегрального показника, який враховує «фактор сільської місцевості», показує, що в окремих областях і за песимістичного сценарію готовність до купівлі продукції досить висока. Загалом ситуація з готовністю до купівлі плодів та ягід у 2018 р. така. Найнижчі показники отримані по Запорізькій області. У ній за умов песимістичного та реалістичного сценаріїв сільські жителі не готові купувати продукцію у запланованій кількості, вони більше покладаються або на власну продукцію, або на можливість отримання її бартером у своїх односельчан. І лише за оптимістичного сценарію готовність до покупки плодів та ягід є, але вона також невелика.

У Миколаївській області песимістичний сценарій свідчить про те, що сільські жителі не будуть купувати продукцію, а обійдуться власною. Реалістичний та оптимістичний сценарії показують, що жителі сіл готові зробити покупку, але не більше від запланованих обсягів.

Найкращі результати отримані по Одеській та Херсонській областях. В Одеській області жителі сіл не тільки купують продукцію в запланованих обсягах, але і за оптимістичного сценарію готові до повторної покупки. У Херсонській області песимістичний та реалістичний сценарії свідчать про те, що покупка буде здійснена, а оптимістичний сценарій дає підстави стверджувати, що розміри купівлі плодово-ягідної продукції будуть у перспективі зростати.

Таблиця 2

Результати розрахунку інтегрального показника рівня готовності сільських жителів до здійснення покупки на ринку плодово-ягідної продукції станом на 2018 р.

Області	Значення інтегрального показника		
	Песимістичний сценарій	Реалістичний сценарій	Оптимістичний сценарій
Запорізька	0,303	0,421	0,555
Миколаївська	0,432	0,600	0,792
Одеська	0,443	0,615	0,812
Херсонська	0,524	0,723	0,960

Джерело: сформовано автором на основі власних досліджень

Висновки із цього дослідження. Визначення особливостей прийняття рішення сільськими жителями щодо купівлі плодово-ягідної продукції дає підстави стверджувати про те, що «фактор сільської місцевості» є визначальним у встановленні рівня купівельної спроможності. Складові чинники, які враховуються під час розрахунку інтегрального показника, є доречними, тому що отримані коефіцієнти дають реальну картину рівня попиту на продукцію галузі у південному регіоні України. А результати песимістичного, реалістичного та оптимістичного сценаріїв є підґрунтям у розробленні заходів, які б у подальшому привели до збільшення ділової активності сільського населення та підвищення рівня його доходів.

Бібліографічний список:

1. Коваль Л.А., Романчук С.А. Основні аспекти поведінки споживачів і чинників, що зумовлюють вибір певного типу споживацької поведінки. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2010. В.18 (II). С. 117–122.
2. Семенда Д.К. Семенда О.В. Дослідження поведінки споживачів в сучасних ринкових умовах. *Молодий вчений*. 2018. №1. С. 535–545.
3. Євтушевська О.В. Особливості поведінки споживачів на ринку в сучасних умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 20. С. 22–24.
4. Борисова В.В. Методология моделирования в маркетинговых исследованиях. *Вестник Томского государственного университета*. 2009. № 323. С. 229–232.
5. Класифікація моделей поведінки споживачів: *Ni.biz.ua*: веб-сайт. URL: http://ni.biz.ua/6/6_16/6_16014_klassifikatsiya-modeley-povedeniya-potrebiteley.html (дата звернення 18.04.2020).
6. Ларіна Я.С., Рябчик А.В. Поведінка споживача: навч. посібник. Київ.: Академія, 2014. 224 с.
7. Сільське господарство України за 2018 рік: статистичний збірник. Київ, 2019. 235 с.
8. Які продукти купують українці у містах і селах: *BusinessUA*: веб-сайт. URL: <http://businessua.com/produkty-harchuvannya/53261yaki-produkty-kupuyut-ukrainci-u-mistah-i-selah.html> (дата звернення 18.04.2020).
9. Когатько Ю.Л. Бідність сільського населення України. *Демографія та соціальна економіка*. 2015, № 1(23). С. 32–43.
10. Когатько Ю.Л. Вплив соціальних інновацій на диференціацію в сільській місцевості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2014. № 7. С. 159–162.

References:

1. Koval L.A., Romanchuk S.A. (2010) Osnovni aspekty povedinky spozhyvachiv i chynnykiv, shcho zumovlyuiut vybir pevnoho typu spozhyvatskoi povedinky. [Main aspects of consumer behavior and factors that determine the choice of a certain type of consumer behavior]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 18, no. II, pp. 117–122.
2. Semenda D.K. Semenda O.V. (2018) Doslidzhennia povedinky spozhyvachiv v suchasnykh rynkovykh umovakh [Research of consumer behavior in modern market conditions]. *Molodyi vchenyi*, no. 1, pp. 535–545.
3. Yevtushevska O.V. (2016) Osoblyvosti povedinky spozhyvachiv na rynku v suchasnykh umovakh [Features of consumer behavior in the market in modern conditions]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 20, pp. 22–24.
4. Borisova V.V. (2009) Metodologiya modelirovaniya v marketingovykh issledovaniyakh [Modeling methodology in marketing research]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 323, pp. 229–232.
5. Klyasyfikatsiya modelei povedinky spozhyvachiv. *Ni.biz.ua*. Available at: http://ni.biz.ua/6/6_16/6_16014_klassifikatsiya-modeley-povedeniya-potrebiteley.html (accessed 16 April 2020).
6. Larina Ya.S., Riabchik A.V. (2014) *Povedinka spozhyvacha: navch.* [Posibnyk Consumer behavior: a tutorial]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].
7. State Statistics Service of Ukraine (2019), Silske hospodarstvo Ukrainy za 2018 rik [Agriculture of Ukraine for the year 2018], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
8. Yaki produkty kupuiut ukraintsi u mistakh i selakh. *BusinessUA*. Available at: <https://dse.org.ua/arhive/23/3.pdf> (accessed 16 April 2020).
9. Kohatko Yu.L. (2015) Bidnist silskoho naselennia Ukrainy [The poverty of the rural population of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, no. 1(23), pp. 32–43.
10. Kohatko Yu.L. (2014) Vplyv sotsialnykh innovatsii na dyferentsiatsiiu v silskii mistsevosti [Impact of social innovations on differentiation in rural areas]. *Naukovyi visnyk Kherсонskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky*, no. 7. pp. 159–162.

УДК 656.025.2

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-9>

Копитко В.І.

доктор економічних наук, професор,
Дніпровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка Всеволода Лазаряна

Копитко О.В.

кандидат економічних наук,
Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Kopytko Vasyli

Doctor of Economics, Professor,
Dnipro National University of Railway
Transport named after Academician V. Lazaryan

Kopytko Olha

Ph.D. in Economics,
Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary
Medicine and Biotechnologies Lviv

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИКИ НА РИНКУ ЗАЛІЗНИЧНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

MODERN TRENDS OF LOGISTICS DEVELOPMENT ON THE RAILWAY MARKET

Інтеграція України до транспортної системи ЄС, функціонування міжнародних транспортних коридорів у Європі, зростання транспортних послуг зумовлюють необхідність виявлення низки проблем, пов'язаних із логістичними технологіями. Розвиток залізничної інфраструктури передбачає створення регіональних інформаційно-логістичних центрів, розгалуженої термінальної мережі, що має бути забезпечено шляхом формування інтегрованих систем управління логістичним транспортом. Наведено напрями формування ефективної транспортної логістики на залізничному транспорті, враховуючи велику і всеосяжну приватизацію, яка торкнеться залізниці. Щоб забезпечити приплив капіталу для проведення модернізації «Укрзалізниці», частину акцій держкомпанії необхідно продати іноземним інвесторам, необхідне широке впровадження державно-приватного партнерства, що допоможе створити прозору та ефективну модель бізнесу для залізничного транспорту і в кінцевому підсумку підвищить його конкурентоспроможність.

Ключові слова: транспортна система, інтеграція, інфраструктура, логістика, ринок залізничних перевезень, державно-приватне партнерство.

Інтеграція України в транспортну систему ЄС, функціонування міжнародних транспортних коридорів в Європі, ріст транспортних послуг обумовлюють необхідність виявлення ряду проблем, пов'язаних з логістичними технологіями. Розвиток залізничної інфраструктури передбачає створення регіональних інформаційно-логістичних центрів, розгалуженої термінальної мережі, що повинно бути забезпечено шляхом формування інтегрованих систем управління логістичним транспортом. Представлено напрями формування ефективної транспортної логістики на залізничному транспорті, враховуючи велику і всеосяжну приватизацію, яка торкнеться залізничної дороги. Щоб забезпечити приток капіталу для проведення модернізації «Укрзалізниці», частину акцій держкомпанії необхідно продати іноземним інвесторам, потрібно широке впровадження державно-приватного партнерства, що допоможе створити прозору і ефективну модель бізнесу для залізничного транспорту і в кінцевому підсумку підвищить його конкурентоспроможність.

Ключевые слова: транспортная система, интеграция, инфраструктура, логистика, рынок железнодорожных перевозок, государственно-частное партнерство.

The integration of Ukraine into the EU transport system, the functioning of international transport corridors in Europe, the growth of transport services determine the identification of a number of problems related to logistics technologies. Despite the importance and potential of logistics services, transport capacity in Ukraine is underutilized, infrastructure and services available to shippers and logistics providers are lower than the standards available in EU

countries, and logistics costs faced by end-users are endangered high. The development of railway infrastructure envisages the creation of regional information and logistics centers, an extensive terminal network, which should be ensured through the formation of integrated logistics management systems. Due to the geographical conditions of Ukraine and the peculiarities of the territorial location of the productive forces, considerable volumes of goods transportation are performed precisely by rail. Therefore, the formation of efficient rail transport logistics is key to the further development of the transport complex. The directions of formation of efficient transport logistics on railway transport are presented, given the large and comprehensive privatization that will affect the railway as well. Privatization by rail should take into account the development of logistics and is to highlight the factors aimed at improving the efficiency of logistics in Ukraine by improving the management of freight traffic and related services, realizing the potential of intermodal and multimodal transport, which will also reduce the negative use of rolling stock of railway transport. In order to ensure the inflow of capital for the modernization of Ukrzaliznytsia, a part of the state-owned company shares must be sold to foreign investors and the widespread introduction of public-private partnerships. Public-private partnerships will help create a transparent and efficient rail transport business model, and is now a key element of rail transport reform. This will provide investment attractiveness, which will positively affect the railway system as a whole and ultimately increase its competitiveness, revenues of transport companies, which in modern conditions can become the main source of investment.

Keywords: transport system, integration, infrastructure, logistics, rail market, public-private partnership.

Постановка проблеми. Інтеграція України в транспортну систему ЄС, функціонування міжнародних транспортних коридорів у Європі, зростання перевезень викликають необхідність визначення низки проблем, пов'язаних із логістичними технологіями. Розвиток інфраструктури на залізничному транспорті передбачає створення регіональних інформаційних логістичних центрів, розгалуженої термінальної мережі, що повинно забезпечуватися шляхом формування цілісних логістичних систем управління перевезеннями. Структурні реформи залізничного транспорту спрямовані на становлення основ конкурентноздатного транспортного комплексу України і мають певне економічне, соціальне і політичне значення. Залізничні перевізники значною мірою впливають на стан вітчизняної економіки. У зв'язку із географічними умовами України й особливостями територіального розміщення продуктивних сил значні обсяги перевезень товарів виконуються саме залізничним транспортом. Тому формування ефективної транспортної логістики на залізничному транспорті є ключовим для подальшого розвитку транспортного комплексу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження проблем логістики на транспорті приділяли увагу такі науковці, як В.Л. Дикань, М.В. Корінь, А.В. Кузьменко, Г.В. Озерська, Ю.Є. Пашенко, О.М. Полякова, О.А. Рудківський, М.О. Устенко, Н.В. Якименко та ін. Незважаючи на наукову та практичну значущість праць названих учених, питання щодо розвитку логістики на ринку залізничних перевезень залишається невирішеним і потребує подальших досліджень, що й зумовило вибір мети статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В умовах зниження бюджетних коштів на розвиток економіки вельми актуальним стає завдання залучення приватних вітчизняних та зарубіжних інвестицій для реалізації інфраструктурних проєктів щодо формування логістичних центрів, які інтегровані в міжнародну транспортну систему.

Виклад основного матеріалу. Основні напрями формування, становлення і розвитку ринку послуг залізничного транспорту в частині вантажних перевезень розглядаються як створення самостійної логістичної системи в загальній транспортній логістиці. Сучасний стан розвитку логістики передбачає

створення логістичних центрів, які інтегровані в міжнародну транспортну систему. Так, у роботі [7, с. 138] відзначається, що комплексний підхід до планування розбудови мережі міжнародних транспортно-логістичних центрів має відбуватися з використанням транспортно-логістичного аналізу, аналізу місць розташування, аналізу ефективності функціонування, стратегічного аналізу. Транспортно-логістичний аналіз передбачає: прогнозування потужності та спрямованості вантажопотоків; розроблення маршрутів із забезпеченням мінімальних термінів доставки вантажів та дальності їх перевезень; підбір видів транспорту для виконання перевезень вантажів відповідно до розроблених маршрутів; розроблення комплексу логістичних послуг відповідно до маршрутів перевезення вантажів з урахуванням можливостей залучення до виконання перевезення видів транспорту.

У роботах [8; 9; 10; 11] визначено комплексний підхід до планування розбудови мережі міжнародних транспортно-логістичних центрів, а також запропоновано склад їхніх суб'єктів, об'єктів та інфраструктури, що забезпечить конкурентоспроможність на міжнародному ринку транспортних послуг і функціонування національного господарства держави загалом на основі дієвих механізмів реалізації партнерської взаємодії між суб'єктами мережі вітчизняних та міжнародних транспортно-логістичних центрів.

Перехід виробничо-господарської діяльності підприємств на ринкові відносини і складне становище у вітчизняній економіці вимагають проведення реформи залізничного транспорту, основною метою якої має бути зниження сукупних витрат на перевезення вантажів залізничним транспортом. Основами реформ повинні стати: умови для демонополізації окремих сфер діяльності залізничного транспорту та розвитку ринкової конкуренції; доступність інфраструктури залізниць для користувачів різних форм власності; скорочення витрат, що фінансуються за рахунок тарифів на вантажні перевезення; посилення державного контролю за встановленням економічно обґрунтованих тарифів і прямого державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, що діють в умовах природних монополій; забезпечення виникнення ринкових механізмів на ринку послуг залізничного транспорту. Зміна Кабінетом Міністрів України у жовтні 2018 року типу акціонерного

товариства «Укрзалізниця» з публічного на приватне дасть змогу досягнути ефективного корпоративного управління та спрощення процесу залучення потенційних інвесторів [1].

Практика перевезень зумовила певні закономірності формування ринку транспортних послуг, на якому, крім залізничного, присутні й інші види транспорту, здатні до певної міри конкурувати із залізничним транспортом. І всередині галузі виникла ціла низка компаній, які створюють, конкурентне середовище, в якому функціонують підприємства АТ «Укрзалізниця», що є натеper здебільшого природною монополією. У сучасних умовах реформування вітчизняної економіки ця практика становить перший етап формування, становлення і розвитку ринку послуг залізничного транспорту, майбутнє якого, як показує зарубіжний досвід і історія розвитку вітчизняного залізничного транспорту, безперечно, є одним із перспективних напрямів. Одним із таких є створення логістичних центрів.

Нині підприємства залізничного транспорту (ПЗТ) України мають багато проблем, що пов'язані необхідністю забезпечення належного рівня сервісу та відповідності послуг основним вимогам споживачів. Найбільш значущою з них є відсутність сучасних об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури (ТЛІ), які б реалізовували управління транспортно-логістичною діяльністю галузі відповідно до реального стану ринку. Саме тому створення мережі маркетингово-логістичних накопичувально-розвантажувальних центрів у структурі управління ПАТ «Укрзалізниця» є важливим кроком щодо забезпечення ситуаційно-процесного управління транспортно-логістичною діяльністю ПЗТ, який дасть змогу досягнути відповідності послуг підприємств залізничної галузі вимогам споживачів та стандартам європейського транспортного законодавства. Подальше дослідження має бути спрямоване на розроблення механізмів інвестиційного забезпечення процесів розвитку об'єктів ТЛІ залізниць [12, с. 385].

Так, АТ «Укрзалізниця» планує створити великий логістичний центр на кордоні з Польщею, і нині компанія опрацьовує можливість створення термінальних комплексів спільно з Міністерством інфраструктури та європейськими фондами, проводить переговори із залучення інвестицій для створення великого логістичного терміналу в м. Ковелі Волинської області. АТ «Укрзалізниця» має намір об'єднати всі вокзали в одну компанію. Також планується відновлення 65 кілометрів евроколії і будівництво вантажного терміналу. Одне з перших перспективних місць для цього – залізничний вузол у Ковелі, який розташований за 65 кілометрів від кордону з Польщею. Це один із найбільш потужних залізничних вузлів Західної України, унікальною перевагою якого є чинна, так звана вузька залізнична колія, яка зв'яже Україну з Євросоюзом. Як показує досвід, там є всі передумови для створення потужного логістичного центру, що свідчить про великий інтерес інвесторів до проєкту [2].

Враховуючи те, що теперішній український уряд має вирішити велику і всеосяжну приватизацію, яка торкнеться й Укрзалізниці [3], доцільно врахувати й

те, що зараз компанія матиме можливість інвестування цих термінальних комплексів. Менеджмент АТ «Укрзалізниця» усвідомлює важливість розвитку міжнародної логістики для компанії і для України загалом. Саме тому в цьому напрямі заплановано рухатися таким чином: брати участь у міжнародних транспортних організаціях і розвивати додаткові інструменти, які дозволять створити переваги на ринку міжнародних перевезень. Протягом п'яти років планується вкласти в розвиток інфраструктури та модернізацію рухомого складу 5,864 мільярда доларів капітальних інвестицій. Кабінет міністрів України затвердив консолідований фінансовий план акціонерного товариства «Укрзалізниця» на поточний рік із планом інвестицій у розмірі 26,9 мільйона гривень. Водночас дослідження питань організації транспортно-логістичного ринку, спрямоване на вдосконалення взаємодії підприємств транспорту, отримало недостатній розвиток. Особливо актуальним напрямком є розроблення концептуально-методичних підходів, що враховують інтереси транспортних підприємств та інших суб'єктів економіки країни. При цьому нові телекомунікаційні та інформаційні технології сприяють розвитку систем взаємодії підприємств транспорту і повинні відповідати сучасному рівню розвитку.

Незважаючи на важливість та потенціал у сфері логістичних послуг, транспортні потужності в Україні використовуються недостатньо, інфраструктура та послуги, які доступні вантажовідправникам і постачальникам логістичних послуг, є нижчими від стандартів, наявних у країнах ЄС, а витрати на логістику, з якими стикаються кінцеві користувачі, високі. Наприклад, вартість перевезення зерна, основного експортного товару України, із сільськогосподарських підприємств до портів Чорного моря приблизно на 40% перевищує вартість аналогічних послуг у Франції та Німеччині. Україна займає лише 80-е місце зі 160 країн згідно з індексом ефективності логістики (ІЕЛ), обчисленим Світовим банком у 2016 році [4, с. 7]. Слід зауважити, що Укрзалізниця перебуває у державній власності, була утворена Кабміном як публічне акціонерне товариство (ПАТ УЗ) у 2015 році з шести окремих автономних регіональних залізниць. УЗ має застарілий рухомий склад та локомотиви, а також вкрай зношену інфраструктуру, що перешкоджає руху транспорту у важливих місцях. Для подолання серйозного дефіциту інвестицій в українську залізничну інфраструктуру, обладнання та рухомий склад знадобляться дуже суттєві витрати. Враховуючи дефіцит державних ресурсів, необхідно шукати шляхи збільшення участі приватного сектору. Це, у свою чергу, потребує процесу реструктуризації, що має замінити більшість поточних урядових рішень на користь розвитку ринку та конкуренції, особливо стосовно вантажних перевезень.

Залізнична транспортна система України (колія 1520 мм) не є інтероперабельною із залізничними системами всіх сусідніх країн ЄС (колія 1435 мм). Найбільш ефективним способом забезпечення повної інтероперабельності залізничної системи України з основними та найбільш розвиненими залізницями світу міг би бути поступовий перехід на стандарт колії

1435 мм шляхом як будівництва нових високошвидкісних ліній, так і зміни колії 1520 мм на ширину 1435 мм або влаштування суміщеної колії 1435/1520 мм (останнє є малоефективним) [13, с. 221].

Приватизація на залізниці повинна враховувати напрями розвитку логістики і полягає в тому, щоб висвітлити фактори, спрямовані на підвищення ефективності логістики в Україні, шляхом покращення вантажних перевезень та пов'язаних із ними послуг залізничним транспортом. Це включає в себе реалізацію потенціалу інтермодальних та мультимодальних перевезень, що також зменшить негативні наслідки надмірного використання залізничного транспорту, такі як перевантаження у містах та вздовж основних артерій, погіршення дорожньої інфраструктури, викиди та дорожньо-транспортні пригоди, і вимагатиме рішучих дій від Кабміну, суттєвої фінансової допомоги ЄБРР, світового банку та розвитку державно-приватного партнерства. В умовах браку інвестиційних ресурсів [5, с. 79] та низького рівні бюджетної підтримки розвитку соціально значущих інфраструктурних проєктів на залізничному транспорті ДПП (державно-приватне партнерство) є ефективним механізмом фінансового забезпечення якісного вдосконалення стану та структури об'єктів залізничного транспорту. Впровадження засад ДПП на залізничному транспорті України не лише забезпечить розвиток матеріально-технічної бази Укрзалізниці, покращення обсягових та якісних показників роботи залізниць, але й сприятиме активізації інвестиційних процесів в країні, створенню умов для стабільного зростання в інших галузях економіки України.

У частині 2 статті 4 Закону України «Про державно-приватне партнерство» визначаються сфери застосування державно-приватного партнерства, якими можуть бути: будівництво та експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їхньої інфраструктури. Тому, виходячи з актуальних питань розвитку, що висвітлюються нижче, потрібна також участь із боку інших постачальників логістичних послуг та вантажовідправників, а також співпраця з ними. Тут доцільно визначити пріоритети і напрями розвитку для покращення логістики на залізничному транспорті в Україні, що включають: розроблення пропозицій комплексних послуг для вантажовідправників, що могли б охопити весь ланцюг поставок у межах України, а також частково на міжнародному рівні, розроблення мережі (мультимодальних) логістичних центрів із високоякісними залізничним сполученням, обладнанням для завантаження/розвантаження вантажів та активності, розгляд можливості приватизації вантажних перевезень АТ «Укрзалізниця». Щоб забезпечити приплив капіталу [6] для проведення модернізації «Укрзалізниці», частину акцій держкомпанії планують продати іноземним інвесторам, частину акцій – на відкритому ринку. При цьому так, щоб держава зберегла контроль над ключовим активом, але були залучені приватні інвестори, які дали б гроші на розвиток компанії. Допуск іноземних інвесторів до управління компанії дасть змогу збільшити контроль над її діяльністю.

Висновки. Створення прозорої та ефективної бізнес-моделі залізничних перевезень стає нині ключовим елементом реформи залізничного транспорту. Недостатня інвестиційна привабливість негативно впливає на систему залізничних перевезень загалом і в кінцевому підсумку знижує конкурентоспроможність всієї економіки. Від обсягів перевезень залежать доходи транспортних підприємств, які є в сучасних умовах основним джерелом інвестицій. Розвиток інфраструктури на залізничному транспорті передбачає створення регіональних інформаційних логістичних центрів, розгалуженої термінальної мережі, що повинно забезпечуватися шляхом формування цілісних логістичних систем управління перевезеннями, заміни колії 1520 мм на ширину 1435 мм. Щоб забезпечити приплив капіталу для проведення модернізації «Укрзалізниці», частину акцій держкомпанії необхідно продати іноземним інвесторам, необхідне також широке впровадження державно-приватного партнерства.

Бібліографічний список:

1. "Укрзалізниця" стала приватним АТ. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/> (дата звернення: 24.02.2020).
2. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/10088252-ukrzeliznitsya-planuye-stvoriti-velikiy-logistichniy-centr-na-kordoni-z-polshcheyu.html> (дата звернення: 23.01.2020).
3. URL: <https://znaj.ua/politics/250368-torknetsya-ne-tilki-privatbanku-zelenskiy-gotuye-masshtabnu-privatizaciyu> (дата звернення: 24.02.2020).
4. Стратегія сталої логістики та План дій для України (Проєкт для розгляду) Міністерство інфраструктури України, 88с. URL: <https://mtu.gov.ua/files/Logistics.pdf> (дата звернення: 10.03.2020).
5. Пащенко Ю.Є., Корінь М.В. Державно-приватне партнерство як механізм фінансового забезпечення розвитку транспортної інфраструктури залізниць. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015, № 49. С. 74–79.
6. Частину Укрзалізниці хочуть продати іноземцям. URL: <https://ubr.ua/market/transport/chast-ukrzeliznytsi-khotjat-prodati-inostrantsam-3885561> (дата звернення: 27.02.2020).
7. Озерська Г.В. Розбудова мережі міжнародних транспортно-логістичних центрів в умовах інтеграції до світової транспортної системи. *Наука й економіка*. 2014. № 4(36). С. 134–140.
8. Якименко Н.В. Аспекти функціонування транспортно-логістичних кластерів в Україні та оптимізація управління їх потоковими процесами. *Вісник економіки транспорту і промисловості : збірник науково-практичних статей*. 2012. Вип. 38. С. 297–301.
9. Полякова О.М. Методологічні основи формування і розвитку мережі регіональних логістичних центрів в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості : збірник науково-практичних статей*. 2010. Вип. 40. С. 28–33.
10. Устенко, М.О. Організаційно-економічний механізм функціонування регіонального транспортно-логістичного центру. *Вісник економіки транспорту і промисловості : збірник науково-практичних статей*. 2012. Вип. 40. С. 67–71.
11. Дикань В.Л. Консолідація можливостей промисловості та транспорту в умовах міжнародних транспортних коридорів як шлях призупинення кризових явищ в економіці країни. *Вісник економіки транспорту і промисловості : збірник науково-практичних статей*. 2010. Вип. 30. С. 11–15.

12. Корінь М.В., Кузьменко А.В. Концептуальні основи формування маркетинго-логістичного накопичувально-розвантажувального центру на підприємствах залізничного транспорту України. *Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове видання*. 2018. Вип. 23. С. 379–385.
13. Рудківський О.А., Гонгало Ю.В. Проблеми та шляхи розвитку логістичної системи підприємства. *Інфраструктура ринку (електронне видання Економіка та управління підприємствами)*. 2019. Вип. 30. С. 218–224.

References:

1. "Ukrzaliznytsia" stala pryvatnym AT [Ukrzaliznytsya became a private joint-stock company]. Available at: <https://www.do.com.ua/news/2018/> (accessed 02/24/2020).
2. Available at: <https://www.unian.ua/economics/transport/10088252-ukrzaliznytsya-planuye-create-velikiy-logistichniy-centr-na-kordoni-z-polshcheyu.html> (accessed 23/01/2020).
3. Available at: <https://znaj.ua/politics/250368-torknetsyane-tilki-privatbanku-zelenskiy-gotuye-masshtabnu-privatizaciyu> (accessed 24/02/2020).
4. Stratehiia staloi lohistyky ta Plan dii dlia Ukrainy [Sustainable Logistics Strategy and Action Plan for Ukraine] Ministry of Infrastructure of Ukraine, 88p. Available at: <https://mtu.gov.ua/files/Logistics.pdf> (accessed 10.03.2020).
5. Pashchenko Yu.E., Korin M.V. (2015) Derzhavno-pryvatne partnerstvo yak mekhanizm finansovoho zabezpechennia rozvytku transportnoi infrastruktury zaliznyts. [Public-private partnership as a mechanism for financial support for the development of rail transport infrastructure]. Bulletin of Economics of Transport and Industry, no. 49, pp. 74–79.
6. Chastyu Ukrzaliznytsi khochut prodaty inozemtsiam. [Part of Ukrzaliznytsia want to sell to foreigners]. Access mode: <https://ubr.ua/market/transport/chast-ukrzaliznytsi-khotjat-prodat-inostrantsam-3885561> (accessed 02/27/2020).
7. Ozerskaya G.V. (2014) Rozbudova merezhi mizhnarodnykh transportno-lohistychnykh tsentriv v umovakh intehratsii do svitovoi transportnoi systemy. [Development of a network of international transport and logistics centers in the context of integration into the world transport system]. Science and economy, no. 4(36). pp. 134–140.
8. Yakimenko N.V. (2012) Aspekty funktsionuvannia transportno-lohistychnykh klasteriv v Ukraini ta optymizatsiia upravlinnia yikh potokovymy protsesamy. [Aspects of functioning of transport and logistics clusters in Ukraine and optimization of management of their flow processes]. Bulletin of Economics of Transport and Industry: a collection of scientific and practical articles, Vol. 38. pp. 297–301.
9. Polyakova O.M. (2010) Metodolohichni osnovy formuvannia i rozvytku merezhi rehionalnykh lohistychnykh tsentriv v Ukraini [Methodological bases of formation and development of a network of regional logistics centers in Ukraine]. Bulletin of Economics of Transport and Industry: a Collection of Scientific and Practical Articles, Vol. 30. pp. 28–33.
10. Ustenko M.O. (2012) Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm funktsionuvannia rehionalnoho transportno-lohistychnoho tsentru. [Organizational and economic mechanism of functioning of regional transport and logistics center]. Bulletin of Economics of Transport and Industry: a collection of scientific and practical articles, Vol. 40. pp. 67–71.
11. Dikan V.L. (2010) Konsolidatsiia mozhlyvosti promyslovosti ta transportu v umovakh mizhnarodnykh transportnykh korydoriv yak shliakh pryzupynennia kryzovykh yavlyshch v ekonomitsi krainy [Consolidation of industry and transport capabilities in the context of international transport corridors as a way of stopping crisis phenomena in the country's economy]. Bulletin of Economics of Transport and Industry: a collection of scientific and practical articles, Vol. 30. pp. 11–15.
12. Korin M.V., Kuzmenko A.V. (2018) Kontseptualni osnovy formuvannia marketynho-lohistychnoho nakopychuvalno-rozvantazhuvalnoho tsentru na pidpriemstvakh zaliznychnoho transportu Ukrainy. [Conceptual bases of formation of marketing-logistic storage and unloading center at the enterprises of railway transport of Ukraine]. Global and national problems of economy. Electronic scientific publication, Vol. 23. pp. 379–385.
13. Rudkivsky O.A., Gongalo Y.V. (2019) Problemy ta shliakhy rozvytku lohistychnoi systemy pidpriemstva [Problems and ways of development of enterprise logistics system]. Market Infrastructure (electronic edition Economics and Enterprise Management, Vol. 30. pp. 218–224.

Олешко А.А.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та публічного адміністрування
Київського національного університету технологій та дизайну

Канцур І.Г.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Університету державної фіскальної служби України

Oleshko Anna

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of Management and Public Administration Department
Kyiv National University of Technologies and Design

Kantsur Inna

Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor of the Department of Management
University of the State Fiscal Service of Ukraine

УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ПРОЦЕСОМ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

MANAGEMENT OF THE BUDGET PROCESS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті досліджено сучасний стан управління бюджетним процесом України та визначено нові підходи до управління бюджетними ресурсами держави в умовах євроінтеграції. Визначено, що управління бюджетним процесом є одним із напрямів управлінської діяльності, який забезпечує цілісність управління фінансовою системою держави та реалізацію і досягнення її фінансових цілей. Авторами проаналізовано основні результати виконання бюджету держави за останні 10 років, розраховано показники ефективності виконання Зведеного бюджету України протягом 2009–2018 рр. та коефіцієнт економічної і соціальної ефективності. Зроблено висновок, що в умовах євроінтеграції збалансованість бюджету повинна досягатися шляхом знаходження додаткових джерел доходів на основі подолання тіньового сектору економіки держави, а не шляхом скорочення витрат, особливо на соціальну сферу. Встановлено, що під час формування нових підходів до управління бюджетним процесом в умовах євроінтеграції на стадії виконання бюджетів важливим є ефективне виконання функцій, які покладено на органи державної влади, від результативності яких залежить ефективність бюджетного процесу.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, управління бюджетним процесом, євроінтеграція, процес глобалізації, економічна нестабільність.

В статье исследовано современное состояние управления бюджетным процессом Украины и определены новые подходы к управлению бюджетными ресурсами государства в условиях евроинтеграции. Определено, что управление бюджетным процессом является одним из направлений управленческой деятельности, которое обеспечивает целостность управления финансовой системой государства, реализацию и достижение ее финансовых целей. Авторами проанализированы основные результаты выполнения бюджета государства за последние 10 лет, рассчитаны показатели эффективности выполнения Сводного бюджета Украины в течение 2009–2018 гг., коэффициент экономической и социальной эффективности. Сделан вывод, что в условиях евроинтеграции сбалансированность бюджета должна достигаться путем нахождения дополнительных источников доходов на основе преодоления теневых сектора экономики государства, а не путем сокращения расходов, особенно на социальную сферу. Установлено, что при формировании новых подходов к управлению бюджетным процессом в условиях евроинтеграции на стадии исполнения бюджетов важно эффективное выполнение функций, которые возложены на органы государственной власти, от результативности которых зависит эффективность бюджетного процесса.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный процесс, управление бюджетным процессом, евроинтеграция, процесс глобализации, экономическая нестабильность.

The article investigates the current state of management of the budget process of Ukraine and defines new approaches to managing the state budget resources in the context of European integration. It is determined that the management of the budget process is one of the directions of management activity, which ensures the integrity of management of the financial system of the state and the implementation and achievement of its financial goals. It is emphasized that the efficiency of managing the budget process depends on ensuring the sustainable development of the country, the fulfillment of social obligations to the state by the state, the effective formation and use of financial resources, the creation of a sufficient financial basis for the development of the country, the realization of government functions, optimization of sources of budget revenues and expenditures, improvement of the activity of the executive and legislative bodies in the budget sphere and so on. The authors analyze the main results of the state budget execution for the last 10 years, calculate the performance indicators of the Consolidated Budget of Ukraine during 2009–2018 and the coefficient of economic and social efficiency. It has been concluded that in the context of European integration, budgetary balance must be achieved by finding additional sources of income on the basis of overcoming the shadow sector of the state's economy, and not by reducing costs, especially in the social sphere. It is established that in forming new approaches to managing the budget process in the context of European integration at the stage of budget execution, it is important to effectively perform the functions entrusted to public authorities, on which the effectiveness of the budget process depends. Our approaches to the management of the state budget resources in the context of European integration will help to optimize the management of the budget process of Ukraine, increase the transparency of the work of public authorities, increase the efficiency of use of budget funds, investment attractiveness of the country and increase the international ranking of Ukraine in ensuring a comprehensive economic transition into a European economy for EU membership.

Keywords: budget, budget process, management of budget process, eurointegration, process of globalization, economic instability.

Постановка проблеми. У сучасних глобалізаційних процесах та в умовах євроінтеграції гостро стоїть питання оптимізації управління бюджетним процесом України. Національні інтереси України полягають наперед у збереженні цілісності та забезпеченні її економічного розвитку як незалежної та суверенної держави. Це стає можливим за умови ефективного управління бюджетним процесом зокрема та фінансовою системою країни загалом, децентралізації управління економікою, удосконалення економічних відносин між Україною та Європейським Союзом. Крім цього, глобальні дисбаланси, політична та економічна нестабільність природно приводять до стискання інвестиційної активності. У таких умовах необхідним є швидке реагування органів державного управління інвестиційною діяльністю на зміни макроекономічної динаміки [1]. Важливу роль у цих реформах відіграють зміни у бюджетній системі. Саме тому управління бюджетним процесом є одним із напрямів управлінської діяльності, який забезпечує цілісність управління фінансовою системою держави та реалізацію і досягнення її фінансових цілей. Фундаментальна роль відводиться оптимізації державного управління бюджетним процесом, що і визначає актуальність цього дослідження.

Реалізація стратегічного курсу України на євроінтеграцію полягає у забезпеченні всебічного входження у європейський економічний простір та створення передумов для набуття членства у ЄС. Так, вирішення проблем управління бюджетним процесом України набуває все більшого значення, а його оптимізація згідно з європейськими стандартами значною мірою покликана підвищити ефективність бюджетної системи держави. Адже саме від ефективності управління бюджетним процесом і залежить забезпечення сталого розвитку країни, виконання державою соціальних зобов'язань перед суспільством, ефективне формування та використання фінансових ресурсів, створення достатньої фінансової основи для розвитку країни, реалізація функцій держави, оптимізація джерел бюджетних надходжень і видат-

ків, поліпшення діяльності органів виконавчої та законодавчої влади в бюджетній сфері тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Огляд останніх досліджень і публікацій переконує, що в Україні зростає інтерес до проблем управління бюджетним процесом, удосконалення системи бюджетного регулювання, поглиблюються наукові дослідження щодо з'ясування бюджетного планування та контролю за використанням бюджетних коштів. Здебільшого у цих дослідженнях акцентується увага на зростанні ролі бюджету у фінансовій системі держави, використання його як регулятора економіки та рівня розвитку країни. Проблеми та особливості управління бюджетними коштами досліджували зарубіжні вчені-науковці – Abate, B., Bouvier, M., Breuil, R., Esclassan, M., Hildreth, W., Hroppelli, Kaul, I., Lassale, J., Miller, G., Myers, Poli, R., Rabin, J., Van Horn та ін. Серед вітчизняних науковців, які розглядали у своїх працях питання бюджетного регулювання та управління бюджетними ресурсами, належать роботи В. Андрущенка, В. Базилевича, С. Буковинського, О. Василика, В. Гейця, І. Луніної, В. Опаріна, Ю. Пасічника, В. Федосова, С. Юрія та багатьох інших. Наукові напрацювання з цієї проблематики мають фундаментальне значення в бюджетній системі України. Однак, враховуючи зміни, що відбуваються в економіці України, процеси децентралізації, в умовах євроінтеграції актуальними залишаються проблеми управління бюджетним процесом, що зумовлює необхідність формування нової сучасної ефективної моделі управління бюджетними коштами. Саме тому ця стаття присвячується дослідженню означеної вище проблеми.

Мета статті полягає у поглибленні дослідження практики функціонування бюджетного процесу України та формуванні нових підходів до управління бюджетними ресурсами в умовах євроінтеграції.

Основні результати дослідження. Процеси євроінтеграції стають неможливими без підвищення ефективності державного управління та потребують нових підходів в управлінні бюджетною системою

загалом та бюджетним процесом зокрема. Бюджетний процес ми розглядаємо з погляду шести послідовних стадій, серед яких:

- складання бюджетів;
- розгляд бюджетів;
- затвердження бюджетів;
- виконання бюджетів;
- звітування за виконанням бюджетів;
- контроль за дотриманням бюджетного законодавства.

Причому дія кожної наступної стадії бюджетного процесу залежить від ефективності попередньої стадії. Розглянемо кожну стадію бюджетного процесу та визначимо нові підходи до управління бюджетними ресурсами відповідно до умов євроінтеграції. Угода про асоціацію між Україною та ЄС регламентує, що бюджетна політика України повинна бути спрямована на розвиток системи середньострокового бюджетного прогнозування (планування), удосконалення програмно-цільових підходів у бюджетному процесі й аналізу ефективності та результативності виконання бюджетних програм, покращення обміну досвідом та інформацією з питань планування і виконання бюджету та стану державного боргу [2]. Крім цього, як зазначають автори в науковій статті, «має бути баланс внутрішнього та зовнішнього боргу. Співвідношення державного боргу та ВВП є дуже важливим для економічного зростання, а також шляхів скорочення боргу» [3].

В умовах євроінтеграційних процесів Урядом України вже зроблено перші кроки на шляху формування інноваційних підходів до реалізації бюджетного процесу та визначення основних векторів руху в забезпеченні економічного росту країни. Нові підходи формування та реалізації бюджетного процесу знайшли своє відображення у Проекті бюджетної резолюції «Основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 роки» від 15.06.2017 р. [4]. Фундаментом визначення основних напрямів бюджетної політики на 2018–2020 рр. були положення Програми діяльності Кабінету Міністрів України, Коаліційної угоди, Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року, Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», програм співпраці з міжнародними фінансовими організаціями. Схвалена Урядом України бюджетна резолюція є стратегічним документом, який визначає спрямування державних фінансів на пріоритетні реформи, формує план розвитку економіки країни на перспективу та створює основу для проведення системних глибоких реформ.

Вперше за всю історію бюджетування в Україні запроваджено середньострокове бюджетне планування, що визначає інноваційність бюджетної політики, передбачає посилення бюджетної дисципліни та запровадження проактивного механізму управління бюджетними коштами, що сприятиме вчасному прийняттю рішень та забезпечить фінансову стабільність і зміцнення економічного зростання у середньостроковій перспективі [5].

Розглядаючи етап складання бюджетів, особливої уваги потребує програмно-цільовий метод, який з 2002 року був впроваджений в Україні та з моменту прийняття нової редакції Бюджетного кодексу Украї-

ни набув подальшого розвитку, а нині потребує удосконалення. Перевагами програмно-цільового методу складання бюджетів є чітке розмежування повноважень та відповідальності виконавців, що забезпечує ефективне та цільове використання бюджетних ресурсів. Крім цього, ефективність цього методу забезпечується середньостроковим плануванням бюджету та збільшенням ступеня прозорості інформації про бюджет. Однак одним із нових підходів до удосконалення та підвищення ефективності реалізації програмно-цільового методу управління бюджетним процесом, на нашу думку, може бути використання інструментів проектного менеджменту, що сприятиме ще більшій прозорості складання бюджетів та підвищенню оперативності виконання відповідних дій в бюджетному процесі. Таким чином, програмно-цільовий метод складання бюджетів орієнтований на результат від бюджетних видатків, ґрунтується на показниках ефективності та підвищенні ступеня відповідальності учасників бюджетного процесу.

Що стосується наступних двох стадій бюджетного процесу – розгляду та затвердження бюджету, особлива увага, на нашу думку, має бути зосереджена на забезпеченні вчасності прийняття та реальності майбутнього бюджету, а також на удосконаленні механізму врегулювання чіткого та обґрунтованого обсягу бюджетних коштів між головними розпорядниками державного бюджету і головними розпорядниками коштів місцевих бюджетів та між фінансовими органами. Це сприятиме підвищенню реалізації принципу прозорості розподілу бюджетних коштів та зниженню розбіжностей щодо обсягу бюджетних призначень, що дасть змогу збільшити ефективність управління бюджетним процесом в умовах євроінтеграції.

Виконання бюджетів є важливою стадією бюджетного процесу, яка визначає ступінь ефективності здійснення органами державної влади покладених на них функцій та повноважень. Саме рівень компетентності учасників бюджетного процесу впливає на стан соціально-економічного розвитку країни. Особливого значення це питання набуває в умовах обмеженості бюджетних ресурсів держави, що є актуальним для нашої країни. Визначення ефективності виконання бюджетів потребує здійснення аналізу основних показників, серед яких: доходи та видатки бюджету, дефіцит бюджету, валовий внутрішній продукт, індекс інфляції, доходи та видатки населення на одну особу (табл. 1).

Аналізуючи наведені дані в табл. 1, спостерігається чітка тенденція до зростання протягом досліджуваного періоду таких показників, як: доходи бюджету, видатки бюджету, ВВП, доходи населення на одну особу та видатки населення на одну особу, що є позитивним фактором. На основі цих показників розрахуємо ефективність виконання бюджету та визначимо рівень збалансованості бюджету (табл. 2).

Аналіз розрахованого нами показника ефективності виконання бюджету свідчить, що лише у 2009 році виконання Зведеного бюджету України було неефективним, адже цей показник становить менше 100%. Починаючи з 2010 року виконання Зведеного бюджету України було ефективним, але чіткої тенденції до зростання не спостерігається, а з року

Таблиця 1

Основні показники виконання Зведеного бюджету України протягом 2009–2018 рр.

Показник	Рік										
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018/ 2017, +,-
Доходи бюджету, млн.грн.	314754	345523	430632	478903	483433	494200	720436	877154	1136849	1323173	186324
Видатки бюджету, млн.грн.	307312	377873	416854	492455	505844	523126	679871	835590	1056760	1250174	193414
ВВП, млн.грн.	913345	1079346	1299991	1404669	1465198	1586915	1988544	2385367	2983882	3558706	574824
Дефіцит бюджету, млн.грн.	21607	64836	23058	50786	63590	72030	30898	54683	42094	139808	97714
Індекс інфляції, %	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	-3,9
Доходи населення на 1 особу, грн.	6821	7517	9407	10495	10613	10879	16815	20555	26759	31303	4544
Видатки населення на 1 особу, грн.	6660	8221	9106	10791	11105	11516	15868	19581	24873	29576	4703

Джерело: побудовано та розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [6] та Державної казначейської служби України [7]

Таблиця 2

Показники ефективності виконання Зведеного бюджету України протягом 2009–2018 рр.

Показник	Рік										
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018/ 2017, +,-
Ефективність виконання бюджету, %	96,7	109,8	124,6	111,2	100,9	102,2	145,8	121,8	129,6	116,4	-13,2
Рівень збалансованості бюджету, %	2,4	6,0	1,8	3,6	4,3	4,5	1,6	2,3	1,4	3,9	2,5

Джерело: побудовано та розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [6] та Державної казначейської служби України [7]

в рік цей показник змінюється в бік то зростання, то зниження. Однак найефективнішим цей показник був у 2015 році (145,8%). Але враховуючи антитерористичну операцію на сході України, особливого покращення соціально-економічного рівня розвитку у 2015 році в державі не відбулося.

Що стосується рівня збалансованості бюджету, то умовою ефективності цього показника вважається значення не більше 3%. Так, у 2017 році цей показник був найкращим та становив 1,4%, що свідчить про досягнення найбільшої рівноваги між доходами і видатками держави протягом досліджуваного періоду та стійкість фінансової системи країни. В умовах євроінтеграції збалансованість бюджету повинна досягатися шляхом знаходження додаткових джерел доходів на основі подолання тіньового сектору економіки держави, а не шляхом скорочення витрат, особливо на соціальну сферу.

Здійснюючи оцінку бюджетного процесу, доцільним, на нашу думку, є визначення коефіцієнтів економічної та соціальної ефективності Зведеного бюджету України, результати розрахунку якого наведено на рис. 1. Адже означені вище показники характеризують результативність бюджетного процесу держави, а саме: кінцевий результат, витрати, які були затрачені на його отримання, а також відповідність результатів діяльності держави соціальним потребам і суспільним цілям, основними показниками яких є підвищення якості життя та рівня добробуту населення країни.

Розраховані нами показники дають підстави стверджувати, що значення коефіцієнтів економічної ефективності та соціальної ефективності Зведеного бюджету України протягом досліджуваного періоду мають здебільшого однакову тенденцію. Якщо, наприклад, коефіцієнт економічної активності у 2009 році був найменшим, то відповідно

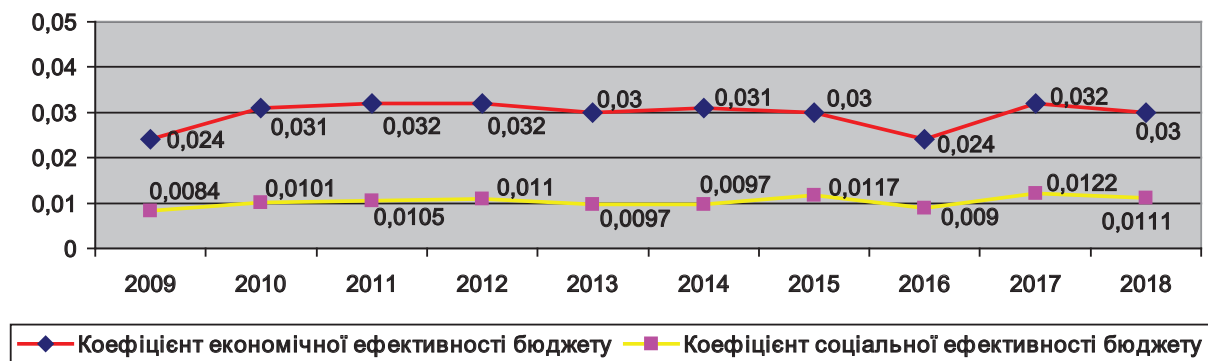

Рис. 1. Коефіцієнт економічної та соціальної ефективності
Зведеного бюджету України протягом 2009–2018 рр.

Джерело: побудовано та розраховано авторами за даними Державної служби статистики України [6] та Державної казначейської служби України [7]

і коефіцієнт соціальної ефективності в цьому ж році був найменшим і становив 0,0084. Однак у 2017 році зазначені вище коефіцієнти мали найвищі значення. Тобто криві коефіцієнту економічної ефективності бюджету та коефіцієнту соціальної ефективності бюджету, що зображені на рис. 1, мають однаковий вектор руху. Таким чином, варто зазначити, що ці два коефіцієнти взаємопов'язані між собою та ефективність одного з них залежить від результативності іншого. При цьому, формуючи нові підходи до управління бюджетним процесом в умовах євроінтеграції на стадії виконання бюджетів, важливим, на нашу думку, є ефективне виконання функцій, які покладено на органи державної влади, від результативності яких залежить ефективність бюджетного процесу.

На стадії звітування за виконанням бюджету в частині формування нових підходів до управління бюджетними ресурсами в умовах євроінтеграції доцільним, на нашу думку, є удосконалення нормативно-правової бази в контексті її адаптації до європейських норм та стандартів, а також удосконалення методології системи обліку державних фінансів, що сприятиме реальності та ефективності управління бюджетним процесом в сучасних умовах.

Заключною стадією бюджетного процесу є контроль за дотриманням бюджетного законодавства, який відповідно до Бюджетного кодексу України спрямований на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами, що здійснюється на всіх стадіях бюджетного процесу його учасниками, забезпечує: оцінку управління бюджетними коштами; правильність ведення бухгалтерського обліку та достовірність фінансової і бюджетної звітності; досягнення економії бюджетних коштів, їх цільового використання, ефективності і результативності в діяльності розпорядників бюджетних коштів шляхом прийняття обґрунтованих управлінських рішень; проведення аналізу та оцінки стану фінансової і господарської діяльності розпорядників бюджетних коштів; запобігання порушенню бюджетного законодавства [8]. Тобто бюджетний контроль спрямований на забезпечення ефективності, раціональності і законності використання коштів бюджету, попередження бюджетних правопорушень і нецільового використання бюджетних коштів та їх ліквідації.

Розраховані нами показники дають підстави стверджувати про потребу в удосконаленні бюджетного контролю. Адже протягом досліджуваного нами періоду з 2009 по 2018 р. не спостерігається чіткої тенденції до покращення ефективності використання бюджетних коштів. Так, особливої уваги, на нашу думку, в контексті формування нових підходів до управління бюджетними ресурсами в частині контролю заслуговує досвід зарубіжних країн, а саме парламентський. У більшості країн-учасниць ЄС парламенти мають право скорочувати або збільшувати витрати й податки шляхом прийняття поправок, але лише у суворо визначених межах (наприклад, щоб дефіцит бюджету не перевищував певних контрольних цифр, запропонованих урядом). У Великій Британії основними обов'язками парламенту, зокрема Палати громад, у контролі за державними доходами й видатками є наділення повноваженнями на збирання податків і зборів та затвердження цілей видатків і суми кожного з них. Парламент має також переконатися, що надані суми витрачаються лише на ті цілі, які він мав на меті. Жодна виплата з державної казни центрального уряду не може здійснюватися і жоден податок чи кредит санкціонуватися інакше, як на основі акта парламенту [9]. Рахункова палата України, здійснюючи контроль за використанням бюджетних коштів, не повною мірою виконує свої повноваження, що призводить до невиконання бюджету, зменшення надходжень та використання незаконних схем.

Вирішуючи означену вище проблему, перше, що потрібно зробити, це – приймати управлінські рішення, основою яких має бути ґрунтовний та глибокий аналіз очікуваних макроекономічних показників. Важливим моментом при цьому є розробка декількох сценаріїв прорахунків, що сприятиме вибору найоптимальнішого варіанту виконання бюджету держави та попередженню зловживань у сфері бюджету.

Значно актуальним залишається питання контролю за цільовим використанням коштів бюджету. Найбільшими порушеннями є незаконне і нецільове використання бюджетних коштів на виконання державних цільових програм, завищення вартості будівельних робіт, незаконна передача державного чи комунального майна суб'єктам недержавної форми

власності, порушення норм бюджетного законодавства, порядку розмежування доходів, заниження цін на реалізацію товарів і послуг тощо. Тому, формуючи нові підходи до управління бюджетним процесом в умовах євроінтеграції в контексті контролю, доцільно, на нашу думку, робити акцент на реалізацію аудиту ефективності.

Адже аудит ефективності включає не тільки специфічні аспекти управління, але й усю управлінську діяльність, у тому числі «організаційну та адміністративну системи». Інституціоналізація нового виду контрольної діяльності пов'язана, по-перше, з тенденціями підвищення ролі державних фінансів в економіці розвинених країн, по-друге, з розвитком систем державного фінансового контролю, коли контроль тільки за розподілом та обліком витратання державних коштів вже не відповідає потребі ефективного державного управління; по-третє, з необхідністю підвищення ефективності систем контролю, особливо внутрішнього (відомчого) [10].

Висновки. Вважаємо, що запропоновані нами підходи до управління бюджетними ресурсами держави в умовах євроінтеграції сприятимуть оптимізації управління бюджетним процесом України, посиленню прозорості роботи органів державної влади, підвищенню ефективності використання коштів бюджету, інвестиційної привабливості країни та зростанню міжнародного рейтингу України у забезпеченні всебічного входження у європейський економічний простір і створення передумов для набуття членства у ЄС.

Бібліографічний список:

- Олешко А.А., Красюк Я.О., Борисова М.С. Антикризисное управление инвестиционными процессами в национальной экономике. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020 р. № 1(112). URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/1_2020/26.pdf (дата звернення 24.04.20).
- Угода про асоціацію між Україною та ЄС. *Офіційний сайт Євроінтеграційний портал*. URL: <https://eu-ua.org/ohliad-uhody-pro-asotsiatsiiu> (дата звернення 20.03.20).
- Anna Oleszko, Alla Kasych, Olga Pokataieva, Olena Trokhymets, Inna Kantsur. Goals of government debt reduction in European Union and in Ukraine. *Espacios*. Vol. 41 (Issue 08) Year 2020. Page 12. URL: <http://www.revistaespacios.com/a20v41n08/a20v41n08p12.pdf> (дата звернення 20.03.20).
- Основні напрями бюджетної політики на 2018–2020 роки. *Офіційний сайт Верховної Ради України* URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62047 (дата звернення 24.03.20).
- Канцур І.Г. Бюджетна стратегія як елемент управління економічним ростом України в умовах євроінтеграційного курсу. *Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України*: електронне наукове видання [Електронний ресурс]. Університет державної фіскальної служби України. гол. ред. М.О. Кужелев. 2017. № 2. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Znprudps/index.html> (дата звернення 28.03.20).
- Статистична інформація Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 20.03.20).
- Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (дата звернення 20.03.20).
- Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 20.03.20).
- Орлюк О. П. Фінансове право: навч. посібн. Київ. Юрінком Інтер, 2003. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/FPravo/01-05/11053.htm> (дата звернення 20.03.20).
- Аудит державних фінансів: стандарти аудиту INTOSAI: перекл., підготовлений для Рахункової палати України Проєктом TESIS. Київ. Рахункова палата України, 2002. 48 с.

References:

- Oleszko A.A., Krasych Ya.O., Borysova M.S. (2020). Antykryzowe upravlinnja investytsijnymy procesamy v nacionalnij ekonomici [Crisis management of investment processes in the national economy]. *Derzhava ta rehiony. Serija: Ekonomika ta pidpryjemnytvo*. Vol. 1(112). Available at: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2020/1_2020/26.pdf (accessed 24.04.2020).
- Ughoda pro asociaciju mizh Ukrajinou ta JeS [The Eurointegration portal. Association Agreement between Ukraine and the EU]. *Oficijnyj saj. Jevrointegracijnyj portal*. Available at: <https://eu-ua.org/ohliad-uhody-pro-asotsiatsiiu> (accessed 20.03.2020).
- Oleszko A., Kasych A., Pokataieva O., Trokhymets O., Kantsur I. (2020). Goals of government debt reduction in European Union and in Ukraine. *Espacios*. Vol. 41 (Issue 08). Page 12. Available at: <http://www.revistaespacios.com/a20v41n08/a20v41n08p12.pdf> (accessed 20.03.2020).
- The Verkhovna Rada of Ukraine. Osnovni naprjamy bjudzhetnoji polityky na 2018–2020 roky [The main directions of fiscal policy for 2018–2020 years]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62047 (accessed 24.04.2020).
- Kantsur I. (2017). Bjudzhetna strateghija jak element upravlinnja ekonomichnym rostom Ukrajinu v umovakh jevrointegracijnogho kursu [Budget strategy as an element of management of economic growth of Ukraine in the context of the European integration course]. *Zbirnyk naukovykh pracj Universytetu derzhavnoji fiskalnoji sluzhby Ukrainy*. № 2. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Znprudps/index.html> (accessed 28.03.2020).
- State Committee of Statistics of Ukraine. Statystychna informacija Derzhavnogho komitetu statystyky Ukrainy [Statistical information of the State Statistics Committee of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 20.03.2020).
- Oficijnyj saj. Derzhavnoji kaznachejskoji sluzhby Ukrainy [Official site of the State Treasury Service of Ukraine]. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu> (accessed 20.03.2020).
- The Verkhovna Rada of Ukraine. Bjudzhetnyj kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed 20.03.2020).
- Orliuk O. (2003). Finance law. Kyiv. Yurinkom Inter. Available at: <http://www.ebk.net.ua/Book/FPravo/01-05/11053.htm> (accessed 20.03.2020).
- Public Finance Audit: INTOSAI Audit Standards (2002). Kyiv. Rakhunkova palata Ukrainy (in Ukrainian).

Ортіна Г.В.

доктор наук з державного управління, доцент,
завідувач кафедри публічного управління, адміністрування та права
Таврійського державного агротехнологічного
університету імені Дмитра Моторного

Ortina Ganna

Doctor of Public Administration, Associate Professor,
Head of the Department of Public Administration, Administration and Law
Dmitry Motornyi Tavria State Agrotechnological University

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ НА ОСНОВІ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

STRATEGIC PLANNING ON THE BASIS OF THE AVAILABILITY OF REGIONAL SECURITY

Глобальною тенденцією сучасного світу є зростання ролі міст і регіонів у територіальному поділі праці. Саме ці одиниці управління державою стають локомотивами розвитку, зважаючи на здатність максимально враховувати потреби населення та наявні ресурси для ухвалення рішень на місцевому рівні, а поза тим – ефективно зменшувати навантаження на органи центральної влади. Тож розвиток міст, незалежно від їхніх масштабів, значною мірою визначає ефективність змін національного характеру та впливає на розвиток не лише регіону, а й держави загалом. А якісний план такого зростання є передумовою ухвалення максимально конструктивних рішень. Виявлення нових напрямів удосконалення методології стратегії та обґрунтування необхідності системного підходу необхідно пов'язувати з єдиною Концепцією довгострокового розвитку.

Ключові слова: державне управління, політика, стратегія, планування, пріоритет.

Глобальной тенденцией современного мира является возрастание роли городов и регионов в территориальном разделении труда. Именно эти единицы управления государством становятся локомотивами развития, учитывая способность максимально учитывать потребности населения и имеющиеся ресурсы для принятия решений на местном уровне, а кроме того – эффективно уменьшать нагрузку на органы центральной власти. Поэтому развитие городов, независимо от их масштабов, в значительной степени определяет эффективность изменений национального характера и влияет на развитие не только региона, но и государства в целом. А качественный план такого роста является предпосылкой принятия максимально конструктивных решений. Выявление новых направлений совершенствования методологии стратегии и обоснование необходимости системного подхода необходимо связывать с единой Концепцией долгосрочного развития.

Ключевые слова: государственное управление, политика, стратегия, планирование, приоритет.

The global tendency of the modern world is the increasing role of cities and regions in the territorial division of labor. These units of government are the locomotives of development, given the ability to take maximum account of the needs of the population and the resources available for decision-making at the local level, and at the same time effectively reduce the burden on central authorities. So urban development, regardless of their scale, it largely determines the effectiveness of changes of national character and affects the development of not only the region but also the state as a whole. And a quality plan for such growth is a prerequisite for making the most constructive decisions. Strategic planning issues for regional development in Ukraine have become associated with decentralization of power and public administration reform. These measures involve the transfer of powers and appropriate financial resources for the development of territories at the local level, which necessitates the improvement of the methodology and tools of strategic planning both at the national and local levels. To fill the methodological vacuum, a forum "Strategic Navigation in Regions and Cities" is organized to summarize, systematize and analyze national practices, highlighting priority areas for prospective scientific research. Identifying new directions for improving the methodology of the strategy and justifying the need for a systematic approach should be linked to a single Concept of long-term development, which proclaims innovative development of the state as a leading priority of national policy and defining the scale of tasks of state management of territories. This vision of solving the problems of socio-economic development of the state requires to combine the task of building a system of public administration and

comprehensive assessment of the potential of strategy integration, which is revealed in the continuity of goal setting in the structure of all components of strategic planning through the interconnection of regional security measures, covering all levels regional economy. The definition of the object and object of the strategy, given by its methodological logic, necessitated the establishment of the place and role of all planning elements, the redistribution of functions between them in accordance with the tasks.

Keywords: Public administration, politics, strategy, planning, priority.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Особливої актуальності проблематика стратегічного планування регіонального розвитку в Україні набула у зв'язку з децентралізацією влади та реформою державного управління. Ці заходи передбачають передання повноважень і відповідних фінансових ресурсів для розвитку територій на місцевий рівень, чим і зумовлюється необхідність удосконалення методології та інструментарію стратегічного планування як на національному, так і на локальному рівні. Для заповнення методологічного вакууму організовують форум «Стратегічне планування в регіонах та містах», покликаний узагальнювати, систематизувати й аналізувати вітчизняну практику, виділяючи пріоритетні напрями перспективних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Сучасні теоретичні розробки у сфері державного стратегічного планування беруть свої витoki з теорії стратегічного планування у сфері корпоративного менеджменту, засновником якої вважається економіст російського походження І. Ансофф. Ця теорія була розвинута і доповнена низкою інших науковців, таких як А. Акер, Р. Акофф, Р. Бранденбург, Дж. Гелбрейт, П. Друкер, Б. Карлоф, У. Кінг, Д. Кліланд, Дж.Б. Куїнн, Г. Мінцберг, Дж. Стейнер, Д. Хасі, Н. Федоров. Серед вітчизняних учених великий внесок у розвиток стратегічного планування зробили О. Машков, В. Горбулін, Н. Нижник, Ю. Шаров, В. Віханський, В. Тертичка, Я. Жаліло, О. Трухан та ін. У працях цих науковців наводиться чимало різних визначень стратегічного планування, які розкривають ті чи інші його важливі аспекти та особливості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Збільшується розрив між «ініціативним плануванням» і державним управлінням, що відбилося негативно на регіональній безпеці, яка не має правової захищеності і визнаної методології, позбавленої стратегічних орієнтирів, зумовлених підпорядкованістю цілям і завданням макропланування. Ігнорування ролі регіональної безпеки в питаннях стратегії знижує стійкість системної організації конструкції стратегії, в тому числі через недооцінку реально наявних проблем розвитку конкретних територій.

Виклад основного матеріалу дослідження Планування розвитку міст не є кардинально новим явищем для України. Проте раніше цей процес передбачав здебільшого формування плану на рік, з вузьким фокусом, на обмеженій території, часто з урахуванням лише поточних невідкладних заходів, без послідовних дій на майбутнє.

Починаючи з 1998 року в Україні завдяки суттєвому внеску програм технічної допомоги іноземних урядів і міжнародних організацій (Канади, США, країн ЄС, ПРООН і Ради Європи) було реалізовано низку проектів щодо сприяння саме стратегічному плануванню розвитку міст. Це зумовило активну цікавість із

боку територіальних громад та їхню участь у процесі стратегічного планування, розуміння причетності широкого кола осіб та інституцій до вирішення суспільних проблем, спільного пошуку необхідних ресурсів задля підвищення добробуту. Водночас у регіональному розвитку стала домінувати орієнтація на децентралізацію влади та партнерство між різними її рівнями й гілками, а також на кооперацію з приватним і неурядовим секторами. Ці зміни, які відповідають найкращим європейським і світовим практикам, було закріплено в нормативно-правових актах і стратегічних планувальних документах: насамперед ідеться про базовий Закон України «Про засади державної регіональної політики» (2015 р.) і Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року (2014 р.) [1, 2].

У 2015 році з'явилися можливості для фінансування місцевого розвитку за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку (скорочено – ДФРР), що створений згідно зі статтею 24–1 Бюджетного кодексу України як бюджетна програма державного бюджету. У 2015 році не всі місцеві управлінці спромоглися ефективно скористатися новими фінансовими інструментами регіонального розвитку: 520 млн. грн (із 3 млрд) не було використано, тому вони повернулися до державного бюджету. Розмір ДФРР на 2016 і 2017 роки залишався на рівні 3–3,5 млрд. грн, хоча проект бюджету передбачав майже вдвічі більші суми. А у 2018 році загальний обсяг фінансування ДФРР становив уже 6 млрд. грн [3].

Виявлення нових напрямів удосконалення методології стратегії та обґрунтування необхідності системного підходу необхідно пов'язувати з єдиною Концепцією довгострокового розвитку до 2030 р. (Стратегією-2030), яка проголошує інноваційний розвиток держави як ведучий пріоритет національної політики і визначає масштабність завдань державного управління територіями [4]. Подібне бачення вирішення проблем соціально-економічного розвитку держави вимагає пов'язати воєдино завдання побудови системи державного управління та комплексної оцінки потенціалу інтеграції стратегії, що розкривається у наступності цілепокладання в структурі всіх компонентів стратегічного планування через взаємозв'язок заходів із регіональної безпеки, що охоплює всі рівні регіональної економіки. Окреслене коло проблем методології зумовлює необхідність формування єдиного понятійного апарату стратегії. Об'єкт державного стратегічного планування об'єднує державу, регіони, галузі економіки та великі компанії (монополії) з державною участю, а предметом планування виступає розвиток держави, регіонів, галузей економіки [10, с. 180].

Від нової схеми очікується безперебійне функціонування системи планування загалом за принципом її адекватності зовнішнім змінам за допомогою

сукупності заходів, що визначають розширення і варіативність комплексу засобів планування і відповідних їм документів планування, орієнтованих не тільки на формальне виконання функцій державного управління, а й на реалізацію актуальних завдань розвитку регіонів [5, с. 4–9]. Виходячи із цього, необхідна узгодженість взаємодії стратегічних рішень національної політики, що конкретизується на регіональному рівні в концептуальній наступності принципів і структурній єдності розроблюваних документів.

Протягом наступного десятиліття проблема розвитку теорії та методології стратегічного планування розглядається через призму реформування системи державного управління. Успішне функціонування та розвиток системи стратегічного планування вимагає постійного вдосконалення інституціонального простору держави, що визначається діями факторів як зовнішнього, так і внутрішнього інституційного середовища. Якщо розуміти та визначати інституційний простір як несуперечливий щодо соціально-економічного простору, то стає очевидним факт залежності здійснення послідовних структурних та інфраструктурних трансформацій від ступеня раціональності системи стратегічного управління, що розглядається в таких його зрізах, як багаторівневість формування [6, с. 3–7].

За зміни парадигми управління соціально-економічним розвитком в Україні стратегічне планування є необхідною умовою інноваційної модернізації. Виходячи з цього, виконання всіх стадій планування (поточного, середньострокового, довгострокового) слід розуміти не як формальне збільшення горизонту планування і не як просте розширення кола планованих показників з використанням сценарного варіанту, а як еволюційний перехід від «планування індикаторів» до планування інституційних змін [7, с. 218]. Запропонована модель планування визначає основний «вектор» формування і функціонування державної ланки в системі стратегічного планування, що розвивається суб'єктами регіональної економіки.

Під час визначення перспектив формування сучасної методології стратегії підвищується значення принципів стратегічного планування, що розуміються не тільки як формальні підстави та вимоги прогресивних змін у питаннях державного управління територіями, а й як концептуальна основа забезпечення стійкого і безпечного регіонального розвитку:

- принцип системності, що передбачає підпорядкованість процесу вироблення та обґрунтування будь-якого рішення визначенню спільної мети системи і підпорядкованість діяльності всіх підсистем досягненню цієї мети;

- принцип безперервності, що означає послідовність розкриття прогнозів і планів різного горизонту в їхньому зв'язку між собою так, щоб перспективні напрями, що відображаються в змісті довгострокових планів, коректованих відповідно до нових потреб суспільства, великих змін у технології, комплексного аналізу демографічної ситуації, отримували розвиток у змісті середньострокових і короткострокових планів;

- принцип цілеспрямованості та пріоритетності, що вимагає спрямованості планів всіх рівнів і видів на досягнення певних цілей, дозволяючи зосередити

ресурси на головних напрямках розвитку економіки, вирішенні проблем загальнодержавного значення і безпеки країни загалом;

- принцип поєднання галузевого і регіонального аспектів планування, що вимагає співвідношення інтересів цієї території, раціонального використання місцевих ресурсів і змісту галузевих планів.

Не менше значення для якісного поліпшення процесу стратегії має питання встановлення сутності розроблюваних рішень (прогнозів, планів, програм). У разі, якщо вони розуміються як директиви, гранично обмежуються їхні можливості. Стратегічні плани здатні здійснювати реальний вплив на процес розвитку території тільки за умови, що їх розробляють як зведення узгоджених рішень, визнаних розумними вимог підприємств і населення до адміністрації, домовленостей про конкретні дії, які мають стратегічне значення для регіону, що показують перспективу всьому регіону та можливим зовнішнім інвесторам [8, с. 49].

Можливості їхнього розвитку зумовлені в тому числі й обґрунтуванням ступеня наступності принципів національної безпеки під час їх «перенесення», наприклад, на регіональний рівень державного управління. Для визначення «регіональної безпеки» можуть бути проаналізовані в тому числі і так звані «характеристики безпеки», що включають доцільний коефіцієнт; рівень безробіття; рівень щорічного оновлення озброєння, військової і спеціальної техніки; рівень забезпеченості військовими й інженерно-технічними кадрами; рівень інфляції; задоволеність громадян ступенем захищеності своїх конституційних прав і свобод, особистих та майнових інтересів, очікувана тривалість життя; валовий внутрішній продукт на душу населення; частка витрат у валовому внутрішньому продукті на розвиток науки, технологій, освіти та культури [9].

У цьому сенсі основи політики регіонального розвитку є сполучною ланкою зазначених стратегічних розробок, здійснюваних у функціональних блоках: цілепокладання за галузевим і територіальним принципом, а також планування та програмування [11, с. 85]. Невід'ємним елементом системи стратегічного планування є принцип спадкоємності цілей і завдань національної безпеки, що розкривається на рівні суб'єкта держави в стратегії соціально-економічного розвитку і схемах територіального планування.

Черговість етапів методу системної філософії управління для принципу наступності державного системного управління така:

- розроблення початкового варіанту принципу наступності державного системного управління для управлінської діяльності та вибір однієї моделі системи або деякої сукупності моделей систем для опису робочого варіанту принципу наступності державного системного управління стосовно цієї управлінської діяльності.

Під час здійснення етапів використовується ключова процедура «від вихідної формули принципу наступності державного системного управління через знаходження загальної моделі системи до робочої формули принципу наступності державного системного управління»:

1) розроблення вихідної формули принципу наступності державного системного управління;

2) постановка і вирішення завдання знаходження загальних моделей системи для державної системи управління, для безлічі продуктів державної системи управління, а також для зовнішнього середовища державної системи управління, а далі розроблення і застосування робочої формули принципу наступності державного системного управління.

Висновки. Принцип наступності державного системного управління є дуже важливим під час написання та реалізації стратегії розвитку держави та регіонів. Передусім стратегічне планування потрібне для розуміння вектору руху й кінцевої мети. Також воно дає бачення, за рахунок яких ресурсів амбіції можливо зробити реальністю, у які строки та хто за це відповідальний. Стратегічне планування дає органам місцевого самоврядування комплексний інструмент, який поєднує аналіз поточних подій, прогнози соціально-економічного розвитку та сценарії можливого майбутнього з виробленням стратегії його досягнення. Також це планування допомагає формувати загальне бачення перспектив і розробляти конкретні покрокові проекти розвитку, зрозумілі для територіальної громади, стейкхолдерів і суспільства загалом. Крім того, затвердження стратегії не лише дає чіткий, деталізований план сталого розвитку міста, а й сприяє залученню для реалізації програм і заходів, визначених у стратегії, необхідних ресурсів за коштів державного і обласного фінансування та міжнародної донорської допомоги.

Бібліографічний список:

1. Закон України «Про засади державної регіональної політики» URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19> (дата звернення: 05.02.2015).
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 / Президент України. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 2. С. 14. Ст. 154.
3. Проект регіонального розвитку. URL: <http://dfr.minregion.gov.ua/zatverdzheno-sche-288-proektiv-regionalnogorozvitku-na-18-mldgrn-zubko> і <http://dfr.minregion.gov.ua/rozpodilkoshtiv-derzhavnogo-fonduregionalnogo-rozvitku-v2018-rotsi>. (дата звернення: 11.07.2018).
4. Закон України «Стратегія сталого розвитку України до 2030 року» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html (дата звернення: 07.08.2018)
5. Дацій О.І. Інновації – основна діюча сила науково-технічного прогресу для збереження природного середовища. *Економіка та держава*. – 2017. № 5. С. 4–9.
6. Карпенко А. Стратегічне планування як інструмент інноваційного розвитку регіону. *Економіка. Фінанси. Права*. 2016. №5. С. 3–7.
7. Куksа І. Стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. – Луганськ. – 2016. № 17(171). С. 218–224.
8. Ортіна Г. В. Напрями реалізації цільової стратегії промислово-інноваційної політики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013 №. 14. С. 49–52.
9. Ортіна Г.В. Зарубіжний досвід реалізації державної політики щодо стратегічного розвитку реального сектору економіки [Електронний ресурс] *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016 № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1102/> (дата звернення: 20.03.2016)
10. Шехбілікіна І.О. Управління персоналом: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Сімф.: ДІАІПІ, 2012. – 271 с.
11. Економіка підприємства / Р.І. Олексенко та ін.. Люкс, Мелітополь. 2010. 244 с.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoji regionalnoji polityky» (2015) [The Law of Ukraine "On the Principles of State Regional Policy"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19> [in Ukrainian]. (accessed 5 February 2015).
2. Pro Strategiju stalogo rozvytku «Ukraina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy (2015) [On the Sustainable Development Strategy "Ukraine 2020": Presidential Decree] Oficijnyj visnyk Prezydenta Ukrainy. 2. S. 14. St. 154. [in Ukrainian].
3. Proekt regionalnogho rozvytku (2015) [Regional development project] Available at: <http://dfr.minregion.gov.ua/zatverdzheno-sche-288-proektiv-regionalnogorozvitku-na-18-mldgrn-zubko> і <http://dfr.minregion.gov.ua/rozpodilkoshtiv-derzhavnogo-fonduregionalnogo-rozvitku-v2018-rotsi>. [in Ukrainian]. (accessed 11 July 2018).
4. Zakon Ukrainy «Strategiju stalogo rozvytku Ukrainy do 2030 roku» (2018) [Law of Ukraine "Strategy for sustainable development of Ukraine until 2030"] Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html [in Ukrainian]. (accessed 7 August 2018).
5. Dacij O.I. (2017) Innovacii – osnovna dijucha syla nauko-ve-tehniknogho prohresu dlja zberezhennja pryrodnogho seredovyshha. [Innovation is the main force behind scientific and technological progress for the conservation of the environment]. *Economy and the state*. № 5. P. 4–9.
6. Karpenko A. (2016) Strategichne planuvannja jak instrument innovacijnogho rozvytku regionu. [Strategic planning as a tool for innovative development of the region] *Economy. Finances. Right*. № 5. P. 3–7.
7. Kuksa I. (2016) Strategichne planuvannja socialjno-ekonomichnogho rozvytku regionu. [Strategic planning of socio-economic development of the region]
8. Bulletin of East Ukrainian National University. V. Dalia. – Lugansk. №17(171). P. 218–224.
9. Ortina G.V. (2013) Naprjamy realizacii ciljovoi strategiji promyslovo-innovacijnoji polityky. [Areas of implementation of the target strategy of industrial and innovation policy.] *Investment: practice and experience*. №. 14. P. 49–52.
10. Ortina G.V. (2016) Zarubizhnyj dosvid realizacii derzhavnoji polityky shhodo strategichnogho rozvytku realnogho sektoru ekonomiky. [Foreign experience in implementing state policy on strategic development of the real sector of the economy] *Public Administration: Improvement and Development*. № 3. Available at: – <http://www.dy.nayka.com.ua/?Op=1&z=1102> (accessed 20 March 2016).
11. Shhebylykina I.O. (2012) Upravlinnja personalom [HR] Symph.: DIPE, 271 p.
12. Ekonomika pidpryemstva / R. I.Oleksenko ta in. (2010) *Economics of the enterprise Lux, Melitopol*. 244 p.

Рябчук О.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту та економічного аналізу
Університету державної фіскальної служби України

Гожуловський С.С.

студент
Навчально-наукового інституту обліку, аналізу та аудиту
Університету державної фіскальної служби України

Riabchuk Oksana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Audit and Economic Analysis
University of the State Fiscal Service of Ukraine

Gozhulovsky Sergiy

Student
Institute of Accounting, Analysis and Audit
University of the State Fiscal Service of Ukraine

ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТНИЙ АУДИТ»

JUSTIFICATION CONCEPT OF THE «STATE BUDGET AUDIT»

У статті обґрунтовано необхідність підвищення ефективності сфери, яка фінансується за кошти державного бюджету. Доведено, що таке покращення буде забезпечуватися за умов удосконалення і посилення функції контролю щодо ефективного та доцільного використання державних фінансів. Обґрунтовано, що саме державний фінансовий аудит, який проводиться в межах державного фінансового контролю, потребує детального вивчення, наукового осмислення його сутності та уточнення термінології. У свою чергу, науково обґрунтована та законодавчо визначена термінологія буде основою для розроблення концепції створення системи контролю за державними фінансами, яка відповідає високим світовим стандартам. Розглянуто та проаналізовано існуючі підходи до розуміння змісту державного фінансового та державного бюджетного аудиту. Наведено власне обґрунтоване визначення поняття державного бюджетного аудиту. Наведено основні характеристики видів державного фінансового аудиту в контексті авторського переосмислення його сутності.

Ключові слова: бюджет, аудит, фінанси, державний сектор економіки, контроль, ресурси, категорія, дефініція.

В статье обоснована необходимость повышения эффективности сферы, финансируемой за счет государственного бюджета. Доказано, что такое улучшение будет обеспечиваться в условиях совершенствования и усиления функции контроля по эффективному и целесообразному использованию государственных финансов. Обосновано, что именно государственный финансовый аудит, который проводится в рамках государственного финансового контроля, требует детального изучения, научного осмысления его сущности и уточнения терминологии. В свою очередь, научно обоснованная и законодательно определенная терминология будет основой для разработки концепции создания системы контроля за государственными финансами, которая соответствует высоким мировым стандартам. Рассмотрены и проанализированы существующие подходы к пониманию содержания государственного финансового и государственного бюджетного аудита. Приведено собственное обоснованное определение понятия государственного бюджетного аудита. Приведены основные характеристики видов государственного финансового аудита в контексте авторского переосмысления его сущности.

Ключевые слова: бюджет, аудит, финансы, государственный сектор экономики, контроль, ресурсы, категория, дефиниция.

Public sector activity provide the most important components of society. The changes that have taken place in the system of public finance control in recent years are fully justified by the policy pursued by Ukraine to move closer to the European Union. State financial audit, conducted within the framework of state financial control, needs detailed studying. Understanding and justifying this category is an extremely important scientific process. Methods that used

during the researching: chronology, analysis, synthesis, grouping, generalization, deduction, induction, comparison, analogy, logical reasoning method, dialectics, etc. Public financial audit research addresses a number of theoretical issues related to the need to legislate and differentiate between the concepts of "state financial audit", "state budget audit", "tax audit" and "customs audit". The presence of different definitions of the concepts of "state financial audit" and "state budget audit" is caused by problems of understanding of their essence by scientists and practitioners. However, the main disadvantage of some of the definitions of the budget audit is that they do not mention such an important category as "efficiency". After all, the evaluation of the effectiveness of management decisions and the use of public resources is a feature of the state budget audit. The principle of efficiency is one of the basic principles of the budgetary system, which is defined by the Budget Code of Ukraine. The main purpose of auditing the efficiency of public funds is to determine the cost-effectiveness, efficiency and effectiveness of their use, to establish criteria for evaluating the results obtained and assessing the achievement of the expected goal, drawing conclusions and developing proposals for improving the efficiency of budget spending and eliminating the identified shortcomings. Further research in the areas of state financial audit and state budget audit is very important from a theoretical and practical point of view. Our terminology will allow us to define the composition and structure of the control bodies, their powers, functions, tasks, areas of activity, objects of control, methods of verification, for example, in the development of regulatory and legislative acts.

Keywords: budget, audit, finance, public sector economy, control, resources, category, definition.

Постановка проблеми. В умовах постійних спроб реформування соціально-економічної системи в Україні важливе значення має державний сектор економіки. Значення його діяльності апіорно очевидне та абсолютно обґрунтоване в силу специфіки своєї важливості як інструмента забезпечення існування держави як окремого суб'єкта.

Саме тому зрушення, які відбулися у системі контролю державних фінансів останніми роками, цілком обґрунтовані тією політикою, що проводить Україна для зближення з Європейським Союзом. Однією з ключових вимог європейської спільноти є забезпечення прозорого й ефективного управління державними фінансами. Адже діяльність державного сектору забезпечує найважливіші складники життєдіяльності суспільства, а саме: освіту, науку, охорону здоров'я, соціальний захист, культуру, податкову діяльність, надання адміністративних послуг та ін., а також включає важливі елементи, які є обов'язковими для визнання інституту держави: органи публічної державної влади, апарат примусу (Судова влада України, Офіс Генерального прокурора України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна кримінально-виконавча служба України), армія (Збройні сили України), національна безпека (Служба безпеки України) та ін.

Саме тому, державний сектор потребує особливої уваги, що б забезпечило його належне та ефективне функціонування. Тому можна стверджувати, що ефективність системи, яка фінансується за кошти державного бюджету, буде забезпечуватися лише за умов удосконалення і посилення функції контролю щодо ефективного та належного використання відповідних державних фінансів.

З цього слідує, що державний фінансовий аудит, який проводиться в межах державного фінансового контролю, потребує детального вивчення. Розуміння та обґрунтування цієї категорії є вкрай важливим науковим процесом, адже вона втілює його сутність як важливої форми контролю за використанням фінансових (бюджетних) ресурсів держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем державного фінансового аудиту присвячені наукові праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків. У значній кількості досліджень подаються також і авторські визначення

категорії «державний фінансовий аудит». Зокрема, дефініції цієї категорії наведено у працях таких авторів, як: В. Бугаєнко, Ю. Кравченко Ю., Криштопа І., Максимова В., Немченко В., Піхоцький В., Слободяник Ю., Степашин С., Трайтіл В., Хомутенко В. та ін. Проте, на нашу думку, наведені визначення не повною мірою розкривають сутність зазначеної категорії. Тому необхідні подальші дослідження у цьому напрямі з метою розмежування різних понять та підвищення якості державного фінансового контролю.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Процес вивчення контрольної системи повинен відбуватися за належного науково-теоретичного обґрунтування, враховувати позитивний зарубіжний досвід і загальні тенденції в галузі контролю державних фінансів як наукового напрямку. Відсутність комплексного, градаційного та стратифікованого підходу до вивчення і розв'язання проблем контролю державних фінансів ускладнює гармонізацію вітчизняного законодавства з європейськими стандартами в цій сфері.

При цьому ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки та фінансів, нестабільність її правового регулювання становлять реальну загрозу національним інтересам [1, с. 319].

Разом з цим наявність великої кількості контролюючих фінансових органів та існування різноманітних форм і видів контролю не забезпечує вирішення проблем доцільного та ефективного використання фінансових ресурсів держави. Позитивні зрушення в цьому напрямі можуть відбутися насамперед через формування адекватного визначення та правильного розуміння сутності державного фінансового аудиту та його складників.

Формулювання цілей та завдань статті. Саме державний фінансовий аудит виконує роль правової та функціонально контрольної процедури, покликаної забезпечити прозорість та ефективність бюджетної сфери, гарантувати надходження достовірної та релевантної інформації про стан використання державних фінансів (бюджетних коштів) до органів державної влади (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Фонд державного майна України, Державна служба фінансового моніторингу України, Президент України, Національний банк України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України) та громадськості. Тому в основу

законодавчих і нормативних актів, що приймаються у сфері державного фінансового контролю, має бути покладена науково обґрунтована і правильно застосовувана термінологія. І дослідження в цьому напрямі є вкрай важливим як із теоретичного, так і з практичного погляду.

Таким чином, в першу чергу, ми маємо на меті проаналізувати наявні підходи до розуміння змісту державного фінансового аудиту та державного бюджетного аудиту, при цьому обов'язково навівши імперативний підхід до трактування цих категорій, а також надати власне обґрунтоване бачення їхньої сутності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження у сфері державного фінансового аудиту вирішують низку теоретичних проблем, пов'язаних з необхідністю законодавчого визначення та розмежування понять «державний фінансовий аудит», «державний бюджетний аудит», «податковий аудит» та «митний аудит». У свою чергу, науково-обґрунтована та законодавчо визначена термінологія стане основою для розроблення концепції створення системи контролю державних фінансів, що відповідатиме високим світовим стандартам.

Наявність різних визначень поняття «державний фінансовий аудит» зумовлена проблемами розуміння його сутності науковцями і законодавчого врегулювання сутності цього виду контролю, що не сприяє розвитку наукової концепції державного фінансового аудиту як виду контролю [2, с. 154].

Відповідно до Господарського кодексу України [3], Закону України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» [4] та Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [5], державний фінансовий аудит є різновидом державного фінансового контролю і полягає у перевірці та аналізі органом державного фінансового контролю фактичного стану справ щодо законного та ефективного використання державних чи комунальних коштів і майна, інших активів держави, правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Результати державного фінансового аудиту та їхня оцінка викладаються у звіті [3; 4; 5].

Проте багато вітчизняних науковців та практиків, опираючись на емпіричні дослідження й аналіз діяльності Державної аудиторської служби України (Офісу фінансового контролю), сформулювали власне визначення категорії «державний фінансовий аудит» (табл. 1).

Зважаючи на те, що в кожному наведеному нами визначенні державного фінансового аудиту, які були зроблені науковцями та практиками, об'єктом контролю є бюджетні кошти та їх використання, пропонуємо застосувати до цих дефініцій визначення «державний бюджетний аудит».

Дефініцію категорії «державний бюджетний аудит» можна також визначити відповідно до наявних джерел та інформаційних ресурсів. Бюджетний аудит – експертиза та аналіз звітів і балансів підприємств, організацій, установ, які фінансуються з бюджету, з метою перевірки законності та цільового використання бюджетних коштів. Форма контролю

за рухом, ефективним використанням бюджетних потоків і фондів, фінансовими операціями з виконання бюджету [14].

Визначення бюджетного аудиту подано також ще в одному джерелі: аудит органів державного управління, державних установ і організацій взагалі, тобто бюджетний аудит – це перевірка відповідності використання державних коштів установленим правилам, а також точності звітних даних [15, с. 817].

Проте основним недоліком цього визначення бюджетного аудиту є те, що у ньому не згадується про таку важливу категорію, як «ефективність». Адже саме оцінка ефективності прийняття управлінських рішень та використання державних ресурсів є особливістю державного бюджетного аудиту. Про це також свідчать дефініції, наведені нами у табл. 1. І саме це відрізняє державний бюджетний аудит, наприклад, від податкового, митного та незалежного аудиту фінансової звітності суб'єктів господарювання.

Саме принцип ефективності є одним із основних принципів бюджетної системи, який визначено Бюджетним кодексом України [16]. Його сутність полягає в тому, що під час формування і виконання бюджету всі учасники бюджетного процесу повинні прагнути досягнення запланованих цілей за залучення найменшого обсягу бюджетних коштів і досягнення максимального результату за використання визначеного бюджетом обсягу фінансових ресурсів.

Ефективними мають бути формування доходів на всіх рівнях, використання бюджетних коштів, які характеризують якість управління державними активами (фінансовими, трудовими, матеріальними, природними та ін.), показують суспільству доцільність і результативність витрачання коштів платників податків, які сплачуються ними з метою виконання державою її конституційних функцій.

Основною метою аудиту ефективності використання державних коштів є визначення економності, результативності та продуктивності їхнього використання, встановлення критеріїв оцінки отриманих результатів та оцінки досягнення очікуваної мети, складання висновків та розроблення пропозицій підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів і усунення виявлених недоліків.

Сутність аудиту ефективності використання бюджетних ресурсів у визначенні фактичного стану справ щодо виконання напрямів завдань, що визначені бюджетною програмою, й оцінці ефективності виконання конкретної бюджетної програми по всіх етапах її здійснення. Як зазначалося вище, цей аудит доцільно здійснювати на основі аналізу продуктивності, економичності та результативності. Продуктивність полягає у співвідношенні між випуском продукції, наданими послугами та іншими результатами роботи розпорядника або одержувача бюджетних коштів і використаними на їх виробництво матеріальними, фінансовими, трудовими та інформаційними ресурсами. Економичність полягає у досягненні розпорядником чи одержувачем бюджетних коштів передбачуваних результатів за використання мінімального обсягу бюджетних коштів, або отримання найкращого результату за витрачання конкретного обсягу бюджетних коштів. Результативність

Таблиця 1

Визначення поняття «державний фінансовий аудит» науковцями та практиками

Автор	Наукове визначення терміну
Максімова В.Ф., Слободяник Ю.Б.	Державний аудит – інструмент суспільства, за допомогою якого воно бере участь в управлінні суспільними ресурсами. Державний аудит – це вид контролю, спрямований на виявлення законності, ефективності, результативності й економічності управління суспільними ресурсами, що проводиться спеціалізованим органом, наділеним особливими конституційними повноваженнями [1, с. 321].
Степашин С.В.	Державний аудит – система зовнішнього, незалежного публічного аудиту діяльності органів державної влади з управління суспільними ресурсами (фінансовими, матеріальними, інтелектуальними) [6, с. 15].
Слободяник Ю.Б.	Державний фінансовий аудит – це форма державного аудиту, що полягає у незалежній, об'єктивній та достовірній перевірці з метою висловлення аудитором думки щодо відповідності представленої фінансової інформації вимогам стандартів фінансової звітності та нормативно-правових актів [2, с. 155].
Хомутенко В.П., Хомутенко А.В.	Державний аудит є формою державного фінансового контролю, спрямованою на сприяння бюджетним установам, державним підприємствам, а також суб'єктам господарювання, які отримують державні кошти, у запобіганні фінансовим порушенням, ефективному використанні бюджетних коштів державного та комунального майна, правильності ведення бухгалтерського обліку та складання достовірної фінансової звітності [7, с. 129].
Криштопа І.І.	Державний фінансовий аудит є важливою формою державного фінансового контролю, метою якої є забезпечення проведення функціонально незалежної оцінки діяльності органів державного сектору для надання рекомендацій і консультацій, спрямованих на вдосконалення діяльності цих органів, підвищення ефективності управління економічними процесами [8, с. 48].
Немченко В.В.	Державний фінансовий аудит – це форма державного фінансового контролю, спрямована на сприяння бюджетним установам, державним підприємствам, а також суб'єктам господарювання, які отримують державні кошти, у запобіганні фінансовим порушенням, ефективному використанні бюджетних коштів державного та комунального майна, правильності ведення бухгалтерського обліку та складання достовірної фінансової звітності [9, с. 55].
Піхоцький В.Ф.	Державний фінансовий аудит – одна з найважливіших функцій державного управління, спрямована на виявлення відхилень від прийнятих стандартів законності, доцільності й ефективності управління фінансовими ресурсами та іншою державною власністю, а за наявності таких відхилень – на своєчасне вжиття відповідних коригувальних і запобіжних заходів. Від ефективності державного фінансового аудиту залежить економічне, і, значною мірою, політичне благополуччя нації [10, с. 78].
Трайтлі В.Ю.	Державний фінансовий аудит – це вид державного фінансового контролю, спрямований на перевірку законності та ефективності формування та управління державними ресурсами (коштами, майном, іншими активами, тощо), оцінку правильності ведення бухгалтерського обліку і достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю та аудиту [11, с. 46].
Бугаєнко В.	Державний фінансовий аудит – вид державного фінансового контролю, який полягає у запобіганні фінансовим порушенням, перевірці й аналізі ефективності використання активів, правильності ведення бухгалтерського обліку та достовірності фінансової звітності, забезпеченні дієвого функціонування системи внутрішнього контролю [13, с. 104].

Джерело: розроблено авторами за даними [1, 6, 2, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13]

надає можливість оцінити відношення фактичних результатів діяльності розпорядника чи одержувача бюджетних коштів до запланованих результатів.

З метою перевірки ефективності використання бюджетних коштів визначаються критерії їх оцінки, які формуються, зокрема, із бюджетних запитів і обґрунтувань до них, із паспортів бюджетних програм та самих програм.

Залежно від визначених цілей, масштабу аудиту і питань, що перевіряються, основою під час визначення критеріїв під час оцінки ефективності можуть бути: дані нормативно-правових актів, які мають відношення до напрямів, за якими планується провести перевірку; нормативи і стандарти, які регулюють діяльність, що підлягає перевірці.

Також критеріями ефективності можуть бути встановлені нормативно та обґрунтовані документами об'єкта, який перевіряється, стандарти щодо якості роботи і контролю, щоб на підставі них можна було здійснити комплексний аналіз і оцінити рівень

виконання завдань, функцій, видів діяльності, операцій, що здійснюються об'єктом перевірки, отриманих результатів.

Після використання бюджетних коштів виконання будь-якого бюджету ставить за мету отримання законодавчо визначених результатів. Всі складові бюджетної класифікації мають свої специфічні види ефективності.

Поняття ефективності витрачання коштів Державного бюджету України є специфічною і багатогранною категорією та не зводиться тільки до поняття економічної ефективності, тому що у коштів платників податків є цільове призначення. Ефективність може бути також соціальною, технологічною, технічною, управлінською та ін. У різних сферах соціально-економічної і суспільної діяльності, залежно від предмета контрольного заходу, ефективність визначається конкретними критеріями, які враховують повний комплекс специфіки діяльності об'єкта аудиту та її фінансування.

Роль державного бюджетного аудиту у встановленні ефективності використання бюджетних коштів має характеризуватися функціональним спрямуванням конкретних результатів виконання бюджетних програм, а не їхнім складом. Таке спрямування можливо визначити, виходячи з самого поняття бюджету.

У економіко-політичному сенсі суть бюджету розкривається:

- за економічним змістом;
- за матеріально-предметним змістом;
- за плановою формою.

З цього випливає, що цільове використання бюджетних коштів і його результативність можна представити у таких основних видах: споживання; суспільне відтворення; збереження та примноження національного багатства.

Таким чином, під час проведення державного бюджетного аудиту головним завданням є виділення основних утворюючих статей видатків бюджету і вибору критеріїв ефективності. Державним аудиторам необхідно визначити, які результати контролю використовувати, та на основі визначених критеріїв сформулювати показники ефективності.

Значення державного бюджетного аудиту полягає у допомозі виконавчим органам влади щодо реалізації бюджету в суворій відповідності із законом про бюджет шляхом визначення невідповідності показників ефективності та якості витрачання коштів зі встановленими у законі нормами, оцінці причин цих невідповідностей і розробці рекомендацій щодо усунення виявлених проблем, відновленню законності та ефективності використання бюджетних ресурсів.

Аналіз ефективності витрачання бюджетних коштів проводиться після оцінки отриманих у ході перевірки фактичних результатів, інформації про виконання паспортів бюджетних програм та інших доказів, що отримані під час аудиту конкретного об'єкта.

За результатами проведеної оцінки отриманої інформації встановлюються причини виявлених проблем та недоліків, які привели до неефективного витрачання бюджетних коштів та перешкоджали досягненню передбачуваних бюджетною програмою результатів.

Отримані результати аналізу ефективності видатків бюджету дають змогу розробити підхід до кількісної оцінки показників ефективності витрачання бюджетних коштів.

Проблеми ефективності використання бюджетних коштів існують та проявляються у великому розмаїтті форм і мають вельми складні причинно-наслідкові зв'язки. Саме тому під час здійснення державного бюджетного аудиту не можуть застосовуватися стандартизовані моделі дослідження. Методи проведення аудиту ефективності, збору інформації та фактичних даних, що необхідні під час формування аудиторських доказів, різняться залежно від сфери використання бюджетних коштів, специфіки діяльності об'єктів аудиту та мети і завдань перевірки.

Державні аудитори на етапі планування роботи повинні розробити підходи та методи отримання достатніх, прийнятних та достовірних даних із метою досягнення цілей аудиту, забезпечення отримання найкращих результатів, але водночас зведення до мінімуму витрат на здійснення аудиторських проце-

дур. Водночас державним аудиторам потрібно передбачити види та кількість необхідних аудиторських процедур. Під час їх виконання можуть використовуватися такі методичні прийоми: аналіз організації роботи об'єкта аудиту; аналіз отриманих результатів роботи об'єкта перевірки; оцінка окремих ситуацій; зіставлення отриманої інформації; зустрічні звірки; інтерв'ювання; анкетування; дослідження документів; статистичні вимірювання; нормативно-правове регулювання та ін.

Важливим моментом проведення державного бюджетного аудиту є аналіз способів організації роботи об'єкта перевірки. При цьому аудитори досліджують системи управління, моніторингу, планування та контролю об'єкта.

Отже, застосування державними аудиторами різноманітних спеціальних методичних прийомів та процедур буде сприяти отриманню достовірних результатів аудиту, відповідно до визначених критеріїв, та складанню якісного, кваліфікованого звіту.

Таким чином, на нашу думку, державний бюджетний аудит – це основний вид державного фінансового аудиту та одна з найважливіших функцій державного управління, яка спрямована на визначення та запобігання зловживань управлінським персоналом, відхилень законності, доцільності та ефективності використання фінансових ресурсів держави, а також надання рекомендацій щодо підвищення ефективності прийняття управлінських рішень.

При цьому категорія «державний фінансовий аудит» буде об'єднувати в собі державний бюджетний аудит, податковий аудит та митний аудит (постаудит).

Основні характеристики видів державного фінансового аудиту в контексті авторського переосмислення його сутності наведені в табл. 2.

Висновки. Вважаємо, що сутності, які ми вклали в поняття «державний фінансовий аудит» та «державний бюджетний аудит», мають неодмінно стати загальноконвенційними та бути імплементаційними в українське законодавство, тобто стати офіційними за своїм характером.

Подальші дослідження у сферах державного фінансового аудиту і державного бюджетного аудиту є дуже важливими з теоретичного та з практичного поглядів. Запропонована нами термінологія дасть можливість визначити склад та структуру органів контролю, їхні повноваження, функції, завдання, напрями діяльності, об'єкти контролю, методики перевірки, наприклад, під час розроблення нормативних та законодавчих актів.

Бібліографічний список:

1. Максимів В.Ф. Сутність державного аудиту. *Бізнес Інформ*. 2013. № 11. С. 319-323. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_11_54. (дата звернення: 10.01.2020).
2. Слободяник Ю.Б. Державний фінансовий аудит: проблема конвенційності поняття. *Стратегія розвитку аудиту в умовах глобалізації економічних відносин: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 31 березня – 1 квітня 2016 року, м. Київ: КНТЕУ, 2016. С. 153–156. (дата звернення: 11.01.2020).*
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (дата звернення: 12.01.2020).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика видів державного фінансового аудиту

Державний фінансовий аудит		
Критерій	Бюджетний аудит	Податковий аудит Митний аудит
Мета проведення	Забезпечення стабільності та економічної безпеки держави; надання всім зацікавленим особам незалежної інформації про те, яким чином здійснюється державне управління фінансовими ресурсами	Здійснення заходів із забезпечення повноти надходження коштів до бюджетної системи через запобігання фінансових порушень у сфері оподаткування
Основні завдання	Оцінка альтернативних варіантів бюджетних рішень, аналіз довгострокових наслідків урядових програм, оцінка технології, що забезпечує державні органи інформацією про довгострокові наслідки законодавчих рішень. Контроль за відхиленнями від прийнятих стандартів, порушеннями принципів законності, ефективності і економії витрачання грошових, матеріальних та інших ресурсів, з метою вживання коригуючих заходів	Оцінка правильності нарахування, повноти та своєчасності сплати до бюджету податків, зборів та платежів. Перевірка достовірності обрахування податкової бази та об'єкта оподаткування за кожним податком і збором. Перевірка коректності відображення податкового боргу та його погашення на рахунках фінансового обліку. Недопущення зловживань, шахрайства у податковій та митній сфері.
Об'єкт	Фінансові ресурси і майно держави, їх облік, проекти законодавчих і нормативних актів, оцінка фінансових результатів виконання бюджету. Цільове, законне і ефективне використання бюджетних коштів	Документи бухгалтерського обліку та звітності, декларації (митні декларації) і розрахунки зі сплати податків, зборів (митних зборів), обов'язкових платежів, державного мита, інші документи фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання
Ресурсне забезпечення	Фінансування здійснюється за рахунок коштів державного бюджету	Фінансування здійснюється за рахунок коштів державного бюджету
Організація проведення	Виконання конкретних запланованих завдань, узгоджених з керівництвом	Виконання конкретних запланованих завдань, узгоджених з керівництвом, або позапланово за наявності відповідних підстав (планові та позапланові перевірки)
Орган, що проводить	Державна аудиторська служба України (Офіс фінансового контролю), Рахункова палата України	Державна податкова служба України, Державна митна служба України
Відповідальність	Перед керівництвом за виконання обов'язків та громадськістю відповідно до стандартів INTOSAI	Перед керівництвом за виконання обов'язків
Форма проведення	Фінансовий аудит (аудит законності, аудит відповідності); аудит ефективності (аудит управлінської діяльності, операційний аудит)	Перевірки: камеральні, документальні, фактичні
Доступ до результатів	Вільний доступ громадськості до інформації. Відкрита публікація звітів і результатів перевірки у засобах масової інформації	Існують обмеження щодо вільного доступу до результатів контролю

Джерело: розроблено авторами

- Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 р. № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>. (дата звернення: 12.01.2020).
- Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26.12.1993 р. № 2939-XII. Дата оновлення: 27.01.2018р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>. (дата звернення: 15.01.2020).
- Степашин С.В. Государственный аудит и экономика будущего. Москва: Наука, 2008. 608 с. (дата звернення: 20.01.2020).
- Хомутенко В.П. Державний аудит як форма фінансового контролю: сутність та інституційні особливості. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. пр. голов. ред. М.І. Зверяков; Одеський держ. екон. ун-т. Одеса, 2011. № 42(2). С. 124–130. (дата звернення: 21.01.2020).
- Криштопа І.І. Державний фінансовий аудит як провідна форма державного фінансового контролю. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2011. №18. С. 46–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_18_9. (дата звернення: 23.01.2020).
- Немченко В.В. Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту). За ред. проф. Немченко В.В., Редько О.Ю., Підручник. Київ: Центр учбової літератури. 2012. 540 с. (дата звернення: 25.01.2020).
- Піхоцький В.Ф. Удосконалення і розвиток державного фінансового контролю та аудиту за надходженням коштів Державного бюджету України та їх використанням. *Фінанси України*. 2007. № 3. С. 75–83. (дата звернення: 28.01.2020).
- Трайтлі В.Ю. Уточнення економічного змісту державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм. *Молодий вчений*. 2014. № 8(2). С. 45–48. (дата звернення: 01.02.2020).
- Кравченко Ю.П. Державний фінансовий аудит: реалії застосування в Україні. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 10. С. 46-51. (дата звернення: 03.02.2020).
- Бугаєнко В. Проблеми державного фінансового аудиту. *Вісник КНТЕУ*. 2009. № 4. С. 100–106. (дата звернення: 05.02.2020).

14. Бюджетний аудит. Словопедія (Словник бюджетної термінології). URL: <http://slovopedia.org.ua/50/53393/362490.html>. (дата звернення: 07.02.2020).
15. Бюджетний менеджмент: Підручник. В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонов та ін.; За заг. ред. В. Федосова. Київ: КНЕУ, 2004. 864 с. (дата звернення: 10.02.2020).
16. Бюджетний кодекс України від 8.07.2010 р. № 2456-VI. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/2456-17>. (дата звернення: 12.02.2020)..

References:

1. Maksimova V.F. Sutnist derzhavnoho audytu. [The essence of the state audit]. *Biznes Inform.* 2013. № 11. S. 319–323. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_11_54. (accessed 11 January 2020).
2. Slobodiansky Yu.B. Derzhavnyi finansovyi audyt: problema konventsionnosti poniat. [State Financial Audit: The Problem of Conventionality]. *Strategiia rozvytku audytu v umovakh hlobalizatsii ekonomichnykh vidnosyn: tezy dop. mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, m. Kyiv, 31 bereznia – 1 kvitnia 2016 roku, m. Kyiv: KNTEU, 2016. S. 153–156. (accessed 10 January 2020).
3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 436-IV. Data onovlennia: 01.01.2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (accessed 12 January 2020).
4. Pro audyt finansovoi zvitnosti ta audytorsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 21.12.2017 r. № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19>. (accessed 12 January 2020).
5. Pro osnovni zasady zdiisnennia derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 26.12.1993 r. № 2939-XII. Data onovlennia: 27.01.2018 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>. (accessed 15 January 2020).
6. Stepashyn S.V. Hosudarstvennyi audyt y ekonomika budushcheho. [State audit and the economy of the future]. Moskva: Nauka, 2008. 608 s. (accessed 20 January 2020).
7. Khomutenko V.P. Derzhavnyi audyt yak forma finansovoho kontroliu: sutnist ta instytutsiini osoblyvosti. [State Audit as a Form of Financial Control: Essence and Institutional Features]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen: zb. nauk. pr. holov. red. M.I. Zvieriakov; Odeskyi derzh. ekon. un-t. Odesa, 2011. № 42(2). S. 124–130. (accessed 21 January 2020).*
8. Kryshchop I.I. Derzhavnyi finansovyi audyt yak providna forma derzhavnoho finansovoho kontroliu. [State Audit as a Form of Financial Control: Essence and Institutional Features]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya: Ekonomika.* 2011. №18. S. 46–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2011_18_9. (accessed 23 January 2020).
9. Nemchenko V.V. Audyt (Osnovy derzhavnoho, nezalezhnoho profesiinoho ta vnutrishnoho audytu). Za red. prof. Nemchenko V.V., Redko O.Iu., Pidruchnyk. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 2012. 540 s. (accessed 25 January 2020).
10. Pikhotskyi V.F. Udoshkonalennia i rozvytok derzhavnoho finansovoho kontroliu ta audytu za nadkhodzhenniam koshtiv Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy ta yikh vykorystanniam. [Improvement and development of the state financial control and audit on receipt and use of the State Budget of Ukraine]. *Finansy Ukrainy.* 2007. № 3. C. 75–83. (accessed 28 January 2020).
11. Traiti V.Iu. Utochnennia ekonomichnoho zmistu derzhavnoho finansovoho audytu vykonannia biudzhethnykh prohram. [Clarification of the economic content of the state financial audit of budget programs implementation]. *Molodyi vchenyi.* 2014. № 8(2). S. 45–48. (accessed 1 February 2020).
12. Kravchenko Yu.P. Derzhavnyi finansovyi audyt: realii zas-tosuvannia v Ukraini. [State financial audit: realities of application in Ukraine]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt.* 2013. № 10. S. 46–51. (accessed 3 February 2020).
13. Buhaienko V. Problemy derzhavnoho finansovoho audytu. [Problems of the state financial audit]. *Visnyk KNTEU.* 2009. № 4. S. 100–106. (accessed 5 February 2020).
14. Biudzhethnyi audyt. Slovpediia (Slovnyk biudzhethnoi terminologii). URL: <http://slovopedia.org.ua/50/53393/362490.html>. (accessed 7 February 2020).
15. Biudzhethnyi menedzhment: Pidruchnyk. V. Fedosov, V. Oparin, L. Safonov ta in.; Za zah. red. V. Fedosova. Kyiv: KNEU, 2004. 864 s. (accessed 10 February 2020).
16. Biudzhethnyi kodeks Ukrainy vid 8.07.2010 r. № 2456-VI. Data onovlennia: 01.01.2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/2456-17>. (accessed 12 February 2020).

УДК 338.246.2

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-13>

Саковська О.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманського національного університету садівництва

Sakovska Olena

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism,
Hotel and Restaurant Business
Uman National University of Horticulture

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ

MECHANISM OF STATE SUPPORT FOR THE REGULATION OF AGRICULTURAL COOPERATIVES ACTIVITIES

У статті досліджено специфіку функціонування та державної підтримки діяльності сільськогосподарських кооперативних підприємств. Вказано, що нині аграрна політика України сфокусована на підтримці розвитку малого та середнього бізнесу на селі, у тому числі й сільськогосподарської кооперації. Визначено, що сільськогосподарська кооперація – це форма спільної господарської діяльності товаровиробників в одному або різних, але взаємопов'язаних процесах праці або виробництва з метою задоволення соціальних і економічних інтересів, які важко або неможливо досягти під час індивідуальної діяльності. Встановлено, що ситуація, що склалася нині у сфері виробництва сільськогосподарської продукції на регіональному рівні, вимагає серйозного державного втручання, що означає значне посилення державного регулювання та створення усіх необхідних умов для адаптації підприємств колективної форми власності. Окреслено пріоритетні цілі політики державного регулювання діяльності кооперативних підприємств. Розроблено інноваційний механізм регулювання діяльності кооперативів на основі посилення державної підтримки та вдосконалення обслуговуючої інфраструктури, в межах якої буде здійснюватися постачальницько-збутова діяльність.

Ключові слова: кооператив, державна підтримка, сільське господарство, сільська територія, регіон.

В статье исследована специфика функционирования и государственной поддержки деятельности сельскохозяйственных кооперативных предприятий. Указано, что сегодня аграрная политика Украины сфокусирована на поддержке развития малого и среднего бизнеса на селе, в том числе и сельскохозяйственной кооперации. Определено, что сельскохозяйственная кооперация – это форма совместной хозяйственной деятельности товаропроизводителей в одном или разных, но взаимосвязанных процессах труда или производства с целью удовлетворения социальных и экономических интересов, которые трудно или невозможно достичь при индивидуальной деятельности. Установлено, что ситуация, сложившаяся сейчас в сфере производства сельскохозяйственной продукции на региональном уровне, требует серьезного государственного вмешательства, что означает значительное усиление государственного регулирования и создание всех необходимых условий для адаптации предприятий коллективной формы собственности. Определены приоритетные цели политики государственного регулирования деятельности кооперативных предприятий. Разработан инновационный механизм регулирования деятельности кооперативов на основе усиления государственной поддержки и совершенствования обслуживающей инфраструктуры, в рамках которой будет осуществляться снабженческо-сбытовая деятельность.

Ключевые слова: кооператив, государственная поддержка, сельское хозяйство, сельская территория, регион.

In the present time an important and integral component of Ukraine's agricultural sector is the cooperative formations that make some contribution to solving the country's economic and food security issues. One of the ways to achieve the strategic goals of the Ukrainian economy is development of an agricultural entrepreneurship and cooperation through creating favorable economic conditions for starting and organizing activities, including state support for the formation and improvement of the material and technical base of cooperative enterprises. The main problem of the development and functioning of agricultural cooperatives in Ukraine is the low efficiency of their activities, caused by a number of reasons, both objective and subjective. In particular, the increase in agricultural output and the lack of reliable links with market structures in the cooperative have exacerbated the problem of selling

their products. In connection with this, the issue of developing scientifically substantiated proposals for improving the efficiency of functioning of cooperative enterprises on the basis of innovative mechanisms of state support is of particular relevance. Specifics of functioning and state support of agricultural cooperative enterprises activity are investigated in the article. It is stated that today the agricultural policy of Ukraine is focused on supporting the development of small and medium-sized businesses in the countryside, including the agricultural cooperative. It is determined that agricultural cooperation is a form of common economic activity of producers in one or different but interrelated processes of labor or production in order to satisfy social and economic interests that are difficult or impossible to achieve in individual activity. It is established that the current situation in the field of agricultural production at the regional level requires serious state intervention, which means a significant strengthening of state regulation and creation of all necessary conditions for adaptation of enterprises of collective ownership. The priority goals of the state regulation policy of the cooperative enterprises activity are outlined. An innovative mechanism for regulating cooperatives' activity has been developed on the basis of state support strengthening and improvement of service infrastructure, within which supply and marketing activities will be carried out. It is stated that ensuring the implementation of the program of an innovative mechanism for regulating the activities of cooperatives on the basis of state support strengthening and improving the service infrastructure is based on measures of direct and indirect state support, including subsidies, subsidies and other budgetary funds, tax benefits, state guarantees when attracting credit funds, state guarantees agro-leasing, formation of service infrastructure, etc.

Keywords: cooperative, state support, agriculture, rural area, region.

Постановка проблеми. В умовах сучасності важливою та невід'ємною складовою частиною сільськогосподарського сектору України є кооперативні формування, які роблять певний внесок у вирішення економічних проблем та питань продовольчої безпеки країни. Основною проблемою розвитку та функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні є низька ефективність їхньої діяльності, спричинена низкою причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Зокрема, зростання обсягів сільськогосподарського виробництва та відсутність у кооперативі надійних зв'язків із ринковими структурами загострили проблему збуту їхньої продукції. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності функціонування кооперативних підприємств на основі інноваційних механізмів державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна увага у науковій літературі приділяється дослідженню сучасних теоретичних та практичних проблем розвитку та діяльності сільськогосподарської кооперації. Свої праці щодо вирішення проблемних питань зі створення, розвитку та організації діяльності кооперативів присвятили: О. Клокар [2], Ю. Лузан [4], Ю. Лупенко [3], М. Малік [4; 5; 6], В. Мамчур [6], В. Месель-Веселяк [3], Н. Мосійчук [1], О. Шпикуляк [5; 6; 7] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання, стосовно визначення специфіки розвитку та упровадження кооперативного руху були предметом дослідження багатьох українських та зарубіжних учених. Однак проблематика щодо розроблення інноваційних методик та механізмів державної підтримки регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів на регіональному рівні залишається малодослідженою та потребує подальших теоретико-практичних та методичних розвідок.

Метою статті є дослідження особливостей формування механізму державної підтримки регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Методологічний базис дослідження становили наукові методи пізнання, зокрема використовувалися: системний підхід; методи порівняльного аналізу; статистичний; монографічний і абстрактно-логічний методи під час оцінки сучасного стану і динаміки роз-

витку галузевої структури діяльності сільськогосподарських кооперативних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. За умов переходу до ринкових відносин відбувається пошук найбільш ефективних форм організації управління сільськогосподарського виробництва. У сфері економічних перетворень аграрного сектору України важливого значення набувають кооперативні форми господарювання, які утворюються відповідно до вимог сучасності та інноваційних змін в системі ринкових відносин.

Сільськогосподарська кооперація займає особливе місце у вирішенні питань захисту інтересів селянства в умовах конкуренції [1, с. 25]. Використовуючи антимонопольні економічні важелі, сільськогосподарська кооперація створює та забезпечує умови сприяння процесам переробки сільгосппродукції, надання виробничо-технічних та інших послуг жителям сільської місцевості тощо [2, с. 17]. Одним зі шляхів досягнення стратегічних цілей економіки України є розвиток сільськогосподарського підприємництва та кооперації через створення сприятливих економічних умов для започаткування та організації діяльності, зокрема державної підтримки формування та поліпшення матеріально-технічної бази кооперативних формувань [3, с. 78].

Організація агропромислового виробництва на основі кооперації має пріоритетне значення в аграрній сфері, розвиток якої базується на консолідації та взаємодії ресурсів і можливостей сільськогосподарських товаровиробників [4, с. 4].

Діяльність сільськогосподарських товаровиробників може здійснюватися із застосуванням різних форм і типів кооперації від простих форм відносин до складних інтегральних формувань, від виробництва сировини до реалізації готової продукції [5, с. 74]. В основу принципів кооперації закладено ідеї колективного ведення господарської діяльності, спільної праці, ідеї колективної власності на засоби виробництва, рівноправної участі її членів у керівництві громадським і господарським життям кооперативу [6, с. 42]. Кооперативи є інструментом об'єднання малими виробниками сільськогосподарської продукції власних ресурсів і здійснення спільних стратегій на ринках продукції, послуг і засобів виробництва [8].

На нашу думку, сільськогосподарська кооперація – це форма спільної господарської діяльності товаровиробників в одному або різних, але взаємопов'язаних процесах праці або виробництва з метою задоволення соціальних і економічних інтересів, які важко або неможливо досягти під час індивідуальної діяльності. Діяльність сільськогосподарських товаровиробників може здійснюватися із застосуванням різних форм і типів кооперації – від простих форм відносин до складних інтегральних формувань, від виробництва сировини до реалізації готової продукції.

Нині аграрна політика України сфокусована на підтримці розвитку малого та середнього бізнесу на селі, у тому числі й сільськогосподарської коопера-

ції. Станом на 01.01.2015 р. в Україні було зареєстровано 1427 сільськогосподарських кооперативів, станом на 01.01.2016 р. – 1627, на 01.01.2017 р. – 1947, на 01.01.2018 р. – 2014, на початок 2019 року – 2069 одиниць (рис. 1).

Черкаська область є однією з найбільших в Україні аграрних областей та має значний показник за кількістю зареєстрованих сільськогосподарських кооперативів (табл. 1).

Також слід зауважити, що станом на 01.01.2020 в області зареєстровано вже 128 сільськогосподарських кооперативів – найбільше серед областей України. За видами діяльності вони поділяються на багатофункціональні – 77, заготівельно-збутові – 20, переробні – 9 та інші – 22 [11].

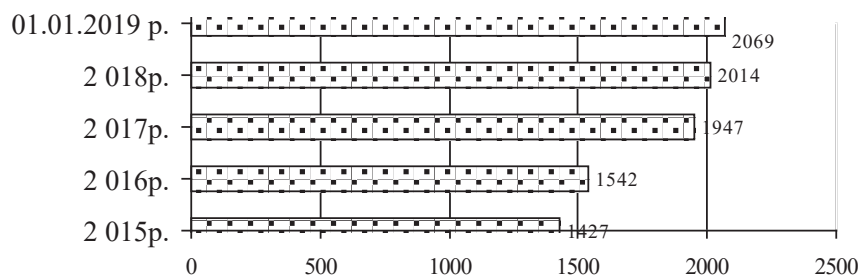

Рис. 1. Динаміка кількості зареєстрованих сільськогосподарських кооперативів в Україні за період із 2015 по 01.01.2019 рр., од.

Джерело: складено автором за даними аналізу статистичних джерел [9; 10]

Таблиця 1

Кількість зареєстрованих сільськогосподарських кооперативів в Україні станом на 01.01.2019 р.

Область	Кількість сільськогосподарських кооперативів, од.							
	Всього, од.	Зареєстровано, од.	Діючі, од.	За видами діяльності, од.				
				Переробні, од.	Заготівельно-збутові, од.	Постачальницькі, од.	Інші, од.	Багатофункціональні, од.
Вінницька	94	52	42	6	14	3	9	10
Волинська	81	55	26	0	8	10	2	6
Дніпропетровська	106	60	46	12	10	7	9	8
Житомирська	80	50	30	5	10	0	5	10
Закарпатська	96	63	33	3	5	0	15	10
Запорізька	101	52	49	10	10	10	12	7
Івано-Франківська	97	50	47	8	12	9	8	10
Київська	131	66	65	12	16	13	14	10
Кіровоградська	92	50	42	5	10	8	9	10
Львівська	87	49	38	14	8	0	6	10
Миколаївська	88	50	38	5	6	8	8	11
Одеська	98	50	48	8	7	6	10	17
Полтавська	92	46	46	4	6	6	16	14
Рівненська	91	50	41	9	8	8	9	7
Сумська	84	60	24	0	9	0	10	5
Тернопільська	87	42	45	8	10	10	8	9
Харківська	96	45	41	6	7	5	11	12
Херсонська	92	52	40	5	11	10	8	6
Хмельницька	94	60	34	0	10	5	9	10
Черкаська	117	62	55	9	16	5	10	15
Чернівецька	86	46	40	11	7	0	12	10
Чернігівська	79	43	36	4	8	3	12	9
Усього	2069	1190	906	144	208	126	212	216

Джерело: складено автором за даними проведеного аналізу статистичних джерел [9; 10]

Статистичні дані свідчать про те, що виробництво сільськогосподарської продукції збільшилося з 14622,4 у 2015 р. до 16284,2 млн. грн. у 2018 р., а от урожайність сільськогосподарських культур має динамічний характер і тенденцію до рефлексорності показників (підвищення-спад). Валова продукція сільського господарства у 2019 році за зіставними цінами становила 15875,0 млн. гривень (97,5% відповідно до 2018 року), в тому числі продукція рослинництва – 9809,3 млн. грн., тваринництва – 6065,7 млн. грн. За виробництвом Черкащина займає 5 місце серед загальнодержавного виробництва, що становить 5,8%, з виробництва рослинницької продукції – 4,9% (8 місце), тваринницької – 8,5% (3 місце). Питома вага виробництва у сільськогосподарських підприємствах – 78,6%, відповідно у господарствах населення – 21,4% [11].

З огляду на те, що Черкаська область є одним із найбільших виробників продуктів харчування і сировини для їх виробництва в Україні, вважаємо, що Черкащина може стати відправною точкою зростання для агропромислового виробництва та продовольчого ринку країни.

Слід зазначити, що ситуація, що склалася у сфері виробництва сільськогосподарської продукції на регіональному рівні, вимагає серйозного державного втручання, що означає значне посилення державного регулювання та створення усіх необхідних умов для адаптації підприємств колективної форми власності, зокрема кооперативних підприємств, до нестабільних макроекономічних умов, що призведе до максимального забезпечення ринку продукцією власного виробництва.

Тому за умов макроекономічної нестабільності особливо важливим є не тільки залучення державних коштів, а й максимально ефективно їх використання, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності та ефективності сільськогосподарського виробництва. У зв'язку з цим регіональні та місцеві органи влади повинні грамотно розставляти пріоритети функціонування агропромислового комплексу.

На рис. 2 нами визначено пріоритетні заходи щодо державної підтримки сільськогосподарських кооперативів.

На наш погляд, пріоритетними цілями державного регулювання діяльності кооперативних підприємств мають стати чіткі заходи щодо створення умов для ефективного їх функціонування шляхом:

- удосконалення заходів державної підтримки ефективного функціонування сільськогосподарських кооперативів і створення для них максимально простих умов доступу до різних ресурсів;
- створення необхідних умов для вигідного та ефективного товарообігу між кооперативними підприємствами регіону та країни;
- удосконалення законодавчих питань, що пов'язані із земельними відносинами в системі кооперації.

Безумовно, державна політика у напрямі забезпечення діяльності сільськогосподарських кооперативів, в умовах наслідків світової економічної кризи, за значної обмеженості ресурсів, труднощі реалізації сільгосппродукції тощо, повинна бути орієнтована на підтримку більш рентабельних видів діяльності.

При цьому принципи і механізми державної підтримки повинні докорінно змінитися: замість низьких дотацій в сільськогосподарський комплекс регіону необхідним, на нашу думку, є створення та розвиток принципово нових взаємовигідних відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками і державою, що розвиваються на засадах державно-приватного партнерства, а також дотування і виділення коштів не на боротьбу із наслідками негативних кризових явищ, а на виявлення першочергових причин та їх попередження.

Загальний стан і перспективи розвитку сільськогосподарських кооперативів залежать не тільки від ефективного використання ресурсів, а й, більшою мірою, від грамотної адаптації виробництва до потреб ринку і розвитку його інфраструктури.

Для вирішення цього питання нами пропонується інноваційний механізм регулювання діяльності кооперативів на основі посилення державної підтримки та вдосконалення обслуговуючої інфраструктури, в межах якої буде здійснюватися постачальницько-збутова діяльність (рис. 3).

Зазначимо, що система заходів, закладених у програму пропонованої нами державної підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів, повинна включати:

1. Контроль і стабілізацію агропродовольчого ринку через ведення певної податкової, кредитної, цінової та фінансової політики. Основна мета такого заходу спрямована на створення сприятливого клімату за допомогою фінансової підтримки за короткострокового кредитування сезонних витрат і довгострокового кредитування для збільшення засобів виробництва, а також ведення відповідної політики оподаткування з урахуванням регіональних особливостей. У разі відхилень у реалізації програми або виявлення нових факторів, що на неї впливають, слід вжити конкретних коригувальних заходів.

2. Нормативно-правове та консалтингове забезпечення, яке спрямоване на створення законодавчого базису і правового регулювання, що сприятиме захисту інтересів вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників та поступальному розвитку кооперативних підприємств.

3. Забезпечення розвитку та діяльності інфраструктури сфери сільського господарства на основі формування системи обслуговування постачальницько-збутових кооперативів, створення сільськогосподарським товаровиробникам умов для реалізації своєї продукції.

Забезпечення реалізації програми інноваційного механізму регулювання діяльності кооперативів на основі посилення державної підтримки та вдосконалення обслуговуючої інфраструктури ґрунтується на заходах прямої і непрямої державної підтримки, що включає субсидії, дотації та інші бюджетні кошти, пільги під час оподаткування, державні гарантії під час залучення кредитних коштів, агролізинг, формування обслуговуючої інфраструктури тощо.

Висновки. У сфері економічних перетворень аграрного сектору України важливого значення набувають кооперативні форми господарювання, які утворюються відповідно до вимог сучасності та

Рис. 2. Пріоритетні напрями та заходи державної підтримки діяльності сільськогосподарських кооперативів
Джерело: розроблено автором на основі проведеного дослідження

інноваційних змін у системі ринкових відносин. Ситуація, що склалася нині у сфері сільського господарства, вимагає державного регулювання та створення усіх необхідних умов для адаптації кооперативних підприємств до нестабільних макроекономічних умов.

Політика регулювання діяльності сільськогосподарських кооперативів на основі використання посиленої державної підтримки та вдосконалення обслуговуючої інфраструктури повинна ґрунтуватися на трьох основних принципах:

1) пріоритетності – визначення основних пріоритетів підтримки і розвитку кооперативів залежно від внутрішніх і зовнішніх умов діяльності;

2) цілеспрямованості – цільової орієнтації програм усіх рівнів, спрямованих на досягнення конкретних цілей і завдань, серед яких: кількісне і якісне підвищення сільськогосподарської продукції; збільшення продовольчої безпеки країни; зростання якості і рівня життя на селі;

3) системності – урахування заходів, необхідних для реалізації програм на всіх рівнях під час взаємозв'язку з державною аграрною політикою.

Розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні дасть змогу використовувати переваги великого товарного виробництва і враховувати інтереси сільських товаровиробників, сприяючи відродженню

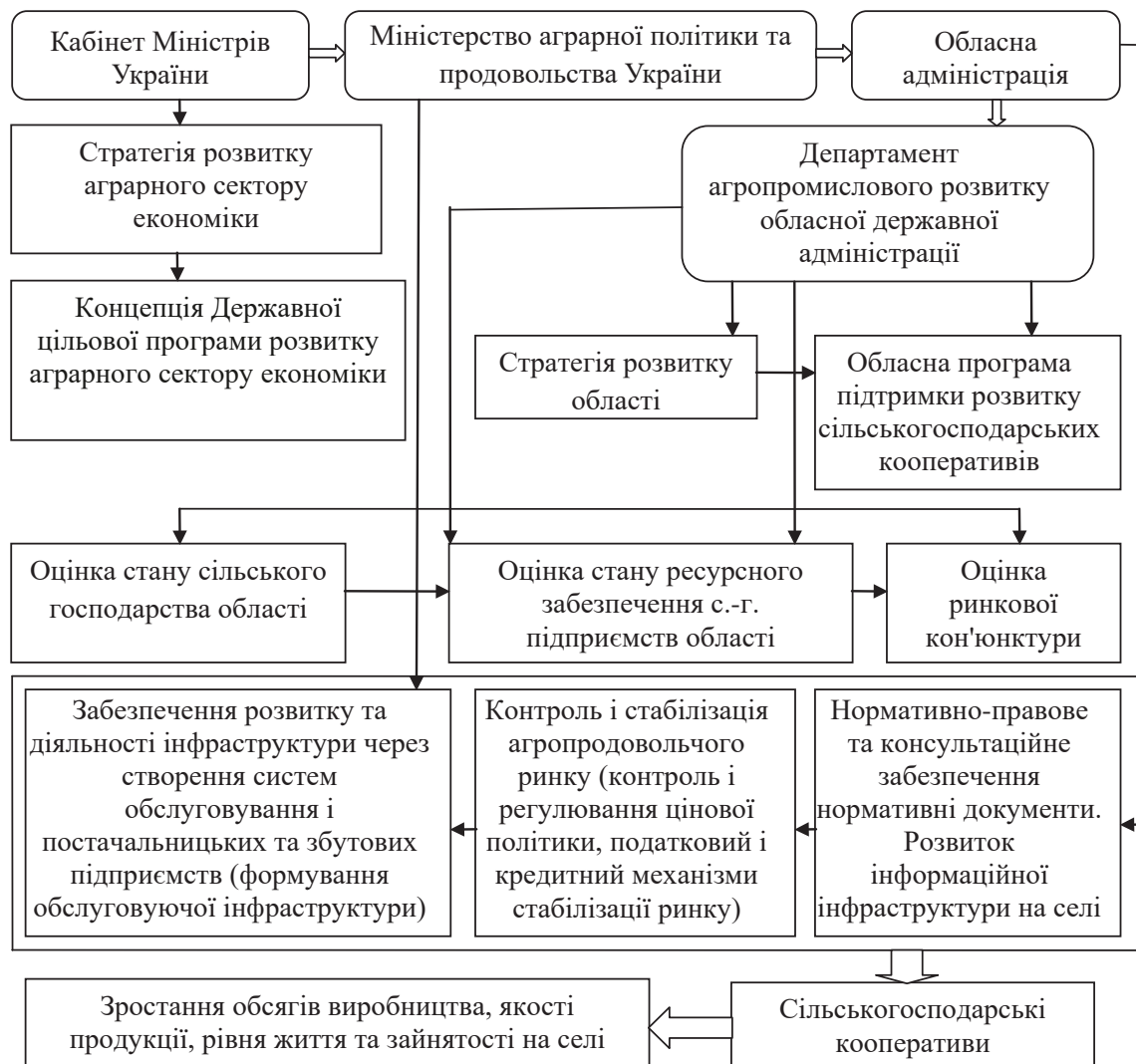

Рис. 3. Механізм регулювання діяльності кооперативів на основі державної підтримки та вдосконалення обслуговуючої інфраструктури

Джерело: розроблено автором на основі проведеного дослідження

селянина як господаря виробництва, реального власника засобів виробництва і виробленої ним продукції. Об'єднання селян у кооперативи сприятиме ефективній реалізації ресурсного потенціалу сільського господарства за збереження робочих місць, соціальному розвитку сільських територій.

Сьогодні необхідно скоординувати зусилля регіональної влади і кооперативної спільноти щодо відродження традицій вітчизняної кооперації. Необхідно надати новий імпульс розвитку агропромислового комплексу за рахунок кооперативного руху. Надалі необхідно зосередити увагу на створенні в регіонах центрів розвитку сільськогосподарської кооперації, посилити популяризацію ідей кооперативного руху, підвищувати грамотність жителів села у сфері кооперації, розробити концепцію експортних кооперативів та інструментів їх підтримки тощо.

Бібліографічний список:

1. Мосійчук Н.О. Сучасний стан розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Біоекономіка і аграрний біз-*

- нес (Науковий вісник НУБІП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес), 2018. Вип. 284. С. 24–33.
2. Клокар О.О. Сільськогосподарська кооперація в Україні: ретроспективний та перспективний аналіз ефективного розвитку. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 6. С. 16–23.
3. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року. Київ: ІАЕ, 2012. 182 с.
4. Малік М.Й., Лузан Ю.Я. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК. *Економіка АПК*. 2010. № 3. С. 3–9.
5. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 73–82.
6. Розвиток сільськогосподарської кооперації та інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки: монографія. / Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А. та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2019. 374 с.
7. Sakovska O., Shpykuliak O., Ushkarenko Iu., Chmut A. Socio-economic institutions for development of cooperation. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Vol. 4. № 27. P. 513–521.

8. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 19 січня 2013 р. №469/97-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.04.2020).
  9. Сільськогосподарські кооперативи в Україні. Офіційний сайт Державної служби статистики України, 2020. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.04.2020).
  10. Динаміка зареєстрованих сільськогосподарських кооперативів. 2019. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/fermerstvo-ta-kooperaciya/silskogospodarski-kooperativi> (дата звернення: 20.04.2020).
  11. Агропромисловий комплекс. 2020. Офіційний портал Черкаської обласної державної адміністрації. URL: <http://ck-oda.gov.ua/ahropromyslovyj-kompleks/> (дата звернення: 20.04.2020).
  12. Статистичний збірник «Сільське господарство Черкащини», 2019. Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Черкаській області. URL: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2019/present_sg_2018.pdf (дата звернення: 20.04.2020).
- References:**
1. Mosiichuk N.O. (2018). Suchasnyi stan rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii v Ukraini. [Current state of development of agricultural cooperation in Ukraine]. *Bio-economics and Agrarian Business* (Scientific Bulletin of NULES of Ukraine. Series: Economics, Agrarian Management, Business), vol. 284, pp. 24–33.
  2. Klokhar A.A. (2013) Silskohospodarska kooperatsiia v Ukraini: retrospektyvnyi ta perspektyvnyi analiz efektyvnoho rozvytku. [Agricultural cooperatives in Ukraine: a retrospective and prospective analysis of effective development]. *Sustainable economic of development*, vol. 6, pp. 16–23.
  3. Lupenko Yu.O., Mesel-Veseliak V.I. (2012) *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku*. [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for 2020]. Kyiv: IAE. (in Ukraine)
  4. Malik M.I., Luzan Yu.I. (2010) Problemni pytannia rozvytku kooperatsii ta intehtatsiinykh vidnosyn v APK. [Problems of development of cooperation and integration relations in agriculture]. *Economy AIC*, vol. 3, pp. 3–9.
  5. Shpykuliak O.H., Malik M.I. (2019) Instytutstionalnyi analiz rozvytku pidpriemnytstva v ahrarnomu sektori ekonomiky: metodychnyi aspekt. [Institutional analysis of entrepreneurship development in agricultural sector of economy: methodical aspect]. *Economy AIC*, vol. 6, pp. 73–82.
  6. Malik M.I., Shpykuliak O.H., Mamchur V.A. at all (2019) *Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii ta intehtatsiini protsesy v ahrarnomu sektori ekonomiky*. [Development of agricultural cooperation and integration processes in the agricultural sector of the economy]. Kyiv: IAE. (in Ukraine)
  7. Sakovska, O., Shpykuliak, O., Ushkarenko, Iu. and Chmut, A. (2018). Socio-economic institutions for development of cooperation. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, vol. 4. no. 27. pp. 513–521.
  8. *Zakon Ukrainy "Pro silskohospodarsku kooperatsiiu"* (2013). [The Law of Ukraine "On agricultural cooperation"]. The Verkhovna Rada of Ukraine, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (accessed 20 April 2020).
  9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020) *Silskohospodarski kooperatyvy v Ukraini*. [Agricultural cooperatives in Ukraine], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 20 April 2020).
  10. Ministerstvo ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy (2019) *Dynamika zareiestrovanykh silskohospodarskykh kooperatyviv*. [Dynamics of registered agricultural cooperatives], available at: <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/fermerstvo-ta-kooperaciya/silskogospodarski-kooperativi> (accessed 20 April 2020).
  11. Ofitsiyni portal Cherkaskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii (2020) *Ahropromyslovyi kompleks*. [Agro-industrial complex], available at: <http://ck-oda.gov.ua/ahropromyslovyj-kompleks/> (accessed 20 April 2020).
  12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) *Silske hospodarstvo Cherkashchyny*. [Agriculture of Cherkasy region], Cherkassy: Department of Statistics in the Cherkasy region, available at: http://www.ck.ukrstat.gov.ua/source/arch/2019/present_sg_2018.pdf (accessed 20 April 2020).

Ткаченко А.М.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Національного університету «Запорізька політехніка»

Бугрім О.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та фінансів
Українського державного хіміко-технологічного університету

Tkachenko Alla

Doctor of Economic Science, Professor,
Head of the Department of Entrepreneurship, Trade and Stock Exchange,
National University "Zaporizhia Politechnic"

Bugrim Olexandr

PhD in Economics, Associated Professor
of Management and Finance Department,
State Higher Education Institution
"Ukrainian State University of Chemical Technology"

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ПРИБУТКУ – ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

CAPITALIZATION OF PROFIT AS A GUARANTEE FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT

Метою статті є обґрунтування ролі капіталізації як підґрунтя інноваційного розвитку суб'єкта господарювання. Нині, вибираючи інструменти для покращення ефективності управління процесом капіталізації, варто приділяти належну увагу формуванню та використанню прибутку. Адже прийняття адміністративних рішень у будь-якій царині господарської діяльності прямо чи опосередковано позначається на рентабельності, яка є стрижневою для капіталізації та зростання загальних фінансових результатів. Підхід до визначення прибутку тривалий час є суперечливим, про що свідчить наявність значної кількості концепцій щодо його визначення. Даючи визначення прибутку суб'єкта господарювання, варто поєднувати методичні (розрахункові) та теоретичні (сутнісні) підходи до формулювання прибутку з метою оцінки його формування в контексті мети керування. Нині методичні та теоретичні підходи до розуміння утворення прибутку й управління ним мають набути сучасного вигляду та спрямувати компанії на зростання прибутку за рахунок зниження собівартості продукції та послуг і підвищення продуктивності праці. Збільшення обсягів продажу продукції в кількісному вигляді за інших рівних умов сприяє зростанню прибутку. Зростаючі обсяги виробництва продукції, що користується попитом, можуть забезпечуватися за допомогою інновацій, які передбачають використання прибутку на придбання більш ефективного устаткування, розширення виробництва, освоєння нових технологій. Керування прибутком суб'єкта господарювання передбачає формування організаційно-методичного, інформаційного та аналітичного забезпечення, при цьому ключова роль відводиться капіталізації прибутку. Капіталізація прибутку компанії передбачає керування доходами та витратами від усіх видів діяльності. Керування капіталізацією компанії визначається фронтальною стратегією її розвитку з урахуванням нагальних інтересів суб'єкта господарювання. Гарантією дієвого керування капіталізацією компанії є дослідження формування прибутку суб'єкта господарювання. Однією з пріоритетних форм забезпечення капіталізації компаній є постійне запровадження інновацій, які безумовно потребують суттєвих обсягів фінансування. Зазвичай пріоритетними джерелами фінансування суб'єкта господарювання є передусім власні кошти, зокрема прибуток, тому його капіталізація виступає індикатором розвитку.

Ключові слова: *прибуток, капіталізація, формування прибутку, компанія, управління прибутком, інновації.*

Целью статьи является обоснование капитализации как основы инновационного развития субъекта хозяйствования. Выбирая инструменты для поднятия продуктивности управления процессом капитализации, стоит уделять внимание формированию и использованию прибыли. Принятие административных решений влияет на рентабельность, которая в свою очередь является основой капитализации и увеличения финансовых результатов. Подходы к определению прибыли всегда были спорными. Об этом свидетельствует

большое количество концепций определения прибыли. В определении прибыли предприятия необходимо совмещать методические (расчетные) подходы и теоретические (сущностные) подходы к формулированию прибыли. Методические и теоретические подходы по управлению прибылью должны нацеливать компанию на увеличение прибыли за счет снижения себестоимости продукции и повышения производительности труда. Увеличение объема продажи продукции в количественном выражении при прочих равных условиях способствует росту прибыли. Растущие объемы производства продукции, которые пользуются спросом, могут осуществляться с помощью инноваций. В свою очередь это требует использования прибыли на покупку более эффективного оборудования, расширение производства, освоение новых технологий. Управление прибылью предприятия предусматривает формирование организационно-методического, информационного и аналитического обеспечения. При этом ключевая роль отводится капитализации прибыли. Капитализация прибыли компании предусматривает управление доходами и расходами от всех видов деятельности. Управление капитализацией компании определяется фронтальной стратегией ее развития с учетом интересов предприятия. Гарантацией действенного управления капитализацией компании является исследование формирования прибыли предприятия. Одной из приоритетных форм обеспечения капитализации компаний является постоянное внедрение инноваций, которые требуют существенных объемов финансирования. Обычно приоритетными источниками финансирования предприятия являются собственные средства, в частности прибыли. Поэтому его капитализация выступает индикатором развития.

Ключевые слова: прибыль, капитализация, формирование прибыли, компания, управление прибылью, инновации.

The purpose of the article is to substantiate the role of capitalization as a basis for innovative development of the enterprise. When choosing tools to increase the productivity of managing the capitalization process, it is important to pay attention to the generation and use of profits. Administrative decision-making in any area of business directly or indirectly affects the profitability of the enterprise. In turn, profitability is the basis of capitalization and growth in overall financial results. The approach to determining profit has always been controversial. This is evidenced by the large number of concepts regarding its definition. In determining the profit of an entity, it is necessary to combine methodological (calculated) and theoretical (essential) approaches to the formulation of profit. Methodological and theoretical approaches to profit management should target companies to increase profits by reducing the cost of production and increasing productivity. Increasing sales volume in quantitative terms contributes to increased profits. Increasing demand for production can be driven by innovation. This requires the acquisition of more efficient equipment, the expansion of production and the development of new technologies. An entity's profit management involves the formation of organizational, methodological, information and analytical support. The key to this is the capitalization of profits. Capitalizing on company profits involves managing income and expenses from all activities. The management of the capitalization of a company is determined by the frontal strategy of its development, taking into account the urgent interests of the entity. The guarantee of effective management of company capitalization is the study of formation of profit of the enterprise. One of the priority forms of ensuring the capitalization of companies is the continuous introduction of innovation. These innovations certainly need substantial funding. Typically, the source of financing for the entity is its own funds (profit). Therefore, capitalization of profits is an indicator of development.

Keywords: profit, capitalization, profit formation, company, profit management, innovations.

Постановка проблеми. В умовах трансформації економіки України більш гостро постає питання про закономірність формування придатних умов для покращення ефективності економічної діяльності підприємств. Ієрархія економічних трансформацій зумовлює нагальну потребу якісних змін, основою яких має бути дієве забезпечення симбіозу технологічного, економічного, соціального, а також екологічного функціонування суб'єктів господарювання. Нині дуже гостро постають питання нарощення капіталізації, адже лише такі суб'єкти господарювання є успішними. Злагоджене поєднання різноманітних прийомів та методів формування економічної ефективності дасть можливість підприємствам здобути конкурентні прерогативи. Тому для підвищення конкурентоспроможності підприємствам варто нарощувати інноваційний потенціал, який запроваджується за допомогою ринкових важелів.

Нинішня ситуація в економічному просторі країни визначає закономірність запровадження порядку взаємопов'язаних заходів, спрямованих на ефективне керування наявними ресурсами, оптимізацію затрат, підвищення рентабельності підприємств. Вирішення окреслених завдань вірогідне тільки під

час переходу до інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств.

Аналіз останніх досліджень. У розробленні прикладних та теоретико-методологічних питань дослідження капіталізації прибутку підприємства помітний внесок зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, з яких варто відзначити О.А. Криклій, І.А. Кучеренко, Н.Ю. Мардус, М.Н. Мельник, А.А. Турила та ін.

Проте залишається низка питань, що потребують наукового обґрунтування розвитку інноваційних векторів щодо капіталізації прибутку.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності капіталізації прибутку, а також уточнення ролі в цьому процесі інноваційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Нині серед науковців немає одностайної думки щодо визначення терміна «капіталізація». Дефініцією «капіталізація» характеризують вартість суб'єкта господарювання, прибуток, наявні грошові потоки, вклади, дивіденди, відсотки тощо. Термін «капіталізація» сформувався на основі дефініції «капітал». Відмінність між цими двома визначеннями полягає в розумінні природи капіталізації. Рівень капіталізації суб'єкта господарювання визначається окресленою стратегією роз-

виту та продуктивністю системи економічних відносин. Капітал, спираючись на загальноприйняті визначення цього терміна, характеризує завершену вартісну форму та є статичною величиною. Капіталізація містить у собі динамізм, рух, розвиток щодо об'єкта дослідження – компанії та безпосередньо реалізується у вигляді певного процесу.

У науковій літературі [1; 2] під капіталом суб'єкта господарювання в кількісному вимірі розуміють статичну величину вартості.

Варто наголосити, що капіталізація компанії пов'язана не лише з прибутком, а й з іншими джерелами фінансування його діяльності, передусім із зовнішніми. Підтвердженням того, що застосування зовнішнього фінансування є пріоритетною складовою частиною процесу капіталізації, є той факт, що коли суб'єкт господарювання внаслідок результативної кредитної політики одержує за рахунок впливу фінансового левериджу побічний дохід, він тим самим примножує свої шанси на забезпечення зростання ринкової ціни компанії, себто примножує перспективи його капіталізації [3].

Природу об'єктного підходу до поняття суті дефініції «капіталізація», як показника оцінювання справедливої вартості суб'єкта господарювання, основного для оцінки вартості компанії на фондовому ринку, наведено у наукових працях таких учених, як Г.Я. Барунов, Ш.М. Ідрисов, О.О. Корольова, А.С. Челноков. У економічному словнику наголошується, що капіталізація – це процес визначення повної вартості об'єкта оцінювання на засадах використання його чистого рентного або операційного доходу [4].

Заслуговує на увагу визначення О.М. Овсяннікової, яка тлумачить смислове значення дефініції «ринкова капіталізація», спираючись на розрахунки вартості компанії як майнового комплексу [5]. «Капіталізація» також розглядається як показник ринкової вартості компанії на фондовому ринку, що визначається як добуток суми цінних паперів емітента, випущених в обіг, на їхню ринкову ціну (ринкова капіталізація) [6]. У словнику сучасної економічної теорії Макміллана категорія «капіталізація» трактується як загальна ринкова вартість акціонерного капіталу. Слушним є визначення «капіталізації», як переходу резервів або чистого нерозподіленого прибутку в акціонерний капітал [7].

У радянській енциклопедії запропоноване визначення капіталізації як «процесу створення фіктивного капіталу». Фіктивний капітал у цьому разі розуміється як той, «якого в природі немає», при цьому наголошується, що маються на увазі «емітовані цінні папери (акції, облігації корпорацій та держави), котрі перетворюються на капітал, що приносить проценти... адже вся маса фіктивного капіталу являє собою капіталізований прибуток [8]. Таке трактування повною мірою віддзеркалює основи теорії доданої вартості, викладеної К. Марксом, який наголошував, що «за нормальних умов частина доданої вартості завжди повинна витратитися як дохід, а водночас інша частина – капіталізуватись». К. Маркс зокрема не дав визначення капіталізації, проте наголосив, що перевтілення вартості у капітал означає безпосередні капіталні витрати суб'єкта господарювання [9].

Таким чином багатогранність підходів щодо трактування терміна «капіталізація» свідчить про наяв-

ність не лише прямої, зворотної, абсолютної та відносної, але ще й тіньової капіталізації.

Нині, вибираючи інструменти для покращення продуктивності керування процесом капіталізації, варто приділяти належну увагу формуванню та використанню прибутку. Адже прийняття адміністративних рішень у будь-якій царині господарської діяльності прямо чи опосередковано позначається на рентабельності, яка, в свою чергу, є стрижневою для капіталізації та зростання загальних фінансових результатів. Відповідно, під час розроблення системи керування процесами формування та використання прибутку доволі важливим є системний підхід, який спирається на врахування стратегічних і тактичних планів акумулювання внутрішніх фінансових ресурсів, котрі можна буде спрямувати на першочергове задоволення господарських потреб як у коротко-, так і в довготерміновому періодах.

Дж. Робінсон, П. Самуельсон, Е. Чемберлен наголошували, що джерелом отримання прибутку через недосконалість ринку, слабкість конкуренції і можливість суб'єктів господарювання тримати монополії привілеї може бути лише запровадження інновацій. На думку вчених, прибуток – це монополістичний дохід, котрий з'являється під час застосування наукових здобутків, а під монополією слід вважати інноваційну монополію. На переконання представників зазначеної теорії, за межами монополії прибутку взагалі немає, а є тільки доходи бізнесменів як плата за їхню підприємницьку діяльність [10].

Водночас, згідно з концепцією інноваційності (П. Самуельсона, Й. Шумпетера та ін.), завдяки ініціативі в основі досягнення прибутку лежать чотири групи чинників: запровадження інновацій, взаємовідношення «ризик – прибуток»; доцільне використання коштів у межах цього виробництва; врахування ймовірної недоїмки [11]. Так, природа названих теорій полягає у тлумаченні рентабельності, вищої за типовий рівень, як наслідку застосування новітніх методів нововведень. Завдяки використанню новітніх методів керування, маркетингу, модерних програм фінансування та обліку суб'єкти господарювання збільшують обсяги продажів удосконалених або нових товарів, зменшують затрати на їх виробництво. Саме це і продукує відмінність між наявними цінами і затратами, зниження яких і приносить прибуток [12]. Слушною є думка таких науковців, як В.І. Блонська та І.О. Вужинська, які у своїх роботах пристосовували трудову теорію прибутку до теперішніх умов господарювання. Вони стверджують, що прибуток є перетвореною похідною форми додаткової вартості, котра є різницею між ціною реалізації продукції та затратами капіталу на їх виробництво. Адже безперечним фактом є те, що кількісно прибуток виражається як різниця між ціною продукції та витратами на її виробництво, оскільки прибуток показує перетворену похідну форму додаткової вартості [13].

С.В. Мочерний розкриває прибуток як «перетворену форму додатково отриманого продукту та додаткової вартості, котра характеризує відносини між господарями та найманими робітниками з приводу організації виробництва та привласнення» [14].

У Податковому кодексі України зазначено, що прибуток – це сума валових доходів, скоригована

відповідно до потреб оподаткування. Статтею 134 Податкового кодексу нашої країни окреслено, що прибуток формується шляхом скорочення суми доходів звітного періоду на собівартість реалізованої продукції, закінчених робіт, наданих послуг та суми інших затрат звітного податкового періоду [15]. Зважаючи на наявність розмаїття уявлень про природу прибутку, можна виокремити такі його основні риси:

- прибуток є наслідком функціонування суб'єкта господарювання на певну дату від комплексної роботи (операційної, інвестиційної та фінансової);
- прибуток компанії – це та частина, яка залишається у суб'єкта господарювання після здійснення всіх відрахувань;
- прибуток – це вартісна ознака, виражена у грошовій формі [16].

Таким чином, підсумовуючи теоретико-методичні підходи до визначення прибутку компанії, слід зауважити, що прибуток є ефективним показником діяльності суб'єкта господарювання.

Підхід до визначення прибутку тривалий час був суперечливим, про що свідчить наявність значної кількості концепцій до його визначення. Проаналізувавши теоретико-методичні підходи до визначення прибутку, зауважимо, що науковці у своїх роботах під час визначення прибутку були прихильниками різноманітних теорій у їх поступовому прояві, тому джерелом прибутку вважали працю (прихильники трудової теорії вартості), землю, капітал, підприємницькі здібності, інноваційні нововведення, загрози веденню діяльності та інші джерела.

Даючи визначення прибутку суб'єкта господарювання, варто поєднувати методичні (розрахункові) та теоретичні (сутнісні) підходи до формулювання прибутку з метою оцінки його формування у контексті мети керування. Нині методичні та теоретичні підходи до розуміння процесу утворення прибутку й керування ним мають набути сучасного вигляду та спрямовувати компанії на зростання прибутку за рахунок зниження собівартості продукції та послуг і підвищення продуктивності праці [11].

Зважаючи на наявність різних підходів до формулювання сутності прибутку, слід зважати на такі його риси [16]:

- прибуток є тільки часткою комплексного статку бізнесмена, який він одержує від певного виду діяльності;
- прибуток є фрагментом очікуваного доходу бізнесмена, який вклав кошти в організацію роботи певного бізнесу з метою досягнення чіткого комерційного успіху, водночас він ще не є гарантованим доходом;
- прибуток визначає не всі статки, отримані в результаті підприємницької діяльності, а тільки ту частку, яка залишається після відрахування затрат на ведення бізнесу;
- прибуток є вартісною ознакою, вираженою у грошовій формі [17].

Виходячи з названих рис, варто зазначити, що прибуток створюється під впливом значних факторів. Врахувати й оцінити всю низку чинників неможливо, тому необхідна певна їх систематизація.

Існують різні підходи до систематизації чинників, які впливають на формування прибутку. Значна кіль-

кість науковців вважає, що можна виокремлювати чинники зовнішнього та внутрішнього впливу [16].

Зовнішні чинники не залежать від сфери діяльності суб'єктів господарювання, але можуть значною мірою впливати на прибуток, оскільки вони не піддаються регулюванню з боку компанії. Водночас внутрішні чинники суттєво впливають на величину прибутку. Внутрішні чинники можна поділити на виробничі та невиробничі. Виробничі чинники характеризують безпосереднє використання засобів і об'єктів праці, фінансових і трудових і ресурсів та можуть поділятися на екстенсивні й інтенсивні.

Екстенсивні чинники позначаються на процесі одержання прибутку через певні кількісні зміни: фінансових ресурсів, обсягу засобів і предметів праці, чисельності персоналу, часу роботи устаткування, фонду робочого часу тощо. Інтенсивні фактори позначаються на процесі одержання прибутку через «якісні» перетворення: покращення якості обладнання та підвищення його продуктивності, прискорення оборотності оборотних коштів, вдосконалення технології обробки та використання нових видів матеріалів, підвищення продуктивності праці та кваліфікації персоналу, зниження трудомісткості та матеріалоемності продукції, вдосконалення організації праці тощо. До невиробничих чинників можна віднести збутову й природоохоронну діяльність, соціальні умови праці та побуту тощо.

Збільшення обсягів продажу продукції в кількісному вираженні за інших рівних умов сприяє зростанню прибутку. Зростання обсягів виробництва продукції, яка користується попитом, можуть здійснюватись за допомогою інновацій, що потребує використання прибутку на придбання більш ефективного устаткування, розширення виробництва, освоєння нових технологій.

Цінова політика, яку проводить компанія, також є важливим фактором, що впливає на обсяги прибутку. Зміна ціни на товар може спричинити коливання обсягів продажу. За незмінного попиту на товар та одночасному зростанні ціни на нього компанія може збільшити прибуток.

Через те, що прибуток рахується як різниця між ціною і собівартістю, варто зазначити, що суттєвим фактором впливу на величину прибутку є собівартість продукції. Кількісно в структурі калькуляції на неї припадає значний відсоток, тому зменшення собівартості за інших рівних умов безпосередньо позначається на розмірі прибутку. Варто наголосити, що зниження собівартості має власні межі, після яких воно неможливе без зниження якості продукції, через це зниження собівартості повинно досягатись за рахунок розумного та ощадливого витрачання матеріальних ресурсів.

Зниження рівня комерційних та адміністративних витрат також певною мірою впливає на зростання прибутку. Але не слід забувати, що їх не можна уникнути, оскільки без них компанія нормально не зможе існувати.

Наступний чинник, що суттєво впливає на обсяг прибутку – це амортизаційна політика суб'єкта господарювання. При цьому враховується використання методів прискореної амортизації активної частини основних виробничих засобів, що розкривається у встановлених чинним законодавством більш високих

нормах амортизації. Використання в компанії методу прискореної амортизаційної політики позитивно впливає на обсяг прибутку. Чим швидше відбудеться перенесення вартості основних засобів на собівартість продукції, тим швидше суб'єкт господарювання може відшкодувати використані ресурси [17].

До чинників зростання прибутку слід віднести також відновлення номенклатури та асортименту продукції. Застосовуючи концепцію життєвого циклу продукції, варто не забувати, що компанія має приступати до виробництва нової продукції на фазі зростання прибутку для того, щоб до початку зниження прибутковості старої продукції випуск нової продукції досягнув точки беззбитковості.

Не менш помітним чинником збільшення прибутку, що залежить від роботи підприємства, є й оновлення дизайну, підвищення якості продукції, її технічні вдосконалення. Ці прийоми потребують певних додаткових затрат, та мають вагомий вплив на обсяг прибутку [18].

Всі окреслені чинники тісно пов'язані поміж собою. Жоден не мусить лишитися неврахованим, адже чимало з них мають синхронний вплив на кілька компонентів, і, залишивши котрийсь із факторів поза увагою, годі чекати на отримання бажаного результату.

Водночас варто зазначити, що стабільність ринкового середовища залежить від того, наскільки ефективно функціонують пріоритетні галузі, для України такою галуззю є металургія. За даними асоціації Worldsteel, Україна до 2017 року входила до ТОП-10 країн-лідерів із виробництва сталі і не поступалася своїми позиціями на світовому ринку металопродукції. Однак спад обсягів виробництва в подальші роки, зумовлений політичними та економічними проблемами в країні, призвів до втрати нашою державою сталих позицій. З 2017 року і дотепер Україна посідає 12 позицію серед світових виробників металопродукції. про що свідчать дані, наведені в таблиці 1:

Незмінним лідером у рейтингу ТОП-10 країн-лідерів із виробництва сталі за даними асоціації Worldsteel залишається Китай. Другу та третю позицію посідає Японія та США. Проте, навіть закріпившись на роки на лідерських позиціях, вони потерпають від безпрецедентного рівня надлишкового

виробництва металопродукції, яке вражає дисбалансує світовий ринок і ставить під загрозу життєздатність багатьох світових виробників сталі [13].

Лише Індії, одній з небагатьох країн світу, вдалося протягом періоду, що аналізується, збільшити обсяги виробництва металопродукції на 24,8%, що визнано найвищим показником у світі. А отже, Росія, яка десятиліттями вважалась четвертим експортером металопродукції у світі, мала поступитися Індії своїми позиціями.

Поступилася своїми позиціями і Німеччина, Італія (через фінансові проблеми найбільшого в країні металургійного комбінату Ilva) та Великобританія (через закриття металургійного комбінату Teesside)

Невтішна ситуація і в Україні – тенденції змін обсягів виробництва сталі протягом окресленого періоду схильні до зниження. Так, у 2017 році обсяги виробництва сталі становили 21,3 млн. т., що на 35,1% нижче від показника 2013 року.

Зростання ж виробництва сталі в країнах, що розвиваються, приведе до покриття їхніх внутрішніх потреб, а в перспективі і до витіснення українських експортерів із ринків збуту і загострення конкуренції на світовому ринку чорних металів. Головне завдання України в контексті зазначеної проблеми полягає в порятунку окремих металургійних підприємств.

Володіючи майже 1/6 світових запасів залізної руди, Україна мала б не лише зміцнити свої позиції на світовому ринку металопродукції, а й посилити їх, проте дотепер вона суттєво відстає від світових лідерів з виробництва металопродукції. Рівень рентабельності є попередженням про доцільність впровадження адміністративних заходів зі скорочення собівартості продукції, нарощування обсягів виробництва та продажу, зростання якості, впровадження інноваційних програм, розширення асортименту продукції, доцільності змін цінової політики тощо. Таким чином, розвиток компаній неможливий без створення дієвого механізму керування прибутком, головною метою якого є забезпечення належних умов для продуктивного формування прибутку.

Висновки. Керування прибутком суб'єкта господарювання передбачає формування організаційно-методичного, інформаційного та аналітичного забезпечення, при цьому ключова роль відводиться

Таблиця 1

ТОП-10 найбільших світових виробників сталі впродовж 2015–2017 рр. (млн. т)

Виробники	Роки						Відхилення 2017 від 2015 р, %
	2015		2016		2017		
	млн.т	Ранг	млн.т	Ранг	млн.т	Ранг	
Китай	803,8	1	808,4	1	831,7	1	101,2
Японія	105,1	2	104,8	2	104,7	2	94,7
Індія	89,0	3	95,5	3	101,5	3	124,8
США	78,8	4	78,5	4	81,6	4	93,9
РФ	70,9	5	70,5	5	71,5	5	103,6
Південна Корея	69,7	6	68,6	6	71,0	6	107,6
Німеччина	42,7	7	42,0	7	43,3	7	101,6
Туреччина	31,5	9	33,2	8	37,5	8	108,1
Бразилія	33,2	8	31,3	9	34,4	9	100,5
Україна	23,0	10	24,2	10	21,3	12	64,9

капіталізації прибутку. Капіталізація прибутку компанії передбачає керування доходами та витратами від усіх видів діяльності. Керування капіталізацією компанії визначається фронтальною стратегією її розвитку з урахуванням нагальних інтересів суб'єкта господарювання. Гарантією дійового керування капіталізацією компанії є дослідження формування прибутку суб'єкта господарювання. Однією з пріоритетних форм забезпечення капіталізації компанії є постійне запровадження інновацій, які безумовно потребують суттєвих обсягів фінансування. Зазвичай пріоритетними джерелами фінансування суб'єкта господарювання є передусім власні кошти, зокрема прибуток, тому його капіталізація виступає індикатором розвитку. Тому нині важливо вивчити наявні методику діагностики продуктивності керування прибутком, запровадження яких на практиці забезпечить потрібну інформацію для прийняття адміністративних рішень. Зважаючи на потреби користувачів інформації про формування прибутку, варто розширити інструментарій економічного аналізу керування прибутком.

Бібліографічний список:

1. Мельник Л.М. Конкретизація понять капіталізації підприємства. *Економічні науки: Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 4. Т. 3. С. 24–29.
2. Бланк И.А. Управление прибылью. Киев, 1998. 544 с.
3. Турило А.А. Удосконалення сутності капіталізації підприємства. *Вісник Криворізького національного університету*. 2013. № 34. С. 264–266.
4. Гордієнко К.Д. Економічний тлумачний словник. Понятійна база законодавства України у сфері економіки. Київ, 2007. 360 с.
5. Овсянникова О.Н. Капитализация промышленных предприятий России как фактор повышения их хозяйственной устойчивости : автореф. дис. на получение науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05. Москва, 2002. 31 с.
6. Економічна енциклопедія : у 3 т. / за ред. С.В. Мочерного. Тернопіль : Академія народного господарства, 2000. Т. 1 : А-К. 683 с.
7. Словарь современной экономической теории Макмиллана / общ. ред. Д.У. Пирса. Москва, 1997. 608 с.
8. Большая Советская Энциклопедия: в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров; Советская энциклопедия. Москва, 1973. Т. 11. 608 с.
9. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Москва, 1974. Т.2. 648 с.
10. Кривошейко-Гулько І.О. Теоретико-методологічні аспекти дослідження поняття прибутку. *Агроінком. Науковий журнал*. 2010. № 10–12. С. 1–9.
11. Мардус Н.Ю., Шкарлат А.О. Теоретичні і методичні підходи до визначення прибутку підприємства у обліку і аудиті. *Глобальні та національні проблеми економіки, Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського*. 2015. № 14. С. 966–970.
12. Криклій О.А., Маслак Н.Г. Управління прибутком банку. Суми, 2008. 136 с.
13. Блонська В.І., Вужинська О.І. Вдосконалення формування та використання прибутку підприємства. *Збірник наукових праць Національного лісотехнічного університету України*. 2008. № 18.1. С. 122–128.
14. Мочерний С.В. Економічна теорія : навчальний посібник. Київ: Академія, 2009. 640 с.
15. Податковий кодекс України: *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (дата звернення 21.04.2020).
16. Кудряшов В.П. Фінанси. Херсон: Олді-плюс, 2006. 352 с.
17. Старинець О.Г. Особливості формування та розподілу прибутку підприємств зв'язку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 28. Частина 1. С.170–173.
18. Кучеренко І. Формування показника чистого прибутку у Звіті про фінансові результати. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 4. С. 172–176.

References:

1. Melnyk L.M. (2009) Konkretyzatsiia poniat kapitalizatsii pidpriemstva. [Specification of concepts of enterprise capitalization]. *Economics: Bulletin of Khmelnytsky National University*, vol. 3, no 4, pp. 24–29.
2. Blank Y.A. (1998) *Upravlinnia prybutkom* [Profit management]. Kyiv: Nika-Center. (in Russian)
3. Turylo A.A. (2013) Udoskonalennia sutnosti kapitalizatsii pidpriemstva [Improving the essence of enterprise capitalization]. *Bulletin of Kryvyi Rih National University*, no. 34, pp. 264–266.
4. Hordiienko K.D. (2007) *Ekonomichnyi tлумachnyi slovnyk. Poniatiina baza zakonodavstva Ukrainy u sferi ekonomiky*. [Economic Explanatory Dictionary. Conceptual basis of the legislation of Ukraine in the sphere of economy]. Kyiv. (in Ukrainian)
5. Ovsianynkova O.N. (2002) Kapitalizatsiya promyshlennyyih predpriyatiy Rossii kak faktor povysheniya ih hozyaystvennoy ustoychivosti [Capitalization of industrial enterprises in Russia as a factor in increasing their economic stability] (PhD Thesis), Moscow.
6. Mochernyi S.V. (ed.) (2000) *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia], Ternopil: Akademiia narodnoho hospodarstva.
7. Pirs D.U. (ed.) (1997) *Slovar sovremennoi ekonomicheskoi teoryi Makmyllana* [Dictionary of Macmillan's Modern Economic Theory], Moscow: INFRA-M.
8. Prohorov A. M. (ed.) (1973) *Bolshaya Sovetskaya Entsiklopediya* [Great Soviet Encyclopedia], Moscow.
9. Marks K. Kapital (1974) *Kritika politicheskoy ekonomii* [Criticism of Political Economy]. Moscow. (in Russian)
10. Kryvosheiko-Hunko I.O. (2010) Teoretyko-metodolohichni aspekty doslidzhennia poniattia prybutku [Theoretical and methodological aspects of the study of the concept of profit]. *Agroincom. Scientific journal*, no 10–12, C. 1–9.
11. Mardus N.lu., Shkarlat A.O. (2015) Teoretychni i metodychni pidkhody do vyznachennia prybutku pidpriemstva u obliku i audyti [Theoretical and methodological approaches to determining the profit of the enterprise in accounting and auditing]. *Global and national problems of economy, Nikolaev National University*. V.O. Sukhomlinsky, no 14, pp. 966–970.
12. Kryklii O.A., Maslak N.H. (2008) *Upravlinnia prybutkom banku* [Bank Profit Management]. Sumy. (in Ukrainian)
13. Blonska V.I., Vuzhynska O.I. (2008) Vdoskonalennia formuvannia ta vykorystannia prybutku pidpriemstva [Improvement of formation and use of profit of the enterprise]. *Collection of scientific works of the National Forestry University of Ukraine*, no 18.1, pp. 122–128.
14. Mochernyi S.V. (2009) *Ekonomichna teoriia : navchalnyi posibnyk*. [Economic theory: a textbook]. Kyiv, Akademiia. (in Ukrainian)
15. Podatkovi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine]. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (in Ukrainian)
16. Kudriashov V.P. (2006) *Finansy* [Finance]. Kherson: Oldi-plus. (in Ukrainian)
17. Starynets O.H. (2017) Osoblyvosti formuvannia ta rozpodilu prybutku pidpriemstv zviazku [Features of formation and distribution of profits of telecommunication companies]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, no 28 (part 1), pp. 170–173.
18. Kucherenko I. (2014) Formuvannia pokaznyka chystoho prybutku u Zviti pro finansovi rezultaty [Formation of a net income indicator in the Income Statement]. *Accounting and Auditing*, no 4, pp. 172–176.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.583:658.8:658.87

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-15>

Бугріменко Р.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємств харчування
та торгівлі імені І.Г. Бережного
Харківського державного університету харчування та торгівлі

Buhrimenko Roman

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Economics of Enterprisers of Food
Technology and Trade named after I.G. Berezhnyy
Kharkiv State University of Food Technology and Trade

ОПТИМІЗАЦІЯ ІНФРАСТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ МАРКЕТИНГУ

OPTIMIZATION OF RETAIL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT BASED ON THE MARKETING CONCEPT

У статті автором запропонована модель просторового розміщення інфраструктурних об'єктів роздрібної торгівлі з метою оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібної торгівлі на основі концепції маркетингу з урахуванням характеристик процесу маркетингового управління розміщенням роздрібної торговельної організації. Розроблені напрями оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібної торгівлі на основі концепції маркетингу, засновані на системному підході, який реалізовано під час аналізу інфраструктури роздрібної торгівлі як підсистеми споживчого ринку через врахування місця і ролі товарообмінних процесів в умовах економічного розвитку. Обґрунтовано важливість малих підприємств, що забезпечують процеси і функції інфраструктурного характеру, а також інтересів населення як фактору системного підходу.

Ключові слова: інфраструктурний маркетинг, роздрібна торгівля, інновації, інфраструктурне забезпечення, інфраструктурний розвиток, концепція маркетингу.

В статье автором предложена модель пространственного размещения инфраструктурных объектов розничной торговли с целью оптимизации инфраструктурного развития розничной торговли на основе концепции маркетинга с учетом характеристик процесса маркетингового управления размещением розничной торговой организации. Разработаны направления оптимизации инфраструктурного развития розничной торговли на основе концепции маркетинга, основанные на системном подходе, который реализован при анализе инфраструктуры розничной торговли как подсистемы потребительского рынка через учет места и роли товарообменных процессов в условиях экономического развития. Обоснована важность малых предприятий, обеспечивающих процессы и функции инфраструктурного характера, а также интересов населения как фактора системного подхода.

Ключевые слова: инфраструктурный маркетинг, розничная торговля, инновации, инфраструктурное обеспечение, инфраструктурное развитие, концепция маркетинга.

A retrospective analysis of economic growth theories shows that the problem of selecting and defining the long-term perspective on the development of reproductive processes has never been a simple one. The need for theoretical and methodological development of issues of this nature is constantly growing and very important for the strategy of domestic business development. The urgency of these issues is particularly needed in the context of the rapid globalization of the world economy, when combating it or curbing it becomes a futile and senseless thing. All this leads to significant changes in the nature and conditions of functioning of all sectors of the national economy, including trade. In the article, the author proposes a model of spatial placement of retail infrastructure objects

in order to optimize the infrastructure development of retail trade based on the concept of marketing, taking into account the characteristics of the process of marketing management of the placement of a retail trade organization. Elements of the proposed model were the marketing assessment of the spatial localization of supply and demand in the retail services market; diagnostics of indicators that characterize infrastructure objects as elements of the retail sales network; segmentation and clustering of territories to improve the spatial placement of infrastructure objects. The directions of optimization of infrastructure development of retail trade on the basis of the marketing concept are developed, based on a system approach that is implemented in the analysis of retail infrastructure as a subsystem of the consumer market through taking into account the place and role of commodity exchange processes in the conditions of economic development. The importance of small enterprises providing the processes and functions of infrastructure, as well as the interests of the population as a factor of the systematic approach is substantiated. The use of diagnostic principles and tools in the context of retail infrastructure development can be considered as the direction of further thorough development based on the synthesis of systemic, synergistic and process approaches.

Keywords: infrastructure marketing, retail trade, innovation, infrastructure provision, infrastructure development, marketing concept.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Особливості маркетингового управління мережевим бізнесом у роздрібній торгівлі визначаються специфікою його функціонування в умовах глобалізації економіки. З позицій об'єкта дослідження головними із цих особливостей ми вважаємо можливість колективного використання активів декількох структур, розташованих на різних рівнях утворення ланцюжка взаємодії, і проактивний характер поведінки взаємозалежних організацій усередині мережі з метою поліпшення кінцевого продукту. Кінцевий продукт у цьому разі визначається нами як найбільш повне задоволення диференційованого споживчого попиту. Із цих позицій маркетингове управління мережевим бізнесом у роздрібній торгівлі визначається як складне системне утворення, у якому можна виділити не три, а чотири взаємозалежні базові рівні взаємодії та взаємин: зі споживачами, з постачальниками, із суб'єктами інфраструктури, усередині мережі [1, с. 32–37].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання щодо галузевих особливостей роздрібно торгівлі стали об'єктом дослідження відомих учених, таких як О. Азарян, В. Апопій, Д. Гілберт, Л. Омелянович, Н. Проскурніна, Я. Гончарук, А. Мокроносів, А. Кузнецова, І. Трегубович та інші вчені та практичні діячі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Потребують детального дослідження з наукового погляду сучасні напрями оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібно торгівлі на основі концепції маркетингу, в основі якої будуть відображені особливості маркетингового управління мережевим бізнесом у роздрібній торгівлі.

Слід відзначити, що концепція маркетингу вважає важливим фактором досягнення цілей підприємств роздрібно торгівлі саме визначення потреб споживачів і задоволення цих потреб ефективнішими і продуктивнішими методами, сучасними інноваціями в роздрібній торгівлі.

Запроваджуючи оптимізацію інфраструктурного розвитку роздрібно торгівлі на основі концепції маркетингу, підприємства роздрібно торгівлі орієнтуються передусім на задоволення потреб певної групи споживачів, для чого постійно проводять маркетингові дослідження ринку, аналіз і контроль маркетингової діяльності.

Мета статті. Метою статті є визначення тенденцій інфраструктурного розвитку роздрібно торгівлі, розроблення моделі просторового розміщення об'єктів

торгівлі з урахуванням інфраструктурної компоненти з метою оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібно торгівлі на основі концепції маркетингу та розроблення запропонованих напрямів оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібно торгівлі на основі концепції маркетингу.

Виклад основного матеріалу. У результаті різкого переходу від соціалістичної системи господарювання до капіталістичної у черговий раз виникла проблема розроблення економічної стратегії розвитку країни. Ретроспективний аналіз теорій економічного росту показує, що проблема вибору й визначення довгострокової перспективи розвитку відтворювальних процесів ніколи не була простою.

Потреба в теоретико-методологічних розробках питань подібного характеру постійно зростає й дуже важлива для стратегії розвитку вітчизняного бізнесу. Актуальність цих питань особливо затребувана в умовах бурхливої глобалізації світової економіки, коли боротьба з нею або стримування її стає безперспективною і безглуздою справою. Усе це приводить до істотних змін у характері й умовах функціонування всіх галузей національної економіки, у тому числі й торгівлі.

Торгівля піддається процесам глобалізації, що викликає якісні й кількісні зміни в системі організації й управління торговельним бізнесом. Це є результатом дії таких факторів, як:

- збільшення розмірів й складності функціонування торговельних структур;
- розширення й поглиблення суспільного й міжнародного поділу праці;
- формування єдиного відтворювального процесу на новій інформаційній основі;
- розвиток адаптаційних механізмів в умовах конкурентного середовища, що динамічно розвивається в глобальному векторі, з елементами жорсткої фінансової монополізації ринку й панування глобальних інноваційних інформаційних технологій.

Досліджувати вплив таких змін на процеси розвитку торгівлі за допомогою традиційної методології пізнання неможливо, тому що основою її виступає диференціація й спеціалізація знань про об'єкт, тоді як глобальні процеси вимагають їхньої інтеграції. Якщо традиційна методологія оцінки змін в об'єктах проводиться з позицій морфологічного редукціонізму, то зміни, що відбуваються, необхідно оцінювати з позиції цільового релятивізму й холізму.

Потрібні перетворення в методології й методиці формування оптимальних динамічних систем

розвитку торгівлі, що дасть змогу не протиставляти реінжиніринг – інжинірингу, еволюційність – революційності розвитку, а знайти баланс між ними, виходячи із прийнятої стратегії економічного розвитку країни. Дослідження цих проблем вимагає пошуку нового інструментарію, що сприяє розгляду торгівлі як відкритої системи, описуючи відповідним чином її склад, структуру, внутрішні відносини, процеси організації обміну з навколишнім середовищем, зокрема інфраструктурними підсистемами [2, с. 44].

У сучасних умовах у сфері маркетингу в роздрібній торгівлі відбуваються процеси диференціації системи маркетингу і диверсифікації функцій маркетингової діяльності в усіх ланках створення цінності для споживача, що включає в себе виробництво, рух товару від виробника до оператора роздрібної торгівлі, раціональне ресурсовикористання, інформаційне забезпечення процесу купівлі-продажу товару й економічного виміру витрат їхніх результатів [3, с. 69–75].

Ці фактори створили умови для формування основних напрямів удосконалення та оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібної торгівлі. Для ефективного виконання цих напрямів необхідно розробити модель просторового розміщення інфраструктурних об'єктів роздрібної торгівлі з метою підвищення економічного і соціального ефекту від упровадження заходів оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібної торгівлі (рис. 1).

У статті наведена модель просторового розміщення інфраструктурних об'єктів роздрібної торгівлі з метою оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібної торгівлі на основі концепції маркетингу з урахуванням характеристик процесу маркетингового управління розміщенням роздрібної торговельної організації.

Елементами пропонованої моделі виступили:

- маркетингова оцінка просторової локалізації попиту та пропозиції на ринку роздрібних послуг;
- діагностика показників, що характеризують інфраструктурні об'єкти як елементи роздрібної торговельної мережі;
- сегментація й кластеризація територій для підвищення ефективності просторового розміщення об'єктів інфраструктури.

Резюмуючи тенденції розвитку роздрібних мереж, можна дійти таких висновків:

- неминучий територіальний розвиток на ринку продовольчого ритейлу, заснований на ідеї полікре-одичності;
- недовік торгових площ робить найбільш привабливими інвестиції в торговельну нерухомість;
- у периферійних регіональних центрах через відсутність дозвільної інфраструктури отримали популярність місця покупок і одночасно розваг: шопінг став способом проведення дозвілля, він безпосередньо пов'язаний із зростанням доходів населення;
- мережеві формати запропонували високий рівень торгового сервісу, що забезпечує життєву кальку, шопінг вихідного дня;
- мережеві структури, використовуючи ефект масштабу, мають можливість укласти договори з виробниками на поставку індивідуального (ексклюзивного) асортименту;
- у регіонах відбувається формування торгового бренду ритейлівських компаній, у межах якого йде капіталізація довірчих взаємин між мережевою структурою і споживачем;
- для просування і реалізації товарів мережеві компанії розробляють комунікаційні програми залучення клієнтів, що базуються на констатації реальності того, що сучасне перенасичення інформаційного поля масовими рекламними і PR-акціями.

Враховуючи низку чинників, які суттєво впливають на інфраструктурний розвиток роздрібної торгівлі на основі концепції маркетингу, запропонуємо напрями оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібної торгівлі (рис. 2) [4, с. 37–47; 5, с. 34–40].

Запропоновані напрями оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібної торгівлі на основі концепції маркетингу засновані на системному підході, який реалізовано під час аналізу інфраструктури роздрібної торгівлі як підсистеми споживчого ринку через врахування місця і ролі товарообмінних процесів у макропараметрах економічного розвитку (ВВП, зайнятість).

Також важливим фактором системного підходу, який реалізовано під час аналізу інфраструктури роздрібної торгівлі, є виконання ролі малих

Рис. 1. Модель просторового розміщення інфраструктурних об'єктів роздрібної торгівлі

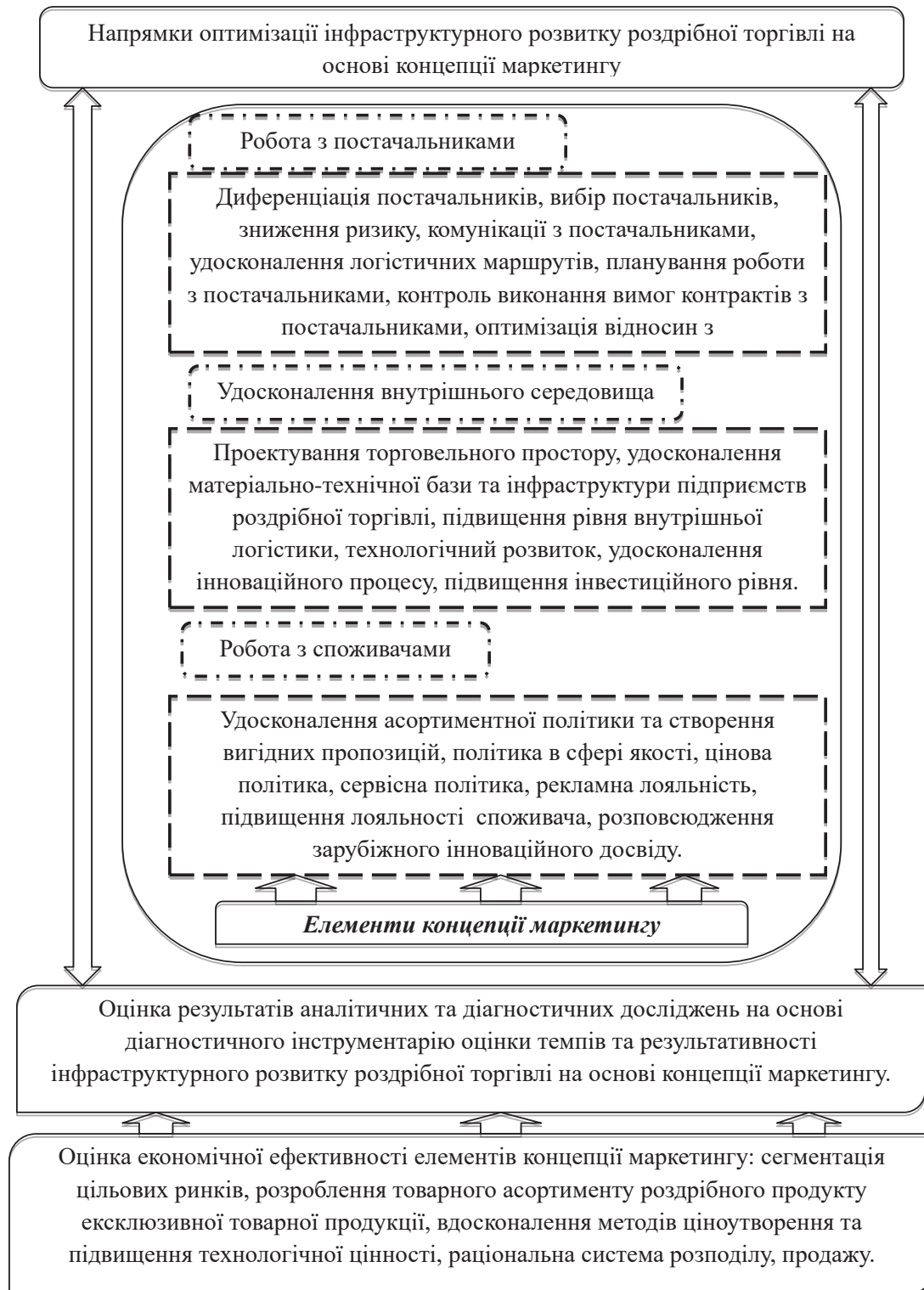

Рис. 2. Напрямки оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібно́ї торгівлі на основі концепції маркетингу

підприємств, що забезпечують процеси і функції інфраструктурного характеру, а також інтересів населення, яке має потреби, що не володіють властивістю взаємозамінності і певною мірою зумовлені місцем проживання.

Висновки. У статті автором запропонована модель просторового розміщення інфраструктурних об'єктів роздрібно́ї торгівлі з метою оптимізації інфра-

структурного розвитку роздрібно́ї торгівлі на основі концепції маркетингу з урахуванням характеристик процесу маркетингового управління розміщенням роздрібно́ї торговельної організації.

Також запропоновані напрямки оптимізації інфраструктурного розвитку роздрібно́ї торгівлі на основі концепції маркетингу, засновані на системному підході, який реалізовано під час аналізу інфраструктури

роздрібної торгівлі як підсистеми споживчого ринку через врахування місця і ролі товарообмінних процесів в умовах економічного розвитку.

Використання принципів та інструментів діагностики в умовах інфраструктурного забезпечення розвитку роздрібної торгівлі можна вважати напрямом подальших ґрунтовних розробок на основі синтезу системного, синергетичного та процесного підходів.

Список використаних джерел:

1. Бугріменко Р.М. Сутність маркетингового управління розвитком роздрібних мереж. *Стратегічний маркетинг споживчого ринку: проблеми і тенденції в умовах турбулентності : праці міжнар. наук.-практ. конф., м. Ялта, 1–6 жовтня 2013 р. Ялта, 2013. С. 32–37.*
2. Багієв Г.Л. Маркетинг. / Г.Л. Багієв, В.М. Тарасевич, Х. Анн. СПб.: Питер, 2007. 703 с.
3. Проскурніна Н.В. Еволюція концепцій маркетингу роздрібної торгівлі. *Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова*. 2018. Т.23. Вип.4(69). С.69–75.
4. Бугріменко Р.М. Проблеми інфраструктурного розвитку роздрібної торгівлі: зарубіжний досвід. *Науковий економічний журнал «Інтелект XXI»*. 2014. №4. С.37–47.

5. Чорна М.В. Концепція управління конкурентоспроможністю підприємств роздрібної торгівлі. *Економіка АПК. Агроекономіка*. Вип. 20. 2010. С.34–40.

References:

1. Buhrimenko R.M. (2013) Sutnistj marketynghovogho upravlinnja rozvytkom rozdribnykh merezh [Essence of marketing management of retail network development]. *Strategic consumer market marketing: problems and trends in turbulence: collection of materials international sciences practice conf.* pp. 32–37 .
2. Bahyev H. L., Tarasevych V.M., Ann Kh. (2007). Marketynh [Marketing]. SPb. : Peter, P. 703.
3. Proskurnina N.V. (2018) Evoljucija koncepcij marketynghu rozdribnoji torghivli [Evolution of Retail Marketing Concepts]. *Bulletin of ONU Mechnikov*. vol. 23. no. 4(69). P. 69–75.
4. Buhrimenko R.M. (2014) Problemy infrastrukturnogho rozvytku rozdribnoji torghivli: zarubizhnyj dosvid [Problems of Retail Infrastructure Development: Foreign Experience]. *Scientific Economic Journal «Intellect XXI»*. no. 4. P. 37–47.
5. Chorna M.V. (2010) Koncepcija upravlinnja konkurentospromozhnistju pidpryjemstv rozdribnoji torghivli [The Concept of Managing the Competitiveness of Retail Enterprises]. *Economics of AIC. Agro-world*. no. 20. P. 34–40.

УДК: 330.341:330.322

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-16>

Волощук К.Б.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки, підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Подільського державного аграрно-технічного університету

Волощук В.Р.

кандидат економічних наук,
керівник навчально-методичного центру забезпечення якості вищої освіти
Подільського державного аграрно-технічного університету

Кацан А.М.

кандидат економічних наук, начальник відділення
Хмельницької філії АТ «Укресімбанк»

Voloshchuk Kateryna

Dr. Sc. (in Economics), Professor,
Head of the Department of Economics, Entrepreneurship, Trade and Stock Exchange
of State Agrarian and Engineering University in Podilya

Voloshchuk Vitaliy

PhD, Head of the Higher Education Quality Assurance Center
of State Agrarian and Engineering University in Podilya

Katsan Andriy

PhD, Head of Khmelnytsky Branch of JSC Ukreximbank

ТЕНДЕНЦІЇ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

TRENDS FOR FOREIGN INVESTMENT OF AGRARIAN ECONOMY SECTOR ENTERPRISES

Доведено необхідність перерозподілу інвестиційних ресурсів на користь нарощування обсягів та випуск продукції з доданою вартістю, цифровізації економіки й активізації використання ІТ-технологій, активізації інноваційної діяльності підприємств, розгортання сучасних науково-технологічних систем, наукомістких галузей, впровадження прогресивних технологій. Визначено, що сьогодні найгострішими проблемами для іноземних інвесторів залишаються захист своїх прав та легкість ведення бізнесу, тому зусилля держави слід спрямувати на вирішення проблем формування сприятливого бізнес-середовища, збільшення обсягів інвестицій в аграрну сферу, стабілізацію джерел та оптимізацію структури капіталу, забезпечення ефективного розподілу вкладень на формування активів аграрних товаровиробників за їхніми розмірами.

Ключові слова: іноземні інвестиції, тенденції, інновації, підприємства, привабливість, комерціалізація, ефективність, логістика, успіх.

Доказана необходимость перераспределения инвестиционных ресурсов в пользу наращивания объемов и выпуска продукции с добавленной стоимостью, цифровизации экономики и активизации использования ИТ-технологий, активизации инновационной деятельности предприятий, развертывания современных научно-технологических систем, наукоемких отраслей, внедрения прогрессивных технологий. Определено, что в настоящее время наиболее острыми проблемами для иностранных инвесторов остаются защита своих прав и легкость ведения бизнеса, поэтому усилия государства следует направить на решение проблем формирования благоприятной бизнес-среды, увеличение объемов инвестиций в аграрную сферу, стабилизацию источников и оптимизацию структуры капитала, обеспечение эффективного распределения вложений на формирование активов аграрных товаропроизводителей по их размерам.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, тенденции, инновации, предприятия, привлекательность, коммерциализация, эффективность, логистика, успех.

The purpose of this article is to summarize trends and identify opportunities for enhancing foreign investment by agricultural sector enterprises. In the course of the research, general scientific and special methods were used, in particular: systematic analysis – to summarize tendencies and to identify opportunities for activation of foreign

investment of enterprises of the agricultural sector of the economy; abstract-logical and graphic – in the formation of conceptual bases of enterprise investment, statistical – the study of the dynamics, structure of foreign investment in enterprises of the agricultural sector of the economy. The ways of solving the existing problems of foreign investment of agricultural enterprises are suggested. The dynamics of foreign direct investment in agriculture for the period from 2010 to 2018 is analyzed. It is concluded that foreign investors are interested in the enterprises that can provide the return of invested capital in a short time with the highest profit. Against this background, more promising in the Ukrainian economy for them is not agricultural production but processing. Today, the focus is on the need to diversify the sources of investment support for the agricultural sector. The strategic orientation of attracting foreign investments in the agrarian sector of the Ukrainian economy is substantiated. It is concluded that the lack of confidence of foreign investors in Ukraine and the high level of investment risk cause a low level of investment income, and the investment climate, in turn, directly affects the main indicators of socio-economic development. The necessity of redistribution of investment resources in favor of increasing volumes and production of value added products, digitalization of economy and activation of use of IT technologies, activation of innovative activity of enterprises, deployment of modern scientific and technological systems, science-intensive industries, introduction of advanced technologies have been proved. It is determined that at present the most pressing problem for foreign investors remains the protection of their rights and the ease of doing business. Therefore, the efforts of the state should be directed to solving the problems of creating a favorable business environment, increasing the volume of investments in the agricultural sector, stabilizing sources and optimizing capital structures, ensuring efficient distribution of investments in the formation of assets of agricultural producers by their size. Determining the trends of foreign investment in the development of enterprises in the agricultural sector has further developed; conceptual principles of investment have been formed taking into account the impact of the current global economic recession. The results of the study can be used to expand the base, diversify sources and increase the volume of foreign investments with the introduction of the land market, stimulate innovation activity of enterprises, whose main priorities should be the mobilization and realization of internal factors to ensure production efficiency. The need to study this strategic problem of intensifying foreign investment is conditioned by the fact that its successful solution will have a positive impact on the overall situation and further success in the world market of enterprises of the domestic agricultural sector of the economy.

Keywords: foreign investments, tendencies, innovations, enterprises, attractiveness, commercialization, efficiency, logistics, success.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування конкурентоспроможного сільськогосподарства вимагає якісних перетворень, мобілізації всіх ресурсів, ефективного використання національних конкурентних переваг, залучення іноземних інвестицій. Як свідчить світовий досвід, іноземні інвестиції сприяють модернізації, забезпечують доступ до сучасних технологій не тільки у виробництві, а й у менеджменті, що є важливим чинником розвитку ринкових форм і методів господарювання, реалізації продукції та її просування на зовнішні ринки; забезпечують потребу у необхідних ресурсах, сировині та продукції, сприяють розвитку ринків, активізації інноваційної діяльності; стимулюють розвиток економічно ефективних і конкурентоспроможних експортерів. Іноземні інвестиції за ефективного їх використання здатні забезпечити необхідні масштаби та темпи структурної перебудови вітчизняного сільськогосподарства в систему міжнародного поділу праці. У сучасних умовах глобалізації світової економіки обсяги прямих іноземних інвестицій є також одними з показників ступеня інтеграції країни у світову економіку. Важливим є формування науково обґрунтованої, цілеспрямованої інвестиційної політики, яка б за своєю логікою та принципами сприяла розвитку та забезпеченню конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Відомий гарвардський учений-економіст М. Портер стверджує, що єдиним та найбільш потужним засобом для зміни цілей власників є створення діючих стимулів для довгострокових інвестицій в акції підприємства [1].

Згідно з чинним законодавством, інвестиційна діяльність може здійснитися за рахунок ресурсів інвестора: власних (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо); позичкових (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити); залучених фінансових коштів інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян і юридичних осіб); бюджетних асигнувань; безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян [2].

Учені-економісти та фахівці фінансового менеджменту [3; 4, с. 122–131; 5; 6, с. 61–67] наголошують на тому, що серед джерел інвестиційного забезпечення агропромислових підприємств основне та домінуюче значення повинні мати власні джерела, основним із яких є прибуток.

О.Є. Гудзь зазначає, що обмеженість власних та бюджетних коштів зумовлює те, що залучення інвестиційних банківських кредитів є об'єктивною необхідністю для розвитку агроформувань [7, с. 34–36].

Ю.О. Лупенко, П.А. Стецюк, А.В. Войтюк розглядали питання, пов'язані зі створенням вітчизняної системи земельно-іпотечного кредитування. Запропоновано застосовувати інтегральну нормативну систему з іпотечного кредитування сільськогосподарських підприємств, яка включає взаємопов'язані стандарти, що враховують ціну застави, іпотечний процент заповнення нерухомості, параметри кредиту, відсоток, доходи позичальників, ризиковість проєктів та часові обмеження [8].

В умовах глобалізації світової економіки А.О. Гуртовим досліджено механізми формування інвестиційного забезпечення корпоративізації капіталу

в аграрному секторі економіки. Зокрема, проаналізовано стан капіталізації корпоративних суб'єктів господарювання на міжнародних фондових ринках, динаміку залучення ними інвестиційних ресурсів через емісію еврооблігацій, отримання кредитів від міжнародних фінансових і банківських інституцій, а також цільове фінансування за участі експортних кредитних агентств [9]. Дослідження теоретичних засад викликає потребу поглиблення трактування форм іноземного інвестування підприємств аграрного сектору економіки, особливо в умовах імовірного настання нової світової кризи та необхідності продовження наукових розвідок за даною проблематикою. Необхідність дослідження цієї стратегічної проблеми зумовлена тим, що її успішне вирішення позитивно вплине на загальний стан та подальший успіх на світовому ринку вітчизняного аграрного сектору економіки.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є узагальнення тенденцій і визначення можливостей активізації іноземного інвестування підприємств аграрного сектору економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стимулювання вкладення власних коштів у довгострокові проекти підприємства є важливим як для розвитку окремих підприємств, так і для розвитку галузі та сільських територій у цілому. Опір на власні кошти стосується підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, у тому числі й у сільському господарстві. Безумовно, основним показником діяльності підприємства в ринковій економіці є прибуток, а його очікування спонукає підприємства здійснювати нововведення. У прибутку відображаються фінансові результати діяльності підприємства та ефективність використання його ресурсів. Але необхідно враховувати, що динаміка тотального домінування власних коштів підприємств у структурі джерел фінансування інвестицій в основний капітал ставить розвиток підприємств у залежність від їх прибутковості. До того ж власні кошти є джерелом капіталовкладень передусім для простого відтворення основного капіталу.

За результатами проведених нами досліджень встановлено, що власні кошти підприємств були основним джерелом капітальних інвестицій за 2018 р. і становили 71% у структурі від загальної кількості. Незначною є питома вага кредитів банків та інших позик на рівні 8%, наполовину менше виділено коштів із місцевого і держбюджету. Така структура власних і залучених та запозичених коштів указує на розбалансованість сектору банківських послуг і незначну підтримку з боку держави та на місцях. Варто відзначити, що власні кошти обмежені та загалом навіть не завжди дають змогу задовольняти поточні потреби підприємств, а для розвитку необхідні додаткові інвестиційні джерела надходжень, серед яких – іноземні інвестори, банки, держава, венчурні й інші державно-приватні фінансові структури та повноцінне функціонування фондового ринку. Важливу роль відіграють специфіка та закритість агробізнесу через обмежені можливості та нерівноправність доступу до використання сторонніх коштів.

Отже, основним джерелом інвестиційного забезпечення підприємств виступають власні кошти підприємств у вигляді нерозподіленого прибутку та амортизації. Проведення модернізації, технічного переоснащення, реконструкції, розширеного відтворення; підвищення конкурентоспроможності продукції необхідне з метою зростання доходів підприємства, а тому власних коштів недостатньо для задоволення зростаючих інвестиційних потреб.

Одним із ключових завдань інвестиційної політики сільськогосподарських підприємств є адаптація сучасної моделі інвестування до існуючих умов ринкової економіки. Загальновідомо, що, крім власних коштів, джерелами інвестиційних ресурсів агропромислових підприємств є залучені та запозичені кошти. Для сталого розвитку підприємств аграрного сектору економіки необхідно створити сприятливі умови залучення інвестиційних ресурсів та відповідного державно-приватного фінансування інвестиційних проектів, запровадити додаткові заходи залучення іноземних інвестицій. Активізація та збільшення обсягів інвестування можливі через надання державою пільг; впровадження досягнень передового вітчизняного і світового досвіду форм і джерел на основі взаємовигідних умов для іноземних інвесторів та підприємств з іноземними інвестиціями; підвищення привабливості й ефективності функціонування вітчизняних та іноземних інвесторів шляхом удосконалення нормативно-правової бази в країні.

Іноземні інвестиції як частина залученого сукупного іноземного капіталу на макrorівні, задіяні в процесах економічних перетворень, можливі за надходжень ПІІ у вигляді матеріальних активів, передових технологій, ноу-хау, патентів. За рахунок прямих іноземних інвестицій відбувається зростання валових інвестицій, що стає унікальною можливістю одночасного збільшення фінансування та зменшення зовнішньої заборгованості.

Слід відзначити певні особливості проектів із залучення іноземних інвестицій. Зокрема, іноземний інвестор, приймаючи рішення, має певні вимоги щодо розвитку і потужності підприємства, енергозбереження, превентивних екологічних заходів, впливає на зайнятість, осучаснення виробництва та конкурентоспроможність продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Україна має потенціал та вільні інвестиційні зони для іноземного інвестора, що підтверджують дані про прямі іноземні інвестиції у цілому та аграрний сектор України за 2010–2018 рр., які наведено в табл. 1.

Як видно з даних табл. 1, за аналізований період обсяги ПІІ у цілому по Україні зменшилися на 19%, а у сільське та рибне господарство – майже на 10%. Отже, можна відзначити тенденцію відтоку іноземного капіталу загалом та з галузі зокрема. Обсяг прямих іноземних інвестицій у сільське господарство України на кінець 2018 р. становив 578,6 млн. дол. США, а їх частка в загальних обсягах ПІІ зросла на 0,1% і становить 1,8%. Але навіть ці невеликі кошти є вагомим для розвитку галузі.

Отже, пряме іноземне інвестування (ПІІ) доречно розглядати як додаткове джерело інвестицій, але проблема залучення іноземних інвестицій є актуальною

Таблиця 1

Прямі інвестиції в аграрний сектор економіки України, млн дол. США

	Обсяги на 1 січня									Відхилення 2018 р. до 2010 р., в.п.
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Усього	38992,9	45370,0	48197,6	51705,3	53704,0	38356,8	32122,5	31230,3	31606,4	81,0
Сільське, лісове та рибне госпо- дарство	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	617,0	502,2	586,2	578,6	90,6
Структура	1,7	1,6	1,5	1,4	1,4	1,6	1,6	1,9	1,8	0,1

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [10]

через дефіцит власних фінансових ресурсів, зменшення обсягів залучених іноземних прямих і портфельних інвестицій як джерел фінансування, які дають можливість покривати тимчасові розриви потреб у коштах виробників сільськогосподарської продукції.

Потенційні інвестори з економічно розвинутих країн мають певні обмеження, оскільки більшість напрямів інвестування зайнято, а тому закономірно відбувається процес постійного пошуку вільних ніш інвестування. Проведемо аналіз залучення прямих іноземних інвестицій із регіонів світу (табл. 2).

Аналіз даних табл. 2 підтверджує загальну тенденцію до зменшення надходження іноземних інвестицій та різновекторність процесів інвестування, які до 2014 р. зростали, а потім зменшувалися. Найбільш суттєві скорочення відбулися з Європи та Америки, а зросли надходження з Африки, Австралії та Океанії, але питома вага останніх несуттєва, що незначно

вплинуло на загальну траєкторію змін. Уважаємо, що тут зіграли роль військово-політична ситуація, втрата територій, нестабільна макроекономіка, які негативно вплинули на інвестиційну привабливість України.

Слід відзначити, що прямих іноземних інвестицій залучено на суму 31606,4 млн. дол. США з понад 76 країн світу. Структуру прямих інвестицій подамо на рис. 1, з якого наглядно видно, що Європа й Азія є регіонами, які інвестують в економіку України, – відповідно 57% та 33% від загального обсягу інвестованих коштів. Інвестиційні ресурси з Америки займають 9%, а на Африку припадає лише 1%.

Детальніше розглянемо інвестиції з Європи в розрізі країн за 2018 р., що показано на рис. 2. Найбільшим інвестором країни, як і протягом останніх років, залишається Кіпр – 8932,7 млн. дол. США. Але розглядати Кіпр як реального інвестора все ж не варто, адже ця країна є вільною економічною зоною, через

Таблиця 2

Динаміка прямих іноземних інвестицій по регіонах світу, млн дол. США

	Обсяги на 1 січня									Відношення 2018 р. до 2010 р., %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Усього	38992,9	45370,0	48197,6	51705,3	53704,0	38356,8	32122,5	31230,3	31606,4	81,1
Європа	25997,9	31182,9	30687,6	29690,4	28504,0	20581,5	17033,8	17110,6	17724,5	68,2
Америка	3171,8	3196,5	3386,2	4516,6	5317,9	4128,7	3530,1	3360,7	2898,6	91,4
Азія	9325,2	10474,7	13593,8	16945,1	19110,7	13012,3	11002,8	10180	10372,5	111,2
Африка	85,2	85,5	85,8	110,1	322,4	205,7	133,1	143,7	159,8	187,6
Австралія і Океанія	24,30	45,60	47,40	49,70	55,40	37,40	25,20	42,80	44,10	181,5

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

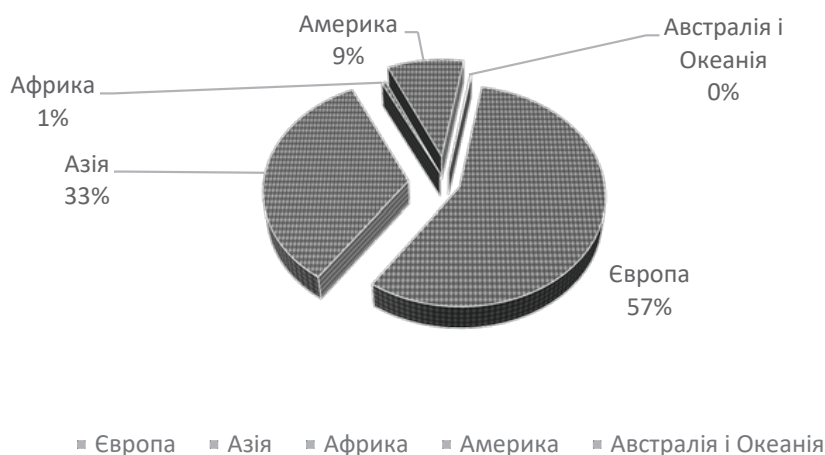

Рис. 1. Структура прямих іноземних інвестицій за регіонами світу, %

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України

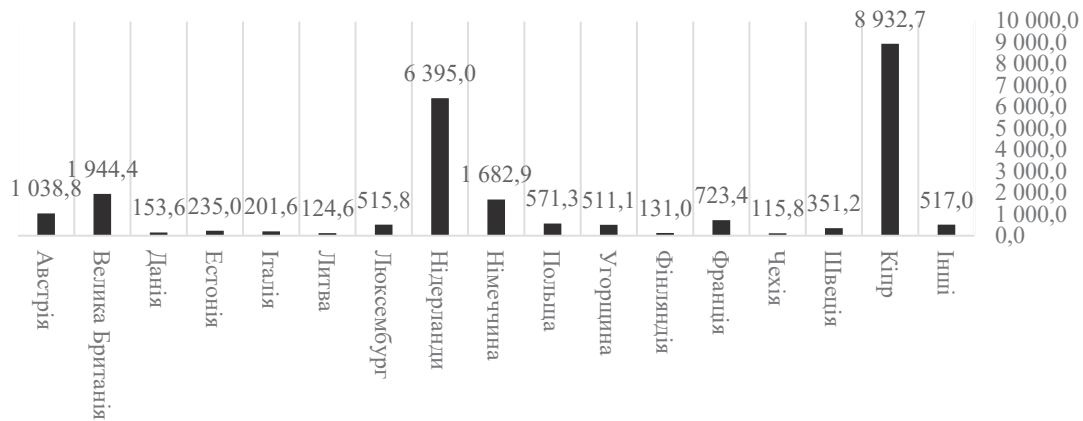

Рис. 2. Прямі інвестиції з країн ЄС в економіці України в 2018 р., млн. дол. США

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України

яку є можливість ухилятися від сплати податкових платежів. Тож переважаюча частина інвестиційних коштів, які надходять із даної країни, є власними коштами внутрішніх інвесторів, які вони попередньо штучно вивели з України. Друге місце за обсягом інвестованих коштів займають Нідерланди – 6 395 млн. дол. США, далі – Німеччина – 1 682,9 млн. дол. США та Велика Британія – 1 944,4 млн. дол. США.

Для стабільного та подальшого розвитку агропромисловим підприємствам потрібна мобілізація в першу чергу внутрішніх чинників забезпечення ефективності виробництва, серед яких – уведення практики оптимальних розмірів земельних угідь, що дасть змогу забезпечити раціональніше використовувати виробничий потенціал та ефективніше застосовувати сучасні агротехнології; диверсифікація виробничої діяльності відповідно до спеціалізації через розроблення оптимальної програми виробництва основних видів продукції; інтеграція та кооперація виробничої діяльності, що дасть змогу вирішити маркетингові та логістичні проблеми діяльності в питаннях матеріально-технічного і технологічного забезпечення виробництва продукції.

Для поліпшення розвитку інвестиційної діяльності підприємств необхідно: вдосконалювати нормативно-правову базу щодо регулювання інвестиційної діяльності; забезпечувати рівність між надходженням та використанням інвестиційних ресурсів для всіх за розмірами підприємств; стабілізувати інвестиційно привабливий імідж; співпрацювати державним органам влади та структурам бізнесу для планування інвестиційних проєктів.

Слід зауважити, що підприємства аграрного сектору економіки України не повинні орієнтуватися лише на зарубіжні джерела інвестування, але за умови їх обґрунтованого й раціонального використання навіть незначні надходження сприятимуть поживленню виробництва. Вважаємо, що розвиток підприємств можливий за рахунок перерозподілу власних і залучених інвестиційних ресурсів на користь нарощування обсягів та випуск продукції з доданою вартістю, цифровізації економіки, активізації інноваційної діяльності підприємств, розгортання сучасних науково-технологічних систем.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Тенденції щодо скорочення інвестицій є досить значними, що, своєю чергою, засвідчує високу ризиковість інвестиційних вкладень в економіку України. Дана ситуація спричинена невідповідністю нормативно-правової бази країни та негативно впливає на інвестиційну репутацію країни у цілому. Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що Україна має досить незначну привабливість на ринку інвестицій, проте є позитивні зрушення, які дають змогу бути в тренді інвестиційних процесів та інтегруватися у світове господарство, однак постійні порушення макроекономічної стабільності і скорочення зовнішніх інвестицій негативно впливають на економіку України.

У процесі досліджень установлено, що на розвиток аграрної сфери впливає не лише обсяг інвестицій, а й сталість інвестиційних процесів та їхні якісні характеристики. Зокрема, міцним взаємозв'язком характеризуються показники сталості капітальних інвестицій, автономії джерел фінансування та розподілу залучених коштів в активах між оборотними й основними засобами, матеріальними і нематеріальними активами та показники сталості обсягів й ефективності виробництва продукції сільського господарства.

Це свідчить про необхідність збільшення обсягів інвестицій в аграрну сферу, потребу стабілізації джерел та оптимізації структури капіталу, забезпечення ефективного розподілу вкладень на формування активів аграрних товаровиробників за їх розмірами. Отже, дані тенденції є цілком прийнятними, оскільки факт отримання прибутку дає змогу спрямовувати фінансові ресурси у капітальні інвестиції, а досягнення зазначеного результату значною мірою залежить від стійкості фінансового стану національних підприємств.

Бібліографічний список:

1. Портер М. Конкуренция / пер. с англ. О.Л. Пилявского. Москва : Вильямс, 2005. 608 с.
2. Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні». URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12> (дата звернення: 21.03.2020).
3. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента. Киев : Эльга-Н, Ника-центр, 2001. 432 с.

4. Майорова Т.В. Формування інвестиційних ресурсів в Україні. *Фінанси, облік і аудит*. 2010. № 15. С. 122–132.
  5. Павлюк А.П., Медведкова Н.С. Щодо особливостей та напрямів стимулювання інвестиційної діяльності підприємств у післякризовий період. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1053> (дата звернення: 19.03.2020).
  6. Юхновський І. Джерела формування інвестиційного потенціалу економіки України. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 4(29). С. 61–67.
  7. Гудзь О.Є. Сучасний вимір інвестиційного кредитування агроформувань в умовах кризових дифузій економічного простору. *Економіка Крима*. 2009. № 27. С. 34–36.
  8. Лупенко Ю.О., Стецюк П.А., Войтюк А.В. Вітчизняний та зарубіжний досвід земельно-іпотечного кредитування. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 50 с.
  9. Гуторов А.О. Інвестиційне забезпечення корпоратизації капіталу в аграрному секторі економіки. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 64 с.
  10. Капітальні інвестиції. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.12.2019).
- References:**
1. Porter, M. (2005). *Konkurentsia* [Competition]. Moscow: Vilyams. (in Russian).
  2. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst inozemnykh investytsii na Ukraini» [Law of Ukraine «On Protection of Foreign Investments in Ukraine»]. Available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1540%D0%B0-12> (accessed: 21.03.2020). (in Ukrainian)
  3. Blank, I.A. (2001). *Osnovy investitsionnogo menedzhmenta* [Fundamentals of Investment Management]. Kiev: Elga-N: Nika-Center. (in Russian)
  4. Maiorova, T.V. (2010). Formuvannia investytsiinykh resursiv v Ukraini [Formation of investment resources in Ukraine]. *Finance, accounting and auditing*. no. 15. pp. 122–132. (in Ukrainian)
  5. Pavliuk, A. P., Miedviedkova, N.S. (2020). *Shchodo osoblyvostei ta napriamiv stymuliuvannia investytsiinoi diialnosti pidpriemstv u pislakryzovyi period* [On the features and directions of stimulating the investment activity of enterprises in the post-crisis period]. Available at : <http://www.niss.gov.ua/articles/1053> (accessed: 19.03.2020). (in Ukrainian)
  6. lukhnovskyi, I. (2010). Dzherela formuvannia investytsiino-ho potentsialu ekonomiky Ukrainy [Sources of formation of investment potential of Ukrainian economy]. *Galician Economic Bulletin*. no. 4(29). pp. 61–67. (in Ukrainian)
  7. Hudz, O.Ie. (2009). Suchasnyi vymir investytsiino-ho kredytuvannia ahroformuvan v umovakh kryzovykh dyfuzii ekonomichnoho prostoru [Modern dimension of investment crediting of agro-formations in the conditions of crisis diffusion of economic space]. *Ekonomika Kryma: Nauchno-prakticheskiy zhurnal*. no. 27. pp. 34–36. (in Ukrainian)
  8. Lupenko, Yu.O., Stetsiuk, P.A., Voitiuk, A. V. (2015). *Vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid zemelnoipotechnoho kredytuvannia* [Domestic and foreign experience of land mortgage lending]. Kyiv: NNTs IAE. (in Ukrainian)
  9. Hutorov, A.O. (2019). *Investytsiine zabezpechennia korporatytsii kapitalu v ahromomu sektori ekonomiky* [Investment support for the corporatization of capital in the agricultural sector of the economy]. Kyiv: NNTs IAE. (in Ukrainian)
  9. Kapitalni investytsii [Capital Investments]. Available at : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 20.12.2019). (in Ukrainian)

УДК 330.341.1:338

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-17>

Волощук Ю.О.

доктор економічних наук, доцент,
директор навчально-наукового інституту дистанційної освіти
Подільського державного аграрно-технічного університету

Іванишин О.В.

аспірант
Національного університету біотехнологій і природокористування

Богачик С.В.

аспірант
Подільського державного аграрно-технічного університету

Voloshchuk Yuliia

Dr.Sc. (in Economics), Associate Professor,
Director of the Educational and Scientific Institute of Distance Education
of State Agrarian and Engineering University in Podilya

Ivanysyn Oleksandr

Postgraduate Student,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Bohachyk Serhii

Postgraduate Student,
State Agricultural and Engineering University in Podillya

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

IMPLEMENTATION OF THE ENTERPRISE INNOVATION DEVELOPMENT STRATEGY

Визначено принципи розвитку інноваційних підприємств як усебічної системи взаємодії всіх ланок підприємства на основі мотивацій керівництва з метою стимулювання залучення персоналу в інноваційний процес; активізації інноваційної діяльності на основі поглиблення самоорганізації, саморегуляції, динамічності, адаптивності та саморозвитку, постійного пошуку нових ідей, використання можливостей з ефектом не тільки для виробника та споживача, враховуючи їх вимоги і бачення шляхів удосконалення, посилення відповідальності за ефективність діяльності організації. Розкрито механізми мотивації, стимулювання інноваційних процесів, пошуку можливостей комерціалізації та інвестиційного забезпечення інноваційних розробок, використання ресурсів венчурного бізнесу, глобалізації інформаційних та економічних зв'язків науки і виробництва у бізнес-процесах використання інтелектуальної власності. Встановлено, що господарська активність може проявлятися у впровадженні сучасних інформаційних технологій, нового дизайну продукту, у новому процесі виробництва, у новому підході до маркетингу або в новій методиці підвищення кваліфікації працівників. Для цього проводяться капіталовкладення для підвищення кваліфікації та одержання знань (інтелектуальна складова), а також у фізичні активи.

Ключові слова: інновації, стратегія, підприємство, комерціалізація, ефективність, управління, механізм, алгоритм, альтернатива.

Определены принципы развития инновационных предприятий как всесторонней системы взаимодействия всех звеньев предприятия на основе мотиваций руководства с целью стимулирования привлечения персонала в инновационный процесс; активизации инновационной деятельности на основе углубления самоорганизации, саморегуляции, динамичности, адаптивности и саморазвития, постоянного поиска новых идей, использования возможностей с эффектом не только для производителя и потребителя, учитывая их требования и видение путей совершенствования, усиление ответственности за эффективность деятельности организации. Раскрыты механизмы мотивации, стимулирования инновационных процессов, поиска возможностей коммерциализации и инвестиционного обеспечения инновационных разработок, использования ресурсов венчурного бизнеса, глобализации информационных и экономических связей науки и производства в бизнес-процессах использования интеллектуальной собственности. Установлено, что

хозяйственная активность может проявляться во внедрении современных информационных технологий, нового дизайна продукта, в новом процессе производства, в новом подходе к маркетингу или в новой методике повышения квалификации работников. Для этого проводятся капиталовложения для повышения квалификации и получения знаний (интеллектуальная составляющая), а также в физические активы.

Ключевые слова: инновации, стратегия, предприятие, коммерциализация, эффективность, управление, механизм, алгоритм, альтернатива.

The purpose of the article is to deepen theoretical, methodical tools of mechanism formation, algorithm of development and substantiation of scenarios of implementation of innovative strategy. In the course of the research general and special methods were used, in particular: dialectical, system analysis – to form the mechanism, algorithm of development and implementation of the innovative strategy; abstract-logical and graphic – at justification of scenarios of implementation of innovative strategy of enterprises. The principles of development of innovative enterprises, as a comprehensive system of interaction of all units of the enterprise, based on the motivations of the management to stimulate the involvement of staff in the innovation process and activation of innovative activity on the basis of deepening of self-organization, self-regulation, dynamism, adaptability and self-development, constant search for new ideas, use of opportunities with effect not only for the producer and the consumer, taking into account their requirements and vision of ways of improvement, strengthening of responsibility for the efficiency of the organization's activity. The mechanisms of motivation, stimulation of innovative processes, search for opportunities for commercialization and investment support of innovative developments, use of resources of venture business, globalization of information and economic relations of science and production in business processes of use of intellectual property are revealed. It has further developed the definition of the essence of the innovation strategy as a basic management tool within the framework of ensuring the structure of the business process. Taking into account the influence of basic factors and peculiarities of practical activity of the enterprise at any stage of planning, production, implementation, consumption and provides an opportunity to monitor and control the level of achievement of certain missions and goals. It is established that economic activity can be manifested in the introduction of modern information technologies, new product design, in a new production process, in a new approach to marketing, or in a new method of training employees. For this purpose, investments are made to improve skills and knowledge (intellectual component), as well as in physical assets.

Keywords: innovation, strategy, enterprise, commercialization, efficiency, management, mechanism, algorithm, alternative.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Досягнення стабільності, підвищення конкурентоспроможності, отримання максимального ефекту за рахунок вірно сформованої стратегії підприємства є актуальною метою для більшості підприємств.

Вирішальними чинниками економічного зростання і конкурентоспроможності провідних країн світу є інноваційна активність суб'єктів науки і виробництва та безперервне інноваційно-технологічне оновлення усіх сфер суспільства. Характерними ознаками інноваційно активної економічної діяльності є синтез наукових і технічних знань, інтелектуалізація виробничої діяльності, інформаційно-комунікаційні технології, нематеріальні активи, виробничі кластери, ефективний і конкурентоспроможний бізнес. Інноваційно орієнтована економіка створює умови для людського розвитку і високих стандартів якості життя. Саме тому вибір засобів, алгоритмів та механізмів, які використовуються для забезпечення інноваційного розвитку, набуває великого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Трактуювання терміна «стратегія» різняться у різних дослідників. Так, А. Чандлер, досліджуючи це поняття, трактує стратегію як певний набір методів щодо розподілу ресурсів у часі за видами діяльності, а також як планування діяльності з урахуванням ризиків та на основі порівняння можливостей і наявних ресурсів організації, але основним моментом усе ж є визначення цілей. Він визначає стратегію як «...визначення основних довгострокових цілей та завдань підприємства, прий-

няття курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей» [1].

Організованим розподілом ресурсів для досягнення визначених цілей підприємства визначає стратегію А. Богданов під час вивчення питання управління науково-технічним прогресом на підприємстві [2].

Стратегією називає довгострокове планування та програму дій, які тривають протягом запланованого періоду, Б. Санто [3].

Окремі питання стратегічного управління інноваціями досліджувалися у роботах Б. Твісса [4], О.І. Амоші [5], Л.І. Федулової [6], М.В. Мартиненко [7] тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Часто дослідники переносять загальні підходи до формування стратегії на інноваційну стратегію, не враховуючи особливості інноваційної діяльності у цілому та особливості організації й управління інноваційною діяльністю агропромислових підприємств зокрема. Слід відзначити, що визначення і формування інноваційної стратегії розрізняються залежно від підходу, у межах якого дослідники намагаються вивчати інноваційну стратегію.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є визначення базових чинників, що впливають на процес формування інноваційної стратегії підприємства, і пропозиція концептуальної схеми формування в рамках процесного підходу, яка б допомогла в практичній діяльності підприємств з урахуванням особливостей здійснення інноваційної діяльності в конкретних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стратегія являє собою можливість для

підприємств маневрувати у власному оточенні. Близькими до такого визначення стратегії є підходи М. Портера [8] і П. Друкера [9], особливостями яких є різний ступінь управлінських впливів на суб'єкти економічної діяльності. П. Друкер, характеризуючи стратегічне управління, визначає стратегію як ретельно продуманий набір взаємопов'язаних правил і процедур, що дозволяють поступовий перехід від однієї до іншої стратегії [10].

І. Ансофф у праці «Стратегічне управління» стверджує: «За своєю сутністю стратегія є переліком правил для прийняття рішень, якими організація користується у своїй діяльності» [11]. Тобто він визначає стратегію як основний елемент системи, який формує та поєднує всі види діяльності організації.

Інноваційною стратегією можна назвати один із засобів досягнення головної цілі підприємства, що відрізняється певною новизною, яка може бути проявлена протягом усього процесу і виявлятися на будь-якій стадії планування, виробництва, реалізації, споживання.

Інноваційними цілями можуть бути створення нових продуктів, упровадження нових технологій, перехід на нові види сировини, реструктуризація підприємств тощо. Вибір цілей розвитку залежить від інноваційного потенціалу підприємства та інноваційно-інвестиційного клімату в країні. Інноваційні цілі є тим вектором розвитку, на основі якого формується інноваційна стратегія підприємства [12].

Інноваційна стратегія є базовим інструментом управління інноваційним розвитком сучасного агропромислового підприємства, яка забезпечує структурованість даного бізнес-процесу і дає можливість контролювати рівень досягнення визначених місії та цілей.

Основними завданнями стратегічного управління інноваційного розвитку підприємств виступають визначення можливостей досягнення мети; врахування можливостей і напрямів їх розвитку; планування процесів взаємодії із зовнішнім середовищем та корегування наявних ресурсів; моніторинг і моделювання зворотного зв'язку для оцінки необхідних змін у конкретній ситуації; обґрунтування сценаріїв розвитку та рекомендацій щодо зміни загальної стратегії [12].

Під час формування інноваційної стратегії в рамках процесного підходу, на нашу думку, доцільно визначити основні принципи, які мають бути покладені в основу її створення та повинні ґрунтуватися на комплексному вивченні основних аспектів функціонування підприємства і здійснюватися з урахуванням передумов, що забезпечують ефективне управління інноваціями, серед них: 1. Цілеспрямованість. 2. Системність. 3. Обмеженість ресурсів. 4. Комплексність. 5. Альтернативність. 6. Оптимальність. 7. Послідовність. 8. Керованість. 9. Гнучкість. 10. Ефективність.

На їх основі та з урахуванням виділених передумов сформовано механізм розроблення та реалізації інноваційної стратегії підприємства (рис. 1).

Узагальнюючи наявні визначення інноваційної стратегії розвитку, можна сформулювати таке її поняття: це система довгострокових планів, способів, норм та правил, інструментів, механізмів, сформованих під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, що відповідають визначеним місії і цілям та дають змогу раціонально розподіляти наявні, використовувати

нові ресурси між видами та напрямками діяльності, здійснювати фінансування та управління інноваційним розвитком підприємств і виявлятися на будь-якій стадії планування, виробництва, реалізації, споживання в умовах неоіндустріальної модернізації.

Схема формування та реалізації інноваційної стратегії складається з декількох етапів: визначення місії підприємства; визначення поточної системи цілей; оцінка зовнішнього середовища, внутрішніх можливостей та інноваційного потенціалу підприємства і виявлення потенційних можливостей його розвитку; вибір стратегічних пріоритетних напрямів розвитку підприємства; вибір та розроблення інноваційної стратегії; формування планів і програм; реалізація інноваційної стратегії; контроль, оцінка ефективності впровадженної інноваційної стратегії.

У наведеній схемі розкрито необхідність створення передумов вибору оптимального варіанту стратегії інноваційного розвитку підприємства, а саме оцінки екзогенного й ендогенного середовища, наявного інноваційного потенціалу.

Безпосередньо вибір інноваційної стратегії за визначеними напрямками залежить від якості проведення оцінки, що впливає на успіх підприємств на ринку. Слід відзначити, що стратегія підприємств як орієнтир на перспективу впливає на визначення напрямку та зумовлює заходи і програми розвитку.

Даний етап включає також перевірку відповідності вибраних пріоритетних напрямів упровадженій стратегії. Потрібно зауважити: якщо результати, отримані під час реалізації вибраної інноваційної стратегії, поліпшили стан підприємства і забезпечили його якісний розвиток, то можна вважати, що стратегія успішно реалізована. Якщо результати не сприяли досягненню вибраних пріоритетів, то необхідно поглибити аналіз, чому не використані можливості реалізації для виявлення причин відхилення, провести коригування визначених цілей, пріоритетних напрямів розвитку та вибраної інноваційної стратегії.

У ході дослідження також було сформовано алгоритм формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємства (рис. 2).

Як видно з рис. 2, за умови якщо технологічно, фінансово та з погляду виробничих процесів інноваційна ідея може бути виконана, то її можна використовувати в основі вибраної інноваційної стратегії та реалізувати відповідно до інноваційної програми.

Вибрана стратегія реалізується шляхом проведення стратегічного і поточного планування. Розроблення інноваційної програми конкретизує завдання для функціонуючих підрозділів підприємства за визначеними обсягами робіт та термінами виконання, уточнюються витрати для виконання запланованих заходів у встановлених межах. Реалізація інноваційної стратегії може бути відкоригована під час урахування змін, появи нової альтернативи розвитку та відхилення фактичних результатів діяльності від планованих.

Інноваційні стратегії з урахуванням їхніх особливостей є ефективним інструментом управління та створюють низку складних умов в управлінні організацією, а саме через підвищення:

— рівня невизначеності кінцевих результатів за строками, витратами, якістю й ефективністю, що

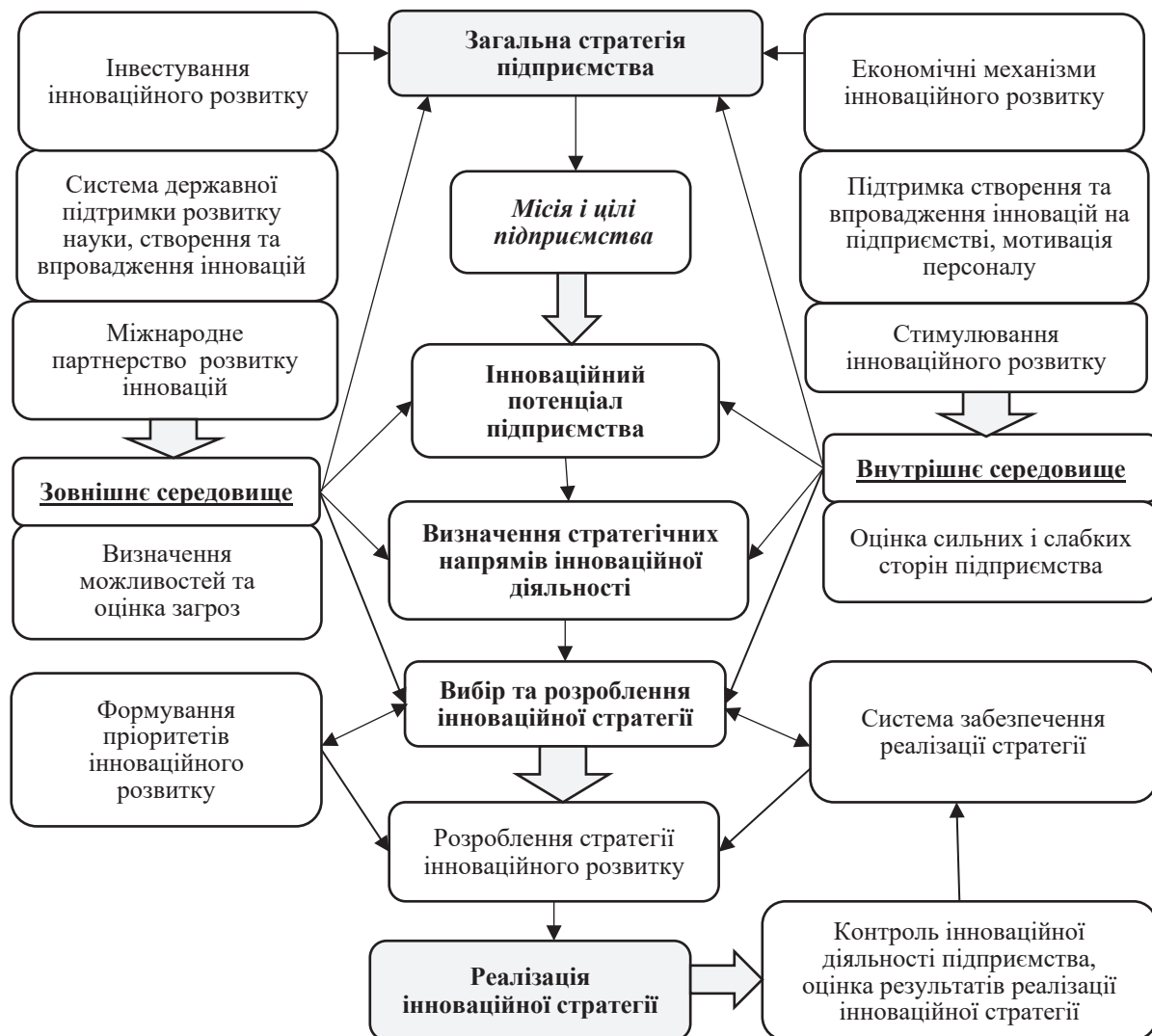

Рис. 1. Механізм формування інноваційної стратегії підприємства

Джерело: сформовано авторами

потребує розвитку такої специфічної функції, як управління інноваційними ризиками;

- інвестиційних ризиків проєктів, особливо довгострокових, що потребує пошуку більш ризикових інвесторів;
- збільшення потоку змін в організації, реалізація будь-якої інноваційної стратегії пов'язана з неминучістю перебудови (реструктуризації) організації, оскільки зміна в системі будь-якого елемента веде до змін стану всіх інших [12].

Слабкий ступінь адаптації до змін у вітчизняних агропромислових підприємств, недостатня інформованість про стан та зміни зовнішнього середовища, відсутність об'єктивної інформації про внутрішні чинники призвели до неготовності керівництва підприємств застосовувати методи стратегічного управління інноваційним розвитком та негативного ставлення до нього. Для вирішення таких проблем необхідним є дотримання вимог до стратегічного управління, таких як максимально повна інформованість про стан зовнішнього та внутрішнього середовища, досвід застосування планування, повне забезпечення ресурсами,

мотивація персоналу та його орієнтація на стратегічні інноваційні зміни в умовах неоіндустріалізації.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Узагальнення теоретичних підходів дало змогу окреслити принципи розвитку інноваційних підприємств як усебічної системи взаємодії всіх ланок підприємства на основі мотивацій керівництва з метою стимулювання залучення персоналу в інноваційний процес, активізації інноваційної діяльності, поглиблення самоорганізації, саморегуляції, динамічності, адаптивності та саморозвитку, постійного пошуку нових ідей, використання можливостей з ефектом не тільки для виробника, а й передусім для споживача, враховуючи їхні вимоги і бачення шляхів удосконалення, посилення відповідальності за ефективність діяльності організації.

Окрім аспекти стратегії інноваційного розвитку залишаються не визначеними, а саме механізми мотивації, стимулювання, державної підтримки інноваційних процесів, пошук можливостей комерціалізації та фінансового забезпечення інноваційних розробок, використання ресурсів венчурного бізнесу,

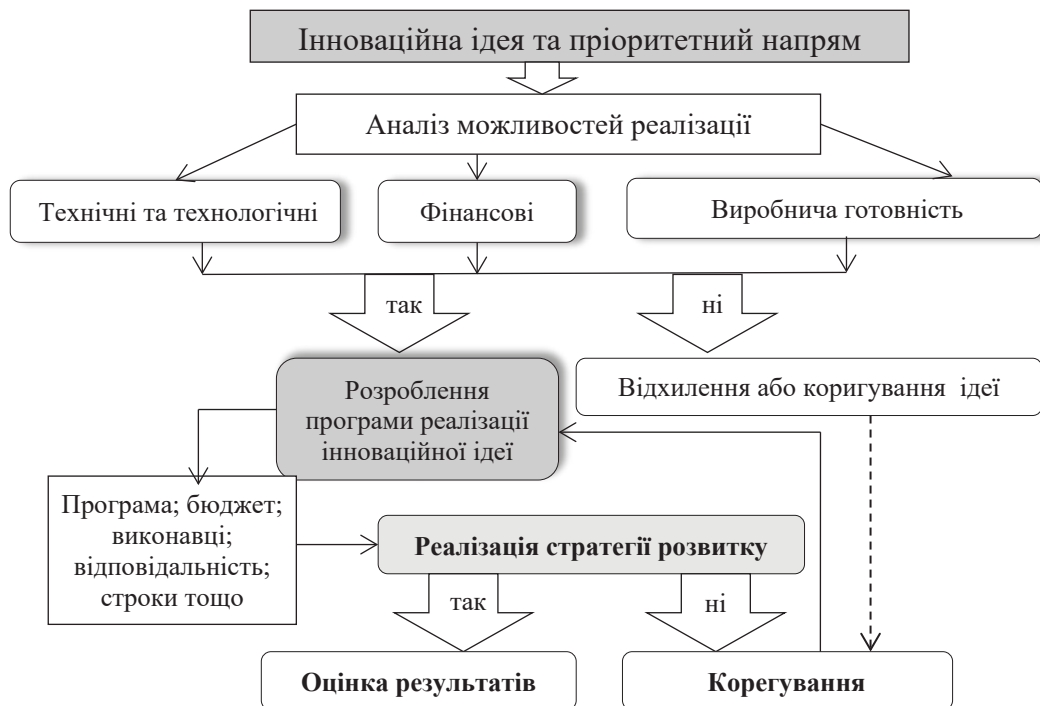

Рис. 2. Алгоритм формування та реалізації стратегії інноваційного розвитку

Джерело: сформовано авторами

глобалізація інформаційних та економічних зв'язків науки і виробництва у бізнес-процесах використання інтелектуальної власності. Господарська активність може проявлятися у впровадженні сучасних інформаційних технологій, нового дизайну продукту, у новому процесі виробництва, у новому підході до маркетингу або в новій методиці підвищення кваліфікації працівників. Для цього завжди проводяться капіталовкладення для підвищення кваліфікації та одержання знань (інтелектуальний складник), а також у фізичні активи з метою підвищення репутації торговельної марки продукту. Саме цим питанням буде приділено увагу в подальших дослідженнях.

Бібліографічний список:

1. Чандлер А. Стратегия и структура / пер. с англ. Москва : Мир, 1988. 464 с.
2. Богданов А.И. Стратегическое управление научно-техническим прогрессом на предприятии. Москва : ВАФ, 1991. 219 с.
3. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / пер. с англ. ; под ред. Б.В. Сазонова. Москва : Прогресс, 1990. 296 с.
4. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. Москва : Экономика, 1989. 281 с.
5. Амоша О.І., Землянкін А.І., Підоричева І.Ю. Удосконалення системи управління інноваціями як умова прискорення структурних реформ в Україні. *Економіка України*. 2015. № 9. С. 49–65.
6. Федулова Л.І., Фомова О.А. Теорія та практика формування інноваційної стратегії корпоративних структур : монографія. Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2009. 239 с.
7. Мартиненко М.В. Управління розвитком підприємства в умовах інноваційної знанієорієнтованої економіки. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2018. Вип. 94. С. 36–46.

8. Портер М. Стратегія конкуренції / пер. з англ. Київ : Основи, 1998. 390 с.
9. Друкер П. Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємництво / пер. з англ. В.С. Гуля. Київ : Україна, 1994. 319 с.
10. Друкер П. Управление, нацеленное на результат. Москва : Технологическая школа бизнеса, 1992. 192 с.
11. Ансофф И. Стратегическое управление : сокр. / пер. с англ. ; науч. ред. и авт. предисл. Л.И. Евенко. Москва : Экономика, 1989. 519 с.
12. Гаврилко П., Колодійчук А., Лалакулич М. Теоретичні засади та механізм формування стратегії інноваційного розвитку підприємств. *Світ фінансів*. 2012. № 1. С. 44–50.

References:

1. Chandler, A. (1988). *Strategiya i struktura* [Strategy and structure]. Moscow: Mir. (in Russian)
2. Bohdanov, A.Y. (1991). *Stratehicheskoe upravlenye nauchno-tekhnycheskym prohressom na predpriyatiy* [Strategic management of scientific and technological progress at the enterprise]. Moscow: VAF. (in Russian)
3. Santo, B. (1990). *Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya* [Innovation as a means of economic development]. Ed. B.V. Sazonova. Moscow : Progress. (in Russian)
4. Twiss B. (1989). *Upravlenie nauchno-tehnicheskimi novovvedeniyami* [Management of scientific and technological innovations]. Moscow: Ekonomika. (in Russian)
5. Amosha, O.I., Zemlyankin, A.I., Pidoricheva, I.U. (2015). *Udoskonalennia systemy upravlinnia innovatsiinykh yak umova pryskorennya strukturnykh reform v Ukraini* [Consciousness of the system of governance of innovations as well as accelerated structural reforms in Ukraine]. *Economy of Ukraine*. no. 9. pp. 49–65. (in Ukrainian)
6. Fedulova, L.I., Fomova, O. A. (2009). *Teoriia ta praktyka formuvannia innovatsiinoi stratehii korporatyvnykh struktur* [Theory and practice of formulating the innovative strategic corporate structures] : monograph. Khmel'nitsky : KhNU. (in Ukrainian)

7. Martynenko, M.V. (2018). Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva v umovakh innovatsiinoi znaniieorientoivanoi ekonomiky [Management of the development of business in the minds of the innovative knowledge of the economy]. *News of the Kharkiv National University of V.N. Karazina. series Economic.* no. 94. pp. 36–46. (in Ukrainian)
8. Porter, M. (1998). *Stratehiia konkurentsii* [Strategy of competition]. Kyiv : Osnovy. (in Russian)
9. Drucker, P. (1994). *Yak zabezpechyty uspih u biznesi: novatorstvo i pidpriemnytstvo* [How to ensure business success: innovation and entrepreneurship]. Kyiv: Ukraine. (in Ukrainian)
10. Drucker, P. (1992). *Upravlenie, natselennoe na rezultat* [Management focused on the result]. Moscow : Technological School of Business. (in Russian)
11. Ansoff, I. (1989). *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management] / scientific ed. and auth. foreword L.I. Evenko. Moscow : Economics. (in Russian)
12. Havrylko, P., Kolodiichuk, A., Lalakulych, M. (2012). Teoretychni zasady ta mekhanizm formuvannia stratehii innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv [Theoretical ambush that mechanism form the strategy of innovative development of enterprises]. *The world of finance.* no. 1. pp. 44-50. (in Ukrainian)

УДК 005.35:330.341.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-18>

Ворончак І.О.

кандидат економічних наук,
викладач кафедри економіки та менеджменту
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Voronchak Ivan

Candidate of Sciences (Economics),
Tutor of the Economics and Management Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЯМИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE INNOVATION MANAGEMENT OF A MODERN ENTERPRISE

У статті з'ясовано роль соціальної відповідальності бізнесу як необхідної складової частини системи управління інноваціями. Обґрунтовано вплив зацікавлених сторін підприємства на результативність його інноваційної діяльності та механізми взаємодії з ними. Визначено сутність соціальної відповідальності в управлінні інноваціями. Проаналізовано значення соціальної відповідальності як чинника формування інноваційної культури підприємства. Досліджено європейський та світовий досвід формування сприятливого середовища розвитку соціальної відповідальності бізнесу. Розроблено внутрішньоорганізаційний механізм забезпечення соціальної відповідальності в управлінні інноваціями. Запропоновано критерії оцінювання ефективності соціально відповідального інноваційного бізнесу на мікро- та макрорівні.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, управління інноваціями, відповідальні інновації, інноваційна культура, інноваційний ризик, стейкхолдери, сталий розвиток.

В статье определена роль социальной ответственности бизнеса как необходимой составляющей системы управления инновациями. Обосновано влияние заинтересованных сторон предприятия на результативность его инновационной деятельности и механизмы взаимодействия с ними. Определена сущность социальной ответственности в управлении инновациями. Проанализировано значение социальной ответственности как фактора формирования инновационной культуры предприятия. Исследован европейский и мировой опыт формирования благоприятной среды развития социальной ответственности бизнеса. Разработан внутриорганизационный механизм обеспечения социальной ответственности в управлении инновациями. Предложены критерии оценки эффективности социально ответственного инновационного бизнеса на микро- и макроуровне.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, управление инновациями, ответственные инновации, инновационная культура, инновационный риск, стейкхолдеры, устойчивое развитие.

The article defines the role of corporate social responsibility as a necessary component of the innovation management system, describes global and local problems caused by irresponsible innovations and innovators. It justifies the stakeholders' influence on the innovation effectiveness (risks, opportunities and threats) and ways to overcome these risks, minimize the impact of negative factors. Based on stakeholders theory the author defines the essence of corporate social responsibility in the innovation management as a systematic, conscious and voluntary consideration of socio-economic, moral and ethical aspects of the innovative products (goods, services, technologies) and innovative activity (development, implementation, commercialization) impact on society and environment; the innovative culture as a conscious and deliberate implementation of innovations with the respect for private, corporate and public interests. The article identifies the main stakeholders of the enterprises-innovators and analyzes the results of international studies that confirm the competitive advantages of social responsible business practices. In the article the European and world experience of creating favorable conditions for the corporate social responsibility development are described; its most typical methods such as tax benefits, public and expert control of innovative projects, social dialogue, public-private partnership, public relations, social competitions and awards, are defined; international standards, evaluation systems and guidelines of corporate social responsibility are characterized. The author developed an organizational mechanism of social responsible innovation management, which includes organizational and personal factors and conditions, internal and external instruments to provide the expected level of corporate

social responsibility; proposes criteria for evaluating the effectiveness of a social responsible innovative business: economic (financial) and non-economic (organizational, social and environmental) at the micro and macro levels.

Keywords: corporate social responsibility, innovative management, responsible innovations, innovative culture, innovation risk, stakeholders, sustainable development.

Постановка проблеми. Впровадження продукто-вих, технологічних, організаційних інновацій – основа конкурентоспроможності сучасного підприємства. Проте забезпечення економічного зростання та підвищення якості життя на основі інновацій супроводжується посиленням негативних наслідків використання нових матеріалів та технологій (поліетилен, фреон, мінеральні добрива, канцерогени), непрогнозованістю способів застосування винаходів та відкриттів (атомна енергетика, генна інженерія), зростанням кількості прямих загроз (хімічна, бактеріологічна, ядерна зброя), що викликають тривогу в суспільстві. Масштабність, багатоаспектність та швидкість інноваційних змін не лише зумовлюють ускладнення та підвищення ефективності систем управління інноваціями, але й актуалізують проблему забезпечення морально-етичної прийнятності методів та результатів інноваційної діяльності для суспільства, врахування соціальних наслідків експлуатації інноваційних продуктів, мінімізації ймовірності їхнього асоціального, неетичного застосування. Специфічним реципієнтом відповідальності є сам інноватор, що зазнає впливу безвідповідальної поведінки через незахищеність авторських прав на інновації, правовий нігілізм, недотримання вимог охорони праці і техніки безпеки у сфері виробництва та НДДКР, відсутність механізмів стимулювання пасіонарності винахідників, недостатній соціальний контекст державної інноваційної політики. В умовах ринкової економіки та громадянського суспільства дієвим способом попередження негативних наслідків науково-технічного та економічного розвитку, поряд із напрацювання відповідного законодавства (юридична відповідальність), є усвідомлене використання етичних критеріїв ухвалення ділових рішень (соціальна відповідальність бізнесу (СВБ)). Так, інноваційна програма Європейського Союзу Horizon-2020 трактує відповідальність в інноваційній діяльності як засадничу передумову реалізації стратегії розвитку ЄС [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади концепції СВБ сформульовано у працях Г. Боуена, К. Девіса, А. Керола, Р. Акермана, В. Фредеріка. Аналіз особливостей та визначення сутності відповідальних інновацій як фактора СВБ здійснене у працях Р. фон Шомберга, Т. Хельстрьома, Д. Гастона, Р. Оуена, М. Шиліної. Роль СВБ у формуванні організаційної культури підприємств-інноваторів досліджується Ю. Благовим, І. Івановою, І. Цвєтковою В. Голденовою, І. Слободчиковою, В. Боджаєвою. Інституціональні механізми забезпечення соціальної відповідальності в інноваційній діяльності на макро-рівні, їх зв'язок із політичними процесами обґрунтовані Й. Ван ден Ховеном, К. Якобом, Г. Нільсен та ін. Проблеми корпоративного управління СВБ в інноваційній сфері аналізують В. Горфінкель, В. Городнов, О. Лучик, О. Попадюк, Ю. Чала тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак не досить дослідженими

залишаються питання визначення сутності і характеристик соціальної відповідальності інноваційного менеджера, оцінки глобального впливу соціальної відповідальності на результативність інноваційної діяльності, розроблення соціально-відповідальних механізмів управління інноваційними процесами, визначення критеріїв ефективності соціальної відповідальності інноваційних підприємств.

Метою дослідження є з'ясування сутності й особливостей соціальної відповідальності в управлінні інноваційною діяльністю, обґрунтування взаємозв'язку СВБ та інновацій, аналіз механізму забезпечення соціальної відповідальності в інноваційній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одними з характеристик інноваційної діяльності є непрогнозованість результатів та підвищена ризикованість, зумовлені непередбачуваністю факторів зовнішнього та внутрішнього середовища інноваційного підприємства. Тому активізація інноваційних процесів вимагає розроблення механізмів управління взаємодією з суб'єктами, які це середовище формують; пошуку нових форм адаптації бізнесу до мінливих потреб суспільства, нових джерел інновацій; виявлення «слабких сигналів» зовнішнього оточення; мінімізації інноваційних ризиків.

Сучасна модель підприємства, що ґрунтується на концепції «зацікавлених сторін» (стейкхолдерів), трактує організацію як соціальне утворення, яке здійснює операційну та комерційну діяльність з метою якнайповнішого задоволення потреб пов'язаних із нею осіб і груп (споживачів, власників, працівників, інвесторів, суспільства загалом). Менеджери несуть відповідальність перед зацікавленими сторонами за ефективне використання наданих ресурсів та задоволення інтересів стейкхолдерів, оскільки від їхньої лояльності залежить виживання й успіх бізнесу. Тобто середовище інноваційної діяльності з погляду концепції стейкхолдерів може розглядатися як сукупність зацікавлених сторін – джерело інноваційних ризиків, можливостей і загроз (таблиця 1).

Відповідні джерела ризиків інноваційної діяльності можуть розглядатися як об'єкти управління в інноваційному менеджменті, що потребує:

- а) ідентифікації, кількісного та якісного оцінювання внутрішніх і зовнішніх джерел інноваційних ризиків;
- б) розроблення інструментарію мінімізації впливу негативних факторів (розподіл ризику, ухилення, диверсифікація, страхування) та формування нових можливостей і переваг (діалог, партнерство, демократизація управління).

Як теоретичну основу комплексного розв'язання зазначених завдань варто використати концепцію СВБ. Теорія та практика СВБ отримала значний розвиток із середини ХХ ст. у США та інших розвинутих країнах, еволюціонувавши від разових благодійних заходів до сучасної філософії управління бізнесом, зорієнтованої на задоволення потреб та інтересів широкого кола внутрішніх та зовнішніх зацікавлених

Таблиця 1

Зацікавлені сторони підприємства як джерело інноваційних ризиків

Ризик інноваційної діяльності	Стейкхолдери інноваційного бізнесу – джерело ризику	
	внутрішні	зовнішні
соціальний	персонал	місцеві громади
техніко-технологічний	персонал, керівники	підрядники
маркетинговий	-	споживачі, посередники
політичний	-	органи державної влади
ринковий	-	конкуренти, інфраструктура
кредитно-фінансовий	власники, акціонери	банківські та кредитно-фінансові організації
екологічний	-	місцеві громади
організаційний	керівники, власники	-
репутаційний	-	ЗМІ, громадські організації, місцеві громади

сторін на засадах збалансування економічного, екологічного та соціального розвитку. У наш час концепція СББ все більше інтегрується із суміжними ідеями «соціального інвестування», «корпоративного громадянства», «соціального партнерства» та розглядається як з'єднувальна ланка між «сталим розвитком організації» та «сталим розвитком суспільства».

Якщо відповідальність загалом слід розуміти як готовність і спроможність відповідати за морально-етичні наслідки дій (бездіяльності); соціальну відповідальність – як необхідність врахування усіх аспектів впливу на суспільство загалом, групи осіб та окремих індивідів, що не охоплюються межами законодавчо визначених зобов'язань (юридичною відповідальністю); соціальна відповідальність менеджера характеризує його здатність враховувати наслідки прийнятих управлінських рішень на окремі групи зацікавлених сторін (стейкхолдерів) бізнесу; то соціальну відповідальність в управлінні інноваціями доречно визначити як системне, свідоме і добровільне врахування соціально-економічних та морально-етичних аспектів впливу на суспільство інноваційних продуктів (товарів, послуг, технологій) та інноваційної діяльності підприємства (розроблення, впровадження, комерціалізації інновацій). Інноваційний менеджер у такому контексті має розглядатися не лише як суб'єкт прийняття управлінських рішень щодо усіх сфер інноваційної діяльності, тобто посадова особа, що забезпечує максимально ефективне продукування інновацій, а і як особистість, що здатна виявляти, оцінювати, передбачати та враховувати етичні наслідки інноваційних товарів (послуг, ідей, технологій, рішень). Система відносин в інноваційній діяльності, окрім соціальної відповідальності менеджера (керівника), охоплює також сфери соціальної відповідальності науковця (дослідника), новатора (інженера), підприємця (власника) тощо.

Доцільним є і використання поняття «відповідальні інновації», яке, за визначенням Р. Шомберга, характеризує прозорий інтерактивний процес, за допомогою якого соціальні суб'єкти та новатори взаємодіють на основі принципів етики для створення нових товарів і досягнення соціальної стійкості з метою забезпечення належного застосування науково-технічних досягнень [2, с. 51–74]. Конкретні критерії віднесення інновацій до категорії відповідальних визначені, зокрема, Європейською комісією: залучення

громадськості (науковців, підприємців, державних та громадських діячів) до обговорення соціальних проблем; відкритий доступ до інформації про інновації, прозорість і доступність результатів досліджень; гендерна рівність, забезпечення представництва та врахування інтересів жінок у дослідженнях та інноваціях; освіта і наука, тобто надання дослідникам та іншим стейкхолдерам знань та інструментів, необхідних для участі в інноваційній діяльності; дотримання високих етичних стандартів інноваторами, повага до прав людини; відповідальне державне управління для попередження небезпечних та неетичних інновацій [3].

Практична важливість СББ для інноваційного підприємства підтверджується результатами численних досліджень. Так, згідно з даними Nielsen, YourCause та Project ROI, 66% глобальних покупців згодні платити більше за товари і послуги, під час виробництва яких дотримувалися принципи СББ; 75% споживачів-міленіалів готові переплачувати за роботу соціально відповідальних компаній. Плинність кадрів на таких підприємствах нижча на 50% за середньоринкову, а продуктивність праці – на 13% вища. Також дослідження висвітлюють масштаби СББ-практик, до яких залучені понад 81% опитаних компаній [4].

Ключовим аспектом інтеграції концепції СББ в систему управління інноваційною діяльністю підприємства має бути усвідомлення принципів соціальної відповідальності як складника ціннісного ядра («підповерхневого» та «глибинного» рівня згідно з моделлю Е. Шейна [5, с. 36]) культури інноваційної організації. На думку Ю. Благова, сукупність цінностей, створених в інноваційному процесі (інноваційної продукції, технологій, організаційних рішень, що мають господарську чи суспільну цінність) можна трактувати як вид культури організації – його інноваційну культуру [6]. Сучасні дослідники трактують інноваційну культуру з погляду концепції зацікавлених сторін як свідому цілеспрямовану орієнтацію на впровадження інновацій з урахування необхідності дотримання балансу корпоративних і суспільних інтересів [7], як поєднання особистісної, правової, професійної та організаційної культур [8]. Основою інноваційної культури найчастіше виступають конкретні ціннісні орієнтири інноваторів, що виявляються у соціально відповідальних діях та рішеннях. Можна стверджувати, що соціальна відповідальність, поряд із креативністю, цілеспрямованістю, зорієнтованістю

на успіх, є іманентною характеристикою культури інноваційного менеджера.

Аналізуючи СВБ як базис інноваційної культури, І. Цвєткова [9, с. 706–710] обґрунтовує вирішальний вплив ідей СВБ на реалізацію основних функцій інноваційної культури: креативної як механізму створення та трансляції нових знань, технологій, способів управління, передачі досвіду розроблення і комерціалізації інновацій; аксіологічної, що постулює як базу для інноваційної діяльності цінність забезпечення сталого розвитку (на противагу необмеженому економічному зростанню); інтегративної – налагодження

соціальних зв'язків між суб'єктами інноваційної діяльності через систему інститутів СВБ, соціального діалогу, соціального партнерства; адаптаційної, що ґрунтується на різноманітних, специфічних умовах конкретних країн, формах вияву СВБ інноваційним підприємством (американська, європейська, британська, японська моделі СВБ); стратифікаційної як форми диференціації інноваційних продуктів та технологій за їх відповідністю соціальним нормам і цінностям; мотиваційної, що задає систему стимулів і критеріїв оцінки задоволеності стейкхолдерів інноваційного бізнесу. Таким чином, у системі знань,

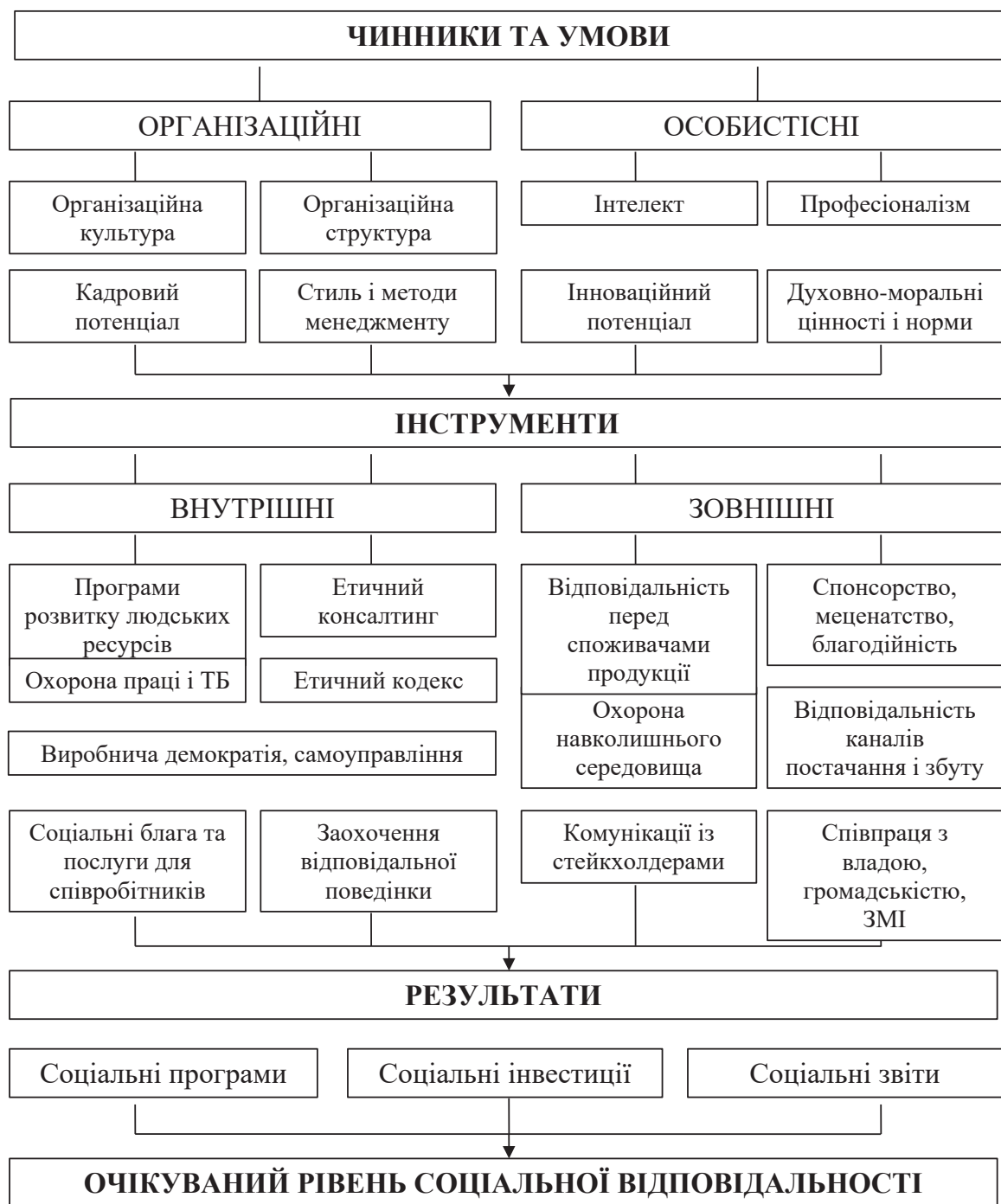

Рис. 1. Внутрішньоорганізаційний механізм забезпечення соціальної відповідальності в управлінні інноваціями

цінностей, форм і способів розроблення і впровадження інновацій формується баланс інтересів бізнесу і суспільства, теперішнього і майбутніх поколінь.

Соціальне регулювання інноваційних процесів забезпечує зниження ризику появи шкідливих чи небезпечних товарів і послуг, проте може певною мірою обмежувати інноваційну активність. Необхідність збалансування соціальних та економічних інтересів зумовлює постійний розвиток нормативного регулювання, а також внутрішніх механізмів практичного забезпечення відповідальності інноваційної діяльності та її результатів.

Особливістю юридичного механізму забезпечення СВБ, що представлений у європейській та світовій практиці, є переважання інструментів «м'якої сили», серед яких ключову роль відіграють: керівні принципи і стандарти оцінювання та звітності з СВБ; пільгове оподаткування соціального підприємництва та соціальних інвестицій; суспільний та експертний контроль інвестиційно-інноваційних проектів; організація соціального діалогу; державно-приватне партнерство; конкурси та відзнаки, популяризація кращої практики СВБ. Зокрема, система глобального етично-правового середовища охоплює стандарти та керівництва: ISO 26000:2010 «Керівництво з соціальної відповідальності», що містить рекомендації для побудови, здійснення і оцінки стратегії СВБ; AA1000AS – система стандартів та рамок забезпечення ефективності співпраці підприємства з його стейкхолдерами; SA 8000:2014 – інструмент Міжнародної Організації Праці для моніторингу і сертифікації умов праці та дотримання прав персоналу; OHSAS18000 – набір стандартів оцінювання рівня охорони здоров'я та безпеки праці (OHSAS18001:2007, OHSAS18002:2008); GRI 4.0 – система модулів оцінки внеску компанії у забезпечення сталого розвитку (GRI 200 «Економічний розвиток», GRI 300 «Екологічний розвиток», GRI 400 «Соціальний розвиток») тощо.

Внутрішньоорганізаційний механізм управління інноваційною діяльністю на засадах СВБ повинен передбачати комплексне застосування інструментів впливу на стейкхолдерів організації з урахуванням специфічних умов її розвитку (рис. 1).

Теоретико-методологічне обґрунтування та практичне утвердження принципів СВБ в управлінні інноваціями ускладнене проблемою визначення ефективності соціально відповідальної і етичної поведінки, тобто зіставлення додаткових витрат та потенційних переваг (позитивних ефектів). Для суспільства неочевидними і не вимірюваними можуть бути вигоди від попередження соціальних та екологічних проблем, застосування морально-етичних критеріїв оцінки інноваційних продуктів, реалізації програм інформування споживачів та інших стейкхолдерів; водночас вони супроводжуються бюджетними витратами на стимулювання, нормативно-правове забезпечення та популяризацію практики СВБ, скороченням податкових надходжень. Додаткові витрати підприємств на програми і процедури СВБ також простіше обчислити, ніж потенційні втрати бізнесу від зростання трансакційних витрат, корупції, неетичної поведінки співробітників, ненадійних ділових партнерів. Тому важливим практичним завданням є розроблення наочних методик та критеріїв (суспільно значущих і відчутних для підприємства) вимірювання ефективності інтеграції концепції СВБ в систему інноваційного менеджменту. Зокрема, можна запропонувати виокремлення економічних (фінансових) вигод та неекономічних (соціальних, організаційних, екологічних), що, однак, також впливають на динаміку фінансових показників (таблиця 2).

Використання зазначених показників уможливить порівняльний (відносно аналогічних підприємств/країн) та часовий (відносно базового періоду) аналіз додаткових витрат/доходів/економії за умов реалізації програм СВБ. І хоча питання позитивного впливу СВБ на фінансові результати залишається дискусійним, слід констатувати консенсус в експертному середовищі щодо того, що соціальна безвідповідальність з високою ймовірністю знижує економічні показники [10, с. 278].

Висновки. Таким чином слід констатувати багатаспектність проблеми інтеграції інноваційної діяльності та соціальної відповідальності як на корпоративному, так і на макрорівні; об'єктивну актуальність всебічного залучення стейкхолдерів в управління інноваційними процесами; необхідність усвідомлення

Таблиця 2

Пропоновані критерії оцінювання ефективності соціально відповідального інноваційного бізнесу

Групи показників	Позитивні ефекти	
	для суспільства	для бізнесу
Економічні	економія витрат на соціальні, інфраструктурні, екологічні проекти; бюджети благодійних, меценатських програм; результати фандрайзингових акцій; соціальні інвестиції; кошти, залучені в рамках державно-приватного партнерства в соціальній сфері;	зниження податкового навантаження; уникнення штрафних санкцій; зменшення зобов'язань за рекламаціями; економія від попередження браку; реалізація соціально маркованих інноваційних товарів; комерційна вартість інноваційних ідей, джерелом яких є стейкхолдери;
Неекономічні – соціальні – організаційні – екологічні	зниження ризиків надзвичайних ситуацій техногенного характеру; зростання зайнятості та якості робочих місць; зниження рівня виробничого травматизму; зростання якості трудового життя та здоров'я населення; зменшення кількості порушень законодавства (господарського, про працю, екологічного, у сфері захисту прав споживачів).	покращення морально-психологічного клімату; зниження плинності кадрів, зменшення кількості трудових конфліктів; підвищення лояльності покупців і партнерів; зростання інвестиційної привабливості, полегшення доступу до кредитних ресурсів; уникнення бар'єрів при виході на ринки економічно розвинутих країн; полегшення пошуку ділових партнерів; переваги в тендерних і конкурсних процедурах.

того, що і СББ, і інновації зорієнтовані на зміну суспільства, на формування принципово нових підходів до розв'язання традиційних соціально-економічних проблем. Досить новий для вітчизняної практики підхід до побудови відносин у системі «соціально відповідальний бізнес – інновації – наука – держава/ суспільство» має передбачати розроблення та комерціалізацію інновацій більш етичними і соціально прийнятними способами на засадах партнерства із зацікавленими сторонами, формування специфічної інноваційної культури, удосконалення технології управління інноваційними процесами, застосування сучасного інструментарію оцінки ефективності та звітності з СББ в інноваційній сфері.

Бібліографічний список:

1. Responsible research & innovation. Horizon 2020. Work Programme 2018-2020. URL: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/wp/2018-2020/main/h2020-wp1820-swfs_en.pdf (дата звернення: 09.04.2020).
2. Von Schomberg R. (2013) A Vision of Responsible Research and Innovation. In: R. Owen, J. Bessant, M. Heintz. *Responsible Innovation: Managing the Responsible Emergence of Science and Innovation in Society*. Chichester: Wiley, pp. 51–74.
3. Van den Hoven J., Jacob K., Nielsen L. (2013) Options for Strengthening Responsible Research and Innovation. Report of the Expert Group on the State of Art in European Responsible Research and Innovation. Brussels: Publications Office of the European Union. URL: http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/options-for-strengthening_en.pdf (дата звернення: 09.04.2020).
4. Bennett C. (2017) 10 Stats Every CSR Professional Should Know. URL: <https://solutions.yourcause.com/csr-stats-infographic/> (дата звернення: 09.04.2020).
5. Шейн Э.Х. Организационная культура и лидерство / пер. с англ. под ред. В.А. Спивака. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 336 с.
6. Благоев, Ю.Е. Эволюция концепции КСО и теории стратегического управления. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 8: Менеджмент*, 2011, № 1, С. 3–26.
7. Голденкова В.С., Слободчикова И.В., Боджаева В.В. Социальная ответственность бизнеса как неотъемлемый элемент инновационного развития России. *Экономика и менеджмент инновационных технологий*. 2012. № 10. URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2012/10/1310> (дата звернення: 09.04.2020).
8. Иванов В.В. Инновационная парадигма XXI. Москва : Наука, 2015. 383 с.
9. Цветкова И.В. Социальная ответственность бизнеса как основание инновационной культуры. *Научно-методический электронный журнал Концепт*. 2017. № 31. С. 706–710. URL: <http://e-koncept.ru/2017/970156.htm> (дата звернення: 09.04.2020).
10. Чала Ю.В. Социальная ответственность предприятий как основа инновационного развития современной экономики. *Проблемы и перспективы развития банковской системы Украины*. 2014. Вып. 40. С. 275–285.

References:

1. Responsible research & innovation. Horizon 2020. Work Programme 2018-2020. Available at: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/wp/2018-2020/main/h2020-wp1820-swfs_en.pdf (accessed: 9 April 2020).
2. Von Schomberg R. (2013) A Vision of Responsible Research and Innovation. In: R. Owen, J. Bessant, M. Heintz. *Responsible Innovation: Managing the Responsible Emergence of Science and Innovation in Society*. Chichester: Wiley, pp. 51–74.
3. Van den Hoven J., Jacob K., Nielsen L. (2013) Options for Strengthening Responsible Research and Innovation. Report of the Expert Group on the State of Art in European Responsible Research and Innovation. Brussels: Publications Office of the European Union. Available at: http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/options-for-strengthening_en.pdf (accessed: 9 April 2020).
4. Bennett C. (2017) 10 Stats Every CSR Professional Should Know. Available at: <https://solutions.yourcause.com/csr-stats-infographic/> (accessed: 9 April 2020).
5. Schein Edgar. (2002) Organizatsionnaya kul'tura i liderstvo [Organizational culture and leadership] trans. from English. ed. V.A. Spivak. St. Petersburg: Piter. (in Russian)
6. Blagov, Yu.E. (2011) Evolyutsiya kontseptsii KSO i teorii strategicheskogo upravleniya [The evolution of CSR concept and the theory of strategic management]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Seriya 8: Menedzhment*, 1, pp. 3–26. (in Russian)
7. Goldenova V.S., Slobodchikova I.V., Bodzhaeva V.V. (2012) Sotsial'naya otvetstvennost' biznesa kak neot'emlemyy element innovatsionnogo razvitiya Rossii. [Corporate social responsibility as an integral element of innovative development of Russia]. *Ekonomika i menedzhment innovatsionnykh tekhnologiy*, 10. Available at: <http://ekonomika.snauka.ru/2012/10/1310> (accessed: 9 April 2020). (in Russian)
8. Ivanov V.V. (2015) *Innovatsionnaya paradigma XXI* [Innovative paradigm XXI]. Moscow : Nauka. (in Russian)
9. Tsvetkova I.V. (2017) Sotsial'naya otvetstvennost' biznesa kak osnovanie innovatsionnoy kul'tury [Corporate social responsibility as the basis of innovative culture] *Nauchno-metodicheskiy elektronnyy zhurnal Kontsept*, 31. pp. 706–710. Available at: <http://e-koncept.ru/2017/970156.htm> (accessed: 9 April 2020). (in Russian)
10. Chala Yu.V. (2014) Sotsialna vidpovidalnist pidpriemstv yak osnova innovatsiinoho rozvytku suchasnoi ekonomiky [Corporate social responsibility as a basis for innovative development of the modern economy]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, 40, pp. 275–285. (in Ukrainian)

УДК 338.436:631.115(477): 338.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-19>

Дідух С.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки промисловості
Одеської національної академії харчових технологій

Didukh Serhii

Ph. D. in Economy, Associate Professor,
Odessa National Academy of Food Technologies

АГРОПРОМИСЛОВІ ХОЛДИНГИ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ

AGRICULTURAL HOLDINGS IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE DEVELOPMENT

У статті розглянуто місце агропромислових холдингів в економіці України та структурі аграрного виробництва. Показано ключові причини швидкого та успішного розвитку агропромислових холдингів. Визначено їхні конкурентні переваги в сучасних умовах господарювання. Сформульовано основні недоліки наявної системи розвитку агропромислових холдингів, заснованої на екстрактивних інститутах. Описано позитивні наслідки впровадження інклюзивної системи розвитку, яка має базуватися на ефективній взаємодії місцевої влади, великих агропромислових корпорацій, дрібних аграрних виробників та населення в умовах децентралізації. Вказано на те, що у разі вичерпання ресурсної бази сільських територій надалі активна участь агропромислових холдингів у розбудові системи інклюзивного розвитку є об'єктивно зумовленою.

Ключові слова: агропромисловий холдинг, агропродовольча сфера, розвиток, інклюзивний розвиток, система інклюзивного розвитку.

В статье рассмотрена роль агропромышленных холдингов в экономике Украины и структуре аграрного производства. Показаны ключевые причины быстрого и успешного развития агропромышленных холдингов. Определены их конкурентные преимущества в имеющихся условиях хозяйствования. Сформулированы основные недостатки существующей системы развития агропромышленных холдингов, основанной на экстрактивных институтах. Описаны положительные последствия внедрения инклюзивной системы развития, которая должна базироваться на эффективном взаимодействии местной власти, крупных агропромышленных корпораций, мелких аграрных производителей и населения в условиях децентрализации. Указано на то, что при исчерпании ресурсной базы сельских территорий, в дальнейшем активное участие агропромышленных холдингов в развитии системы инклюзивного развития является объективно обусловленной.

Ключевые слова: агропромышленный холдинг, агропродовольственной сфере, развитие, инклюзивный развитие, система инклюзивного развития.

In the face of global economic and political instability, the intensification of social inequality is an urgent scientific task to develop and justify new concepts of smart and balanced development. It is for these reasons that the concept of inclusive development is gaining ground in political and scientific circles. In a broad sense, the term "inclusion" is used to describe the process of attracting a wide range of citizens to a particular process by refining the process, object, or system of objects. The main purpose of inclusive development is to ensure economic development with equal opportunities, fair distribution of goods and resources, and increase people's well-being. Research on the essence of the concept of inclusive development, its strategic goals, mechanisms of formation, as well as the role of different economic actors in its development are relevant scientific questions. Agro-industrial holdings are the main driver of active development of the agro-industrial sector. They are highly efficient, innovative and provide a significant portion of production, exports and foreign exchange earnings. Agro-industrial holdings are more efficient than farms and small-scale agribusinesses in attracting financial resources, introducing innovative technologies, and entering new markets. However, it is in Ukraine's interests to turn the successful development of individual sectors into the well-being of the country as a whole. The article covers the role and place of agro-industrial holdings in the economy of Ukraine and the structure of production of the main types of products. Key reasons for the rapid and successful development of agro-industrial holdings are shown. Their competitive advantages in the existing conditions of management are determined. The main disadvantages of the existing development system based on extractive institutes are formulated. The positive effects of the implementation of an inclusive development system, which should be

based on the effective interaction of local authorities, large agro-industrial corporations, small agricultural producers and the population in the conditions of decentralization, are described.

Keywords: agro-industrial holding, agro-food sphere, development, inclusive development, inclusive development system.

Постановка проблеми. В умовах системної кризи, поглиблення негативних соціально-економічних явищ, таких як посилення нерівності, високий рівень бідності та безробіття, еміграція населення, Україна потребує переходу до нової парадигми прискореного розвитку. Саме тому увага науковців зосереджена на розробленні системи інклюзивного розвитку, в межах якої мають бути створені рівні можливості для представників різних верств населення, передумови для більш справедливого розподілу ресурсів та благ, а також підвищення добробуту. Актуальним науковим завданням є визначення потенціалу потужних суб'єктів економіки різних секторів щодо розбудови системи інклюзивного розвитку. У цьому контексті слід звернути особливу увагу на агропромислові холдинги як провідний фактор успішного зростання агропромислового сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню аспектів розвитку агропромислової сфери присвячено роботи таких учених, як: Р.І. Буряк [1], В.І. Копитко та О.В. Копитко [2], Ю.М. Лопатинський [3], М.Й. Малік та М.А. Хвесик [4], О.І. Павлов [5], В.А. Самофатова [6], Шубравська О.В. [7], Ю.О. Ярмоленко [8] та інші.

На проблематиці інклюзивного розвитку зосереджують свою увагу D. Acemoglu та J. Robinson [9], Gupta, J. & Vegelin [10], J. Podesta [11], А.В. Базиліук [12], І.М. Бобух та С.М. Щегель [13], О.Г. Вдовіченна [14], П.С. Єщенко [15], А. Жуковська [16], Т.О. Зінчук [17], О.Д. Прогнімак [18] та інші вчені.

Водночас не досить дослідженою залишається роль різних агропромислових формувань у впровадженні системи інклюзивного розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи – дослідження потенціалу та ролі агропромислових холдингів у становленні системи інклюзивного розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агропродовольчий сектор України демонструє високі темпи розвитку, а його значення для економіки країни зростає. У 2019 р. частка агропродовольства у загальному експорті з країни становила вже 44,6%. За межі країни було поставлено продукції на рекордні \$22,4 млрд. [19]. За даними ННЦ «Інститут аграр-

ної економіки», у 2019 р. зафіксовано найбільші в історії країни обсяги експорту зерна (56,7 млн. тонн) та соняшникової олії (6,1 млн. тонн), а також низки інших продуктів [19].

Провідну роль у кількісному та якісному розвитку АПК відіграють агропромислові холдинги, які займають стабільно високу частку у виробництві основних видів продукції та обробляють 26,7% земельних угідь країни (табл. 1).

У 2007 р. в Україні функціонувало 18 агропромислових холдингів, у 2017 році – 93, а в 2018 р. їх кількість знизилася до 85 компаній [20].

За визначенням В.Г. Андрійчука та І.С. Саса, «агропромисловий холдинг – це переробне корпоративне підприємство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами часток, паїв чи акцій двох або більше аграрних підприємств; до складу такого холдингу можуть входити й дочірні переробні підприємства та дочірні підприємства іншого профілю (збутові, торговельні тощо)» [22, с. 116].

Агропромислові холдинги демонструють високу ефективність господарської діяльності, вищу врожайність внаслідок використання інноваційних технологій та організаційних рішень, високої продуктивності праці. Однак більш детального дослідження потребують причини домінування агропромислових холдингів в Україні, а також їхній потенціал у розбудові системи інклюзивного розвитку.

Формування та розвиток агропромислових холдингів відбувається упродовж останніх десятиліть досить динамічно на основі процесів злиття-поглинання, надконцентрації земельного банку та формування єдиної фінансової системи для залучення кредитних ресурсів на більш сприятливих умовах.

Прискорення процесів формування агропромислових холдингів відбулося у 2005–2008 роках, коли на основі притоку капіталів, у тому числі кредитних ресурсів, відбувався активний процес придбання потужнішими холдингами агрофірм та збільшення їхнього земельного банку.

Формування агропромислових холдингів відбувалося на основі екстрактивних інститутів, коли одна

Таблиця 1

Показники діяльності агропромислових холдингів України

Показники	2011 р.	2017 р.	2018 р.
Земельний банк агропромислових холдингів, тис.га	5,1	5,95	5,61
Частка земельних угідь у користуванні агропромислових холдингів	23,1%	28,3%	26,7%
Виробництво пшениці агропромисловими холдингами, млн т.	5,1	6,1	5,2
Частка агропромислових холдингів у виробництві пшениці	22,0%	23,3%	21,2%
Виробництво кукурудзи агропромисловими холдингами, млн т.	8,6	9,3	13,2
Частка агропромислових холдингів у виробництві кукурудзи	56,5%	37,6%	36,9%
Виробництво ячменю агропромисловими холдингами, млн т.	0,9	0,8	0,7
Частка агропромислових холдингів у виробництві ячменю	9,5%	9,5%	9,5%
Виробництво соняшника агропромисловими холдингами, млн т.	1,4	2,8	3,2
Частка агропромислових холдингів у виробництві соняшника	16,1%	22,5%	22,6%

Джерело: складено автором на основі [20; 21]

частина ринку мала доступ до дешевих кредитних ресурсів (в тому числі європейських банків), а інша частина знаходилася у менш вигідних умовах і не могла скористатися із сприятливої кон'юнктури ринку.

Основні причини домінування агропромислових холдингів в Україні – це мінімізація трансакційних витрат завдяки масштабу виробництва, ефективний продуктивний розподіл всередині корпорації, коли відбувається переробка сировини власного виробництва. Таким чином, формується вища додана вартість, а надлишки сільськогосподарської продукції реалізуються на ринку. Прикладом цього є діяльність АПХ «МХП», який є одним із найбільших експортерів соняшникової олії, не спеціалізуючись на її виробництві. Для МХП соняшникова олія – це побічний продукт переробки соняшника на шрот для кормів птиці.

Є й інша причина домінування агропромислових холдингів – вони використовують новітні управлінські технології та завдяки більшим фінансовим ресурсам здатні залучати найбільш кваліфікованих працівників на ринку, які краще розуміють інтереси, мають стратегію та активно розвивають свої корпорації.

Агропромислові холдинги є згуртованими та мають політичне лобі, яке відстоює їхні інтереси. Водночас дрібні та середні агровиробники є менш згуртованими та гірше розуміють свої економічні інтереси, не маючи змоги залучити високопрофесійні кадри. Відчуваючи кадровий голод та впроваджуючи менш ефективні управлінські рішення, вони знаходяться у менш вигідному становищі. Увесь цей процес лише посилює технологічний розрив між великими й дрібними та середніми агровиробниками.

У дослідженні діяльності агропромислових холдингів одні автори концентруються на перевагах, інші детально описують недоліки та негативний вплив на АПК. На нашу думку, формування та розвиток агропромислових є позитивним у контексті забезпечення продовольчої безпеки, виходу на міжнародні ринки та зростання експорту. Негативний вплив агропромислових холдингів на аграрну сферу починається там, де відбувається формування монопольного положення та зловживання ним із порушенням інтересів дрібних учасників ринку, таких як фермерські та сімейні господарства.

Погоджуючись із позитивним впливом агропромислових холдингів на розвиток агропромислового сектору, забезпечення продовольчої безпеки України, залучення валютної виручки, необхідно підкреслити, що досвід інших країн світу, таких як Аргентина, показує, що концентрація на крупному товарному виробництві має певні недоліки. Насамперед має бути усвідомлено, що дрібні фермерські господарства, у тому числі господарства сімейного типу, є важливою ланкою формування комплексної збалансованої системи аграрного розвитку. У такому розвитку зацікавлені й потужні агропромислові холдинги, оскільки сімейні господарства можуть заповнити ті ніші, які з різних причин менш інвестиційно привабливі для крупнотоварних виробників.

Ефект масштабу виробництва в аграрній сфері має певні обмеження. На нашу думку, використання цього ефекту досягло свого максимального рівня, і тому підвищення подальшого підвищення ефектив-

ності агропромислових холдингів потребує реалізації та втілення нових моделей зростання та розвитку.

Інклюзивний розвиток агропромислової сфери означає забезпечення рівних можливостей господарської діяльності для різних за розмірами, видами та масштабами підприємств. Важливим кроком до інклюзивності стала децентралізація, коли місцеві громади самі визначають напрями використання фінансів та розпоряджаються власними активами. Однак необхідно посилити ці процеси та залучити до них зокрема й агропромислові холдинги.

На нашу думку, формування системи інклюзивного розвитку агропромислового сектору матиме цілу низку позитивних економічних ефектів. Зокрема, відбуватиметься підвищення рівня інвестицій у людський капітал на основі будівництва ефективної взаємодії місцевої влади громад та агропідприємств різного рівня. Також можна розраховувати на перехід місцевих громад до самозабезпечення, що зменшить соціальне навантаження на агропромислові холдинги. Стратегічною метою є не збільшення дотацій із бюджету незахищеним верствам населення, а створення таких умов, коли вони зможуть самостійно заробляти на життя завдяки активній економічній діяльності. Це, відповідно, позитивно вплине на місцеві бюджети громад та дасть змогу підвищити фінансування суспільно важливих проектів.

Державна підтримка формування системи інклюзивного розвитку агропромислової сфери має полагати у стимулюванні партнерства агрохолдингів та менших за масштабом підприємств, формуванні нових продовольчих ринків, надання доступу до кредитних ресурсів та інформаційних засобів.

Висновки із цього дослідження. Як бачимо, агропромислові холдинги мають позитивний вплив на економіку України у контексті забезпечення продовольчої безпеки, виходу на міжнародні ринки та зростання експорту. Однак поява та успішний розвиток агропромислових холдингів України значною мірою були зумовлені використанням екстрактивних інститутів, наявністю доступу до кредитних та матеріальних ресурсів, згуртованістю та політичним лобіюванням інтересів. На нашу думку, враховуючи обмежені можливості подальшого екстенсивного зростання та вичерпання ресурсної бази сільських територій, надалі активна участь агропромислових холдингів у розбудові системи інклюзивного розвитку є зумовленою об'єктивно. Перспектива подальших досліджень цієї теми полягає у формулюванні методології формування системи інклюзивного розвитку агропромислового сектору.

Бібліографічний список:

1. Буряк Р.І. Сталий розвиток аграрних підприємств: методологія дослідження // Агроінком. 2013. Вип. 1–3. С. 88–92.
2. Копитко В.І., Копитко О.В. Основні напрями стійкого розвитку аграрного сектору АПК // Бізнес-навігатор. 2013. № 2. С. 107–111.
3. Лопатинський Ю.М., Тодорук С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств: монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.
4. Малік М.І., Хвесик М.А. Сталий розвиток сільських територій на засадах раціонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва // Економіка АПК. 2010. № 5. С. 3–12.

5. Сталий розвиток та безпека агропродовольчої сфери в умовах глобалізаційних викликів / О.І. Павлов, В.А. Самофатова [та ін.]; за ред. О.І. Павлова. Одеса: Астропринт, 2012. 759 с.
6. Самофатова В.А. Сталий розвиток агропродовольчої сфери регіону: теорія, методологія, управління. Одеса: Астропринт, 2018. 312 с.
7. Шубравська О.В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України: монографія. К., 2002. 203 с.
8. Ярмоленко Ю.О. Особливості сталого розвитку аграрного сектору економіки України. Економіка та держава. 2015. № 11. С. 112–115.
9. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають. Київ: Наш формат, 2018. 440 с.
10. Gupta J., Vegelin C. Sustainable development goals and inclusive development // *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. Т. 16, вип. 3. С. 433–448.
11. Podesta J. Inclusive Economic Growth: Increasing Connectivity, Expanding Opportunity, and Reducing Vulnerability URL: <https://www.americanprogress.org/issues/economy/report/2013/02/07>.
12. Базилук А.В., Жулин О.В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку. Економіка та управління на транспорті. 2015. Вип. 1. С. 19–29.
13. Бобух І.М., Щегель С.М. Стратегічні орієнтири економічного зростання України: інклюзивність як ключовий пріоритет. Вісник Національної академії наук України. 2018. № 7. С. 55–70.
14. Вдовічена О.Г. Інклюзивний розвиток – сучасна парадигма стійкого економічного зростання. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2018. Вип. 3. С. 17–29.
15. Єщенко П.С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки // Економіка України. 2013. Вип. 10. С. 4–20.
16. Жуковська А. Інклюзивний підхід до розвитку економіки: генезис виникнення та основні положення // Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. Т. 1, вип. 2. С. 7–23.
17. Зінчук Т.О. На початку пошуку стратегії інклюзивного зростання сільської економіки: світовий та європейський підхід. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. Вип. 4. С. 132–137.
18. Прогнімак О.Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди vs перспективи. Економічний вісник Донбасу. 2018. № 1(51). С. 187–197.
19. Україна експортувала продуктів АПК на рекордні майже \$22,5 млрд в 2019 році // Mind.ua: [Веб-сайт]. 2020. URL: <https://mind.ua/news/20207895-ukrayina-eksportovala-produktiv-apk-na-rekordni-majzhe-225-mldr-v-2019-roci> (дата звернення: 24.04.2020).
20. В Україні закрилися 8 агрохолдингів // Delo: [Веб-сайт]. 2019. URL: <https://delo.ua/business/v-ukraine-zakrylis-8-agroholdingov-355218/> (дата звернення: 24.04.2020).
21. Державна служба статистики України: [Веб-сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 24.04.2020).
22. Андрійчук В. Г., Сас І. С. Концентрація в аграрній сфері економіки: проблемні аспекти: монографія. Київ: КНЕУ, 2017. 303 с.
- environmental management and environmentally safe agro-industrial production”, *Ekonomika APK*, vol.5, pp. 3–12.
5. Pavlov, O.I., Samofatova, V.A. and others (2012), *Stalyj rozvytok ta bezpeka ahroprodovol'choi sfery v umovakh hlobalizatsijnykh vyklykiv* [Sustainable development and security of the agro-food sector in the face of globalization challenges], Astroprynt, Odesa, Ukraine.
6. Samofatova, V.A. (2018), *Stalyj rozvytok ahroprodovol'choi sfery rehionu: teoriia, metodolohiia, upravlinnia* [Sustainable development of the agro-food sector of the region: theory, methodology, management], Astroprynt, Odesa, Ukraine.
7. Shubravsk'a, O.V. (2002), *Stalyj rozvytok ahroprodovol'choi systemy Ukrainy* [Sustainable development of the agro-food system of Ukraine], Kyiv, Ukraine.
8. Yarmolenko, Yu.O. (2015), “Features sustainable development of the agricultural sector of Ukraine”, *Ekonomika ta derzhava*, vol.11, pp. 112–115.
9. Adzhemoghlu D., Robinson D. (2018) *Chomu naciji zaneпадajutj* [Why Nations Fail]. Kyjiv: Nash format. (in Ukrainian)
10. Gupta J., Vegelin C. (2016) Sustainable development goals and inclusive development. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. pp. 433–448.
11. Podesta J. (2013). Inclusive Economic Growth: Increasing Connectivity, *Expanding Opportunity, and Reducing Vulnerability* Available at: <https://www.americanprogress.org/issues/economy/report/2013/02/07> (accessed 24 April 2020).
12. Bazylyuk A.V., Zhulyn O.V. (2015) Inkluzyvne zrostantnja jak osnova socialjno-ekonomichnogho rozvytku [Inclusive growth as the basis of socio-economic development]. *Ekonomika ta upravlinnja na transporti*, vol. 1, pp. 19–29.
13. Bobukh I.M., Shheghelj S.M. (2018) Strategichni orijentyry ekonomichnogho zrostantnja Ukrajiny: inkluzyvniostj jak ključovyj priorytet [Strategic guidelines for Ukraine's economic growth: inclusivity as a key priority]. *Visnyk Nacionalnoji akademiji nauk Ukrajiny*, vol. 7, pp. 55–70.
14. Vdovichena O.Gh. (2018) Inkluzyvnyj rozvytok – suchasna paradyghma stijkogho ekonomichnogho zrostantnja [Inclusive development is the modern paradigm of sustainable economic growth]. *Visnyk Chernivets'kogho torghoveljno-ekonomichnogho instytutu. Ekonomichni nauky*, vol. 3, pp. 17–29.
15. Jeshhenko P.S. (2013) Ekonomichne zrostantnja bez rozvytku: prychny i shljakhy innovacijnogho peretvorennja ekonomiky [Economic growth without development: causes and ways of innovative transformation of economy]. *Ekonomika Ukrajiny*, vol. 10, pp. 4–20.
16. Zhukovsjka A. (2019) Inkluzyvnyj pidkhd do rozvytku ekonomiky: ghenezys vynykennja ta osnovni polozhennja [An inclusive approach to economic development: the genesis of emergence and the main points]. *Visnyk Ternopil'skogho nacionalnogho ekonomichnogho un-tu*, vol. 1, no. 2, pp. 7–23.
17. Zinchuk T.O. (2016) Na pochatku poshuku strategiji inkluzyvnoho zrostantnja sil's'koji ekonomiky: svitovij ta jevropejs'kij pidkhd [At the beginning of the search for an inclusive growth strategy for the rural economy: a global and European approach]. *Visnyk Sums'kogho nacionalnogho aghramogho universytetu: Ekonomika i menedzhment*, vol. 4, pp. 132–137.
18. Proghnimak O.D. (2018) Inkluzyvnyj rozvytok Ukrajiny: pereshkody vs perspektyvy [Inclusive development of Ukraine: obstacles vs perspectives]. *Ekonomichnyj visnyk Donbasu*, vol. 1, no. 51, pp. 187–197.
19. Mind.ua (2020) “Ukraine exported APC products for a record nearly \$ 22.5 billion in 2019”, available at: <https://mind.ua/news/20207895-ukrayina-eksportovala-produktiv-apk-na-rekordni-majzhe-225-mldr-v-2019-roci> (accessed 24 April 2020).
20. Delo (2019) “Eight agroholdings closed in Ukraine”, available at: <https://delo.ua/business/v-ukraine-zakrylis-8-agroholdingov-355218> (Accessed 24 April 2020).
21. The official site of “State Statistics Service of Ukraine” (2020), “Sustainable development and corporate social responsibility policy”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 24 April 2020).
22. Andrijchuk, V.H. and Sas, I.S. (2017), *Kontsentratsiia v ah-rarnij sferi ekonomiky: problemni aspekty* [Concentration in the agricultural sphere of the economy: problematic aspects], KNEU, Kyiv, Ukraine.

References:

1. Buriak, R.I. (2013), “Sustainable development of agricultural enterprises: research methodology”, *Ahroinkom*, vol. 1–3, pp. 88–92.
2. Kopytko, V.I. and Kopytko, O.V. (2013), “The main directions of sustainable development of the agricultural sector of the agro-industrial complex”, *Biznes-navihator*, vol. 2, pp. 107–111.
3. Lopatyn's'kyj, Yu.M. and Todoriuk, S.I. (2015), *Determinanty staloho rozvytku ahrarykh pidpryemstv* [Determinants of sustainable development of agricultural enterprises], Chernivets'kyj nats. un-t, Chernivtsi, Ukraine.
4. Malik, M.J. and Khvesyk, M.A. (2010), “Sustainable development of rural territories on the basis of rational envi-

УДК 659:687.1

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-20>

Ковшова І.О.

доктор економічних наук,
доцент кафедри маркетингу та управління бізнесом
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Ніколаєва О.А.

магістр
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Kovshova Iryna

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Marketing and Business Management
National University «Kyiv-Mohyla Academy»

Nikolaieva Oleksandra

Master of the Department of Marketing and Business Management
National University «Kyiv-Mohyla Academy»

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО БРЕНДУ ОДЯГУ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN CLOTHING BRAND IN THE INTERNET

У статті розглянуто теоретичні основи формування брендингу в Інтернеті та його переваги порівняно з традиційним. Створено алгоритм формування українського бренду одягу в Інтернет-просторі, що складається з шести основних етапів. Проведено пілотажне маркетингове дослідження серед прихильників онлайн-покупок одягу та висвітлено його результати. Виділено основні, на думку респондентів, чинники впливу на придбання одягу в Інтернет-просторі. Проаналізовано логотипи відомих українських брендів одягу середньої цінової категорії (Keep style, HARD, Syndicate, Ohueno, Urban Planet) та надано рекомендації для компанії CHEATER. Доведено, що у сучасних умовах якісно сформований брендинг в Інтернет-просторі стає одним із найважливіших критеріїв успішності та конкурентоспроможності компанії, сприяє підвищенню лояльності споживачів та зростанню обсягів продажів.

Ключові слова: бренд, Інтернет-простір, формування бренду, ТМ CHEATER, бренд українського одягу, розвиток бренду в Інтернеті.

В статье рассмотрены теоретические основы формирования брендинга в Интернете и его преимущества по сравнению с традиционным. Создан алгоритм формирования украинского бренда одежды в Интернет-пространстве, состоящий из шести основных этапов. Проведено пилотажное маркетинговое исследование среди сторонников онлайн-покупок одежды и показаны его результаты. Выделены основные, по мнению респондентов, факторы влияния на приобретение одежды в Интернет-пространстве. Проанализированы логотипы известных украинских брендов одежды средней ценовой категории (Keep style, HARD, Syndicate, Ohueno, Urban Planet) и даны рекомендации для компании CHEATER. Доказано, что в современных условиях качественно сформированный брендинг в Интернет-пространстве становится одним из важнейших критериев успешности и конкурентоспособности компании, способствует повышению лояльности потребителей и росту объемов продаж.

Ключевые слова: бренд, Интернет-пространство, формирование бренда, ТМ CHEATER, бренд украинской одежды, развитие бренда в Интернете.

The article examines the theoretical foundations of branding in the Internet and its advantages over traditional branding. We have created an algorithm for forming a Ukrainian clothing brand in the Internet space, which consists of six main stages. The purpose of the process of creating an online-brand is to identify the products or services of the company and to isolate them from the whole set of similar products. The presence of a unique corporate identity indicates that the owner is not only concerned about the value and competitiveness of the brand, but also about the specific consumer who enjoys the purchased goods and positive impressions of the brand. We conducted a pilot marketing research among supporters of online clothing purchases in order to determine the relationship between forming a quality Ukrainian clothing brand in the Internet space and the perception of the value of products in the

imagination of the consumer. We identified the main factors influencing the purchase of clothing in the Internet space according to respondents. We have analysed the logos of well-known Ukrainian mid-price clothing brands (CHEATER, keep style, HARD, Syndicate, Ohueno, Urban Planet) and provided recommendations for CHEATER to update the brand concept. We have identified the major mistakes that CHEATER made when designing a unique style. We have found that in today's conditions it is not enough to create a quality product without additional investment in the history of the company, as Ukrainian consumers become more demanding and choose for themselves brands that clearly formulate values and prove that their products are needed by consumers. Accordingly, every Ukrainian clothing brand needs identification, its own positioning and unique style. This approach creates an emotional connection between the consumer and the company, which is in line with the principles of customer orientation and integrity. Well-formed branding in the Internet space becomes one of the most important criteria for the success and competitiveness of the company, contributes to increasing consumer loyalty and sales growth.

Keywords: brand, Internet space, brand formation, TM CHEATER, Ukrainian clothing brand, online brand development.

Постановка проблеми. На сучасному етапі Інтернет-простір став не просто засобом масової комунікації, а найголовнішим середовищем-ринком як для продавців, так і для покупців. Інтернет-реклама – новий і сучасний метод маркетингової комунікації, завдяки якому компанії підвищують конкурентоспроможність і клієнтооборотність, продаючи свої товари і послуги у всесвітній онлайн-мережі. Зараз Інтернет-простір став певним унікальним середовищем із найбільшим пошуковим інструментарієм, завдяки якому інформація швидко поширюється, оновлюється та передається. В останнє десятиліття це зумовило зростання популярності нових Інтернет-брендів (з *англ.* *inside-brand*), тобто торгових марок, які засновуються і розвиваються виключно в Інтернет-просторі, без відкриття традиційних офлайн-магазинів.

Сьогодні вітчизняні підприємці створюють велику кількість різних українських брендів, які розвиваються швидкими темпами і потребують формування власного бренду. Компаніям вже не досить просто виробляти і продавати якісний одяг, їм потрібно привертати увагу споживачів різними сучасними маркетинговими методами, створювати історію та доносити її до цільової аудиторії, розвивати бренд ізсередини і формувати власний бренд.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Дослідженню розвитку бренду в Інтернет-просторі присвячені праці вітчизняних та іноземних науковців і практиків. Д. Аакер [1], Ф. Котлер [2; 3], Д. Огілві [4], Л.В. Тимченко [5], І.В. Скавронська, З.М. Слодовник [6], А.М. Годин [7], І.О. Ковшова [9] аналізують окремі складники розвитку успішного бренду. Проте специфіка розвитку українських брендів одягу в Інтернет-просторі майже не досліджувалася, що і зумовило актуальність цього дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Якісне формування унікального стилю українського бренду одягу в Інтернет-просторі стає важливою складовою частиною загальної маркетингової стратегії розвитку бренду в сучасних умовах. Нині ґрунтовні дослідження брендингу для українського одягу відсутні, однак для розвитку малого та середнього бізнесу вони є досить важливими, оскільки якісно сформований брендинг в Інтернет-просторі є одним із найважливіших критеріїв конкурентоспроможності компанії.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження методичного та практичного інструментарію для стимулювання розвитку вітчизняного бренду одягу в Інтернет-просторі у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша згадка терміна «бренд» зафіксована у Норвегії, де запровадили «клейма» для ідентифікації майна. Пізніше термін «бренд» почали використовувати під час опису процесу захисту прав продавців і споживачів та для диференціації однакових зовні товарів різної якості від різних виробників. Оскільки сьогодні здивувати якістю вже майже неможливо, то сучасні бренди формують цілі системи, що включають дослідження історії, стилю життя, створення індивідуального образу, які підтримуються лояльними споживачами [6].

Бренд (з *англ.* *brand* – *торгова марка, знак*) трактується багатьма науковцями і практиками по-різному. Так, Філіп Котлер, визнаний авторитет із маркетингу, характеризує бренд як термін, знак, ім'я або їх поєднання, призначені для ідентифікації продукції одного виробника та диференціації його товарів чи послуг від аналогів конкурента [2]. Девід Аакер, практик із маркетингу, реклами і брендингу, трактує бренд як сигнал для споживача про джерело придбаного товару та захист виробника і споживача від копіювання ідентичних товарів [1]. Девід Огілві, засновник рекламних агенцій «Ogilvy & Mather», ввів термін «образ бренду» і висунув гіпотезу про те, що торгова марка може стати брендом лише у разі забезпечення виконання двох базових умов. По-перше, споживачі під впливом маркетингових комунікацій певної компанії мають пов'язувати свої почуття та бренд у позитивній єдності; по-друге, споживач поведінка поступово має трансформуватись у прихильність до бренду [4]. Тобто сучасний бренд є сукупністю відмінних характеристик торгової марки, які надають йому особливої цінності та відрізняють з-поміж інших брендів-конкурентів.

Нині є величезна кількість брендів, що спонукає компанії до створення чіткого індивідуального образу (з *англ.* *Brand image*) у свідомості клієнта, налаштування ефективних комунікацій і формування позитивних асоціацій. Тому брендинг являє собою процес створення довгострокового уподобання внаслідок впливу маркетингових комунікацій та брендинг-компонентів на споживача [7]. На відміну від традиційного брендингу, Інтернет-брендинг є маркетинговим процесом, що складається зі створення, розвитку та просування позитивного образу торгової марки для забезпечення більшої впізнаваності та прибутковості компанії виключно в Інтернет-просторі [5].

Основними перевагами Інтернет-брендингу є:

- низька вартість: розцінки на формування бренду у віртуальному просторі є значно меншими, ніж у реальному;

- швидкість комунікації: надання інформації у короткий термін і отримання миттєвої зворотної відповіді;
- вибір цільової аудиторії: більші можливості для сегментації клієнтів за демографічними показниками, стилем життя чи інтересами;

- наявність аналітичного інструментарію: доступ до різноманітних статистичних даних для обробки, аналізу чи запуску маркетингової кампанії, враховуючи попередні досягнення та помилки.

TM Cheater – бренд якісного українського одягу середньої цінової категорії, місією якого є створення яскравого вуличного стилю та виділення споживачів із натовпу людей. У січні 2019 року «онлайн-бренд» з'явився у соціальній мережі Instagram і досі не має жодної традиційної офлайн-точки продажу. Як і значна кількість сучасних українських брендів одягу, продукція TM Cheater характеризується високою якістю і середнім рівнем цін. Порівняльна характеристика найпопулярніших українських онлайн-брендів одягу за 2019 рік наведена у таблиці 1.

В умовах конкуренції кожен бренд потребує ідентифікації, власного позиціонування й унікального образу. Процес створення онлайн-бренду охоплює шість основних стадій (рис. 1).

Джерело: розроблено автором на основі [1–10]. Сенсом процесу створення бренду є ідентифікація товарів чи послуг компанії та виокремлення їх з-поміж усієї сукупності подібної продукції. Наявність унікального фірмового стилю свідчить про турботу власника не тільки щодо цінності та конкурентоспроможності бренду, але і про конкретного споживача, який отримує задоволення від придбаних товарів та позитивні враження від бренду [7].

З метою встановлення залежності між формуванням якісного українського бренду одягу в Інтернет-просторі та сприйняттям цінності продукції в уяві споживача проведено пілотажне маркетингове дослідження із залученням 135 респондентів за такими віковими категоріями: до 18 років (8,9%), 18–29 років (66,7%), 30–39 років (17,8%) та понад 40 років (6,7%).

Таблиця 1

Найпопулярніші українські онлайн-бренди одягу, 2019 рік

Бренд	Логотип	Кількість підписників у мережі Instagram, осіб	Рівень впізнаваності бренду, %	Кількість покупок, одиниць
Syndicate		17 900	57,6	14
Hard Kyiv		30 500	23,7	2
Keep style		68 700	30,5	7
Urban Planet		32 700	42,4	11
Ohueno		33 500	50,8	7

Джерело: дослідження автора

Рис. 1. Розвиток українського бренду одягу в Інтернет-просторі

Це дало змогу встановити, що 74,1% респондентів є жінками, 63% опитаних купують одяг в Інтернеті.

На основі отриманих даних виділені основні чинники впливу на розвиток українського бренду одягу в Інтернет-просторі (рис. 2); за пріоритетністю вони є такими: ціна на товар чи послугу (18,9%), ім'я бренду (16,3%), якість фотографій (15,9%), кількість підписників (10,2%), активність на сторінці (9%), доброзичливість менеджерів (7,2%), зміст публікацій (5,7%), інше (1,8%).

Проведене дослідження засвідчило, що клієнти вважають розвиток брендингу важливим критерієм під час вибору українського одягу в Інтернеті. Так, 78,8% респондентів зазначили, що брендинг для них є важливим; 49,4% клієнтів купують одяг у традиційних магазинах. Відповідно, 50,6% респондентів купують одяг від українських брендів в Інтернет-просторі, з них: 30,6% – на сайті компанії, 20% – у соціальних мережах. Цікавим є те, що 69,4% від загальної кількості респондентів стежать за сторінками українських брендів. Тобто майже 20% респондентів є потенційними клієнтами. Щодо назви бренду на логотипі, то думки розділилися: 30,6% респондентів вважають, що назва має бути повною і зрозумілою; 49,4% хочуть бачити часткову назву, а 20% респондентів взагалі не бажають, щоб логотипи українських брендів містили елементи назви.

Необхідно зазначити і те, що 56,5% респондентів купують одяг в Інтернеті декілька разів на рік, а 30,6% віддають перевагу онлайн-купівлям декілька разів на місяць, тоді як 2,4% опитаних купують одяг онлайн кожного тижня і тільки 1,2% – ще частіше за попе-

редню групу. Значна частина опитаних (9,4%) не відмовляються від традиційного офлайн-шопінгу та купують одяг в Інтернеті рідше, ніж декілька разів на рік.

Респонденти також оцінили зображення логотипів відомих брендів за шкалою Лікерта з градацією балів від 1 (зовсім не подобається) до 5 (дуже подобається). На основі отриманих даних сформовано такий рейтинг українських брендів одягу в Інтернет-просторі: перше місце отримав бренд CHEATER з 3,8 бала; на другому місці опинився логотип компанії HARD, який був оцінений на 3,5 бала; третє місце посів бренд Syndicate з 3,4 бала; четверте місце отримав логотип компанії Keep Style з 3,3 бала; передостаннє місце посів логотип компанії Ohueno з 3,1 бала; замикає наш рейтинг бренд Urban Planet, який отримав від респондентів найнижчу оцінку за логотип – 2,7 бала.

Результати проведеного дослідження доводять, що логотип, який не містить повну назву бренду, значно більше привертає увагу та викликає довіру. Однак кардинальна відсутність елементів назви у зображенні логотипу негативно впливає на зростання прихильності споживачів. Оптимальною є часткова присутність на логотипі назви – композиційно розставлені вибрані літери, зрозуміло оформлена скорочена назва або лігатура, тобто злиття відповідних двох літер в єдиний символ.

Незважаючи на високі бали логотипу CHEATER у рейтингу українських брендів одягу в Інтернет-просторі, компанія планує покращувати імідж торгової марки і розглядає можливості проведення ребрендингу, тобто маркетингової реструктуризації бренду загалом, оновлення позиціонування або зміни

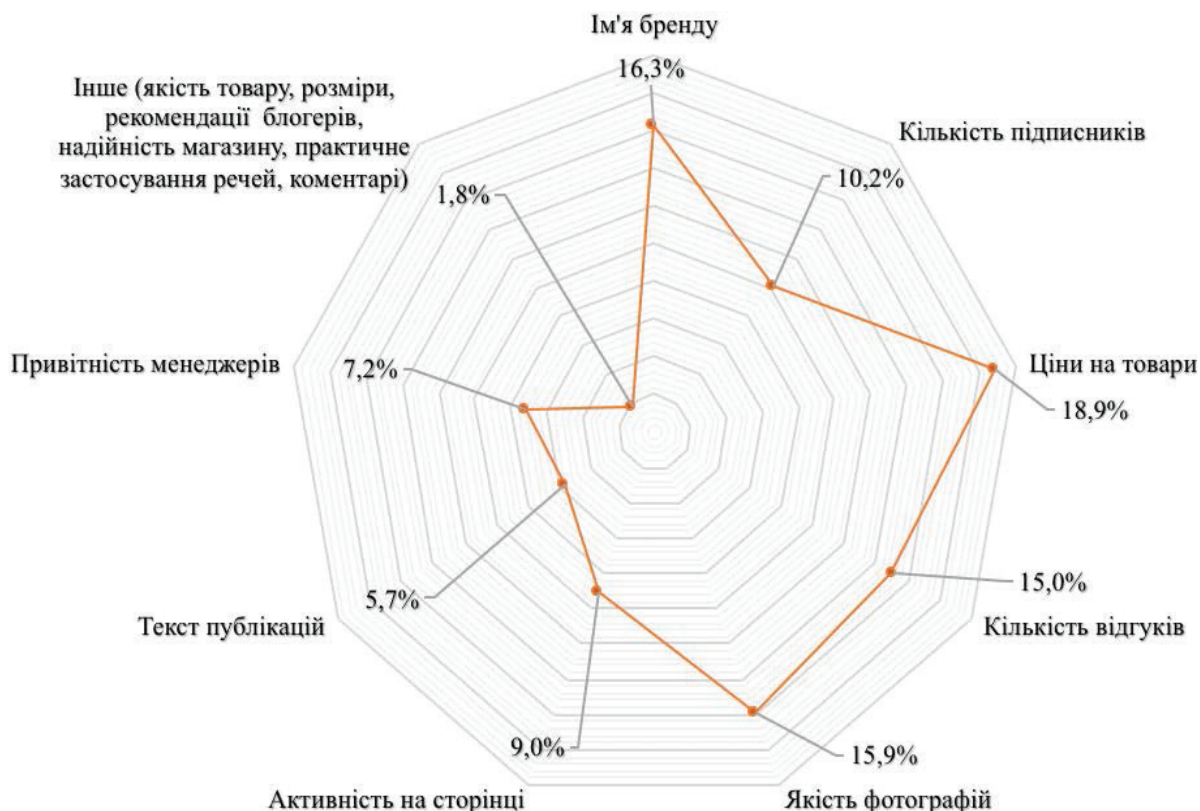

Рис. 2. Діаграма чинників впливу на придбання одягу в Інтернеті

Джерело: розробка автора

компонентів брендингу: логотипу, слогану, кольорів, шрифтів [8]. Однією з функцій такого ребрендингу є збільшення сегменту цільової аудиторії та вихід на нові ринки (табл. 2).

Таким чином, формування якісного бренду для української торгової марки Cheater набуває надзвичайної актуальності, оскільки цільова аудиторія ретельно його оцінює та вибирає вітчизняний одяг не тільки за стандартними критеріями (назва бренду, якість фото, кількість відгуків), а й за власними уподобаннями (коментарі, рекомендації блогерів, рейтинги надійності онлайн-магазинів). Необхідно прискорити формування оновленої концепції бренду Cheater якнайшвидше, поки компанія не вийшла на нові ринки і не створила собі власного «уявного» конкурента у свідомості та підсвідомості споживачів.

Отже, для формування якісного бренду необхідно попередньо провести аналіз за комплексом маркетингу «4Р» та врахувати можливі нюанси, які з'являються після впровадження унікального стилю, щоб пізніше не проводити операцію ребрендингу, яка потребує не тільки часу, а й значних витрат. Під час формування брендингу компанія Cheater допустила помилку у формуванні унікального стилю – недосконалим створений логотип, що привело до необхідності проведення ребрендингової кампанії.

Висновки. У статті розглянуто теоретичні основи формування брендингу в Інтернеті та його переваги порівняно з традиційним. Створено алгоритм формування українського бренду одягу в Інтернет-просторі, що включає шість основних етапів. Встановлено, що у сучасних умовах не досить створювати якісний продукт без додаткових вкладень у розвиток історії компанії. Українські споживачі стають більш вимогливими і вибирають для себе бренди, які чітко формують цінності та доводять, що саме їхня продукція необхідна споживачам. Відповідно, кожен український бренд одягу потребує ідентифікації, власного позиціонування й унікального образу. Та-

кий підхід викликає емоційний зв'язок між споживачем та компанією, що відповідає принципам клієнтоорієнтовності та доброчесності.

Практична значущість пілотажного маркетингового дослідження серед прихильників онлайн-покупок одягу полягає у встановленні впливу брендингу на збільшення кількості лояльних споживачів, а також на зростання обсягів продажів товарів українського виробництва. Подальші дослідження слід спрямувати на визначення рівня зв'язку та характеру впливу зазначених чинників.

Бібліографічний список:

1. Аакер Д. Создание сильных брендов / пер. с англ. Гребенников, 2003. 340 с.
2. Котлер Ф. Маркетинг XXI века / пер. с англ. Нева. Москва, 2005. 432 с.
3. Котлер Ф. Основы маркетинга: учебное пособие / пер. с англ. Вильямс. Москва, 2015. 809 с.
4. Огилви Д. Огилви про рекламу / пер. с англ. Манн, Иванов и Фербер. Москва, 2012. 241 с.
5. Безрукова Н.В., Тимченко Л.В. Брендинг в мережі Інтернет як засіб глобальної маркетингової комунікації. *Ефективна економіка*. 2014. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3625> (дата звернення: 01.04.2020)
6. Скавронська І.В., Слодовник З.М. Бренди індустрії моди як середовище економічної діяльності. *Young Scientist*. 2017. № 4 (44). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/176.pdf> (дата звернення: 10.04.2020)
7. Годин А.М. Брендинг, вид. 3-е / пер. з англ. Дашков і К. Москва, 2013. 184 с.
8. Махнуша С.М., Олійник О.В. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 1. С. 143–150.
9. Ковшова І.О., Кравченко А.В. Теоретичні основи оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємств. *Бізнес-навігатор*. 2018. № 3–2 (46). С. 7–11.
10. Aaker D.A. Managing Brand Equity: Capitalizing on the value of a Brand Name. NY: Free Press, 1991. 56 p.

References:

1. Aaker D. (2003) *Sozdanie sil'nykh brendov / per. s angl.* [Creation of strong brands / trans. from English], Moscow: Grebennikov, 340 p. (in Russian)

Таблиця 2

Результати опитування респондентів щодо зміни логотипу ТМ Cheater

Логотип	Відсоток привертання уваги, %	Відсоток довіри, %	Не подобається в логотипі
	28,8%	35,6%	шрифт – 12 (20,3%) зелений колір – 20 (33,9%) чорний колір – 7 (11,9%) “подряпини” – 12 (20,3%) форма – 18 (30,5%) повна назва – 6 (10,2%) все подобається – 18 (30,5%)
	42,4%	22%	шрифт – 11 (18,6%) зелений колір – 16 (27,1%) чорний колір – 2 (3,4%) “подряпини” – 12 (20,3%) неповна назва – 17 (28,8%) все подобається – 21 (35,6%)
	28,8%	42,4%	шрифт – 17 (28,8%) жовтий колір – 22 (37,3%) чорний колір – 4 (6,8%) форма – 14 (23,7%) неповна назва – 10 (16,9%) все подобається – 25 (42,4%)

Джерело: сформовано автором на основі результатів пілотажного дослідження

2. Kotler F. (2005) *Marketing XXI veka / per. s angl.* [21st Century Marketing / trans. from English], Moscow: Neva, 432 p. (in Russian)
3. Kotler F. (2015) *Osnovy marketinga: uchebnoe posobie / per. s angl.* [Fundamentals of marketing: textbook / trans. from English], Moscow: Vil'yams, 809 p. (in Russian)
4. Ogilvi D. (2012) *Ogilvi pro reklamu / per. s angl.* [Ogilvy about advertising / trans. from English], Moscow: Mann, Ivanov and Ferber, 241 p. (in Russian)
5. Bezrukova N.V., Tymchenko L.V. (2014) Brendynh v merezhi Internet yak zasib hlobalnoi marketynhovoï komunikatsii [Branding in the Internet as a means of global marketing communication]. *Efektivna ekonomika* (electronic journal), no. 12. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3625> (accessed 1 April 2020)
6. Skavronska I.V., Slodovnyk Z.M. (2017) Brendy industrii mody yak seredovyshe ekonomichnoi diialnosti [Fashion industry brands as an environment of economic activity]. *Young Scientist* (electronic journal), vol. 4, no. 44. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/176.pdf>. (accessed 10 April 2020).
7. Godin A.M. (2013) Brending, vid. 3-e / per. z angl. [Branding, edition 3rd / thans. From English], Moscow: Dashkov i K, 184 p. (in Russian)
8. Makhnusha S.M., Oliinyk O.V. (2011) *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no. 1, pp. 143–150.
9. Kovshova I.O., Kravchenko A.V. (2018) Teoretychni osnovy otsinky efektyvnosti marketynhovoï diialnosti pidpryiemstv [Theoretical bases of estimation of efficiency of marketing activity of the enterprises]. *Biznes-navihator*, vol. 3–2, no. 46, pp. 7–10.
10. Aaker D.A. (1991) *Managing Brand Equity: Capitalizing on the value of a Brand Name*. NY: Free Press, 56 p. (in English)

УДК 351.862.4:640.41(045)

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-21>

Кожушко С.П.

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри МТГРБтаІП
Університет ім. Альфреда Нобеля, м. Дніпро

Захарова С.Г.

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри МТГРБтаІП
Університет ім. Альфреда Нобеля, м. Дніпро

Kozhushko S.P.

Doctor of Pedagogy, Professor,
Professor of the Department of International Tourism,
Hotel & Restaurant Business and
Foreign Language Training
Alfred Nobel University, Dnipro

Zakharova S.G.

Candidate of Science (State management), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Tourism,
Hotel & Restaurant Business and
Foreign Language Training
Alfred Nobel University, Dnipro

МАРКЕТИНГОВА ПОЛІТИКА ЦІНОУТВОРЕННЯ У СУЧАСНОМУ ГОТЕЛЬНОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

MARKETING POLICY OF PRICE FORMATION AT MODERN HOTEL ENTERPRISE

Готельна сфера – це основний елемент туристичної індустрії за обсягом матеріальних та фінансових ресурсів, кількістю зайнятих працівників, обсягом доходів. Одним із важливих чинників створення конкурентоспроможного готельного продукту на ринку є питання ціноутворення. Формування тарифів (вартості проживання) на готельні номери (місця), послуги – один із важливих напрямів діяльності менеджменту та маркетингу готелю, що визначає ефективність його функціонування на ринку послуг гостинності. Вирішення цієї проблеми необхідно здійснювати комплексно з урахуванням багатьох чинників. У статті проаналізовано доцільність використання маржинального підходу до формування ціни на готельні послуги та приведено послідовність проведення розрахунків за маржинального підходу до ціноутворення.

Ключові слова: готельна індустрія, маркетингова стратегія ціноутворення, основні та додаткові послуги, готельні тарифи, маржинальний підхід.

Гостиничная сфера – основной элемент туристической индустрии по объему материальных и финансовых ресурсов, количеству занятых работников, объему доходов. Одним из важнейших факторов создания конкурентоспособного гостиничного продукта на рынке является вопрос ценообразования. Формирование тарифов (стоимости проживания) на гостиничные номера (места), услуги – одно из важнейших направлений деятельности менеджмента и маркетинга гостиницы, что определяет эффективность его функционирования на рынке услуг гостеприимства. Эту проблему необходимо решать комплексно с учетом многих факторов. В статье проанализирована целесообразность использования маржинального подхода к формированию цены на гостиничные услуги и показана последовательность проведения расчетов при маргинальном подходе к ценообразованию.

Ключевые слова: гостиничная индустрия, маркетинговая стратегия ценообразования, основные и дополнительные услуги, гостиничные тарифы, маржинальный подход.

Price, being an important element of marketing tools, occupies leading place in the mechanism of the formation of market relations among business agents. Price greatly influences both the results of product selling and the effectiveness of certain structural subdivisions in the course of a company marketing activity. It ensures profit generation, specifies the level of product competitiveness, contributes to the construction of mutually beneficial

relations among enterprises and consumers as well as among other market agents. When comparing service quality with other conditions that are important for a buyer (which is characteristic to western markets) price plays the decisive role in the selection of sellers. In this case the buyers of goods or services understand its economic value; as to the company price policy it becomes reasonable to use price strategies of "price-value" group. This group of strategies includes the strategy of high prices, the strategy of low prices and the strategy of average prices. The process of price formation and selection of marketing price policy for a certain market is of utmost importance for the companies operating in hotel and restaurant business. This factor defines a company market place in the competitive environment. Modern accommodation enterprises form service tariffs considering world experience of tariffs calculation, use of special tariffs for hotel rooms, system of discounts, loyalty programs, packaging and others. The development of independent price strategy and tactics of price management is the process which is permanently reproduced. It is impossible to choose certain price policy once and forever and realize it for a long period of time. Price policy must be constantly verified and adopted to the situation which currently exists at the market. Profitability of a hotel business, its competitiveness, volume of provided services and other indicators of enterprise activity are directly dependent on objectivity in price justification. The methods of prices formation for hotel services have been discussed in the article. As the result, the margin method was singled out by authors as one of the most effective under the conditions of market economy. Consequently, in modern conditions of market economy domestic hotel and restaurant businesses are forced to use prices more actively under the actual competitive pressures.

Keywords: hotel industry, marketing strategy of price formation, main and supportive services, hotel tariffs, marginal approach.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Метою дослідження є аналіз і систематизація теоретико-методологічних підходів до маркетингової цінової політики та вдосконалення механізму ціноутворення на ринку готельних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Останніми роками питання маркетингової цінової політики підприємства все більше досліджується та аналізується вітчизняними економістами. Найбільшого відгуку згадана проблема знайшла у працях І.М. Егупової [1], О.В. Колесникова [2], І.Я. Мендела [3], Г.А. Папіряна [4], С. Пасеки [7], Л.Р. Пуцентайло [5], С.О. Солнцева [6], В.М. Яценко [7] та ін.

Багатьма авторами досліджується питання ціноутворення у сучасному готельному підприємстві. В Україні середня завантаженість готельних номерів становить 25%. Цей показник залежить від багатьох чинників. Триває пошук нових методів ціноутворення для створення конкурентоспроможного готельного продукту.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою дослідження є аналіз і систематизація теоретико-методологічних підходів до маркетингової цінової політики та вдосконалення механізму ціноутворення на ринку готельних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах ринкової економіки успішний розвиток будь-якого бізнесу залежить від здатності до конкуренції як усередині країни, так і за її межами. В умовах стабільного економічного розвитку держави подальшого розвитку набуває сфера обслуговування споживачів і передусім підприємства готельного і ресторанного бізнесу.

В умовах конкурентного ринку послуг гостинності готельні підприємства під час обслуговування туристів та інших категорій громадян повинні забезпечити не лише високий рівень комфорту проживання, а й постійно підвищувати рівень сервісного обслуговування, пропонувати широкий вибір додаткових послуг [3].

Одним із важливих чинників створення конкурентоспроможного готельного продукту на ринку є питан-

ня ціноутворення. Роль ціни в маркетинговій діяльності підприємства важко применшити або переоцінити. Ціна безпосередньо впливає на фінансові показники підприємства, сприйняття споживачами його торгових марок та їх позиціонування з погляду споживчої цінності, що пропонується. Ціна формує прибуток і частку ринку, а також є індикатором якості товару. Правильне її встановлення дає можливість виживати в складних економічних умовах та вести ефективну діяльність підприємства, передбачає якнайкраще досягати його мети, тобто отримання прибутку [6].

Насправді, під час вибору двох альтернатив придбання послуги, що відрізняються ціною та якістю, значимість параметрів якості під час їх оцінювання стає вищим за значимість ціни. Однак під час порівняння якості послуги та інших значущих для покупця чинників (що характерно для західних ринків), вирішальну роль у виборі продавця відіграє ціна. У такому разі покупці товару або послуги розуміють її економічну цінність, а в рамках цінової політики підприємства стає доцільним застосування цінових стратегій групи «ціна – цінність». Зазначена група стратегій включає стратегію високих цін, стратегію низьких цін та стратегію середніх цін. Але в будь-якому разі під час визначення того, якими мають бути ціни (високими чи низькими), слід пам'ятати, що для покупця існують верхня й нижня межі, у рамках яких його сприйняття якості товару або послуги знаходиться у прямій залежності від ціни. Ціна, менша за нижню межу, може здаватися надто заниженою, а вище верхньої межі – занадто завищеною. Формування тарифів (вартості проживання) на готельні номери (місця), послуги – один із важливих напрямів діяльності менеджерів готелю, що визначає ефективність його функціонування на ринку послуг гостинності. Цю проблему необхідно вирішувати комплексно, з урахуванням багатьох чинників. Щоб реалізувати стратегію розвитку за умов конкуренції, підприємство гостинності повинно постійно проводити моніторинг стану ринку.

Визначаючи тарифи, насамперед слід урахувувати:

- собівартість номерів і готельних послуг загалом;
- інвестиції, що надійшли, або ті надходження, які очікується;

- ситуацію і тенденції на основних цільових ринках;
- норми прибутку і повернення витрат на вкладений капітал;
- реальні попит і пропозицію на ринку;
- можливості конкурентів і наявність у даній місцевості інших засобів тимчасового проживання;
- якість обслуговування у готелі та можливості її поліпшення.

У структуру готельного тарифу (вартість проживання), окрім вартості розміщення у номері певної категорії, можуть входити такі складники, як дворазове чи триразове харчування або лише сніданок, послуги міні-бару (напої), послуги сауни та ін., відповідно до особливостей попиту клієнтів та маркетингової (у тому числі продуктової) політики готельного підприємства. Водночас тарифи можуть передбачати знижки або надбавки. Залежно від особливостей формування готельним тарифам даються спеціальні назви: «сімейний тариф», «родинний тариф», «європейський тариф», «американський тариф» тощо.

Згідно з вітчизняним досвідом, в основу ціни будь-якої послуги готельного господарства закладається її повна собівартість як сукупність трудових, матеріальних і фінансових витрат, виражених у грошовій формі в розрахунку на одиницю послуг. Вона відображає техніко-організаційний рівень експлуатаційної діяльності готелю, пов'язаної з виробництвом і реалізацією послуг.

Загальні поточні витрати готельного комплексу, окрім експлуатаційних, включають витрати інших видів його господарської діяльності та витрати на здійснення господарських операцій. Поточні витрати – важливий якісний показник діяльності готелів, що впливає як на загальні результати господарської діяльності, так і на собівартість окремих видів послуг, їх прибутковість і рентабельність.

У вітчизняних готелях під час ціноутворення визначають середню вартість однієї людино-добі розміщення як частку від ділення всієї суми витрат на експлуатацію готелю, прибутку з урахуванням податкових платежів на повний обсяг наданих послуг розміщення (людино-дів).

У готельних комплексах, що надають широкий обсяг послуг, поточні витрати поділяються, згідно з видами послуг, на прямі (виробнича заробітна плата, комунальні послуги, сировина та ін.) та загальні експлуатаційні, адміністративні, витрати на збут та інші загальногосподарські витрати.

Якщо готель надає один вид послуг (лише номер), витрати готелю визначають на одиницю цих послуг, на прямі та загальні їх не поділяють. Якщо загальні експлуатаційні, адміністративні витрати, витрати на збут та інші господарські витрати розподіляють між власне готельними послугами й послугами інших підрозділів, підпорядкованих готелю (підсобні підрозділи), тоді використовують метод опосередкованого поділу витрат на собівартість послуг цих підрозділів. Наприклад, якщо у підпорядкуванні готелю є сауна, пральня, підприємство громадського харчування, частину загальних витрат готелю ділять на собівартість цих послуг пропорційно до суми прямих витрат. Якщо за калькуляційними даними, які прийняті для розрахунку собівартості послуг, проводять групуван-

ня прямих поточних витрат, ураховують місце їх виникнення та призначення.

Повну собівартість одиниці послуг розміщення визначають за формулою:

Повна собівартість = Експлуатаційна собівартість + Адміністративні витрати, витрати на збут та інші загальні господарські витрати.

Під час визначення вартості послуг проживання в готелях застосовують диференційований підхід до встановлення цін залежно від виду й категорії номера. При цьому виокремлюють такі види готельних тарифів:

- базовий тариф;
- тариф сімейного туру;
- тариф на вихідні дні;
- тариф сімейного туру на вихідні дні;
- тариф на проживання понад 7 днів;
- тариф на проживання понад 14 днів;
- тарифи на оренду номерного фонду.

Сьогодні абсолютна більшість готельних підприємств світу функціонує з використанням системи спеціальних тарифів для конкретних категорій клієнтів та залежно від конкретної ситуації,

Спеціальний тариф – це обґрунтовано зменшений стандартний ціновий тариф, який визначає ціну конкретного номера. Пропозиція знижок – це звичайний спосіб використання будь-якої можливості привабити клієнта та розширити ринок збуту продукції у конкурентному середовищі готельного продукту. Тому пільги і знижені тарифи у готелях – це звичайний метод конкурентної боротьби і засіб швидкого підвищення збуту готельного продукту.

Вітчизняним готелям необхідно ширше використовувати міжнародний досвід управління доходами та запровадження спеціальних тарифів, що дає змогу збільшити обсяг реалізації послуг, зберегти постійних і залучити додаткових клієнтів без зниження ціни для інших відвідувачів, а якщо попит нееластичний за ціною – отримувати плату за проживання за повною вартістю без знижок, що забезпечує додатковий дохід та сприяє оптимізації витрат.

Диференціювати ціни згідно з категоріями номерів доцільно за показником прямих експлуатаційних витрат, якщо у ціну кожної категорії закладаються єдина норма прибутку, податок на додану вартість і готельний збір. Такий метод диференціації цін за категорією номерів дає змогу економічно обґрунтувати собівартість послуг з урахуванням різних якісних характеристик, порівняти динаміку експлуатаційних та інших витрат, ураховувати їхній вплив на відпускні ціни послуг.

Упровадження ефективної цінової стратегії передбачає тактичну зміну цін під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників.

Для галузі готельного господарства основною проблемою є не тільки формування цін. Ринок готельного господарства сам дає інформацію про рівень цін у тому чи іншому регіоні залежно від попиту і пропозиції, розташування готелю, пори року та інших чинників. Основна проблема у цьому разі полягає у створенні системи гнучкого управління цінами на готельні послуги залежно від ступеня завантаження номерів з урахуванням цін на аналогічні

послуги у конкурентів. Ці питання широко обговорюються фахівцями і науковцями, які працюють у сфері готельного господарства. Так, у статті І.М. Егупової «Ціноутворення на основні послуги в готелі з урахуванням цільового прибутку» [1] пропонується розраховувати ціну, що забезпечує отримання цільового прибутку, за формулою:

$$\text{Цп} = \text{В} \times (1 + \text{Рп} / 100), \quad (1)$$

де В – поточні витрати; Рп – цільова рентабельність послуг.

У 60–70-ті роки минулого століття в методиках із ціноутворення на нову продукцію пропонувалася схожа формула розрахунку нижньої межі ціни:

$$\text{Цн} = \text{С1} \times (1 + \text{Ро}), \quad (2)$$

де С1 – собівартість нового продукту; Ро – рентабельність замінного продукту.

В обох випадках це чисто витратний підхід. Те, що замість рентабельності базової продукції пропонується «цільова рентабельність послуг», справи не змінює. Далі, незалежно від способу визначення цільового прибутку, автор пропонує розраховувати тариф на послуги проживання в номері (Цп) за формулою, де до величини змінних витрат у розрахунку на одну кімнату – ніч додаються величина постійних витрат і величина цільового валового прибутку на номер у конкретному місяці. Знову маємо суто витратний підхід. Розподіливши постійні витрати між окремими видами діяльності готельного підприємства, автор цієї статті пропонує розраховувати цільовий валовий прибуток у конкретному місяці, а потім пропонує розподілити її між окремими категоріями номерів [1].

На думку О.О. Орлова, усі питання формування цін, включаючи розрахунки зниження цін із метою збільшення завантаження, визначення беззбитковості і ризику зазнати збитків і т.п., можна реально вирішувати тільки з використання маржинального прибутку [7, с. 79]. З огляду на особливості галузі готельного господарства, необхідно виходити з того, що не ринкова ціна повинна орієнтуватися на витрати послуг, а, навпаки, витрати послуг повинні вклатися в ринкову ціну. Розрахунки слід проводити в такій послідовності. На першому етапі з урахуванням ринкової кон'юнктури в регіоні розраховується цільова ціна за номерами відповідної категорії. Тут важливо визначити порівняльні ціни за номерами різної категорії. Автор цитованої статті пропонує розподілити між ними постійні витрати з урахуванням площі, коефіцієнтів комфортності з урахуванням питомої ваги змінних витрат.

Маржинальний підхід дає змогу розрахувати наслідки будь-яких варіантів підвищення і зниження цін на послуги готелів. У реальній практиці категорій номерів може бути більше, у ціну може включатися ранковий сніданок або триразове харчування та інші послуги. Маржинальний підхід дає змогу визначити доцільність та ефективність додаткових послуг. Будь-яка додаткова послуга, у якій маржинальний прибуток позитивний, на цю ж суму збільшить і прибуток у цілому по готелю. Ба більше, якщо розрахувати за кожним видом послуг «коефіцієнт маржинального прибутку» (відношення маржинального прибутку до ціни), то можна мати уявлення про порівняльну

ефективність тих чи інших видів послуг, а «коефіцієнт беззбитковості» в динаміці свідчить про ступінь ефективності роботи готелів у цілому. Чим він нижче одиниці, тим ефективніше працює готель.

Послідовність проведення розрахунків за маржинального підходу така:

1. Визначається цільова ціна за категоріями номерів на основі вивчення ринку готельних послуг у регіоні.

2. Розраховуються змінні витрати за категоріями номерів з урахуванням завантаження у плановому періоді.

3. Визначається маржинальний прибуток за категоріями номерів і в цілому по готелю з урахуванням завантаження номерів у плановому періоді.

4. Визначається величина постійних витрат у цілому по готелю.

5. Розраховується величина прибутку по готелю як різниця між маржинальним прибутком і постійними витратами.

6. Розраховуються коефіцієнти «беззбитковості» і «надійності» та беззбитковий обіг по готелю.

7. Із використанням «запасу надійності» (Зн) розраховується величина прибутку і рентабельності за категоріями номерів, а також у цілому по готелю.

8. З урахуванням зниження цін із метою збільшення завантаження розраховуються нові показники «КБ», «Зн», прибутку і рентабельності по категоріях номерів і в цілому по готелю.

Як видно з перелічених етапів, постійні витрати не беруть участі у формуванні цін, але в розрахунку закладається маржинальний прибуток, що дає змогу покривати постійні витрати і формувати прибуток. У цих розрахунках простежується чіткий взаємозв'язок між усіма елементами, що дає змогу їх алгоритмізувати і розраховувати різні варіанти з урахуванням зміни цільових цін, завантаження номерів, заходів зі скорочення змінних і постійних витрат. Таким чином, йдеться не просто про встановлення цін, а про управління всім процесом формування цін, витрат і прибутку з вибором найкращого варіанту. Практично такий підхід дає змогу створити гнучку систему управління цінами, витратами і прибутком для готельного господарства [7].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Незважаючи на те що ціна перестає бути вирішальним мотивом під час споживання послуги на розвинених ринках, важливість цінових стратегій у діяльності підприємства не зменшується, а, навпаки, збільшується. Це пов'язано з високим ступенем зрілості більшості суб'єктів господарювання підприємств готельно-ресторанного бізнесу, а також із тенденцією глобалізації світового ринку з характерною стандартизацією послуг розвинених країн. У таких умовах вітчизняні підприємства готельно-ресторанного бізнесу змушені більш активно використовувати ціни в конкурентній боротьбі. Таким чином, для прийняття ефективних управлінських рішень із питань ціноутворення на послуги підприємств готельно-ресторанної справи необхідно вивчити рівень і динаміку цін, а також форми цінової і нецінової конкуренції, що застосовуються на даному ринку (або сегменті).

У статті проаналізовано доцільність використання маржинального підходу в формуванні ціни на готельні послуги та приведено послідовність розрахунків за маржинального підходу до ціноутворення..

Бібліографічний список:

1. Егупова І.М. Особливості ціноутворення на основні послуги в готелі з урахуванням цільового прибутку. *Науковий вісник Ужгородського університету. «Серія Економіка»*. 2011. № 1. С. 93–98.
2. Колесников О.В. Ціноутворення : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 144 с.
3. Мендела І.Я. Ціноутворення. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 74 с.
4. Папирян Г.А. Международные экономические отношения: экономика туризма. Москва : Финансы и статистика, 1999. 208 с.
5. Пуцентайло Л.Р. Економіка і організація туристсько-готельного підприємства : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
6. Муха Б.Г., Солнцев С.О. Формування цінової політики та механізм ціноутворення на ринку готельних послуг. *Ефективна економіка*. 2012. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1154>.
7. V. Yatsenko, S. Pasieka, O. Orlov and others: / Ed. by Doctor of Economic Sciences, Prof. Yatsenko V.M. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017. 619 p.

References:

1. Yegupova I.M. Osoblyvosti tsinoutvorenniya na osnovi poslugy v goteli z urahuvannyam tsilyovogo prybutku [Peculiarities of price formation on basic service of a hotel taking into account its target profit]. [Naukovy visnyk Uzhhorodskogo universytetu "Seriya Ekonomika"]. 2011. no. 1, pp.93–98.
2. Kolesnykov O.B. (2007). Tsinoutvorenya. Navchalnyi posibnyk [Price formation. Manual]. K.: Tsentri uchbovoi literatury., 144 p.
3. Mendela I.Ya. (2015). Tsinoutvorenya [Price formation]. Ivano-Frankivsk, Foliant Publ., 74 p.
4. Papiryan G.A. (1999). Mezhdunarodnye ekonomicheskie otnosheniya: Ekonomika trurizma [International economic relations: Economy of tourism]. Moscow, Financy i statistica Publ., 208 p.
5. Putsentailo L.R. (2007). Ekonomika i organizatsiya turystsko-hotelnogo pidpryemstva. Navchalny posibnyk. [Economy and organization of tourism and hotel enterprise]. Kyiv : Tsentri uchbovoi literatury, 2007. 344 p.
6. Muha B.G., Solntsev S.O. Formuvanya tsinovoi polityky ta mexanizm tsinoutvorenniya na rynku hotelnyh poslug [The formation of price policy and mechanism of price formation at the market of hotel services]. *Efektivna ekonomika* [Effective Economy], 2012, no. 5, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1154>.
7. V. Yatsenko, S. Pasieka, O. Orlov and others: / Ed. by Doctor of Economic Sciences, Prof. Yatsenko V.M. Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017. 619 p.

Кононенко Г.І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київського національного університету технологій та дизайну

Kononenko Anna

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor
of the Department Finance and Financial and Economic Security
Kyiv National University of Technology and Design

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВ ШВЕЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF THE COMPETITIVE ENVIRONMENT OF THE GARMENT ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті розглянута динаміка позицій України у рейтингу світу за індексом глобальної конкурентоспроможності. Визначений відсоток виробництва швейної промисловості в економіках різних країн. Запропонована структура текстильного виробництва, одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів за 2018 рік. Проведено аналіз статистичних даних щодо основних показників діяльності підприємств швейної промисловості. Запропоновані дані підкреслюють низький рівень концентрації галузей загалом у текстильній промисловості, одязі, шкірі, шкіряних виробках та інших матеріалах, а також за окремими видами економічної діяльності. Наведена реальна зміна обсягів реалізованої промислової продукції підприємств текстильного виробництва, одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів у 2013–2019 рр.

Ключові слова: конкурентоспроможність, швейна промисловість, підприємство, текстильне виробництво, виробництво одягу, реалізована продукція.

В статье рассмотрена динамика позиций Украины в рейтинге мира по индексу глобальной конкурентоспособности. Был определен процент производства швейной промышленности в экономиках разных стран. Предложена структура текстильного производства, одежды, кожи, изделий из кожи и других материалов за 2018 год. Проведен анализ статистических данных по основным показателям деятельности предприятий швейной промышленности. Полученные данные подчеркивают низкий уровень концентрации отраслей в целом по текстильной промышленности, одежде, коже, кожаными изделиями и другим материалам, а также по отдельным видам экономической деятельности. Представлено реальное изменение объемов реализованной промышленной продукции предприятий текстильного производства, одежды, изделий из кожи и других материалов в 2013–2019 гг.

Ключевые слова: конкурентоспособность, швейная промышленность, предприятие, текстильное производство, производство одежды, реализованная продукция.

The article examines the dynamics of Ukraine's position in the global competitiveness index. The percentage of the garment industry in the economies of different countries is determined. The subject of the analysis is the production of textile, knitwear and leather goods, which most fully characterizes the garment industry of Ukraine. As a type of economic activity, the textile, clothing, leather, leather and other materials industry has a complex structure, which comprises two groups of production: textile and garment, which account for about 80% of total output, as well as leather, leather and other materials; manufacture of footwear, which accounts for the remaining 20% of output. The structure of textile production, clothing, leather, leather goods and other materials for 2018 is proposed. The analysis of statistics on the main indicators of activity of the garment industry enterprises is carried out. The proposed data emphasize the low concentration of industries as a whole in the textile, clothing, leather, leather and other materials, as well as by particular types of economic activity. It is determined that by the number of garment manufacturing enterprises a significant share of the enterprises of textile production, clothing, leather, leather goods and other materials (1825 or 65.9%). However, in terms of sales, their share is only 39.9%, which indicates that the potential of these enterprises is not being used effectively. Instead, the need for garment manufacturing companies in textile raw materials tends to decline as it is largely met through imports. The analysis of the values of the indices for the production of suits, dresses, skirts, trousers during the analyzed period was not so critical, which proves the existence of constant consumer demand for these products of domestic production

and their competitiveness in comparison with foreign analogues. The real change in the volume of industrial production of textile, clothing, leather, leather and other materials in 2013–2019 this period, which led to a rise in the prices of textile, clothing, leather, leather goods and other materials. Generally, the garment industry requires a significant revision of the target institutions and development strategy for the future.

Keywords: competitiveness, garment industry, enterprise, textile production, clothing production, sold products.

Постановка проблеми. Протягом останніх років швейні підприємства України постали перед багатьма проблемами. До основних можна віднести високу частку імпортованих товарів, несприятливі умови для залучення інвестицій; нерівноправність у системі оподаткування, існування «тіньового» імпорту, що приводить до зниження конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та споживчого попиту тощо. Тому актуальним є питання аналізу сучасного стану ринку підприємств швейної промисловості України з метою визначення перспектив розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку швейної промисловості України та розроблення механізму забезпечення конкурентоспроможності швейних підприємств досліджуються в роботах багатьох учених, таких як: О.В. Царенко, В.О. Слободянюк, О.В. Солоїд, О.Б. Чернишова, І.М. Грищенко, Д.О. Барабась, Я.Б. Базиліюк, Л.Р. Галько, Р.І. Завадяк та інші.

Однак нині підприємства швейної галузі перебувають у незадовільному стані, тому виникає необхідність подальшого опрацювання в цьому напрямі з метою визначення перспектив розвитку швейної промисловості України.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз та визначення конкурентних позицій підприємств швейної промисловості України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентні переваги підприємств різних видів економічної діяльності формуються під впливом багатьох чинників, серед яких особливе місце займають макроекономічні. Результатом цього може слугувати Індекс конкурентоспроможності країни, який розраховується в різних країнах світу. Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) – це глобальне дослідження, яке проводиться Всесвітнім економічним форумом та супроводжується рейтингом за показником економічної конкурентоспроможності. Рейтинг складається з більш ніж 100 показників, які об'єднуються у 3 основні групи субіндексів: «Основні вимоги», «Підсилювачі продуктивності» та «Інновації та фактори вдосконалення».

У рейтингу Всесвітнього економічного форуму за 2017–2018 рр. найвищі позиції належать Швейцарії, Сінгапуру, США, тоді як Україна посіла 81-е місце серед 137 країн світу, втративши три позиції за рік (табл. 1).

Згідно з даними дослідження [1], Україна найбільше втратила свої позиції за показниками, які характеризують розвиток інфраструктури, макроекономічне середовище та розвиток фінансового ринку. Причому за деякими позиціями Україна перебуває в кінці переліку країн, у тому числі за міцністю банків Україна зайняла 135 місце зі 137 країн світу; за регулюванням фондових бірж – 134, за інфляційними змінами – 134. За даними 2018 р. порівняно з 2017 р. спостерігається деяке зниження Індeksu глобальної конкурентоспроможності до 81 місця проти 85 місця у попередньому році. Дещо кращі місця спостерігаються в рейтингу за складником «розмір ринку» – 45 місце (за даними 2016 р.), але піднялася на 2 позиції у 2018 р., зайнявши 47 місце, причому за розміром внутрішнього ринку перемістилася з 45 місця (2016 р.) до 47 місця в 2018 р., піднявшись на 2 позиції в рейтингу. За розміром іноземного ринку виявлено незначні зміни (38 місце в 2017 р. і 39 місце в 2018 р.).

На погіршення зазначених показників вплинули фінансова криза та військова агресія з боку Росії, що привели до значних втрат загального потенціалу України. Так, за підсумками 2017 р. падіння ВВП в Україні становило 6,8%, а за 2017 р. зменшення ВВП досягло 9,9%, і лише починаючи з 2018 р. спостерігається його зростання на 2,3%.

Продукція швейної промисловості відіграє значну роль в економіці багатьох країн світу, таких як Португалія – частка у ВВП становить 22%, Китай – 21%, Італія – 12%, дещо менші показники у Німеччині – 6% та США – 4%. В Україні за даними 2018 р. частка продукції текстильного виробництва, одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (ВТОШІМ) щодо ВВП становила лише 0,75%, в тому числі номінальний ВВП становив 1979,5 млрд. грн., а продукція ВТОШІМ – 14,9 млрд. грн. (розраховано автором за даними [2]).

Важливість продукції текстильного виробництва, одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів для економіки країни зумовлюється значною ємністю внутрішнього ринку (40–50 млрд. грн. щорічно); високим рівнем доданої вартості (до 50%); низькою енергоємністю виробництва (1–3% валових витрат); незначним негативним впливом на навколишнє середовище; наявністю висококваліфікованих кадрів у багатьох регіонах України. Ємність ринку готової продукції ВТОШІМ пояснюється

Таблиця 1

Динаміка позиції України в рейтингу країн світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності

Місце України в рейтингах країн світу					
2012–2013 рр. (139 країн)	2013–2014 рр. (142 країни)	2014–2015 рр. (144 країни)	2015–2016 рр. (140 країн)	2016–2017 рр. (138 країн)	2017–2018 рр. (137 країн)
73	84	76	79	85	81

Джерело: [1]

також особливостями менталітету українців, які традиційно мають схильність приділяти велику увагу зовнішньому вигляду.

Як вид економічної діяльності текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів має складну структуру, яка включає дві групи виробництв: текстильне та швейне виробництво, на які припадає близько 80% загального обсягу випуску, а також виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів; виробництво взуття, на які припадає решта 20% випуску (рис. 1).

Текстильне виробництво (38,7% загального випуску продукції ВТОШІМ) охоплює підготовку та прядіння текстильних волокон; ткацьке виробництво; оздоблення текстильних виробів; виробництво ін-

ших текстильних виробів. Виробництво одягу (39,9% загального випуску продукції ВТОШІМ) об'єднує виробництво швейних виробів; одягу, крім хутряного; виготовлення виробів із хутра; виробництво трикотажного та в'язаного одягу; одягу для спорту і відпочинку; спецодягу. Виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (21,4% загального випуску продукції) охоплює дублення шкур і оздоблення шкіри; виробництво дорожніх виробів, сумок, лимарно-сідельних виробів; вичинку та фарбування хутра й виробництво взуття – шкіряного, текстильного, резинового (рис. 1). Загалом ВТОШІМ включає 14 видів економічної діяльності та складається з 2769 підприємств. Число зайнятих становить 83,7 тис. працівників. При цьому у ВТОШІМ функціонує досить

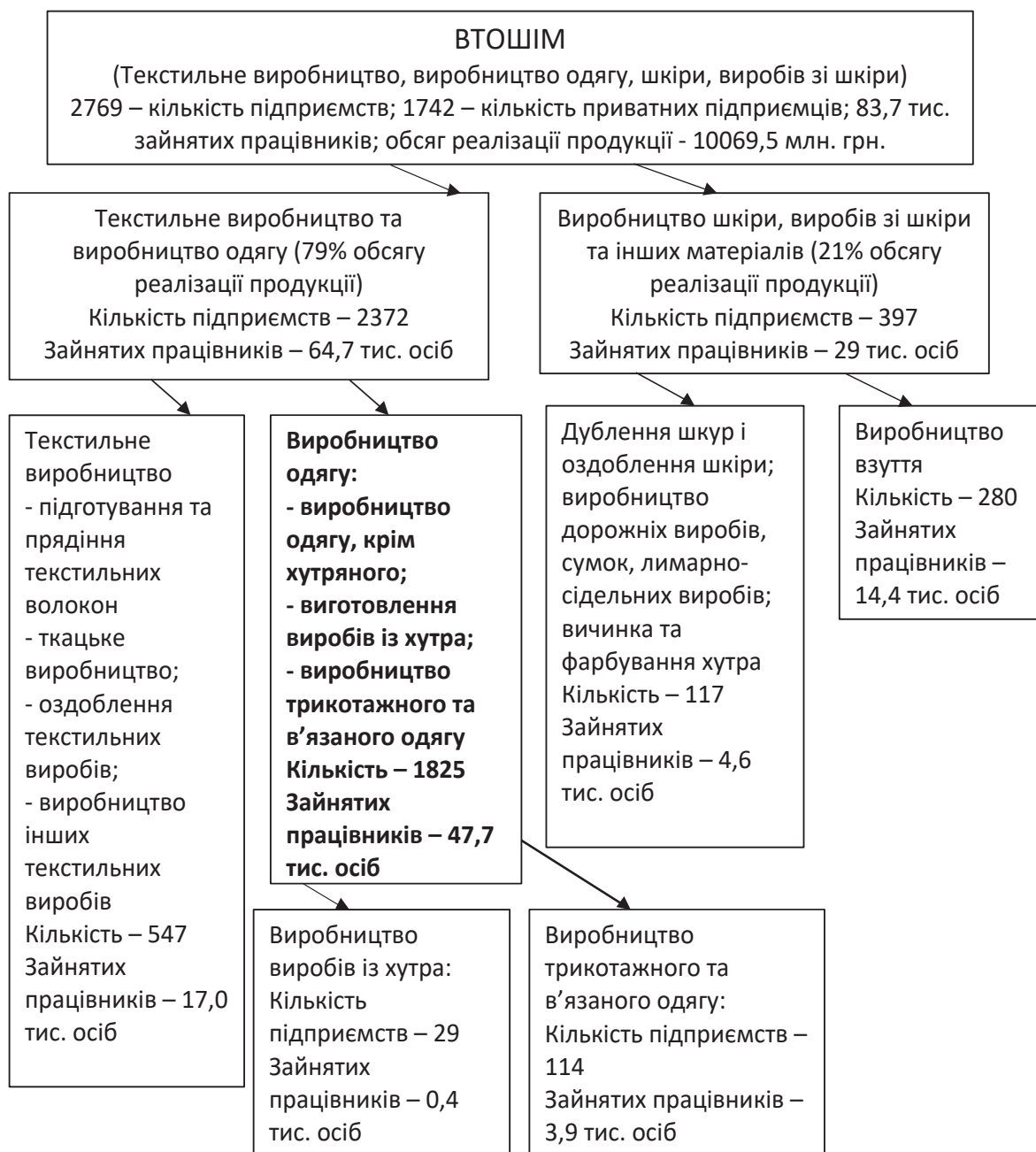

Рис. 1. Структура ВТОШІМ в Україні в 2018 р.

Джерело: розроблено автором на основі [3]

велика кількість малих підприємств (у 2018 р. – 2446, або 88,3% від загальної кількості), а частка зайнятих на них досягала третини працівників галузі. Причому у складі малих підприємств дві третини становлять мікропідприємства з чисельністю працюючих менше 10 осіб. За офіційною статистикою, в легкій промисловості відсутні великі підприємства, у яких середня кількість працівників перевищує 250 осіб, а річний дохід становить 50 мільйонів євро. Чисельність середніх підприємств досягає лише 11,7% загальної кількості.

Статистичні дані щодо основних показників діяльності підприємств за їхніми розмірами згруповано за критеріями великих, середніх, малих та мікропідприємств, які визначені у ст. 55 Господарського кодексу України в редакції від 25.06.2016 року: 1) мікропідприємства (фізичні та юридичні особи) – середня кількість працівників ≤ 10 осіб, річний дохід ≤ 2 мільйони євро; – малі підприємства (фізичні та юридичні особи) – середня кількість працівників ≤ 50 осіб, річний дохід ≤ 10 мільйонів євро; – великі підприємства (юридичні особи) – середня кількість працівників > 250 осіб, річний дохід > 50 мільйонів євро; – середні підприємства – усі інші.

За кількістю підприємств із виробництва одягу становлять значну частку підприємств ВТОШІМ (1825, або 65,9%), за кількістю зайнятих – більше половини (47,7 тис. осіб, або 51,7%). Однак за обсягом реалізованої продукції їхня частка становить лише 39,9%, що свідчить про недостатню ефективність використання потенціалу цих підприємств. Частка основних засобів аналізованих підприємств становить одну третину від загального обсягу основних засобів підприємств ВТОШІМ та лише незначно поступається текстильним підприємствам (35,7%). Показник зносу основних засобів (55%) є вищим як за відповідний показник на підприємствах ВТОШІМ загалом (53,7%), так і на текстильних підприємствах (48,6%), де вищий темп зростання основних засобів (105,4% проти 102,3% на підприємствах із виробництва одягу).

За розміром середньомісячної заробітної плати в розрахунку на одного працюючого (3000 грн.) підприємства з виробництва одягу поступаються підприємствам текстильного виробництва (3261,8 грн.) та лише незначно переважають за цим показником підприємства ВТОШІМ (2883,5 грн.). Суттєвим є відставання за показником продуктивності праці – 84,2 тис. грн. проти 103,1 тис. грн. у середньому на підприємствах ВТОШІМ загалом.

Основною причиною того, що молодь відмовляється працювати на підприємствах швейної промисловості, є те, що вони є малоприбутковими, що зумовило брак робітників виробничих спеціальностей, зокрема на підприємствах із виробництва одягу. У структурі підприємств із виробництва одягу малі підприємства становлять 89,9%, з них мікропідприємства – 63,4%, що вище, ніж на підприємствах ВТОШІМ загалом. Відповідно, чисельність середніх підприємств (10,3%) дещо нижча від показника по ВТОШІМ (11,7%). Ці дані підкреслюють невисокий рівень концентрації виробництв як загалом по ВТОШІМ, так і за окремими видами економічної діяльності.

Потенціал підприємств текстильного виробництва, що є спорідненим видом економічної діяльності щодо підприємств із виробництва одягу, в кількісному вимірі поступається останнім: за чисельністю середніх підприємств – у 2,6 раза, малих підприємств – в 3,5 раза, за кількістю працюючих – у 2,8 раза, за обсягом реалізованої продукції – в 1,03 раза. Водночас переважає за показником продуктивності праці – в 2,7 раза, за розміром середньої заробітної плати – в 1,1 раза. Ці дані свідчать про те, що рівень концентрації підприємств текстильного виробництва є більш високим, більш ефективно використовується їхній економічний потенціал. Натомість потреба підприємств із виробництва одягу в сировині текстильного виробництва має тенденцію до зниження, оскільки значною мірою задовольняється за рахунок імпорту. Так, основні обсяги реалізованої продукції, виготовленої із власної сировини, превалюють лише за окремими групами одягу, як правило, із трикотажного полотна. Що стосується готового одягу з вовни, синтетичних волокон, бавовни, частка власної сировини для їхнього виробництва не перевищує 20%, а за такими товарними групами, як брюки, бриджі чоловічі та жіночі з бавовни, ця частка становить менше 1% (розраховано автором за даними [2; 3]).

Коливання значень показників із виробництва костюмів, суконь, спідниць, брюк за аналізований період було не настільки критичним. У середньому за рік їхній обсяг перебував на рівні 2,7 млн. шт., а у 2019 р. розпочалося їхнє невелике зростання на 0,2 млн. од., тобто дещо перевищено рівень випуску 2014–2018 рр. Це доводить існування постійного попиту споживачів на ці вироби вітчизняного виробництва та їхню конкурентоспроможність порівняно із зарубіжними аналогами. Щодо обсягу виробництва панчішно-шкарпеткових виробів, то його падіння відбулося з 2015 р. по 2017 р., а в 2019 р. спостерігається збільшення цього показника на 8,5 млн. пар. На підприємствах із виробництва взуття падіння попиту фіксується починаючи з 2017–2019 рр. Натомість у вартісному вимірі для сучасного ринку товарів із ВТОШІМ характерним є його зростання, що особливо проявилось за останні три роки (рис. 2).

Такий розрив між темпами зростання продукції в натуральному та вартісному вираженні пояснюється насамперед підвищенням індексу інфляції за цей період, що привело до здорожчання продукції текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів.

Однак, незважаючи на підвищення цін, попит на продукцію підприємств ВТОШІМ буде існувати завжди через те, що він задовольняє потреби населення в товарах першої необхідності. Це підтверджується даними щодо зростання ємності ринку продукції текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів [2; 3].

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз дав змогу дійти висновку про суттєве зростання ємності ринку продукції ВТОШІМ, у тому числі й продукції швейних підприємств. Це, з одного боку, свідчить про значний потенціал для зростання

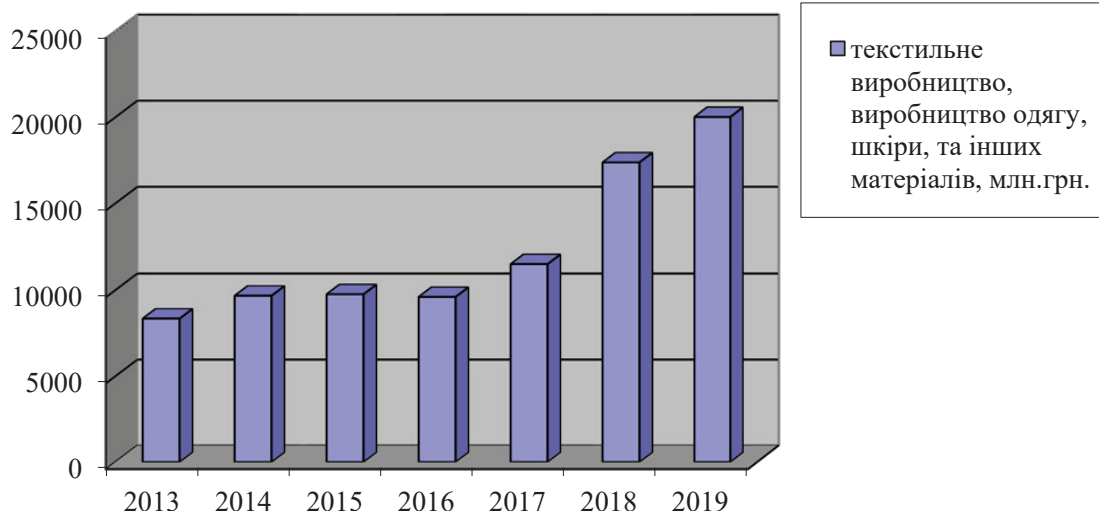

Рис. 2. Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції підприємств ВТОШІМ у 2013–2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі джерела [4]

обсягів виробництва продукції, з іншого боку, присутність на ринку лише 15,4% товарів внутрішнього виробництва свідчить про високий рівень конкуренції з боку товарів тіншового ринку та імпоротної продукції.

Бібліографічний список:

1. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності. *Економічний дискусійний клуб*: веб-сайт. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> (дата звернення: 20.04.2020).
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 21.04.2020).
3. Діяльність суб'єктів господарювання. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ9_u.htm (дата звернення: 18.04.2020 р.).
4. Статистичні дані щодо виробництва, імпорту та експорту продукції легкої промисловості в Україні. *Офіційний сайт Асоціації „Укрлегпром”* 2019. URL: <https://ukrlegprom.org.ua/analytics/> (дата звернення: 22.04.2020 р.).

References:

- 1.pozytsiia Ukrainy v reytynhu krain svitu za indeksom hlobalnoi konkurentospromozhnosti [Ukraine's position in the global competitiveness index]. *Ekonomichnyj dyskusijnyj klub* [Economic Discussion Club]. Available at: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> (Accessed 20 april 2020).
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 21 april 2020).
3. Diialnist subiektiv hospodariuvannia [Activities of business entities]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zd_2018 (Accessed 18 april 2020).
4. Statystychni dani shhodo vyrobnyctva, importu ta eksportu produkciyi leghkoji promyslovosti v Ukraini. [Statistics on production, import and export of light industry products in Ukraine.]. *Oficijnyj sayt Asociaciji „Ukrlegprom”*. [Official site of Association "Ukrlegprom"]. 2019. Available at: http://ukrlegprom.org.ua/statistika_analitika_ukrlegpromu.html (Accessed 22 april 2020).

УДК 65.012.8:338.47: 005.3

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-23>

Коптєва Г.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та оподаткування
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Koptieva Hanna

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Taxation
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВА

ECONOMIC SECURITY AS CRITERIA FOR ASSESSMENT OF BUSINESS PROCESSES

Проаналізовано підходи та методи якісного та кількісного аналізу бізнес-процесів, визначено їхні переваги та недоліки під час застосування з метою оцінювання бізнес-процесів підприємств. Досліджено та систематизовано ключові групи критеріїв та показників, які застосовуються для оцінки бізнес-процесів підприємства. Вперше автором статті обґрунтовано економічну безпеку як особливий критерій оцінки бізнес-процесів. Досліджено загальні показники оцінки бізнес-процесів підприємства та запропоновано систему специфічних показників оцінки економічної безпеки бізнес-процесів, яка відрізняється від наявних урахуванням показників зрілості та дає змогу оцінити та прийняти адекватні управлінські рішення, що спрямовані на забезпечення та вдосконалення внутрішніх бізнес-процесів, розвиток підприємства та управління персоналом.

Ключові слова: бізнес-процес, критерії оцінки бізнес-процесу, ефективність бізнес-процесу, результативність, економічна безпека.

Проанализированы подходы и методы качественного и количественного анализа бизнес-процессов, определены их преимущества и недостатки при применении с целью оценки бизнес-процессов предприятий. Исследованы и систематизированы ключевые группы критериев и показателей, которые применяются для оценки бизнес-процессов предприятия. Впервые автором статьи обоснована экономическая безопасность как особый критерий оценки бизнес-процессов. Исследованы общие показатели оценки бизнес-процессов предприятия и предложена система специфических показателей оценки экономической безопасности бизнес-процессов, которая отличается от существующих включением показателей зрелости и позволяет оценить и принять адекватные управленческие решения, направленные на обеспечение безопасности и совершенствование внутренних бизнес-процессов, развитие предприятия и управления персоналом.

Ключевые слова: бизнес-процесс, критерии оценки бизнес-процесса, эффективность бизнес-процесса, результативность, экономическая безопасность.

The analysis of scientific and practical literature has led to the conclusion that there is no unified approach to assessing business processes of enterprises. Assessment of business processes of enterprises is an effective tool for ensuring the success of enterprises in modern conditions, which contributes to increasing profits and productivity, reducing costs, improving the quality of services in order to meet the needs of consumers. The purpose of the article is to develop recommendations for creating a generalized system of indicators for evaluating business processes by analyzing and generalizing existing scientific approaches and methods for evaluating business processes of enterprises. Approaches and methods of qualitative and quantitative analysis of business processes are analyzed, their advantages and disadvantages are determined when applied to evaluate business processes of enterprises. In the scientific literature, there is a plurality of opinions about the criteria for evaluating business processes, as well as their identification with evaluation indicators. The key groups of criteria and indicators that will be used to evaluate the business processes of an enterprise are studied and systematized. The article substantiates economic security as a special criterion for evaluating business processes. The General indicators of business process assessment of the enterprise are investigated and a system of specific indicators for assessing the economic security of business processes is proposed, which differs from the existing ones by conducting an assessment on the indicators of

maturity and allows evaluating and making adequate management decisions aimed at ensuring security and improving internal business processes, enterprise development and personnel management. Assessing the economic security of business processes based on the proposed indicators allows you to track the current activity of the enterprise and assess the effectiveness of its functioning and development in the future. At the same time, the created system for measuring and monitoring business processes is aimed not only at controlling the final result, but also at preventing inconsistencies from the set goals.

Keywords: business process, business process evaluation criteria, business process efficiency, efficiency, economic security.

Постановка проблеми. Оцінка бізнес-процесів підприємств є дієвим інструментом забезпечення успішної діяльності підприємств в сучасних умовах, що сприяє збільшенню прибутку і зростанню продуктивності, зниженню витрат, поліпшенню якості послуг з метою їх відповідності потребам споживачів. Функціонування будь-якого бізнес-процесу (підпроцесу, субпроцесу, операції) має оцінюватися в показниках його внеску в досягнення мети всієї системи.

Серед проблем, вирішення яких вимагає практика господарської діяльності підприємств, найбільш важливою є пошук можливостей щодо суттєвого постійного підвищення ефективності бізнесу, що викликає необхідність оцінки для якісного вдосконалення бізнес-процесів з одночасним упровадженням нових інформаційних технологій.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Формування методичних засад здійснювалося на базі систематизації огляду літературних джерел щодо дослідження бізнес-процесів та їх моделювання такими зарубіжними та вітчизняними авторами, як Ю.П. Адлер, С.Е. Щепетова [1], Е.А. Аткинсон, Р.Д. Банкер, М.С. Янг [2], В.Г. Єліферов, В.В. Репін [3], Л.А. Козерод [4], А.С. Козлов [5], А. Кочнев [6], В.М. Ковальов, С.М. Ковальов [7;8], В.А. Тігарева, І.В. Станкевич [9], К.К. Чупров [12], М. Hammer, J. Champy [15] та інші [10; 11; 14; 16–18]. Проблемам економічної безпеки бізнес-процесів підприємств присвячені роботи таких дослідників, як С.М. Ілляшенко [13], В.П. Валіков, В.В. Македон та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи високий рівень наукових здобутків учених у розвитку теорії та практики процесно-орієнтованого управління, на наш погляд, є не досить розробленим питання оцінки економічної безпеки бізнес-процесів підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою статті є систематизація критеріїв оцінки бізнес-процесів підприємства, обґрунтування економічної безпеки як певного їх стану і розроблення системи загальних і специфічних показників оцінки економічної безпеки бізнес-процесів підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні під бізнес-процесом розуміють структуровану послідовність дій щодо виконання різних видів діяльності, в межах якої «на вході» використовується один або декілька ресурсів, а в результаті цієї діяльності «на виході» створюється продукт, що має цінність для споживача. У таких умовах перед підприємством постає потреба у забезпеченні економічної безпеки таких бізнес-процесів шляхом реагування на зміни, пов'язані із впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Тож бізнес-процеси є не лише описом діяльності підприємства, а й дієвим інстру-

ментом управління бізнесом і передумовою забезпечення економічної безпеки такого підприємства.

Для того, щоб бізнес-процеси дійсно були налагоджені, вони мають здійснюватися за певними стандартами (регламентами) та відповідати певним критеріям. Як правило, у науковій літературі є плюралізм думок із приводу критеріїв оцінки бізнес-процесів, а також їх ототожнення з показниками оцінки. Так, наприклад, зарубіжні науковці як критерії пропонують розглядати гнучкість, результативність, ефективність, стратегічну важливість, складність, частоту, документованість, вимірюваність тощо [14–18]. Водночас вітчизняні та російські автори ці ж критерії називають показниками і пропонують до їхнього кола включати також складність, процесність, контрольованість, регульованість, ресурсомісткість, результативність, ефективність, продуктивність, тривалість, вартість, адаптованість та інші [3–12].

На наш погляд, критерій є певною ознакою, на основі якої здійснюється оцінювання будь-якої характеристики, рівня сформованості певного структурного компоненту діяльності, за якою має ухвалюватися рішення або формуватися оціночне судження. Для перевірки такого рішення на відповідність тому чи іншому критерію вибираються певні показники, тобто дані, які засвідчують якийсь результат або кількість чогось. Отже, показник – свідчення, доказ, ознака чогось, те, що можна виміряти.

З цих позицій вважаємо некоректним ознаки складності, ефективності, результативності або, наприклад, контрольованості, регульованості чи адаптованості відносити до показників. Адже для встановлення відповідності певних бізнес-процесів цим ознакам необхідно спочатку визначити показники, які дозволяють цілісно описати ознаку, а потім уже встановити правила такої відповідності.

Отже, розглянемо критерії оцінки бізнес-процесів та систематизуємо їх у табл. 1.

За даними табл. 1 можна дійти висновку, що 54,5% авторів виділяють такі критерії бізнес-процесів, як ефективність і вартість, а 45,4% додають ще якість і складність. Інші критерії є менш популярними серед науковців і вивчаються переважно в контексті більш вузьких досліджень, що, між тим, жодним чином не заперечує їхню важливість.

Наприклад, критерій зрілості певним чином характеризує оптимальний стан бізнес-процесів з точки зору їх стандартизації, ресурсоемності та тривалості, а проблемність – наявність певних збоїв під час їх виконання. І зрілість, і проблемність у сукупності визначають різні (полярні) аспекти бізнес-процесів підприємства, які найбільш узагальнено уособлюються в критерії економічної безпеки.

У наведених дослідженнях економічна безпека бізнес-процесів не розглядається як критерій їх

Таблиця 1

Систематизація критеріїв оцінки бізнес-процесів

Критерії	Автори (рік)										
	Чупров К.К. (2005) [12]	Сліферов В.Г., Рєпін В.В. (2005) [3]	Чаадаєв В.К. (2004) [11]	Ковальов С.М. та В.М. Ковальов (2005) [7; 8]	Кочнев О. (2005) [6]	Козерод Л.А. (2009) [4]	Федюкин В.К. (2007) [10]	Hammer M., Champy J. (1993) [15]	Ma J. Y., Kim B. W. (2012) [18]	TurkIM. (2013) [17]	Reijers H.A. (2006) [14]; McCormack K. (2001) [16]
Регульованість	+										
Ефективність		+	+		+	+	+		+		
Складність	+	+						+	+	+	
Процесність	+	+									
Контрольованість	+										
Ресурсоемність	+										
Результативність			+	+	+		+				
Продуктивність			+		+						
Вартість			+	+		+		+		+	+
Адаптованість			+				+				
Якість				+	+	+		+			+
Зрілість								+			
Важливість				+				+			
Проблемність				+							
Фрагментованість				+							
Час, тривалість			+	+		+		+		+	+
Гнучкість											+
Вимірюваність											+
Документованість											+
Частота								+			

Джерело: систематизовано автором на основі [3; 4; 6–8; 10–12; 14–18]

оцінки, а вивчається епізодично, як правило, тільки в частині інформаційних загроз. Зважаючи на те, що насправді коло таких загроз і небезпек значно ширше і охоплює всі аспекти економічної діяльності підприємства, на наш погляд, правомірно ввести як окремий критерій оцінки бізнес-процесів саме їх економічну безпеку.

Як було зазначено вище, досить поширеним напрямом під час вивчення бізнес-процесів є не тільки критерії, але і показники їх оцінки, серед яких найбільш розповсюдженими можна вважати показники ефективності бізнес-процесів. Їх узагальнене представлення з урахуванням авторської систематизації за певними ознаками наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Систематизація показників ефективності бізнес-процесів підприємств

Ознака групування	Показники	Джерело
1. За змістом вхідної інформації	– фінансові показники; – технічні показники; – часові показники	Сліферов В.Г., Рєпін В.В. (2005) [3]
2. За методами отримання вхідної інформації	– якісні (суб'єктивні оцінки експертів і керівників); – кількісні (співвідношення планових і фактичних; у порівнянні з еталонними): технічні, вартісні, витрати ресурсів і часу)	Козлов А.С. (2006) [5]
3. За об'єктами оцінювання	– показники ефективності окремих процесів; – показники продукції підприємства; – показники задоволеності клієнтів результатами діяльності підприємства; – мікроекономічні та фінансові показники діяльності.	Чупров К.К. (2005) [12]
4. За рівнем витрат	ABC-аналіз (система Activity-basedcosting)	Аткинсон Е.А., Банкер Р.Д., Каплан Р.С., Янг М.С. (2005) [2]

Джерело: систематизовано автором на основі [2; 3; 5; 12]

Аналіз наукової і практичної літератури дав змогу дійти висновку про відсутність єдиного підходу до оцінки бізнес-процесів підприємств. Автори більшості класифікаційних підходів виокремлюють два напрямки формування:

- розподіл показників на якісні та кількісні [3; 5];
- виокремлення показників, що характеризують бізнес-процес загалом, та тих, за якими оцінюються окремі складники: продукт, ресурси, клієнт тощо [1–3].

Кожен із наведених підходів має як переваги, так і недоліки, які необхідно дослідити, зважити та узагальнити з метою вибору найбільш дієвого підходу та створення узагальненої системи показників оцінки бізнес-процесів підприємств.

Якісний аналіз найчастіше використовуються для створення описової бази і шкали для подальшої кількісної оцінки, побудови гіпотези для перевірки, адже вони дозволяють зрозуміти сутність проблеми, сформулювати завдання та понятійний апарат для подальших кількісних досліджень. Якісний аналіз до оцінки бізнес-процесів дає можливість отримати інформацію про особливості перебігу процесів, наявність проблемних ділянок, «вузьких місць», зайвих або пропущених функцій процесів та надає чітко структуровану характеристику бізнес-процесу, яка є дуже важливим підґрунтям для подальшого проведення кількісного аналізу.

Кількісний аналіз, у свою чергу, дає змогу отримати числові величини, які характеризують перебіг бізнес-процесу, визначають його стан з огляду на технічні вимоги, показники якості. За допомогою цього інструменту вимірюється ступінь ефективності бізнес-процесу, розраховується рентабельність, визначаються часові характеристики бізнес-процесу. За результатами кількісного аналізу встановлюються нормативи, коригуються стратегічні цілі, прогнозується подальший розвиток підприємства [9, с. 115].

Кількісний аналіз бізнес-процесів можна здійснювати за такими групами показників, як:

- показники бізнес-процесу – числові величини, які характеризують перебіг процесу та фінансові, часові, ресурсні, людські витрати;
- показники продукту (послуги) – числові величини, які характеризують продукт (послугу) як результат виконання процесу;
- показники задоволеності клієнтів процесу – числові величини, що характеризують ступінь задоволеності споживачів результатом процесу.

На наш погляд, найбільш важливими показниками виконання бізнес-процесів підприємства є ступінь задоволеності потреб споживачів та прибутковість самого підприємства. У першому випадку особливу роль відіграють допоміжні бізнес-процеси, оскільки їхня якість оцінюється ймовірними показниками, а у другому – основні бізнес-процеси, бізнес-процеси управління та розвитку як об'єкти оцінки.

Якщо розглянуті вище показники є доволі загальними і розглядаються науковцями під час застосування різних критеріїв оцінки бізнес-процесів, то оцінка їхньої економічної безпеки потребує врахування специфічних характеристик, пов'язаних як із виникненням різноманітних загроз під час діяльності, так і з можливістю їх упередження/уникнення.

Важлива частка таких загроз пов'язана із сучас-

ною практикою бізнесу, успішність якого все більше залежить від упровадження нових інформаційних технологій. Застосування новітніх інформаційних технологій, з одного боку, дає значні переваги в діяльності підприємств, а з іншого – потенційно створює передумови для витоку, розкрадання, втрати, спотворення, підробки, знищення, копіювання і блокування інформації, тобто може призвести до збитків. Отже, інформаційна безпека як складник економічної безпеки підприємства ставить за мету виявити можливі погрози безпеки інформації, визначити їхні наслідки і можливий збиток, забезпечити необхідні заходи і засоби захисту й оцінити їхню ефективність.

С.М. Ілляшенко [13, с. 20–21] пропонує використовувати для оцінки рівня інформаційної безпеки добуток таких показників, як: коефіцієнт повноти інформації, коефіцієнт точності інформації, коефіцієнт суперечливості інформації.

Інша частка загроз пов'язана із діяльністю персоналу і зумовлює необхідність забезпечення кадрової безпеки підприємства. Персонал є головним фактором і джерелом розвитку підприємницької діяльності, який потребує безпечних умов діяльності та одночасно може бути джерелом виникнення та реалізації внутрішніх загроз і небезпек для кадрової безпеки. Отже, виникає потреба у наявності служби безпеки, правової захищеності всіх аспектів діяльності підприємства, організації безпеки персоналу, захищеності комерційних інтересів тощо.

Рівень правової безпеки може бути визначений залежно від співвідношення втрат, понесених підприємством (як реальних, так і у вигляді упущеної вигоди) внаслідок порушення правових норм (наприклад, виплат за позовами через порушення юридичних норм прав), і загального розміру відвернених юридичною службою втрат. Для оцінки автором запропонована шкала: від абсолютної правової безпеки до кризового стану [13, с. 20].

Якість управління бізнесом може оцінюватися також за допомогою аналізу зрілості управління її бізнес-процесами. Кожен об'єкт, здатний до зміни, може проходити через кілька етапів (рівнів) зрілості. Відомо декілька підходів до оцінки процесної зрілості, наприклад, Software Engineering Institute (SEI) сумісно з Mitre Corporation (CMMI (Capability Maturity Model Integration)), або модель PEMM Майкла Хаммера, та інші [15]. Використання показників зрілості є необхідною умовою для оцінки якості бізнес-процесів, тому що на підприємстві з низьким рівнем зрілості бізнес-процесів неможливе ефективне функціонування будь-якої системи, в тому числі й економічної безпеки.

Зрілість бізнес-процесів нами пропонується розглядати не тільки у широкому контексті їхньої готовності до впровадження певних управлінських практик, але і з погляду їх цифровізації. Для сучасного бізнесу відповідно до концепції «управління на основі цінностей» (MBV) цифровізація розглядається як цінність, оскільки вона дає змогу підвищити якість взаємин із партнерами (за рахунок довіри, надійності, швидкості, зручності, відкритості), створюючи при цьому нові конкурентні переваги. Цифрове середовище кардинально змінює характер ринків, створюючи нові можливості і загрози. Відповідно, вважаємо

необхідним ввести і такий показник, як цифрова зрілість, рівень якого буде описуватися забезпеченням клієнтоцентричності, а саме: цифровий клієнтський сервіс, омніканальність, цифровий маркетинг і комунікації тощо. Цифрова трансформація є масштабною адаптацією бізнесу до нових умов цифрової економіки й одним з основних елементів нової парадигми менеджменту в сучасних умовах [19, с. 90].

Підводячи підсумки щодо важливості оцінки економічної безпеки бізнес-процесів, нами узагальнені напрями та показники такої оцінки у табл. 3.

Оцінка економічної безпеки бізнес-процесів за запропонованими показниками дає змогу відстежувати поточну діяльність підприємства та оцінювати стан його захищеності з позицій майбутніх загроз і викликів. При цьому створювана система виміру і моніторингу бізнес-процесів спрямована не тільки на контроль кінцевого результату, але й на попередження невідповідностей від заданих цілей. За допомогою запропонованих показників менеджмент підприємства може оцінити та прийняти адекватні управлінські рішення, що спрямовані на вдосконалення внутрішніх бізнес-процесів, надійність і безперервність їх виконання.

Висновки. У статті досліджено та систематизовано ключові групи критеріїв і показників, які застосовуються для оцінки бізнес-процесів підприємства. За результатами проведеного дослідження визначено, що більшість авторів до основних критеріїв оцінки бізнес-процесів відносять: ефективність, вартість, якість і складність. Інші критерії є менш популярними серед науковців і вивчаються переважно в контексті більш вузьких досліджень, що, між тим, жодним чином не заперечує їхню важливість. Найбільш розповсюдженими показниками визначено показники ефективності бізнес-процесів, які систематизовано за змістом і методами отримання інформації, об'єктами оцінки тощо.

З метою повноти опису можливих станів бізнес-процесів обґрунтовано економічну безпеку як осо-

бливий критерій їхньої оцінки. Досліджено загальні показники оцінки бізнес-процесів підприємства та запропоновано систему специфічних показників оцінки економічної безпеки бізнес-процесів, яка відрізняється від наявних урахуванням показниками зрілості і дає змогу оцінити та прийняти адекватні управлінські рішення, що спрямовані на побудову та підтримку надійних, стандартизованих і якісних бізнес-процесів.

Метою подальших досліджень є розроблення методичного підходу до оцінки бізнес-процесів, який усуватиме недоліки розглянутих підходів та методів і дасть змогу проводити глибокий комплексний аналіз бізнес-процесів підприємства.

Бібліографічний список:

1. Адлер Ю.П., Щепетова С.Е. Система экономики качества: монография. Москва, 2005. 163 с.
2. Аткинсон Э.А., Банкер Р.Д., Каплан Р.С., Янг М.С. Управленческий учет. 3-е издание, пер. с англ. Москва, 2005. 874 с.
3. Елиферов В.Г., Репин В.В. Бизнес-процесс: Регламентация и управление : учебник. Москва, 2005. 319 с.
4. Козерод Л.А. Методика оценки экономической эффективности бизнес-процессов предприятия. *Вестник Новосибирского государственного университета*. 2009. Т. 9. Вып. 1. С. 83–90.
5. Козлов А.С. Проектирование и исследование бизнес-процессов : учебное пособие. Москва, 2006. 272 с.
6. Кочнев, А. Практическое руководство по внедрению процессного подхода к управлению компанией. 2005. URL: http://iteam.ru/literature/processes/process_approach_book. (дата звернення: 15.04.2020).
7. Ковалев С.М., Ковалев В.М. Выбор бизнес-процессов для оптимизации. Консультант директора. 2005. № 7(234). С. 24.
8. Ковалев С.М., Ковалев В.М. Методы анализа и оптимизации бизнес-процессов. URL: <http://www.betec.ru/index.php?id=6&sid=52> (дата звернення: 15.04.2020).
9. Тігарева В.А., Станкевич І.В. Аналіз існуючих підходів та методів оцінювання бізнес-процесів підприємств та організацій. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. Випуск 3/2016 (98). Ч. 1. С. 113–122.

Таблиця 3

Узагальнені напрями та показники оцінки економічної безпеки бізнес-процесів

Напрямок оцінки	Показники	Рекомендований стан (значення) / напрям змін
Наявність служби безпеки	Забезпеченість працівників підприємства службою безпеки;	Забезпеченість
Правова захищеність всіх аспектів діяльності підприємства	Питома вага договорів підприємства, за якими відкриті судові справи, в загальній кількості господарських договорів підприємства; Наявність юристів (служби); Рівень правової безпеки	Зниження в динаміці Наявність $K_i < 0,3$
Організація безпеки персоналу	Наявність служби охорони Наявність системи охорони приміщень	Наявність Наявність
Захищеність комерційних інтересів	Рівень втрат від розголошення конфіденційної інформації	Недопущення
Захищеність інформації	Наявність інформаційно-аналітичного підрозділу; Рівень інформаційної безпеки	Наявність $0,3 \leq K_i < 0,7$
Зрілість бізнес-процесу	Коефіцієнт відносної зрілості – відношення суми реально досягнутих рівнів зрілості підпроцесами, що входять до складу процесу, до добутку значення запланованого рівня зрілості і кількості вкладених підпроцесів	Збільшення в динаміці
Цифрова зрілість	Наявність власних електронних ресурсів, сайту, корпоративної електронної пошти	Наявність

Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [13; 19]

10. Федюкин В.К. Методы параметрической оценки качества продукции. *Качество. Инновации. Образование*: ежемесячный научно-практический журнал. 2007. № 5. С. 32–38.
11. Чаадаев В.К. Бизнес-процессы в компаниях связи. Москва, 2004. 176 с.
12. Чупров К.К. Экспресс-метод диагностики бизнес-процессов компании. Консультант директора. 2005. № 20. URL: <http://www.cfin.ru/management/controlling/fsa/express.shtml>. (дата звернення: 15.04.2020).
13. Ильяшенко С.М. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия. *Збірник наукових праць Донецького державного технічного університету*. № 47. 2002. С.16–22.
14. Reijers, H.A. and Mansar, S.L. Best practices in business process redesign: An overview and qualitative evaluation of successful redesign heuristics, *Omega*. 2005. Vol. 33, №4, pp.283–306.DOI: 10.1016/j.omega.2004.04.012.
15. Hammer, M. and Champy, J. Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution, HarperCollins, New York, 1993.
16. McCormack, K. Business process orientation: Do you have it? *Quality Progress*. Vol.34, №1, pp.51– 58, 2001.
17. Turki, M., Saad, I., Gargouri, F., Kassel, G. A Multi-criteria Business Process Evaluation Methodology for Knowledge Localization. 2013. URL: <https://www.researchgate.net/publication/260952418> (дата звернення: 16.04.2020).
18. MaJ.Yo., KimB.W., SeoYo.H., Leem C.S.and Moon H. An integrated method for businessprocess improvement. *International Journal of Innovative Computing, Information and Control*. Vol.8, №7(B), 2012. pp. 5237–5250. URL: <http://www.ijicic.org/si-bpm-03.pdf> (дата звернення: 16.04.2020).
19. Кузин Д.В. Проблемы цифровой зрелости в современном бизнесе. Менеджмент. №3. 2019. С. 89–99.
7. Kovalev, S.M., Kovalev, V.M. (2005), Vybory biznes-protsessov dlya optimizatsii [Selection the business processes for optimization], *Konsul'tant dyrektora*, no. 5, Available at: betec.ru/index.php?id=6&sid=39 (accessed April 15, 2020).
8. Kovalev S.M., Kovalev V.M. (2005) Metody analiza i optimizatsii biznes-protsessov [Methods for analyzing and optimizing business processes] Available at: <http://www.betec.ru/index.php?id=6&sid=52> (accessed April 15, 2020).
9. Tigarieva V., Stankevich I. (2016) Analizis nuiuchykh pidkhodiv ta metodiv otsiniuvannia biznes-protseviv pidpriemstv ta orhanizatsii [Analysis of existing approaches and methods of evaluation business processes of enterprises and organizations]. *Visnyk Kremenchutskoho natsionalnoho universytetu imeni Mykhaila Ostrohradskoho*. Vol. 3(98). no.1. pp. 113–122.
10. Fediukin V.K. (2007) Metody parametricheskoi otsenki kachestva produktsii [Methods of parametric estimation of production quality]. *Kachestvo. Innovatsii. Obrazovanie: ezhemesiachnyi nauchno-prakticheskii zhurnal* [Quality. Innovation. Education]. no. 5, pp. 32–38.
11. Chaadaev V.K. (2004) Biznes-protsessy v kompaniyakh svyazi [Business processes in communications companies]. Moskva.
12. Chuprov, K.K. (2005) Ekspress-metod diagnostiki biznes-protsessov kompanii [The Express-method of diagnostics of the business processes of the company], *Konsul'tant dyrektora*, no. 20. Available at: [cfin.ru/management/controlling/fsa/express.shtml](http://www.cfin.ru/management/controlling/fsa/express.shtml) (accessed April 15, 2020).
13. Ilyashenko S.M. (2002) "Otsenka sostavlyayushchikh ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya" [Assessment of the company's economic security components] *Zbirnyk naukovykh prats Donetskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu*. no.47. pp. 16–22.
14. Reijers, H.A. and Mansar, S.L. (2005) "Best practices in business process redesign: An overview and qualitative evaluation of successful redesign heuristics", *Omega*. Vol.33, no. 4, pp.283–306. DOI: 10.1016/j.omega.2004.04.012.
15. Hammer, M. and Champy, J. (1993), *Reengineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution*, Harper Collins, New York.
16. McCormack, K. (2001) Business process orientation: Do you have it? *Quality Progress*. Vol.34, no. 1, pp. 51–58.
17. Turki, M., Saad, I., Gargouri, F., Kassel,G.A.(2013) "Multi-criteria Business Process Evaluation Methodology for Knowledge Localization". Available at: <https://www.researchgate.net/publication/260952418> (accessed April 16, 2020).
18. MaJ. Yo., KimB. W., Seo Yo.H., Leem C.S.and Moon H. (2012) "An integrated method for business process improvement". *International Journal of Innovative Computing, Information and Control*. Vol.8, no.7(B). pp. 5237–5250. Available at: <http://www.ijicic.org/si-bpm-03.pdf> (accessed April 16, 2020).
19. Kuzin, D.V. (2019), "Problemy tsifrovoy zrelosti v sovremennom biznese" [Problems of digital maturity in modern business], *Menedzhment*, vol.3, pp. 89-99.

References:

УДК 339.138

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-24>

Москвіченко І.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри «Менеджмент і маркетинг»
Одеського національного морського університету

Стаднік В.Г.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри «Менеджмент і маркетинг»
Одеського національного морського університету

Moskvichenko Irina

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Marketing
Odessa National Maritime University

Stadnik Victoria

Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor of the Department of Management and Marketing
Odessa National Maritime University

ЛОГІСТИЧНИЙ АУТСОРСИНГ ФУНКЦІЙ ЛІНІЙНОГО АГЕНТА В ГЛОБАЛЬНІ ЦЕНТРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ БІЗНЕСУ

LOGISTICS OUTSOURCING OF LINE AGENT FUNCTIONS TO GLOBAL BUSINESS SERVICE CENTERS

Стаття присвячена дослідженню питання аутсорсингу у сфері транспорту і логістики, зокрема в межах управління процесами організації та здійснення морського перевезення. У статті було проаналізовано поняття аутсорсингу й офшорингу та з'ясовано відмінності між ними. Розглянуто питання аутсорсингу функцій лінійного агента морських контейнерних перевізників в глобальні центри обслуговування бізнесу. Для цього було визначено функції лінійних агентів на прикладі лінії Seago Line в Україні, проаналізовано операційну діяльність лінійного агента і визначено перелік завдань, які можна передати на аутсорсинг, а також розглянуто проєкт передачі визначених завдань до глобального центру обслуговування бізнесу. З огляду на проведені дослідження та розглядаючи аутсорсинг і офшоринг як можливі інструменти для ведення бізнесу і розширення операційної діяльності, було зроблено висновок, що цей інструмент успішно застосовується у транспортній логістиці, і в Україні було б економічно доцільно організувати логістичні аутсорсингові центри.

Ключові слова: аутсорсинг, офшоринг, логістичний аутсорсинг, послуги, лінійний агент, глобальний центр обслуговування бізнесу.

Статья посвящена исследованию вопроса аутсорсинга в сфере транспорта и логистики, управления процессами организации и осуществления морской перевозки. В статье были проанализированы понятия аутсорсинга и офшоринга и выяснены различия между ними. Рассмотрены вопросы аутсорсинга функций линейного агента морских контейнерных перевозчиков в глобальные центры обслуживания бизнеса. Для этого были определены функции линейных агентов на примере линии Seago Line в Украине, проанализирована операционная деятельность линейного агента и определен перечень задач, которые можно передать на аутсорсинг, а также рассмотрен проект передачи определенных задач в глобальный центр обслуживания бизнеса. Учитывая проведенное исследование и рассматривая аутсорсинг и офшоринг как возможные инструменты для ведения бизнеса и расширения операционной деятельности, был сделан вывод, что этот инструмент успешно применяется в транспортной логистике, и в Украине было бы экономически целесообразно организовать логистические аутсорсинговые центры.

Ключевые слова: аутсорсинг, офшоринг, логистический аутсорсинг, услуги, линейный агент, глобальный центр обслуживания бизнеса.

Outsourcing, as before, is gaining momentum, without changing the way of doing business in the world market, both locally and globally, maintaining a position of growth over the past decades. The current pace of globalization and the degree of competition in the container transport market make the main players in the industry look for new

ways to organize business processes to make a profit in the constrained conditions of a strict tariff policy on the market. Using the services of external contractors-specialists in a particular industry, helps companies simultaneously increase the competitiveness of their company in dynamically developing industries, as well as get access to the necessary professional resources with a certain reduction in their own costs to solve the tasks. This article is devoted to the study of the issue of outsourcing in the field of transport and logistics, in particular in the framework of managing the processes of organization and implementation of sea transportation. Concepts of outsourcing and offshoring and found out the differences between them were analyzed. The issues of outsourcing the functions of a linear agent of sea container carriers to global business service centers are considered. To do this, the functions of line agents were defined on the example of the Seago Line in Ukraine, the operational activities of the line agent were analyzed, a list of tasks that can be outsourced was determined, and the project of transferring certain tasks to the global business service center was considered. Taking into account the conducted research and considering outsourcing and offshoring as possible tools for doing business and expanding operational activities, it becomes clear that this tool is successfully used in transport logistics and it would be economically feasible to organize logistics outsourcing centers in Ukraine. and considering outsourcing and offshoring as possible tools for doing business and expanding operational activities, it was concluded that this tool is successfully used in transport logistics and it would be economically feasible to organize logistics outsourcing centers in Ukraine.

Keywords: *outsourcing, offshoring, logistics outsourcing, services, line agent, global business service center.*

Постановка проблеми. Сучасні темпи глобалізації і ступінь конкуренції на ринку контейнерних перевезень змушують головних гравців галузі шукати нові способи організації бізнес-процесів для отримання прибутку в обмежених умовах жорсткої тарифної політики на ринку. Завдяки падінню цін на паливо останні кілька років дали змогу слабким гравцям все ще залишитися на плаву, тоді як лідери, такі як Maersk Line, CMA CGM, MSC, активно борються за сфери впливу і частки ринку. Виходячи із зовнішніх умов, беручи до уваги низькі тарифи, недостатній попит і перенасиченість ринку, можна зробити висновок, що подальше зниження цін для збільшення частки ринку й отримання прибутку завдяки значним обсягам за незначної маржі є не просто неефективною стратегією, а прямою загрозою виживанню самої компанії. Тому розроблення нової стратегії управління бізнес-процесами, впровадження нового рівня логістичного аутсорсингу, а саме 5PL Supply Chain Management (Управління ланцюгами постачань, віртуальна логістика або інтернет-логістика) в діяльність лінійного агента, яка дала би змогу зайняти унікальну нішу і запропонувати зручний і якісний унікальний продукт, – це одне з проблемних питань галузі контейнерних перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У низці наукових досліджень, що стосуються сфери аутсорсингу, це поняття розглядається з погляду двох напрямів: аутсорсинг як відносини «замовник-постачальник» та аутсорсинг як інструмент управління сучасним підприємством. [1] Досліджували сферу застосування аутсорсингу в міжнародній практиці та в Україні такі науковці, як О. Маленко [2], О. Сівачова [3], О. Нагорна [4], І. Кулиняк [5], Т. Шарчук [6] та В. Красношапка [7].

Деякі автори проводять кардинальну відмінність аутсорсингу від офшорингу в юридичному зв'язку центру обслуговування бізнесу і замовника послуг: якщо центр обслуговування бізнесу є дочірнім підприємством або залежною одиницею, то таку передачу функцій називають офшорингом, при цьому у замовника повністю зберігається контроль над центром обслуговування бізнесу як над структурним підрозділом, який перебуває у повній залежності, тому головний офіс має право визначати перелік партнерів, конфіденційність тощо. У разі, якщо

функції передаються сторонній незалежній організації, таку передачу називають аутсорсингом. У такій партнерській взаємодії замовник має мінімальний доступ до процесів і може апелювати виключно до якості готового продукту – послуги, яку він купує. Аутсорсинг і офшоринг використовуються як заходи для урізання витрат виробництва, але компанії, які мають стійке зростання, регулярно звертаються до цих методів для досягнення стратегічних цілей – щоб придбати можливості, яких у них немає вдома, або посилити ті, що у них є [8].

Як пише у своїй книзі «Ефект Мадонни. Стратегії випередження в наслідувальній економіці» Орен Харарі, «використовуйте аутсорсинг і офшоринг для того, щоб не витратити ресурси організації, покликані створювати додаткову цінність, на фінансування тривіальної роботи, яку може виконати хтось інший набагато дешевше і краще» [9, с. 274].

Багато організацій зберігають внутрішню монополію на витратні завдання і функції, які безпосередньо не пов'язані з ростом або головною місією компанії. Аутсорсинг і офшоринг дозволяють вдумливо й організовано позбутися від усього зайвого. Водночас Орен Харарі також додає: «Не слід вважати аутсорсинг і офшоринг універсальним засобом, здатним надати компанії швидку допомогу в конкурентній боротьбі. Передача елементів свого «підпілля» зовні, на жаль, не дозволяє компенсувати застарілі товари, негідні послуги, невміле керівництво або зайві витрати в інших сферах діяльності компанії» [9, с. 274].

Деякі автори уникають поняття «офшоринг», використовуючи терміни «зовнішній і внутрішній аутсорсинг» [10, с. 252]. Автори «Global Outsourcing and offshoring. An integrated approach to theory and corporate strategy» [11] визначають аутсорсинг як передачу певних процесів «зовнішній команді»: тобто виконання завдання здійснюється за межами того місця, де отримані вхідні дані і де необхідні вихідні результати.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання аутсорсингу в логістиці активно досліджується і впроваджується в морську галузь. Важливим питанням є скорочення всіх можливих витрат, які як прямо, так і опосередковано впливають на вартість продукту – контейнерного перевезення. Бізнес-процеси, які виконуються лінійним агентом, особливо важливі для морського перевізника, включно

ритейл – формування вантажної бази. Передача доручених завдань, які потребують вирішення в режимі 24/7 онлайн, на аутсорсинг, призведе до підвищення якості надання основних послуг.

Автоматизація та кібербезпека все частіше стають ключовими факторами під час прийняття рішень щодо аутсорсингу. Глобалізм залишається актуальним в аутсорсингу інформаційних технологій, бізнес-процесів, голосових послуг. За даними GSLL (Global Services Location Index) 2019, Індія займає перше місце, а Україна – 20. Причому Україна піднялася на чотири позиції з 2017 року. [12] Тому буде цікавим і доцільним розглянути це питання наочно на прикладі агента Seago Line в Україні, який розробив та впровадив проект передачі функцій лінійного агента в глобальний центр обслуговування бізнесу.

Постановка завдання. Визначення ефективних умов для застосування логістичного аутсорсингу в лінійному агентуванні і розроблення механізмів його успішного впровадження. Розгляд питання аутсорсингу функцій лінійного агента в глобальні центри обслуговування бізнесу. Визначення поняття та з'ясування відмінності аутсорсингу й офшорингу в межах управління бізнес-процесами організації; визначення функцій лінійних агентів на прикладі лінії Seago Line в Україні. Аналіз операційної діяльності лінійного агента і визначення переліку завдань, які можна передати на аутсорсинг, а також розгляд впровадження проекту передачі визначених задач до глобального центру обслуговування бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Група компаній Maersk Group веде діяльність в 130 країнах і нараховує більше 89 000 співробітників, що працюють під такими брендами, як Seago Line, Maersk Line, Safmarine, MCC Transport, SeaLand, APM Terminals, Damco та Svitser, і покривають усі види транспортних та логістичних видів діяльності. Seago Line – це лідер із фідерних перевезень в Європі зі штатом більш ніж 300 співробітників у 43 країнах. Компанії Seago Line A/S належать 62 судна, що регулярно оперують у більш ніж 70 портах, утворюючи таким чином саму розширену сітку морських перевезень в регіоні.

Загальний проект аутсорсингу розроблявся в головному офісі Seago Line A/S в Данії, м. Копенгаген, впровадження проекту було поетапне в різних регіонах. Для регіону Чорного моря, до якого входять Туреччина, Україна, Румунія, Болгарія та Грузія, воно було у 2017–2018 роках. У 2016 році проект було успішно реалізовано для Великобританії.

Проект передачі функцій лінійного агента в глобальний центр обслуговування бізнесу може передбачати такі етапи:

- 1) Аналіз поточних даних та можливих переваг використання аутсорсингу.
- 2) Розроблення моделі співробітництва.
- 3) Локальне впровадження проекту.
- 4) Аналіз результатів впровадження проекту.
- 5) Висновки і подальші дії.

Розглянемо стадії локальної розробки проекту, це:

- Класифікація завдань локальних агентів, створення сервісного каталогу: визначення завдань, що виконуються локальними агентами, їхня класифіка-

ція, створення повного каталогу, що покриває 100% завдань, що виконуються локально, включаючи ту роботу, де фактично агент повинен пересилати дані від одного учасника до іншого (наприклад, реєстрація в системі номерів контейнерів: клієнт пересилає номери агенту, а агент передає ці дані у відділ обслуговування для внесення цих даних у систему).

- Аудит DILO (аббревіатура з англ. «Day in the life of») – це спосіб аналізу робочого навантаження за допомогою спостереження і виміру робочого часу, який витрачається на виконання поточних завдань, та аналіз робочого навантаження на локальних агентах дає змогу виділити найбільш ресурсні завдання та проаналізувати обсяг робочої допомоги, яку планується взяти в глобальному центрі обслуговування бізнесу.

- Визначення обсягу роботи, що може бути передана на аутсорсинг, тобто виділення конкретних завдань.

- Визначення кількості та кваліфікації співробітників, що будуть наймані в ГСЦ (Глобальний сервісний центр), тобто фактичний підрахунок обсягу робочої допомоги, яку планується взяти в глобальному центрі обслуговування бізнесу, та рівень кваліфікації майбутніх співробітників.

- Класифікація завдань залежно від їхньої складності, важливості та варіативності.

- Створення стандартних операційних інструкцій передбачає розроблення схем роботи із послідовними кроками, які потрібно виконати для отримання бажаного результату.

- Створення стандартних операційних сценаріїв розробляється для завдань, де виникає варіативність дій залежно від наявних даних та цільового результату.

- Передача завдань, стандартних операційних інструкцій та стандартних операційних сценаріїв для ознайомлення та формування орієнтовної бази знань, що очікується від співробітників центру.

Паралельна робота: ця стадія передбачає виконання завдань співробітниками глобального центру, але відповідальність за якість виконання завдання все ще залишається на локальних агентах, які повинні консультувати, допомагати та стежити за результатами.

Аналіз попередніх даних виконується методом порівняння навантаження на локальних агентах, визначення кількості роботи, що повертається на передову лінію, та рівня задоволеності клієнтів від роботи з агентством. Усі компанії групи A.P. Moller – Maersk A/S використовують здебільшого спеціально розроблене програмне забезпечення, яке дозволяє на глобальному рівні обробляти дані, вносити й отримувати необхідну інформацію і формувати звіти.

Серед глобальних систем варто виділити такі:

Лінійний Агент Компанії Seago Line в результаті створення сервісного каталогу та визначення можливості передачі завдань до глобального центру обслуговування бізнесу виділив 93 завдання, що однозначно можуть бути передані на аутсорсинг, серед яких 77 завдань пов'язані з експортом та 16 – з імпортом.

Визначено, що для проекту пріоритетною є передача на аутсорсинг завдань, пов'язаних з експортом.

Завдання, які можливі до передачі на аутсорсинг (табл. 2)

Таблиця 1

Глобальні системи Maersk Group, що використовуються спеціалістами з роботи з клієнтами

IT система	Пояснення
CODS	Звіти з обладнання, судів, портів, відправлень
RKEM	Реєстрація рухів обладнання, основна база даних щодо всіх дій, пов'язаних з обладнанням
MDWS	Система реєстрації інструкцій до коносаменту
GSIS	База даних розкладу та руху суден
MEPC	База даних портів та наземних географічних точок
SCV	База даних для створення та корекції контрагентів
CMD	Програмний інтерфейс для внесення даних до бази даних контрагентів
GCSS	Глобальна система роботи з відправками від створення букінга до доставки вантажу до пункту призначення
RKEM TOOL	Система відстеження руху обладнання
WEBSITE	Доступ до WEB сторінки від імені клієнта
CXED	Система калькуляції демереджу та детеншена
SAP	Фінансова та бухгалтерська система роботи з рахунками та платежами
OMADA	Система реєстрації контрагентів в SAP
SalesForce	Платформа для роботи з електронною поштою

Таблиця 2

Завдання, що можуть бути передані на аутсорсинг

Завдання	Час виконання, секунди
1	2
Внесення змін або скасування букіровки	8405
Внесення змін або скасування букіровки спеціального обладнання (OPEN TOP, FLAT RACK)	70
Інші завдання з букіровкою	1850
Розрахунок витрат, розсилка повідомлень	500
Перевірка готовності букіровки	6353
Внесення змін до транспортного плану	1405
Закриття фінансових завдань в системі	793
Заповнення документів	2305
Внесення агентських витрат в букіровку	18
Створення внутрішніх повідомлень до офісів в інших країнах щодо виконання певної задачі по букінгу	690
Супровід кроссованих перевезень	515
Виставлення рахунків за понаднормове використання обладнання	345
Аналіз оскаржуваних рахунків, виправлення даних в системі	1550
Перевиставлення оскаржуваних рахунків після виправлення даних в системі	4305
Внесення змін до чернетки коносамента	448
Подача обладнання, уточнення наявності порожнього обладнання	115
Внесення змін до системи GCSS	615
Супроводження скарг і претензій клієнтів	1768
Інформаційна підтримка, надання письмових повідомлень щодо існуючих букінгів	7188
Друкування оригінальних коносаментів для передачі клієнтам	1113
Друкування оригінальних коносаментів на WEB	1650
Виставлення рахунків та створення розпоряджень на випуск імпорتنних контейнерів	765
Оформлення електронних розпоряджень	1675
Оформлення доручень на завантаження	960
Аналіз та листування щодо контейнерів, що простояли на терміналі більше 30 діб	398
Аналіз завантаження найближчих рейсів	468
Внесення номера контейнера до букіровки	1658
Закриття документальних завдань в конкретному відправленні	538
Підтвердження букіровки	670
Перевірка списків на завантаження судна	465
Допомога при створенні електронної букіровки через он-лайн ресурси	370
Внесення додаткових даних в букіровки, заповнення відсутньої інформації	3635
Аналіз звітів по завантаженню судна і порівняння з наданим місцем, зниження ризиків, пов'язаних з перебуванням судна	2198

Закінчення таблиці 2

1	2
Надання тарифних ставок	2338
Внесення або зміна пломби	178
Розсилка повідомлень, пов'язаних зі зміною сервісу	653
Супровід букіровок зі спеціальним обладнанням	368
Заміна одержувача і створення телекс-релізу	195
Розподіл і класифікація повідомлення в загальному поштовому ящику	7255

Проаналізувавши цю таблицю, були визначені завдання, які можна передати на аутсорсинг:

1. Внесення змін або скасування букіровки. Це завдання передбачає роботу в програмі GCSS, яка однаково доступна в будь-якій точці світу і дає змогу розсилати технічні повідомлення безпосередньо тим координаторам клієнтів, які відповідають за відправку.

2. Розподіл і класифікація повідомлення в загальному поштовому ящику. Для роботи з електронними повідомленнями лінія використовує платформу Salesforce.com. Це дає змогу скласти прозору картину про те, які саме повідомлення надходять локальним агентам і скільки часу необхідно в середньому на вирішення завдань.

3. Перевірка готовності букіровки передбачає звірку визначених вимог, встановлених співробітниками відділу підготовки маніфестів, з даними, внесеними до системи по конкретному відправленню.

4. Надання тарифних ставок.

5. Внесення контейнера до букіровки.

6. Випуск оригінальних коносаментів на WEB. Он-лайн платформа, створена для всіх брендів групи A.P. Moller – Maersk A/S, дає змогу не тільки розміщувати букіровку і подавати інструкції, але і роздруковувати оригінальні коносаменти, якщо вони видані агентом до системи.

7. Зміна транспортного плану. Цей процес безпосередньо пов'язаний з системою GCSS, у якій фіксується 100% даних, пов'язаних з цією відправкою. Порт відправлення, порти перевалки і порт призначення, а також пункти дверної відправки або доставки, що регулюються вручну. У разі, якщо початковий транспортний план не може бути здійснений, агент повинен внести зміни для відображення коректного розкладу.

8. Підтвердження букіровки. Після розміщення букіровки онлайн необхідно перевірити наявність місця на зазначеному судні і порожнього обладнання. Система дозволяє «закрити» судно, якщо кількість заброньованого місця значно перевищує фактично виділене місце для цього порту.

9. Розсилка повідомлень, пов'язаних зі зміною сервісу. У разі, якщо з яких-небудь причин змінюється ротація судна або захід у який-небудь порт, клієнти повинні бути відповідно проінформовані.

10. Внесення змін до чернетки коносаменту. Після отримання чорнового варіанту коносаменту, клієнт може підготувати список зауважень і коригувань, які необхідно внести в систему.

Після визначення переліку завдань, які можна передати на аутсорсинг, було проведено аналіз часу, що витрачається співробітниками на виконання цих завдань, за допомогою методики DILO. Оскільки робоче навантаження розподілено нерівномірно про-

тягом тижня і залежить від дати приходу і відходу суден, було проведено аналіз по дві години на день для кожного працівника протягом п'яти днів у самі насичені години робочого графіку.

У середньому два співробітники працювали по 10 годин на день, включаючи одну годину перерви на обід, 5 днів на тиждень. Проведено п'ять сесій розрахунку часу з кожним із співробітників. Протягом двох годин вівся журнал обліку часу, що витрачається на виконання конкретного завдання.

Заміряно 20 робочих годин та визначено частку імпорتنих та експортних завдань, що виконуються співробітниками відділу з роботи з клієнтами лінії Seago Line. В результаті отримано такі дані:

- 70% робочого часу займають завдання, пов'язані з супроводом та оформленням експортних відправок;

- 27% часу займають завдання, пов'язані з супроводом та оформленням імпорتنих відправлень;

- 2% часу приділяється завданням, пов'язаним з наданням тарифних ставок;

- 1% часу займають інші допоміжні завдання.

На підставі даних сервісного каталогу і методики DILO було визначено частку часу, який витрачається на виконання 10 основних завдань, які можливо передати на аутсорсинг на першому етапі впровадження проекту передачі функцій лінійного агента в глобальний центр обслуговування бізнесу (таблиця 3).

Загалом припускається віддати на аутсорсинг близько 46% технічної роботи, пов'язаної з експортними відправками, що виконується локальними агентами. Важливо зауважити, що цей обсяг робіт включав не тільки внесення змін у систему, але й активне спілкування з клієнтами. Тому частина цих завдань може буде повернута локальним агентам для спілкування й інформування клієнтів українською мовою. Проект може вважатися успішним, якщо 30% технічного робочого навантаження буде передано до Глобального Центру Обслуговування бізнесу, беручи до уваги необхідність виключити підвищене навантаження і понаднормову переробку з локальних агентів.

Відповідно 30% від 80 робочих годин на тиждень становить 24 години, тобто 0,6 штатного працівника місцевого сервісного центру необхідно на початковій стадії проекту передачі функцій лінійного агента в глобальний сервісний центр. Оскільки цей проект одночасно виконується для всіх лінійних агентів Seago Line регіону Чорного моря, то 0,6 штатного працівника для Seago Line (Україна) – це цілком реальна величина для аутсорсингу.

Під час підготовки переліку завдань, запланованих до передачі в глобальний центр обслуговування бізнесу, необхідно врахувати, що певні завдання під

Завдання, вибрані для передачі на аутсорсинг

	Задача	Час, секунди	% доля часу спостереження
1	Внесення змін або скасування букіровки	8405	12,59
2	Розподіл і класифікація повідомлення в загальному поштовому ящику	7255	10,86
3	Перевірка готовності букіровки	6353	9,51
4	Надання тарифних ставок	2338	3,50
5	Внесення контейнера до букіровки	1658	2,48
6	Випуск оригінальних коносаментів на WEB	1650	2,47
7	Зміна транспортного плану	1405	2,10
8	Підтвердження букіровки	670	1,00
9	Розсилка повідомлень, пов'язаних зі зміною сервісу	653	0,98
10	Внесення змін до чернетки коносаменту	448	0,67

час виникнення вихідних даних мають тільки одне правильне рішення, а деякі завдання мають кілька правильних рішень залежно від ситуації, в якій ці дані використовуються. Тому було розроблено два типи документів: стандартна операційна інструкція «COI» (рис. 1) та стандартний операційний сценарій «COC».

COI передбачає перелік послідовних дій, які потрібно виконати із вихідними даними для отримання потрібного результату. Прикладом може бути стандартна інструкція про перенесення букінга на наступне судно з ініціативи клієнта. Стандартний запит передбачає такі вихідні дані:

- номер букінгу;
- судно та рейс, на який цей букінг треба перенести.

На відміну від інструкції, стандартний операційний сценарій передбачає більш складний процес і має багато змінних даних, що залежать від ситуації та бажаного результату. Частіше всього вони

пов'язані із роботою з ключовими клієнтами, які потребують нестандартного підходу та сервісу.

Для визначення ефективності впровадження проекту використовуються стандартні функції формування звітів на платформі Salesforce.com. Ця платформа використовується для ведення листування із загальних робочих адрес. Salesforce.com дає змогу формувати звіти за кількістю кейсів, вирішених певними агентами. Варто зазначити, що листи формуються в загальний кейс автоматично, виходячи з номера коносаменту, зазначеного в темі повідомлення. Тому кількість листів і кількість кейсів не тотожні.

План упровадження проекту передбачав 13 тижнів, за які фактично вдалося проаналізувати задачі, що виконуються співробітниками відділу з роботи з клієнтами, вибрати найбільш ресурсомісткі завдання, що можуть бути передані на аутсорсинг як із технічного, так і з когнітивного погляду, проаналізувати

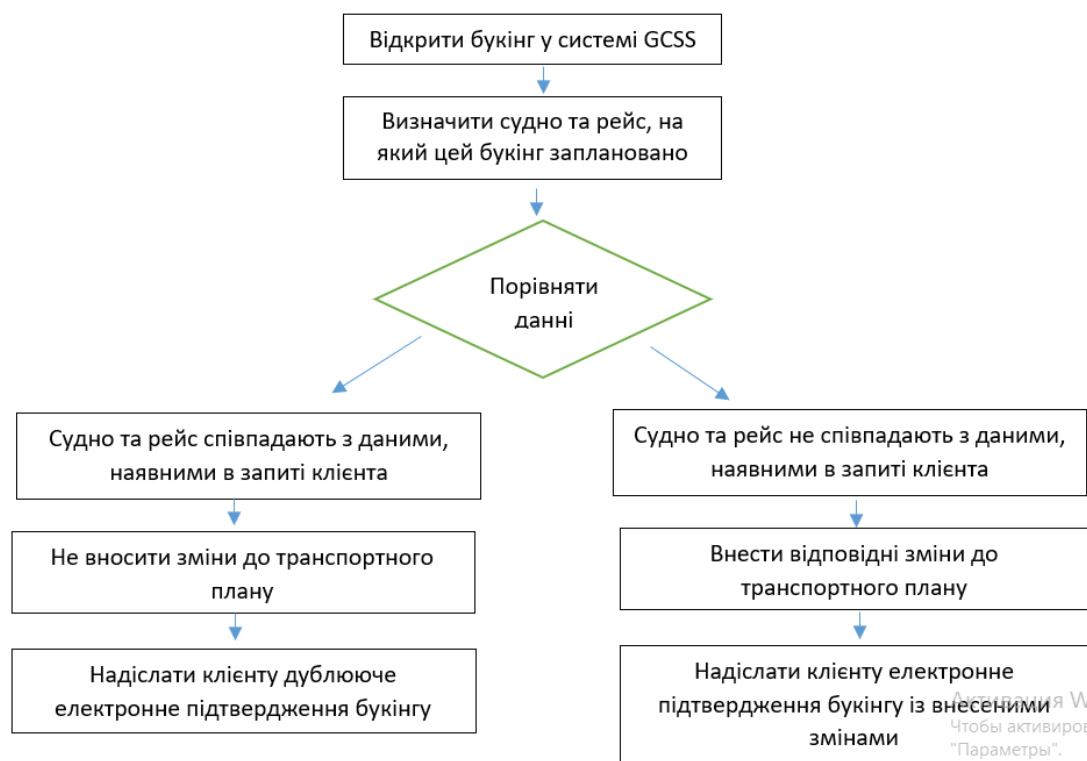

Рис. 1. Запропонована операційна інструкція для зміни транспортного плану з ініціативи клієнта

обсяг робочих ресурсів, які необхідно найняти, провести рекрутинг, підготувати нових членів команди підтримки в глобальному центрі обслуговування бізнесу, провести фазу дубльованої співпраці та успішно передати вибрані завдання. Проект дав змогу нормалізувати робоче навантаження співробітників і надати їм більше можливості підтримувати активну взаємодію із ключовими клієнтами та розширене спілкування з тими клієнтами, у яких виникають труднощі під час організації перевезення по лінії Seago Line.

Висновки. Розглядаючи аутсорсинг і офшоринг як можливі інструменти для ведення бізнесу і розширення операційної діяльності, можна однозначно зробити висновок, що цей інструмент успішно застосовується в логістиці. Вирішальним фактором для реалізації такого проекту є універсальність систем і процедур, які застосовуються в різних країнах, а також технічна та когнітивна доступність інформації, яка стає можливою під час використання єдиних систем і мови.

Основні центри для аутсорсингу й офшорингу – це Індія та Китай, країни, в яких є досить фахівців, що мають потрібні досвід і кваліфікацію. У свою чергу вартість людських ресурсів у цих країнах набагато нижча, ніж у середньому в країнах Європи, США та Океанії. Але під час порівняння з Україною різниця не є настільки значущою, щоб підкреслити комерційну вигоду від передачі певного обсягу робіт в іншу країну. Рівень освіти і кваліфікації в Україні набагато вищий, тому було б комерційно доцільно організовувати аутсорсингові центри саме в Україні.

Бібліографічний список:

- Дергачова В.В., Островерха Д.В. Роль та значення міжнародного аутсорсингу: Зарубіжний досвід та перспективи його впровадження в Україні. Економічний Вісник НТУУ «КПІ». 2017. № 14. URL: <File:///C:/Users/User/Downloads/108745-230660-1-Sm.Pdf> (дата звернення: 19.04.2020).
- Маленко О.Б. Роль аутсорсингу в міжнародному бізнесі. Сучасні питання економіки і права. 2012. № 2. С. 56–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spes_2012_2_10 (дата звернення: 19.04.2020).
- Сивачова О., Карпова К. Міжнародний аутсорсинг як виклик для світової торгової системи. Міжнародна економічна політика. 2007. № 1(6). С. 138–168. URL: http://iejournal.com/journals/6/2007_06_Sivachova.pdf (дата звернення: 19.04.2020).
- Нагорна О.В. Особливості використання аутсорсингу: міжнародний досвід та вітчизняна практика. Кримський економічний вісник. 2013. Ч.2. С. 29–32. URL: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/3483> (дата звернення: 19.04.2020).
- Кулиняк І.Я., Глянцева О.І. Тенденції розвитку світового ринку аутсорсингу. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. Вип. 24.2. С. 259–264. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlut_2014_24 (дата звернення: 19.04.2020).
- Шарчук Т.В. Логістичний аутсорсинг – шлях до оптимізації управління бізнес-процесами підприємства. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2018. № 633 : Логістика. С. 772–780.
- Красношарпа В.В., Трохимець І.І. Аутсорсинг та його застосування на підприємствах України. Ефективна економіка. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4097> (дата звернення: 19.04.2020).
- Майкл Херік, Бхану Сингх. Сила аутсорсинга. Forbes: веб-сайт. URL: <http://www.forbes.ru/karera-opinion/menedzhment/52012-sila-autsorsinga> (дата звернення: 19.04.2020).
- Орен Харари. Эффект Мадонны. Стратегии опережения в подражательной экономике/ пер. з англ. Н. Мухина. Санкт-Петербург: BestBusinessBooks, 2011. 368с.
- Alan Rushton, Steve Walker. International Logistics and Supply Chain Outsourcing. From Local to Global. The Chartered Institute of Logistics and Transport (UK), London and Philadelphia, 2007. 429с.
- Farok J. Contractor, Vikas Kumar, Sumit K. Kundu, Torben Pedersen. Global Outsourcing and offshoring. An integrated approach to theory and corporate strategy. Cambridge University Press. 2011. 288с. URL: <https://books.google.dk/books?id=XdzELQ6Vcp4C&printsec=frontcover&dq=offshoring+and+outsourcing&hl=da&sa=X&ved=0ahUKEwiBttDtYDUAhUH2SwKHVVHCCwQ6AEINTAD#v=onepage&q=offshoring%20and%20outsourcing&f=false> (дата звернення: 19.04.2020).
- A.T. Kearney's 2019 Global Services Location Index (GSLI) Resonates with Digital Change. веб-сайт. URL: <https://www.prnewswire.com/news-releases/at-kearneys-2019-global-services-location-index-gsli-resonates-with-digital-change-300867002.html> (дата звернення: 19.04.2020).

References:

- Derghachova V.V., Ostroverkha D.V. (2017) Rolj ta znachennja mizhnarodnogho autsorsynghu: Zarubizhnyj dosvid ta perspektyvy jogho vprovadzhennja v Ukraini [The role and significance of international outsourcing: Foreign experience and prospects for its implementation in Ukraine]. Ekonomichnyj Visnyk NTUU «KPI», no. 14. Available at: <File:///C:/Users/User/Downloads/108745-230660-1-Sm.Pdf> (accessed 19 April 2020).
- Malenko O.B. (2012) Rolj autsorsynghu v mizhnarodnomu biznesi [The role of outsourcing in international business]. Suchasni pytannja ekonomiky i prava [Modern issues of Economics and law], no. 2. pp. 56–59. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spes_2012_2_10 (accessed 19 April 2020).
- Sivachova O., Karpova K. (2007) Mizhnarodnyj autsorsyngh jak vyklyk dlja svitovoi torhovoji systemy [International outsourcing as a challenge for the world trading system]. Mizhnarodna ekonomichna polityka [International economic policy], no 1(6). pp. 138–168. Available at: http://iejournal.com/journals/6/2007_06_Sivachova.pdf (accessed 19 April 2020).
- Naghorna O.V. (2013) Osoblyvosti vykorystannja autsorsynghu: mizhnarodnyj dosvid ta vitchyznana praktyka [Features of outsourcing: international experience and domestic practice]. Krymskij ekonomichnyj visnyk [Crimean economic Bulletin], vol. 2. pp. 29–32. Available at: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/3483> (accessed 19 April 2020).
- Kulynjak I.Ja., Ghlanceva O.I. (2014) Tendenciji rozvytku svitovogho rynku autsorsynghu [Trends in the development of the global outsourcing market]. Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy [Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine], vol. 24.2. pp. 259–264. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnlut_2014_24 (accessed 19 April 2020).
- Sharchuk T.V. (2018) Loghistychnyj autsorsyngh – shljakh do optymizacii upravlinnja biznes-procesamy pidpryjemstva [Logistics outsourcing – a way to optimize the management of business processes of the enterprise]. Bulletin Of the national University "Lviv Polytechnic", no. 633, pp. 772–780.
- Krasnoschapka V.V., Trokhymecj I.I. (2015) Autsorsyngh ta jogho zastosuvannja na pidpryjemstvakh Ukrainy [Outsourcing and its application at the enterprises of Ukraine]. Efektyvna ekonomika [Efficient economy] (electronic journal), no 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4097> (accessed 19 April 2020).
- Michael Herick, Bhanu Singh. Sylja autsorsyngha [The power of outsourcing]. Forbes: website. Available at: <http://www.forbes.ru/karera-opinion/menedzhment/52012-sila-autsorsinga> (accessed 19 April 2020).

9. Oren Harari. Effekt Madonny. (2011) Strategii operezheniya v podrazhatel'noy ekonomike [The Madonna Effect. Strategies of advance in the imitative economy]. Saint Petersburg: BestBusinessBooks. (in Russian)
10. Alan Rushton, Steve Walker. (2007) International Logistics and Supply Chain Outsourcing. From Local to Global. The Chartered Institute of Logistics and Transport (UK) London and Philadelphia.
11. Farok J. Contractor, Vikas Kumar, Sumit K. Kundu, Torben Pedersen. Global Outsourcing and offshoring. An integrated approach to theory and corporate strategy. (2011) Cambridge University Press. Available at: <https://books.google.dk/books?id=XdzELQ6Vcp-4C&printsec=frontcover&dq=offshoring+and+outsourcing&hl=da&sa=X&ved=0ahUKEwiBttnDtYDUA-hUH2SwKHVVHCCwQ6AEINTAD#v=onepage&q=offshoring%20and%20outsourcing&f=false> (accessed 19 April 2020).
12. A.T. Kearney's 2019 Global Services Location Index (GSLI) Resonates with Digital Change. Website. Available at: <https://www.pnewswire.com/news-releases/at-kearneys-2019-global-services-location-index-gsli-resonates-with-digital-change-300867002.html> (accessed 19 April 2020).

УДК 334.735

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-25>

Пантелеймоненко А.О.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин
Полтавської державної аграрної академії

Гончаренко В.В.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Рижик І.О.

кандидат економічних наук, завідувач кафедри
економіки та менеджменту
Полтавського інституту бізнесу ПВНЗ «МНТУ»

Panteleimonenko Andrii

Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Professor of the Department of Economics
and International Economic Relations
Poltava State Agrarian Academy

Goncharenko Vladislav

Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Professor of the Department of International Economic Relations
V.N. Karazin Kharkiv National University

Ryzhyk Iryna

Candidate of Sciences (Economics),
Head of the Department Economy and Management
Poltava Institute of Business of Private Higher Education Institution «ISTU»

КООПЕРАТИВИ У СФЕРІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДНИК СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

COOPERATIVES IN THE SCHOOL EDUCATION AS A COMPONENT OF SOCIAL ECONOMY

Розкрито зміст соціальної економіки як сектору в структурі економіки країни. Вказано на те, що кооперативи у сфері шкільної освіти є важливим складником соціальної економіки. Включено огляд опублікованих праць щодо названих кооперативів та теоретичних основ соціальної економіки. Проведено короткий ретроспективний огляд перших шкільних кооперативів. Запропоновано до використання факторну адитивну модель для з'ясування соціального та економічного ефектів кооперативів сфери шкільної освіти. При цьому подано окремо характеристику стосовно кожного з існуючих типів кооперативів цієї категорії. Зроблено висновок про доцільність застосування такої моделі й для встановлення соціально-економічного ефекту інших видів кооперативів. Підкреслено переваги та перспективність започаткування кооперативів сфери шкільної освіти в українській практиці.

Ключові слова: соціальна економіка, загальноосвітні навчальні заклади, кооперативи в сфері освіти, шкільні кооперативи, факторна адитивна модель.

Раскрыто содержание социальной экономики как сектора в структуре экономики страны. Указано на то, что кооперативы в сфере школьного образования является важной составляющей социальной экономики. Включен обзор опубликованных работ, касающихся названных кооперативов и теоретических основ социальной экономики. Проведен краткий ретроспективный обзор деятельности первых школьных кооперативов. Предложена к использованию факторная аддитивная модель для определения социального и экономического эффектов кооперативов сферы школьного образования. При этом включена отдельная характеристика по каждому из существующих типов кооперативов этой категории. Сделан вывод о целесообразности применения такой модели и для установления социально-экономического эффекта

других видів кооперативів. Подчеркнуты преимущества и перспективность организации кооперативов сферы школьного образования в украинской практике.

Ключевые слова: социальная экономика, общеобразовательные учебные заведения, кооперативы в сфере образования, школьные кооперативы, факторная аддитивная модель.

The content of the social economy as a sector in the structure of the country's economy is revealed. It is emphasized that despite the active efforts of the Ukrainian state to achieve qualitative changes in the sphere of education through reforms, there is a need to apply innovative approaches to improve the situation. Service cooperatives can also become an important tool for effective reform. It is pointed out that cooperatives in the school education are an important component of the social economy. An overview of published works on the named cooperatives and theoretical foundations of the social economy is included. It is substantiated that cooperative schools at the «moderate» cost of parents can most fully realize the potential of students. Parents, through such or other service cooperatives in the school education, have a unique opportunity to participate in the organization of educational and educational processes. They themselves can manage and properly control the activities of the cooperative, in particular the organization of the school life of their children. A brief retrospective review of the activities of the first school cooperatives was conducted. It is mentioned that the first cooperative school was organized in the 1980s. at the Vooruit Consumer Society («Forward») in Ghent (Belgium). And the educational services provided by consumer cooperatives in the early twentieth century. gave impetus to the emergence of independent educational cooperatives (cooperative-type schools). Such cooperatives also operated in the Ukrainian provinces of the Russian Empire, in particular in Podil and Kyiv. It is concluded that cooperatives in the school education are focused on providing certain economic and, at the same time, social functions. The combination of these functions confirms the affiliation of school cooperatives in the social economy sector. A factor additive model is proposed to find out the social and economic effects of cooperatives in school education. In doing so, a separate description is provided for each of the existing cooperative types in this category. The general conclusion is made about the expediency of using such a model and for establishing the socio-economic effect of other types of cooperatives. The advantages and prospects of starting cooperatives of school education in Ukrainian practice are emphasized.

Keywords: social economy, general education institutions, cooperatives in the education, school cooperatives, factor additive model.

Постановка проблеми. Незважаючи на активні спроби української держави досягти якісних змін у сфері освіти шляхом проведення реформ, значна частина батьків висловлюють незадоволення якістю шкільної освіти та організацією побуту їхніх дітей під час перебування у школі. Разом із тим, Україна далеко не єдина країна світу, де рівень освіти в державних та комунальних закладах загальної середньої освіти не відповідає очікуванням суспільства. Тому названа проблема вже давно набула міжнародного характеру. При цьому слід зауважити, що, незважаючи на певні національні особливості шкільної освіти, притаманні різним країнам, існує група типових чинників, які зумовлюють її недостатню ефективність. Серед них можна виділити такі: реалізація головної мети освітнього процесу – надання глибоких і системних знань, для значної частини вчителів-предметників (через їхню професійну неспроможність) продовжує залишатися на рівні безуспішних намагань; розкриття потенціалу кожного окремо взятого школяра не є пріоритетним завданням освітнього процесу, водночас учні часто невмотивовані до навчання; «хронічним» є недостатній обсяг фінансування на утримання та розвиток навчальних закладів [1; 3; 14; 16; 17]. Саме гостра необхідність у ефективних загальноосвітніх закладах, з погляду забезпечення якості знань та особистісного розвитку учнів, стимулює батьків, педагогів та громади до створення нових соціально-орієнтованих організацій, якими є школи (інші заклади загальної середньої освіти) кооперативного типу та шкільні сервісні (обслуговуючі) кооперативи.

Важко перебільшити соціальне значення названих кооперативів, що є невід'ємною частиною соціальної економіки. Серед існуючих видів сервісних (обслуго-

вуючих) кооперативів, у сфері шкільної освіти вони виконують важливу соціальну місію – сприяють навчанню і вихованню юних громадян. Так, кооперативні школи за «помірних» витрат з боку батьків можуть найбільш повно реалізувати потенціал учнів. При цьому батьки через такі чи інші сервісні кооперативи в сфері шкільної освіти мають унікальну можливість брати участь у організації навчального та виховного процесів, а також здійснювати належний контроль за ними й організацією шкільного побуту своїх дітей.

На жаль, слід зауважити, що заклади загальної середньої освіти, організовані у формі сервісних кооперативів, що успішно функціонують у секторі соціальної економіки різних країн світу, поки що відсутні в українській практиці, хоч вони є надзвичайно перспективними для поглиблення реформ у сфері освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук публікацій сучасних українських учених щодо інновацій у сфері освіти в контексті функціонування сервісних кооперативів показав, що тема кооперативної взаємодопомоги в організації навчально-вихованого процесу школярів залишилася поза увагою вітчизняних науковців. Це цілком стосується відображення місця й ролі освітніх кооперативів у секторі соціальної економіки.

Узагальнену інформацію про кооперативні школи нами виявлено у працях Ш., Жіда, Л. Кляйн-Міллера, Р. Макгреді, Є. Максимова, М. Прядкіна та Р. Стіварта, опублікованих у першій половині ХХ століття. Більшість із них у контексті становлення і розвитку товариств споживачів у країнах Європи та США демонструють приклади перших успішних закладів для виховання та навчання дітей, організованих при названих кооперативних.

Певний інтерес до кооперації у сфері шкільної освіти простежується у вітчизняній науковій літературі раннього радянського періоду. Різні аспекти «шкільного кооперативного життя» відображено у статтях М. Бодрого, В. Ніколаєва, М. Кудрявцева, М. Розенфельда та інших [4].

Серед сучасних зарубіжних публікацій щодо кооперативної шкільної освіти та кооперування батьків для організації належного побуту дітей у період їх навчання передусім слід назвати статті Д. Бекер [7], Д. Крю [8], Р.М. Стіварт [21], Ю. Торпе, К. Фасера [11; 22], І. Шмале [18], Л. Шав [20] та інших.

Особливе значення для розуміння сутності соціальної економіки мають праці зарубіжних авторів, таких як М. Альшер, Й. Грос, Н. Вайткус В. Кацтернасті П.Ф. Пауль, К.Й. Полдрак, Е. Пріллер, К. Шмайсер [9; 10] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з викладеного вище, можна зробити висновок про те, що публікацій щодо кооперативів у сфері шкільної освіти, де було б їх представлено як складник (частину) соціальної економіки, практично не існує. Можна з упевненістю сказати, що ця тема, незважаючи на її особливе суспільне значення, ще потребує глибоких і всебічних досліджень. Така обставина зумовила мету цієї статті.

Мета дослідження. Метою цієї статті є з'ясування сутності соціальної економіки, особливостей організації і діяльності зарубіжних обслуговуючих кооперативів у сфері шкільної освіти для можливого використання узагальненого досвіду в українській практиці, а також розбудови сектору соціальної економіки в Україні. Основними методами цього дослідження передусім стали методи аналізу, синтезу та факторного аналізу, що були використані для найбільш ефективної реалізації поставленої мети.

Виклад основного матеріалу. Аналіз публікацій, присвячених соціальній економіці, показує, що цей термін на перший погляд є цілком зрозумілим, але він не має єдиного трактування в українській економічній літературі. Умовно можна виділити щонайменше два погляди. Тому для характеристики кооперативів у сфері шкільної освіти як складника соціальної економіки передусім слід з'ясувати її зміст.

Традиційно термін «економіка» трактується як синонім «господарства», що в розширеному контексті розглядається як сфера господарської діяльності людини, у якій створюються, розподіляються і споживаються життєві блага [2]. А «соціальний» (лат. *socialis*) означає товариський, громадський. Поєднання названих двох термінів – «соціальна» та «економіка» – складає термінологічне словосполучення «соціальна економіка», яке можна трактувати як товариське, громадське господарство (рис. 1).

Викладена вище інформація щодо сутності соціальної економіки є типовою для зарубіжної еко-

номічної літератури і в узагальненому вигляді представлена сучасним німецьким ученим В.Шонігом: «соціальна економіка» – це галузь (сектор економіки), яка виробляє корисні товари та послуги, які, крім задоволення потреб визначених цільових груп, мають загалом позитивний вплив на суспільство [19].

А якщо врахувати, що основним суб'єктами господарювання національної економіки і її первинною ланкою є підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений однією або групою осіб, що має права юридичної особи і здійснює діяльність, спрямовану на виробництво продукції, виконання робіт або надання послуг, то термін «соціальна економіка» можна трактувати як сектор соціально-орієнтованих підприємств. У зарубіжній економічній літературі традиційно до критеріїв на приналежність підприємств (організацій) до соціальної економіки відносять: пріоритетність людини, стає зростання на неприбутковій основі, соціально-економічний баланс у діяльності, демократичне управління та колективна власність (рис. 2) [15, с. 8].

Названим вище критеріям відповідають такі організаційно-правові форми, як: кооперативи, товариства взаємодопомоги, асоціації, фонди, соціальні підприємства (рис. 3).

Стосовно кооперативів у сфері шкільної освіти слід зауважити, що вони належать до категорії «кооперативи споживачів» (рис. 4), що функціонують на ринку послуг разом з групою кооперативів підприємців (забезпечують підприємців товарами, послугами, сприяють їхній зайнятості).

Освітні кооперативи та кооперативи з догляду за дітьми мають тривалу, 130-річну, історію. При цьому слід згадати, що першу кооперативну школу було організовано в 80-х рр. XIX ст. при споживчому товаристві *Vooruit* («Вперед») у м. Генті (Бельгія). Її засновниками стали ткачі, які разом із забезпеченням споживчими товарами за цінами суттєво нижчими, ніж ринкові (цінами на рівні собівартості), поставили перед своїм кооперативом досить складне завдання – зробити доступною якісну освіту для дітей. Показово, що згадана кооперативна школа мала власне гарне приміщення. Досить переконливу характеристику такої школи читаємо в одній із ґрунтовних праць початку XX століття: «Дитина... проводить час в іграх, займається гімнастикою, співає; дівчатка тут же можуть вчитися крою та шиттю...» [6, с. 28]. Освітні послуги, що надавались споживчими кооперативами, на початку XX ст. дали поштовх до появи самостійних освітніх кооперативів (шкіл кооперативного типу).

Так, перший шкільний кооператив у Франції було засновано після закінчення Першої світової війни – у 1919 році. Ініціатором його створення був Бартоломе Профіт (*Bartolomé Profit*), інспектор початкових класів, з метою сприяти відбудові шкіл та забезпечити їх необхідним матеріалом. Успіх ідеї був малоочікуваним.

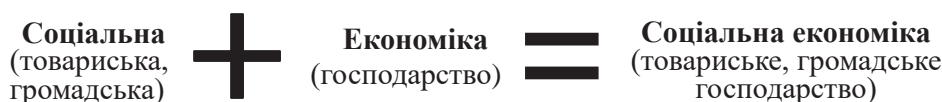

Рис. 1. Складові термінологічного словосполучення «соціальна економіка»

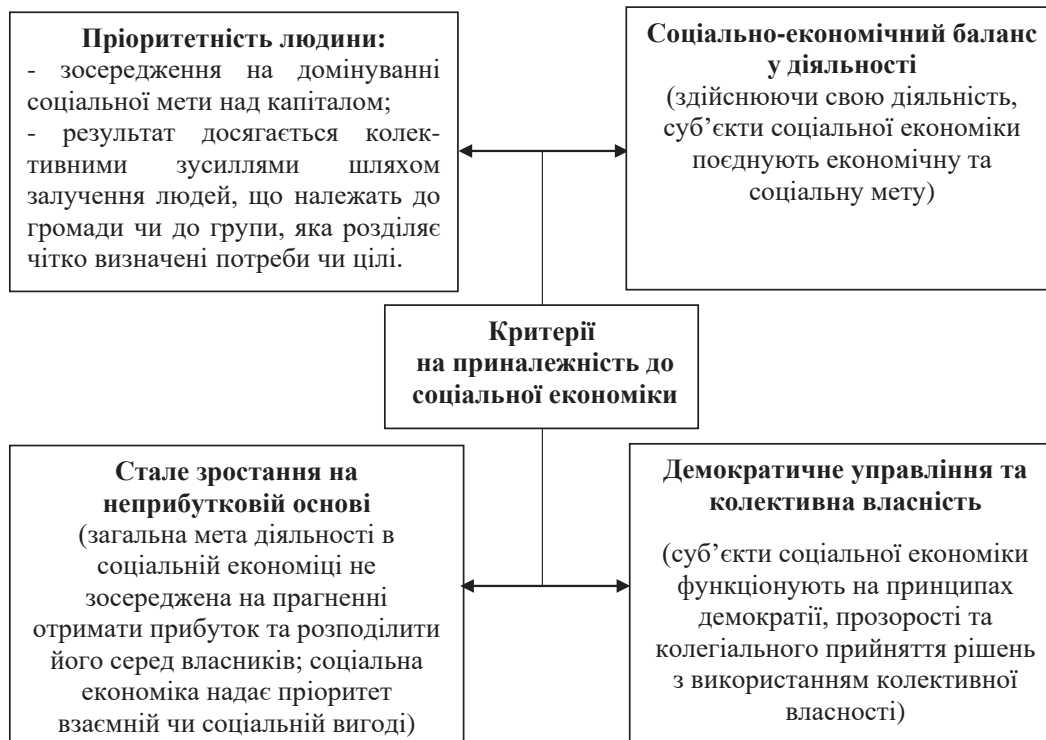

Рис. 2. Критерії, що визначають приналежність організації до сектору «соціальної економіки»

Джерело: адаптовано на основі [15, с. 8]

Рис. 3. Соціально-орієнтовані неприбуткові підприємства та організації, об'єднані терміном «соціальна економіка»

Джерело: складено авторами

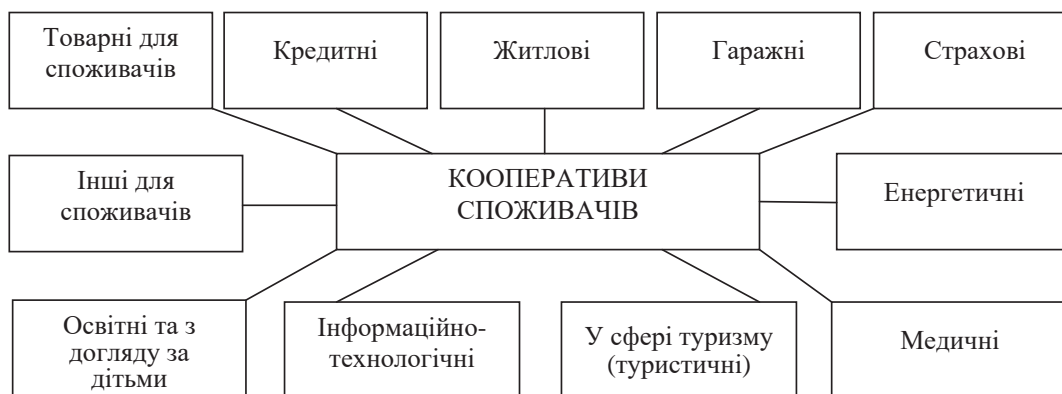

Рис. 4. Основні типи кооперативів споживачів, що мають місце у світовій практиці

Джерело: [5, с. 20]

Та вже в 1923 році у Франції функціонували тисячі освітніх кооперативів. А невдовзі, в 1928 р., представниками цих кооперативів було створено Центральний офіс з питань кооперації в школі. Його метою стала координація руху освітніх кооперативів і забезпечення необхідної їм законодавчої бази.

В 1920–1930 роках названі кооперативи поширилися по всьому світу, і вже складали самостійний сектор у галузі освіти багатьох країн [12]. Так, лише у Нью-Йорку (США) діяло три кооперативні школи, де навчались діти різного віку. Ці школи мали власний штат найманих учителів. Управління справами кооперативних шкіл здійснювали батьки-члени кооперативу [13, с. 19].

При цьому слід зазначити, що у першій чверті ХХ ст. поряд з кооперативними школами почали масово організовуватись обслуговуючі (сервісні) кооперативи в традиційних школах. «Шкільна» кооперація в різних формах активно розвивалась у Франції та в північних штатах США. Проте, зовсім інша ситуація щодо розвитку кооперативів у сфері шкільної освіти була в Англії. Такі кооперативи англійських школах утворювались досить рідко, і вони не набули такого розмаїття форм, як у інших країнах, зокрема, на території Російської імперії [6, с. 22].

Кооперативи в сфері освіти на початку ХХ століття функціонували й в українських губерніях, зокрема

в Подільській та Київській [6, с. 23]. В окремих випадках саме життя нашо́вхнуло людей на організацію кооперативу. Ось як описує сучасник-кооператор виникнення одного з найстаріших шкільних кооперативів: «Була дощова осінь, непролазна грязюка, ціни на письмове приладдя страшно піднялися. Діти сиділи в класі без письмових приладь. Єдиним був вихід – колективно закупити товар і поширити його за нормальними цінами (за невисокою націнкою – прим. наша). Зібрали паї, в місті купили все необхідне... Отриманий від продажу фінансовий результат розподілявся на загальні класні потреби, на виписку журналу, на книги, на громадські справи (пам'ятник Шевченку). Діти вели справи свого кооперативу, беручи участь в управлінні. Самі вели рахівництво, самі закуповували товари й формували розцінки» [6, с. 23].

Узагальнивши міжнародний досвід щодо кооперативів у сфері шкільної освіти, В. Ніколаєв у 1925 році в своїй праці «Школьные кооперативы, их значение и формы организации», виділив п'ять найпоширеніших груп таких кооперативів (рис. 5). Кожна з названих груп кооперативів (див. рис. 5) орієнтована на певні економічні, а разом з тим і соціальні функції. Поеднання цих функцій підтверджує приналежність шкільних кооперативів до сектору соціальної економіки.

Детальніше економічні та соціальні функції (значення) названих кооперативів відображено в табл. 1.

Рис. 5. Форми кооперативів, характерні для світової практики першої чверті ХХ століття

Джерело: складено на основі: [6, с. 21–22]

Таблиця 1

Економічне та соціальне значення шкільних кооперативів першої чверті ХХ століття

Сфера застосування кооперативної діяльності	Значення							
	Економічне		Соціальне					
	Економія коштів	Освоєння основ професії	Популяризація ідей кооперації	Засвоєння основ самоврядування	Формування поведінки до праці	Зміцнення співпраці учнів та їхніх батьків із вчителями у позачасний час	Створення комфортних умов для навчання та побуту під час перебування в школі	Розвиток культурно-освітньої діяльності
Крамниця	+	+	+	+	+	+	+	+
Палітурна майстерня	+	+	+	+	+	+	+	+
Столярна майстерня	+	+	+	+	+	+	+	+
Їдальня	+	+	+	+	+	+	+	+
Заготівлі та сільсько-господарське виробництво	+	+	+	+	+	+	+	+

Джерело: складено авторами

Аналізуючи дані таблиці (див. табл. 1), слід зауважити, що найпоширенішою формою шкільної кооперації першої чверті ХХ ст. була кооперативна крамниця, що забезпечувала дітей зошитами, «пір'ям» для письма, олівцями, папером та навчальними посібниками за ціною собівартості кооперативу. Разом із суттєвою економією коштів та освоєнням учнями основ торговельної діяльності, вони напрацьовували досвід самоврядування, зміцнювали взаємовідносини з батьками і вчителями, самозабезпечували собі комфортні умови для навчання та організації побуту в час перебування в школі.

У сільській місцевості в школах також досить популярними були дитячі кооперативи для заготівель і сільськогосподарського виробництва. В таких кооперативах діти займалися заготівлями ягід, фруктів, грибів, лікарських трав, а також освоювали вміння консервувати продукти. У цьому педагогі і батьки вбачали не аби яке соціальне значення, адже кооперативна робота привчала дітей до громадських навичок і стимулювала в них любов до праці. Крім того, діти в такий спосіб накопичували серйозні практичні знання, отримували можливість відчувати на собі зміст господарських взаємовідносин з кооперативними організаціями, які займаються збутом сировини. Ініціаторами дитячих кооперативів були здебільшого вчителі. При цьому діти брали у них саму найактивнішу участь. Через дітей ідеї кооперації швидко проникали в село. Чільне місце у серед названих кооперативів сфери освіти посідали й кооперативні шкільні їдальні, палітурні та столярні майстерні. Їх економічне та соціальне значення було аналогічним тому що мали описані вище кооперативні крамниці, заготівельні та виробничі кооперативи [6, с. 21].

Кооперативи сфери освіти першої чверті ХХ ст. були масовими економічними організаціями. Окремі учнівські кооперативи налічували понад 1 тис. членів. Як правило такі кооперативи крім економічної діяльності вели широку культурно-освітню роботу, видавали свої журнали, мали бібліотеки, пасіки, городи тощо [6, с. 23].

Бурхливий розвиток кооперативів у сфері шкільної освіти першої половини ХХ століття «закінчився спалахом Другої світової війни», що протягом багатьох років перешкоджало нормальному функціонуванню кооператорів в освітній галузі. Нова хвиля активізації названих кооперативів почалась у 1960 роках. З метою консолідації освітніх кооперативних ініціатив у 1964 році було засновано Міжнародну комісію з питань шкільної кооперації (Перший президент – Моріс Коломбейн). Ця комісія була тісно пов'язана з Міжнародною організацією праці (МОП). Позиція останньої полягала у визнанні того, що освітній кооператив «є ефективним та економічним інструментом послуг, що дозволяє отримати реальну цінність для суспільства за розумну ціну», коли йдеться про викладання для досягнення високого рівня освіти молоді.

Результатом зусиль міжнародної громадськості стало те, що на завершальній стадії ХХ ст., зокрема, на початку 1970 років, кооперативна освіта стала невід'ємною частиною соціальної економіки п'яти континентів та 67 країн світу [12].

Нині найбільше кооперативних шкіл у Великобританії – близько 700 та Іспанії – понад 550. Сучасні

кооперативи у сфері шкільної освіти мають значно ширший спектр послуг, ніж той, що мав місце у першій половині ХХ століття (див. рис. 5, табл. 1). Так, для Іспанії, як і для ЄС типовими є такі типи кооперативів, що мають місце в освітній сфері:

- кооперативи освітян (вчителів, викладачів);
- кооперативи обслуговуючого персоналу сфери освіти;
- споживчі кооперативи для придбання «освітніх» товарів;
- кооперативи, що надають послуги батькам учнів.
- кооперативи студентів;
- кооперативи учнів;
- кооперативи, що надають найрізноманітніші послуги особам причетним до освіти;
- інтегральні (багатофункціональні) освітні кооперативи [12].

Всі названі типи кооперативів поєднують економічний і соціальний ефекти, відображені на рисунку 6.

Наведений вище рисунок (див. рис. 6) переконливо свідчить про приналежність кооперативів сфери шкільної освіти до сектору соціальної економіки. При цьому він відображає наявні економічний та соціальний ефекти, що характеризують діяльність кожного з типів кооперативів названої групи.

Висновки. Зроблені узагальнення не тільки відображають специфіку кооперативів сфери шкільної освіти, вони також створюють можливість застосувати подібне моделювання щодо інших видів сучасних обслуговуючих кооперативів. Це може бути зроблено у майбутніх публікаціях, де буде доцільно обґрунтувати приналежність спеціалізованих обслуговуючих (сервісних) кооперативів до сектору соціальної економіки, в контексті їх соціального та економічного значення, що й характеризує таку приналежність. Отримані результати можуть сприяти кращому уявленню про значення та важливість функціонування кооперативів у національній економіці кожної окремо взятої держави.

Бібліографічний список:

1. Андрущенко В.Л., Тучак Т.В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція) : монографія. Київ : Алерта, 2013. 384 с.
2. Головка І. Спрощена система оподаткування: скасування не на часі. *Вісник. Офіційно про податки*. Київ, 2016. № 33 (890). URL : <http://www.visnuk.com.ua/ua/news/id/3018> (дата звернення: 19.02.2020).
3. Дзюба Н. Податки та бухгалтерський облік, золотий фонд. *iFactor*. URL : <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/golden/g-01/article-22176.html> (дата звернення: 20.02.2020).
4. Єдиний податок 2015. *АБА бухгалтерський аутсорсинг*. URL : <http://www.buhuslugi.com.ua/ua/publika-tsiji/586-edinij-podatok-na-2015-rik-nadanij-v-tablitsya-kh.html> (дата звернення: 19.02.2020).
5. Податки та підприємництво: оцінки та очікування. Дата публікації : 12.11.2019. *СоДесять* найгостріших проблем сучасної української школи. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://ubr.ua/labor-market/education/desiati-naigostrihsih-problem-suchasno-ukrainsko-shkoli-155471> (дата звернення: 19.03.2020).
6. Економіка. Вікіпедія – вільна енциклопедія. Електронний ресурс. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Економіка_\(значення\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Економіка_(значення)) (дата звернення: 21.03.2020).

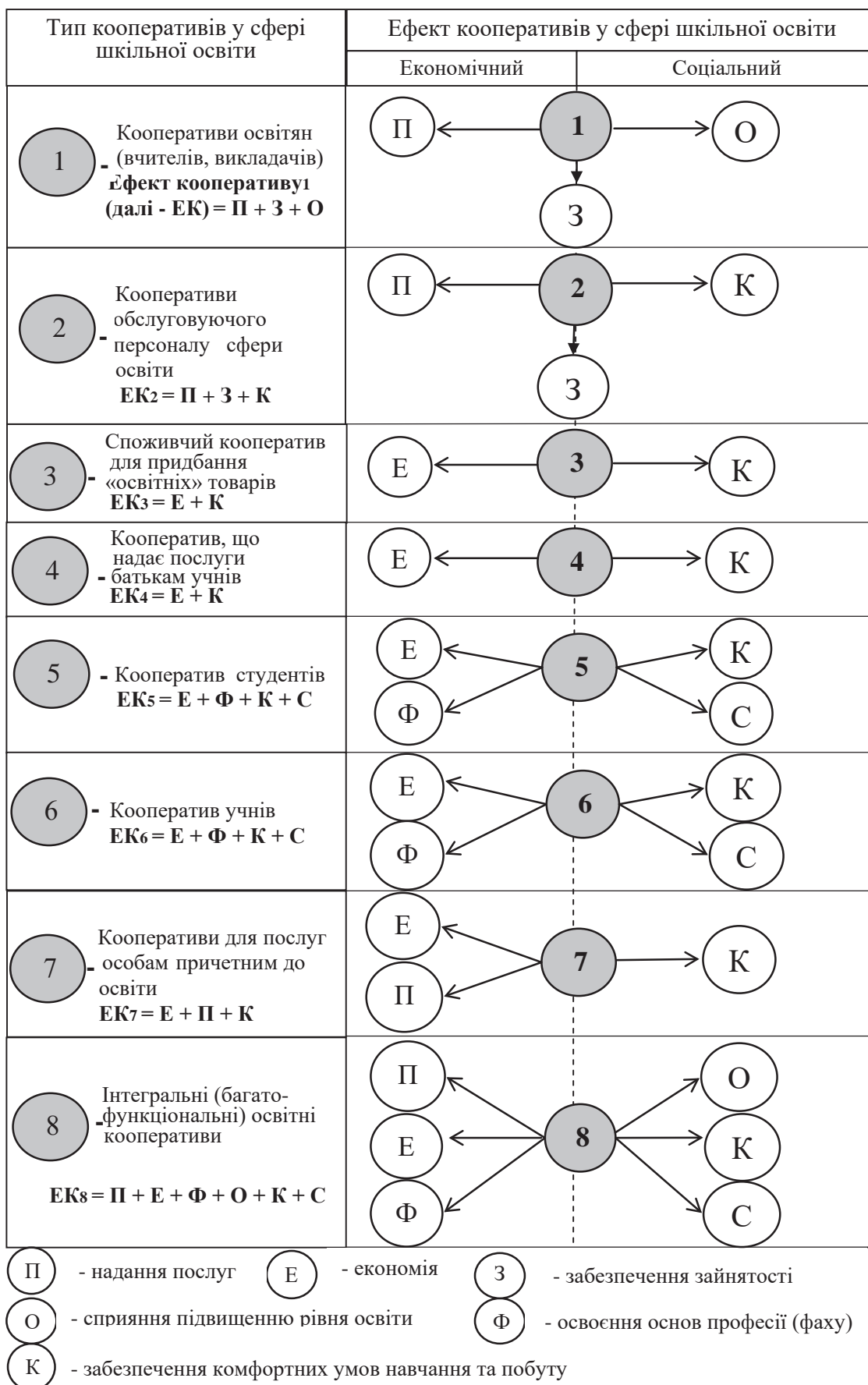

Рис. 6. Факторна адитивна модель ефекту від діяльності кооперативів сфери шкільної освіти

Джерело: складено авторами

7. Комарова І.В. Фінансування освіти в Україні з бюджетів різних рівнів. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2011. № 2(14). С. 125–130.
8. Кооперация и школа. Сборник статей. М.: Издание центрального союза, 1925. 102 с.
9. Легошина О.Л. Становлення і розвиток кооперативних організацій споживачів у країнах Європи (друга половина XIX – початок XXI ст.): дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01; Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2017. 252 с.
10. Слобожанін М. Смотри кооперативным силам: По печатным материалам и личным впечатлениям на 1-м Всероссийском съезде кооперативов. СПб: Типо-литография «Энергия», 1909. 178 с.
11. Backer D.I. Making the Co-operative School a Challenge Alternative: Social Reproduction. Theory Revisited Journal of Co-operative Studies. 2017. № 50(1). 17 p.
12. Crewe J. The evolution of the co-operative college of Canada 1953–1987. Saskatoon: Centre for the Study of Co-operatives University of Saskatchewan, 2001. 57 p.
13. Czernasty W. The position of cooperatives in the new social economy. Management. 2014. Vol. 18. 488–503 p.
14. Dritte-Sektor-Organisationen heute: Eigene Ansprüche und ökonomische Herausforderungen. Ergebnisse einer Organisationsbefragung. Discussion Paper SP IV 2012 402. E. Priller, M. Alscher, P.J. Droß, F. Paul, C.J. Poldrack, C. Schmeißer, N. Waitkus. Berlin: WZB, 2012. 58 s.
15. Facer K.Ju. Thorpe, L. Shaw. Co-operative Education and Schools: an old idea for new times? Power and Education. 2012. Volume 4. № 3. P. 327–341.
16. Galiana E., Centeno J., Lequericaonandia B. El cooperativismo en la educación / Elena Inglada Galiana, José Manuel Sastre Centeno, Begoña Villarroja Lequericaonandia. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://webs.ucm.es/info/revesco/txt/REVESCO%20N%20118.5%20Elena%20INGLADA%20et%20al.htm> (дата звернення: 01.04.2020)
17. Gide Ch. Consumers' co-operative societies – New York: Alfred A. Knopf, INC, 1922. 287 с.
18. Joseph L. Many Khan, and David Lloyd. Overview of the Governor's FY 2013 Budget. State Fiscal Crisis Continues to Threaten Vital Programs: Special Report. Chicago: Fiscal Policy Center, 2012. 21 p. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www2.illinois.gov/gov/budget/Documents/Budgeting%20for%20Results/Related%20DocumentsFY13%20budget%20overview%20-%20March%202012.pdf> (дата звернення: 30.03.2020)
19. Liger Q. Stefan M., Britton J. Social economy. Directorate general for internal policies. Policy department a: economic and scientific policy. Brussels: European Parliament's Committee on Internal Market and Consumer Protection. 120 p.
20. Oliveira P. The Crisis in Funding for State-Funded Child Development Centers Peg Oliveira. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ctvoices.org/sites/default/files/ece05centers04.pdf> (дата звернення: 02.04.2020)
21. Public Schools: Education Problems and Solutions. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.buzzle.com/articles/public-schools-education-problems-and-solutions.html> (дата звернення: 23.03.2020)
22. Schmale I. Neue Betätigungsfelder: Sozialgenossenschaften. Köln: Universität zu Köln, 2017. 20 s.
23. Schöning W. Koopkurrenz in der Sozialwirtschaft, Weinheim: Beltz Verlag, 2015. 24 s. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.beltz.de/fileadmin/beltz/leseproben/978-3-7799-4181-1.pdf> (дата звернення: 02.04.2020)
24. Shaw L. A Quiet Revolution: Co-operative schools in the UK. Manchester: Euricse, 2015. 17 p.
25. Stewart R.M. Co-operative methods in the development of school support in the United States. Iowa City, 1914. 161 p.
26. Thorpe Ju. Co-operative Schools in the UK. Journal of Co-operative Studies, 2011. № 44(3). P. 57–62.

References:

1. Desjatj najghostrishykh problem suchasnoji ukrajinskoji shkoly [The ten most pressing problems of the modern Ukrainian school]. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <https://ubr.ua/labor-market/education/desiat-naigostrih-problem-suchasno-ukrainsko-shkoli-155471> (accessed 19.03.2020)
2. Ekonomika. Vikipedija – viljna encyklopedija [The economy. Wikipedia is a free encyclopedia]. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Ekonomika_\(znachennja\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Ekonomika_(znachennja)) (accessed: 21.03.2020)
3. Komarova I.V. Finansuvannja osvity v Ukraini z bjudzhetiv riznykh rivniv [Financing education in Ukraine from budgets of different levels]. Visnyk Berdjans'kogho universytetu menedzhmentu i biznesu. 2011. № 2(14). pp. 125–130.
4. Kooperacija y shkola. Sbornyk statej [Cooperation and school. Digest of articles]. M.: Yzdanye centrosozuza, 1925. 102 p.
5. Leghoshyna O.L. Stanovlennja i rozvytok kooperatyvnykh orghanizacij spozhyvachiv u krajinh Jevropy (druga polovyna XIX – pochatok XXI st.) [Formation and development of cooperative consumer organizations in European countries (second half of XIX - beginning of XXI centuries)]: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.01; Skhidnojevroп. nac. un-t im. Lesi Ukrajinky. Lucjk, 2017. 252 p.
6. Slobozhany M. Smotr kooperatyvnym silam: Po pechatnym materyalam y lychnym vpechatlenyjam na 1-m Vserossyskom sjezde kooperatyvov [Review of cooperative forces: Based on printed materials and personal impressions at the 1st All-Russian Congress of Cooperatives]. SPb: Typo-lytoghrafyja «Энерghyja», 1909. 178 p.
7. Backer D.I. Making the Co-operative School a Challenge Alternative: Social Reproduction. Theory Revisited Journal of Co-operative Studies. 2017. № 50(1). 17 p.
8. Crewe J. The evolution of the co-operative college of Canada 1953–1987. Saskatoon: Centre for the Study of Co-operatives University of Saskatchewan, 2001. 57 p.
9. Czernasty W. The position of cooperatives in the new social economy. Management. 2014. Vol.18. pp. 488–503.
10. Dritte-Sektor-Organisationen heute: Eigene Ansprüche und ökonomische Herausforderungen. Ergebnisse einer Organisationsbefragung. Discussion Paper SP IV 2012 402. E. Priller, M. Alscher, P.J. Droß, F. Paul, C.J. Poldrack, C. Schmeißer, N. Waitkus. Berlin: WZB, 2012. 58 s.
11. Facer K.Ju. Thorpe, L. Shaw. Co-operative Education and Schools: an old idea for new times? Power and Education. 2012. Volume 4. № 3. pp. 327–341.
12. Galiana E., Centeno J., Lequericaonandia B. El cooperativismo en la educación / Elena Inglada Galiana, José Manuel Sastre Centeno, Begoña Villarroja Lequericaonandia. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <http://webs.ucm.es/info/revesco/txt/REVESCO%20N%20118.5%20Elena%20INGLADA%20et%20al.htm> (accessed 01.04.2020).
13. Gide Ch. Consumers' co-operative societies – New York: Alfred A. Knopf, INC, 1922. 287 p.
14. Joseph L. Many Khan, and David Lloyd. Overview of the Governor's FY 2013 Budget. State Fiscal Crisis Continues to Threaten Vital Programs: Special Report. Chicago: Fiscal Policy Center, 2012. 21 p. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <http://www2.illinois.gov/gov/budget/Documents/Budgeting%20for%20Results/Related%20DocumentsFY13%20budget%20overview%20-%20March%202012.pdf> (accessed 30.03.2020).
15. Liger Q. Stefan M., Britton J. Social economy. Directorate general for internal policies. Policy department a: economic and scientific policy. Brussels: European Parliament's Committee on Internal Market and Consumer Protection. 120 p.
16. Oliveira P. The Crisis in Funding for State-Funded Child Development Centers Peg Oliveira. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <http://www.ctvoices.org/sites/default/files/ece05centers04.pdf> (accessed 02.04.2020).

17. Public Schools: Education Problems and Solutions. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <http://www.buzzle.com/articles/public-schools-education-problems-and-solutions.html> (accessed 23.03.2020).
18. Schmale I. Neue Betätigungsfelder: Sozialgenossenschaften. Köln: Universität zu Köln, 2017. 20 s.
19. Schöning W. Koopkurrenz in der Sozialwirtschaft, Weinheim: Beltz Verlag, 2015. 24 s. Elektronnyj resurs. Rezhym dostupu: <https://www.beltz.de/fileadmin/beltz/leseproben/978-3-7799-4181-1.pdf> (accessed 02.04.2020).
20. Shaw L.A Quiet Revolution: Co-operative schools in the UK. Manchester: Euricse, 2015. 17 p.
21. Stewart R.M. Co-operative methods in the development of school support in the United States. Iowa City, 1914. 161 p.
22. Thorpe Ju. Co-operative Schools in the UK. Journal of Co-operative Studies, 2011. № 44(3). pp. 57–62.

Свістунов О.С.

кандидат економічних наук, докторант,
Хмельницький національний університет

Svistunov Alexey

Candidate of Sciences (Economics), Doctoral Candidate,
Khmelnytsky National University

РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНИХ УКЛАДІВ

DEVELOPMENT OF THE MECHANICAL ENGINEERING ENTERPRISES TECHNOLOGICAL PROCESSES IN THE CONTEXT OF THE TECHNOLOGICAL FACILITIES EVOLUTION

У статті проаналізовано технологічні досягнення, що відбувалися в процесі еволюції технологічних укладів, та виділено роль машинобудування в переході на новий рівень технологічного розвитку, оскільки виробництво нових машин і обладнання, механізмів, комп'ютерної техніки та роботів забезпечує високий, якісно новий рівень розвитку як ручної, так і інтелектуальної праці фахівців. Систематизовано підходи вчених щодо сутності технологічного розвитку, які підтверджують важливість вибору різноманітних технологічних альтернатив та їхньої взаємодії для досягнення високих стандартів соціально-економічного розвитку підприємств. Показано, що сутність технологічних укладів розкриває їхню ідейно-матеріально основу, яка базується на технологіях, інноваціях та технологічному прориві, науково-технічній революції, що відбуваються під їхнім впливом. Охарактеризовано основні методи реалізації технологічних процесів підприємств машинобудування, виділено складові елементи організації та цільового спрямування технологічного оновлення машинобудівного підприємства.

Ключові слова: технологічний уклад, машинобудування, технологічний процес, технологічне оновлення, реструктуризація, модернізація.

В статье освещены тенденции развития интеграционных экономических процессов как мощного фактора поддержания конкурентоспособности каждого промышленного предприятия на основе его постоянного технологического обновления. Проанализированы технологические достижения, которые происходили в процессе эволюции технологических укладов, и показана роль машиностроения в переходе на новый уровень технологического развития, поскольку производство новых машин и оборудования, механизмов, компьютерной техники и роботов обеспечивает высокий, качественно новый уровень развития как ручного, так и интеллектуального труда специалистов. Систематизированы подходы ученых к сущности технологического развития, которые подтверждают важность выбора различных технологических альтернатив и их взаимодействия для достижения высоких стандартов социально-экономического развития предприятий. Показано, что сущность технологических укладов раскрывает их идейно-материальную основу, которая базируется на технологиях, инновациях и технологическом прорыве, научно-технической революции, происходящих под их влиянием. Охарактеризованы основные методы реализации технологических процессов предприятий машиностроения, выделены составляющие элементы организации и целевого направления технологического обновления машиностроительного предприятия.

Ключевые слова: технологический уклад, машиностроение, технологический процесс, технологическое обновление, реструктуризация, модернизация.

The article describes the tendencies of development of integration economic processes, which are a powerful factor in maintaining the competitiveness of each industrial enterprise on the basis of its constant technological updating. The technological advances that have occurred in the process of evolution of technological structures are analyzed and the role of mechanical engineering in the transition to a new level of technological development is highlighted, since the production of new machines and equipment, mechanisms, computer equipment and robots

provide a high, qualitatively new level of development, both manual and intellectual work of specialists. Scientists' approaches to the essence of technological development are systematized, which confirm the importance of choosing different technological alternatives and their interaction for achieving high standards of socio-economic development of enterprises. It was revealed that the essence of technological structures reveals their ideological and material basis, which is based on technology, innovation and technological breakthrough, scientific and technological revolution, occurring under their influence. Changing technological arrangements leads to complex socio-economic transformations in society, which depend on the national characteristics of a particular country, and at each stage require scientific substantiation of trends in development and solving deep socio-economic problems. It is theoretically proved that the main task of technological processes development of the enterprises of machine-building industry is both in updating of certain types of machines and equipment, industrial-technical complexes, and in introduction of the newest technologies, change of the general scheme of realization of technological processes and management of them. The main methods for the implementation of technological processes of engineering enterprises are characterized, the constituent elements of the organization and the target area of technological renewal of the engineering enterprise are highlighted.

Keywords: technological way, mechanical engineering, technological process, technological renewal, restructuring, modernization.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інтегрованості вітчизняної економіки у світовий економічний простір одним із основних факторів підтримки конкурентоспроможності кожного промислового підприємства виступає його постійний технологічний розвиток. За таких умов на кожному підприємстві машинобудівної галузі постає необхідність вирішення завдань, що пов'язані із запровадженням інновацій, розв'язанням виробничих, екологічних, економічних та соціальних проблем, їх інвестиційним забезпеченням. Успішне вирішення поставлених завдань можливе на основі удосконалення наявних та запровадження нових технологій в усі сфери функціонування підприємства. Окреслені проблемні аспекти функціонування підприємств машинобудування визначають важливі завдання для економічної науки, до яких за цим напрямом дослідження слід віднести формування нових методологічних підходів та концептуальних основ розроблення ефективного інструментарію розвитку технологічних процесів як фундаментальних елементів сталого розвитку соціально-економічних систем.

Аналіз публікацій за темою дослідження. Розвитку технологічних процесів, їх удосконаленню на етапах технологічних укладів присвячені праці багатьох учених [1–7]. Проте трансформаційні зміни, що відбуваються під впливом переходу від індустріального до постіндустріального суспільства, потребують теоретичного узагальнення результатів наукових досліджень і обґрунтування нових напрямів для подальшого розвитку підприємств машинобудівної галузі на основі їх технологічного оновлення.

Мета статті – на підставі аналізу та систематизації особливостей розвитку технологічних укладів виділити основні орієнтири розвитку технологічних процесів підприємств машинобудівної галузі.

Виклад основного матеріалу. У сучасних наукових джерелах дослідженню сутності технологічного оновлення приділяється велика увага, оскільки передові технології набувають вирішальної ролі у впровадженні науково-технічного прогресу протягом всього історичного періоду і виступають як об'єктом дослідження, так і об'єктом управління. Становлення, розвиток та зміна технологічних укладів засвідчили, що, незважаючи на нерівномірність економічного розвитку різних країн і регіонів, технології як важливий елемент продуктивних сил, нові

технологічні досягнення, революційні зміни в науці і техніці однієї країни викликають позитивні науково-технологічні й економічні процеси як у ближніх, так і у віддалених країнах. Сама природа технологічних укладів розкриває їхню ідейно-матеріальну основу, яка базується на технологіях, інноваціях та технологічному прориві, науково-технічній революції, що відбуваються під їхнім впливом.

Зміна технологічних укладів приводить до складних соціально-економічних перетворень у суспільстві, які залежать від національних особливостей певної країни і на кожному етапі потребують наукового обґрунтування тенденцій розвитку та вирішення глибоких соціально-економічних проблем. Тому сутність технологічних укладів та їхня роль для зростання економіки країни досліджуються у багатьох наукових працях. Зокрема, Л.І. Лопатніков, Г.Г. Малинецький визначають технологічний уклад як комплекс новітніх технологій, винаходів та інновацій, що покладені в основу кількісного та якісного прориву в розвитку виробничих сил суспільства [1; 2]. Л.І. Федулова вважає, що пов'язані виробничою кооперацією, технологічно пристосовані один до одного і такі, що мають відносно однаковий технічний рівень, виробничі елементи являють собою комплекс сполучених технологічних сукупностей, або технологічний уклад [5]. С.Ю. Глазьев, В.В. Харитонов розглядають технологічний уклад як цілісне та стійке утворення, як процес послідовного заміщення цілісних комплексів технологічно сполучених виробництв [3]. Такі вчені, як Я.М. Столярчук, О.С. Шнипко характеризують технологічні уклади як інноваційні цикли із висхідними та спадними фазами [4; 7]. О.Ю. Чубукова, Н.В. Ралле поділяють таку ж позицію із віднесенням технологічних укладів до основи розвитку національної інноваційної економіки на сучасному перехідному етапі від епохи фізичної (ручної) праці людини до епохи інтелектуальної (розумової) праці [6]. Ю.В. Яковець розуміє під технологічним укладом декілька взаємопов'язаних і таких, що послідовно замінюють одне одного, поколінь техніки, які еволюційно реалізують спільний технологічний принцип [8].

Результати аналізу підходів учених щодо сутності технологічного укладу засвідчили, що революційні зміни виникають під впливом базисних інновацій, які спочатку охоплюють порівняно вузький спектр авангардних галузей і виробництв. Потім виникають

реактивні, дифузні, поліпшуючі інновації, які забезпечують повну або часткову модернізацію нової техніки і технологій згідно з вимогами розвитку різних сфер їхнього застосування, що веде до збільшення масштабів ринку і обсягів одержуваного прибутку. Виходячи із такої послідовності технологічних змін в економіці, їхня динаміка може розглядатися як процес розвитку і послідовної зміни технологічних укладів (табл. 1). Галузі-лідери (табл. 1), технологічні досягнення та їхній вплив на суспільно-економічний розвиток країн свідчать про вирішальну роль технологічного оновлення в переході на новий рівень технологічного розвитку, невід'ємним складником якого виступають галузі матеріального виробництва, особливо машинобудування, оскільки виробництво нових машин і обладнання, механізмів, комп'ютерної техніки та роботів забезпечують високий, якісно новий рівень розвитку як ручної, так і інтелектуальної праці фахівців. Технологічні уклади з першого по четвертий включно характеризуються індустріальними технологіями розвитку, ступінь розвитку яких корелює із розвитком продуктивних сил та матеріального виробництва. П'ятий технологічний уклад характеризується більш високим ступенем технологій, що зумовлюється використанням інформації і знань як нових факторів виробництва. Скорочення частки матеріального виробництва і нарощування обсягів нематеріальних послуг, що є характерною ознакою сучасної економіки, не може свідчити про зменшення важливої ролі галузей матеріального виробництва (зокрема, видобування

і переробки природних ресурсів) як підґрунтя технологічного розвитку. Адже підвищення ефективності галузей матеріального виробництва в десятки разів забезпечило можливість переходу від індустріальної до постіндустріальної моделі економіки.

Одночасно трансформаційні зміни економічно розвинених країн підтверджують, що у світовій практиці формується тенденція стрімкого переходу від традиційних ринкових цілей – формування матеріальних благ і доходів для забезпечення необмеженого зростання прибутку – до необхідності створення економічних благ за умов гармонійного збереження природного потенціалу як окремого регіону, так і світового суспільства загалом [5; 7]. На досягнення таких цілей спрямовуються виробничі процеси шостого і сьомого технологічних укладів.

Тому поширення новітніх технологій у глобальному масштабі є однією із найважливіших та провідних тенденцій епохи сучасного розвитку, важливих для формування економічної політики кожної країни. Таке розуміння сутності технологічного оновлення на етапі становлення солідарної інформаційної економіки відображає системний, комплексний підхід у якісних змінах усіх сфер діяльності підприємства, змістове наповнення яких наведено в табл. 2.

Визначене спрямування організації технологічного оновлення забезпечить упровадження науково-технічного прогресу в органічному взаємозв'язку із стратегічними цілями розвитку підприємств машинобудівної галузі та економічним потенціалом

Таблиця 1

Еволюція технологічних укладів

Технологічні уклади, період розвитку	Країни-лідери (галузі-лідери)	Технологічні досягнення	Вплив на суспільно-економічний розвиток країн
Перший, 1780–1840 рр.	Великобританія (текстильна, металургійна)	Водний двигун, ткацькі машини, чавун, обробка заліза	Створення нових машин і обладнання, виробництво тканин, розвиток сільського господарства, торгівлі
Другий, 1840–1890 рр.	Великобританія (важке машинобудування)	Паровий двигун, залізниці	Розвиток залізничного транспорту, машинобудування, автомобілебудування, вугільної промисловості, суднобудування
Третій, 1890–1940 рр.	США (електроенергетика)	Електродвигун, виробництво електроенергії	Розвиток електротехнічних галузей, хімічної промисловості, металургії, ліній електропередач, стандартизації
Четвертий, 1940–1980 рр.	США, Західна Європа, Японія (авто-, авіабудування, органічна хімія)	Двигун внутрішнього згоряння, атомна енергетика	Розвиток машинобудівної, хімічної промисловості, кольорової металургії, електроніки та практично всіх галузей матеріального виробництва
П'ятий, 1980–2026 рр.	Японія, США, Західна Європа, Східна Азія (машинобудування, електроніка, високі технології)	Мікроелектронні компоненти	Розвиток електроніки, обчислювальної техніки, програмного забезпечення, телекомунікацій, роботобудування, біотехнологій, домінуючі позиції нематеріальних активів у виробничих процесах та послуг
Шостий, 2026–2080 рр. (початкові зміни появи сьомого технологічного укладу)	Високорозвинені країни світу, кожна з яких має власні інноваційні досягнення (швидкісні транспортні системи, системи обробки інформації, високотехнологічні галузі, машинобудування)	Системи штучного інтелекту, CALS-технології, глобальні інформаційні мережі; цифровізація економічних процесів	Розвиток таких секторів промисловості, як біотехнології; аерокосмічна промисловість; нанотехнології; нові матеріали; оптоелектроніка; системи штучного інтелекту; мікроелектроніка; фотоніка; мікросистемна механіка; інформаційні супермагістралі; програмне забезпечення і засоби імітації; молекулярна електроніка; системи управління персоналом

Джерело: побудовано автором за [1; 2; 3; 4; 6; 7; 8]

Таблиця 2

**Складові елементи організації та цільового спрямування
технологічного оновлення машинобудівного підприємства**

Складові елементи організації та цільового спрямування технологічного оновлення				
Мета	Вид	Об'єкт	Інструменти	Рівень охоплення
Удосконалення та розвиток матеріально-технічного забезпечення виробничих процесів	Оновлення техніки основного, допоміжного та обслуговуючого виробництва	Обладнання, машини, механізми, промислові комплекси	Реструктуризація, модернізація, реконструкція, заміна окремих елементів і складників	Виробнича система
Удосконалення та розвиток виробничих процесів	Оновлення виробничих процесів основного, допоміжного та обслуговуючого виробництва	Обладнання, машини, механізми, технології їх використання та виробництва	Реструктуризація, модернізація, реконструкція, заміна окремих технологій	Виробнича система
Удосконалення та розвиток управлінських процесів	Розвиток системи управління підприємством та її елементів	Адміністративно-управлінські служби за рівнями ієрархії підприємства	Реструктуризація, модернізація, запровадження новітніх інформаційних систем	Управлінська система
Очікувані соціально-економічні ефекти: інноваційна продукція та технології; інноваційні методи управління, вирішення екологічних та соціально-економічних проблем				

Джерело: побудовано автором за [2; 3; 4; 6; 7]

зростання її конкурентоспроможності на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Висновки. Основне завдання розвитку технологічних процесів підприємств машинобудівної галузі полягає як в оновленні окремих видів машин і обладнання, промислово-технічних комплексів, так і в запровадженні новітніх технологій, зміні загальної схеми здійснення технологічних процесів та управління ними. Окрім того, технологічне оновлення поєднується із організацією цільового інвестування, спрямованого на забезпечення технологічних змін, що відповідають сучасному рівню інноваційної діяльності. У цьому контексті основним пріоритетом технологічного оновлення машинобудівних підприємств повинна стати орієнтація на впровадження результатів науково-технічного прогресу, вирішення складних екологічних та соціально-економічних завдань із виходом на траєкторію стійкого розвитку за допомогою цілеспрямованих інноваційних перетворень, спрямованих у майбутнє.

Бібліографічний список:

1. Лопатников Л.И. Технологический уклад. Экономико-математический словарь : словарь современной экономической науки . Москва : Дело, 2003. 520 с.
2. Малинецкий Г.Г. Проектирование будущего и модернизация России. Препринты ИПМ им. М.В. Келдыша. 2010. № 41. 32 с.
3. Нанотехнологии как ключевой фактор нового технологического уклада в экономике / под. ред. С.Ю. Глазьева и В.В. Харитонов. Москва : Тривант, 2009. 304 с.
4. Столярчук Я.М. Глобальні асиметрії економічного розвитку: монографія. Київ : КНЕУ, 2009. С. 95.
5. Федуллова Л.І. Сьомий технологічний уклад: міфи, реальність та перспективи. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право*. 2012. № 01(8). С. 7–17.
6. Чубукова О.Ю. Складові інноваційної економіки – освіта, технологічні уклади, когнітивні технології. *Науковий вісник Полісся*. 2016. Вип. 3. С. 130–133
7. Шнипко О.С. Інноваційно-технологічне оновлення економіки як показник цивілізаційної успішності країни

(компаративне співвідношення США та України). *Фінанси України*. 2011. № 8. С. 3–14.

8. Яковец Ю.В. Евразийская цивилизация: исторические корни, этапы развития, стратегия возрождения: научный доклад. Москва : МИСК, 2016. 72 с.

References:

1. Lopatnikov L.I. (2003) Tekhnologicheskii uklad. Ekonomiko-matematicheskii slovar': slovar' sovremennoy ekonomicheskoy nauki [Technological structure. Economics and Mathematics Dictionary: Dictionary of Modern Economics]. Moskva : Delo. (in Russian)
2. Malinetskiy G.G. (2010) Proektirovanie budushchego i modernizatsiya Rossii [Designing the future and modernizing Russia]. Preprinty IPM im. M.V. Keldysya. (in Russian)
3. Glaz'eva S.Yu., Kharitonova V.V. (2009) Nanotekhnologii kak klyuchevoy faktor novogo tekhnologicheskogo uklada v ekonomike [Nanotechnology as a key factor in the new technological structure in the economy]. Moskva : Trovant. (in Russian)
4. Stoliarchuk Ya.M. (2009) Hlobalni asymetrii ekonomichnoho rozvytku: monohrafiia [Global asymmetry of economic development: monograph]. Kyiv : KNEU. (in Ukrainian)
5. Fedulova L.I. (2012) Somyi tekhnolohichni uklad: mify, realnist ta perspektyvy [The most technological way: mifi, reality and perspectives]. Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Ekonomichna teoriia ta pravo. Vol. 01(8). pp. 7–17.
6. Chubukova O.Yu. (2016) Skladovi innovatsiinoi ekonomiky – osvita, tekhnolohichni układy, kohnityvni tekhnolohii [The components of an innovative economy are education, technological structures, cognitive technologies]. Naukovy visnyk Polissia. Vyp. 3. pp. 130–133
7. Shnyepko O.S. (2011) Innovatsiino-tekhnolohichne onovlennia ekonomiky yak pokaznyk tsyvilizatsiinoi uspishnosti krainy (komparatyvne spivvidnoshennia SShA ta Ukrainy) [Innovation and technological renewal of economy as an indicator of civilizational success of the country (comparative ratio of USA and Ukraine)]. Finansy Ukrainy. Vol. 8. pp. 3–14.
8. Yakovets Yu.V. (2016) Evraziyskaya tsivilizatsiya: istoricheskie korni, etapy razvitiya, strategiya vozrozhdeniya: nauchnyy doklad [Eurasian Civilization: Historical Roots, Stages of Development, Revival Strategy: Scientific Report]. Moskva : MISK. (in Russian)

Файвішенко Д.С.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та реклами
Київського національного торговельно-економічного університету

Fayvishenko Diana

PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Journalism and Advertising
Kyiv National University of Trade and Economics

МАТРИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БРЕНДУ

COMPETITIVE MATRIX ANALYSIS OF BRAND

У статті обґрунтовано поняття конкурентоспроможності бренду. Наведено методичний підхід до оцінки конкурентоспроможності брендів мінеральної води на основі матричного аналізу під час оцінки співвідношення двох комплексних показників: перспективності розвитку і якості продукції для визначення лідерів ринку. Сформовано основні критерії оцінки для кожного бренду з урахуванням коефіцієнтів вагомості. Зроблено акцент на тому, що вимірювання конкурентоспроможності бренду дає змогу дотримуватися чітких принципів; усвідомити, що отримані результати можуть бути надійним інструментом дослідження стану і перспектив розвитку діяльності суб'єкта. Оцінка конкурентоспроможності бренду передбачає розрахунок комплексу показників, що характеризують різні сторони діяльності підприємства, показують результати і реальні можливості всіх структурних підрозділів підприємства, здатність швидко реагувати на зовнішні зміни в ринковому середовищі. Наведені результати матричного аналізу з визначення позицій кожного з вибраних брендів.

Ключові слова: бренд, конкурентоспроможність, мінеральна вода, матричний аналіз, стратегічне управління.

В статье обосновано понятие конкурентоспособности бренда. Представлен методический подход к оценке конкурентоспособности брендов минеральной воды на основе матричного анализа при оценке соотношения двух комплексных параметров: перспективности развития и качества продукции для определения лидеров рынка. Сформированы основные критерии оценки для каждого бренда с учетом коэффициентов весомости. Сделан акцент на том, что измерение конкурентоспособности бренда позволяет установить существенное влияние факторов; осознать, что показатели могут быть надежным инструментом исследования состояния и перспектив развития деятельности субъекта. Оценка конкурентоспособности бренда предусматривает расчет комплекса показателей, характеризующих различные стороны деятельности предприятия, показывают результаты и реальные возможности всех структурных подразделений предприятия, способность быстро реагировать на внешние изменения в рыночной среде. Представлены результаты матричного анализа по определению позиций каждого из выбранных брендов.

Ключевые слова: бренд, конкурентоспособность, минеральная вода, матричный анализ, стратегическое управление.

Today, in the conditions of rapid environmental changes, the impact of integration processes, competition between market participants, analyzing and evaluating the competitiveness of brands become relevant. So does developing adapted strategies for managing long-term brands, identifying specific paths of development, potential and potential transformation of enterprise brands of companies to the factors of competitive environment and implementing new technologies and innovative solutions. Assessing the brand's competitiveness provides for the calculation of a set of indicators, characterizing various aspects of the enterprise's activity, shows the results and real capabilities of all structural units of the enterprise, the ability to quickly respond to external changes in the market environment. Reliable assessment of the capabilities of the company, its strengths and weaknesses allows you to develop a successful competitive strategy and determine the position of enterprises (brands) in the market. Achieving this goal is only possible if there is a rapid and objective assessment of competitiveness. The article substantiates the concept of brand competitiveness, presents a methodological approach for assessing the competitiveness of mineral water brands, based on matrix analysis in assessing the ratio of two complex parameters: development prospects and product quality for certain market leaders. The main evaluation criteria for each brand are formed taking into account the weighting factors. The emphasis is made on the fact that the matrix analysis of measuring the competitiveness of

a brand allows you to establish a significant influence of factors; realize that indicators can be a reliable tool to study the status and prospects of development of the subject. The results of matrix analysis to determine the positions of each of the selected brands are presented. Prospects for further exploration are: more detailed analysis of regional consumption of mineral water brands, assessment of factor determinants of consumption, development of a model for strategic brand management adapted to the fleeting conditions.

Keywords: brand, competitiveness, mineral water, matrix analysis, strategic management.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах швидкоплинності зовнішнього середовища, впливу інтеграційних процесів, конкурентної боротьби між учасниками ринку актуальним стає питання аналізу та оцінки конкурентоспроможності брендів, розроблення стратегій управління брендами у довгостроковій перспективі, виокремлення конкретних шляхів розвитку, потенційних можливостей та адаптації брендів підприємств до факторів конкурентного середовища, впровадження нових технологій та інноваційних рішень, можливостей, що створюються завдяки внутрішнім ресурсам підприємств, формування стратегічної конкурентоспроможності бренду внаслідок оперативної й об'єктивної оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань оцінки конкурентоспроможності присвячено роботи як закордонних, так і вітчизняних дослідників, таких як: Д. Аакер, С. Бріджес, П. Дойль, В. Гросул, Р. Жовновач, Л. Зайцева, А. Мазаракі, Н. Орлова, І. Франів, Т. Швед. Однак загальноприйнятого тлумачення цих понять та визначеної методики оцінки конкурентоспроможності бренду нині немає, роль стратегічного управління та матричний аналіз і сьогодні залишається актуальним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є матричний аналіз під час оцінки співвідношення двох комплексних параметрів: перспективності розвитку і якості продукції для визначених лідерів ринку мінеральної води. Сформувано основні критерії оцінки для кожного бренду з урахуванням коефіцієнтів вагомості, виокремлено перспективи розвитку визначених лідерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне функціонування суб'єктів на ринку мінеральної води на сучасному етапі розвитку економіки України безпосередньо залежить від здійснення ними виробничо-комерційної діяльності, яка максимально використовує умови, створені зовнішнім середовищем, та можливості, що створюються завдяки внутрішнім ресурсам підприємств [9]. Об'єктивізм, оперативність, вірогідність оцінки конкурентоспроможності бренду дає можливість визначити пріоритетні аспекти розвитку самого підприємств, проаналізувати сильні та слабкі сторони, згенерувати зусилля на формування вдалої адаптивної конкурентної стратегії розвитку та управління брендом.

В економічній літературі є багато розрахунків, графічних методів оцінки конкурентоспроможності. Для більшості базисом виступають [5]:

- виокремлені фактори, що визначають конкурентоспроможність;
- чинники конкурентоспроможності, для яких притаманні суб'єктивізм і умовність;
- складні конструкції, що ідеалізуються; вводяться нові системи координат, будуються матриці з новими економічними показниками та визначеннями.

Простежується логічність та теоретико-методична обґрунтованість моделей, однак спостерігається абстрактність у конкретних економічних умовах їхнього функціонування.

Нині відсутня загальноприйнята методика оцінки конкурентоспроможності. Через призму оцінки конкурентоспроможності підприємства, на думку І. Булах та Т. Надтока [8], конкурентоспроможність бренду можна розглядати як засіб, за допомогою якого до керівництва доводиться інформація про ступінь захищеності та оновлення конкурентних переваг, рівень їх відповідності, фактичні дані про рівень конкурентоспроможності підприємства. Оцінка конкурентоспроможності використовується в процесі стратегічного аналізу та забезпечує високу якість орієнтованих для ухвалення управлінських рішень процесів, для підвищення якості поточних і майбутніх проектів, програм стратегій і політики.

Аналіз конкурентоспроможності бренду формується під впливом чинників, що є базисом для дослідження стану та перспектив розвитку діяльності суб'єкта. Конкурентоспроможність бренду являє собою особливу властивість товару задовольняти потреби цільових покупців більшою мірою і з меншими витратами порівняно з товарами конкурентів [10]. Загалом конкурентоспроможність бренду являє собою інтегральний, комплексний показник, адаптований до реальних умов трансформації економіки на конкретному ринку, це результат реальних можливостей структурних підрозділів підприємства швидко реагувати на зовнішні зміни, формувати конкурентну стратегію, створювати психологічно-емоційний зв'язок зі споживчою аудиторією, формувати стійку позицію у свідомості споживача.

Останні дослідження базуються на вимірюванні основних параметрів [7]: інвестицій в устаткування, капіталовкладень у нові розробки, розширення асортименту конкурентоспроможної продукції, формування портфеля брендів; розширення ринків збуту та завойовування нової ринкової ніші; впровадження інтегрованого інструментарію маркетингових комунікацій, стимулювання збуту; чітке визначене позиціонування бренду на ринку; підтримка та формування іміджу підприємства, виготовлення високоякісної продукції із широким постійно оновленим асортиментом, що базується на основі інноваційних рішень та технологій, чіткого та сумлінного дотримання вимог щодо істотних умов договору і термінів постачання або надання послуг.

Безумовно, акцент зроблено на принципи формування оцінки конкурентоспроможності бренду, дотримання яких формує стратегічні напрями щодо досягнення визначеного результату, дає уявлення про максимальний ефект за оптимальних рішень: системності, комплексності, об'єктивності, оптимальності, науковості, динамічності, безперервності,

порівняльності, ефективності дослідження [5]. З урахуванням циклічності та періодичності та адаптацією до конкретних умов функціонування бренду.

Базисом визначення конкурентних позицій певного бренду є повна, об'єктивна, достовірна інформація, що дає змогу з мінімальною похибкою якісно і кількісно оцінити формування й управління конкурентними перевагами як підприємства, так і самого бренду, визначити конкурентний потенціал.

Останнім часом простежується зведення різних за природою техніко-економічних показників у єдиний показник конкурентоспроможності. Нині є безліч методик оцінки рівня конкурентоспроможності з найменшою похибкою результатів оцінки [6]. Кожен із них розкриває окремі аспекти діяльності, але лише в комплексі під час застосування методів з усіх груп підходів можна оцінити ефективність діяльності, у тому числі визначити результат взаємодії між різними його напрямками, маркетингову політику, стратегію роботи на перспективу, врахувати якість, економічні параметри продукції [12].

Для визначення найбільш конкурентоспроможного бренду на ринку мінеральної води використано матричний аналіз на основі оцінювання співвідношення двох комплексних показників: перспективності розвитку (обсяг реалізованої продукції, частка ринку, середня ціна, відрахування на рекламу, прибуток підприємства, відрахування на соціальні заходи) та комплексного показника якості продукції (смак, запах, прозорість, ступінь мінералізації, сертифікація).

Результатом матричного аналізу є визначення за двома названими параметрами позиції кожного з вибраних брендів на ринку мінеральної води. Розрахунок конкурентоспроможності основних брендів-лідерів ринку мінеральної води, визначених шляхом опитування за 5-бальною шкалою за трьома респондентськими групами, на основі сформованого інтегрального рейтингу згідно з визначеною методикою розрахунку балів: було визначено позиції таких брендів, як «Миргородська»; «Моршинська»; «Карпатська джерельна»; «Знаменівська»; «Трускавецька»; «Оболонська»; «Прозора», «Поляна Квасова» [13].

Аналіз конкурентоспроможності брендів мінеральної води проведено для підприємств національних виробників, тому в розрахунок не включений лідер продажу «Borjomi» (Грузія) [14].

За основу взято основні критерії, які мають різну впливовість, з урахуванням коефіцієнта вагомості,

встановленого експертною оцінкою шляхом попарного порівняння.

1. Обсяг реалізованої продукції – 0,1.
2. Частка ринку, що займає підприємство – 0,2.
3. Середня ціна (1,5 л) – 0,2.
4. Відрахування на рекламу, тис.грн. – 0,2.
5. Прибуток підприємств, тис.грн. – 0,1.
6. Відрахування на соціальні заходи, тис. грн. – 0,05.
7. Комплексний показник якості, % – 0,1.
8. Номенклатура товарів – 0,05.

Відносна оцінка кожного з критеріїв здійснювалася шляхом надання їм відносного індексу від 1 до 10 (ступінь конкурентоспроможності оцінювався за вагомістю впливу критеріїв від мінімального 1 до максимального індексу 10) у табл. 1.

Зважену оцінку сформовано як добуток коефіцієнта вагомості та відносної оцінки. Наступним етапом є побудова матриці, базисом якої виступає об'єднання зважених показників перспективності розвитку та комплексного показника якості продукції (рис. 1).

У результаті оцінювання вибраних брендів на ринку мінеральної води визначено, що найбільш конкурентоспроможним є бренд «Моршинська», який має високий показник перспективності розвитку та комплексний показник якості на ринку. Іншими за конкурентоспроможністю є бренди «Миргородська» «Оболонська», де знівелизовані показники щодо обсягів виробництва, витрат на рекламу та на соціальні заходи.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, для максимального задоволення потреб споживчої аудиторії та отримання максимального прибутку підприємству стратегічно вигідною є популяризація конкурентоспроможних брендів, таких як «Моршинська», «Миргородська», «Оболонська», у найбільш сприятливих для розвитку ринку мінеральної води регіонах (Львівська, Закарпатська, Дніпропетровська області). З метою якісного задоволення потреб споживчої аудиторії основні зусилля повинні бути зосереджені у напрямі збутової та маркетингової політики суб'єктів ринку мінеральної води: як наслідок, стратегічним вектором розвитку брендів за останній період є активізація міжнародних компаній IDS Borjomi International, The Coca-Cola Company, Nestle Waters Supply Esty у напрямі персоналізації, персоніфікації та кастомізації потреб споживчої аудиторії щодо вживання мінеральної води. Спостерігається поява нових тенденцій: well-being (мінеральна вода – джерело здоров'я та благополуччя); purification (очищення організму, оновлення);

Таблиця 1

Відносна оцінка брендів мінеральної води за вибраним критерієм

Бренд	Відносна оцінка брендів за обраним критерієм							
	1	2	3	4	5	6	7	8
«Моршинська»	10	10	5	8	10	10	9	10
«Миргородська»	8	8	6	9	9	9	8	9
«Карпатська джерельна»	9	9	8	4	4	7	6	7
«Знаменівська»	6	6	10	5	5	8	7	6
«Оболонська»	7	7	7	6	8	1	9	8
«Трускавецька»	3	3	9	3	3	6	5	4
«Поляна Квасова»	4	4	3	10	6	5	1	3
«Прозора»	6	5	4	7	7	1	3	5

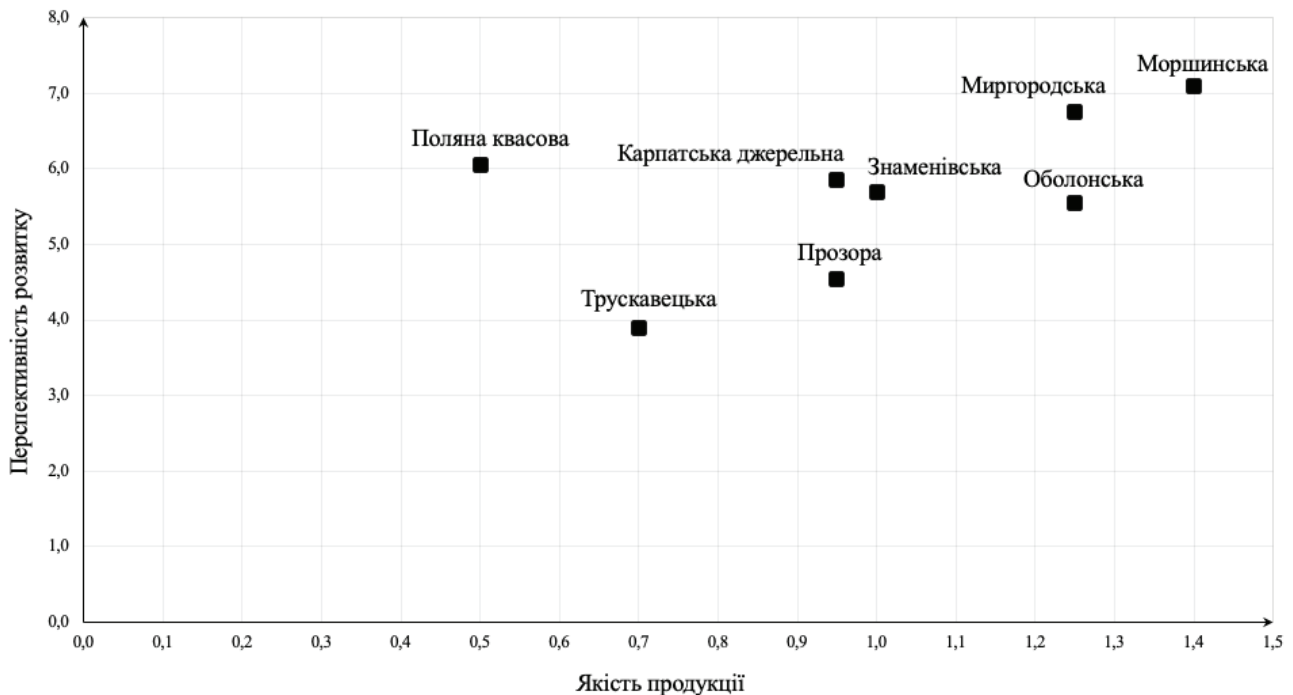

Рис. 1. Визначення конкурентоспроможності бренду мінеральної води

vitality (тонус та життєві сили); primary Mineral Intake Source (мінеральне насичення організму); розроблення системного підходу щодо позиціонування бренду (емоція, цінність, раціональність, досвід), corporate visibility (корпоративна відповідальність), еколософія (екологічна політика бренду), інноваційні рішення в маркетингових комунікаціях з урахуванням профайлінгу споживача.

Перспективами подальшої розвідки є більш детальний аналіз у регіональному розрізі споживання брендів мінеральної води, оцінка факторних детермінант споживання, розроблення адаптованої до швидкоплинних умов моделі стратегічного управління брендом.

Бібліографічний список:

1. Aaker. J., Benet-Martinez J., Berrocal G. Consumption Symbols as Carriers of Culture: A Study of Japanese and Spanish Brand Personality Constructs. *Journal of Personality and Psychology*. 2001, № 3. P. 492–508.
2. Bridges S., Keller K., Sood S. Explanatory Links and the Perceived Fit of Brand Extensions: The Role of Dominant Parent Brand Associations and Communication Strategies. *Journal of Advertising*. April 2013, pp. 1–11.
3. Гросул В., Зубков О. Методичний інструментарій оцінки конкурентоспроможності бізнес-моделі торговельного підприємства. *Бізнес-інформ*. 2017. № 10. С. 252–258.
4. Зайцева Л.О. Конкурентоспроможність підприємств: теоретичний аспект управління : монографія. Старобільськ: ДЗ ЛНУ імені Т. Шевченка, 2018. 235 с. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2517/1/Monografia.pdf> (дата звернення: 31.03.2020).
5. Жовновач Р. Теоретико-методологічні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємств. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2011. Вип.19. С. 106–114.
6. Лісютін А.І. Розвиток механізму державного регулювання легкої промисловості в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Лісютін Антон Ігорович ;

Донець. держ. ун-т упр. - Маріуполь, 2019. – 20 с. : рис. https://dspace.luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2019/10/dis_Lisyutin_na-sajt.pdf (дата звернення: 03.04.2020).

7. Франів І., Коваль Л., Русин-Гриник Р. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 3, Т. 1. С.149–153. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mre/2010_3/3_5.pdf (дата звернення: 27.03.2020).
8. Швед Т., Біла І. Оцінка конкурентоспроможності підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. № 8. С. 405–410.
9. Посторонко В. Тенденції розвитку підприємств легкої промисловості України. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 1(59). С. 189–191.
10. Булах І.В., Надтока Т.Б. Оцінка конкурентоспроможності підприємства сфери телекомунікацій: Монографія. Донецьк.: ДРУК-ІНФО, 2010. 244 с.
11. Нагорняк Н. Роль брендингу у забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/15584/2/Conf_2016_Nahorniak_H-Role_of_branding_in_ensuring_124-125.pdf (дата звернення: 31.03.2020).
12. Гречан А. Методологічні основи розвитку легкої промисловості на інноваційних засадах : дис. д-ра екон. наук: 08.07.01. Донецьк. 2006. 301 с.
13. Favor. URL: <https://favor.com.ua/ru/vote/products/mineral-water/?results=2019> (дата звернення: 03.04.2020).
14. Перспективна сфера: бізнес-план підприємства по виробництву мінеральної води. *Pro Capital Group*. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/perspektivna-sfera-biznes-plan-pidpriyemstva-po-virobnictvu-mineralnoyi-vodi> (дата звернення: 31.03.2020).

References:

1. Aaker. J., Benet-Martinez V., Berrocal G. (2001) Consumption Symbols as Carriers of Culture: A Study of Japanese and Spanish Brand Personality Constructs. *Journal of Personality and Psychology*, 2001, № 3. pp. 492–508.
2. Bridges S., Keller K., Sood S. (2013) Explanatory Links and the Perceived Fit of Brand Extensions: The Role of Dominant Parent Brand Associations and Communication Strategies. *Journal of Advertising*, April 2013, pp. 1–11.

3. Hrosul V. (2017) Metodychnyi instrumentarii otsinky konkurentospromozhnosti biznes-modeli torhovelnoho pidpriemstva [A methodological toolkit for assessing the competitiveness of a business model of a trading company] *Biznes-inform [Business information]*, no. 10, pp. 252–258. (in Ukrainian)
4. Zaitseva L. (2013) *Konkurentospromozhnist pidpriemstv: teoretychnyi aspekt upravlinnia* [Competitiveness of enterprises: theoretical aspect of management] Starobilsk: T. Shevchenko National Technical University. (in Ukrainian)
5. Zhovnovach R. (2011) Teoretyko-metodolohichni pidkhody do otsinky konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Theoretical and methodological approaches to assessing the competitiveness of enterprises]. *Naukovi praci Kirovohrads'kogo nacional'nogho tekhnichnogho universytetu. Ekonomichni nauky [Scientific papers of Kirovograd National Technical University. Economic sciences]*. Vol. 19. pp. 106–114. (in Ukrainian)
6. Franiv, I., Koval, M., Rusyn-Hrynyk R. (2010) Teoretychni aspekty upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Theoretical aspects of enterprise competitiveness management] *Mekhanizm rehuljuvannja ekonomiky [The mechanism of regulation of the economy]*. no. 3, Vol. 1. pp. 149–153. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mre/2010_3/3_5.pdf. (in Ukrainian). (accessed 30 March 2020).
7. Lisutin A. (2019). *Rozvytok mekhanizmu derzhavnogho rehuljuvannja legkoi promyslovosti v Ukraini* [Development of the mechanism of state regulation of light industry in Ukraine] (PhD Thesis) Donetsk DDUM.
8. Shved T., Bila. I. (2017) Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Assessment of enterprise competitiveness] *Ekonomika i suspilystvo [Economy and society]*. No. 8. pp. 405–410. (in Ukrainian)
9. Postoronko V. (2012) Tendentsii rozvytku pidpriemstv lehkoi promyslovosti Ukrainy [Trends in the development of light industry in Ukraine] *Visnyk ZhDTU [ZhSTU Bulletin]*. No. 1(59). pp. 189–191. (in Ukrainian)
10. Bulakh I., Nadтока T. (2010) *Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstva sfery telekomunikatsii* [Assessment of competitiveness of the telecommunication enterprise] Druk-Info. P. 244. (in Ukrainian)
11. Nakhornjak N. (2016) Rolj brendyngu u zabezpechenni konkurentospromozhnosti vitchyznnykh pidpriemstv [The role of branding in ensuring the competitiveness of domestic enterprises] http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/15584/2/Conf_2016_Nahorniak_H-Role_of_branding_in_ensuring_124-125.pdf (accessed 10 March 2020).
12. Grechan A. (2006) *Metodologichni osnovy rozvitku legkoi promyslovosti na innovatsiynikh zasadakh* [Methodological bases of light industry development on innovative basis] (PhD Thesis) pp. 301.
13. Favor. Available at: <https://favor.com.ua/ru/vote/products/mineral-water/?results=2019> (accessed 31 March 2020).
14. Perspektyvna sfera: biznes-plan pidpriemstva po vyrobnyctvu mineral'noyi vody [Perspective area: business plan of mineral water production enterprise] Available at: Pro Capital Group. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/pressroom/perspektivna-sfera-biznes-plan-pidpriemstva-po-virobnictvu-mineralnoyi-vodi> (accessed 31.03.2020).

УДК 658.6

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-28>

Халахур Ю.Л.

кандидат економічних наук, доцент,
старший викладач кафедри менеджменту
Уманського національного університету садівництва

Halahur Yuliya

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Senior Lecturer of the Department of Management
Uman National University of Horticulture

АУТСОРСИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УСПІШНОЇ ЛОГІСТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

OUTSOURCING AS A TOOL FOR SUCCESSFUL ENTERPRISE LOGISTICS

У статті розглянуто трактування поняття «аутсорсинг», основні його види, переваги та недоліки використання для компанії-замовника. Досліджено альтернативи впровадження аутсорсингу на підприємстві: інсорсинг та косорсинг, визначено поняття «краудсорсингу» як сучасної інноваційної форми аутсорсингової діяльності. Основна увага зосереджена на логістичному аутсорсингу, або контрактній логістиці. Здійснено класифікацію операторів залежно від ступеня залучення у логістичний процес. Проведено аналіз вантажних перевезень в Україні та вантажообігу підприємств транспорту. Визначено основні вимоги до компанії-аутсорсера в логістиці та доцільність створення власного логістичного відділу або передачі логістичних функцій підприємства на аутсорсинг, враховуючи його наявні ресурси.

Ключові слова: аутсорсинг, логістичний аутсорсинг, інсорсинг, компанія-провайдер, ресурси.

В статье рассмотрено трактование понятия «аутсорсинг», основные его виды, преимущества и недостатки использования для заказчика. Исследованы альтернативы внедрения аутсорсинга на предприятии, а именно: инсорсинг и косорсинг, определено понятие «краудсорсинга» как современной инновационной формы аутсорсинговой деятельности. Основное внимание сосредоточено на логистическом аутсорсинге, или контрактной логистике. Осуществлена классификация операторов в зависимости от степени вовлечения в логистический процесс. Проведен анализ грузовых перевозок в Украине и грузооборота предприятий транспорта. Определены основные требования к компании-аутсорсеру в логистике и целесообразность создания собственного логистического отдела или передачи логистических функций предприятия на аутсорсинг, учитывая его имеющиеся ресурсы.

Ключевые слова: аутсорсинг, логистический аутсорсинг, инсорсинг, компания-провайдер, ресурсы.

The current level of economic development is the use of modern business models and management technologies by enterprises in order to achieve sustainable competitive advantages. In the logistics management system, the ability to focus on the main business activity, delegating minor functions to specialized companies gives outsourcing. The dynamics of freight transportation in Ukraine and turnover of transport enterprises are analyzed in this article. It is noted that rail transport is the leader in freight transportation in the country. Road, water and pipeline are also in demand. The essences of the concepts of «outsourcing», «co-sourcing» are investigated. Their advantages and disadvantages in the implementation at the enterprise are noted. An innovative type of outsourcing – «crowdsourcing» based on attracting professionals from all over the world is mentioned. Logistics is in second place among the major outsourcing types. The main types of outsourcing in general and logistic outsourcing in particular are considered in this article. Depending on the degree of involvement in the logistics process of the enterprise, five levels of logistics operators are characterized. The importance of optimal organization of logistic activity of the enterprise with consideration of its resource component is proved. The creation of its own logistics department is possible provided that there is a high level of professionalism, work experience, flexibility to change the environment, modern warehouses and equipment, constant innovative development, specialists in freight forwarding and customs clearance of goods are stated. In the context of globalization, the demands of entrepreneurs for the quality of services are constantly increasing. Choosing a provider in the Ukrainian market is a key challenge for companies looking to outsource. Successful logistics provider should work with the use of modern information technologies, implement innovative resources and automate processes, develop the optimal route, maintain business secrecy and use an individual approach to each customer is noted in this article.

Keywords: outsourcing, logistic outsourcing, company provider, logistics department, resource.

Постановка проблеми. Сучасний бізнес функціонує в умовах жорсткої конкуренції між виробниками на внутрішніх і зовнішніх ринках. Зміцнити свої позиції можливо за наявності стійких конкурентних переваг, що базуються на оптимізації витрат, високій якості продукції, інноваційності ведення бізнесу. Для більшості підприємств логістика є допоміжним видом діяльності, який потребує уваги та капіталовкладень, зокрема на утримання логістичного відділу, проте не завжди забезпечує високий рівень якості. Зосередитись на основному виді діяльності та основних стратегічних цілях, передавши другорядні функції компаніям, які працюють виключно у цій сфері, дає можливість аутсорсинг. Адже ніхто не відміняв основне правило логістики: доставка вантажу в потрібне місце у потрібний час із мінімальними затратами.

Термін «аутсорсинг» («outsourcing») походить від англійських слів «outside resource using», тобто це «використання зовнішніх ресурсів» з метою передачі усіх або частини допоміжних процесів компанії-провайдеру, перетворення їх на такі, що допоможуть підприємству одержати конкурентні переваги на довготривалій період. Процес аутсорсингу – це укладання договору на надання послуги із зовнішніми провайдерами [1, с. 130].

Для вітчизняних підприємств аутсорсинг є ще не досить вивченою сферою та напрямом діяльності. Чого не скажеш про його світовий розвиток. Вперше інструментарій аутсорсингу почав використовуватись із 70-х років із автомобілебудівної галузі, хоча як бізнес-стратегію його почали застосовувати пізніше – у 1989 р. Починаючи з 90-х рр. він успішно інтегрувався у міжнародний бізнес [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині багато праць в Україні присвячено проблемам впровадження аутсорсингу в логістику підприємства. Зокрема, свої дослідження цієї тематики проводили: О. Бура, Т. Данилюк, О. Дідух, В. Красношапка, А. Мохнюк, Г. Продукін, І. Продукіна, М. Тонюк, І. Трохимець, Л. Ющишина та інші.

Так, науковці Г. Продукін, І. Продукіна та О. Бура зазначають, що 94% компаній передають на аутсорсинг транспортні послуги, 38% – складування, 12% – обслуговування повернень. Користуються попитом також оренда транспортних засобів і складських приміщень. Їхні значення відповідно становили 57% і 65% [3, с. 156–157]. М. Тонюк вказує, що однією із перешкод активного використання аутсорсингу у діяльності підприємств є відсутність визначення процесів аутсорсингу та їх нормативно-правового регулювання, контролю та відповідальності за порушення законодавства [4, с. 373]. Зважаючи на наукові доробки авторів, більш детально варто вивчити вимоги сучасного бізнесу до компанії-провайдера та доцільність передачі логістичних функцій підприємства на аутсорсинг.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз теоретичних і практичних основ впровадження аутсорсингу в діяльність підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аутсорсинг – це вибір самої компанії. Тут партнером може бути один провайдер або декілька одночасно, можна укласти довгостроковий договір, а можна

укладати за потребою. Що може надати компанія-аутсорсер замовнику, чого важко досягнути самостійно? Насамперед це необхідні знання та досвід роботи в конкретній сфері, високоякісні сервісні послуги, наявність спеціалізованого обладнання і кваліфікованого персоналу, можливість скоротити сукупні витрати, розподіл відповідальності та ризиків, скорочення тривалості бізнес-процесу. При цьому існуючими ризиками для замовника є такі: втрата повного контролю над бізнес-процесом, поява залежності від компанії-аутсорсера, порушення конфіденційності інформації, погіршення фінансового стану компанії-аутсорсера, неякісне виконання завдань через недостатній рівень кваліфікації працівників.

Науковці виділяють такі види аутсорсингу:

- виробничий аутсорсинг – це передача зовнішній компанії частини виробничого процесу з метою зосередження на основній діяльності або створення нових продуктів для забезпечення стабільного попиту. За даними Американської Асоціації менеджменту (American Management Association), ще у 1997 р. близько 50% компаній передали на аутсорсинг певну частину свого виробничого процесу [3];

- IT-аутсорсинг – є першим і найбільш поширеним серед видів аутсорсингу. Він вважається лідером серед аутсорсингових операцій у світі. Це пов'язано з тим, що будь-яке підприємство фокусується на своїй діяльності і не встигає стежити за сучасними IT-технологіями, що може привести до погіршення його конкурентоспроможності. IT-аутсорсинг передбачає розроблення нових програмних продуктів та їх тестування, сервісне обслуговування підприємства, локалізацію програмного забезпечення, мережеві послуги, IT-консалтинг [5];

- аутсорсинг персоналу (аутстафінг) – це залучення до виконання певної роботи працівника, фактичним роботодавцем якого є компанія-провайдер, яка виплачує заробітну плату та сплачує усі податки відповідно до законодавства. Перевагою для замовника є оптимізація штатного розкладу, уникнення проблем із раптовим звільненням. А ризиком – відповідність якості проведеної роботи його очікуванням;

- аутсорсинг бізнес-процесів – це передача допоміжних процесів організації компанії-провайдеру для більш ефективної організації діяльності, гнучкого реагування на зміни ринку та забезпечення вирішення ключових завдань.

В Україні було проведено дослідження найбільш поширених видів аутсорсингу. За його результатами, найчастіше на аутсорсинг передають: IT-послуги (40,5%), логістику (35,1%), ресурсне забезпечення виробничих процесів (27%), маркетингові послуги (21,6%), рекрутмент (18,9%), бухгалтерський облік (13,5%), розрахунок заробітних плат (13,5%), обробку й систематизацію інформації (8,1%), аутсорсинг медичних представників (8,1%), облік кадрів та кадровий супровід (5,4%), адміністративні функції (2,7%) [6].

Альтернативою аутсорсингу є інсорсинг. Тобто це використання власних зусиль компанії на здійснення не лише основних функцій, а й допоміжних видів діяльності. Поєднання інсорсингу та аутсорсингу називають косорсингом, або частковим аутсорсингом (рис. 1). Це поділ функцій між компанією-аутсорсером та власними підрозділами підприємства.

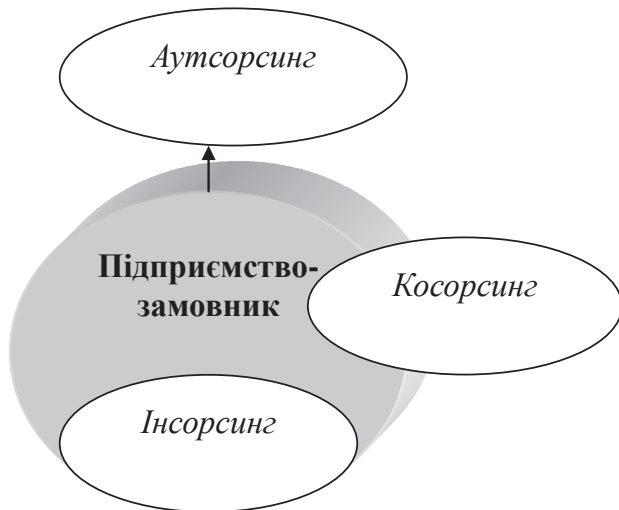

Рис. 1. Види сорсингу бізнес-процесів залежно від ступеня участі компанії-провайдера

Джерело: власна розробка

Перевагами такого виду діяльності є:

- повна обізнаність співробітників з особливостями роботи підприємства, його внутрішньою організацією;
- можливість використання послуг кваліфікованих експертів у різних сферах, доступ до сучасних технологій.

Одним з інноваційних різновидів сорсингу є краудсорсинг, тобто це виконання роботи із залученням професіоналів з усього світу за допомогою використання сучасних інформаційних технологій.

Серед різновидів аутсорсингу виділяють логістичний аутсорсинг, його ще називають «контрактна логістика» (contract logistics). Успішна компанія-провайдер – це компанія, що надає професійні послуги у сфері логістики, розробляє оптимальний маршрут та використовує сучасні технології сервісу. Наприклад, у режимі онлайн можна відстежити, де знаходиться вантаж, кожний замовник може мати власний електронний кабінет, де відображатимуться всі виконані замовлення та ті, що виконуються. Багато процесів у її діяльності мають бути автоматизованими.

Незважаючи на те, що обсяги перевезень залізничним транспортом у 2019 р. порівняно з 2018 р. зменшилися, він усе ще залишається лідером із перевезення вантажів. Також за минулий рік спостерігається збільшення попиту на перевезення автомобільним транспортом (зокрема, на вантажні машини

середнього тоннажу – 5–10 тонн), водним та трубопровідним як за вантажообігом, так і за обсягом перевезених вантажів (табл. 1).

У динаміці розвитку перевезень в Україні спостерігається позитивна тенденція. Так, вантажообіг підприємств транспорту у 2019 р. виріс порівняно з попереднім роком (рис. 2).

Залежно від ступеня залучення у логістичний процес операторів поділяють на декілька рівнів [3, с. 158]:

– логістика першої сторони (1PL First Party Logistics) – це інсорсинг, тобто самостійне виконання усіх логістичних функцій. Як правило, на таких підприємствах є власний відділ логістики, відбувається безперервне виробництво та є свої унікальні логістичні схеми;

– логістика другої сторони (2PL) (частковий аутсорсинг, косорсинг) – передбачає залучення транспортних компаній, оренду складів, але самостійне управління логістичним процесом;

– логістика третьої сторони (3PL) – більш широке поняття, яке включає в себе не лише транспортування і зберігання товарів на складі, а й допомогу у проходженні митниці, страхування вантажів, розподіл, фасування тощо.

– логістика четвертого рівня (4PL) – це комплексний аутсорсинг логістики, провайдер здійснює управління усім логістичним процесом, а також додатково можуть залучатися консалтингові установи й провайдери IT-технологій;

– логістика п'ятого рівня (5PL) – це використання послуг «віртуальних логістичних операторів», які надають комплексні логістичні послуги на основі інформаційних технологій.

В умовах глобалізації вимоги покупців до якості продукції та самих виробників постійно зростають. Відповідно й вимоги до компаній-аутсорсерів є високими. Успішний провайдер логістичного ринку, з яким варто співпрацювати і якому можна довіряти, має бути кращим від своїх конкурентів за всіма якісними параметрами логістичного аутсорсингу (рис. 3).

Деякі компанії не віддають свої логістичні функції на аутсорсинг, а створюють відділ логістики. В основному це відбувається на потужних підприємствах, де здійснюється безперервне виробництво і керівництво зацікавлене у збереженні своїх логістичних схем. У такому разі успіх залежить від професіоналізму працівників, їхнього досвіду роботи та знань усіх особливостей бізнес-процесів компанії, а також наявної логістичної інфраструктури самого підприємства: сучасного складу типу «А», техніки тощо.

Таблиця 1

Вантажні перевезення в Україні у 2019 р.

Види транспорту	Вантажообіг		Перевезено вантажів	
	Млн ткм	у % до 2018 р.	Млн т	у % до 2018 р.
Залізничний	181844,7	97,6	312,9	97,1
Автомобільний	48831,5	114,7	242,7	129,7
Водний	3386,9	100,7	6,1	109,2
Трубопровідний	104528,1	105,3	112,7	103,0
Авіаційний	294,0	86,6	0,1	92,7
Всього	338885,2	102,1	674,5	108,0

Джерело: [7]

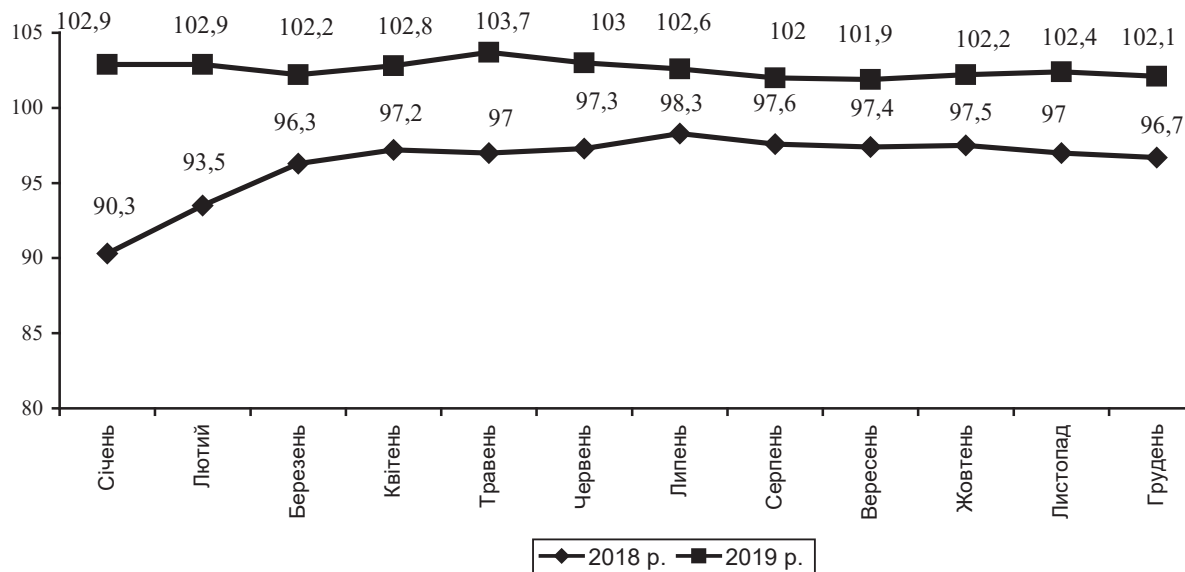

Рис. 2. Вантажообіг підприємств транспорту
(у % до відповідного періоду попереднього року, з наростаючим підсумком)

Джерело: [7]

Рис. 3. Основні вимоги до компанії-аутсорсера

Джерело: власна розробка

Також важливою є наявність спеціалістів із транспортно-експедиційного обслуговування і митного оформлення вантажів (рис. 4).

Висновки. Вимоги до логістики в Україні постійно зростають. Українські компанії, щоб залишитися на ринку, вимушені постійно покращувати якість послуг, незважаючи на кризу та бажання економії фінансових ресурсів. Важливою умовою успішної діяльності також є стресостійкість і гнучкість до коливання економіки та впливу зовнішнього середови-

ща. Вибір на українському ринку оптимального провайдера є ключовим завданням для підприємств, що бажають переходити на аутсорсинг своєї логістики. Підприємства повинні зосередитися на розвитку свого основного виробництва, покращувати якість послуг, впроваджувати інноваційні розробки, зменшувати витрати, зберігати існуючі та створювати нові конкурентні переваги, щоб виходити на нові ринки та конкурувати з вітчизняними та зарубіжними виробниками.

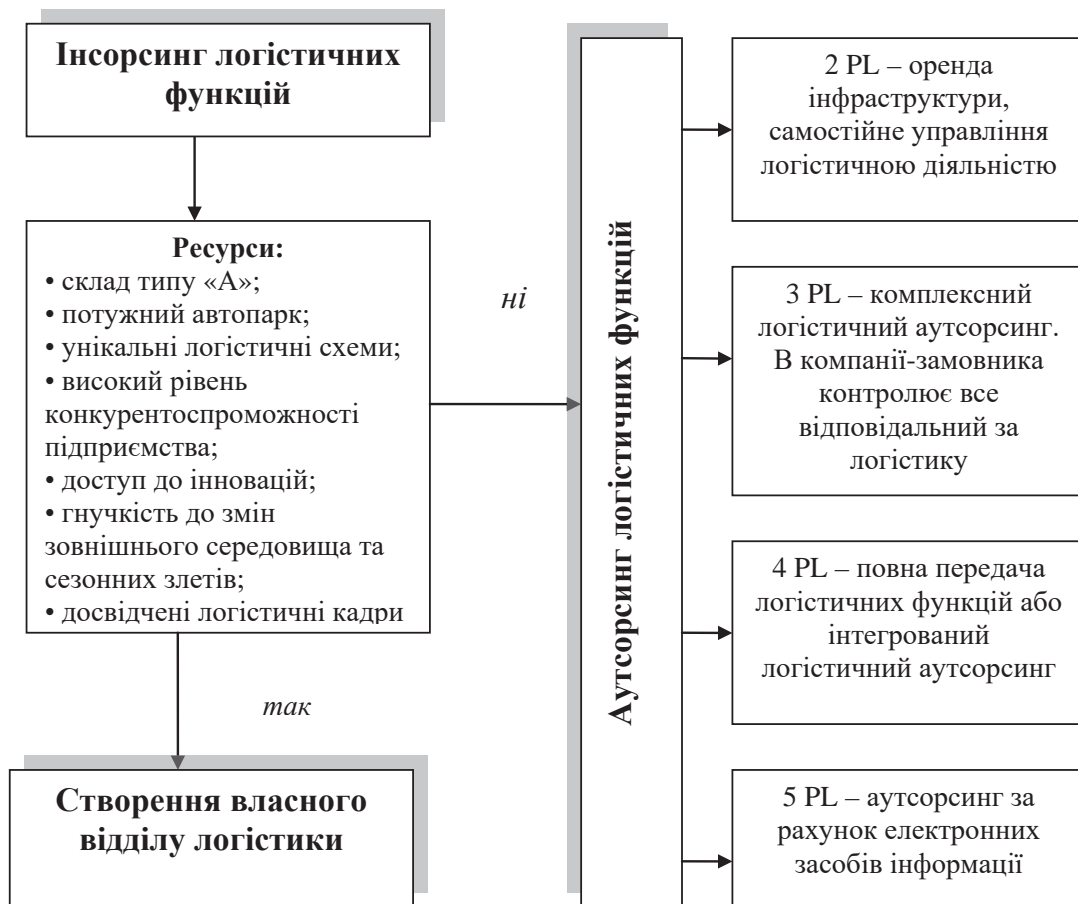

Рис. 4. Організація логістичної діяльності підприємства з урахуванням ресурсного складника

Джерело: власна розробка

Бібліографічний список:

1. Данилюк Т.І., Мохнюк А.М. Логістичний аутсорсинг як інструмент управління підприємством. *Економічний форум*. 2019. № 3. С. 128–135.
2. Сухарська О. Аутсорсинг в Україні й у світі: особливості, тенденції та перспективи. *Юрист і закон*. 2017. № 38. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010850 (дата звернення: 5.04.2020).
3. Продукін Г.С., Продукіна І.І., Бура О.М. Аналіз розвитку логістичного аутсорсингу в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. Випуск 4(15). С. 155–160.
4. Тонюк М.О. Аутсорсинг як інструмент забезпечення ефективної діяльності підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 372–376.
5. Дідух О.В. Основні види аутсорсингу у господарській діяльності підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 2. С. 29–33.
6. Красношарпа В.В., Трохимець І.І. Аутсорсинг та його застосування на підприємствах України. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4097> (дата звернення 4.04.2020).
7. Підсумки роботи транспортної галузі України у 2019 р. *Logist FM*: веб-сайт. URL: <https://logist.fm/news/pidsumki-roboti-transportnoi-galuzi-ukrayini-u-2019> (дата звернення 15.03.2020).

References:

1. Danyljuk T.I., Mokhnjuk A.M. (2019) Loghystychnyj autsorsyngh jak instrument upravlinnja pidpryjemstvom [Lo-

gistics outsourcing as an enterprise management tool]. *Economic forum*, no. 3, pp 128–135.

2. Sukharsjka O. (2017) Autorsyngh v Ukraїni j u sviti: osoblyvosti, tendenciji ta perspektivy [Outsourcing in Ukraine and in the World: features, trends and prospects]. *Juryst i zakon* [Lawyer and the law] (electronic journal), no. 38. Available at: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010850 (accessed 5 April 2020).
3. Produktin Gh.S., Produktina I.I., Bura O.M. (2018) Analiz rozvytku loghystychnogho autsorsynghu v Ukraїni [Analysis of the development of logistics outsourcing in Ukraine]. *Eastern Europe: economy, business and management*, vol. 4(15), pp 155–160.
4. Tonjuk M.O. (2017) Autorsyngh jak instrument zabezpechennja efektyvnoji dijalnosti pidpryjemstva [Outsourcing as a tool to ensure the effective operation of the enterprise]. *Economy and society*, no. 10, pp. 372–376.
5. Didukh O.V. (2012) Osnovni vydy autsorsynghu u ghospodarskij dijalnosti pidpryjemstv [Main types of outsourcing in business activities of enterprises]. *Bulletin of Khmelnytsky National University*, no. 2, pp. 29–33.
6. Krasnoshapka V.V., Trokhymecj I.I. (2015) Autorsyngh ta joghho zastosuvannja na pidpryjemstvakh Ukraїny [Outsourcing and its application in Ukrainian enterprises]. *Efektivna ekonomika* [An efficient economy] (electronic journal), no. 5.–Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4097> (accessed 4 April 2020).
7. Pidsumky roboty transportnoi ghaluzi Ukraїny u 2019 r. Available at: <https://logist.fm/news/pidsumki-roboti-transportnoi-galuzi-ukrayini-u-2019>–(accessed 15 March 2020).

Чмерук Г.Г.

кандидат економічних наук, доцент
Університету банківської справи

Chmeruk Halyna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Banking University

ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

TOOLS FOR DIGITAL TRANSFORMATION OF BUSINESS ENTITIES

У статті проведено дослідження впливу цифрових технологій на трансформацію суб'єктів господарювання в розрізі видів діяльності згідно з поділом за ланцюжком створення вартості. Розглянуто загальний вплив цифровізації на діяльність виробничого підприємства. Проведено аналіз технологічного забезпечення цифрової трансформації суб'єктів господарювання, яке за функціональними рисами можна розділити на такі три групи: технології щодо роботи з даними; технології у сфері виробництва; технології у сфері взаємодії з оточуючим середовищем. Результати, які можуть бути отримані за рахунок впровадження цифрових технологій у діяльність промислових підприємств, розглянуто з точки зору перетворення за процесами ланцюжка створення вартості. Зроблено висновок про те, що поєднання швидкого накопичення знань, домінуюча культура, орієнтована на зміни та гнучкі форми організації, можуть знизити витрати підприємства, а також підвищити якість процесу прийняття рішень на всіх рівнях управління бізнесом.

Ключові слова: цифрова трансформація, суб'єкти господарювання, цифровізація, новітні цифрові технології, ланцюжок створення вартості.

В статье проведено исследование влияния цифровых технологий на трансформацию субъектов хозяйствования в разрезе видов деятельности согласно разделу по цепочке создания стоимости. Рассмотрено общее воздействие цифровизации на деятельность производственного предприятия. Проведен анализ технологического обеспечения цифровой трансформации субъектов хозяйствования, которое по функциональным чертам можно разделить на такие три группы: технологии по работе с данными; технологии в сфере производства; технологии в сфере взаимодействия с окружающей средой. Результаты, которые могут быть получены за счет внедрения цифровых технологий в деятельность промышленных предприятий, рассмотрены с точки зрения преобразования по процессам цепочки создания стоимости. Сделан вывод о том, что сочетание быстрого накопления знаний, доминирующая культура, ориентированная на изменения и гибкие формы организации, могут снизить расходы предприятия, а также повысить качество процесса принятия решений на всех уровнях управления бизнесом.

Ключевые слова: цифровая трансформация, субъекты хозяйствования, цифровизация, новейшие цифровые технологии, цепочка создания стоимости.

The article examines the impact of digital technology on the transformation of economic entities by activity by value chain division. The general influence of digitalization on the activity of a manufacturing enterprise is considered. It is determined that the use of digital technologies changes virtually all the processes of the enterprise, as digitalization simplifies some of them and reduces their cost, but complicates others and makes them more expensive. In addition, digitalization leads to the emergence of new processes in enterprises, which often means the emergence of new risks and additional costs. The analysis of technological support of digital transformation of economic entities is carried out, which according to functional features can be divided into three groups: data management technologies; production technologies; technologies in the sphere of interaction with the environment. The results that can be gained from the introduction of digital technologies in the activities of industrial enterprises are considered in terms of transformation through the value chain processes. The direction of influence of digital technologies on each process of activity of the organization is offered. In particular, the following basic processes are considered: inbound and outbound logistics, production, marketing and retail sales, service and ancillary processes: logistics, technological development: product research and development, development of technologies and systems, human resources management and organization of business infrastructure. The main advantages of using the considered digital technologies are: elimination of errors caused by the human factor; close cooperation of all participants of

operational processes; ensuring efficiency and stability of activities; reduction of man-hours and their costs, etc. It is concluded that the combination of rapid knowledge acquisition, a dominant culture oriented to change and flexible forms of organization can reduce the cost of the enterprise, as well as improve the quality of decision making at all levels of business management.

Keywords: digital transformation, business entities, digitization, latest digital technologies, value chain.

Постановка проблеми. У сучасному бізнес-співтоваристві та суспільному житті для досягнення максимального результату від цифрової трансформації необхідно відмовитися від колишніх підвалин, зокрема від запровадження застарілих технологій. Цифрова трансформація опосередковує ефективне використання новацій та їх оперативне впровадження в усі сфери діяльності людини й функціонування бізнесу. Таким чином, наголошується на популяризації концепції «intelligent enterprise» (IE), тобто набору технологічних інновацій, які включають штучний інтелект («artificial intelligence», AI), інтелектуальну автоматизацію («intelligent automation», IA), технології глибокого навчання, прогнозу аналітику та когнітивні обчислення. Ця концепція поширюється на всі види діяльності сучасного підприємства, тому актуальним є дослідження впливу цифрових технологій на трансформацію суб'єктів господарювання в розрізі видів діяльності згідно з поділом за ланцюжком створення вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останніми роками у зарубіжних та вітчизняних наукових виданнях з'явилося дуже багато публікацій, присвячених питанням цифрової трансформації. Серед вітчизняних учених також є багато науковців, які займаються питаннями цифровізації. Це, зокрема, В.І. Ляшенко, О.С. Вишневський, І.Г. Яненкова, В.В. Апалькова, І.В. Токмакова, В.В. Компанієць, Б.Б. Карагін, Г.Т. Карчева, Н.М. Краус. Документом, який узагальнює напрацювання українських науковців та уточнює вектор напрямку розвитку цифровізації української економіки, стала «Цифрова адженда України – 2020». Однак слід зауважити, що більшість учених розглядають цифровізацію на макрорівні, не занурюючись у питання цифрової трансформації суб'єктів господарювання. Ми у дослідженні спиралися на роботи тих науковців, які розглядали процеси цифровізації на рівні конкретних підприємств. Зокрема, питанням впровадження цифрових технологій на виробничих підприємствах присвячені праці таких учених, як А.І. Гулей, Б.О. Язлюк, С.А. Гулей [3], російський вчений А.В. Кешелава [4]. Вплив цифровізації на діяльність промислових підприємств детально розглянули у своїй праці [2] А.А. Чудаєва, В.В. Мантуленко, Г. Желев, П. Ванічкова. Цією статтею хотілось би певним чином заповнити прогалину вітчизняного наукового простору.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування особливостей впливу цифрових технологій на трансформацію суб'єктів господарювання в розрізі видів діяльності згідно з поділом за ланцюжком створення вартості. В цьому контексті слід проаналізувати результати, які можуть бути отримані за рахунок впровадження цифрових технологій у діяльність промислових підприємств щодо перетворення за процесами ланцюжка створення вартості.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У нашому дослідженні під цифровою трансформацією будемо розуміти процес проникнення цифрових технологій в усі аспекти бізнес-діяльності, що вимагає внесення докорінних змін у технології, культуру, операції та принципи створення нових продуктів і послуг. Традиційно трансформація актуалізується підтриманням конкурентоздатності компанії, адже попит на ефективні цифрові технології для бізнесу на ринку виріс, підприємствам потрібна адаптація до нової моделі цифрового споживача. «Той, хто навчиться перетворювати інформаційні масиви в корисні рішення, той виграє. І навпаки, той, хто упустить ці можливості, залишиться на місці, можливо, навіть назавжди» [1].

Використання цифрових технологій у діяльності суб'єктів господарювання дає їм змогу стати більш конкурентоспроможними. Однак це вносить зміни практично в усі процеси підприємства, оскільки цифровізація спрощує деякі з них і знижує їх вартість, але ускладнює інших і робить їх більш дорогими. Крім того, цифровізація приводить до появи нових процесів на підприємствах, що часто означає появу нових ризиків і додаткових витрат.

Зауважимо, що в умовах цифровізації економіки ключовим фактором виробництва є наявність даних у цифровому вигляді, які стають частиною доданої вартості, новим активом, який забезпечує успішне функціонування бізнесу та конкурентоспроможного розвитку виробництва. Проте результати впровадження цифрових технологій не завжди прямі та легко вимірювані.

Впровадження цифрових технологій у виробництво можна розглядати з двох сторін. З одного боку, це є виробництвом нових продуктів, які не існували раніше (зокрема, виробництво самих цифрових технологій). Такі види продукції спочатку створені на технологічній основі, що відповідає сучасному рівню розвитку науки й техніки. З іншого боку, це є виробництвом товарів, відомих на ринку протягом тривалого часу, але на новій технологічній основі з введенням нових методів в наявному виробництві, поліпшенням чи модернізацією наявних виробничих процесів [2].

Товари, вироблені в контексті цифровізації, набувають багато «цифрових атрибутів», які не могли існувати в «нецифровій» епосі. Таким чином, саме використання цих продуктів часто неможливо без цифрових технологій. Створенню продуктів у матеріальній формі передують їх цифрове представлення. Інформація про продукт супроводжується різними даними в електронній формі. Багато послуг, пов'язаних з продуктами також може бути цифровими.

Зауважимо, що цифрова трансформація зачіпає не тільки виробничі площі підприємств, але й всю систему організації бізнесу та функціонування. Всі процеси та операції суб'єкта господарювання змінюються, деякі з них алгоритмізуються та

цифровізується, причому одночасно спостерігається зниження операційних витрат компанії.

Сильно поширена думка про те, що впровадження цифрових технологій приведе до звільнення великої кількості співробітників, тому що вони будуть замінені роботами. Однак таке побоювання не цілком виправдано. Дійсно, потреби в персоналі будуть змінюватися, і багато процесів будуть автоматизовані або навіть усунені, але ми не маємо забувати про те, що тільки ті функції, які легко алгоритмізувати через їх однорідність і відтворюваність від процесу до процесу, піддаються автоматизації. Однак є функції, які нині не можуть бути автоматизовані. Таким чином, співробітники підприємства будуть мати інші якісні характеристики, які, зрештою, будуть відображені в кількісних показниках, таких як витрати на оплату праці персоналу та аутсорсинг персоналу.

Крім того, етапи реалізації та налагодження цифрових технологій можуть бути дуже тривалим у часі, що приводить не тільки до скорочення витрат на персонал, але й до їх збільшення. Конкретний результат залежить від типу виробництва, характеру виконуваних функцій персоналу та можливості заміни співробітників за допомогою праці разом з цифровими технологіями.

Фундаментальну підтримку цифровій трансформації суб'єктів господарювання забезпечують інноваційні IT-технології та алгоритми, які через системне переплетення моделюють глобальний цифровий простір, характерними рисами якого є гіперконтактність та мобільність. Технологічна основа базована на відкриттях Четвертої промислової революції, серед яких слід назвати технології штучного інтелекту, роботехніки та сенсорики, Big-data, цифрові плат-

форми, 3D- і 4D-друк, багаторівневі комунікаційні системи (рис. 1).

Технологічне забезпечення цифрової економіки формують технології, які за функціональними рисами можна розділити на такі три групи [5]:

- технології по роботі з даними;
- технології у сфері виробництва;
- технології у сфері взаємодії з оточуючим середовищем.

Хоча цей поділ досить умовний, оскільки більшість його складових частин взаємозв'язані (наприклад, технології Великих даних застосовують когнітивні технології для оброблення великих масивів неструктурованої інформації) і застосовуються в усіх трьох вищезазначених сферах. До ключових цифрових технологій нині будемо відносити такі [4, с. 13].

1) Технологія великих даних. Великі дані (big data) – це сукупність підходів, інструментів і методів, призначених для оброблення структурованих і неструктурованих даних (зокрема, з різних незалежних джерел) задля отримання результатів, що сприймаються людиною. Великі дані характеризуються значним обсягом, різноманітністю та швидкістю появи нових, що робить стандартні методи й інструменти роботи з інформацією недостатньо ефективними. Технологія великих даних – це інструмент прийняття рішень на основі великих обсягів інформації. Однак сьогодні більше уваги приділяється не стільки великим даними, скільки технології Smart-Data.

2) Когнітивні технології. Когнітивні технології – це група технологій, здатних обробляти інформацію, що має неструктурований, найчастіше текстовий вигляд (неструктуровані дані). Вони не дотримуються заданих алгоритмів, а здатні враховувати безліч

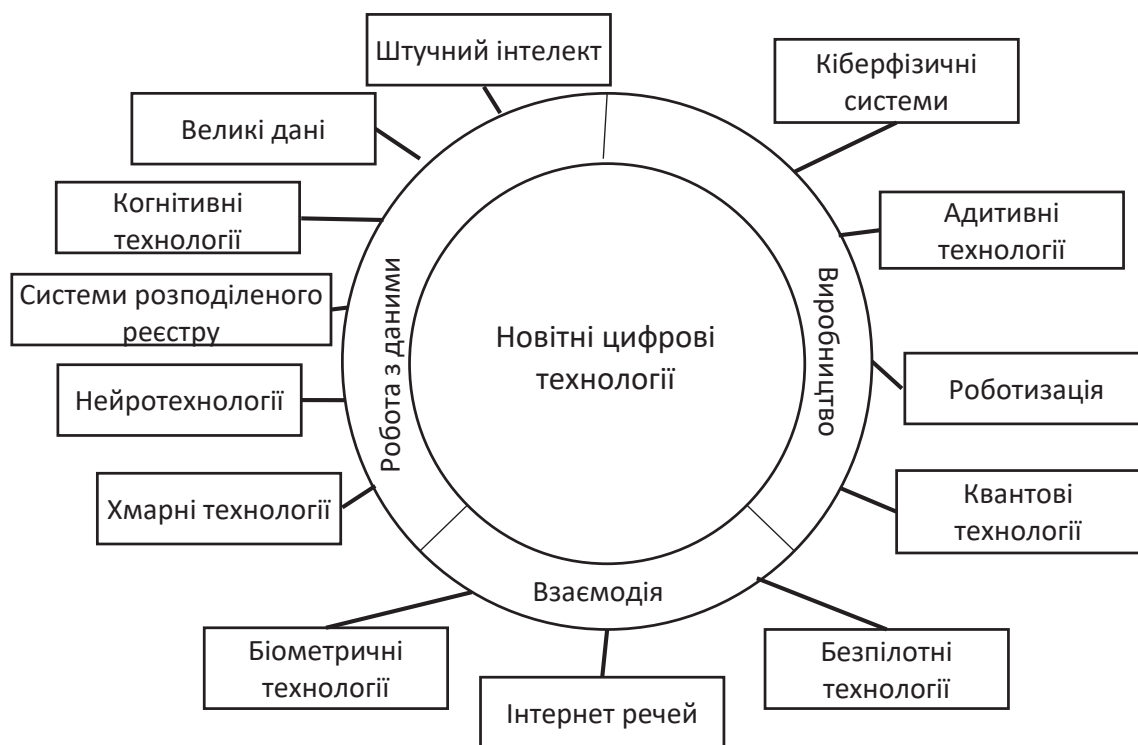

Рис. 1. Технологічне забезпечення цифрової трансформації суб'єктів господарювання

Джерело: складено автором на основі [3; 4]

сторонніх чинників і самонавчатись, використовуючи результати минулих обчислень і зовнішні джерела інформації (наприклад, Інтернет). Завдяки цим технологіям можливим є зниження затрат праці на оброблення стандартних документів, включаючи довідки, заявки, заяви, звіти, платіжні документи, декларації, угоди тощо. Це допоможе гранично автоматизувати основну частину документообігу та практично будь-яку роботу, пов'язану з обробленням інформації.

3) Нейротехнології. Нейротехнології – це сукупність технологій, створених на основі принципів функціонування нервової системи. Також під нейротехнологіями розуміється основа для створення нового класу глобальних конкурентоспроможних технологій, необхідних для розвитку нових ринків, продуктів, послуг, зокрема, спрямованих на збільшення тривалості та якості життя. Також нейротехнології необхідні в тих сферах, де потрібно вирішувати завдання прогнозування, класифікації або управління.

4) Штучний інтелект. Штучний інтелект – це наука й технологія створення інтелектуальних машин, особливо інтелектуальних комп'ютерних програм. Також це властивість інтелектуальних систем виконувати творчі функції, які традиційно вважаються прерогативою людини. Нині до штучного інтелекту відносять низку алгоритмів і програмних систем, визначною властивістю яких є здатність вирішувати деякі завдання так, як це робила б людина. Впровадження штучного інтелекту приведе до розвитку відносин зі споживачами, вдосконалення кадрової роботи, оптимізації всіх процесів, перетворення продуктів на сервіси й навіть зміни бізнес-моделей багатьох компаній.

5) Системи розподіленого реєстру. Розподілені реєстри є типом бази даних, як правило, публічної, розподіленим по численних сайтах, країнах або установах. Записи зберігаються одна за одною в безперервній реєстровій послідовності, а не групуються в блоки, але додані вони можуть бути тільки тоді, коли зібраний кворум учасників. В рамках систем розподіленого реєстру розглядаються такі технології, як блокчейн і різні цифрові валюти, наприклад біткоїни. Системи розподіленого реєстру забезпечують нові можливості з відстеження фінансових транзакцій.

6) Квантові технології. Квантові технології – це технології, в яких використовуються специфічні особливості квантової механіки, перш за все квантова запутаність. Мета квантової технології полягає в тому, щоби створити системи й пристрої, засновані на квантових принципах.

7) Інтернет речей. Це концепція, яка об'єднує безліч технологій і передбачає оснащення датчиками й підключення до Інтернету всіх приладів (і взагалі речей), що дає змогу реалізувати віддалений моніторинг, контроль процесів та управління ними в реальному часі (зокрема, в автоматичному режимі). Ця концепція ділиться на дві ключові технології, такі як Інтернет речей, який передбачає збирання всіляких даних (які будуть пріоритетно використовуватися для побудови моделей і прогнозів), і промисловий Інтернет речей, призначений для автоматизації виробництва (за рахунок віддаленого управління ресурсами й потужностями за показаннями датчиків).

8) Хмарні технології. Хмарні обчислення (cloud computing) – це інформаційно-технологічна концепція, яка забезпечує повсюдний та зручний мережевий доступу на вимогу до загального обсягу обчислювальних ресурсів, які можуть бути оперативним надані, доставлені та звільнені з мінімальними експлуатаційними витратами або звертаннями до провайдера. Саме хмарні технології є нині основою більшості бізнес-моделей майбутнього й принципом більшості економічних взаємодій.

9) Біометричні технології – це набір інструментів ідентифікації окремо взятої людини, заснований на вимірюванні його унікальних характеристик.

10) Безпілотні технології – це комплекс, обладнаний системою автоматичного управління, який може пересуватися без участі людини.

11) Адитивні технології – це технології зі створення об'єктів за рахунок нанесення послідовних шарів матеріалу. Моделі, виготовлені адитивним методом, можуть застосовуватися на будь-якому виробничому етапі для виготовлення як дослідних зразків, так і готових виробів.

12) Кіберфізичні системи (CPS), які інтегрують у собі кібернетичну базу, комп'ютерні апаратні та програмні технології, якісно нові робочі механізми, адаптовані до навколишнього середовища та здатні сприяти зміні, реагувати на них, самонавчатися та адаптуватися.

13) Робототехніка – це використання інтелектуальних робототехнічних комплексів, функціональні особливості яких полягають у досить гнучкому реагуванні на зміни в робочій зоні.

Результати, які можуть бути отримані за рахунок впровадження цифрових технологій у діяльності промислових підприємств, слід розглядати з точки зору перетворення за процесами ланцюжка створення вартості (табл. 1).

Отже, основними перевагами використання розглянутих цифрових технологій є виключення помилок, викликаних людським фактором; тісна співпраця всіх учасників операційних процесів; забезпечення ефективності та стабільності діяльності; зниження людино-годин і витрат на них тощо.

Однак слід зауважити, що цифровізація неоднаково впливає на діяльність суб'єктів господарювання різних сфер діяльності. Підприємства реального сектору економіки мають набагато більш тривалий період оборотності вкладених коштів через стадії виробництва, а порівняно з підприємствами та організаціями, що здійснюють діяльність тільки в галузі продажів або послуг, обсяг цифрових технологій у реальному секторі економіки значно ширше. Завдяки цифровим технологіям віртуальна частина поєднується з реальною, що приводить до можливості створення «world based on real events». У цьому світі можна проводити моделювання, тестування нових продуктів, їх поліпшення тощо у віртуальному (не реальному) середовищі, що знижує витрати на розроблення, впровадження та реалізацію продукції, виробленої на підприємстві.

Цифровізація приводить до появи такої можливості, як управління організацією в режимі «реального часу» (Real Time Enterprise, RTE), що дає змогу

Вплив цифрових технологій на трансформацію напрямів діяльності суб'єктів господарювання

Процес	Напрями впливу цифрових технологій	Інструменти
1	2	3
<i>Основні види діяльності компанії</i>		
Вхідна і вихідна логістика	<ul style="list-style-type: none"> – Використання датчиків, які відстежують стан транспортного засобу, допомагає знижувати витрати на ремонт і зменшувати простої транспорту; – транспортне й складське обладнання має бути здатне приймати та обробляти інформацію про поточний статус виробничого процесу та активувати задані алгоритми, наприклад пошук і транспортування комплектуючих зі складу та передачу у виробництво або приймання та перевезення готової продукції; – дрони можуть здійснювати доставку малогабаритних вантажів (менше 2,25 кг) протягом 30 хвилин після здійснення замовлення; – автоматизація складу, наприклад RFID-мітки, які, з одного боку, є інструментом інвентаризації, а з іншого боку, дають змогу стежити за переміщенням товару протягом усього ланцюжка поставок, – WMS-системи дають змогу інтегрувати систему управління з автоматизованим обладнанням; – WCS і BAS-системи перетворюють склад на «розумний будинок», відстежуючи такі «тонкі» настрійки, як температурний режим, вентиляція та системи безпеки; – складські роботизовані системи легко вдосконалюються, стаючи повністю автономними; – платформи можуть працювати як маркетплейс або як повноцінний сервіс, який є організатором перевезення; – підвищення операційної ефективності за рахунок транспарентності операцій та оптимізації використовуваних ресурсів; зростання лояльності клієнтів та ефективності комунікації; створення нових бізнес-моделей і вихід на нові ринки. 	<ul style="list-style-type: none"> – Інтернет речей; – Безпілотники; – Роботизація; – Big Data-платформи.
Виробництво	<ul style="list-style-type: none"> – Цифрова копія одного або декількох одиниць виробничого обладнання для проектування, віртуального запуску й контролю поточних операцій використовується для імітації виробничих процесів обладнання задля налагодження його роботи та оптимізації для їх налагодження та оптимізації параметрів, а також отримання вхідних даних для предиктивної аналітики й доповненої реальності; – віртуальне представлення продукту забезпечує взаємозв'язок між виробничими операціями та управлінням життєвим циклом продукту; інструмент дає змогу розробляти та тестувати віртуальну копію продукту, усувати дефекти й підвищувати якість, не витрачаючи фізичних ресурсів на розроблення та відпрацювання браку; – підключення передбачає наявність шару в IT-архітектурі фабрики, який за рахунок датчиків, Інтернету речей та інших інструментів інтегрує дані виробничих об'єктів, зокрема ресурсів, транспортних засобів, продуктів тощо; – модульне виробниче обладнання є більш ефективною альтернативою фіксованим конвеєрним виробничим лініям; різні одиниці обладнання можуть бути з'єднані і роз'єднані залежно від виробничого ланцюжка для вирішення поточного завдання або виробництва продукту; – промисловий 3D-друк дає змогу швидко виготовляти широкую номенклатуру складних деталей і комплектуючих, що не вимагає запуску масштабних процесів або додаткового залучення спеціалізованих постачальників; технологія особливо вигідна для штучного або дрібносерійного випуску; – планшети або окуляри доповненої реальності в онлайн-режимі підказують співробітникам, яку дію потрібно виконати наступною або яку деталь слід використовувати далі; – інтеграція виробничих інформаційних систем класу MES із системами обліку ресурсів забезпечує швидку передачу даних про спожиту сировину, потребу в додаткових комплектуючих з рівня виробництва на рівень обліку; – в онлайн-режимі датчики й програмне забезпечення збирають дані виробничого обладнання, обробляють їх на підставі закладених алгоритмів і формують рекомендації/запити на ремонт і технічне обслуговування до того, як станеться поломка або аварія, що істотно знижує ризики зупинок виробництва; – на виробництві нового типу використовуються численні датчики та сенсори, які безперервно збирають величезні масиви даних; – розумні системи оптимізації витрат ресурсів сприяють оптимізації споживання електроенергії, води, стисненого повітря на виробництві; – за рахунок вибудовування виробничих процесів головним чином у віртуальному просторі одержувані конфігурації є тиражованими, їх можна передавати на інші заводи в рамках однієї компанії у вигляді пакета параметрів і налаштувань; – переміщення сировини і готової продукції в просторі відслідковується як в рамках компанії, так і за її межами; – виробництво стає безперервним процесом, оскільки без цифрових інструментів фізична частина продукту не може функціонувати, що приводить до необхідності підтримки та поліпшення продуктів протягом усього їх життєвого циклу; 	<ul style="list-style-type: none"> – Когнітивні технології; – нейротехнології; – штучний інтелект; – блокчейн; – квантові технології; – Інтернет речей; – хмарні технології; – біометричні технології; – безпілотні технології; – адитивні технології; – кіберфізичні системи; – робототехніка.

Продовження таблиці 1

1	2	3
Виробництво	– використання цифрових технологій дає змогу виконувати частину виробничих процесів на території споживача, наприклад встановлення та налаштування програмного забезпечення (останнім етапом створення продукту є його монтаж, установка).	
Маркетинг і роздрібний продаж	– Цифрові технології (зокрема, технології BigData) дають змогу накопичувати інформацію про споживачів із соціальних мереж та інших джерел, в яких споживачі залишають «цифровий слід», що дає змогу оцінити свої переваги, характеристики тощо, що створює нові технології для дослідження ринку та продажів; – цифрові технології дають змогу змінити формат відносин із ринком і конкретним споживачем, адже у світі, де завдяки цифровізації та повсюдному поширенню Інтернету все стало прозорим, відроджується інститут репутації, виробник має вигоду від довгих та взаємовигідних відносин зі споживачем; – цифрові технології дають змогу накопичувати інформацію про поведінку технічної системи під час її експлуатації, ця інформація може бути прийнята до уваги в ході наступного процесу проектування і дає змогу більш ретельно проводити сегментацію ринку та споживачів; – можливість поліпшити характеристики продуктів, використовуваних протягом усього періоду їх життєвого циклу, приводить до зміни зв'язку між споживачем і виробником та трансформацією сутності продажів (він тепер реалізований як служба, як правило, це не короточасне обслуговування); – окремі одиниці продукції можуть бути об'єднані в систему, яка приведе до надання синергетичного ефекту.	– Великі дані; – когнітивні технології; – штучний інтелект; – блокчейн; – Інтернет речей; – хмарні технології.
Сервіс	– відбувається трансформація самої сутності сервісного обслуговування, адже фокус зміщується в бік профілактичних і превентивних заходів, а також дистанційного огляду; – виробники технічних систем (які підтримують довгострокову взаємодію служби зі споживачами своєї продукції за допомогою програмного забезпечення, використовуваного в цих системах) мають можливість збільшити дохід свого підприємства за рахунок надання послуг із технічного обслуговування; – можливість діагностувати проблеми в режимі реального часу приводить до того, що проблема буде вирішена впродовж більш короткого періоду часу; – цифрові технології дають можливість дистанційно контролювати стан продуктів та їх ремонт в деяких випадках (коли проблема може бути вирішена шляхом роботи з їх програмним забезпеченням); – за допомогою спеціального програмного забезпечення є можливість віддаленого контролю стану продукту, а якщо програмне забезпечення дає змогу віддалено впливати на стан продукту, то ремонт може бути зроблений «на відстані»; – цифрові технології дають змогу збирати інформацію про поведінку продукту, аналізувати його і, як наслідок, запобігати виникненню відмов; – нове покоління технічних систем забезпечують сервісні підрозділи підприємства масивами інформації, що збирається з можливістю самостійно спілкуватися зі споживачами, що дає змогу не тільки надавати послуги, але й вирішувати проблеми в процесі спілкування.	– Великі дані; – когнітивні технології; – штучний інтелект; – блокчейн; – Інтернет речей; – хмарні технології; – біометричні технології; – безпілотні технології; – кіберфізичні системи; – робототехніка.
<i>Забезпечувальні види діяльності</i>		
Матеріально-технічне забезпечення	– технології 3D- і 4D-друку прискорюють та оптимізують забезпеченість комплектуючими, які можуть робити в індивідуальному порядку ремонтні та складальні підприємства; – промислове виробництво в умовах цифровізації має можливість створювати уніфіковані платформи, які можуть бути налаштовані до вимог конкретного споживача, що приводить до скорочення запасів товарів і матеріалів, а також виникнення ефекту масштабу (економія від масштабу); – цифровий двійник допомагає планувати, проектувати та будувати виробничі споруди та інфраструктуру; він може бути використаний в процесах тестування, імітації діяльності та введення фабрики в експлуатацію.	– Когнітивні технології; – блокчейн; – квантові технології; – Інтернет речей; – адитивні технології; – робототехніка.
Технологічний розвиток дослідження й розроблення продукції, розроблення технологій та систем	– Під час проектування виробів береться до уваги його використання з «цифровою підтримкою», тобто з використанням програмного забезпечення, яке дає змогу використовувати продукт; – дизайн продукту стає неможливим без знання програмного забезпечення та навичок програмування, що приводить до змін у структурі працівників; – інноваційні продукти, на відміну від традиційних, можуть бути перетворені шляхом зміни програмного забезпечення, яке є частиною цих продуктів; – наявність програмного забезпечення апаратних засобів дає змогу зробити їх більш гнучкими (зміни в алгоритмі дій в програмне забезпечення або програмне забезпечення заміни приводять до трансформації продуктів); – в контексті цифровізації розвиток потужних цифрових інтерфейсів стає необхідною сценографією; – можливість моделювати поведінку продукції в різних умовах, за різних сценаріях дає змогу скоротити витрати, пов'язані з післяпродажним обслуговуванням;	– Великі дані; – когнітивні технології; – нейротехнології; – штучний інтелект; – блокчейн; – хмарні технології; – адитивні технології.

1	2	3
Технологічний розвиток...	<ul style="list-style-type: none"> – можливість повного контролю над виробничим процесом в реальному масштабі часу може привести до підвищення якості продукції; – можливість тестування продуктів в умовах, які якомога ближче до реального робочого середовища; – можливість використання програмного забезпечення для проєктованих виробів дає змогу виконувати діагностичну роботу та зменшувати негативні наслідки відмови технічної системи або окремих його частин; – під час проєктування слід враховувати новий формат продажів продукції, а саме нині багато компаній працюють за схемою «продукт як послуга», тобто вони продають не тільки продукти, але й послуги, тому в процесі розроблення продукту необхідно враховувати, що витрати, пов'язані з обслуговуванням продукту, будуть лежати на виробнику, а не на споживачі. 	
Управління людськими ресурсами	<ul style="list-style-type: none"> – Виробничі підприємства мають потреби в нових компетенціях, знаннях, навичках та вміннях співробітників, новий стиль роботи й культури в умовах цифровізації; – потреби промислових підприємств щодо персоналу змінюються, адже виробничі відділи потребують більше програмістів, які здатні вирішувати проблеми, пов'язані з програмним забезпеченням, продавці продукції мають бути менеджерами, які можуть продавати не тільки продукцію для користувача, але й обслуговування, фахівці з обслуговування повинні не тільки мати навички ремонту, але й бути фахівцями в галузі технічної підтримки продукції; – в контексті цифровізації підприємства потребують фахівців, які можуть працювати з даними й мати навички, щоби здійснити автоматичний аналіз цих даних, а також фахівців у розвитку системної інтеграції, розроблення програмного забезпечення та призначеного для користувача інтерфейсу; – цифровізація приведе до трансформації організаційної структури виробничих підприємств, відносин між фахівцями, появи нових форм стимулювання праці та побудови нових відносин між працівниками та роботодавцями. 	<ul style="list-style-type: none"> – Великі дані; – когнітивні технології; – нейротехнології; – штучний інтелект; – блокчейн; – хмарні технології.
Організація інфраструктури бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> – Платежі завдяки блокчейну переміщуються в глобальному просторі миттєво й прозоро, тому не потрібно відкривати безліч офісів і створювати юридичні особи з усіма притаманними їм адміністративними витратами; – блокчейн дає змогу будувати дешеву бізнес-структуру з невеликою кількістю внутрішніх фахівців; десятки тисяч решти можуть бути розосереджені по всьому світі; – глобальна децентралізація прискорює стирання кордонів між країнами, тому з поширенням блокчейна прогнозується поява великої кількості мультинаціональних компаній; – відбувається підміна функції банків і традиційних фінансових організацій, що звільняє проєкти від прив'язки до ставки рефінансування; – смарт-контракт є формулою «якщо А, то Б» і може бути закодованим трудовим договором, за яким за дотримання заданих умов працівнику автоматично виплачується заробітна плата й робиться запис у публічному реєстрі; – децентралізована глобальна компанія існує поза юрисдикції країни; для бізнесу це велика економія на внутрішньо фірмових трансакціях, однак для держави – проблема з оподаткуванням і регулюванням. 	<ul style="list-style-type: none"> – Великі дані; – блокчейн; – хмарні технології; – штучний інтелект; – Інтернет речей.

Джерело: складено автором

отримувати інформацію без затримки, в режимі, близькому до реального часу. Поєднання швидкого накопичення знань, домінуюча культура орієнтована на зміни та гнучкі форми організації щодо скорочення часу (отже, зниження витрат підприємства), а також підвищення якості процесу прийняття рішень на всіх рівнях управління бізнесом. Швидке прийняття рішення та більш високий рівень їх якості дають змогу швидше реалізувати ці рішення, що може підвищити конкурентоспроможність компанії на ринку.

Висновки. З вищевикладеного випливає, що в умовах конкурентного, диверсифікованого та відкритого ринку господарюючим суб'єктам стає складніше пропонувати продукцію та послуги застарілого формату або низької якості, тому для посилення конкурентних позицій підприємствам сфери виробництва та сфери обігу необхідно інтегрувати інноваційно-цифрові технології у свою діяльність. Водночас

слід враховувати, що сучасний споживач вимагає скорочення часу та зусиль, що витрачаються на придбання продукції, товарів або послуг, а за допомогою цифрових технологій стає більш лояльним.

Досвід застосування інноваційних технологій у розглянутих сферах показує, що їх впровадження позитивно позначається на підвищенні продуктивності праці, забезпеченні оптимального рівня показника ROI та підвищенні якості обслуговування, що визначається сукупністю властивостей і характеристик, які надають здатність задовольняти обумовлені та передбачувані потреби. Уже сьогодні значимі гравці ринку, переходячи «на цифру», впроваджують інноваційні технології в операційні процеси, збільшуючи рентабельність своєї господарської діяльності.

У зв'язку з цим можна стверджувати, що чим раніше відбудеться переорієнтація суб'єктів ринку на сучасні технології, тим успішніше вони будуть

вирішувати поставлені завдання. Найближчою перспективою цифрові технології будуть застосовуватися для підвищення прозорості та керованості підприємств, даючи їм нові можливості для зберігання та управління бізнес-процесами, даючи змогу розробляти та виводити на ринок нові продукти й послуги. Якщо ринок сфери виробництва та обігу буде продовжувати рухатися в розглянутому напрямку, то зможе вивести економіку України на новий рівень.

Бібліографічний список:

1. Что такое цифровая трансформация. *Hewlett packard enterprise*. URL: <https://www.hpe.com/ru/ru/what-is/digital-transformation.html> (дата звернення: 10.04.20).
2. Chudaeva A.A., Mantulenko V.V., Zhelev G., Vanickova P. Impact of Digitalization on the Industrial Enterprises Activities R.SHS. *Problems of Enterprise Development: Theory and Practice* : Web of Conferences. 2019. Т. 62.
3. Гулей А.І., Язлюк Б.О., Гулей С.А. Формування нової цифрової ери на межі реального та віртуального соціально-економічного простору взаємодії. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Т. 3. № 2. С. 17–26.
4. Кешелова А.В., Буданов В.Г., Румянцев В.Ю. и др. Введение в «цифровую» экономику / под общ. ред. А.В. Кешелова ; гл. «цифр.» конс. И.А. Зимненко. Москва : ВНИИГеосистем, 2017.
5. The program of development of the digital economy in the Russian Federation until 2035. URL: <http://spkurdyumov.ru/uploads/2017/05/strategy.pdf> (дата звернення: 01.04.20).

References:

1. Chto takoe tsifrovaya transformatsiya [What is digital transformation] *Hewlett packard enterprise* : website. Available at: <https://www.hpe.com/ru/ru/what-is/digital-transformation.html> (accessed 10.04.20).
2. Chudaeva A.A., Mantulenko V.V., Zhelev G., Vanickova P. (2019) Impact of Digitalization on the Industrial Enterprises Activities R.SHS Web of Conferences "Problems of Enterprise Development: Theory and Practice". vol. 62.
3. Ghulej A.I., Jazljuk B.O., Ghulej S.A. (2018) Formuvannja novoji cyfrovoi ery na mezhi realnogho ta virtualjnogho socialjno-ekonomichnogho prostoru vzajemodiji [Formation of a new digital era on the verge of real and virtual socio-economic space of interaction]. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, vol. 3, no. 2, pp. 17–26.
4. Keshelava A.V., Budanov V.G., Rumyantsev V.Yu. i dr. (2017) *Vvedenie v «Tsifrovuyu» ekonomiku* [Introduction to the Digital Economy]. Moscow : VNIIGeosistem (in Russian)
5. The program of development of the digital economy in the Russian Federation until 2035. Available at: <http://spkurdyumov.ru/uploads/2017/05/strategy.pdf> (accessed 01.04.20).

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 35: 336.761

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-30>

Кіктенко О.В.

доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри менеджменту
Класичного приватного університету

Kiktenko O.V.

Doctor in Public Administration, Associate Professor,
Professor of the Department of Management
Classical Private University

ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

ECONOMIC FEATURES OF PUBLIC POLICY IMPLEMENTATION IN THE EDUCATION SYSTEM

У статті проаналізовано діяльність вищої освіти в умовах модернізації освітньої галузі в Україні. Розглянуто проблеми розвитку та особливості формування сучасної державної освітньої політики. Освіта має значний вплив на всі аспекти життя і діяльності країни, соціуму, людської цивілізації загалом. В умовах сучасної науково-технічної та інформаційної революції освіта функціонує як складний соціально-економічний організм, який відіграє важливу роль у прогресі людства. Вона є однією з найвагоміших галузей трудової і пізнавальної діяльності. Основні зв'язки освіти з економікою країни. Залежність стану і розвитку освіти від рівня науково-технічного та економічного прогресу. Науково-технічний прогрес і матеріально-технічна база освіти. Вплив економічного розвитку на формування структури та розміщення навчальних закладів, підготовку та використання спеціалістів. Зворотний вплив загальної, професійно-технічної та вищої освіти на розвиток економіки країни, відтворення сукупного працівника і сукупного суспільного продукту.

Ключові слова: державна освітня політика, вища освіта, реформи, вищі навчальні заклади, економічне обґрунтування, економічна освіта, принципи економічної освіти, економічна підготовка, інвестиції в освіту.

В статье проанализирована деятельность высшего образования в условиях модернизации образования в Украине. Рассмотрены проблемы развития и особенности формирования современной государственной образовательной политики. Образование имеет значительное влияние на все стороны жизни и деятельности страны, социума, человеческой цивилизации в целом. В условиях современной научно-технической и информационной революции образование функционирует как сложный социально-экономический организм, играет важную роль в прогрессе человечества. Оно является одной из важных отраслей трудовой и познавательной деятельности. Основные связи образования с экономикой страны. Зависимость состояния и развития образования от уровня научно-технического и экономического прогресса. Научно-технический прогресс и материально-техническая база образования. Влияние экономического развития на формирование структуры и размещения учебных заведений, подготовку и использование специалистов. Обратное влияние общего, профессионально-технического и высшего образования на развитие экономики страны, воспроизведенным совокупного работника и совокупного общественного продукта.

Ключевые слова: государственная образовательная политика, высшее образование, реформы, высшие учебные заведения, экономическое обоснование, экономическое образование, принципы экономического образования, экономическая подготовка, инвестиции в образование.

The article analyzes the activities of higher education in the context of modernization of education in Ukraine. The problems of development and the features of the formation of modern state educational policy are considered.

Education has a significant impact on all aspects of life and activities of the country, society, human civilization as a whole. In the conditions of the modern scientific, technical and information revolution, education functions as a complex socio-economic organism, plays an important role in the progress of mankind. It is one of the important branches of labor and cognitive life. The main links between education and the country's economy. Dependence of the state and development of education on the level of scientific, technical and economic progress. Scientific and technological progress and the material and technical base of education. The impact of economic development on the formation of the structure and location of educational institutions, the training and use of specialists. The inverse effect of general, vocational and higher education on the development of the country's economy, reproduced by the total employee and the total social product. The state of education in the modern world is complex and contradictory. On the one hand, education has become one of the most important areas of human activity; tremendous achievements in this area formed the basis of tremendous social and scientific-technological transformations. On the other hand, the expansion of the sphere of education and changes in its status are accompanied by aggravation of problems in this sphere, and testify to crisis phenomena in education. And, finally, in recent years, in the process of searching for ways to overcome the education crisis, radical changes are taking place in this area and the formation of a new educational system. Today, education is seen as a strategic priority of the state, and therefore the problem of its formation requires special attention. State policy in the field of education is an integral part of national policy. Everything that vibrates in society, nature, the development of human culture, one way or another affects the formation and implementation of educational policy, the functioning of the education system as a whole.

Keywords: state educational policy, higher education, reforms, higher educational institutions, economic justification, economic education, principles of economic education, economic training, investment in education.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, реального забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти, модернізації змісту освіти та організації її адекватно світовим тенденціям і вимогам ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя.

Як показує світовий досвід, освіта і суспільство не віддільні один від одного, що являє єдину систему. І якщо реформуванню та відновленню підлягають умови і чинники, безпосередньо пов'язані зі становленням особистості, її культурним та духовно-моральним розвитком, то незамінним засобом такого розвитку є утворення й усе, що пов'язано з ним. Одним із найважливіших напрямів країни є пріоритетний розвиток освітньої сфери, яка для багатьох країн була, є й залишається стратегічною точкою зростання, оскільки створює найефективніший, найпотужніший інвестиційний ресурс – людський потенціал.

Інноваційний розвиток освіти України актуалізує проблему якісного оновлення відкритої системи єдиного освітнього простору та її найважливішого складника – освітньої системи на основі формування та розвитку єдиного інформаційного простору. Як відомо, від ефективної діяльності цієї системи, професійної компетентності залежать загальний рівень розвитку молодого покоління, рівень зростання його економічного і соціального статусу.

Система економічної освіти є важливим чинником економічної соціалізації людей, засобом розвитку та підвищення якості людського капіталу. Нові умови життя висувають нові вимоги і завдання щодо соціальних та професійних якостей людини, її місця, характеру, рівня кваліфікації, способу мислення та поведінки. Саме людина, її потенціал є рушійною силою економічного прогресу в сучасному інформаційному суспільстві. Наявність економічної освіти серед широких верств населення, особливо серед

молоді, як ознаки високої кваліфікації робочої сили є однією з передумов розвитку особистості. Кожна країна має формувати політику стимулювання набуття високої професійно-освітньої підготовки, яка потребує вагомих інвестицій. У сучасних умовах актуалізується проблема створення моделі економічної освіти, яка відповідає б розвитку світових освітніх систем, та виявлення шляхів ефективного інвестування в освітню галузь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Сучасний науковий світ визначає освіту як універсальну категорію, яка виступає об'єктом різних галузей знань. З одного боку, освіту розглядають як джерело знань, з іншого – як «двигун» розвитку. Дослідники проблем модернізації вітчизняної освіти приділяють значну увагу дослідженню формування державної політики в галузі освіти та напрямів її розвитку. Зокрема, такі дослідники, як Т. Шамова, П. Третьяков, Н. Капустін, розглядають освіту як безперервну систему, процес формування та розвитку людської особистості. Різним аспектам розвитку економічної освіти та проблемам інвестування в розвиток людського капіталу присвячено роботи відомих українських учених: А. Колота, О. Красовської, О. Овчарук, О. Пошетун, П. Яковенко, Т. Фадиної, О. Грішнєвої, О. Головні, У. Гузар, П. Куликова, В. Парсяк, В. Креміня та ін. Проведений аналіз наукових напрацювань засвідчує кількісну та якісну недостатність фундаментальних системних досліджень економічної освіти, відсутність єдиного підходу до визначення критеріїв і механізмів ефективності інвестицій.

Серед не вирішених раніше частин загальної проблеми можна виділити такі: гармонійна взаємодія національних систем освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави; розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя (life learning); створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми

потребами, зокрема психолого-педагогічним супроводом, створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у висвітленні сучасних проблем розвитку економічної освіти в Україні, визначенні суті модернізації економічної освіти; поглибленні аналізу категорій інвестицій та їх ефективності в освітній галузі, а також особливостей реалізації державної освітньої політики високого рівня, здатних компетентно впроваджувати інноваційні освітні технології, сприяти подальшому соціально-економічному розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна економіка визначається як економіка знань, в якій людський капітал стає основним виробничим ресурсом. Сучасну економіку знань як передумову економічного зростання постіндустріального типу можна сформувати за наявності відповідного людського капіталу. Цей капітал значною мірою формується саме у сфері освіти, що зумовлює як підвищення її ролі та значення, так і вимагає від освітньої діяльності змін та модернізації відповідно до вимог сьогодення [6]. Зокрема, це стосується економічної освіти та необхідності її наближення до світових тенденцій економічного і суспільного розвитку. Модернізація освіти відбувається в контексті загального процесу трансформації різних аспектів суспільного життя, у тісному взаємозв'язку з перебудовою в інших сферах.

Потенціал позитивного впливу модернізації системи економічної освіти на розвиток економіки та підприємництва, зокрема, розкривається у:

- підвищенні ефективності інвестицій не лише в освітню, а й в інші галузі економіки;
- залученні працездатного населення до розвитку підприємництва та набуття нових рис підприємливості з метою збільшення числа підприємств малого і середнього бізнесу;
- збільшенні самозайнятих осіб у галузях та сферах національної економіки;
- підвищенні конкурентоспроможності українського населення на міжнародних ринках праці, його впевненості в ефективній зайнятості, реалізації можливостей та побажань кожної людини, що сприятиме, своєю чергою, встановленню прогресивного громадянського суспільства [7].

На основі вищесказаного можна стверджувати, що роль економічної освіти у зв'язку з розвитком малого та середнього бізнесу в Україні зростає, унаслідок чого економічна освіта в аспекті її модернізації потребує переходу до інтегрованої моделі фінансування освіти, елементами якої мають бути такі інвестиційні джерела: багатоканальне державне фінансування вищої освіти, кредитування навчання у вищих навчальних закладах та підтримка економічних суб'єктів, які оплачують навчання самостійно, гранти суспільних фондів та неурядових організацій, у т.ч. міжнародних.

Державна освітня політика спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку. Для досягнення цієї мети держава

здійснює узгодження різних суспільних процесів, які впливають на «виробництво знань» та «виробництво фахівців», які ці знання застосовують. Зазначені процеси можуть відбуватися як у сфері освіти, так і по за нею. Для забезпечення освітнього процесу необхідні також інші умови, що не стосуються безпосередньо змісту освіти: наявність кваліфікованих кадрів, необхідна інфраструктура, відсутність екстремістських політичних впливів, наявність нормативно-правової бази освітньої діяльності тощо [1].

Стратегічними завданнями реформування освіти в Україні визначено:

- відродження і розбудову національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян, формування освіченої, творчої особистості, забезпечення пріоритетного розвитку людини, відтворення й трансляції культури й духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків;
- виведення освіти на рівень розвинутих країн світу шляхом докорінного реформування її концептуальних, структурних та організаційних засад; подолання монопольного становища держави в освітній сфері через створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних закладів; глибокої демократизації традиційних навчально-виховних закладів; формування багатоваріантної інвестиційної політики у галузі освіти.

Виятковою значимість на початку XXI ст. має аналіз тих глобальних тенденцій, які, зародившись у XX ст., матимуть продовження у новому столітті, кидаючи тим самим виклик людській цивілізації, виклик її здатності протистояти руйнівним тенденціям і підтримати тенденції творчі, прогресивні на основі тих пріоритетів та принципів, які адекватно відповідають зміненню реальностям суспільного розвитку. Цей виклик має безпосереднє відношення до сфери освіти, яка покликана коригувати свої пріоритети і цінності з урахуванням не тільки актуальних, а й перспективних, довготривалих запитів і людини, і суспільства. Іншими словами, нова філософія політики та нова політика освіти повинні сформувати й нову освітню парадигму, яка відобразить потреби людської цивілізації в XXI ст.

Освіта наприкінці XX – початку XXI ст. стала однією з найважливіших сфер людської діяльності. Величезні досягнення у цій галузі вже лягли в основу грандіозних соціальних і науково-технічних перетворень людства. Водночас розширення сфери освіти і зміна її статусу супроводжуються загостренням проблем, що свідчить про прояв кризових явищ. Основою, на якій можливе подолання кризи освіти, може служити розвиток нових економічних механізмів і нових освітніх технологій. Проте використання нових інформаційних і комунікаційних технологій призведе до підвищення ефективності освіти тільки в тому разі, коли розвиток технологічної підсистеми освіти буде супроводжуватися радикальними змінами в усіх інших підсистемах педагогічної, організаційної, економічної, а також істотно зачіпати теоретичні та методологічні основи освіти з метою створення нової освітньої парадигми – глобальної системи відкритого, гнучкого, індивідуалізованого, що творить знання, безперервної освіти людини протягом усього його життя.

Зростаюче принципове значення має характер управління освітою у процесі формування нових освітніх систем. Особливості управління цією системою в новому тисячолітті виражаються в необхідності вирішення проблем освіти не тільки на рівні національних освітніх систем, а й на рівні національної загальнодержавної політики, на міжнародному, глобальному рівнях. Це, своєю чергою, вимагає виділення державою пріоритетів у розвитку перспективних освітніх систем, перегляду ролі і функцій держави у фінансуванні та організації освіти, залучення у сферу освіти позабюджетних коштів та податково-стимулювання інвестицій у неї, використання у вирішенні проблем освіти різних соціальних інститутів, головним чином, підприємств та сім'ї, а також перегляду ролі навчальних закладів та самих учнів в організації освітнього процесу.

Особливістю реалізації державної освітньої політики є те, що вона стає більш мобільною, здатною адекватно реагувати на зміни у сфері освіти, до впровадження стимулів постійного професійного вдосконалення освітніх послуг. Для здійснення стабільного розвитку державою необхідно забезпечити: реалізацію державних та регіональних програм стосовно освітнього контенту; забезпечення національного та регіонального моніторингу якості освіти; проведення наукових досліджень з актуальних проблем розвитку освіти; створення умов для реалізації державної освітньої політики, різноманітних освітніх моделей, форм та засобів отримання освіти.

Важливою проблемою цивілізаційної модернізації вітчизняної системи освіти, яка переживає далеко не найкращі часи, є створення вітчизняної системи відкритої освіти та ефективного вдосконалення його первинної форми – дистанційної освіти.

Особливостями сучасного етапу реалізації державної освітньої політики в розвитку системи освіти є необхідність реформування цієї системи і подолання перекося і труднощів у процесі початкових перетворень. Істотні зміни змушують політиків розглядати освіту як вищий пріоритет у системі державних цілей. Воно фактично стає єдиним механізмом, який може забезпечити відтворення інтелекту, сформувавши нову суспільну свідомість, новий світогляд, здатні змінити прагматизм людини і стабілізувати справжні моральні орієнтири і цінності.

Масштабність освітньої сфери, її інерційність уповільнюють у ній кризові і руйнівні процеси, видимі наслідки. Проте вихід із занепаду із цих же причин є довготривалим і трудомістким. Одними з найважливіших методологічних позицій дослідження розвитку державного управління якістю вищої освіти є системний підхід, системний метод та системний аналіз [2].

Під системним підходом у науці розуміють принцип пізнавальної і практичної діяльності, що витупає у вигляді певного узагальненого правила, вимоги до пізнавальної та практичної діяльності [3].

Освіта й освіченість є неодмінними атрибутами і параметрами практичної користі та ефективності функціонування політичної еліти сучасних держав. Звичайно, концептуально-наукове забезпечення соціально-економічних і політичних перетворень має наукові підстави, однак наука поставляє політичній

практиці багатоваріантний вибір практично-політичних рішень. Але вибір окремого варіанта соціально-політичних перетворень і його практична реалізація цілком залежать від позиції політиків-практиків, тобто певною мірою від ступеня інтелектуальності та освіченості політичної еліти держави. Ще більшу потребу в освіченості політичної еліти відчуває держава, яка знаходиться в перехідних, кризових обставинах розвитку, невизначеність якого вимагає витончених політичних технологій, а їх принаймні необхідно знати.

Аналіз внутрішніх процесів і явищ, характерні для сучасних освітніх систем, суперечності та тенденції розвитку цих систем, характеристика глобальних і національно-державних систем освіти, світовий досвід освітньої практики та національні пріоритети його реалізації.

Багато досліджень проблем інформатизації сучасної освіти присвячено проблемам освітньої філософії, політики і практики подолання гострої соціально-економічної кризи, обґрунтуванню місця й ролі освіти в умовах становлення державності, баченню тенденцій подальшого вдосконалення і розвитку системи освіти.

Сучасна практика реформування державної освітньої політики відчуває гостру потребу в концептуальному забезпеченні багатьох напрямів її перетворення й удосконалення. Водночас у поглядах на стан і характер сучасної освітньої політики України на шляху її якісного вдосконалення і розвитку немає єдиного розуміння, що повинно стати змістом нової освітньої парадигми. Відсутнє достатнє наукове розуміння співвідношення між філософією політики і політикою освіти, державною політикою й освітньою практикою.

Освіта в новому українському суспільстві має постати як відкрите, індивідуалізоване явище, що постійно творить знання, робить їх модернізаційним засобом навчання і самонавчання людини. Якщо створення освітньої системи нового типу не знаходить відповідного рішення, якщо можливості нових інформаційних технологій наштовхуються на консерватизм освітньої системи і не використовуються для цілей освіти, тоді сучасні технології можуть призвести не до розвитку особистості, а до її деформації через неправильне використання комп'ютерної і телекомунікаційної техніки, зловживань нею [4]. Оновлений зміст реалізації державної освітньої політики разом із технологіями та політико-економічними особливостями має стати основою нової державної освітньої політики.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, економічна освіта в Україні в контексті формування світового освітнього простору зберігає традиційно високі показники вітчизняної вищої школи і нарощує свій авторитет та конкурентоспроможність відповідно до вимог часу, але для досягнення світових стандартів покликана здійснити ще цілу низку важливих заходів щодо її вдосконалення, вивченню і розробленню яких можуть бути присвячені подальші наукові дослідження. Якість економічної освіти в першу чергу залежить від дотримання сучасних світових освітніх стандартів,

адекватного фінансування, сприятливих умов для інвесторів та ефективного використання всіх видів ресурсів, що задіяні в галузі.

Реформування системи освіти вкрай необхідно. Сьогодні воно носить переважно стихійний і тому малоефективний характер, оскільки немає єдиної державної політики на рівні регіону, в якій освітня політика повинна займати пріоритетне місце. До цього додається відсутність дієвого механізму реалізації прийнятих регіональних рішень, у результаті чого всі програми залишаються у вигляді декларацій, оскільки вони або не фінансуються бюджетом узагалі, або, якщо й фінансуються, то в недостатньому для їх реалізації обсязі.

З урахуванням нових економічних умов реалізація державної освітньої політики повинна забезпечувати певний рівень конкурентоспроможності. Вона ж змушена поки йти іншим шляхом, щоб дати можливість вищим вижити в нових умовах. Ці завдання мало сумісні між собою, якщо говорити про цілісну систему освіти регіону. Тому реалізація реформаційних процесів у державній освітній політиці здійснюється в дуже вузьких рамках: на галузевому рівні або ж на рівні окремого вищого навчального закладу.

Бібліографічний список:

1. Вітренко Ю. Освіта як вид економічної діяльності *Економіка України*. 2011. № 10. С. 4–15.
2. Шевченко С.О. Державно-громадське управління якістю вищої освіти в Україні: теоретико-методологічні засади та механізми практичної реалізації : монографія Дніпро : Національний гірничий університет, 2015. 263 с.
3. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого : підручник для науковця Київ : Консорціум з удосконалення менеджменту освіти в Україні, 2016. 302 с.
4. Воронина Т. Перспективи освіти в інформаційном суспільстві. Київ, 2017. URL : <http://www.for.ua.com> (дата звернення: 19.02.2020).
5. Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Сучасна економіка : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2005. 325 с.
6. Красовська О.Ю. Сучасні моделі реалізації бізнес-освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору *Бюлетень Міжнародного Нобелівського форуму*. 2012. № 1(5). Т. 2. С. 167–171.
7. Головна О.М. Соціально-економічні джерела розбудови освітнього простору України. *Економіка і держава*. 2014. № 4. С. 31–37.

References:

1. Vitrenko Yu. Education as a type of economic activity *Economy of Ukraine*. 2011. № 10. P. 4–15.
2. Shevchenko S.O. State-Public Management of Higher Education Quality in Ukraine: Theoretical and Methodological Foundations and Mechanisms of Practical Implementation: Monograph Dnepropetrovsk: National Mining University, 2015. 263 p.
3. Surmin Yu.P. Scientist's workshop: a textbook for the scientist Kiev. Training and Methodological Center "Consortium for Improving Management Education in Ukraine", 2016. 302 p.
4. Voronina T. Perspectives of education in the information society. Kiev. 2017. URL: <http://www.for.ua.com> (accessed 02/19/2020).
5. P.S. Eshchenko, Yu.I. Palkin Modern Economics: Educ. guide Kyiv. Higher school, 2005. 325 p.
6. Krasovskaya O.Yu. Modern models of business education realization in the conditions of globalization of the world educational space *Bulletin of the International Nobel Forum*. 2012. № 1(5). V. 2. Pp. 167–171.
7. Golovnaya O.M. Socio-economic sources of development of educational space of Ukraine. *Economy and the state*. 2014. № 4. Pp. 31–37.

УДК: 330.332:338.27

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-31>

Міхно І.С.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту
Приватний заклад вищої освіти «Міжнародний європейський університет»

Коваль В.В.

доктор економічних наук, професор
Одеський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету, м. Одеса, Україна

Трохимець О.І.

доктор економічних наук, професор
Класичний приватний університет, м. Запоріжжя

Mikhno Inessa

Ph.D. in Economics
International European University, Kiev

Koval Viktor

Doctor of Economics, Professor,
Odessa Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics, Odessa

Trokhymets Olena

Doctor of Economics, Professor
Classic Private Univeristy, Zaporizhzhia

РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

REGULATION OF INVESTMENT AND INNOVATION DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

У статті розкрито проблему інформатизації суспільства та нерівномірний розподіл упровадження наукових розробок у різних країнах світу. З'ясовано, що країни, які більше коштів витрачають на наукові дослідження та інновації, мають суттєво вищий рівень життя суспільства та кращий доступ до технологічних продуктів. В Україні триває діджиталізація економіки, що допоможе зменшити корупцію, поліпшити рівень надання послуг та доступність і оперативність вирішення суспільно важливих питань. Найкращим каталізатором розвитку цифровізації економіки є інвестиційний потенціал країни та кількість вкладених коштів у вітчизняні розробки. Розглянуто механізми збільшення інноваційного потенціалу та доведено необхідність прискорення процесу переходу до цифровізації економіки та прозорості економічних зв'язків і процесів.

Ключові слова: діджиталізація, цифровізація економіки, інноваційний потенціал, діджиталізація послуг, інвестиційний потенціал.

В статье раскрыта проблема информатизации общества и неравномерного распределения внедрения научных разработок в различных странах мира, а также изменения на часовом интервале. Выяснено, что страны, которые больше финансируют научные исследования и инновации, имеют существенно более высокий уровень жизни общества и лучший доступ к технологическим продуктам. В Украине продолжается диджитализация экономики, которая поможет уменьшить коррупцию, улучшить уровень предоставления услуг, доступность и оперативность решения поступающих запросов. Лучшим катализатором развития цифровизации экономики является инвестиционный потенциал страны и количество вложенных средств в отечественные разработки. В статье рассмотрены механизмы увеличения инновационного потенциала и доказана необходимость ускорения процесса перехода к цифровизации экономики и прозрачности экономического развития в Украине.

Ключевые слова: диджитализация, цифровизация экономики, инновационный потенциал, диджитализация услуг, инвестиционный потенциал.

The article reveals the problem of informatization of society and the uneven distribution of the introduction of scientific developments in different countries of the world, as well as changes in the hourly interval. It has been found that countries that fund research and innovation more have a significantly higher standard of living and better access to technology products. In Ukraine, the digitalization of the economy continues, which will help reduce corruption, improve the level of service delivery, and the availability and speed of solving incoming requests. The best catalyst for the development of the digitalization of the economy is the country's investment potential and the amount of invested funds in domestic developments. The article discusses the mechanisms of increasing innovative potential and proves the need to accelerate the transition to digitalization of the economy and the transparency of economic development in Ukraine.

Keywords: digitalization, digitalization of the economy, innovative potential, digitalization of services, investment potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток технологій у XXI ст. зумовив перехід багатьох сфер діяльності людини на новий, цифровий, рівень. Експоненційний зріст інформації, що генерується та транслюється, став причиною збільшення швидкості впровадження інновацій та загалом економічного розвитку. Відкритість та доступність даних, усебічна комп'ютеризація стали основою життя як окремого індивіда, так і населення країн у цілому, а традиційні інструменти економічного розвитку стали менш результативними, натомість з'явилися нові способи взаємодії у суспільстві та державі. Інформаційні технології набувають всеохоплюючого характеру, зумовлюючи подальшу діяльність та взаємозалежність різноманітних галузей і сфер їх упровадження. Міжнародна конкурентоспроможність усе більше стає залежною від того, наскільки швидко цифрові технології використовуються у виробничих процесах. Банківські розрахунки переходять до безготівкових операцій, а швидкість виходу компаній на міжнародний ринок збільшується з появою новітніх здобутків науки і техніки. Усе це має як свої переваги, так і недоліки, що проходить будь-яка система в період створення, апробації та трансформаційних процесів, однак світова економіка стрімко рухається у напрямі діджиталізації, що змінює основні регулятори економіки та економічну політику як на мікро-, так і на макrorівні.

Створення цифрових платформ призвело до формування електронного споживчого сектору та цифрового середовища, де джерело прибутку може визначатися сервісами та створювати синергетичні ефекти в умовах он-лайн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Цифрова економіка має велике значення для інновацій, зростання, робочих місць і конкурентоспроможності України на шляху євроінтеграції, адже швидкі технологічні розробки сприяють торгівлі послугами за допомогою цифрових мереж, відкривають нові можливості завдяки розширенню меж, що зумовлює появу більшої кількості угод [1; 2].

Процеси діджиталізації під час переходу до цифрових технологій широко використовуються і в Україні, де 2019 р. став роком створення державної програми «Дія», що передбачала основні операції населення в режимі он-лайн та наявність інструментів державного регулювання у спеціально створеному програмному середовищі.

Застосування діджиталізації створює низку конкурентних переваг підприємства в розрізі операційних

процесів, дає змогу підвищити їхній рівень прозорості та можливості, вчасно прийняти управлінське рішення, миттєво обмінюватися інформацією між компетентними співробітниками, здійснювати маркетингові дослідження та створювати системні підходи до реагування. Організаційні відповіді на сигнали ризикових змін за рахунок діджиталізації формуються на принципах узгодженості, вчасності, дієвості, запобігання кризовим становищам [3].

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження існуючого стану діджиталізації економіки в країнах світу, визначення їхніх особливостей і джерел фінансування та розроблення заходів щодо поліпшення інноваційної активності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За даними Міжнародного союзу електрозв'язку, у 2019 р. 53,6% населення планети, або 4,1 млрд. людей, користуються Інтернетом [4], а кількість мобільних додатків, що становили новий ринок електронних товарів, на початок 2019 р. становила 4,4 млн.

Індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, що характеризує досягнення країн світу з погляду розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), для України у 2015 р. становив 5,23 та збільшується з кожним роком. Усе більше усуваються ключові відмінності між онлайновим та офлайн-світом, руйнуючи бар'єри для транскордонної онлайн-діяльності.

Одним із показників розвитку країни став індикатор результативності впровадження інновацій. У 2019 р. в Україні він становив 37,40, це 47-е місце у рейтингу країн за цим показником, тоді як лідером залишається Швейцарія. У 2017 р. Україна займала 50-е місце, але показник Global Innovation Index становив 37,62, що говорить про сповільнення темпів розвитку України порівняно з іншими країнами світу [5]. За даними Global Innovation, цей показник є вищим за середній та очікуваний, урахувавши рівень доходів країни. Географія інновацій зміщується від країн із високим рівнем доходу до економіки із середнім рівнем доходу. Переміщення від більших показників до менших є повільним порівняно з кількістю інновацій у світі. Розвинуті країни є лідерами впровадження нових технологій, тоді як країни з низьким рівнем доходів на душу населення знаходяться на початкових етапах користування цифровими технологіями, а швидкість їх упровадження та показники результативності залишаються низькими [5]. Україна є однією з країн, що випереджають за темпами впровадження інновацій економічний розвиток.

Світове економічне зростання у 2019 р. відносно 2018 р. та попередніх прогнозів є меншим. Зростання інвестицій та продуктивності праці в усьому світі завдяки інноваціям є важливим двигуном розвитку, однак у 2009 та 2017 рр. спостерігалось уповільнення їх темпів, що може бути спричинено підрядними інвестиціями у наукові розробки та нерівномірністю впровадження в економічні процеси та доступ до відкритих даних. У 2020 р. світове ВВП продовжило зниження. Причинами є відсутність суттєвого імпульсу до розвитку, що залежить від упровадження інновацій, пандемія коронавірусу, нерегульованість цін на нафту й її зниження через вихід низки країн з ОПЕК та загальний стан економічної рецесії, що почалася ще у 2019 р.

Важливим чинником розвитку діджиталізації є обсяг фінансових ресурсів, що вкладаються в розроблення нових інтелектуальних продуктів. І хоча останнім часом розробленням й упровадженням багатьох сервісів та технологічних продуктів займаються бізнес-структури, вплив держави на показник рівня діджиталізації країни є вагомим та дуже часто відіграє вирішальну роль у дослідженні та розробленні капіталомістких проєктів. На рис. 1 бачимо видатки на розвиток науки в різних частинах світу. Лідером за кількістю вкладених коштів протягом досліджуваного періоду залишаються США, де обсяги видатків на інновації суттєво зросли з 2015 р. та мають тенденцію до збільшення. Країни Європейського Союзу теж є лідерами з фінансування наукових проєктів, однак зростання фінансування спостерігається повільніше на часовому періоді та структура видатків за країнами є неоднорідною. Велике зростання інвестицій у наукові дослідження можна спостерігати у Китаї, де за досліджуваний період фінансування збільшилося майже у чотири рази, тоді як у Японії бачимо невеликі коливання, однак досить стабільну ситуацію в довгостроковому періоді, що говорить про постійне фінансування наукових проєктів, що є достатнім фактором росту економіки. В Україні спостерігається відтік кваліфікованої робочої сили за межі країни та великий відсоток користування науковими здобутками інших країн.

З рис. 1 бачимо, що валові внутрішні витрати на наукові розробки становили 280 млрд. євро в ЄС-28 у 2017 р., що дорівнювало в середньому 620 євро витрат на одного жителя. Відбулося зростання на 4,62% порівняно з минулим роком та на 40,0% вище, ніж 10 років раніше (у 2007 р.). У 2017 р. рівень витрат у ЄС-28 був еквівалентний 60% від того, який зафіксовано у США, що вдвічі перевищує витрати в Японії.

Обсяг видатків на розвиток наукових впроваджень корелює з рівнем ВВП країни. Під час аналізу співвідношення ВВП до витрат на розвиток науки та наукових досліджень (рис. 2) бачимо теж зростання в ЄС-28 за період із 2006 по 2012 р. з 1,76% до 2,01%. Незважаючи на ці збільшення, видатки у галузі ЄС-28 щодо ВВП залишилися значно нижче відповідних співвідношень, зафіксованих у Японії (3,20%, дані 2017 р.) та США (2,78%, дані 2017 р.). Інтенсивність фінансування у Китаї перевищила інтенсивність ЄС-28 з 2015 р., а в 2017 р. витрати на інновації в Китаї були еквівалентними 2,13% ВВП.

Аналіз витрат на розвиток науки за джерелами коштів показує, що більше половини (56,6%) загальних витрат у ЄС-28 у 2016 р. фінансувалися підприємствами бізнесу, тоді як майже третина (30,9%) – урядом, ще 10,0% – з-за кордону (іноземні кошти). Фінансування вищої освіти та приватного некомерційного сектору було відносно невеликим, відповідно 0,9% та 1,6% від загальної суми.

Зародження цифрової економіки неможливе без доступу до мережі Інтернет та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій на рівні окремого індивіда.

Нині на території Європейського Союзу триває формування єдиного цифрового ринку, що спрямований на забезпечення кращого доступу споживачів та бізнесу до онлайн-товарів та послуг по всій Європі, наприклад шляхом усунення бар'єрів для транскордонної електронної комерції та доступу до вмісту в Інтернеті, одночасно збільшуючи захист споживачів. Стратегія єдиного цифрового ринкового середовища спрямована на максимізацію потенціалу зростання європейської цифрової економіки, щоб кожен європеєць міг повною мірою користуватися

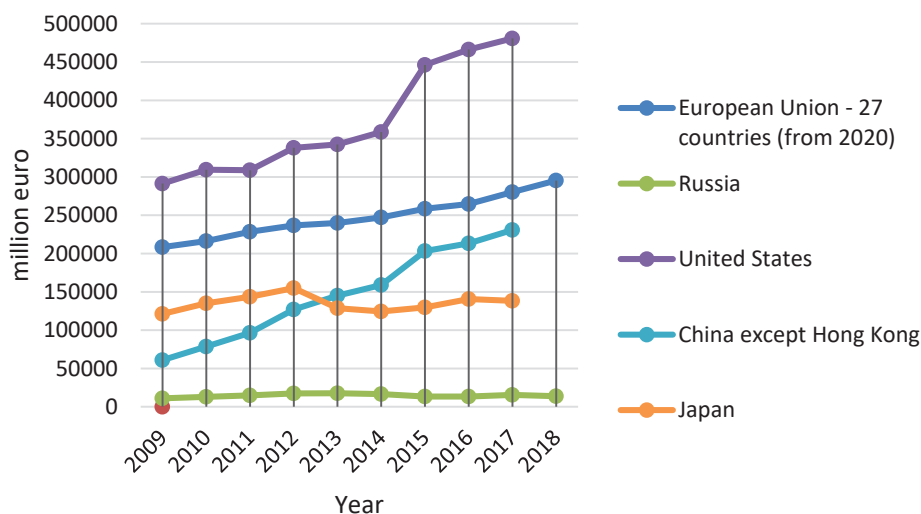

Рис. 1. Витрати на розвиток науки та інновацій у світі

Джерело: [6]

Валові внутрішні витрати на наукові дослідження та розробки, 2006-2017 роки

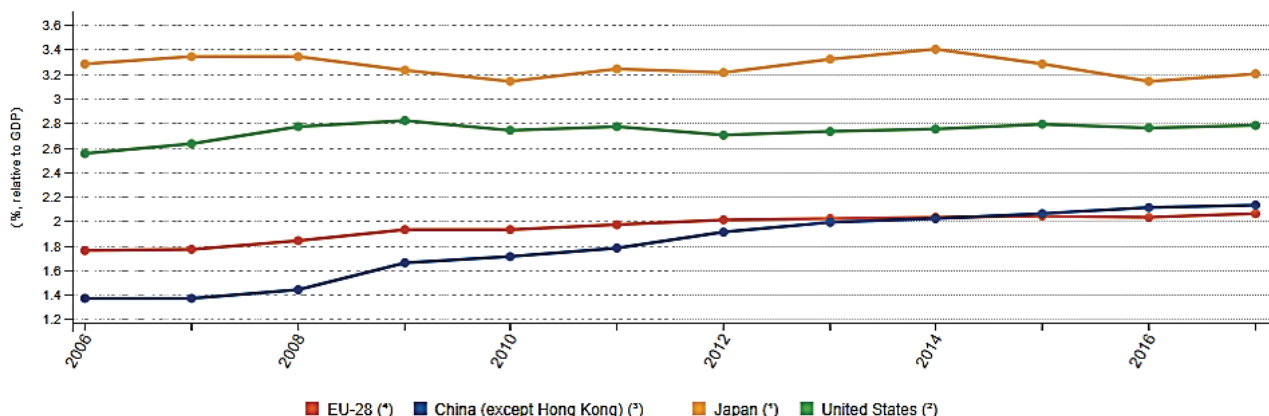

Рис. 2. Відношення фінансування наукових досліджень і розробок до ВВП країн-лідерів за видатками рівня витрат на інновації

Джерело: [6]

своїми перевагами, зокрема шляхом розширення цифрових навичок, необхідних для інклюзивного цифрового суспільства.

У 2020 р. «Підключення європейського фонду» (CEF) телеком, що займається розробленням цифрової інфраструктури в Європі, має бюджет приблизно 1 млрд. євро, з яких 870 млн. спрямовано на інфраструктуру цифрових послуг (DSI), що надають мережеві трансграничні сервіси для громадян, підприємств та державних адміністрацій. Решта – для мереж підключення. На період 2021–2027 рр. комісія запропонувала бюджет у розмірі 3 млрд. євро, переважно зосереджений на аспектах об'єднання, які все ще підпадають під дію угоди про загальний довгостроковий бюджет ЄС[7], а на програму «Цифрова Європа», орієнтовану на створення стратегічних цифрових можливостей ЄС та сприяння широкому впровадженню цифрових технологій, запланований бюджет становить 9,2 млрд. євро.

У ЄС 3,7% (8,2 млн. осіб) від загальної кількості осіб, зайнятих у 2016 р., були фахівцями в галузі інформаційних послуг. Найбільша частка фахівців у галузі інновацій у загальній кількості зайнятих була зареєстрована у Фінляндії (6,6%), Швеції (6,3%) та Естонії (5,3%). У 2017 р. близько п'ятої частини підприємств (19%) в ЄС працювали з фахівцями, що мають високий рівень опанування сучасних інформаційних систем.

Для рейтингу країн за нововведеннями потрібно аналізувати не тільки кількість інновацій, а й їхню якість, з огляду на 1) якість місцевих університетів (QS University-ранжування); 2) інтернаціоналізацію запатентованих винаходів; 3) якість наукових публікацій (довідкові документи, індекси).

Для України характерним є швидке зростання впровадження інновацій на приватних підприємствах, що говорить про високий рівень зацікавленості керівників бізнесу до максимізації прибутку інтенсивним шляхом, тоді як державні установи відстають за темпами технологічного розвитку та використовують наявні ресурси, оновлення йде повільними темпами через недостатність фінансування.

На рис. 3 зображено обсяг витрат на впровадження інноваційної діяльності промислових підприємств, що характеризуються наявністю великих прибутків та низькою рентабельністю в Україні. Промисловість є капіталомісткою, однак, порівнюючи галузі та технології, що використовуються сьогодні в Україні та розвинутих країнах, можна дійти висновку, що Україна за рівнем використання новітніх технологій знаходиться на значно нижчому рівні, що робить її продукцію дорожчою та менш конкурентоспроможною на світовому ринку.

З рис. 3 бачимо невелике зростання витрат на інновації з майже 2% до 10% від загальних витрат підприємств промисловості України. І хоча промисловість є однією з великих галузей господарства, яка тісно пов'язана з науково-технічним прогресом, в Україні тільки 16% із загальної кількості підприємств є інноваційно активними, і цей відсоток не збільшується протягом останніх 20 років, що говорить про небажання держави та керівників підприємств вкладати кошти в оновлення виробництва. Спостерігається експлуатація наявних виробничих потенціалів, що частково залишилися від Радянського Союзу, розкрадання бюджетів підприємств та доведення до стану збитковості, фізичний та моральний знос обладнання, що збільшує ризики на виробництві, використання екологічно та економічно застарілих технологій, збільшення собівартості продукції та створення небезпеки для населення.

Якщо аналізувати державні витрати України на розвиток наукового потенціалу, то можна сказати, що він набагато менший за витрати в розвинутих країнах (рис. 4), що впливає на інноваційний потенціал країни на світовому ринку. Водночас можемо спостерігати трудову міграцію, що викликана незадовільною оплатою праці та низьким рівнем технічного оснащення для розробників та науковців.

З рис. 4 бачимо, що в гривневому еквіваленті ситуація поліпшується з 2010 по 2018 р., тоді як у доларовому бачимо різкий спад у 2014 р. та зниження витрат на виконання наукових досліджень і розробок. У 2018 р. рівень фінансового забезпечення

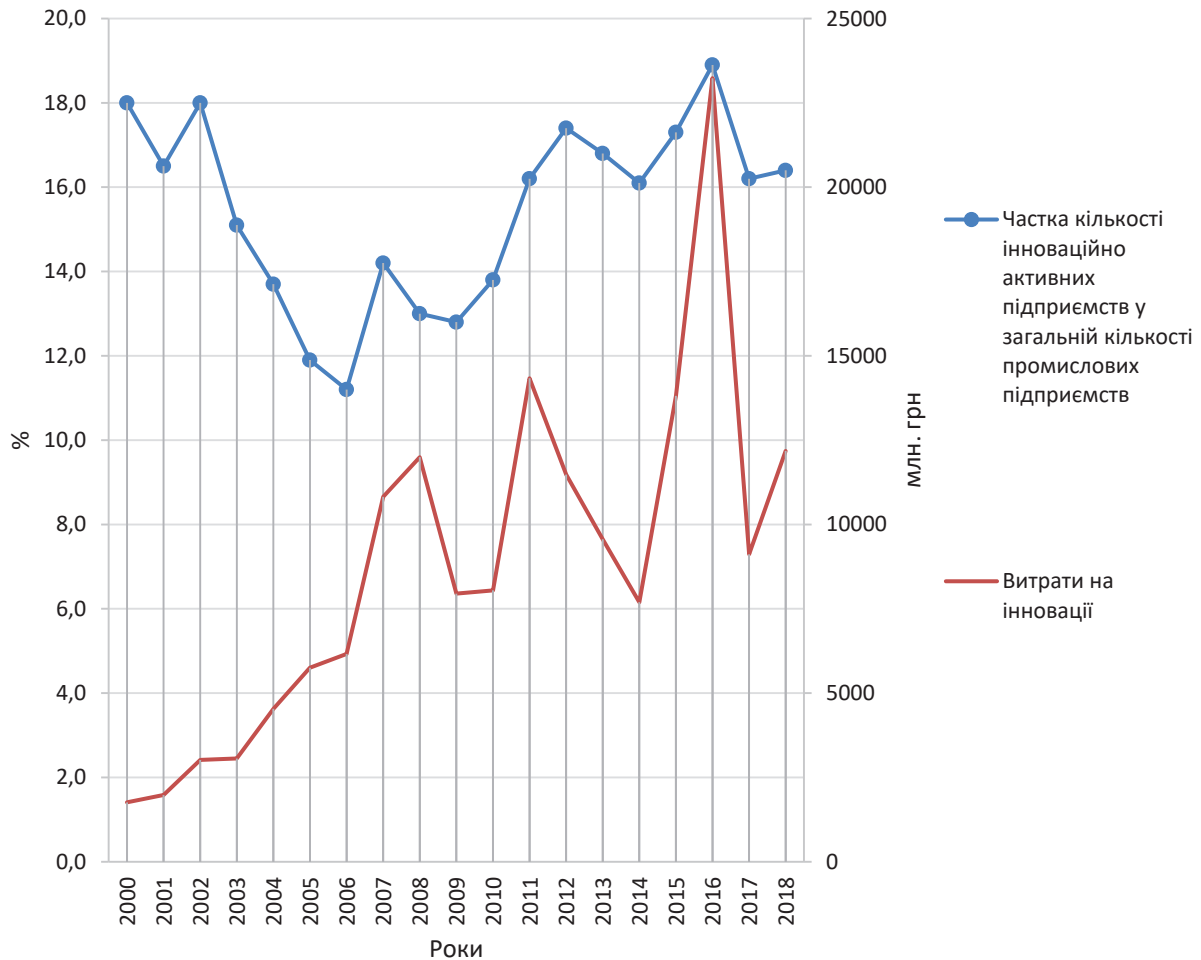

Рис. 3. Загальний обсяг витрат на впровадження інноваційної діяльності промислових підприємств

Джерело: [8]

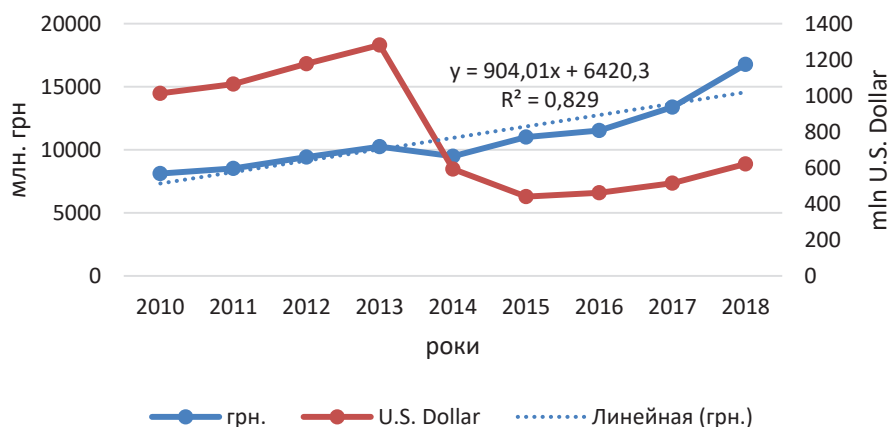

Рис. 4. Витрати на виконання наукових досліджень і розробок в Україні на часовому інтервалі

Джерело: [8]

так і не досяг рівня 2013 р., що супроводжувалося політично та економічною нестабільністю, погіршенням загальної економічної ситуації в Україні, зменшенням інвестиційного потенціалу та відтоком працездатного населення для роботи в інших країнах (станом на 2018 р. кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, становила 88 128 осіб, що є меншим, ніж у попере-

дні роки). Усе це гальмує розвиток науки та нововведень в Україні та створює умови для використання України тільки як ресурсної території, тоді як зарубіжні товари є більш конкурентоспроможними та реалізуються як на внутрішніх ринках країн-експортерів, так і на території України, що зменшує вірогідність поліпшення ситуації для вітчизняних виробників.

З рис. 5 бачимо скорочення кількості організацій, що займаються науково-дослідною роботою в Україні. Це можна спостерігати і на більшому часовому інтервалі. Починаючи з 1991 р. в Україні залишилася велика кількість науково-дослідних інститутів, підприємств, кількість яких постійно скорочується разом зі зменшенням кількості працівників. Основною причиною цього є брак фінансування, оскільки більша частка грошових надходжень у ці заклади надходить із державного бюджету. Бачимо невелике збільшення кількості підприємств державного сектору в 2018 р. порівняно з 2017 р. (457 од.), однак їх кількість у довгостроковій перспективі знижується (1344 од. у 1991 р.), що майже у три рази менше, ніж у роки створення України.

В останні роки зменшується й кількість підприємств приватного сектору, що спричинено складною економічною та політичною ситуацією в Україні, малим горизонтом планування, нестабільністю та відтоком інвестицій. За джерелами фінансування витрат на наукову діяльність тільки 37% від усіх відрахувань становлять витрати державного сектору в 2018 р. Інші 67% – це кошти вітчизняних замовників (30,5%), кошти іноземних джерел (21,7%), власні кошти компанії (9,6%) та ін.

В Україні дуже невелика частка іноземних компаній працює у сфері інформаційних технологій та розробок, що спричинено низькою оплатою праці. Велика кількість спеціалістів з України працює віддалено на іноземні компанії, що збільшує потенціал країни на міжнародному рівні, однак тільки як джерело людського ресурсу, розглядаючи українців як дешеву кваліфіковану робочу силу. Кількість програмних продуктів та товарів, що розроблені в Україні, залишається низькою порівняно з розвинутими країнами.

Як показує досвід розвинутих країн, діджитал-технології не лише здатні безпосередньо забезпечити економічне зростання, а й створюють самопідтримуючий синергетичний ефект за рахунок численних екстерналій, що поширюються на економічний, соціальний, технологічний, інтелектуальний та інфраструктурний складники розвитку [9].

Сучасність вимагає виходити Україну на світовий рівень із діджиталізації, організовуючи альянси з великими торговельними й інформаційними платфор-

мами, створені на довгих сучасних інтернаціональних партнерських взаємовідносинах, що дає змогу синхронізувати цифрові рішення.

У 2020 р. в Україні презентували мобільний додаток «Дія» в рамках ініціативи «Держава в суспільстві», що допоможе зменшити документообіг, знизити корупцію та створити онлайн-платформу для вирішення загальних суспільних питань і максимально спростити й пришвидшити взаємодію людини з державою.

Сьогодні у зв'язку з упровадженням цифрової економічної системи постає питання безпеки даних та скорочення і перепрофілювання штату працівників державних, муніципальних, соціальних служб. Нині платформа працює у режимі тестування, а на її створення витрачено 25580 тис грн (близько 955 тис дол. США).

За допомогою платформ можливо аналізувати, як працюють державні установи у різних регіонах, дослідити статки й дії користувачів, проаналізувати у цифровому режимі кількість заявок та швидкість відгуку й якість наданих послуг та ін., параметри, які допоможуть зробити документообіг швидше і зменшити корупційний складник, однак можуть обмежувати свободу громадян, якщо використати дані не за цільовим призначенням. Сьогодні в Україні система працює з наданням послуг тільки за сервісами, які вдалося реалізувати, та робота над створенням платформи «Дія» триває, а в майбутньому планується сформулювати єдину інформаційну зону, в якій не буде потрібно вимагати автентифікації до різних відомств.

За збільшення швидкості розроблення й упровадження проєктів із діджиталізації економіки можливо зберегти кошти, що нерационально використовуються чи проводяться за допомогою корупційних схем, збільшити кількість наданих послуг та оборот коштів.

У подальшому цифровізація різних сфер життя буде залежати від інвестицій у розвиток цієї сфери, цей чинник і буде визначати успішність проєктів [10].

Нині в Україні пріоритетні такі механізми регулювання інвестиційного розвитку у сфері інновацій:

1. Законодавче регулювання інноваційної діяльності, безпека користувачів на законодавчому рівні та впровадження нормативів і законів у сфері діджиталізації, що сприяли б легкому заходженню на

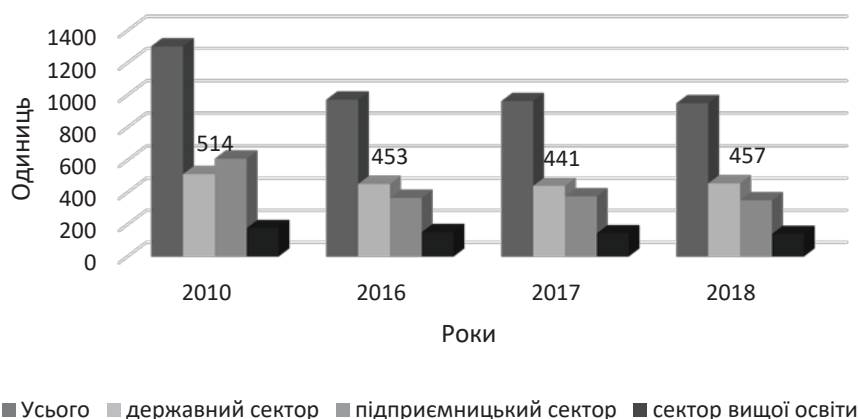

Рис. 5. Кількість організацій, які здійснювали науково-дослідну роботу, за секторами діяльності

Джерело: [8]

ринок інвесторів, які вкладають кошти в створення інноваційних продуктів із мінімальним негативним впливом на довкілля та наукові розробки.

2. Розроблення довгострокової інноваційної стратегії розвитку України з урахуванням зміни кон'юнктури ринку та новітніх світових досягнень.

3. Концентрування уваги на першочергових інноваційних проєктах, що здатні поліпшити рівень життя населення та зменшити корупцію в країні, підвищити конкурентоспроможність вітчизняних виробників. Розроблення пріоритетних напрямів та плану розвитку України у довгостроковій перспективі з покроковою деталізацією завдань для досягнення зазначених цілей.

4. Розроблення інноваційної стратегії за регіонами, враховуючи специфіку кожної території, ресурсні можливості та перспективи розвитку.

5. Фінансова підтримка вітчизняних наукових інститутів та інноваційних підприємств, збільшення фінансування наукових програм та заохочення впровадження цифрової економіки серед населення та сфери бізнесу.

6. Розроблення податкового регулювання підприємницької діяльності, яка б сприяла збільшенню інноваційної активності.

7. Підвищення доступності кредитних ресурсів у банківських установах на розроблення та впровадження інновацій.

В Україні було прийнято Розпорядження від 10 липня 2019 р. № 526-р «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», де окреслено основні проблеми у сфері інновацій та напрями й інструменти для розв'язання проблем [11]. Однак схожі документи вже існували в Україні і носили рекомендаційний характер, проте не стали основою для дій і змін. Погіршення ситуації, що викликана браком фінансових ресурсів та неспроможністю держави на конкурентному рівні створити належні умови для роботи працівників науки та інноваційних сфер, створення бар'єрів та корупції під час входження на ринки роблять подібні документи неідеальними. І хоча позитивні зрушення в Україні можна побачити із запуском проєкту «Дія» та поступовою цифровізацією всіх складників життя суспільства, зміни відбуваються повільно та є хаотичними (не безперервними), що викликано залежністю від кількості вкладених коштів.

«Мультиплікатор інвестицій» сприяє розширенню попиту та збільшенню виробництва у галузях економіки. Кількість інвестицій, вкладених у діджиталізацію, прямо пропорційна рівню розвитку країни та ВВП на душу населення. Однак для сфери інновацій характерним є перепрофілювання населення і зменшення кількості працівників та трудових витрат, що не співпадає з теорією Дж. Кейнса [12].

Збільшення інвестицій (I) призводить до збільшення національного доходу суспільства (D):

$$\Delta I_n = m * \Delta D * (1 - Inf), \quad (1)$$

де m – мультиплікатор, Inf – рівень інфляції порівняно з попереднім періодом. Якщо врахувати, що дохід населення постійно змінюється з часом за період n , то в наступній ітерації він становитиме:

$$D_n = (D_{n-1} + \frac{1}{m}(I - I_{n-1})) * (1 - Inf) \quad (2)$$

У своєму первісному вигляді теорія мультиплікатора-акселератора повною мірою не відповідає економічній дійсності, однак подальші доповнення та вдосконалення дають змогу досить точно описувати реальні дані. Особливо великі відхилення можуть виникати у перехідних, схильних до трансформації економіках, за переходу від рецесії до зростання, і навпаки.

Разом із діджиталізацією виникає проблема зміни роду діяльності людей та зменшення кількості обслуговуючого персоналу, що може стати причиною кризи ринку праці, однак водночас з'являються нові можливості для реалізації.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок. Структурні заходи щодо сприяння інноваціям повинні сприяти збільшенню витрат на наукові дослідження, розробки та інвестиції в освіту, а також давати змогу підприємцям легше починати бізнес, а за незадовільного результату – швидше виходити з ринку. Крім того, приватні компанії можуть сприяти інноваціям, інвестуючи у свій персонал і проводячи власні дослідження та розробки, адже процес цифровізації економіки є неминучим, а успіх кожного підприємця залежить від можливості адаптуватися під ринок, що постійно змінюється, та прагнення бути першими в впровадженні інновацій. Усе це створить додатково сприятливі умови для діджиталізації всіх сфер життя суспільства та прискорить процеси розвитку економіки в Україні та світі.

Бібліографічний список:

1. Солодовський Ю.М., Веремієнко Т.С. Діджиталізація міжнародного економічного розвитку. Київ : КНЕУ, 2020. 392 с.
2. Innovative mechanisms of the cross-sectoral interaction between business and public authorities in conditions of information society's transformation / S. Kvitka et al. *Dilemmas contemporaneous education politica y valores*. 2019. № 7(SI). P. 133.
3. Грибінченко О.М. Діджиталізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 16. С. 35–37.
4. International Telecommunication Union. URL : <https://www.itu.int/ru/pages/default.aspx>. (in English)
5. Global Innovation Index (GII). URL : <https://www.globalinnovationindex.org>. (in English)
6. Eurostat. URL : <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu>. (in English)
7. European Commission. URL : <http://ec.europa.eu/inea>. (in English)
8. Державна служба України з питань праці. URL : <http://dsp.gov.ua>. (in Ukrainian)
9. Устименко В.А. Правове забезпечення здійснення державної політики з реконструкції економіки : монографія. Чернівці : Десна Поліграф, 2016. 160 с.
10. Economic assessment of investment on the basis of production functions / O. Yankovyi et al. *Turismo : Estudos&Práticas*, 2.
11. Розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» від 10 липня 2019 р. № 526-р.
12. Bridel P. (1987). *Cambridge monetary thought: the development of saving-investment analysis from Marshall to Keynes*. Springer.

References:

1. Solodkovsky, Yu.M., & Veremienko, T.S. (2020). Digitization of international economic development.
2. Kvitka, S., Borodin, E., Koval, V., Yemelyanov, V., Ivashova, L. (2019). Innovative mechanisms of the cross-sectoral interaction between business and public authorities in conditions of information society's transformation. *Dilemas-contemporaneos-educacionpolitica y valores*, 7(SI), 133.
3. Gribinenko, O.M. (2018). Digitizing the economy in the new paradigm of digital transformation. *International Relations Series "Economic Sciences"*, (16), 35–37.
4. International Telecommunication Union (2019). Retrieved from <https://www.itu.int/ru/pages/default.aspx>. (in English)
5. Global Innovation Index (2020). Retrieved from <https://www.globalinnovationindex.org>. (in English)
6. Eurostat (2020). Retrieved from <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu>. (in English)
7. European Commission (2019). Retrieved from <http://ec.europa.eu/inea>. (in English)
8. State Service of Ukraine for Labor (2020). Retrieved from <http://dsp.gov.ua>. (in Ukrainian)
9. Usty'menko, V.A. (Ed.). (2016). Legal support for the implementation of state policy on economic reconstruction. Chernihiv: Desna Polihraf. (in Ukrainian)
10. Yankovyi O., Koval V., Trokhymets O., Karpenko M., Matskevich Y. (2020). Economic assessment of investment on the basis of production functions. *Turismo: Estudios&Práticas*, 2.
11. Cabinet of ministers of Ukraine (2019). Order "On approval of the Strategy for the development of the sphere of innovative activity for the period until 2030" of July 10, 2019 № 526-p.
12. Bridel, P. (1987). Cambridge monetary thought: the development of saving-investment analysis from Marshall to Keynes. Springer.

УДК 330.837:338.22:332.1(1-22)

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-32>

Юхименко П.І.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та економічної теорії
Білоцерківського національного аграрного університету

Батажок С.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та економічної теорії
Білоцерківського національного аграрного університету

Бількевич В.В.

кандидат сільськогосподарських наук, доцент,
доцент кафедри технології виробництва
продукції птахівництва та свинарства
Білоцерківського національного аграрного університету

Yukhimenko Petro

Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Economics and Economic Theory
Belotserkov National Agrarian University

Batazhok Svetlana

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Economic Theory
Bilotserkov National Agrarian University

Bilkevych Vita

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Technology of Poultry and Pig Production
Bilotserkov National Agrarian University

ФОРМУВАННЯ ДОСКОНАЛОГО ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ГРОМАД СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ

FORMATION OF PERFECT INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FOR INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UNITED COMMUNITIES IN RURAL AREAS

Метою статті є поглиблення теоретичних засад і наукове обґрунтування підходів до формування в умовах відкритої економіки досконалого інвестиційного інституціонального середовища сільських територій та новостворених громад. Показано, що формування досконалого інвестиційного інституціонального середовища змінює основні принципи економічних взаємодій, робить їх однаково досяжними для всіх учасників інвестиційних проєктів, дає можливість узгодити інтереси суб'єктів формального й неформального секторів та забезпечити їх мотиваційними стимулами до інноваційно спрямованого та екологічно відповідального шляху розвитку економіки країни. В новому інституціональному середовищі з інклюзивними економічними та політичними інститутами інвестиційна регіональна політика має органічно вбудовуватись у загальну систему управління та бути цілком підзвітною та прозорою.

Ключові слова: інвестиції, інститути, інституціональне середовище, інфосфера, інвестиційні ресурси, підприємництво, інвестиційна політика.

Целью статьи является углубление теоретических основ и научное обоснование подходов к формированию в условиях открытой экономики совершенной инвестиционной институциональной среды сельских территорий и новоиспеченных общин. Показано, что формирование совершенной инвестиционной институциональной среды изменяет основные принципы экономических взаимодействий, делает их одинаково доступными для всех участников инвестиционных проектов, дает возможность согласовать

интересы субъектов формального и неформального секторов и обеспечить их мотивационными стимулами к инновационно направленному и экологически ответственному пути развития экономики страны. В новой институциональной среде с инклюзивными экономическими и политическими институтами инвестиционная региональная политика должна органично встраиваться в общую систему управления и быть полностью подотчетной и прозрачной.

Ключевые слова: инвестиции, институты, институциональная среда, инфосфера, инвестиционные ресурсы, предпринимательство, инвестиционная политика.

The purpose of this article is to deepen the theoretical foundations and scientifically substantiate approaches to the formation in the conditions of open economy of a perfect investment institutional environment of rural areas. The article has used systematic and evolutionary approaches requiring a hierarchy of essential understanding of a perfect institutional environment and provides a whole research with an identification of various characteristics, direct and feedback relationships and dependencies that arise in the implementation of rural investment policy in Ukraine. The essence of the study is to determine the impact of the level of institutional environment perfection of investment attractiveness of rural areas in Ukraine. The practical content has been determined by the fact that theoretical and methodological bases, conclusions, scientific and practical recommendations form the scientific basis for the development of a new and a whole concept of national investment policy development at the regional level in Ukraine, taking into account the integration and world economic globalization processes. It has been substantiated that the institutional component is an important component of investment attractiveness for rural areas except an economic one. Research has proved that the formation of a perfect investment institutional environment changes the basic principles of economic interactions, makes them equally attainable for all participants of investment projects, gives the opportunity to reconcile the interests of the entities of the formal and informal sectors and provide them with motivational incentives for innovation-oriented and environmentally responsible country. It has been concluded that the ability of a perfect institutional investment environment to direct an investment potential to the improving of well-being, innovations and investing in people requires the state to determine these tasks as critical of economic growth of rural areas in order to increase the inhabitants' wealth. It has been substantiated that investment regional policy should be organically integrated in a new institutional environment with inclusive economic and political institutions and should be an accountable and transparent one in governance system.

Keywords: investments, institutes, institutional environment, infosphere, investment resources, direct investments, entrepreneurship, investment policy.

Постановка проблеми. В період виходу української економіки з нової кризи 2020 року важливо здійснити це на інноваційній основі та принципах відкритості, сформувати нову інфосферу сприяння реалізації ідеї активного залучення приватного національного й зарубіжного капіталу у вигляді інвестицій для вирішення невідкладних економічних і соціальних проблем, які назірли на регіональному рівні. В новій інфосфері для майбутніх інвесторів серед важливих факторів, які є визначальними у прийнятті ними рішень співробітництва, слід назвати досконалу інституціональну обумовленість на принципах сильності держави¹. У сформованому в Україні ринковому середовищі за міжнародною оцінкою цей індекс у 2018 році становив 3,10 із 5 можливих балів [1], тому для новостворених громад інституціоналізація інвестиційного процесу в умовах децентралізації стає викликом часу. Цим визначається актуальність вибраної нами теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу нашого дослідження складають фундаментальні дослідження інституціоналістів, таких як Т. Веблен, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Д. Норт, Ф. Фукуяма, які у своїх працях розкривають вплив інституціональної архітектури на економічні процеси на мікро-, мезо- й макрорівнях. Питання інституціоналізації (формування правил гри) ринкового середовища на державному й регіональному

рівнях досліджували С. Шульц, С. Вовканич, М. Максимчук [2]. Вплив щільності інституціонального середовища на рівень конкурентоспроможності реального сектору економіки на регіональному рівні вивчав С. Іщук [3]. Використання механізмів інвестиційної привабливості для активізації економічного розвитку окремих регіонів викладені в наукових доробках О. Лайка [4; 5], В. Осипова та О. Єрмакової [6]. Проте нові виклики глобального економічного середовища вимагають постійного вдосконалення правил гри на національному й регіональному рівнях.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нові виклики в процесі децентралізації та зростання ролі новостворених громад у вирішенні проблем розвитку регіонів вимагають подальшого теоретичного узагальнення цього процесу, зокрема теоретичного обґрунтування впливу інституціональних чинників на формування позитивної інвестиційної інфосфери, яка сприятиме зміцненню довіри потенційних інвесторів та активній співпраці з приватним капіталом на регіональному рівні. Цим визначається практична спрямованість дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є поглиблення теоретичних засад і наукове обґрунтування підходів до формування в умовах відкритої економіки досконалого інвестиційного інституціонального середовища сільських територій та новостворених громад.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес формування нового інвестиційного середовища не буде результативним, якщо він не буде супроводжуватись принципом сильності держави, що

¹ Це стан, коли держава незалежно від посади й грошового мішка змушує всіх економічних агентів працювати за законом, дотримуватись розроблених нею правил гри в ринковій економіці.

обумовлено тим, що у поведінковій економіці інвестора найважливішим у спонуканні його до дії залишається впевненість у захисті його інвестицій з боку держави та її інститутів. Важливість досягнення позитивного результату обумовлена нинішніми фінансовими обмеженнями на рівні держави та регіонів. В цих складних умовах пошуку виходу з економічної кризи одним з основних активаторів і стимуляторів розвитку їх реального сектору економіки й соціальної інфраструктури на ринкових основах є приватні інвестиції. У формуванні планів перспектив розвитку новостворених громад це має стати стратегічним завданням їх інвестиційної політики. Сформовані на державному рівні нові ринкові правила гри на принципах її сильності в інвестиційній політиці сприятимуть виходу України з інституціональних пасток на всіх рівнях інститутів державної архітектури, які мають самопідтримуючий характер розвитку.

1) Життєвість бюрократичної та корупційної пасток (корупційна складова частина тіньової доларизованої економіки нині сягає 14% ВВП) [7] як результат «м'яких фінансових обмежень» виштовхує з «клубного блага» й позбавляє реальної фінансової державної підтримки більш успішних, освічених, мотивованих на кінцевий результат підприємців, які готові та здібні до інновацій і розвитку креативного сектору національної економіки.

2) Потребує вирішення проблема пастки неосвіченості, яка є наслідком демократизації у формуванні нових владних інститутів новостворених публічних союзів, їх недостатнього практичного й політичного досвіду та управлінських знань у формуванні позитивної інвестиційної інфосфери на регіональному рівні в новому глобалізованому конкурентному середовищі. Проведений нами моніторинг освітнього рівня в Київській області представників органів місцевого самоврядування, депутатів місцевого рівня останнього скликання дав змогу встановити, що 56% них не мають належного рівня знань у сфері публічного управління та адміністрування, отже, не володіють базовими навиками щодо розроблення та впровадження інвестиційних проєктів розвитку території. Це одна з причин того, що Україна у 2018 році за рейтингом використання ресурсів посідала 82 місце [8].

Діяльність новостворених публічних органів управління має бути спрямована на створення стимулюючої інвестиційної інфосфери на регіональному рівні, що є особливо важливим в умовах утвердження самостійності у прийнятті ними фінансових рішень та виконанні цілої низки функцій, переданих на місцевий рівень. Нові правила гри на ринковій основі сприятимуть розвитку економічної інноваційної активізації діяльності органів управління новостворених публічних союзів різних рівнів. Якщо весь цей процес помістити в рамки інституціональної теорії, то інвестиційна політика розглядається як політика формування системи формальних і неформальних інститутів упорядкування, координації та узгодженості, що утворюються задля зниження наявних трансакційних витрат в інвестиційному процесі [9, с. 113]. Базовим фундаментом і критерієм ефективності цього процесу має стати зменшення трансакційних витрат. Це спонукає до зміни парадиг-

ми управління в умовах проведення децентралізації, яка вимагає зміни процесу міжвладної та суспільної комунікації управлінської архітектури між владною структурою та інвесторами. Така зміна потребує встановлення інвестиційних пріоритетів, чіткої мети, обумовленості на основі компромісів процедури, форм і широкого спектру методів її досягнення, що, відповідно, знижує рівень трансакційних витрат, які за нинішніх підходів до бюджетування та інвестування займають лівову частку державних коштів. За недосконалості нинішнього ринкового рівня системи управління та відсутності активного громадянського суспільства в Україні цей показник сягає 42% ВВП (середній світовий показник становить 30%) [10], що свідчить про наявність значного резерву економії коштів на вдосконаленні системи децентралізованого управління інвестиційними ресурсами. Серед причин цього слід назвати не тільки низьку якість управлінських рішень, але й недосконалість інституціонального інвестиційного середовища та негативну інфосферу, які є визначальними факторами під час прийняття та реалізації інвестиційних рішень з боку інвесторів. Зокрема, зі зміни самої архітектури інвестиційних формальних інститутів розпочинаються витрати на реалізацію самого механізму інвестування та організацію фінансового контролю, а також примус до виконання сформованих нових інвестиційних правил. Якщо їх систематизувати, то можна помітити, що в сукупності вони мають зовнішнє, внутрішнє походження, а також походження соціального навчання. До першої групи (які є наслідком демократичності, відкритості та злагодженості інвестиційних інститутів) належать витрати на специфікацію прав на розподіл майбутніх доходів для кожного учасника інвестиційного проєкту, отримання всеосяжної вчасної та правдивої інформації, контроль та їх координацію. До другої групи віднесемо витрати, що пов'язані з опортунізмом самих інвесторів (витрати впливу, моніторингу тощо). Третю групу складуть витрати, які пов'язані з трансакціями адаптації до нових правил гри на ринковій основі в процесі реалізації інвестиційних проєктів, зокрема, за зміни механізмів управління в системі (наприклад, зміни наявних правил інвестування та врахування як національних, так і регіональних особливостей інвестиційного середовища, децентралізації у рішеннях щодо інвестиційної політики й правил).

Більш глибокий їх аналіз засвідчує, що вони незбіжні та мають об'єктивну обумовленість, проте рівень їх величини різний і залежить від щільності сформованого інвестиційного інституціонального середовища. В поведінковій економіці окремі фактори мають суб'єктивну спрямованість. Досвід діяльності новостворених громад Київської області засвідчив, що надзвичайне зниження інформаційних витрат призводить до здійснення необґрунтованих, ірраціональних управлінських дій у реалізації інвестиційних проєктів їх розвитку. Проведене нами опитування серед голів сільських рад, їх заступників і депутатів сільських рад Білоцерківського та Уманського районів (2018 рік) показали, що 55% опитаних по Білоцерківському району і 72% по Уманському району зізналися, що не мають достатніх знань для розроблення

стратегії розвитку громади, тому для них важливою є комунікаційна складова частина, яка вимагає певних витрат. Нехтування цим, зрештою, негативно відбивається на функціонуванні самої системи формування інвестиційних ресурсів на регіональному рівні. Зокрема, необґрунтована мінімізація організаційних витрат відображається у звуженні відтворення ефективних ділових контактів між інститутами її архітекτονіки. Трансакційні витрати, що пов'язані, зокрема, з координацією та субординацією функцій, які виконує кожний інститут інвестиційної системи, за їх ірраціонального зниження виражаються у відродженні ірраціонального розподілу виконання функцій організаційними владними структурами системи управління, зниженні рівня контролю за використанням інвестиційних фінансових ресурсів, зростанні опортунізму тощо, тому в процесі інституціоналізації інвестиційної сфери важливо врахувати найважливіші вимоги.

1) Інституціоналізація інвестиційної діяльності має передбачити законодавче закріплення стимулюючих факторів інвестування інноваційного та креативного спрямування економіки (нова економіка вимагає досягання такого показника в розвитку не нижче порогового рівня 66% від показників технологічного лідера та за середнього рівня їх якості, інакше розвиток економічного потенціалу цієї території матиме негативний прогноз щодо технологічної конвергенції) [11, с. 39].

2) В новій архітектоніці управління має бути забезпечена спроможність нових «якісних» владних інститутів урядування реалізувати на практиці інноваційні механізми інвестування (умова гнучкості інституційної системи та безперервності інституціональних трансформацій, а також адаптації до нових викликів).

3) В умовах формування нової економіки, коли найважливішим фактором розвитку є людський капітал, важлива роль належить формуванню архітекτονіки інститутів захисту інтелектуальної власності та механізмів її правового забезпечення на інновації в інвестиційному процесі новостворених громад.

4) Розуміння реакції інвесторів на запроваджені стимули до інновацій в процесі формування та реалізації проектів розвитку має досягатися через забезпечення їх широкої участі в модернізаційних процесах. Поки що драйвери майбутнього економічного зростання сільських територій відчувають інтелектуальний голод і нестачу забезпеченості відповідними фахівцями (від 3% від потреб для сектору «науки про життя» до 35% від потреб для ІКТ-сектору) [8, с. 135].

Формування на цій основі нової інвестиційної інфосфери для практиків має стимулюватись на всіх рівнях управлінської архітекτονіки, що буде не тільки об'єднувати групи інтересів, але й відповідати вимогам бізнесу, а також щонайменше для більшості громадян стати національною ідеєю. Досконале інвестиційне середовище створює позитивну інфосферу можливостей залучення додаткових фінансових ресурсів для реалізації регіональних проектів розвитку, що розширює джерела поповнення місцевих фінансових ресурсів. На 1 січня 2020 року «інвестиційні паспорти» представили 103 громади, де показані конкурентні переваги, економічна привабливість, інвестиційні пропозиції (представили 43 громади), умо-

ви, а також подано ключову інформацію про громаду, що є важливою інформаційною складовою частиною для майбутнього інвестора. Це сприяло зростанню майже вдвічі фінансових можливостей цих громад, що не характерне загалом для держави [12].

В умовах нового конкурентного середовища інституціоналізація децентралізації у використанні та формуванні фінансових ресурсів, зміцнення банківської системи створюють фундамент для практичного втілення в дію механізмів сприяння регіонального розвитку. Цей процес спрямований на вирівнювання можливостей досягнення успіху за рахунок зростання інвестиційної привабливості та ефективності у використанні ресурсного потенціалу публічних союзів різних рівнів та банків в активізації та долученні до вирішення нагальних проблем розвитку місцевого підприємництва. В постіндустріальному суспільстві важливим є спрямування їх (інвестиційних ресурсів) на активізацію людського капіталу та нематеріальних факторів розвитку, які описав М. Портер [13, с. 174]. Це дає можливості нарощувати в регіонах власний інвестиційний потенціал нової економіки, яка створює умови швидкого розвитку сільських територій в умовах дефіциту державних інвестицій. Такий підхід є вимогою сьогодення та умовою реалізації на практиці передбачень теорії «регіонального світу», яка обґрунтовує зростання ролі невеликих регіонів у XXI ст. аж до їх самостійності у формуванні відносин у глобалізованій відкритій економіці.

Процес інтеграції у світовий економічний простір поставив на порядок денний для України обумовлену необхідність вжиття таких заходів.

– Зростання ролі та можливостей інвестиційних ресурсів публічних союзів, що сприятиме, на думку дослідників, «концентрації фінансових ресурсів на реалізацію пріоритетних інвестиційних проектів соціально-економічного розвитку територій» [14, с. 639]. Важливість цього аспекту полягає в тому, що він спрямований на зменшення суперечностей між активними та депресивними регіонами, створює стимулюючий інституціональний фундамент для розвитку підприємництва в них. Процеси децентралізації створюють умови, коли місцеве самоврядування стає не додатком центральних інститутів держави, а їх важливим і рівноправним економічним партнером, а зміст цього партнерства спрямований на розвиток людського капіталу як найціннішого ресурсу нової економіки.

– Показники ефективності діяльності органів місцевого урядування з розвитку сільських територій мають бути наближені до європейських, які на ринкових принципах спрямовані на формування зміцнення власних регіональних інвестиційних можливостей через сприяння та стимулювання розвитку підприємництва.

– Принцип сильності держави має забезпечити виконання єдиних ринкових правил гри на рівних конкурентних умовах, що важливо для зростання інвестиційної довіри у відкритій поведінковій економіці, є кориснішим, ніж протекціоністська «батьківська» опіка держави.

– Інституціоналізація процесу конвергенції та взаємодії з новоствореними органами місцевого самоврядування слаборозвинених сільських територій

на ринковій основі. Сутність її полягає в тому, що вона має бути спрямована на мультиплікування місцевого «ринкового потенціалу», як найважливішого інвестиційного фундаменту, що забезпечить економічне зростання та вирішення соціальних проблем сільських територій на основі розвитку підприємницької складової частини та формування спроможного їх бюджету інноваційного розвитку. В умовах відкритості економіки та децентралізації управління сільські території демонструють значно активнішу конвергенцію порівняно з цілою країною.

– Формування місцевої архітектури інвестиційних інститутів має враховувати апробовані світовою практикою фундаментальні принципи, бути спрямованим на виконання цільових програм розвитку й вирішення соціально-економічних та екологічних проблем сільських територій за рахунок інвестиційних власних і залучених зовнішніх коштів.

Процес децентралізації, який супроводжується передачею повноважень та функцій на рівень територіальних громад сільських територій, має бути підкріплений необхідними фінансовими ресурсами та правами розпорядження ними для вирішення місцевих проблем розвитку. На рівні центральних державних інститутів інвестиційна політика розвитку сільських територій має змінитися від парадигми подальшої модернізації («підтягування») до нової парадигми залежності, взаємозалежності. Це ринковий принцип взаємин, який сприятиме формуванню власного ресурсного потенціалу розвитку та створенню фундаменту цілісності фінансової системи України та ефективності використання інвестиційних ресурсів на рівні сільських територій.

Результативність інвестиційної політики, яку проводять органи місцевого урядування на рівні сільських територій, має визначатися методом аналізу конкурентоспроможності та переваг новоствореного економічного потенціалу. Такий підхід передбачає оцінювання рівня їх розвитку на основі таких груп показників, як загальні макроекономічні показники економічного й соціального розвитку, що є найважливішими серед них; показники комплексності використання ресурсного потенціалу та розвитку цієї території, включаючи бізнесову складову частину; показники її конкурентоспроможності. Найважливішими макроекономічними показниками мають бути валовий регіональний продукт і всі залучені інвестиції для розвитку (зокрема, розрахунок на душу населення регіону), зайнятість.

Висновки. Отже, проведений аналіз дає підстави зробити такий висновок, що процес адміністрування органів влади на всіх рівнях державної архітектури в контексті повернення інвестиційної довіри приватному капіталу та сприяння до його активізації в розвитку сільських територій має ґрунтуватись на їх зацікавленості у власному розвитку, інституціональному закріпленні рівноправних відносин центральних і регіональних органів влади та принципі сильності держави. Інвестор має бути впевнений у збереженні через захист державних органів від шахрайства та рейдерства, а також збільшенні своїх інвестицій. Формування такої інфосфери довіри спонукає до законодавчого закріплення децен-

тралізації (юридичне закріплення адміністративно-територіального устрою на рівні громад, поняття адміністративного центру територіальної громади та території територіальної громади тощо відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 20 грудня 2019 року № 2653) та формування досконалого інституціонального середовища інвестиційної діяльності, що дасть більшу самостійність і гнучкість новоствореним громадам сільських територій за ухвалення ними економічних та інвестиційних рішень, сприятиме зростанню ефективності використання обмежених фінансових ресурсів та налагодженню взаємовигідної співпраці з приватним капіталом на рівні сільських територій. Зміцнення фінансової складової частини регіонів може забезпечити їх креативність, спонукати до пошуку інновацій під час формування на місцевому рівні комплексних та економічно ефективних програм розвитку, даючи змогу місцевим органам урядування експериментувати з розвитком.

Центром уваги подальшого дослідження з цієї тематики можуть бути наукові обґрунтування комплексного механізму та практичних пропозицій щодо інституціоналізації інвестиційного середовища України на регіональному рівні для створення позитивної інвестиційної інфосфери та механізмів економічного стимулювання ефективного управління інвестиційної складової частини розвитку сільських територій.

Бібліографічний список:

1. ЄБА: Інвестиційний клімат в Україні вийшов з негативної площини. *AgroPortal*. 2018. 11 липня. URL: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/eba-investitsionnyi-klimat-v-ukraine-vyshel-iz-otritsatelnoi-ploskosti> (дата звернення: 06.02.2020).
2. Шульц С., Максимчук М., Сторонянська І. Еволюція парадигми районування та її модернізація в умовах реформування просторово-інституційної структури економіки України. *Регіональна економіка*. 2010. № 3. С. 20–28. URL: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/.../Downloads/regek_2010_3_.pdf (дата звернення 20.04.2020).
3. Ішук С. Інвестиційний процес і перспективи розвитку виробничої сфери у Західному регіоні України. *Регіональна економіка*. 2014. № 3. С. 217–227. URL: [file:///C:/Documents.../Downloads/regek_2014_3_23%20\(2\).pdf](file:///C:/Documents.../Downloads/regek_2014_3_23%20(2).pdf) (дата звернення 09.03.2020).
4. Лайко О. Інвестиційний потенціал регіону: ефективність використання та непродуктивний відтік капіталу. Одеса : ІПРЕД НАН України, 2009. 433 с.
5. Лайко О. Концептуальні засади забезпечення сприятливого інституціонального середовища інвестиційної діяльності регіонів. *Вісник національного університету «Львівська Політехніка»*. 2016. № 847. С. 114–123. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34892/1/19_114-123.pdf (дата звернення: 03.04.2020).
6. Буркинський Б., Осипов В., Моліна О. та ін. Формування конкурентоспроможної економіки регіону Українського Причорномор'я : монографія. Одеса : НАН України, Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, 2012. 492 с. URL: https://economics.opu.ua/files/scientific-base/monogr/filippova_balun.pdf (дата звернення: 10.03.2020).
7. Про Стратегію впровадження моделі збалансованого розвитку України до 2030 року : Проект закону України від 20 серпня 2018 року № 9015-1. Ст 34. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html (дата звернення: 27.03.2020).

8. Україна 2030 : Доктрина збалансованого розвитку. 2-ге вид. Львів, 2017. 164 с. URL: <https://www.google.com/search?q=УКРАЇНА+2030%3A> (дата звернення: 27.03.2020).
9. Hodson G.M. The Evolution of Institutions: An Agenda for Future Theoretical Research. *Constitutional Political Economy*. 2002. № 13(2). P. 111–127. URL: <http://www.geoffrey-hodgson.info/user/image/evolinstagenda.pdf> (дата звернення: 29.03.2020).
10. Hammer J. The budgetary process with a use of modern approaches in cost management. *Acta universitatis agriculturae et silviculturae mendelianae brunensis*. 2016. Vol. 64. No. 3. P. 939–947. URL: https://acta.mendelu.cz/media/pdf/actaun_2016064030939.pdf (дата звернення: 29.03.2020).
11. Kuran T. Why the Middle East is economically underdeveloped: historical mechanisms of institutional stagnation. *Department of Economics University of Southern California*. 2003. June 10. 40 p. URL: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnacx403.pdf (дата звернення: 05.04.2020).
12. Сформовано всеукраїнський рейтинг інституційної спроможності і сталого розвитку громад. URL: <https://www.prostir.ua/?news=sformovano....tys-meshkantsiv-stanom-na-01-01-2020-roku> (дата звернення: 20.04.2020).
13. Портер М.Э. Конкуренция / пер. с англ. О. Пелявского и др. Истр. изд. Москва, 2005. 608 с.
14. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів : національна доповідь / за ред. Е. Лібанової, М. Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с. URL: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf (дата звернення: 07.12.2019).
- unproductive capital outflow]. Odesa, IPREED NAN Ukrainy. 433 p.
5. Lajko, O. Konceptual'ni zasady zabezpechennja spryjal'nyvogo instytucional'nogo seredovyshha investytsijnoi' dijal'nosti regioniv [Conceptual bases for ensuring a favorable institutional environment for the investment activity of the regions] Visnyk Nacional'nogo universytetu "Lviv'ska Politehnika" [Vis. nat. Univ. "Lviv Polytechnic"], 2016, no. 847, pp. 114–123. Available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/34892/1/19_114-123.pdf (accessed 03 April 2020).
6. Burkyns'kyj, B., Osypov, V., Molina, O. (2012) Formuvannja konkurentospromozhnoi' ekonomiky regionu Ukrain's'kogo Prychornomor'ja: monogr. [Shaping the competitive economy of the Ukrainian Black Sea region: monogr]. NAN Ukrainy, Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekologichnyh doslidzhen' [NAS of Ukraine, Institute of Market Problems and Economic and Environmental Research]. Odesa, 492 p. Available at: https://economics.opu.ua/files/scientific-base/monogr/filippova_balun.pdf (accessed 10 March 2020).
7. Strategija vprovadzhennja modeli zbalansovanogo rozvytku Ukrainy do 2030 roku (2018) [On the Strategy for the Implementation of the Balanced Development Model of Ukraine until 2030]. Proekt zakonu Ukrainy, no. 9015-1, art. 34. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH6YF00A.html (accessed 27 March 2020).
8. Ukrain 2030: Doktryna zbalansovanogo rozvytku (2017) [Ukraine 2030: The Doctrine of Balanced Development], L'viv: Kal'varija, 164 p. Available at: <https://www.google.com/search?q=УКРАЇНА+2030%3A> (accessed 27 March 2020).
9. Hodson G.M. (2002) The Evolution of Institutions: An Agenda for Future Theoretical Research. *Constitutional Political Economy*. № 13(2), pp. 111–127. Available at: <http://www.geoffrey-hodgson.info/user/image/evolinstagenda.pdf> (accessed 29 March 2020).
10. Jiří Hammer (2016). The budgetary process with a use of modern approaches in cost management // *Acta universitatis agriculturae et silviculturae mendelianae brunensis*. Volume 64. Number 3, pp. 939–947. Available at: https://acta.mendelu.cz/media/pdf/actaun_2016064030939.pdf (accessed 29 March 2020).
11. Kuran T. (2003) Why the middle east is economically underdeveloped: historical mechanisms of institutional stagnation. *Department of Economics University of Southern California*. June 10. 40 p. Available at: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnacx403.pdf (accessed 05 April 2020).
12. Sformovano vseukrayins'kyj reytynh instytutsijnoyi spromozhnosti i staloho rozvytku hromad (2020). URL: <https://www.prostir.ua/?news=sformovano....tys-meshkantsiv-stanom-na-01-01-2020-roku> (accessed 24 April 2020).
13. Porter, M.E. (2005). Konkurencija [Competition]. Per. s angl. O. Peljavskogo i dr. M. : Vyl'jams, 608 p.
14. Libanova, E., Hvesyk, M. (2014) Social'no-ekonomichnyj potencial stalogo rozvytku Ukrainy ta ii' regioniv: nacional'na dopovid' [Socio-economic potential of sustainable development of Ukraine and its regions: a national report]. K.: DU IEPSR NAN Ukrainy, 776 p. Available at: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/nas_dop_2015.pdf (accessed 07 December 2019).

References:

1. JeBA (2018): Investytsijnyj klimat v Ukraini vyjshov z negatyvnoi' ploshhyny [EBA: The investment climate in Ukraine has come out of the negative] AgroPortal. [AgroPortal.], 2018, July, 11. Available at: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/eba-investitsionnyj-klimat-v-ukraine-vyshel-iz-otritsatelnoi-ploskosti> (accessed 06 February 2020).
2. Shul'c, S., Maksymchuk, M., Storonjans'ka, I. (2010) Evolucija paradygmy rajonuvannja ta ii' modernizacija v umovah reformuvannja prostorovo-instytucijnoi' struktury ekonomiky Ukrainy. [The evolution of the zoning paradigm and its modernization in the context of reforming the spatial and institutional structure of the Ukrainian economy]. *Regional'na ekonomika* [Regional economy], no. 3, pp. 20–28. Available at: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe (accessed 20 April 2020).
3. Ishhuk, S. (2014) Investytsijnyj proces i perspektyvy rozvytku vyrobnychoi' sfery u Zahidnomu regioni Ukrainy [Investment process and prospects of development of industrial sphere in the Western region of Ukraine] *Regional'na ekonomika*. [Regional economy]. No. 3, pp. 217–227. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2014_3_23 (accessed 09 March 2020).
4. Lajko, O. (2009) Investytsijnyj potencial regionu: efektyvnist' vykorystannja ta neproduktyvnyj vidtik kapitalu [Investment potential of the region: efficiency of use and

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.142.4/.6:502.172

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-33>

Кирилов Ю.Є.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування
Херсонського державного аграрного університету

Присяжнюк П.В.

аспірант
Херсонського державного аграрного університету

Kirillov Yurii

Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Public Management and Administration,
State Higher Educational Institution
"Kherson State Agrarian University"

Prisyajnyuk Petro

Ph.D. Student,
State Higher Educational Institution
«Kherson State Agrarian University»

СТАН ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СТВОРЕННЯ МЕРЕЖІ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

THE STATE AND SOCIO-ECONOMIC RATIONALE OF THE NETWORK OF THE RESERVED TERRITORIES OF THE KHERSON REGION

У статті вивчено стан формування природно-заповідного фонду Херсонської області, проаналізована його структура та склад за основними категоріями охоронних об'єктів. Визначено, що регіон потребує розширення переліку об'єктів для заповідання, тому що необхідним стає зберегти біологічне та ландшафтне розмаїття краю з метою сталого та збалансованого розвитку території та створення належних соціально-економічних умов для життя людей. Проаналізовані об'єкти, які вже пройшли процес заповідання і ввійшли до мережі природно-заповідного фонду Херсонської області, а також ті, які перебувають на етапі входження. Охарактеризоване соціально-економічне значення для регіону створення національного парку «Кам'янська Січ» та регіонального ландшафтного парку «Гілея». Наведений план щодо того, які території будуть проходити процес переведення до об'єктів природно-заповідного фонду регіону, а які будуть розширюватися за рахунок включення до їхнього складу земель державних лісомисливських господарств. Визначені основні труднощі, з якими стикаються в процесі роботи під час формування мережі заповідних територій Херсонської області.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, заповідні території, природоохоронна територія, рівень заповідання, національний парк, регіональний ландшафтний парк.

В статье изучено состояние формирования природно-заповедного фонда Херсонской области, проанализирована структура и состав по основным категориям охранных объектов. Определено, что регион нуждается в расширении перечня объектов для заповедания, потому что необходимым становится

сохранить биологическое и ландшафтное разнообразие края в целях устойчивого и сбалансированного развития территории и создания социально-экономических условий для жизни людей. Проанализированы объекты, которые уже прошли процесс заповедания и вошли в сеть природно-заповедного фонда Херсонской области, а также те, которые находятся на этапе вхождения в эту сеть. Охарактеризовано социально-экономическое значение для региона создания национального парка «Каменская Сечь» и регионального ландшафтного парка «Гилея». Приведен план относительно того, какие территории будут проходить процесс перевода в объекты природно-заповедного фонда региона, а какие будут расширяться за счет включения в их состав земель государственного лесохозяйственного хозяйства. Определены основные проблемы, с которыми сталкиваются в процессе работы при формировании сети заповедных территорий Херсонской области.

Ключевые слова: природно-заповедный фонд, заповедные территории, природоохранная территория, уровень заповедания, национальный парк, региональный ландшафтный парк.

The article examines the state of formation of the Kherson region nature reserve fund, analyzes its structure and composition by major categories of security objects. It is determined that the region needs to expand the list of protected areas, as it is necessary to preserve the biological and landscape diversity of the region in order to develop the territory in a sustainable and balanced manner and to create appropriate socio-economic conditions for human life. The objects which have already passed the process of bequest and are included in the network of nature reserve fund of Kherson region and which are at the stage of entering are analyzed. The socio-economic importance of the region from the creation of Kamianska Sich National Park and the Gilea Regional Landscape Park is characterized. The plan of which territories will be undergoing the process of transfer to the objects of the natural reserve fund of the region, and which will be expanded due to the inclusion of state forestry holdings in their structure. The main difficulties encountered in the process of forming a network of protected territories of the Kherson region are identified. For the sustainable and balanced development of the territory and in order to create the necessary socio-economic conditions for human life, it is necessary to preserve the biological and landscape diversity of the region. Creation of new and expansion of the existing territories and objects of the Kherson region nature reserve fund will become the basis for the formation of ecological framework of the region, will promote the development of organized forms of recreation and tourism, ecological education, preservation of traditional forms of rational use of nature and sustainable development of the natural-territorial complex. Further development of the nature reserve fund of the region is also possible due to the steady management of agricultural production, given that the Kherson region has a high level of land development for agricultural needs, so it is inevitable that such territories be reserved. Balanced use of agricultural land and granting them environmental protection status (national nature parks, biosphere reserves, regional landscape parks, reserves) does not exclude the possibility of conducting certain types of economic activity on them.

Keywords: nature reserve fund, protected areas, nature conservation area, level of conservation, national park, regional landscape park.

Постановка проблеми. Часткова втрата взаємодії в ланцюгу «природа – людина – господарська діяльність» приводить до неконтрольованості процесів та явищ, що унеможливають ефективний розвиток виробництва, сільського господарства та забезпечення соціально-економічних умов відтворення людського капіталу. Розвиток мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) України є одним із основних пріоритетів екологічної політики країни. Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», ПЗФ – це ділянки суші та водного простору, що мають природоохоронну, наукову, естетичну та рекреаційну цінність та створюються з метою збереження своєї унікальності, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища [1]. Тому для збереження збалансованості в екосистемі виникає потреба у постійному вивченні та дослідженні стану забрудненості території, виснаженості запасів мінеральної сировини, зниження родючості ґрунтів і пов'язаної з цим фітопродуктивності, а це зумовлює створення ефективної мережі заповідних територій як чинника збереження генофонду регіону. В останні роки на загальнодержавному та обласному рівні знизилися темпи збільшення площі ПЗФ, все частіше почали траплятися випадки нецільового використання, ви-

лучення земель та водних об'єктів, недотримання режимів територій та об'єктів ПЗФ, зокрема рекреаційного використання. Такий стан зумовив необхідність у дослідженні й аналізі стану ПЗФ Херсонської області та визначенні основних соціально-економічних напрямів, що обґрунтовують необхідність створення мережі заповідних територій у регіоні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вивченням стану ПЗФ Херсонської області та формуванням наукового обґрунтування щодо створення мережі заповідних територій займалися вітчизняні вчені: Н. Безкровна, М.Ф. Бойко, О.М. Грачова, С.Л. Єрмакова, Д.С. Мальчикова, І.О. Пилипенко, М.М. Руденко та ін. У своїй праці їм вдалося також дослідити географію несприятливих природно-технічних явищ на території області, що чинять вплив на формування ПЗФ регіону, та визначити основні форми щодо збереження генофонду Херсонщини. Але більш детальне дослідження потребує вивчення сучасного стану заповідання природоохоронних територій та деталізація по кожній із категорій його соціально-економічного значення для області.

Формування цілей статті. Мета статті – вивчення й аналіз стану ПЗФ Херсонської області та визначення соціально-економічних напрямів, що обґрунтовують необхідність створення мережі заповідних територій у регіоні.

Виклад основного матеріалу. Гарантом забезпечення, збереження відтворення генофонду рослинного та тваринного світу, розмаїття природних екосистем є ПЗФ області. До нього в Україні відносять: природні території та об'єкти – біосферні та природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні та зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. З метою збереження природи, охорони флори та фауни наприкінці ХІХ в Херсонської області починає формуватися система природоохоронних територій, до якої відносять об'єкти ПЗФ. У Херсонській області ПЗФ має у своєму складі 81 територію та об'єкт загальною площею 346 904,5041 га, в тому числі 15 об'єктів загальнодержавного значення – 325 392,5041 (92%) і 66 об'єктів місцевого значення – 28 035,9 га (8%). Відношення площі ПЗФ до площі області (показник заповідності) становить 10,6%. У структурі ПЗФ Херсонської області є 2 біосферні заповідники, 4 національні природні парки, 8 заказників і 1 дендрологічний парк загальнодержавного значення, 13 заказників місцевого значення, 10 заповідних урочищ місцевого значення, 30 пам'яток природи місцевого значення, 13 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення (табл. 1).

Станом на 01.01.2019 р. з наведених даних спостерігається, що структура ПЗФ Херсонської області характеризується дуже нерівномірним рівнем заповідання за кількістю та статусом природоохоронних територій та об'єктів. Так, ПЗФ регіону становить 7 ка-

тегорій об'єктів, з яких у структурі найбільшу частку займають національні природні парки: Азово-Сиваський, Джарилгацький, Олешківські піски, Нижньодніпровський, що становить 43,4%, або 150 780,9041 га площі. На другому місці перебувають біосферні заповідники: Асканія-Нова та Чорноморський, їхня частка в загальній площі ПЗФ – 38,4% (133 313,4 га), інші 18,2% відведені під заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, дендрологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Для сталого та збалансованого розвитку території та з метою створення необхідних соціально-економічних умов для життя людей необхідним стає зберігати біологічне та ландшафтне розмаїття краю. Цього можна досягти через переведення окремих земель та об'єктів у категорію охоронних. Створення територій та об'єктів ПЗФ – це ефективний механізм у процесі охорони природних екосистем, унікальних природних територій, ландшафтів та рідкісних видів рослин і тварин [3].

Площа заповідних територій Херсонщини не перебуває на рівні норми та є недостатньою, зважаючи на рекомендації науковців, де у степовій зоні рівень заповідності повинен бути не менше 10–15%. З огляду на те, що у загальній площі ПЗФ регіону близько 120 000 га, а це 4%, що становлять акваторії морів, лиманів, заток, це спонукає державні структури разом із науковцями до розширення переліку об'єктів для заповідання, адже в області збереглися території з цінною степовою і петрофільною рослинністю, що становить регіональне та національне надбання.

Таблиця 1

Структура розподілу територій та об'єктів природно-заповідного фонду Херсонської області (станом на 01.01.2019 р.)

Категорія об'єктів ПЗФ	Кількість, од	Площа, га		% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ
		Усього	У тому числі надана в постійне користування	
Біосферні заповідники	2	133313,4	132233,6	38,4
Національні природні парки	4	150780,9041	73089,8441	43,4
Заказники, усього	21	61499	X	17,7
у тому числі				
- ландшафтні	7	4442,9	X	1,2
- лісові	2	1732	X	0,5
- ботанічні	6	710	X	0,2
- загальнозоологічні	3	22783	X	6,6
- орнітологічні	2	31711,9	X	9,1
- гідрологічні	1	120	X	0,03
Пам'ятки природи, усього	30	26,1	X	0,0075
у тому числі				
- ботанічні	22	6,6	X	0,001
- зоологічні	3	14	X	0,004
- гідрологічні	4	5,0	X	0,001
- геологічні	1	0,5	X	0,0001
Заповідні урочища	10	942,0	X	0,3
Дендрологічні парки	1	167,3	X	0,05
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	13	175	X	0,05
Всього	81	346904,5041	X	100

Джерело: [2]

Нині Департаментом енергетики та екології Херсонської обласної державної адміністрації вже сформовані території, готові під заповідання: 29 заказників загальнодержавного значення із загальною площею 33 549 га, 2 заповідні урочища – 75 га та 1 пам'ятка природи – 126 га.

Прикладом заповідання території стало створення національного парку «Кам'янська Січ» (Указ Президента України від 11.04.2019 № 140/2019) з орієнтованою площею 8725 га. Метою створення парку є збереження генетичного, видового, ландшафтного та екосистемного розмаїття степів правобережжя Дніпра, інших природних комплексів і об'єктів, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення. Він є цінним природним комплексом Херсонської області, до якого відноситься територія земель Качкарівської, Милівської, Новокаїрської, Монастирської та Новорайської сільських/селищних рад Бериславського району із загальною орієнтованою площею 12 610,0406 га. Унікальність його полягає в тому, що ця територія налічує 582 види судинних рослин, серед яких 52 – раритетні, на ній розміщено близько 150 курганів і древніх поселень, старовинні козацькі могили, панський маєток та старовинний монастир. На землях с. Республіканець Бериславського району розташована нерухома пам'ятка національного значення Кам'янська Січ, кладовище запорізьких козаків і могила кошового отамана Костя Гордієнка. Цей об'єкт занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток національного значення (охоронний документ № 210008-Н).

До соціально-економічних переваг створення національного природного парку «Кам'янська Січ» можна віднести надходження державних інвестицій у зв'язку із створенням нового об'єкта; зростання інвестиційного та туристичного (зокрема, сільського зеленого туризму) потенціалу; сприяння у створенні матеріально-технічної бази індустрії відпочинку та оздоровлення; перехід на нові економічні умови функціонування рекреаційної сфери і підвищення її якості; наповнення бюджетів місцевих сільських рад та об'єднаних територіальних громад за рахунок сплати земельного податку, ПДВ та нарахувань на заробітну плату; збереження земельних ділянок у державній власності; підтримку традиційного природокористування (випасання, сінокошіння, рибальства); підтримку історико-культурної спадщини та ін. [4].

Нині тривають роботи із заповідання природно-охоронної території Херсонської області під регіональний ландшафтний парк «Гілея», який буде створений на нижньодніпровських аренах: Козаче-лазерській, Олешківській, Чалбаській, Збур'ївській, Івано-Рибальчанській та Кінбурській косі із загальною орієнтованою площею 88 249,44 га. Землі, на яких буде створений регіональний ландшафтний парк «Гілея», відносяться до Голопристанського (40 425,7 га) та Олешківського (45 550,56 га) районів та Новокаховської міської ради (2273,18 га) Херсонської області. Парк запроєктовано лише на землях державної власності – землях лісового фонду. До новоствореного парку не будуть включені землі сільськогосподарського призначення, землі запасу,

землі в межах населених пунктів та приватні ділянки. Ця територія є унікальною тим, що на ній збереглися типові та рідкісні рослинні ценози з раритетними та реліктовими видами рослин, грибів, лишайників і тварин, що включені до Червоної книги України, Європейського Червоного списку, Світової Червоної книги та Червоного списку Херсонської області [5].

Соціально-економічне значення для Херсонської області від створення регіонального ландшафтного парку «Гілея» полягає у збереженні штучних та природних лісів на території Нижньодніпровських арен, що дасть змогу залучати додаткове фінансування з обласного бюджету для проведення сумісних із лісомисливськими господарствами пожежозахисних та природоохоронних заходів на території парку, створить понад 100 робочих місць, сприятиме відновленню природного стану дюнних екосистем, стабілізує чисельність популяції тваринного світу, особливо мисливських тварин [5].

Розпочата робота над створенням заказників місцевого значення «Карадай» та «Острів Каланчак», їхня загальна площа – 2658,1 га, і знаходяться вони на території Каланчацького району. Також у поточних планах Департаменту енергетики та екології Херсонської обласної адміністрації – розширення територій національних природних парків «Олешківські піски» (на 3671,4 га) та «Джарилгацький» (на 40 250 га). Збільшення території національного природного парку «Олешківські піски» відбудеться за рахунок включення до його складу земель державних підприємств «Олешківське лісомисливське господарство» та «Великокопанівське лісомисливське господарство» загальною площею 3650,7 га.

Робота над розширенням мережі наявних територій об'єктів ПЗФ Херсонської області триває, але є низка основних труднощів, з якими стикаються під час формування мережі заповідних територій: неадекватність та суперечність законодавчої бази щодо регулювання питань земельного, лісового, природоохоронного характеру у частині заповідної справи, що потребує відповідних змін та розроблення нових нормативних документів; низький рівень фінансового і матеріально-технічного забезпечення; неналежні капітальні видатки на природоохоронні заходи, наукові дослідження, еколого-освітню та рекреаційну діяльність; потреба в системному покращенні інфраструктури: транспортної, засобів зв'язку, обладнання, службових та лабораторних приміщень, рекреаційної, музеїв природи та інформаційних центрів; небажання постійних користувачів і власників земельних ділянок та органів виконавчої влади усіх рівнів погоджувати створення нових об'єктів ПЗФ; недостатня екологічна свідомість і необізнаність громадян щодо необхідності збереження природного середовища [6].

Висновок із цього дослідження. Створення нових та розширення наявних територій та об'єктів ПЗФ Херсонської області стане основою для формування екологічного каркасу регіону, сприятиме розвитку організованих форм рекреації і туризму, екологічної освіти, збереженню традиційних форм раціонального природокористування і сталого розвитку природно-територіального комплексу. Подальший розвиток

ПЗФ області можливий також через стале ведення аграрного виробництва, враховуючи, що Херсонщина має високий рівень освоєння земель під сільськогосподарські потреби, тому неминучим є відведення таких територій під заповідання. Збалансоване використання сільськогосподарських угідь та надання їм природоохоронного статусу (національні природні парки, біосферні заповідники, регіональні ландшафтні парки, заказники) не виключає можливості ведення на них окремих видів господарської діяльності.

Бібліографічний список:

1. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16.06.92 р. № 2457-XII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення 29.02.2020).
2. Міністерство енергетики та захисту довкілля. *Екологічний паспорт Херсонської області*: веб-сайт. URL: <https://menr.gov.ua/news/33529.html> (дата звернення 28.02.2020).
3. Створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду, як шлях до збереження національного багатства України! *ECOBUSINESS. Екологія підприємства*. URL: <http://ecolog-ua.com/news/stvorenniya-teritoriy-ta-obiektiv-prirodno-zapovidnogo-fondu-yak-shlyah-do-zberezhennya> (дата звернення 29.02.2020).
4. Національний природний парк «Кам'янська Січ». URL: http://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Kam_ianska-Sich.09.0996_compres sed .pdf (дата звернення 29.02.2020).
5. Херсонська обласна державна адміністрація. *На Херсонщині створюють Регіонально ландшафтний парк (РЛП) «Гілея»*. веб-сайт. URL: <https://khoda.gov.ua/na-hersonshhin%D1%96-stvorjat-reg%D1%96onalno-landshaftnij-park--rlp--%C2%ABg%D1%96leja%C2%BB> (дата звернення 29.02.2020).
6. Концепція загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2006 р. № 70-р / Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/29190369> (дата звернення 29.02.2020).
7. Валюх А. М. Збереження природного капіталу України: державний екологічний моніторинг. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1228> (дата звернення 29.02.2020).
8. Василевська Я. Природно-заповідний фонд Херсонської області як об'єкт рекреаційного природокористування. *Часопис соціально-економічної географії*. 2012. Вип. 13(2). С.125–128.

References:

1. Pro pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.06.92 r. № 2457-XII [On the Nature Reserve Fund of Ukraine: Law of Ukraine of June 16, 92 No. 2457-XII] / Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (accessed 29 February 2020).
2. Ministerstvo enerhetyky ta zakhystu dovkillia. *Ekolohichniy pasport Khersonskoi oblasti: veb-sait* [Ministry of Energy and the Environment. Environmental passport of Kherson region: web site] Available at: <https://menr.gov.ua/news/33529.html> (accessed 28 February 2020).
3. Stvorennia terytorii ta obiektiv pryrodno-zapovidnogo fondu, yak shliakh do zberezhennia natsionalnogo bahatstva Ukrainy! *ECOBUSINESS. Ekolohiia pidpriemstva* [Creation of territories and objects of nature reserve fund as a way to preserve the national wealth of Ukraine! ECOBUSINESS. Enterprise ecology.] Available at: <http://ecolog-ua.com/news/stvorenniya-teritoriy-ta-obiektiv-prirodno-zapovidnogo-fondu-yak-shlyah-do-zberezhennya> (accessed 29 February 2020).
4. Natsionalnyi pryrodnyi park «Kamianska Sich» [Kamianska Sich National Park.]. Available at: http://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Kam_ianska-Sich.09.0996_compres sed .pdf (accessed 29 February 2020).
5. Khersonska oblasna derzhavna administratsiia. *Na Khersonshchyni stvoriat Rehionalno landshaftnyi park (RLP) «Hileia»*. veb-sait. [Kherson Regional State Administration. In the Kherson region will create a Regional Landscape Park (RLP) "Gileia". website.]. Available at: <https://khoda.gov.ua/na-hersonshhin%D1%96-stvorjat-reg%D1%96onalno-landshaftnij-park--rlp--%C2%ABg%D1%96leja%C2%BB> (accessed 29 February 2020).
6. Kontsepsiia zahalnodержavnoi prohramy rozvytku zapovidnoi spravy na period do 2020 roku : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 8 liutoho 2006 r. № 70-r [The concept of the national program of development of the protected business for the period until 2020: the decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 8, 2006 No. 70-r] / Kabinet Ministriv Ukrainy. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/pras/29190369> (accessed 29 February 2020).
7. Valiukh A.M. (2017) Zberezhennia pryrodnoho kapitalu Ukrainy: derzhavnyi ekolohichniy monitorynh [Conservation of Ukraine's natural capital: state environmental monitoring]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. no. 2. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1228> (accessed 29 February 2020).
8. Vasylevska Ya. (2012) Pryrodno-zapovidnyi fond Khersonskoi oblasti yak obiekt rekreatsiinoho pryrodokorystuvannia [Kherson Oblast Nature Reserve as an object of recreational use.]. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafiï*. vol. 13(2), pp. 125–128.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 334.722:364.016

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-34>

Наумова М.О.

кандидат економічних наук,
асистент кафедри економічної кібернетики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3670-0231>

Naumova Mariia

PhD in Economics,
Assistant of Economic Cybernetics Department,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

ПРОГРЕСИВНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЗАПОЗИЧЕННЯ ЙОГО В УКРАЇНІ

PROGRESSIVE INTERNATIONAL EXPERIENCE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND ADOPTING IT IN UKRAINE

У статті проаналізовано міжнародний досвід здійснення соціальної підприємницької діяльності з метою запозичення найголовніших засад його діяльності для впровадження цієї зарубіжної практики в Україні. Використовуючи прогресивну міжнародну практику та надихаючись успішним досвідом, сучасне українське СП може створити особливі, нові бізнес-моделі, життєстійкі та довговічні. Розглянуті успішні приклади зарубіжних соціальних підприємств сприяють поширенню добробуту і для окремих працівників, і для економіки загалом, а саме: виробництво та продаж якісних продуктів за загальнодоступною ціною задля збільшення купівельної спроможності населення і поліпшення якості життя місцевого населення; створення нових робочих місць із достатнім рівнем заробітної плати, що знову-таки збільшить доходи населення; надання соціальних послуг у формі професійної підготовки, надбання виробничого досвіду.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне підприємство, якість життя населення, зайнятість, міжнародний досвід.

В статье проанализирован международный опыт осуществления социальной предпринимательской деятельности с целью заимствования главных принципов его деятельности для внедрения этой зарубежной практики в Украине. Используя прогрессивную международную практику и вдохновляясь успешным опытом, современное украинское СП сможет создать особые, новые бизнес-модели, жизнестойкие и долговечные. Рассмотренные успешные примеры зарубежных социальных предприятий способствуют распространению благосостояния и для отдельных работников, и для экономики в целом, а именно: производство и продажа качественных продуктов по общедоступной цене для увеличения покупательной способности населения и улучшения качества жизни местного населения; создание новых рабочих мест с достойным уровнем заработной платы, что опять-таки увеличит доходы населения; предоставление социальных услуг в форме профессиональной подготовки, приобретения производственного опыта.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, социальное предприятие, качество жизни населения, занятость, международный опыт.

The international experience of social entrepreneurship (SE) in order to adapt the main principles of its activities for the implementation of foreign practice in Ukraine are analyzed in the article. Ukraine has long overdue urgently objective need to seek new tools or regulatory mechanisms that would ensure social stability without delaying the country's economic growth. Using progressive international practice and inspired by the successful experience, the modern Ukrainian SE can create special, new business models that are viable and durable. The relevance of analyzing the progressive experience of SE in the context of employment is due to the need to increase social and labor integration in the conditions of economic crises to improve the quality of life, especially of socially vulnerable segments of the population. A large part of the policy in the EU countries is associated with overcoming the social exclusion of vulnerable groups to improve the economic and social well-being of the population. In this regard, in different countries, an emphasis is placed on the development of SE, as an important tool for enhancing the social integration of disadvantaged people. Successful examples of foreign social enterprises are considered in the paper that contribute to the spread of welfare both for individual employees and the whole economy, namely: production and sale of quality products at an affordable price to increase the purchasing power of the population and improve the quality of life of the local population; the creation of new jobs with a sufficient level of wages, that again will increase household incomes; providing social services in the form of professional training, the acquisition of production experience. The advantages of world examples of successful social enterprises are flexibility and mobility helping to respond quickly to the needs of society, providing various social services to citizens in the field of healthcare, social protection, education, social adaptation of people with special needs, environmental protection. The target market for social enterprises are both mass-market consumers and consumers of certain social groups.

Keywords: social entrepreneurship, social enterprise, quality of life, employment, international experience.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Люди з різних куточків світу все частіше страждають від глобальних загроз їхній безпеці. Ці загрози часто викликані декількома багатоплановими і взаємозалежними проблемами, такими як зміна клімату, демографічні виклики та інші мегатенденції. Нині соціальне підприємництво (далі – СП) неухильно набирає популярності. Цей розвиток підживлюється вищезгаданими проблемами, а також зростаючою критичною оцінкою світової капіталістичної системи. СП є каталізатором соціальних змін, бо соціальні підприємці використовують ринкові стратегії для вирішення найважливіших і невідкладних соціальних проблем абсолютно новими неординарними способами. В Україні СП стає все більш помітним явищем, що здійснює позитивний соціальний вплив на якість життя населення. У сучасному українському суспільстві, як і в усьому світі, поступово формується розуміння того, що реалізація завдань системного розвитку СП можлива тільки спільними зусиллями держави, інститутів громадянського суспільства та із залученням міжнародного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. СП привернуло більшу увагу з боку наукових кіл, оскільки його центральні інтереси відрізняються від традиційного комерційного підприємництва. Питань розгляду успішних бізнес-моделей соціального підприємництва в світовому просторі для запозичення торкалися у своїх дослідженнях І.І. Дульцева [1] та І. Руда [2], які провели порівняльний аналіз міжнародного досвіду реалізації СП із виділенням сфер застосування та соціальних проблем, на вирішення яких спрямована ця діяльність.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Українськими вченими (С.С. Арент, К.В. Багмет, Н.В. Доброва, Н.І. Ігнатович, А.А. Свинчук) здебільшого досліджується світова практика системи державної підтримки та стимулювання розвитку СП, не зосереджуючись на розгорнутому описі загальновідомих прикладів СП. Саме тому нині постає питання вивчення міжнародного досвіду здійс-

нення соціальної підприємницької діяльності та запозичення найголовніших засад його діяльності для впровадження цієї зарубіжної практики в Україні.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є дослідження успішних прикладів зарубіжних соціальних підприємств задля адаптації досвіду їхньої діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У світі є багато гідних прикладів участі СП в розвитку територій, вирішенні соціальних і екологічних проблем, державно-приватного партнерства в соціальній сфері, допомоги окремим категоріям населення – дітям, людям похилого віку, малозабезпеченим громадянам тощо. У процесі запозичення прогресивного досвіду західних країн важливо дотримуватися розумного балансу у виборі моделей для майбутнього запровадження в реалії українських культурних особливостей.

Інтеграція прогресивного досвіду здійснюється також шляхом співпраці з організаціями інших держав у формі обміну науково-технічною, статистичною інформацією й технологіями виробництва; спільного й узгодженого проведення наукових і практичних заходів; взаємних стажувань та навчання спеціалістів тощо.

Використовуючи вітчизняний та зарубіжний досвід, бажано створити банк даних ефективних механізмів вирішення соціальних проблем як одного із надійних засобів підвищення якості життя населення.

У Великій Британії діє сильне лобі СП, наприклад, там працює недержавна програма «Купуй соціальне» – спеціальна наклейка на упаковці інформує споживача про те, що товар вироблений на соціальному підприємстві.

Соціальне підприємництво, співпрацюючи з корпоративним сектором, може постачати свою продукцію у величезних обсягах для великих компаній і готельних мереж, таким чином виготовляючи продукцію безпосередньо для відомих ТНК. Укладання договору аутсорсингу між великими компаніями та соціальними підприємствами унеможливить банкрутство останніх у перші роки їхньої діяльності.

Голландська соціальна компанія «Van Hulley» вирішує іншу важливу проблему – шие чоловічі та жіночі шорти на замовлення з одягу, що вийшов з моди. Людина відсилає стару сорочку й отримує її назад вже у вигляді шортів, що дає змогу підприємству не купувати нову тканину. Завдяки своїй діяльності «Van Hulley» забезпечила роботою десятки жінок без кваліфікації. Протягом року роботи ці жінки отримують сертифікат швачки, і для багатьох із них це перший документ про професійну освіту.

За кордоном чимало соціальних підприємств, ставши успішними, починають продавати франшизу на свій бізнес. Так зробила британська компанія, що займається переобладнанням автомобілів для людей з інвалідністю. Мережа фірм по всій Англії надала їй можливість активно співпрацювати з лідерами автопромисловості і закупувати машини за більш привабливими цінами.

Мережа може перевершувати за своїми характеристиками окремі підприємства, наприклад, за рахунком ефекту масштабу. Франшиза як дієвий варіант для соціальних підприємств-початківців передбачає розповсюдження не лише ідеї, а й успішного бізнес-досвіду. Франшиза дає підтримку від головної компанії, точні інструкції із запуску і ведення бізнесу, можливість досить швидко реалізовувати соціальні проекти.

«Embrace Innovations» – комерційне підприємство з головним офісом у Бангалорі, виробник дитячих інкубаторів власної розробки для продажу клінікам. Відсоток із кожного продажу йде в некомерційний підрозділ підприємства «Embrace», який безкоштовно забезпечує своїми інкубаторами місцеві клініки в бідних районах країн третього світу. Засновниками підприємства є команда розробників, які свого часу були студентами Стенфордського університету й отримали завдання розробити недорогий і простий у використанні дитячий інкубатор. Розроблена ними модель інкубатора могла працювати без електрики і коштувала в 100 разів менше, ніж його аналоги. Керівники підприємства були включені фондом Шваба в число кращих соціальних підприємств 2013 р. [3], а також увійшли до списку 30 головних соціальних підприємств світу за версією Forbes [4].

Для того щоб вирішити проблему текстильних відходів, у всьому світі розробляється низка соціальних ініціатив у секторі текстильної промисловості, які спрямовані на зниження негативного впливу на навколишнє середовище і суспільство.

«TerraCycle» – американська компанія з переробки органічних відходів, заснована в 2001 р. студентами Принстонського університету Т. Саки і Дж. Бейєром. За 20 тис. доларів вони придбали у Флориді новітню систему з переробки органічних відходів у вермикомпост. У компанії «TerraCycle» натеper працює 110 осіб, її філії відкриті в 21 країні. Натеper компанія утилізувала відходів на загальну суму в 2,5 млрд. доларів США, інвестувавши в соціальні проекти близько 5 млн. доларів США. На глобальному корпоративному рівні бізнесом Terracycle є створення і продаж готових підприємств із переробки сміття з налаштованими бізнес-процесами. Так, «Terracycle» продала 30% свого західноєвропейського бізнесу французькому гігантові

«Suez S.A» [5]. Відходи виробництва постачалися з університетської їдальні. Проект привернув увагу преси, і «TerraCycle» зумів знайти інвесторів для подальшої роботи. Не маючи досить грошей на створення власної пакувальної лінії, компанія вирішила використати пластикові пляшки застосовувати як тару для свого рідкого добрива. Тару поставляли школи й організації, яким «TerraCycle» виділяв пожертви. Такі великі компанії, як «The Coca-Cola Company» і «PepsiCo», підтримали «TerraCycle», офіційно дозволивши їм використовувати в роботі упаковки з-під їхньої продукції. У 2005 р. добрива компанії почали продаватися в мережах великих магазинів «Wal-Mart Stores» і «The Home Depot» [6]. Починаючи з 2007 р. «TerraCycle» розширила свою діяльність, почавши виробляти із вторинної сировини рюкзаки, сумки, пенали, продуктові сумки, а також зайнялася переробкою сигаретних фільтрів, перетворюючи їх на пластикові гранули [7].

Соціальне підприємство «TerraCycle» працює на міжнародному рівні як з корпораціями, так і з державною та міською владою, розробляючи комплексні рішення для сортування, утилізації та переробки сміття.

Підприємство продемонструвало на практиці, як на стику інтересів різних стейкхолдерів народжуються геніальні ідеї. У світі відносно давно працюють такі механізми утилізації сміття, як recycling – переробка, і reuse – повторне використання за іншим призначенням. На цих економічних і екологічних механізмах вже побудовані глобальні бізнеси.

Соціальне підприємство «Humana Nova Čakovec» в Хорватії заохочує працевлаштування інвалідів й інших соціально вразливих осіб шляхом виробництва та реалізації якісних інноваційних текстильних виробів, виготовлених з екологічних і перероблених тканин для потреб вітчизняних і зарубіжних ринків [8]. Підприємство активно робить свій внесок у стійкий розвиток місцевої громади, зменшення масштабів бідності й збереження довкілля. Діяльність підприємства активно і безпосередньо сприяє становленню толерантного суспільства і передусім допомагає соціально вразливим особам у підвищенні їхньої впевненості, надійності і якості життя.

Вказані вище підприємства сприяють екологічному руху, своєю діяльністю пропагуючи ідею повторного використання речей, скорочення надспоживання з подальшою економією ресурсів шляхом використання вживаних предметів, і, відповідно, скорочення виробництва.

Варто зазначити про мережу соціальних підприємств в Європейському Союзі у сфері повторного використання і переробки (з англ. RREUSE), яка є європейською неурядовою організацією і першою європейською організацією соціальних підприємств із діяльності у сфері ремонту техніки, повторного використання та утилізації відходів, а також наймає людей, схильних до ризику соціального відчуження. Близько 77 000 співробітників і більше 60 000 волонтерів і стажистів працюють для цієї мережі у 18 країнах ЄС [9]. Ця європейська мережа ставить перед собою три основні цілі на однаковому рівні, такі як: охорона довкілля, соціальна справедливість і економічна життєздатність.

Основні напрями діяльності членів цієї організації включають:

- збір, сортування і перерозподіл використовуваних текстильних виробів та одягу;
- збір, ремонт і повторне використання електричних та електронних відходів, меблів та інших великогабаритних відходів;
- домашні та громадські проекти компостування;
- благодійні та секонд-хенд магазини;
- збір і переробку паперу, картону, дерева, пластмас, фарб, металів, книг тощо;
- інформаційно-просвітницькі кампанії, міжнародні проекти, обмін прогресивним досвідом і підтримку бізнесу.

Безумовним лідером за поширеністю благодійних магазинів є Велика Британія, де нині функціонує близько 9000 благодійних магазинів, які збирають кошти для безпритульних дітей, хворих на рак, бідних [10]. Вони так само успішно працюють у США й Австралії.

Як приклад СП моделі британських благодійних магазинів (charity shops) в Україні функціонує соціальне підприємство «Ласка», яке займається збором одягу, яким уже люди не користуються. Більшість одягу віддається на благодійність у дитячі будинки, будинки для людей похилого віку. Приблизно 20% одягу продається в магазині за доступною ціною. 40% виручки підприємства спрямовується на соціальні ініціативи, інше – на утримання магазину [11]. Також підприємство займається переробкою текстилю: люди похилого віку виготовляють з нього килими.

Благодійні магазини приносять користь одночасно і благоотримувачам, і громадянам із низьким доходом, які отримують можливість придбати необхідні речі за нижчою ціною.

Прямий вплив від роботи соціальних підприємств можна розглядати в контексті соціально-економічного розвитку місцевої громади або регіону завдяки таким діям:

- їхня діяльність доповнює послуги громадського інтересу (наприклад, соціальні послуги), які не можуть бути надані на задовільному рівні якості державними установами або приватними комерційними компаніями;
- збалансоване використання і розподіл ресурсів на користь місцевої громади;
- створення нових робочих місць, спеціально орієнтованих на соціальну інтеграцію людей, які були тривалий час безробітними на ринку праці;
- зміцнення соціальної згуртованості, сприяння зростанню і розвитку соціального капіталу.

Ми вважаємо, що збір, сортування і переробка текстилю має багато позитивних ефектів:

- скорочення потреби в утилізації органічних відходів, що безпосередньо впливає на зміну клімату (наприклад, вовняний одяг не розсипається, але його переробка виробляє метан, який посилює глобальне потепління);
- зменшується потреба виробництва тканин;
- текстильні вироби збираються, сортуються і поширюються в основному на місцевому рівні, знижуючи вплив на забруднення навколишнього середовища через оптимізацію системи транспортування;

– вивільнення частини коштів домогосподарств для розвитку за рахунок менш дорогих текстильних виробів та одягу.

СП у сфері екології підвищує добробут і якість життя населення, сприяючи екологічно стійкому використанню природних ресурсів, вихованню й поширенню екологічної відповідальності суспільства. В основі моделі проекологічної поведінки лежить: скорочення, багаторазове використання і переробка відходів.

Сміттевий колапс у м. Львові у 2017 р. продемонстрував небезпечність відкладання вирішення проблем відходів на довгі роки. Зазначимо, що причинами такої ситуації є незацікавленість населення та виробників у скороченні обсягів продукування та сортуванні сміття, незацікавленість підприємців у переробленні сміття (немає стимулів займатися цим) і застарілість законодавства. Вважаємо, що впровадження зарубіжних моделей розширеної відповідальності виробника для посилення можливостей переробки та утилізації відходів через СП забезпечить вихід зі сміттевої проблеми у м. Львові (як й інших міст України).

Отже, СП займається регулюванням впливів людини на довкілля й екологічну культуру суспільства.

Діяльність французького соціального підприємства «Groupe SOS» спрямована на вирішення таких п'яти ключових соціальних проблем, як: догляд за людьми похилого віку, надання житла безхатченкам, робота з малозабезпеченими людьми і наркозалежними, зниження рівня підліткової злочинності та працевлаштування населення. Підприємство приносить близько 500 млн. євро щорічного доходу, налічує десять тисяч працівників і понад мільйон бенефіціаріїв. Керівник підприємства відмічає, що можливість використання моделі розвитку «Groupe SOS» сьогодні функціонує і в інших країнах, проте є проблеми адаптації принципів роботи організації під національні особливості іноземних держав [12].

Метою цих соціальних підприємств є поліпшення здоров'я населення, забезпечення достатнього доходу і соціальної підтримки кожної людини в певних несприятливих життєвих ситуаціях, створення сприятливої соціальної атмосфери в суспільстві.

Можливо, наведені приклади прогресивного досвіду є дискусійними, а шляхи впровадження успішних моделей в українській реалії – не єдиними і не остаточними. Водночас, на нашу думку, можна зробити висновок про важливість і своєчасність досліджень зарубіжного досвіду в усіх сферах СП для підвищення якості життя населення.

Соціальне підприємство «De Passarel» в Італії сприяє соціальній інтеграції та поліпшенню якості життя людей з проблемами психічного здоров'я, фізичними вадами, в тому числі дітей та молоді шляхом надання соціальної допомоги, освітніх послуг і навчальних програм, спрямованих на працевлаштування таких осіб [13]. Це підприємство займається виробництвом і продажем біжутерних прикрас з високою естетичною цінністю (вироби з напівкоштовних каменів і перлів), як альтернативу ювелірним. Фінансування підприємства здійснюється за рахунок доходів від господарської діяльності, субсидій з місцевих і регіональних структур, пожертв.

Ідея залучення людей із психічними та фізичними вадами до роботи зі створення ювелірних виробів є цілком придатною для імплементації та може бути реалізована скрізь, бо переоцінює концепцію інвалідності, пов'язавши її з красою.

Власник соціального підприємства «Gump & Drahtesel» Паоло Ріхтер перетворив своє хобі колекціонування та відновлення старих велосипедів в одну з найбільш шанованих програм з трудової інтеграції в швейцарському місті Берн [14]. Нині в його велосипедних і деревообробних майстернях працюють 850 безробітних, які проходять професійну підготовку для реінтеграції на ринок праці. Підприємство займається збором старих або невикористаних велосипедів по всій Швейцарії, які перевозяться в Берн для відновлення. Більшість працівників проходять через різні програми з трудової реінтеграції, але часто не справляються з виконанням завдань, проте підприємство дає їм час і підтримку для особистого професійного розвитку, пропонуючи широкий спектр можливостей для роботи, від механіків велосипедів до продавців в роздрібних магазинах, і при цьому компанія проводить особисту підготовку та професійний розвиток.

У рамках підприємства діє програма «Велосипеди для Африки», близько 10 тис. велосипедів на рік відправляються в Африку для продажу місцевими партнерами за доступними цінами, тоді як невелика частина велосипедів продаються в Швейцарії для отримання коштів з метою фінансування соціальних проєктів. Власник «Gump & Drahtesel» розробив мережу підприємств у Швейцарії й Африці для збору й розподілу велосипедів. Велосипеди є недорогим і екологічним транспортом для пересування, що допомагає людям в Африці працювати і заробляти на життя. Експортовані велосипеди також допомагають людям у сільських районах добиратися до шкіл, роботи і медичних центрів, а тому скорочуються масштаби депривації.

«Gump & Drahtesel» також розробляє триколісні транспортні засоби, якими можна керувати вручну, щоб забезпечити транспортування людей з обмеженими можливостями. Вони дуже стабільні та відповідають потребам і умовам в Африці. На додаток до експорту відновлених велосипедів в Африку, «Gump & Drahtesel» виробляє унікальні вироби з велосипедів для швейцарського ринку. Ці предмети, такі як лампи, скрипки, прикраси, продаються в магазині «Pico Bollo» у Берні, щоб підтримати бізнес населення Африки й запропонувати досвід роботи для безробітних у Швейцарії.

Як і в більшості розвинених країн, безробіття є серйозною проблемою і в Швейцарії, де тривале безробіття часто приводить до соціальної ізоляції та стигматизації. В Африці рівень безробіття ще вищий, але завдяки таким підприємствам, як «Gump & Drahtesel», поліпшується мобільність людей у сільських районах, які можуть дістатися на робочі місця. Велосипед – засіб пересування, недорогий і не пов'язаний з вуглекислим газом, є ключовим фактором підвищення якості життя населення Африки і Швейцарії. П. Ріхтер зміг втілити в життя ідею як застосувати свою особисту пристрасть до відновлення старих велосипедів, створивши підприємство для

працевлаштування безробітних в Швейцарії і партнерства з Африкою.

Інший яскравий приклад – кафе «FareStart» із Цієтла, створене для вирішення потреб двох категорій людей – безхатченків і незаможного населення:

- 1) забезпечення регулярним харчуванням;
- 2) надання можливості змінити своє життя, знайшовши роботу.

Основні види послуг підприємства: навчання кулінарному мистецтву безхатченків і безробітних, надання харчування для малозабезпечених людей і притулків для безхатченків, навчання молоді професії бариста, а також послуги в сфері розселення та соціальної підтримки.

«FareStart» вирішує ці завдання, залучаючи цільову аудиторію до роботи на своїх комерційних кухнях-їдальнях, які найперше забезпечують харчуванням значно більші за розміром групи безхатченків та малозабезпечених осіб. У процесі роботи ці працівники набувають навичок в харчовій галузі. За свою історію соціальне підприємство приготувало понад 3,25 млн. порцій їжі й продовжує готувати по 3000 порцій в день. Щороку «FareStart» навчає понад 250 осіб і забезпечує послугами в сфері житла та іншої соціальної підтримки ще понад 400 осіб. Програма кулінарного навчання допомагає 88% учнів знайти роботу, а програма підготовки молодих бариста – понад 60% випускників навчальних закладів [15].

З вищенаведених прикладів видно, що економічна діяльність цих соціальних підприємств сприяє поширенню добробуту і для окремих працівників, і для економіки загалом, а саме: виробництво та продаж якісних продуктів за загальнодоступною ціною задля збільшення купівельної спроможності населення і поліпшення якості життя місцевого населення; створення нових робочих місць з достатнім рівнем заробітної плати, що знову-таки збільшить доходи населення; надання соціальних послуг у формі професійної підготовки, набуття виробничого досвіду.

Варто підкреслити, що накопичений міжнародний досвід діяльності соціальних підприємств повинен бути адаптований і раціонально імplementований в українських реаліях, оскільки чимало соціальних питань у світі, на процес вирішення яких підприємства можуть вплинути, мають схожий характер.

Окрім того, кожне майбутнє українське соціальне підприємство для встановлення соціальних цілей на початку своєї діяльності повинно визначити, які соціальні проблеми буде вирішувати. Зазвичай, необхідно сформувати максимально широкий перелік соціальних проблем, які, на думку підприємця, потребують вирішення, а потім з-поміж них обираються найбільш гострі.

Інформаційними джерелами для формування підприємствами цього переліку можуть бути [16, с. 78]:

- щорічне послання Президента України;
- статистичні збірники: «Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства», «Соціальний захист населення України», «Соціальні індикатори рівня життя населення»;
- статистичні бюлетені: «Національні рахунки соціального захисту в Україні», «Соціально-економічний розвиток України»;

– іноземні портали про реалізовані проекти соціальних підприємств: «Новий бізнес»: www.ideas4all.com, <http://www.whynot.net/>, <http://openarchitecturenetwork.org>, www.ashoka.org, www.skoll.org;

– вітчизняні ресурси: «Соціальне підприємництво в Україні» (<http://www.socialbusiness.in.ua/>), «Ресурсний центр ГУРТ» (<http://gurt.org.ua/>).

Важливо визначити сфери підвищення якості життя населення, де можливості соціальних підприємств поки що недооцінені і не використані. Для цього доцільно здійснити такі кроки:

- виявлення проблем в якості життя населення;
- дослідження функціональних можливостей сучасних соціальних підприємств в Україні та світі;
- дослідження додаткових витрат і ефектів, пов'язаних з впровадженням інновацій на підприємстві;
- розроблення методики оцінки економічного, соціального, екологічного впливу від діяльності;
- експерименти з різними підходами при реалізації своїх соціальних цілей;
- довгострокова оцінка соціального впливу;
- формування рекомендацій з управління процесом впровадження прогресивного досвіду для інших соціальних підприємств;

Перед запуском соціального підприємства варто сфокусуватися на детальному вивченні та аналізі декількох соціальних бізнес-ідей, візуалізувати за допомогою схеми порівняння і вибору між різними альтернативними бізнес-ідеями. Створення унікальної бізнес-моделі забезпечує сильні переваги для благодотримувачів.

Неабияку роль відіграє стратегічне партнерство українських і зарубіжних соціальних підприємств, спрямоване на підтримку розроблення, передачі та / або використання інноваційних методів на організаційному, місцевому, регіональному, національному або міжнародному рівні, з метою:

- підвищення якості та актуальності товарів / послуг (в сфері освіти, охорони здоров'я, навколишнього середовища, тощо) для всіх прошарків населення шляхом розробки інноваційних підходів і поширення новітнього досвіду;
- сприяння повній та продуктивній зайнятості й підтримки мобільності робочої сили;
- сприяння соціальній інтеграції та скороченню масштабів бідності через працевлаштування та професійне навчання;
- забезпечення професійної підготовки та кваліфікації відповідно до потреб ринку праці, використовуючи інноваційні методи за допомогою індивідуальних підходів до навчання або спільного навчання для підвищення якості освіти та кваліфікації населення;
- стратегічного використання ІКТ та відкритих освітніх ресурсів, віртуальної мобільності та інших інноваційних методів загального та професійного навчання;
- активізації участі та співпраці органів державної та місцевої влади в сфері розвитку СП;
- створення бази даних соціальних підприємств;
- пошуку ефективних і застосовних в умовах України технологій вирішення соціальних проблем і реалізації проектів з їх адаптації, а також оцінки їх

ефективності та розроблення механізмів запровадження в інших регіонах;

– розробки інструментів фінансової та нефінансової підтримки СП на державному та регіональному рівні;

– сприяння розвитку інфраструктури для СП на регіональному та місцевому рівні.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Значна частина політики в країнах ЄС пов'язана з подоланням соціальної ізоляції вразливих груп для підвищення економічного й соціального добробуту населення. У зв'язку з цим у різних країнах робиться наголос на розвиток СП, як важливого інструменту підвищення соціальної інтеграції знедолених людей.

Одночасно, використовуючи прогресивну міжнародну практику та надихаючись успішним досвідом, сучасне українське СП може створити особливі, нові бізнес-моделі, життєстійкі та довговічні. Вивчаючи міжнародний досвід, доцільно при цьому намагатися будувати свою добродійну справу на основі соціокультурних реалій України, традицій та історії.

Подальші комплексні дослідження повинні бути присвячені розробці методик оцінки соціального й екологічного ефекту від соціального підприємництва.

Бібліографічний список:

1. Дульцева І.І. Соціальне підприємництво в галузі туризму: світовий досвід. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. № 1(37), 2016. С. 137–140.
2. Руда І. Соціальне підприємництво: зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми державного управління*. Вип. 2. 2013. С. 126–130.
3. Social Entrepreneurs of the Year 2013 : веб-сайт. URL: <http://www.schwabfound.org/content/social-entrepreneurs-year-2013> (дата звернення: 24.12.2019).
4. Forbes' List of the Top 30 Social Entrepreneurs : веб-сайт. URL: <https://www.forbes.com/impact-30/list.html> (дата звернення: 24.12.2019).
5. About TerraCycle : веб-сайт. URL: <https://www.terracycle.com/en-US/about-terracycle> (дата звернення: 21.12.2019).
6. How Tom Szaky and TerraCycle built a global recycling empire : веб-сайт. URL: <http://www.smartceo.com/how-tom-szaky-and-terracycle-built-a-global-recycling-empire/> (дата звернення: 24.12.2019).
7. TerraCycle CEO Tom Szaky makes garbage the hero : веб-сайт. URL: <https://www.greenbiz.com/article/terracycle-ceo-tom-szaky-makes-garbage-hero> (дата звернення: 21.12.2019).
8. Eurasia for youth entrepreneurship and social business – best practices of Croatia : веб-сайт. URL: http://www.eurasianet.eu/eyes/wp-content/uploads/2016/03/CROATIA_PRACTICES.pdf (дата звернення: 20.12.2019).
9. RREUSE – Putting Secondhand First : веб-сайт. URL: www.rreuse.org/ (дата звернення: 20.12.2019).
10. Charities talk shop : веб-сайт. URL: <https://www.theguardian.com/society/2010/nov/19/charities-talk-shop> (дата звернення: 24.12.2019).
11. Благодійний магазин «Ласка» – міні-кластер з великими ідеями : веб-сайт. URL: <http://www.theinsider.ua/ukr/lifestyle/525e3d5577cd5/> (дата звернення: 20.12.2019).
12. Can French social enterprise succeed globally? : веб-сайт. URL: <https://www.theguardian.com/social-enterprise-network/2013/feb/19/french-social-enterprise-succeed-globally> (дата звернення: 22.12.2019).

13. Promoting employers' social services organizations in social dialogue : веб-сайт. URL: http://www.epr.eu/images/EPR/documents/projects/PESSIS_2/national_research_reports/84189_EPR_BUL.pdf (дата звернення: 22.12.2019).
14. Drahtesel schafft Möglichkeiten für Menschen : веб-сайт. URL: <http://drahtesel.ch/de/> (дата звернення: 22.12.2019).
15. FareStart – Social Enterprise Alliance : веб-сайт. URL: <https://socialenterprise.us/organization/farestart-2/> (дата звернення: 22.12.2019).
16. Соціальне підприємництво: від ідей до суспільних змін. Посібник [Електронний ресурс] / А. А. Свинчук та ін. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с. URL: http://eef.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Book_sotsialne-pidpryyemnytstvo_pidruchnyk.pdf (дата звернення: 24.12.2019).
7. TerraCycle CEO Tom Szaky makes garbage the hero. Available at: <https://www.greenbiz.com/article/terracycle-ceo-tom-szaky-makes-garbage-hero> (accessed 21 December 2019).
8. Eurasia for youth entrepreneurship and social business – best practices of Croatia. Available at: http://www.eurasianet.eu/eyes/wp-content/uploads/2016/03/CROATIA_PRACTICES.pdf (accessed 20 December 2019).
9. RREUSE – Putting Secondhand First. Available at: www.rreuse.org/ (accessed 20 December 2019).
10. Charities talk shop. Available at: <https://www.theguardian.com/society/2010/nov/19/charities-talk-shop> (accessed 24 December 2019).
11. Blahodiynny mahazyn «Laska» – mini-klastor z velykymy ideyamy [Laska Charity Shop is a mini-cluster with the big ideas]. (in Ukrainian). Available at: <http://www.theinsider.ua/ukr/lifestyle/525e3d5577cd5/> (accessed 20 December 2019).
12. Can French social enterprise succeed globally? Available at: <https://www.theguardian.com/social-enterprise-network/2013/feb/19/french-social-enterprise-succeed-globally> (accessed 22 December 2019).
13. Promoting employers' social services organizations in social dialogue. Available at: http://www.epr.eu/images/EPR/documents/projects/PESSIS_2/national_research_reports/84189_EPR_BUL.pdf (accessed 22 December 2019).
14. Drahtesel schafft Möglichkeiten für Menschen. Available at: <http://drahtesel.ch/de/> (accessed 22 December 2019).
15. FareStart – Social Enterprise Alliance. Available at: <https://socialenterprise.us/organization/farestart-2/> (accessed 22 December 2019).
16. Svynchuk A.A., Kornecyk A.O., Ghoncharova M.A., Nazaruk V.Ja. (2017) *Sotsialne pidpryyemnytstvo: vid ideji do suspilnykh zmin* [Social entrepreneurship: from idea to social change]. Kyiv: TOV «PIDPRYJEMSTVO «VI EN EJ». (in Ukrainian). Available at: http://eef.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Book_sotsialne-pidpryyemnytstvo_pidruchnyk.pdf (accessed 24 December 2019).
1. Duljceva I. I. (2016) Socialjne pidpryyemnytstvo v ghaluzi turizmu: svitovyj dosvid [Social entrepreneurship in the field of tourism: world experience]. *Visnyk Donbasjkoji derzhavnoji mashynobudivnoji akademiji*, no. 1(37), pp. 137–140.
2. Ruda I. (2013) Socialjne pidpryyemnytstvo: zarubizhnyj dosvid [Social entrepreneurship: foreign experience]. *Aktualjni problemy derzhavnogho upravlinnja*, vol. 2, pp. 126–130.
3. Social Entrepreneurs of the Year 2013. Available at: <http://www.schwabfound.org/content/social-entrepreneurs-year-2013> (accessed 24 December 2019).
4. Forbes' List of the Top 30 Social Entrepreneurs. Available at: <https://www.forbes.com/impact-30/list.html> (accessed 24 December 2019).
5. About TerraCycle. Available at: <https://www.terracycle.com/en-US/about-terracycle> (accessed 21 December 2019).
6. How Tom Szaky and TerraCycle built a global recycling empire. Available at: <http://www.smartceo.com/how-tom-szaky-and-terracycle-built-a-global-recycling-empire/> (accessed 24 December 2019).

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.225

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-35>

Чижова Т.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Херсонського національного технічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6421-9461>

Chyzhova Tamila

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
Kherson National Technical University

ТУРИСТИЧНИЙ ЗБІР ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ РЕГІОНУ

TOURIST TAX AS A TOOL FOR FINANCIAL SUSTAINABILITY IN THE REGION

В сучасних умовах важливо знаходити стабільні джерела доходів для фінансової стійкості регіону. До одного з джерел можна віднести туристичний збір. Стаття присвячена дослідженню взаємозв'язку між розвитком туристичного середовища та формуванням фінансових ресурсів регіону за рахунок туристичного збору. Розглянуто рівень відвідування України іноземними туристами за період дії Податкового кодексу України, визначено рейтинг привабливості областей для відвідування туристами. Проаналізовано структуру місцевих податків та зборів, динаміку надходжень туристичного збору до місцевих бюджетів за останні роки. В ході аналізу виявлено, що в умовах попиту на внутрішній туризм динаміка зростання надходжень від туристичного збору досить повільна. Сформульовано рекомендації щодо підвищення фінансової ефективності туристичного збору, що дасть змогу повністю використовувати туристичний потенціал регіону задля наповнення місцевих бюджетів.

Ключові слова: місцеві бюджети, туристичні потоки, фінансова ефективність, туристичний збір, децентралізація, туризм, місцеві податки та збори.

В современных условиях важно находить стабильные источники доходов для финансовой устойчивости региона. К одному из источников можно отнести туристический сбор. Статья посвящена исследованию взаимосвязи между развитием туристической среды и формированием финансовых ресурсов региона за счет туристического сбора. Рассмотрен уровень посещения Украины иностранными туристами за период действия Налогового кодекса Украины, определен рейтинг привлекательности областей для посещения туристами. Проанализированы структура местных налогов и сборов, динамика поступлений туристического сбора в местные бюджеты за последние годы. В ходе анализа выявлено, что в условиях спроса на внутренний туризм динамика роста поступлений от туристического сбора достаточно медленная. Сформулированы рекомендации по повышению финансовой эффективности туристического сбора, что позволит полностью использовать туристический потенциал региона с целью наполнения местных бюджетов.

Ключевые слова: местные бюджеты, туристический потоки, финансовая эффективность, туристический сбор, децентрализация, туризм, местные налоги и сборы.

In the gradual process of Ukraine's integration into the EU, the objective of regional tax policy remains unchanged to fill the budgets of all levels, primarily local ones, in full. The tasks set can be fulfilled only under the condition of mutual understanding and trust of taxpayers who conscientiously perform their duty to the state and tax authorities. As well as increasing opposition to those who evade their social responsibilities. The tourism industry is an important

factor in the development of the economy and social development of the country, strengthening of the positive image of Ukraine in the world, revival of international cooperation, increase of foreign exchange earnings, increase of employment, decrease of unemployment, etc. Tourism is one of the most promising sectors of the world economy. Ukraine's tourism potential is currently under-explored, which has a negative impact on budget revenues and taxes. Due to the budget deficit, the problem of increasing budget revenues to local budgets, including through the tourist tax, is of particular importance. This problem is especially urgent and needs research. The tourist tax is not effective enough today. The problem lies not only with its administration but also with the ability to better reach potential tax agents and de-shadowing the tourism industry as a whole. Given that tourist fees could be a more significant source of financial resources for the region, its level of income depends to a large extent on the number of tourists visiting Ukraine. In order to ensure the filling of local budgets, rural, settlement, city councils and councils of the united territorial communities should decide on the establishment of a tourist tax, introduce a mechanism for controlling the transfer to the budget of a tourist tax for accommodation in the private sector, as well as channel the funds from the payment of tourist tax on the development of tourism infrastructure. And those who pay it should understand that they are also contributing to the development of the regions and disclosure of the tourism potential of the regions. In view of this, the process of reforming the tax legislation in terms of charging and paying tourist tax is of paramount importance both for the development of territorial communities and for improving the financial sustainability of the region.

Keywords: regional budgets, tourism flows, fiscal efficiency, tourism tax, decentralization, tourism, local taxes and fees.

Постановка проблеми. Одним із головних напрямів сучасного реформування країни є децентралізація місцевого самоврядування. Відповідно до норм конституційного права децентралізація – це процес передачі частини функцій і повноважень центральних органів виконавчої влади органам регіонального та місцевого самоврядування. Основним завданням децентралізації є підтримка регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прагматика та проблематика функціонування туристичного сектору економіки були розглянуті в дослідженнях вітчизняних науковців, таких як А.В. Кузишин, І.І. Січка, Н.І. Луцька, І.З. Криховський, І.З. Жук, В.С. Кравців. Проблематика функціонування місцевих податків, а саме туристичного збору, була предметом дослідження таких учених, як С.Т. Скибенко, А.М. Чвалюк, О.Г. Волкова, Л.П. Сідельникова.

Проте туристичний збір є досить новим у податковій системі України, тому сьогодні актуальною та недостатньо дослідженою є проблема наповнення місцевих бюджетів та збільшення податкових надходжень від туристичного бізнесу в Україні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасних умовах важливо знаходити стабільні джерела доходів для фінансової стійкості регіону. До одного з основних джерел можна віднести туристичний збір.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення тенденцій розвитку туристичного бізнесу в Україні, аналіз ефективності застосування туристичного збору, а також обґрунтування на цій основі шляхів підвищення фіскальної ефективності місцевих податків і зборів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туризм як галузь економіки привабливий для інвестицій, залучає робочі місця, мотивує до комплексного розвитку як міст, так і регіонів у вигляді реконструкції та будівництва доріг, налагодження автомобільного, авіа та морського сполучення, розвитку інфраструктури тощо. Також постійний розвиток туристичної галузі демонструє світу, що Україна – це безпечна країна, і це вдається, адже за попередніми підсумками 2018 року порівняно з 2017 роком потік іноземних туристів збільшився на 40%. Таке зростання спонукає до продовження

реформи туристичної галузі, підвищення привабливості туристичної дестинації України.

З підвищенням туристичної привабливості України стає актуальним питання оподаткування в туристичній галузі. Туристичний збір належить до місцевих податків та зборів, кошти від якого зараховуються до загального фонду місцевих бюджетів та спрямовуються на потреби територіальної громади, зокрема на розвиток туристичного сегменту (покращення інфраструктури, розвиток туризму, як внутрішнього, так і в'їзного, підвищення іміджу туристичних центрів тощо).

З огляду на зарубіжний досвід туристичний збір може відігравати вагомий роль у формуванні фінансових ресурсів регіону. За оцінками Всесвітньої організації туризму туристичні країни одержують приблизно 10–25% від загального податкового доходу за рахунок туристичного сектору. У деяких малих країнах, що спеціалізуються на туризмі (таких як Багами), понад 50% урядового доходу отримано від туристичного сектору. Туризм формує 8% сукупного ВВП країн Європейського Союзу й забезпечує близько 11% їх економічного зростання.

Механізм нарахування та сплати туристичного збору в Україні регламентується нормами Податкового кодексу України. Відповідно до норм податкового законодавства податкові агенти справляють збір під час надання послуг, пов'язаних із тимчасовим розміщенням (ночівлею), й зазначають суму сплаченого збору окремим рядком у рахунку (квитанції) на проживання. Обчислення суми туристичного збору відбувається відповідно до податкової декларації за звітний податковий період, сплачується щоквартально у визначений строк за місцем знаходження податкових агентів [6].

Однією з особливостей справляння туристичного збору є те, що обов'язок нарахування податкового зобов'язання та сплати туристичного збору до місцевого бюджету покладається на податкового агента, а платник перед розміщенням у місцях проживання сплачує такий збір безпосередньо податковому агенту. Перелік таких агентів розміщується на офіційному веб-сайті відповідної місцевої ради.

Однак у нормах податкового законодавства існує прогалина, яку більшість тих, хто надає послуги з тимчасового розміщення, може використовувати

задля уникнення сплати туристичного збору. Велика кількість суб'єктів господарювання, які надають послуги з тимчасового розміщення, сплачують лише єдиний податок і не ведуть облік та не сплачують туристичний збір.

Чимало туристів вибирає для проживання не готелі, кемпінги, мотелі, гуртожитки для приїжджих тощо, а приватний сектор, тобто будинок чи квартиру, що винаймається не на умовах договору, а за усною домовленістю сторін. За такого підходу особи взагалі не сплачують туристичний збір, отже, місцеві бюджети недоотримують певний обсяг грошових коштів і несуть відповідні втрати доходів. Для того щоби фізичні особи, які здають житло в оренду були зацікавлені у прозорості своєї діяльності й сплаті податків та зборів, відповідно, необхідно створити низку стимулів для таких суб'єктів.

Туристичний збір сьогодні є недостатньо ефективним. Проблема полягає не тільки в його адмініструванні, але й у можливості більш повного охоплення потенційних податкових агентів зі справляння цього збору та детінізації туристичного комплексу загалом.

З огляду на те, що туристичний збір міг би бути більш вагомим джерелом наповнення фінансових ресурсів регіону, рівень його надходження великою мірою залежить від кількості туристів, які відвідують Україну. Проаналізуємо кількість відвідувань іноземними туристами України протягом 2011–2018 років (табл. 1).

Відповідно до даних табл. 1 наявна тенденція до зростання від 2017 року. Найбільш привабливим для відвідування місцем серед туристів-іноземців є Карпати, а також Київ, Чернігів, Львів, Одеса. Перш за все іноземців, які приїжджають в Україну, цікавить гастрономічний туризм, а 2–3 місця для них посідають визначні місця та розваги. Хоча, звісно, свою роль ві-

діграє специфіка кожного регіону, куди приїжджають іноземні мандрівники. Однак здебільшого вагомими аргументами на користь вибору місця відвідування є умова безпеки туриста та розвинена інфраструктура.

Україна стає все більш цікавою для іноземних туристів, про що свідчить динаміка відвідування нашої країни протягом 2016–2018 років. Впродовж 2014–2015 років відбувся спад, однак вже у 2016 році Україна змістилась на 10 позицій в Індексі конкурентоспроможності у сфері подорожей і туризму, посівши там 78 місце. Зокрема, щодо стабілізації та відновлення країни Україна суттєво покращила загальну інфраструктуру (із 79 на 73 місце), міжнародну відкритість (з 78 на 55 місце), ділове середовище (зі 124 на 103 місце) та безпеку (зі 127 на 107 місце) [5].

Під час розрахунку індексу конкурентоспроможності у сфері туризму та подорожей враховуються 15 показників (бізнес-середовище, безпека, охорона здоров'я та гігієна, людські ресурси та ринок праці, ціни, інфраструктура, природні, культурні ресурси тощо).

За допомогою таких рейтингів потенційний інвестор може оптимально сформувати сферу ведення бізнесу, визначити особливості, сильні та слабкі сторони. Відповідно до табл. 2 до найбільш привабливими областями для відвідування є Одеська, Закарпатська, Львівська та Київська. Завдяки тому, що на території Херсонської області розташовані два моря (Чорне та Азовське), область посідає шосте місце за своєю привабливістю.

Значним поштовхом до розвитку туризму стали інвестиції у розбудову туристичної інфраструктури. Оскільки туристична діяльність залежна від багатьох суміжних галузей і не існує відокремленим чином, варто розглядати інвестиції як в туризм зокрема, так і в туристичну індустрію загалом.

Таблиця 1

Рівень відвідування України іноземними туристами за 2011–2018 роки

Показник	Роки							
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість іноземних туристів в Україні, млн. осіб	21,4	23	24,7	12,7	12,4	13,3	14,6	14,2
Темпи росту, %	100,9	107,3	107,4	51,4	97,6	107,2	109,8	97,2

Джерело: складено автором за даними [5]

Таблиця 2

Рейтинг областей України серед відвідувачів "IGotoWorld", якими найбільше цікавилися туристи

№	Область	Показник, %	№	Область	Показник, %
1	Одеська	7,59	14	Вінницька	3,83
2	Закарпатська	7,06	15	Полтавська	3,7
3	Львівська	6,52	16	Миколаївська	3,67
4	Київська	6,2	17	Рівненська	3,61
5	Дніпропетровська	5,82	18	Чернівецька	3,49
6	Херсонська	5,2	19	Чернігівська	3,46
7	Івано-Франківська	4,99	20	Сумська	2,44
8	Хмельницька	4,81	21	Волинська	2,34
9	Запорізька	4,27	22	Кіровоградська	2,24
10	Тернопільська	4,1	23	Донецька	2,22
11	Черкаська	4,03	24	Луганська	0,53
12	Житомирська	3,86	25	Крим	0,17
13	Харківська	3,85			

Аналізуючи діяльність туристичного бізнесу як джерела доходів місцевих бюджетів, маємо зазначити, що його бюджетонаповнююча роль сьогодні залишається низькою. Одними з причин цього є тіньова зайнятість у приватному секторі, мінливість вітчизняного податкового законодавства, низький контроль з боку місцевих органів влади й фіскальних органів до цієї галузі та інші об'єктивні фактори.

Одним із чинників підвищення питомої ваги місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів є процес децентралізації. Основною складовою частиною аналізу надходжень місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів є їхня динаміка в розрізі статей, яка дає можливість проаналізувати зміну обсягів надходжень до бюджету за аналізовані періоди та встановити причини таких змін (табл. 3).

З огляду на проведений аналіз у табл. 3 можна відзначити зростання абсолютних показників надходження місцевих податків та зборів. Найбільшу частку в місцевих податках та зборах має єдиний податок, який склав у 2014 році 83,82%, у 2015 році –

вже 87,6%, а у 2016 році – понад 93,29% загального обсягу місцевих податків та зборів, але вже у 2017–2018 роках відсоток з цього податку зменшився до 91,78% у 2017 році і 90,68% у 2018 році.

На рис. 1 ми можемо спостерігати, що незначну частку у загальній структурі поки що займають збір за місця для паркування транспортних засобів та туристичний збір.

Туристичний збір є заміною курортному збору, який існував до зміни податкового законодавства. Основними недоліками курортного збору була його низька фіскальна ефективність, невизначеність об'єктів оподаткування та неможливість запровадження на більшості території України. Кошти від туристичного збору зараховуються до бюджету місцевих громад і використовуються для розвитку туристичної та курортної інфраструктури відповідної територіальної одиниці. Базою справляння збору є вартість усього періоду розміщення (ночівлі) у готелях та інших закладах готельного типу, санаторно-курортних закладах, будинках, квартирах, що нале-

Таблиця 3

Аналіз надходжень місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів Херсонської області за 2014–2018 роки

Показник	Роки									
	2014		2015		2016		2017		2018	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Податок на майно	4 188,6	2,44	15 692,0	5,01	22 893,0	4,94	42 697,0	6,25	57 480,6	7,25
Єдиний податок	143 983,0	83,82	274 481,8	87,6	432 031,2	93,29	627 532,4	91,78	718 819,0	90,68
Збір за місця паркування транспортних засобів	4 188,6	2,44	2 495,4	0,79	3 502,4	0,76	4 613,2	0,67	5 584,3	0,70
Туристичний збір	–	–	2 495,4	0,79	3 502,4	0,76	4 613,2	0,67	5 584,3	0,70
Інші надходження	194 14,1	11,30	18 217,8	5,81	1 133,7	0,25	4 287,5	0,63	5 336,3	0,67
Всього	171 774,3	100	313 382,4	100	463 062,7	100	683 743,3	100	792 804,5	100

Джерело: складено автором за даними [2]

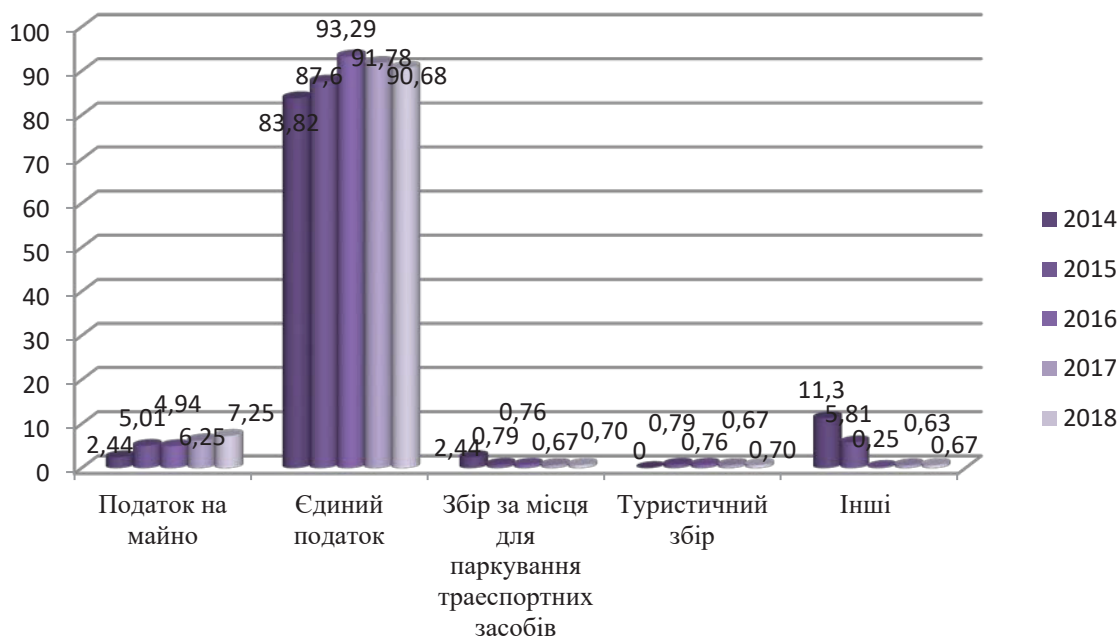

Рис. 1. Динаміка надходжень місцевих податків і зборів місцевих бюджетів Херсонської області за 2014–2018 роки

Джерело: складено автором за даними [2]

жать на праві власності (найму) фізичним особам, за вирахуванням ПДВ.

На рис. 2 зображено надходження від збору за паркування транспортних засобів та туристичного збору до місцевих бюджетів Херсонської області за 2014–2018 роки.

Досліджуючи рис. 2, ми спостерігаємо, що у 2015 році відбулося стрімке зростання надходжень від збору за місця паркування транспортних засобів, а саме 16129,7 млн. грн., порівняно з 2014 роком, коли надходження склали 4188,6 млн. грн.

Щодо туристичного збору, то ми можемо розглядати його після змін у Податковому кодексі від 2015 року. З 2015 року відбувається зростання туристичного збору від 0 грн. до 3502,4 млн. грн. у 2016 році. Протягом 2017–2018 років ми бачимо невелике зростання надходжень до 4313,2 млн. грн. та 5584,3 млн. грн. у 2018 році відповідно.

Протягом 2016–2018 років ми бачимо однотипні суми надходжень від збору за паркування транспортних засобів та туристичного збору.

З 2019 року відбулися зміни податкового законодавства щодо нарахування та сплати туристичного збору. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів» від 23 листопада 2018 року № 2628 з 1 січня 2019 року граничні ставки збору встановлюються місцевими радами у розмірі до 0,5% (для внутрішнього туризму) та до 5% (для в'їзного туризму) від розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня звітного (податкового) року для однієї особи за одну добу тимчасового розміщення. У 2019 році ці суми складають 20,87 грн. та 208,65 грн. відповідно. Ці зміни привели до зростання обсягів надходжень від сплати туристичного збору у I півріччі 2019 року, яке

порівняно з аналогічним періодом 2018 року відбулося у Луганській (у 3,2 рази), Черкаській (у 2,7 рази), Вінницькій (у 2,7 рази), Херсонській (у 2,2 рази) та Житомирській (у 2,1 рази) областях [9].

В загальній структурі податкових надходжень місцевих бюджетів роль туристичного збору незначна (лише 0,04% усіх податків і зборів, що надійшли до місцевих бюджетів). Це пов'язане з тим, що, по-перше, лише окремі територіальні громади мають туристичний потенціал (пам'ятки архітектури, рекреаційна інфраструктура тощо), а по-друге, навіть ті громади, що мають потенціал, не завжди або неповною мірою використовують туристичний збір для наповнення своїх бюджетів.

Висновки. Кожен податок та збір є важливою складовою частиною доходів бюджету, оскільки забезпечує внесок у його наповнення. Згідно з бюджетним законодавством туристичний збір є одним з джерел надходжень загального фонду бюджету міста, за рахунок якого утримуються бюджетні установи міста, що забезпечують надання послуг населенню в галузях освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, фізичної культури та спорту. Стабільність надходжень цього збору дає змогу провести соціально важливі видатки, отримати всім мешканцям міста суспільні послуги в тій чи іншій сфері, якими опікуються органи місцевого самоврядування, та розвинути туристичну інфраструктуру міста й регіону загалом.

Задля забезпечення наповнення місцевих бюджетів сільські, селищні, міські ради та ради об'єднаних територіальних громад мають не лише приймати рішення про встановлення туристичного збору, запроваджувати механізм контролю за перерахуванням туристичного збору до бюджету за розміщення в приватному секторі, але й спрямовувати кошти від сплати туристичного збору на розвиток туристичної інфраструктури своєї територіальної громади,

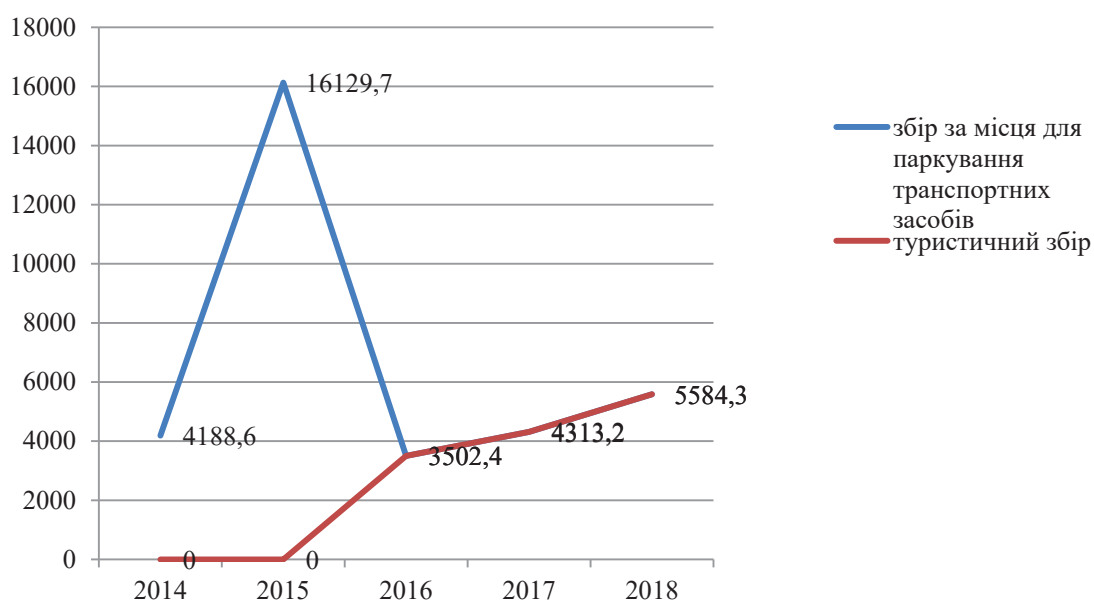

Рис. 2. Динаміка надходжень збору за місця для паркування транспортних засобів та туристичного збору за 2014–2018 роки (млн. грн.)

Джерело: розроблено автором

а особи, які його сплачують, мають розуміти, що вони також здійснюють свій внесок у розвиток регіонів та сприяють реалізації свого туристичного потенціалу.

Задля підвищення фіскальної ефективності туристичного збору було б доцільно:

- змінити нормативно-правову базу туристичної галузі для чіткого трактування норм законодавства;
- визначити можливості більш повного охоплення потенційних податкових агентів зі справляння цього збору;
- ввести обов'язкову реєстрацію як об'єкта тимчасового розміщення;
- посилити відповідальність за порушення норм податкового законодавства щодо нарахування та сплати туристичного збору;
- підвищувати податкову культуру як на рівні приватного бізнесу, так і для користувачів туристичних об'єктів.

Бібліографічний список:

1. Аналіз Європейського досвіду використання туристичного збору. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28934.pdf> (дата звернення: 16.04.2020).
2. Звіт про виконання місцевих бюджетів Херсонської області за 2014–2018 роки / Головне фінансове управління Херсонської обласної державної адміністрації. URL: <https://khoda.gov.ua/zvit-pro-vikonannya-miscevix-byudzhetiv-oblasti> (дата звернення: 16.04.2020).
3. Інформація щодо фінансово-економічних показників туристичної сфери (I півріччя 2016–2018 років). URL: <http://www.me.gov.ua/InformatsiiaSchodoFinansovoekonomichnikhPokaznikivTuristichnoiSferiZaIPIvirichchia2016-2018-Rokiv&isSpecial=true> (дата звернення: 10.04.2020).
4. Офіційний сайт Головного управління ДПС у Херсонській області. URL: <http://kherson.sfs.gov.ua/diialnist/plani-ta-zviti-roboti> (дата звернення: 16.04.2020).
5. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 16.04.2020).
6. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 року № 2755- VI / Верховна Рада. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 16.04.2020).
7. Скибенко Т.Б., Розвадовська О.О. Роль туристичного збору у фінансуванні регіонів. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2013. № 2(58). С. 315–319.
8. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p> (дата звернення: 16.04.2020).
9. Як зміни до Податкового кодексу вплинуть на виконання місцевих бюджетів у 2019 році. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/10299> (дата звернення: 16.04.2020).

References:

1. Analiz Yevropeiskoho dosvidu vykorystannia turystychnoho zboru [Analysis of the European experience in the use of tourist tax]. Available at: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28934.pdf> (accessed 16.04.2020).
2. Zvit pro vykonannya mistsevykh biudzhativ Khersonskoi oblasti za 2014–2018 roky [Report on implementation of local budgets of Kherson region for 2014–2018]. Available at: <https://khoda.gov.ua/zvit-pro-vikonannya-miscevix-byudzhetiv-oblasti> (accessed 16.04.2020).
3. Informatsiia shchodo finansovo-ekonomichnykh pokaznykiv turystychnoi sfery (I pivrichchia 2016–2018 rokiv) [Information on the financial and economic indicators of the tourism sector (I half of 2016–2018)]. Available at: <http://www.me.gov.ua/InformatsiiaSchodoFinansovoekonomichnikhPokaznikivTuristichnoiSferiZaIPIvirichchia2016-2018-Rokiv&isSpecial=true> (accessed 16.04.2020).
4. Ofitsiyni sait Holovnoho upravlinnia DPS u Khersonskii oblasti [The official site of the Main Directorate of the STS in Kherson region]. Available at: <http://kherson.sfs.gov.ua/diialnist/plani-ta-zviti-roboti> (accessed 16.04.2020).
5. Ofitsiyni veb-sait Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [The official website of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. Available at: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (accessed 16.04.2020).
6. Podatkovi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 27.12.2010 № 2755-VI]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 16.04.2020).
7. Skybenko T.B., Rozvadovska O.O. (2013) Rol turystychnoho zboru u finansuvanni rehioniv [The role of tourist collection in the financing of regions]. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*. No. 2(58), pp. 315–319.
8. Stratehiia rozvytku turizmu ta kurortiv na period do 2026 roku [Tourism and resort development strategy for the period until 2026]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p> (accessed 16.04.2020).
9. Yak zminy do Podatkovoho kodeksu vplynut na vykonannya mistsevykh biudzhativ u 2019 rotsi [How the changes to the Tax Code will affect the implementation of local budgets in 2019]. Available at: <https://decentralization.gov.ua/news/10299> (accessed 16.04.2020).

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 658.14/.17

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-36>

Лактіонова Л.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційних і комунікаційних технологій бізнес освіти
Національного авіаційного університету

Lakhtionova Liudmyla

PhD (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Information
and Communicative Technologies of Business Education
National Aviation University

ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ЗА ДАНИМИ ПРОМІЖНОЇ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ

A GENERAL ASSESSMENT OF NON-CURRENT ASSETS ACCORDING TO THE INTERIM FINANCIAL STATEMENTS

У статті розкрито організаційні етапи та методику проведення загальної оцінки необоротних активів за даними проміжної фінансової звітності. З урахуванням вивчення та узагальнення вітчизняного та світового досвіду аналізу фінансового звіту підприємства запропоновано логічно-структурну схему аналітичного дослідження необоротних активів за даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)». На основі цього обґрунтована доцільність здійснення 7 етапів надання загальної оцінки необоротних активів: оцінка динаміки місця іміобілізованих активів у загальних активах підприємства, оцінка динаміки складу необоротних активів за звітний період, оцінка динаміки структури необоротних активів за звітний період, оцінка динаміки технічного стану певних груп іміобілізованих активів, оцінка динаміки віддачі загальних необоротних активів та окремих їх видів; вплив необоротних активів на ліквідність, узагальнення отриманих результатів. Відображено приклад реалізації запропонованої організації та методики аналізу необоротних активів за допомогою проміжної фінансової звітності за даними державного підприємства «Міжнародний аеропорт «Бориспіль». Внесені пропозиції у зовнішньому фінансовому аналізі значно підвищують ефективність управління необоротними активами як головними складниками бізнес-процесів відповідних підприємств.

Ключові слова: необоротні активи, фінансова звітність, баланс, аналіз, оцінка, основні засоби.

В статье раскрыты организационные этапы и методика проведения общей оценки внеоборотных активов по данным промежуточной финансовой отчетности. С учетом изучения и обобщения отечественного и мирового опыта анализа финансового отчета предприятия предложена логически-структурная схема аналитического исследования внеоборотных активов по данным формы № 1 «Баланс (Отчет о финансовом состоянии)» и формы № 2 «Отчет о финансовых результатах (Отчет о совокупном доходе)». На основе этого обоснована целесообразность осуществления 7 этапов предоставления общей оценки внеоборотных активов: оценка динамики места иммобилизованных активов в общих активах предприятия, оценка динамики состава внеоборотных активов за отчетный период, оценка динамики структуры внеоборотных активов за отчетный период, оценка динамики технического состояния определенных групп иммобилизованных активов, оценка динамики отдачи общих внеоборотных активов и отдельных их видов, влияние внеоборотных активов на ликвидность, обобщение полученных результатов. Показан пример реализации предложенной организации и методики анализа внеоборотных активов при помощи промежуточной финансовой отчетности по данным государственного предприятия «Международный аэропорт «Борисполь». Внесенные предложения во внешнем финансовом анализе значительно повысят эффективность управления внеоборотными активами в качестве главных составляющих бизнес-процессов соответствующих предприятий.

Ключевые слова: внеоборотные активы, финансовая отчетность, баланс, анализ, оценка, основные средства.

The article describes the organizational stages and methodology for general evaluation of non-current assets according to the interim financial statements. Taking into account the study and synthesis of domestic and world experience in the analysis of the financial report of an enterprise, a logical and structural scheme of analytical study of non-current assets according to Form 1 "Balance (Statement of Financial Position)" and Form 2 "Income Statement (Statement of Comprehensive Income)" is suggested. Based on this, the feasibility of 7 stages of providing a general assessment of non-current assets is justified: estimation of the dynamics of the place of immobilized assets in the total assets of an enterprise, estimation of the dynamics of the composition of non-current assets for the reporting period, estimation of the dynamics of the structure of non-current assets for the reporting period, estimation of the dynamics of the technical condition of certain groups of immobilized assets, estimation of the return dynamics of non-current assets and their individual types, the impact of non-current assets on liquidity, summarizing of the results obtained. Methods of analytical studies for each stage of the general evaluation of non-current assets are described, among which are: absolute, relative and average values; grouping; comparison; horizontal; vertical; tabular; graphic and others. An example implementation of the proposed organization and methods of analysis of non-current assets according to the interim financial statements of the state enterprise "Boryspil International Airport" are presented. According to the state-owned enterprise Boryspil International Airport, a general evaluation of non-current assets has been made, namely: 1) in the proposed first stage, the place of non-current assets in the composition and structure of economic resources was analyzed by drawing up an appropriate analytical table (with a display of the results obtained in a figure for clarity); 2) the proposed second and third stages of analyzing the dynamics of the composition and structure of non-current assets are shown in a joint combined table with the results also shown in a joint figure; 3) for the implementation of the fourth stage (assessment of the technical condition of fixed assets and intangible assets), a special analytical table was suggested by the author; 4) in the fifth stage the return of the fixed assets of the airport was assessed and relevant conclusions and recommendations were made; 5) for the first time, as a separate step (6), the impact of non-current assets on the liquidity of an enterprise was analyzed in isolation from the study of current assets and long-term and current liabilities; 6) the obtained step-by-step conclusions on the valuation of non-current assets are summarized. All calculations were performed using recommended analytical methods. The proposals made in the external financial analysis will significantly increase the efficiency of managing non-current assets as the main components of the business processes of relevant enterprises.

Keywords: non-current assets, financial statements, balance sheet, analysis, assessment, fixed assets.

Постановка проблеми. Фінансовий звіт підприємства будь-якої країни світу є відкритим джерелом узагальненої підсумкової інформації про його діяльність. Питання складу, побудови, змісту, оцінки його статей постійно розглядаються вченими-економістами різних країн. Проте вони й нині залишаються остаточно не вирішеними. Дискусійними також є питання аналітичних можливостей пакету звітних форм. Невирішеними є питання організації та методики дослідження необоротних активів підприємства та визначення показників, що їх характеризують, за даними форм проміжної фінансової звітності. В останні часи спостерігається підвищення ролі необоротних активів у забезпеченні успішної життєдіяльності господарюючих суб'єктів. Актуальність цих питань посилюється в умовах глобалізації економіки та прискореного розвитку цифрових комп'ютерних технологій. Така ситуація посилює науково-практичну зацікавленість цією темою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, питання побудови фінансової звітності та аналітичне дослідження її показників (в тому числі і необоротних активів) розглядають учені різних країн і відображають свої дослідження в певних виданнях.

Так, ці питання досліджували: 1) США: Конрад Карлберг (2019) [1], Лін М. Фрейзер, Ейлін Ормістон (2016) [2], Вальтер Еертс, Пітер Уолтон (2017) [3], Джоанн М. Флуд (2015) [4]; 2) Британські вчені (Лондон): П. Етрілл (2016, 2019) [5, 6], Е. Маклейні (2016, 2019, 2017) [5–7]; 3) Індія: Т.С. Грева, Х.С. Греваль, Г.С. Грева, Р.К. Хосла (2019) [8]; 4) Ірак: Сауд Машкора Аламрі (2019) та інші. Своїми дослідженнями вони зробили вагомий внесок у розвиток аналізу за даними фінансового звіту, в тому числі і проміжного.

Виділення невирішеної частини проблеми. Проте чітке формування організації та методики

аналітичного дослідження необоротних активів та стрімкий розвиток ринкової конкуренції зумовлює актуальність подальшого розгляду питань, пов'язаних із розкриттям місця, ролі, руху, технічного стану, ефективності використання окремих їх складових в системі управління господарськими ресурсами підприємства за даними проміжного фінансового звіту.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є розробка та обґрунтування організаційно-методичних положень аналітичного дослідження (загальної оцінки) необоротних активів за даними проміжного фінансового звіту як складника економічних ресурсів (майна) підприємства.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Національного положення (стандарту) № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» фінансова звітність – звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства. Метою складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан та результати діяльності підприємства [10].

В Україні за період 2000–2013 рр. форми фінансової звітності трансформувалися та удосконалювалися. З метою приведення норм національного законодавства до положень Директиви ЄС № 2013/34/ЄС [11] в 2017 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [12]. Цей Закон набрав чинності 01.01.2018 р., окремі його положення – з 01.01.2019 р.

Фінансовий звіт треба вміти читати і критично оцінювати з погляду змісту, будови, раціонального використання даних. Особливо важливими ці питання стали в умовах наближення української звітності

до МСФЗ [13] та євроінтеграції цифрової економіки з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Слід зауважити, що до складу проміжної фінансової звітності великих і середніх підприємств відносяться форма № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)». Саме на прикладі цих форм і розглянемо предмет дослідження.

Необоротні активи – це перша складова частина активів підприємства першої форми фінансового звіту «Баланс (Звіт про фінансовий стан)». Нагадаємо, що в активі балансу наводиться інформація про розміщення капіталу, про вкладення його в конкретне майно. В активі балансу відображаються господарські засоби підприємства за складом і розміщенням.

Загальну оцінку необоротних активів доцільно почати з визначення їхнього місця в складі загальних активів підприємства за даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)». Це буде перший етап дослідження. Потім треба перейти безпосередньо до вивчення динаміки їхнього складу, а далі – її структури. Це можна виокремити як другий та третій етапи аналізу. Для здійснення цього аналітичного дослідження використовують дані першого розділу активу балансу.

Наступним кроком та четвертим етапом дослідження є оцінка в динаміці технічного стану окремих видів необоротних активів, а саме: основних засобів та нематеріальних активів.

Із залученням даних форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» відбувається п'ятий етап – надання загальної оцінки фондовіддачі основних засобів як відношення виручки від реалізації (надання послуг, виконання робіт, реалізації товарів).

Необоротні активи відіграють важливу роль у забезпеченні рівня ліквідності балансу та підприємства загалом. Нагадаємо четверту складову частину співвідношення певних груп активів та пасивів. Щоб баланс підприємства був ліквідним, четверта нерівність повинна бути такою: сума необоротних активів повинна бути меншою від суми власного капіталу. Дослідження такого співвідношення доцільно виокремити заключним шостим етапом загальної їх оцінки за даними проміжного фінансового звіту. На цьому етапі використовуються дані першого розділу активу балансу «Необоротні активи» та першого розділу пасиву балансу «Власний капітал».

Під час проведення поетапної загальної оцінки необоротних активів за даними проміжного фінансового звіту рекомендується обов'язково застосовувати такі методи дослідження: абсолютні, відносні та середні величини; групування; порівняння; горизонтальний; вертикальний; табличний; графічний, історичний та логічний підхід, узагальнення.

Доцільно узагальнити та систематизувати організаційні етапи проведення загальної оцінки необоротних активів за даними проміжної фінансової звітності, а також виокремити методи їх аналітичного дослідження в розрізі кожного з шести кроків (табл. 1).

Розглянемо аналітичні можливості проміжного фінансового звіту та запропоновані етапи та методи щодо аналізу необоротних активів на прикладі

державного підприємства «Міжнародний аеропорт «Бориспіль» (ДП МА «Бориспіль») [14]. Останні дані надаються за 2018 рік. Тому ми використовуємо річні, але тільки першу і другу форми, оскільки вони є також і проміжними.

Як було зазначено, загальну оцінку необоротних активів доцільно починати з визначення їхнього місця в складі загальних активів аеропорту за даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)». Місце необоротних активів в складі господарських ресурсів ДП МА «Бориспіль» в динаміці за 2018 рік показане в таблиці 2.

Загальні активи ДП МА «Бориспіль» збільшилися на 930657 тис. грн., або на 10% ((930657 тис. грн. / 8959924 тис. грн.) x 100%). Це відбулося за рахунок зростання оборотних активів на 525718 тис. грн., або на 38% ((525718 тис. грн. / 1381493 тис. грн.) x 100%) та збільшення необоротних активів на 404939 тис. грн., або на 5% ((404939 тис. грн. / 7578406 тис. грн.) x 100%) за незмінної величини необоротних активів, утримуваних для продажу, та груп вибуття. Таким чином, темпи приросту необоротних активів (5%) ДП МА «Бориспіль» у 2 рази менші, ніж темпи приросту його оборотних активів (10%).

Як на початок, так і на кінець року переважає частка необоротних активів у структурі загально-го майна аеропорту: 84,58% та 80,71% відповідно. Спостерігається незначне її спадання на 3,87%. Частка оборотних активів становила на початок року 15,41%, а на кінець року незначно зросла до 19,28%. Мінімальну частку в структурі загального майна аеропорту мали необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття (рис. 1 за даними табл. 2).

Така структура активів підприємства характерна для відповідного виду діяльності – допоміжного обслуговування авіаційного транспорту.

За даними першого розділу активу балансу для аналізу динаміки складу та структури необоротних активів доцільно скласти спеціальну аналітичну таблицю (табл. 3).

Необоротні активи ДП МА «Бориспіль» збільшилися на 404939 тис. грн. (5%). Це відбулося за рахунок збільшення: незавершених капітальних інвестицій – на 499662 тис. грн.; залишкової вартості нематеріальних активів – на 4413 тис. грн.; довгострокової дебіторської заборгованості – на 1814 тис. грн.; відстрочених податкових активів – на 1265 тис. грн. за скорочення залишкової вартості основних засобів на 102215 тис. грн.

Негативної оцінки заслуговує скорочення основних засобів та зростання довгострокової дебіторської заборгованості.

Наявність у балансі сум по статті «Довгострокова дебіторська заборгованість» свідчить уже про проблеми з фінансовим станом. Ця стаття відноситься до «хворих» статей балансу.

Як свідчить практика, із зростанням терміну прострочення повернення заборгованості втрачається реальне її повернення. Крім того, чим більший термін повернення дебіторської заборгованості, навіть без її прострочення, тим на більш довгий термін вилучаються грошові кошти з обороту самого підприємства. Таким чином, з обороту діяльності

Таблиця 1

Логічно-структурна схема загальної оцінки необоротних активів за даними проміжного фінансового звіту (організаційні етапи та методи аналітичного дослідження)

Зміст етапів (аналітичні процедури)	Етапи аналізу	Методи аналізу	Результати аналізу
<i>За даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»</i>			
Оцінка динаміки місця необоротних активів в складі активів підприємства	I	Горизонтальний, вертикальний, абсолютні та відносні величини, табличний, графічний, історичний та логічний підхід	Абсолютні та відносні показники складу та структури активу балансу за його розділами: необоротні активи, оборотні активи, загальні активи
Оцінка динаміки складу необоротних активів балансу за їх складовими показниками (статтями розділу 1 активу балансу)	II	Горизонтальний, абсолютні та відносні показники, табличний, графічний, історичний та логічний підхід	Абсолютні та відносні показники складу необоротних активів за їх складовими: абсолютне зростання, абсолютне спадання, темп приросту, темп росту, темп спадання
Оцінка динаміки структури необоротних активів балансу за їх складовими показниками (статтями розділу 1 активу балансу)	III	Вертикальний, горизонтальний, відносні показники, історичний та логічний підхід	Відносні показники структури необоротних активів
Оцінка технічного стану певних видів необоротних активів	IV	Горизонтальний, відносні показники, історичний та логічний підхід	Пакет відносних показників технічного стану певних видів необоротних активів (коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт придатності основних засобів, коефіцієнт накопичення амортизації нематеріальних активів, коефіцієнт придатності нематеріальних активів)
<i>За даними ф. № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та ф. № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)»</i>			
Оцінка фондовіддачі	V	Горизонтальний, абсолютні, відносні та середні показники, історичний та логічний підхід	Фондовіддача та фондомісткість
<i>За даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)»</i>			
Оцінка впливу необоротних активів на ліквідність балансу та підприємства	VI	Горизонтальний, вертикальний, абсолютні та відносні показники, історичний та логічний підхід	Пакет абсолютних та відносних показників платоспроможності та ліквідності підприємства
Узагальнення та підсумовування отриманих результатів про необоротні активи підприємства	VII	Узагальнення, історичний та логічний підхід	Узагальнені висновки та рекомендації по стану та використанню необоротних активів, їх впливу на поліпшення фінансового стану підприємства і підвищення ефективності його діяльності

Джерело: власна розробка

Таблиця 2

Необоротні активи в складі майна міжнародного аеропорту «Бориспіль» у 2018 році

Активи	На початок року	На кінець року	Відхилення (+, -)
Усього активів, тис. грн. У тому числі:			
Необоротні (іммобілізовані) активи:	8 959 924	9 890 581	+ 930 657
– тис. грн.	7 578 406	7 983 345	+ 404 939
– % до всіх активів	84,58	80,71	- 3,87
Оборотні (мобільні) активи:			
– тис. грн.	1 381 493	1 907 211	+ 525 718
– % до всіх активів	15,41	19,28	+ 3,87
Необоротні активи. утримувані для продажу, та групи вибуття:			
– тис. грн.	25	25	-
– % до всіх активів	0,01	0,01	-

Джерело: складено за даними [14]

ДП МА «Бориспіль» на початок 2018 року було вилучено 19 176 тис. грн., а на його кінець – 20 990 тис. грн. Це погіршує фінансовий стан аеропорту та знижує його ліквідність і платоспроможність.

У структурі необоротних активів ДП МА «Бориспіль» вагоме місце займають саме основні засоби як на початок року, так і на його кінець – 72,37% та 67,42%. Виділяються також нематеріальні активи:

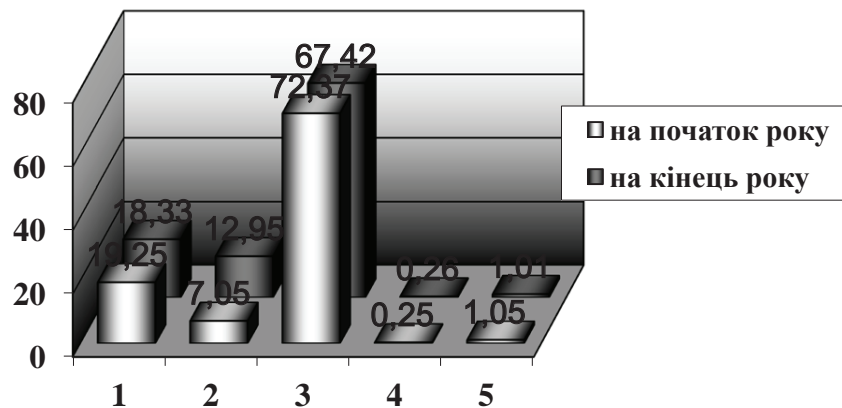

Рис. 1. Структура активів ДП МА «Бориспіль»:

1 – необоротні активи; 2 – оборотні активи; 3 – необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття

Таблиця 3

**Аналіз динаміки складу та структури необоротних активів
міжнародного аеропорту «Бориспіль» за 2018 рік**

№ з/п	Показники	На початок звітної періоду		На кінець звітної періоду		Відхилення (+, -)	
		тис. грн	питома вага, %	тис. грн	питома вага, %	у тис. грн	за питомою вагою, %
1	Нематеріальні активи (залишкова вартість)	1 458 839	19,25	1 463 252	18,33	+ 4 413	- 0,92
2	Первісна вартість	1 482 592	*	1 488 914	*	+ 6 322	*
3	Накопичена амортизація	(23 753)	*	(25 662)	*	(+ 1 909)	*
4	Незавершені капітальні інвестиції	534 460	7,05	1 034 122	12,95	+ 499 662	+ 5,9
5	Основні засоби (залишкова вартість)	5 484 605	72,37	5 382 390	67,42		- 4,95
6	Первісна вартість	13 157 436	*	13 417 750	*		*
7	Знос	(7 672 831)	*	(8 035 360)	*		*
8	Довгострокові фінансові інвестиції (інші інвестиції)	1 993	0,03	1 993	0,03	-	-
9	Довгострокова дебіторська заборгованість	19 176	0,25	20 990	0,26	+ 1 814	+ 0,01
10	Відстрочені податкові активи	79 333	1,05	80 598	1,01	+ 1 265	- 0,04
11	Усього необоротних активів	7 578 406	100,0	7 983 345	100,0	+ 404 939	*

Джерело: складено за даними [14]

19,25% на початок року та 18,33% на його кінець відповідно (рис. 2 за даними табл. 3).

Інші складники займають незначне місце в структурі необоротних активів. Така структура характерна для таких підприємств, як аеропорти, й оцінюється позитивно.

Наступним кроком є оцінка технічного стану окремих видів необоротних активів, а саме: основних засобів та нематеріальних активів (табл. 4).

Як видно з таблиці 4, ДП МА «Бориспіль» має вище рекомендованих меж значення коефіцієнта зносу основних засобів, який ще й зріс у динаміці з 58% на початок року до 60% на його кінець. І хоча й спостерігаємо збільшення первісної вартості основних засобів, проте залишкова вартість зменшилася, а сума їхнього зносу зросла.

Темп зростання суми зносу становив 5% (362 529 тис. грн. / 7 672 831 тис. грн.) x 100%), а темп зростання первісної вартості основних засобів до-

сяг лише 2% (260 314 тис. грн. / 13 157 436 тис. грн.) x 100%), тобто він менший в 2,5 раза. Цим і пояснюється зростання коефіцієнта зносу основних засобів. Таким чином, ДП МА «Бориспіль» має вище рекомендованих меж рівень зносу основних засобів. Керівництву аеропорту та його технічному відділу треба взяти на контроль це питання та розробити заходи щодо поліпшення основних засобів і їх упровадити. ДП МА «Бориспіль» має незмінний в динаміці гарний стан нематеріальних активів (табл. 4).

За даними проміжної фінансової звітності можна надати загальну оцінку фондовіддачі основних засобів як відношення виручки від реалізації (надання послуг, виконання робіт, реалізації товарів). Для визначення цього показника необхідно залучити дані форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)». За відсутності даних залишкової вартості основних засобів ДП МА «Бориспіль» станом на 01.01.2017 р. визначимо фондовіддачу за 2018 рік:

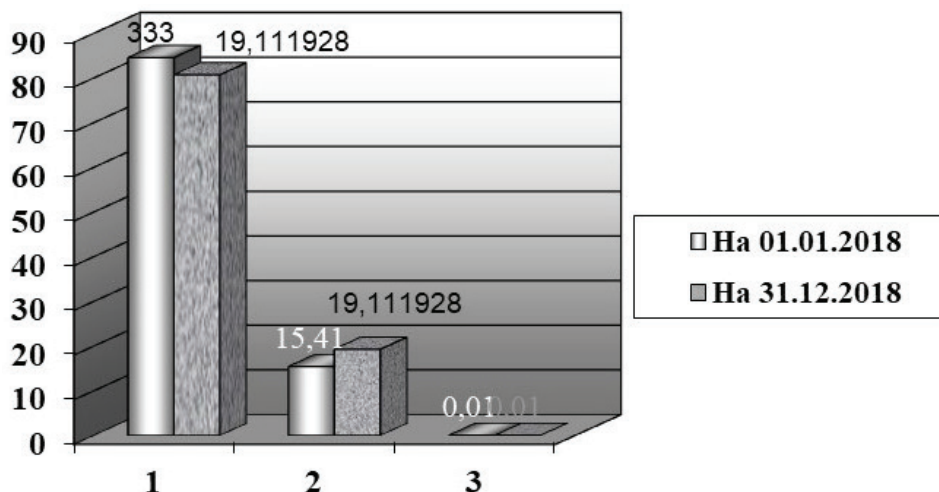

Рис. 2. Структура необоротних активів ДП МА «Бориспіль» за 2018 рік*

1 – нематеріальні активи (залишкова вартість); 2 – незавершені капітальні інвестиції; 3 – основні засоби (залишкова вартість); 4 – довгострокова дебіторська заборгованість; 5 – відстрочені податкові активи

*Довгострокові фінансові інвестиції (інші інвестиції не включені за причини доволі низького значення)

Таблиця 4

Аналіз динаміки технічного стану основних засобів та нематеріальних активів міжнародного аеропорту «Бориспіль» за 2018 рік

№ з/п	Показники	На початок звіт-ного періоду	На кінець звіт-ного періоду	Відхилен-ня (+, -)
1	Основні засоби			
1.1	Первісна вартість	13 157 436	13 417 750	+260 314
1.2	Залишкова вартість	5 484 605	5 382 390	-102 215
1.3	Знос	7 672 831	8 035 360	+362 529
1.4	Коефіцієнт зносу (ряд. 1.3 / ряд. 1.1 x 100%)	58	60	+2
1.5	Коефіцієнт придатності (ряд. 1.2 / ряд. 1.1 x 100%)	42	40	
2	Нематеріальні активи			
2.1	Первісна вартість	1 482 592	1 488 914	+6 322
2.2	Залишкова вартість	1 458 839	1 463 252	+4 413
2.3	Накопичена амортизація	23 753	25 662	+1 909
2.4	Коефіцієнт накопичення амортизації (ряд. 2.3 / / ряд. 2.1 x 100%)	2	2	-
2.5	Коефіцієнт придатності (ряд. 2.2 / / ряд. 2.1 x 100%)	98	98	-

Джерело: власна розробка

– Виручка від обслуговування авіаційного транспорту: 4 279 226 тис. грн.

– Середня залишкова вартість основних засобів: 5 433 497 тис. грн. (5 484 605 тис. грн. + 5 382 390 тис. грн.) / 2 = 10 866 995 тис. грн. / 2)

– Фондовіддача основних засобів: 0,79 грн (4 279 226 тис. грн. / 5 433 497 тис. грн.)

Таким чином, на 1 гривню вкладених основних засобів аеропорт отримав віддачу 79 коп. Доцільно цей показник розглядати в динаміці. Керівництву аеропорту та відповідним службам необхідно також вжити заходів щодо підвищення цього показника. Насамперед необхідно вжити заходів із зростання виручки від обслуговування авіаційного транспорту.

Необоротні активи відіграють важливу роль у рівні ліквідності балансу. Нагадаємо четвертий складник співвідношення певних груп активів та пасивів. Щоб баланс підприємства був абсолютно ліквідним, четверта нерівність повинна бути такою: сума необо-

ротних активів повинна бути менше суми власного капіталу. За даними балансу ДП МА «Бориспіль»:

– станом на 01.01.2018 р.: 7 578 406 тис. грн. більше 6 212 029 тис. грн.

– станом на 31.12.2018 р.: 7 983 345 тис. грн. менше 7 163 908 тис. грн. [14].

Як бачимо, ситуація вирівнялася за цим співвідношенням на кінець року. На початок року балансу не був ліквідним. На кінець року він є точно ліквідним, оскільки необоротні активи менші, ніж власний капітал, а це означає, що оборотні активи більші, ніж зобов'язання аеропорту. Це поліпшило ліквідність та фінансовий стан ДП МА «Бориспіль».

Таким чином, можна зробити загальний висновок. У структурі майна ДП МА «Бориспіль» переважає частка саме необоротних активів (80,71% на кінець 2018 р.), проте темпи їхнього приросту (5%) в 2 рази менші, ніж темпи приросту його оборотних активів (10%). У структурі необоротних активів аеропорту вагоме місце займають саме основні засоби, і виділяються

також нематеріальні активи (67,42% та 18,33% на кінець року відповідно). Така структура характерна для підприємств-аеропортів і оцінюється позитивно. Міжнародний аеропорт «Бориспіль» має вище рекомендованих меж значення коефіцієнта зносу основних засобів (60% на кінець року), проте незмінним в динаміці є гарний стан нематеріальних активів. На 1 гривню вкладених основних засобів аеропорт отримав віддачу 79 коп. На кінець року баланс підприємства став ліквідним, оскільки необоротні активи менші ніж власний капітал. Це поліпшило фінансовий стан аеропорту. Проте керівництву аеропорту та відповідним службам необхідно вжити заходів із поліпшення технічного стану основних засобів та підвищення фондодатчості.

Висновки. У результаті проведеного дослідження дійшли таких висновків:

- запропоновано логічно-структурну модель загальної оцінки необоротних активів за даними проміжної фінансової звітності;
- виокремлено 7 організаційних етапів аналітичного дослідження необоротних активів за даними проміжної фінансової звітності;
- у розрізі кожного етапу вказано на використання обов'язкових методів дослідження;
- з метою доказовості та наочності запропонованих рекомендацій з аналітичного дослідження необоротних активів приклад їх реалізації наведено за даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» ДП МА «Бориспіль».

Внесені пропозиції у зовнішньому фінансовому аналізі значно підвищують ефективність управління необоротними активами як головними складниками бізнес-процесів відповідних підприємств.

Питання подальшої загальної оцінки необоротних активів за повним пакетом фінансової звітності буде предметом майбутніх наукових досліджень.

Бібліографічний список:

1. Конрад Карлберг. Анализ финансовой отчетности с использованием Excel. Киев : Дialektika, 2019. 224 с.
2. Fraser Lyn M., Ormiston Aileen. Understanding of financial statements. USA : Pearson, 2016. 304 p.
3. Aerts Walter, Walton Peter. Global financial accounting and reporting: principles and analysis. – Boston : Cengage learning EMEA, 2017. 544 p.
4. Flood Joanne M. Wiley. GAAP 2015: Interpretation and Application of Generally Accepted Accounting Principles. New York : John Wiley & Sons, 2015. 1512 p.
5. Atrill P., McLaney E. Accounting and Finance: An Introduction. Harlow: Pearson, 2016. 881 p.
6. Atrill P., McLaney E. Accounting and Finance for Non-Specialists. Harlow : Pearson, 2019.
7. McLaney Eddie. Business Finance: Theory and Practice. Harlow, England: Pearson, 2017. 527 p.
8. Grewal T.S., Grewal H.S., Grewal G.S., Khosla R.K. Analysis of Financial Statements. New Delhi, India : Sultan Chand & Sons Private Limited, 2019. 552 p.
9. Saoud Chayed Mashkoor Alamry. Overview of Financial Statements Analysis. In: Analysis of Financial Statements. Iraq : Al-Alalamia for printing and Designs Sammawa, 2019.
10. Загальні вимоги до фінансової звітності: Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку / Наказ Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73, <http://www.minfin.gov.ua> (дата звернення 24.04.2020).
11. Directive on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings of the European parliament and of the council of 26 June 2013 N 2013/34/EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX-%3A32013L0034> (дата звернення 24.04.2020).
12. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»: Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2164-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19> (дата звернення 24.04.2020).
13. Міжнародні стандарти фінансової звітності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/929_010 (дата звернення 24.04.2020).
14. Звіт незалежного аудитора. Уповноваженому органу управління ДП МА «Бориспіль». Звіт щодо аудиту фінансової звітності. URL: <https://kbp.aero/wp-content/uploads/2019/05/Zvit-nezalezhnogo-audytora-za-NPSBO.pdf> (дата звернення 24.04.2020).

References:

1. Conrad Carlberg (2019) *Analiz finansovoy otchyotnosti s ispolzovaniyem Excel* [Financial Statement Analysis Using Excel]. Kiev: Dialektika. (in Ukrainian)
2. Fraser Lyn M., Ormiston Aileen (2016) Understanding of financial statements. USA: Pearson.
3. Aerts Walter, Walton Peter (2017) Global financial accounting and reporting: principles and analysis. Boston: Cengage learning EMEA.
4. Flood Joanne M.: Wiley (2015) GAAP 2015: Interpretation and Application of Generally Accepted Accounting Principles. New York: John Wiley & Sons.
5. Atrill P., McLaney E. (2015) Accounting and Finance: An Introduction. London: Pearson.
6. Atrill P., McLaney E. (2015) Accounting and Finance for Non-Specialists. London: Pearson. Education Limited.
7. McLaney Eddie (2017) Business Finance: Theory and Practice. London: Pearson.
8. Grewal T.S., Grewal H.S., Grewal G.S., Khosla R.K. (2019) Analysis of Financial Statements. Sultan Chand & Sons Private Limited. India: New Delhi.
9. Saoud Chayed Mashkoor Alamry (2019) Overview of Financial Statements Analysis. In: Analysis of Financial Statements. Iraq: Al-Alalamia for printing and Designs Sammawa.
10. Natsionalne polozhennia (standart) buchgalterskoho obliku 1 "Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti": zatverdzheno nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy № 73 vid 07.02.2013 r. (National Accounting Standard 1 "General Requirements for Financial Statements": approved by the Decree of the Ministry of Finance of Ukraine № 73 of 07.02.2013. URL: <http://www.minfin.gov.ua> (accessed 24.04.2020).
11. Directive on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings of the European parliament and of the council of 26 June 2013 N 2013/34/EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX-%3A32013L0034> (accessed 24.04.2020).
12. Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro buchgalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini" № 2164-VIII vid 5.10.2017 r. (The Law of Ukraine "On Changes to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine") № 2164-VIII of 5.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19> (accessed 24.04.2020).
13. Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti (International Financial Reporting Standards). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/929_010 (accessed 24.04.2020).
14. Zvit nezalezhnogo audytora. Upovnovazhenomu orhanu upravlinnya DP MA «Boryspil». Zvit shchodo audytu finansovoyi zvitnosti (Independent auditor's report. To the authorized governing body of SC IA "Boryspil". Financial statement Audit Report). URL: <https://kbp.aero/wp-content/uploads/2019/05/Zvit-nezalezhnogo-audytora-za-NPSBO.pdf> (accessed 24.04.2020).

УДК 657.1:33

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-37>

Людвенко Д.В.

кандидат економічних наук, доцент, докторант,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ

Liudvenko Dmytro

PhD in Economics, Associate Professor, Doctoral Student,
National Science Center «Institute of Agrarian Economy», Kyiv

МІСЦЕ ОБЛІКУ ТВАРИННИЦТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

PLACE OF LIVESTOCK ACCOUNTING IN ENSURING FOOD SECURITY OF UKRAINE

Визначення місця обліку тваринництва у забезпеченні глобальної та національної продовольчої безпеки на базі теорії фізичної економії та концепції сталого розвитку є пріоритетним у цій статті. Особливо нині це дасть змогу сформулювати завдання для подальшого дослідження бухгалтерського обліку управління галузі тваринництва, стати рушійною силою цивілізаційного поступу. Ринок продукції тваринництва є низьким за внутрішнім рівнем споживання, з не досить розвинутою інфраструктурою та нестабільною ціновою політикою. Тому ці завдання за допомогою державних інститутів та освітніх практиків-професіоналів у цій галузі може вирішити бухгалтерський облік. Інформація, яка подана в бухгалтерських звітах, повинна відображати дійсний стан у сільському господарстві і не мати викривлених фактів. Це допоможе оперативно реагувати органам влади та приймати неупереджені, вдалі, правильні управлінські рішення, що забезпечать благополуччя населення в державі.

Ключові слова: облік тваринництва, виробництво готової продукції тваринництва, фізична теорія, сталий розвиток в аграрній сфері, продовольча безпека.

Определение места учета животноводства в обеспечении глобальной и национальной продовольственной безопасности на базе теории физической экономики и концепции устойчивого развития является приоритетным в этой статье. Особенно сейчас это позволит сформировать задачи для дальнейшего исследования бухгалтерского учета управления животноводством, стать движущей силой цивилизационного развития. Рынок продукции животноводства является низким по внутреннему уровню потребления, с недостаточно развитой инфраструктурой и нестабильной ценовой политикой. Поэтому с этими задачами с помощью государственных институтов и образовательных практиков-профессионалов в данной области под силу справиться бухгалтерскому учету. Информация, которая представлена в бухгалтерских отчетах, должна отражать действительное положение в сельском хозяйстве и не иметь искаженных фактов. Это поможет оперативно реагировать органам власти и принимать беспристрастные, удачные, верные управленческие решения, обеспечивающие благополучие населения в государстве.

Ключевые слова: учет животноводства, производство готовой продукции животноводства, физическая теория, устойчивое развитие в аграрной сфере, продовольственная безопасность.

The purpose of the article is to determine the place of livestock accounting in providing global and national food security. It based on the theory of physical economy and the concept of sustainable development. Livestock is an important place in the agrarian sector of the economy of our country. It is a for about 30% of the gross production of agriculture. the most important is the development condition for food security, sustainable economic, social, environmental, legal and legal state, institutional state of the state during the world food crisis. Its important a substantially large reserve of finished agricultural products. The transformations in agrarian production is intended to contribute to the reform of the monetary sector of the Ukrainian economy. The essence of money has to be filled with new content: to make living a measure of the inanimate, not the other way around. The monetary sector should be subordinated to the agricultural sector. This should be facilitated by the issue of funds specifically earmarked for financing, lending and investing in agricultural production. Investments can and should be increased without causing inflation in the agricultural sector. Ukraine can become one of the world leaders in the production of finished livestock products in the long run. It is to redirect financial resources to the real sector of the economy. It is to expand with real values the tools of state influence on the balance of power in the world. Advanced livestock production will enhance the stability of global

food markets and the effectiveness of programs to prevent hunger in Africa and Asia. We believe that the development of the scientific and ideological space of the measures proposed by Ukraine should be an important component. Ukraine should strengthen its scientific and theoretical basis and inform its nation and peoples of other countries – embodying the latest paradigm of economic thinking and management. The goal of agrarian reforms in livestock is to increase the excess of absolute benefits, according to the tenets of physical theory. The result of the reforms is an effective increase in volume while increasing livestock production and soil fertility. The place of accounting of the livestock is not only entry into in Ukraine, but first and foremost, the formation of the latest basic research of development.

Keywords: *livestock accounting, production of livestock finished products, physical theory, sustainable development in the agricultural sector, food security.*

Постановка проблеми. Наш світ уже не буде таким, як раніше. Цей вираз досить вдало та точно відображає наше сьогодення. Тому саме зараз є необхідність перегляду матеріальних, соціальних, духовних цінностей в сучасних економічних умовах. Сьогодні, як ніколи, концепція сталого розвитку виходить на перше і головне місце в житті людства на Землі. Усвідомлення зміни місії бізнесу по всьому світі – це вже не отримання прибутку, а проста, банальна фізіологічна потреба – вижити. Те саме висловив 6-й Президент України Володимир Зеленський наживо у програмі «Свобода слова Савика Шустера»: нині головне завдання влади й українців – вижити, а після закінчення пандемії коронавірусу будуть «вирулювати» із ситуації, що склалася [3]. Директор Всесвітньої продовольчої програми ООН Девід Бізлі наголосив, що кількість людей, які зіткнулися з гострою нестачею їжі внаслідок економічних наслідків пандемії коронавірусу, у 2020 році може збільшитися удвічі (зараз це близько 135 млн. осіб) та може призвести до голоду «біблійних масштабів» [5].

На нашу думку, українській владі саме зараз потрібно звернути увагу на теорію фізіократів, яка пропонує людству долучитися до вічних, невичерпних сил природи. Саме природа дала нам гумусний шар Землі; рослини, які здатні до фотосинтезу, і серед них диво природи – злаки, дозволила використовувати тваринний світ, створила в землі легкодоступні комори законсервованої енергії і надала час [8, с. 138].

Важливу роль в аграрному секторі економіки нашої держави відіграє тваринництво, яке формує близько 30% валового виробництва сільського господарства. Тому розвиток під час світової продовольчої кризи є найважливішою умовою продовольчої безпеки, сталого економічного, соціального, екологічного, правово-юридичного, інституціонального стану держави та великим резервом готової аграрної продукції.

Відомо, що ринок продукції тваринництва є низьким за внутрішнім рівнем споживання, з недостатньо розвинутою інфраструктурою та нестабільною ціновою політикою. На нашу думку, з цими завданнями за допомогою державних інститутів та освітніх практиків-професіоналів у цій галузі під силу справитися бухгалтерському обліку. Інформація, яка наведена в бухгалтерських звітах, повинна відображати дійсний стан у сільському господарстві і не мати викривлених фактів. Це допоможе оперативно реагувати органам влади та приймати неупереджені, вдалі, правильні управлінські рішення, що забезпечать благополуччя населення в державі.

Метою статті є визначення місця обліку тваринництва у забезпеченні глобальної та національної

продовольчої безпеки на базі теорії фізичної економії та концепції сталого розвитку. Відповідно до поставленої мети були сформовані такі завдання:

– довести необхідність національних аграрних реформ у галузі тваринництва через концепцію сталого розвитку та теорію фізичної економіки;

– визначити вплив бухгалтерського обліку та оцінити сучасний стан галузі тваринництва на порозі світової продовольчої кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд концепції нарощування сільськогосподарського виробництва ставить перед обліком завдання збільшення виробництва продукції тваринництва як основу життєдіяльності людства на Землі. Першими основоположниками були творці теорії фізичної економії Ф. Кене, А.Р.Ж. Тюрго, П.С. Дюпон де Немюра [4].

Подальший розвиток економічна філософія отримала в працях В.І. Вернадського, С.А. Подольського [8], М.Д. Руденка [8], В.О. Шевчука [9]. Близькими до фізіократичної доктрини є дослідження В.М. Жука [2], присвячені розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки, зокрема в галузі тваринництва.

Впевнено можна стверджувати, що розпочинати реформи в аграрному секторі економіки з метою вирішення продовольчої проблеми потрібно на засадах фізичної економії та концепції сталого розвитку. Головними ресурсами для її розв'язання, за М. Руденком, є п'ять абсолютних благ – земля, зерно, солом, худоба, гній.

Виклад основного матеріалу. Світова пандемія коронавірусу COVID-19 показала, що людство не готове до глобальних катастроф. Пандемія посилила світову продовольчу та енергетичну кризу в суспільстві та змусила шукати новий еквівалент економічного росту і добробуту. Людству необхідний перегляд системи та механізмів формування золотовалютних резервів, оскільки відбувається стрімке знецінення світових паперових грошей (долара США, євро та інших), прив'язка яких до золота знята ще у ХХ столітті, у 60–70-х роках. Динаміка росту цін на золото 1 трійської унції за останні 10 років наведена на рис. 1).

Згідно з графіком, золото здорожчало у півтора рази, що в сучасних економічних умовах унеможливає формування золотовалютних резервів у світі, в тому числі і в Україні. Внаслідок цього відбувається стрімка динаміка росту заборгованості провідних держав світу, які, щоб залишатися в топі світових економік, практично знищують ринки та економіку країн, що розвиваються (до яких належить і Україна), третіх країн в умовах глобальної геополітики через світові валюти, які стрімко знецінюються (рис. 2).

Рис. 1. Курс золота (за 1 тройську унцію) за останні 10 років на Нью-Йоркській валютній біржі

Джерело: <https://www.kitco.com/LFgif/au3650nyb.gif> (станом на 10.04.2020)

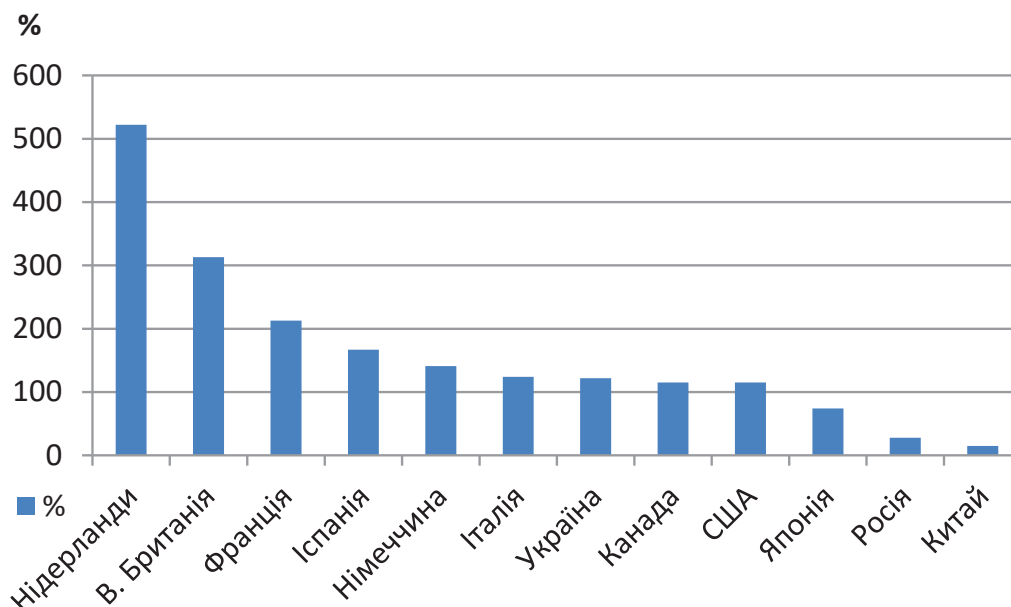

Рис. 2. Країни світу за зовнішнім боргом, % до ВВП

Джерело: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_країн_за_зовнішнім_боргом

Зараз, в умовах посиленого попиту на зерно, саме зерно повинно стати еталоном вартості, зернового стратегічного резерву як засобу накопичення. Як стверджували ще фізіократи в другій половині XVIII ст., зерно не тільки може, але і має бути мірилом багатства. Україна має шанс стати ініціатором проголошення зерна товаром усіх товарів та створення світового стратегічного запасу зерна. Послідовник фізичної теорії, Герой України М. Руденко стверджував, що сучасний цивілізований світ повинен продукувати не менше 1 тонни зерна на людину, якщо менше – зникають продукти галузі тваринництва, такі як молоко, м'ясо, масло, сир, ковбаси тощо [8, с. 297]. І не погодитися з цим досить важко. Наш сучасник, професор В.О. Шевчук нагадує, що сільське господарство є пріоритетним сектором економіки, оскільки воно дає основний ресурс життєдіяльності людства – їжу (продовольство), альтернативи якій немає у світі. Саме тому держава насамперед повинна

спрямовувати свої реформи в аграрну сферу. Мета таких реформ – збільшення надлишку зерна як найважливішого з абсолютних благ. Також учений наголошує, що паралельно потрібно не забувати про нарощування родючості землі [9].

Щоб ефективно працювало зерновиробництво, необхідно мати потужну галузь тваринництва. Ні для кого не є секретом, що для ефективного ведення сільського господарства необхідно мати родючі землі. Ми критикуємо фізіократів за те, що вони абсолютизували перевагу хліборобської праці над усіма іншими видами діяльності [8, с. 81]. Але щоб земля плодоносила, необхідний гумус, і чим він товщий, тим краще. Для забезпечення плодючості гумусу та його нарощування здійснюються відповідні технології в агрономії, де не останню роль відіграє тваринництво, яке постачає органічну сировину – гній. Зменшення поголів'я худоби прямо залежить від зменшення родючості ґрунту в нашій державі

(перетворення чорноземних ґрунтів на нечорноземні). Потрібно ще додати порушення агровиробничих заходів (недотримання сівозмін; перевищення норм додавання мінеральних добрив; порушення норм заходів осушення та зрошення; незастосування продуманої меліорації ґрунтів тощо), це все штовхає нашу країну до продовольчого зuboжіння. Саме тут з'являється бухгалтерський облік, у якого стоїть завдання: вирахувати, скільки буде коштувати відтворення землі (гумус).

Країни з розвинутою капіталістичною економікою (США, Франція, Німеччина, Японія тощо) споживають хлібні вироби у досить обмеженій кількості. Зерно згодовується худобі, населення харчується за рахунок продуктів галузі тваринництва. Збагачуються ті країни, які продають хліб, а не ті, які його купують. Ось чому розвиток галузі тваринництва повинен бути в пріоритеті держави, саме вона дає більше можливостей для розширеного асортименту продукції і створення доданої вартості (рис. 3).

Прогноз експертів Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО) і Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) зазначає, що світове виробництво м'яса всіх видів у 2025 році виросте на 16% порівняно із середнім обсягом виробництва в 2013–2015 роках. У 2013–2015 роках у світі превалювало виробництво свинини – близько 117 млн. т (у забійній вазі), м'яса птиці вироблялося близько 110,3 млн. т, а м'яса ВРХ – 69 млн. т. У 2025 році структура споживання зміниться з урахуванням зміни споживчих смаків. Так, популярну нині свинину посуне м'ясо птиці з орієнтовним обсягом виробництва близько 131,3 млн. т, виробництво свинини ж в свою чергу зросте до 131 млн. т, а м'яса ВРХ – до 77,8 млн. т. Найбільше зростання виробництва прогнозується серед групи країн, що розвиваються [1]. Потрібно зазначити, що всесвітнє зростання попиту на м'ясо різних видів відбувається, особливо у країнах Азії (де нарощення споживання протеїну здійснюється за рахунок збільшення доходів населення), та з боку Китаю (де ціни зросли через скорочення поголів'я внаслідок поширення хвороб, а також через підвищення цін на корми для тварин). Тому, на нашу думку, Україна може поборотися та зайняти своє місце на світовому ринку м'яса серед таких гравців ринку, як США, Бразилія, Аргентина, ЄС, Індія та Австралія. Не виключенням є також і ринок молочної продукції. Тому специфічність галузі на-

буває особливого значення в умовах проголошення стратегії держави на збільшення частки експортної продукції з доданою вартості в її загальному обсязі.

Загальновідомо, що основою економічної науки було вчення про додатковий продукт і його суспільне віддзеркалення – додаткова вартість, яка є економічною основою, на яких стоїть земне людство. Як ми розуміємо природу додаткової вартості, формуються всі суспільні інститути й сама державність [8, с. 278].

Для збереження власної державності вітчизняні вчені, зокрема академік В.М. Жук, пропонує нову матеріальну систему, суть якої за сприятливими інституціональними умовами забезпечить симбіоз перерозподілу справедливої вартості та сучасної економічної системи. Базою для побудови цього гібриду повинна стати саме теорія фізичної економіки. Саме ця теорія є основою вироблення життєвих благ на Землі та відновлювання ресурсів капіталу, землі та праці. Історичний аспект розвитку фізичної теорії відображався у зайнятості населення, споживанні різних продуктів (товарів чи послуг) та показників обсягів виробництва. Основою монетарної економіки є фізична теорія Ф. Кене та ін. (виникнення продукту, а потім виникнення специфічного товару – грошей, що обслуговують цей рух) [2, с. 278].

Згідно з постулатами фізичної теорії, мета аграрних реформ у галузі тваринництва – збільшення надлишку абсолютних благ. Результат реформ – це ефективне збільшення обсягу з одночасним нарощуванням продукції тваринництва та родючості ґрунту. На нашу думку, необхідна галузева програма в галузі тваринництва, така, яку розробила НААН України та Міністерство аграрної політики «Відроджене скотарство» у 2011 році.

Саме зараз держава повинна переглянути власну економічну політику з досягнення національної продовольчої безпеки. Для розроблення цієї галузевої програми залучити науково-практичний, матеріальний ресурс для здійснення поставлених завдань, а саме звернутися до бухгалтерських звітів, які несуть неупереджену інформацію.

Основним завданням Програми повинно бути збільшення внутрішнього попиту на продукцію тваринництва та пошук нових джерел енергії. На нашу думку, потрібно переглянути, вдосконалити та реалізувати проект національної програми «Відроджене скотарство». На жаль, майже за 10 років жодного пункту програми так і не було реалізовано (табл. 1.)

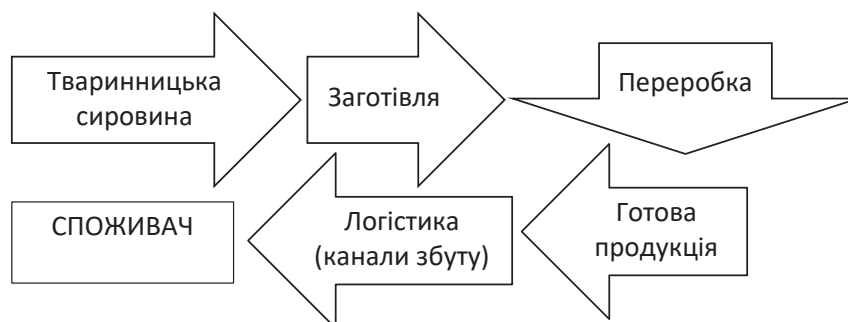

Рис. 3. Ланцюг створення доданої вартості у тваринництві

Джерело: адаптовано автором [6]

**Розрахунок фактичних даних та прогнозу виробництва
основних видів продукції тваринництва в Україні**

Молоко				
Роки	Факт, тис. т	Прогноз, тис. т	Відхилення	
			-/+, тис. т	%
2011	11086,0	11086,0	-	-
2012	11377,6	11700,0	-322.4	97.24
2013	11488,2	12600,0	-1111.8	91.18
2014	11132,8	13800,0	-2667.2	80.67
2015	10615,4	15400,0	-4784.6	68.93
Яйця від птиці				
Роки	млн шт	млн шт	-/+, млн т.	%
2016	15100,4	15100,4	-	-
2017	15505,8	19200,0	-3694.2	80.76%
2018	16132,0	19400,0	-3268.0	83.15%

Джерело: власний розрахунок згідно даних Державної служби статистики України та проекту програми "Відроджене скотарство"

Зараз вітчизняні науковці та практики повинні ініціювати принципово нові фундаментальні та прикладні дослідження в галузі тваринництва, новаторські прогнози, проекти, конгреси, конференції, семінари. Це повинно активізувати оновлення місії та мислення обліку в нових умовах господарювання та в управлінні галуззю тваринництва.

Українська держава потребує отримання від ООН та МВФ фінансових та інших ресурсів для втілення здійснюваних нею відповідних заходів. На нашу думку, це можливо тільки за рахунок технічного співробітництва між органами влади держав – членів ЄС та країн-бенефіціарів. Інструментом інституціональної розбудови стане твіннінг (twinning) у системі бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки. У сучасних умовах реформування в нашій країні це набуває особливого значення і буде спрямовано на:

- пріоритетність співробітництва між Україною та ЄС із питань бухгалтерського обліку в тваринництві;
- стратегію розвитку галузі тваринництва на вимогу світових пріоритетів у створенні продовольчої безпеки на планеті;
- наближення національних до світових стандартів обліку та звітності в аграрному секторі економіки та галузі тваринництва зокрема.

Висновки. Отже, керівництву держави під час здійснення аграрних реформ потрібно звернути увагу на фізичну економію з позиції сталого розвитку. Результатом повинен стати всебічний розвиток людства для впорядкування і розвиток Всесвіту за рахунок вирішення продовольчої безпеки. Продукція галузі тваринництва (м'ясо, молочні продукти) є найважливішим з абсолютних благ у світі.

Збільшення виробництва продукції тваринництва сьогодні – це:

- розквіт аграрно-продовольчої сфери країни як запорука фінансово-економічної, військово-політичної, соціально-екологічної та енергетично-продовольчої безпеки держави;
- фінансово-грошова стабільність в умовах наближення фінансової та продовольчої кризи;
- енергетична та продовольча незалежність та захист власних громадян в умовах нестабільної ситуації у світі;

– впевнений шлях до світового лідерства за рахунок технічного співробітництва між органами влади держав (twinning) на паритетній основі.

Бухгалтерський облік повинен стати технократичною силою у вирішенні поставлених питань в управлінні галуззю тваринництва. Світовий науковий простір на базі доробок фізіократичної економіко-філософської думки С. Подолинського, В. Вернадського, М. Руденка з додаванням сучасної наукової думки, нового погляду та зміни місії бізнесу на господарювання людини забезпечує вихід України і світу на шлях прогресу.

Особливо зараз це дасть змогу сформувати завдання для подальшого дослідження бухгалтерського обліку управління галузі тваринництва, стати рушійною силою цивілізаційного поступу.

Бібліографічний список:

- Глобальні тренди у світовій торгівлі м'ясом. UCAB: Український клуб аграрного бізнесу. 21.07.2017. веб-сайт. URL: http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/globalni_trendi_u_svitoviy_torgivli_myasom# (дата звернення: 20.04.2020).
- Жук В.М. Місія України у вирішенні глобальних фінансових та продовольчих проблем. *Облік і фінанси АПК*. 2011. веб-сайт. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/misiya-ukraini-u-virishenni-globalnih-finansovih-ta-prodovolchih-problem-1209.html> (дата звернення: 20.04.2020).
- Зеленський: Зараз треба вижити, потім вирулимо. *Українська Правда*. 20.17.04.2020. веб-сайт. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/04/17/7248409/> (дата звернення: 20.04.2020).
- Кенз Ф. и др. Физиократы. Избранные экономические произведения / пер. с фр., англ. и нем.; предисл. П.Н. Ключин. Москва: Эксмо, 2008. 1199 с.
- ООН прогнозує голод "бібліїчних масштабів" через пандемію. *РБК – УКРАЇНА*. 22.04.2020. веб-сайт. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/oon-prognoziruet-golod-bibleyskih-masshtabov-1587549035.html> (дата звернення: 20.04.2020).
- Національний проект "Відроджене скотарство". Київ: ДІА, 2011. 44 с.
- Подолинський С.А. Вибрані твори / упоряд., передм. і прим. Л.Я. Корнійчук. Київ: КНЕУ, 2000. 328 с.
- Руденко М.Д. Енергія прогресу. Гносис і сучасність Метафізична поема. Публіцистика. Поема. Київ: Журналіст України, 2008. 716 с.
- Шевчук В.О. Абсолютні блага і природні екстерналії: проблеми обліку, контролю та аналізу. Щоквартальний збірник «Науковий вісник НАСОНА», № 4(39), 2013.

References:

1. UCAB:Ukrains'kiy klub agrarnogo biznesu (2020). *Global'ni trendi u svitoviy torgivli m'yasom*. [Global trends in the global meat trade]. Available at: http://ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/globalni_trendi_u_svitoviy_torgivli_myasom# (accessed 20 April 2020).
2. Zhuk V.M. (2011). *Misiya Ukraini u virishennya global'nih finansovih ta prodovol'chih problem*. [Ukraine's mission to address global financial and food issues] *Oblik i finansi APK*. Available at: <http://magazine.faa.org.ua/misiya-ukraini-u-virishenni-globalnih-finansovih-ta-prodovolchih-problem-1209.html> (accessed 20 April 2020).
3. Ukrains'ka Pravda 20 (2020). *Zelens'kiy: Zaraz treba vizhiti, potim virulimo*. [Zelensky: Now we have to survive, then we will continue]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2020/04/17/7248409/> (accessed 20 April 2020).
4. Kene F. and others (2008). *Fiziokrati. Izbrannie ekonomicheskie proizvedenia*. [Physiocrats. Selected economic works]. Moscow: Eksmo. (in Russian)
5. RBK – UKRAINA (2020). *OON prognozue golod "bibliynih masshtabiv" cherez pandemiyu*. [The UN predicts a biblical famine over a pandemic]. Available at: <https://www.rbc.ua/ukr/news/oon-prognoziruuet-golod-bibleyskih-masshtabov-1587549035.html> (accessed 20 April 2020)
6. DIA (2011) *Nacional'niy proekt "Vidrodzhene skotarstvo"* [National project "Revived cattle breeding"]. Kyiv: DIA. (in Ukrainian)
7. Podolins'kiy S.A. (2000). *Vibrani tvori* [Selected works]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
8. Rudenko M. (2008). *Energia progresu. Gnosis i suchasnist'. Metafizichna poema. Publicistika. Poema*. [Energy of progress. Gnosis and Modernity A metaphysical poem. Nonfiction. Poem]. Kyiv: Zhurnalist Ukraini. (in Ukrainian)
9. Shevchuk V.O. (2013). *Absolyutni blaga i prirodni ekster-nalii: problemi obliku, kontrolyu ta analizu*. [Absolute benefits and natural externalities: problems of accounting, control and analysis]. *Naukoviy visnik NASOA*, no. 4(39).

Спіцина Н.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту
Харківського національного університету міського
господарства імені О.М. Бекетова

Кравцова С.В.

старший викладач кафедри фінансово-економічної
безпеки, обліку і аудиту
Харківського національного університету міського
господарства імені О.М. Бекетова

Spitsyna Nataliya

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Financial
and Economic Security, Accounting and Audit
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Kravtsova Sofiia

Senior Lecturer, Department of Financial
and Economic Security, Accounting and Audit
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ОБЛІК

LIABILITIES: CONTENT, CLASSIFICATION, ACCOUNTING

Досліджена сутність поняття «зобов'язань», їхній юридичний та обліковий аспект та принципи класифікації й оцінки, що використовуються в національних і міжнародних стандартах бухгалтерського обліку. Розглянута наявність теоретичних проблем, які зумовлені розбіжностями у підходах до обліку в Україні та західних країнах; суперечливими положеннями міжнародних стандартів фінансової звітності та відмінностями у трактуванні управлінського обліку. Поняття «зобов'язання» можливо розглядати у трьох аспектах: юридичному, економічному та з боку бухгалтерського обліку. Визнання зобов'язань, їх класифікація та оцінка за Міжнародними стандартами фінансової звітності потребує особливої уваги. Виявлені відмінності в класифікації та оцінці зобов'язань приводять до неадекватного тлумачення фінансової звітності підприємств, складених відповідно до національних і міжнародних стандартів обліку.

Ключові слова: зобов'язання, міжнародні стандарти фінансової звітності, кредиторська заборгованість, резерв, облік.

Исследована сущность понятия "обязательства", их юридический и учетный аспект и принципы классификации и оценки, которые используются в национальных и международных стандартах бухгалтерского учета. Рассмотрено наличие теоретических проблем, которые предопределены расхождениями в подходах к учету в Украине и других странах; противоречивыми положениями международных стандартов финансовой отчетности и отличиями в трактовке управленческого учета. Понятие "обязательство" рассматривается в трех аспектах: юридическом, экономическом и со стороны бухгалтерского учета. Признание обязательств, их классификация и оценка по Международным стандартам финансовой отчетности нуждается в особенном внимании. При этом терминология МСФО частично не адаптирована к украинским реалиям. Выявленные отличия в классификации и оценке обязательств приводят к неадекватному толкованию финансовой отчетности предприятий, составленных в соответствии с национальными и международными стандартами учета.

Ключевые слова: обязательства, оценка, кредиторская задолженность, резерв, учет, международные стандарты финансовой отчетности.

The essence of the concept of "liabilities" is investigated as to their legal and accounting aspects and the principles of classification and valuation used in national standards of accounting and IFRS. Consideration of theoretical problems caused by differences in accounting approaches in Ukraine and other countries; contradictory provisions of IFRS and differences in management accounting. The definition of "liabilities" can be considered in three aspects: legal, economic and accounting. From a legal point of view, the liabilities are a legal relationship in which one party is obliged to perform or withhold in favor of the other party a certain action from a certain action, and the creditor has

the right to demand from the debtor the performance of his duty. The legal assessment of obligations is based on the principle of nominalism. From an economic point of view, liabilities reflect future cash flows. The principle of time value for money is based on the economic evaluation of liabilities. The accounting liabilities have legal and economic implications. From an accounting point of view, the source of liabilities is the settlement relationship of the enterprise with counterparties on specific facts of economic activity. The recognition, classification and measurement of liabilities under International Financial Reporting Standards requires particular attention. liabilities of the enterprise to various third parties. The liabilities of the enterprise to various third participants are governed by a sufficiently large number of international standards with complex terminology. At the same time, such terminology is not partially adapted to Ukrainian realities, for example in the part of recognition of financial liabilities with different approaches to valuation, further discounting and reflection of profit or loss. For the rational organization of accounting and control of liabilities it is necessary to carefully observe the current legislation of Ukraine and be guided in its activity by the approved list of legislative and regulatory acts. Issues related to accounting for liabilities whose regulations are included in IFRS have not yet been taken into account in the national standard's system. Identified differences in classification and measurement of liabilities lead to inadequate interpretation of the financial statements of enterprises compiled in accordance with national and international accounting standards.

Keywords: *liabilities, IFRS, provisions, creditor indebtedness, accounting.*

Постановка проблеми. Бухгалтерський облік є складником системи управління підприємством, що забезпечує збирання інформації про майно, фінансовий стан і результати діяльності підприємства для прийняття ефективних управлінських рішень. Важливими напрямками реформування бухгалтерського обліку в Україні є стандартизація і гармонізація обліку та звітності вітчизняних підприємств із міжнародними стандартами.

Починаючи з 2012 року українська система бухгалтерського обліку та фінансової звітності знаходиться в стані реформування національних облікових принципів, концепцій і методик відповідно до вимог міжнародних стандартів фінансової звітності. Для вітчизняних економістів і практичних працівників такий процес носить інноваційний характер, оскільки українська теорія і практика заснована на принципово інших методологічних підходах. Нині не спостерігається беззастережного злиття вітчизняної облікової системи з МСФЗ. Це зумовлено низкою проблем і неоднозначністю економічних трактувань, насамперед щодо принципів класифікації та оцінки зобов'язань, які надають безпосередній вплив на механізми забезпечення розвитку підприємства за допомогою подання інформації про його фінансовий стан у звітності.

Безпосередньо практика свідчить про наявність теоретичних і практичних проблем, які зумовлені розбіжностями у підходах до обліку в Україні та західних країнах; суперечливими положеннями міжнародних стандартів фінансової звітності, покладеними в основу Положень (стандартів) бухгалтерського обліку; відсутністю комплексності в реформуванні державних інституцій України; відмінностями у трактуванні управлінського обліку.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням оцінки та класифікації зобов'язань присвячені роботи багатьох українських і зарубіжних учених-економістів, таких як М.І. Куттер, В.Ф. Палій, Х. Андерсон, Д. Колдуелл, М. Метьюс, В.М. Пархоменко, Л.Г. Ловінська, С.Ф. Голов, Ф.Ф. Бутинець, В.Г. Швець, М.І. Бондар, Н.М. Малюга, Є.В. Мних, Р.О. Костирко, Б.А. Засадний та ін. Слід зазначити, що в цих роботах не повністю висвітлюється питання порівняльної характеристики принципів класифікації та оцінки зобов'язань, що використовуються в ПСБО і міжнародних стандартах бухгалтерського обліку.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – дослідити сутність поняття «зобов'язань», їхній юридичний та обліковий аспект та принципи класифікації й оцінки, що використовуються в національних і міжнародних стандартах бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Діяльність будь-якого підприємства характеризується складним комплексом зобов'язань, які визначаються та регулюються різними нормами права, що регулюють економічне життя – господарським, податковим, трудовим, цивільним та ін.

Господарське життя підприємства з погляду її правового регулювання складається з фактів виникнення, змін та припинення зобов'язань. З одного боку, це зобов'язання підприємства перед своїми контрагентами, тобто зобов'язання, у яких підприємство виступає з пасивного боку. Це борги перед постачальниками з оплати отриманих цінностей або послуг, заборгованість перед державою зі сплати боргів та інших обов'язкових платежів, заборгованість перед працівниками підприємства з оплати праці та ін. З іншого боку, це зобов'язання контрагентів перед підприємством, тобто підприємство виступає з активного боку.

Визначення поняття «зобов'язання» можливо розглядати у трьох аспектах: юридичному, економічному та з боку бухгалтерського обліку.

Так, згідно зі ст. 509 Цивільного Кодексу України [22] зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Таким чином, у силу зобов'язання боржник (зобов'язана особа) повинен вчинити певні дії на користь кредитора. У зобов'язанні є дві сторони: кредитор володіє правом вимоги, а на боржника покладено обов'язок виконати правомірні вимоги першого.

Можна виділити такі джерела виникнення зобов'язання, як:

1. Договір, тобто угода між особами. До зобов'язань, які виникають на підставі договору, можливо віднести зобов'язання між постачальниками та замовниками.

2. Делікт, тобто правопорушення. До зобов'язань із делікту – зобов'язання, що виникають із правопорушень (викрадення і пошкодження майна).

3. Закони та нормативно-правові акти. До зобов'язань, які виникають на підставі закону, відносять податкові та інші обов'язкові платежі до державного бюджету.

4. Квазіделікти – зобов'язання, що породжують відповідальність, як під час деліктів, що виникають з обставин, які не могли бути підведені під поняття делікту. Зобов'язання могли виникати і в силу дій, скоєних без умислу, з необережності. У цьому разі говорять про «зобов'язання як би з правопорушень». Тут особа несе відповідальність в силу Закону або едикту. Відповідає той, хто заподіяв шкоду через недбалість.

Згідно з цивільним Кодексом України зобов'язання припиняються у таких випадках: їх повного виконання за згодою сторін внаслідок передання боржником кредиторів відступного (грошей, іншого майна тощо); внаслідок звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків, якщо це не порушує прав третіх осіб щодо майна кредитора, припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація), ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), шляхом поєднання боржника і кредитора в одній особі.

Юридична оцінка зобов'язань заснована на принципі номіналізму: оцінка зобов'язання виражається або за ціною угоди, визначеної сторонами; або за законом; або за розміром відшкодування збитку, присуджених судом. Слід зазначити, що сума оцінки зобов'язання в проміжок часу з моменту виникнення до погашення може змінитися тільки в силу вищевказаних факторів.

З економічного погляду зобов'язання відображають майбутні потоки грошових коштів, зумовлені кредитами, наданими (дебіторська заборгованість) й отриманими (кредиторська заборгованість) підприємством. Економічна трактування не бере до уваги зобов'язання за договорами, не розпочатим виконанням.

У зв'язку з цим економічне трактування зобов'язань є вже юридичним трактуванням. Сума кредиторської заборгованості, представлена в бухгалтерському балансі, показує величину безкоштовного кредиту, отриманого підприємством, і повинна розглядатися як стаття його доходів.

В основу економічної оцінки зобов'язань покладено принцип тимчасової вартості грошей. Відповідно до цього принципу обчислення «сьогоднішньої» суми може здійснюватися в «завтрашніх» грошах, або ж розрахунок «завтрашньої» суми буде проведений в «сьогоднішніх» грошах. Такий підхід дозволяє визначити, наскільки знеціниться належна до отримання сума за проміжок часу з моменту виникнення зобов'язання до моменту його погашення.

Зобов'язання, що відображаються в бухгалтерському обліку, мають юридичний та економічний зміст. Як юридична категорія господарське зобов'язання – це господарські відносини, що регулюються правом.

В силу цих відносин одна сторона уповноважена вимагати від іншої здійснення господарських операцій: передачі майна, виконання робіт, надання послуг

тощо, а інша сторона зобов'язана виконувати вимоги щодо предмета зобов'язання і має при цьому право вимагати відповідну винагороду – сплату грошей, зустрічні послуги тощо

Обліку підлягають не всі господарські зобов'язання, а лише ті, що впливають з виконання укладених підприємством договорів чи здійснення дій, з якими фінансове право пов'язує виникнення зобов'язань із внесення платежів до бюджету та відповідних позабюджетних органів.

Вимоги Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» поширюються на всі підприємства, незалежно від форми власності та виду діяльності (крім бюджетних установ), і застосовуються з урахуванням особливостей оцінки та розкриття інформації щодо зобов'язань, установлених іншими П(С)БО.

З бухгалтерського погляду джерелом виникнення зобов'язань є розрахункові відносини підприємства з контрагентами за конкретними фактами господарської діяльності.

Будь-яка заборгованість буде дебіторською для однієї сторони (активом) і кредиторською (зобов'язанням) для іншої.

Узагальнюючи різноманітні думки українських та закордонних авторів щодо тлумачення поняття «кредиторська заборгованість», можна виділити кілька найбільш поширених поглядів. Згідно з однією з них, кредиторська заборгованість є частиною зобов'язань підприємства.

Кредиторська заборгованість (creditor indebtedness – англ.) – це сума боргів одного підприємства іншим фізичним або юридичним особам. Вона виникає внаслідок розбіжностей часу сплати за товари або послуги з моменту переходу права власності на них або незакінчених розрахунків за взаємними вимогами

У своїй праці Е.С. Хендріксен та М.Ф. Ван Бреда виділяють низку властивостей зобов'язань, які дозволяють розглядати їх як кредиторську заборгованість:

1. «Зобов'язання повинне мати місце в теперішньому часі і бути наслідком минулих подій.

2. Зобов'язання виступають в якості кредиторської заборгованості, якщо вони пов'язані з необхідністю майбутніх платежів з ціллю збереження господарських зв'язків підприємства.

3. Зобов'язання практично повинне бути виконане неминуче.

4. Строк виконання зобов'язання повинен бути визначений, хоча точна дата може бути невідома.

5. Суб'єкт, відносно якого виникло боргове зобов'язання, повинен бути ідентифікований як окрема особа або група осіб.

Проте підприємство, яке прийняло на себе зобов'язання, в момент реєстрації цього зобов'язання як кредиторської заборгованості може його не ідентифікувати. У таблиці 1 проаналізовано різні підходи до дефініцій цього поняття й об'єднано авторів за групами відповідно до визначення, яке вони надають.

Сфера застосування понять «зобов'язання» і «кредиторська заборгованість» в нормативному законодавстві з бухгалтерського обліку наведена в таблиці 2.

Дані табл. 2 вказують на доцільність упорядкування застосування понять зобов'язання «та» кредиторська заборгованість «у нормативному

Таблиця 1

Визначення поняття «зобов'язання» в обліково-економічній літературі

№	Групи авторів	Тлумачення терміну «Зобов'язання»
1	Т.А. Бутинець, Л.В. Чижевська, С.Л. Береза, Ф.Ф. Бутинець, О.В. Олійник та ін., Велш Глен, Шорт Деніел, С.Ф. Голов, В.І. Єфіменко, Е.Д. Чацкіс, А.Н. Лисюк, Т.П. Михайлова [2; 3; 5; 6; 11]	Вважають зобов'язання боргом (заборгованістю)
2	І.А. Бичков, С.М. Бичкова, М.Л. Пятов, М.В. Семенова, Я.В. Соколов [7]	Визначають як обов'язок однієї особи здійснити певну дію на користь інших осіб
3	О.М. Азриліян, М.Р. Лучко, І.Д. Бенюк, С.В. Мочерний, Б. Райан, Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовський, Р.А. Слав'юк, Е.Б. Стародубцева [2; 9; 13; 14]	Розглядають зобов'язання юридично оформленими (договір, угода тощо) відносинами щодо здійснення певних дій на користь інших осіб
4	І.А. Бланк [1]	Розглядає як сукупність фінансових вимог до підприємства
5	Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл [10]	Визначають зобов'язання як юридичну основу для наступних платежів за товари та послуги

Таблиця 2

Визначення понять «зобов'язання» і «кредиторська заборгованість»

№	Джерела	Визначення термінів «Зобов'язання» і «Кредиторська заборгованість»
1	Закон України [20] та НСБО 1 [18]	Зобов'язання – заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди. Визначення «кредиторської заборгованості» відсутнє.
2	ПСБО 11 «Зобов'язання» [17]	Зобов'язання є об'єктом обліку, є регламентації щодо кредиторської заборгованості, визначення понять «кредиторська заборгованість» відсутні, співвідношення поняття «зобов'язання» і «кредиторська заборгованість» не наведено.
3	НСБО 1 [18]	Зобов'язання є розділами балансу, кредиторська заборгованість представлена, як частина зобов'язань, визначення поняття «кредиторська заборгованість» відсутні, представлений склад зобов'язань і кредиторської заборгованості.

законодавстві з бухгалтерського обліку. І перш за все в системі нормативних документів має бути наведено чітке визначення даних понять.

Визнання зобов'язань, їх класифікація та оцінка за Міжнародними стандартами фінансової звітності потребує особливої уваги. Зобов'язання підприємства перед різними сторонніми особами регулюються достатньо великою кількістю міжнародних стандартів зі складною термінологією. При цьому така термінологія частково не адаптована до українських реалій, наприклад у частині визнання заборгованості фінансовим зобов'язанням із різними підходами до оцінки, подальшого дисконтування та відображення у складі прибутків або збитків.

Відповідно до Концептуальної основи зобов'язання – це обов'язок чи відповідальність діяти або робити певним чином. Вони можуть мати юридичну силу внаслідок виконання умов контракту або законодавчих вимог. Зобов'язання також виникають у результаті повсякденної ділової практики, традицій та бажання підтримувати добрі ділові стосунки.

Концептуальною основою фінансової звітності визначено, що зобов'язання є теперішньою заборгованістю суб'єкта господарювання, яка виникає внаслідок минулих подій і погашення якої, за очікуванням, спричинить вибуття у суб'єкта господарювання ресурсів, котрі втілюють у собі майбутні економічні вигоди.

Відповідно до МСФЗ (IAS) 1 зобов'язання є короткостроковим за умови, що його збираються погашати межах звичайного операційного циклу підприємства; воно призначене для цілей продажу та підлягає погашенню впродовж 12 місяців після звітної дати. До ка-

тегорії короткострокових зобов'язань належать кредиторська заборгованість перед постачальниками та підрядниками, нарахування працівникам, інші операційні витрати, якщо вони будуть погашені в строк не більше ніж 12 місяців з дати складання балансу;

– непоточні (довгострокові) зобов'язання (noncurrent liabilities);

– усі інші зобов'язання, частина довгострокової заборгованості, строк погашення якої настає впродовж року з дати складання балансу та для погашення якої зарезервовані кошти.

У МСФЗ (IAS) 37 за сутністю зобов'язання поділяють на:

– стандартні (традиційні) зобов'язання – виникають у результаті встановленої практичної діяльності підприємства, серед них прийнято виділяти: юридичні (правові) зобов'язання;

– що витікають з умов угод (прямо чи опосередковано), вимог законодавства та нараховані зобов'язання;

– виникають під час нарахування витрат, які є понесеними, але не сплаченими витратами;

– резерви (provisions) – це зобов'язання, для яких існує тимчасова невизначеність або невизначеність у сумі зобов'язання. Резерви нараховуються в обліку та відображаються у звітності як поточні або довгострокові зобов'язання залежно від строку погашення. Резерви є зобов'язаннями, які необхідно чітко відокремлювати від кредиторської заборгованості та інших зобов'язань;

– умовне зобов'язання (contingent liability) – виникає з минулих подій, але реальність його

існування буде підтверджена настанням або ненастанням певних подій в майбутньому, можливості впливу підприємства на які суттєво обмежені або відсутні. Підприємство не має права визнавати умовні зобов'язання у своїй фінансовій звітності, проте зобов'язане розкрити структуру умовних зобов'язань у примітках до фінансової звітності за виключенням випадків, коли вибуття ресурсів, які втілюють економічні вигоди малоімовірне;

– конструктивне зобов'язання – зобов'язання, яке є наслідком дій суб'єкта господарювання, коли:

а) суб'єкт господарювання вказав іншим сторонам, що він візьме на себе певну відповідальність згідно з порядком, установленим його минулою практикою, опублікованими політиками чи достатньо конкретно поточною заявою;

б) як наслідок, суб'єкт господарювання створив обґрунтоване очікування у інших сторін, що він виконає ці зобов'язання.

Для раціональної організації обліку та контролю зобов'язань необхідно ретельно дотримуватися чинного законодавства України та керуватись у своїй діяльності затвердженим переліком законодавчо-нормативних актів

У системі П(С)БУ поки ще не враховані питання, пов'язані з обліком зобов'язань, регламентації яких включені до складу МСФЗ.

У таблиці 3 наведена нормативна документація щодо регулювання обліку зобов'язань в системах національних і міжнародних стандартів.

Існують суттєві розбіжності в порядку визнання, первісної та послідувочої оцінках в обліку, не всі зобов'язання в системах П(С)БО і МСФЗ класифікуються ідентично.

Висновки. Розглянувши проблеми обліку зобов'язань, зазначимо, що вони є предметом дискусій у науковому світі.

Дискусійними є питання, пов'язані з визнанням, оцінкою, обліком і відображенням у звітності різних видів зобов'язань організацій.

Дослідження сучасних реалій з питань обліку зобов'язань показує, що їх тематику можна поділити на такі групи:

- теоретичні аспекти, пов'язані з обліком зобов'язань;
- питання обліку зобов'язань конкретних видів;
- проблеми оцінки зобов'язань;
- питання обліку зобов'язань, що виникають при конкретних господарських операціях;
- питання обліку зобов'язань організацій у конкретних сферах діяльності;
- проблеми розкриття інформації про зобов'язання у звітності.

Виявлені відмінності в класифікації та оцінці зобов'язань приводять до неадекватного тлумачення фінансової звітності підприємств, складених відповідно до національних і міжнародних стандартів обліку. Заходи щодо усунення виявлених відмінностей стануть перспективою для подальшого дослідження, оскільки порівнянність класифікаційних ознак і оцінки забезпечать повне висвітлення інформації про зобов'язання для цілей управління механізмами ефективного розвитку підприємства.

Бібліографічний список:

1. Бланк І.А. Стратегия и тактика управления финансами. – Київ, 1996. 465 с.
2. Большой бухгалтерский словарь / за ред. А.Н. Азрилиана Москва. : Институт новой экономики, 1999. 574 с.
3. Бутинець Ф.Ф. Бутинець Т.А., Чижевська Л.В., Береза С.Л. Бухгалтерський облік : навчальний посібник. Житомир: ЖІТІ, 2000. 672 с.
4. Бутинець Ф.Ф. Бутинець, О.В. Олійник, М.М. Шигун, С.М. Організація бухгалтерського обліку : навчальний посібник. Житомир : ЖІТІ, 2001. 276 с.

Таблиця 3

Регулювання обліку зобов'язань в системах національних і міжнародних стандартів

Вид зобов'язання	П(С)БО	МСФЗ
Забезпечення, непередбачене зобов'язання	П(С)БО 11 «Зобов'язання»	IAS 37 Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи»
Зобов'язання, вартість яких виражена в іноземній валюті	ПСБО 21 «Вплив змін валютних курсів»	IAS 21 «Вплив змін валютних курсів»
Податкові зобов'язання, пов'язані з нарахуванням податку на прибуток	ПСБО 17 «Податок на прибуток»	IAS 12 «Податок на прибуток»
Зобов'язання, обумовлені кредитами і позиками	П(С)БО 11 «Зобов'язання»	IAS 23 «Витрати на позики»
Зобов'язання щодо винагород працівникам	П(С)БО 26 «Виплати працівникам»	IAS 19 «Виплати працівникам»
Зобов'язання за пенсійними програмами	П(С)БО 26 «Виплати працівникам»	IAS 26 «Облік та звітність щодо програм пенсійного забезпечення»
Фінансові зобов'язання	П(С)БО 13 «Фінансові інструменти»	IAS 32 «Фінансові інструменти: подання», IAS 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка», IFRS 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», IFRS 9 «Фінансові інструменти»
Зобов'язання, що передбачають погашення на основі акцій	П(С)БО 34 «Платіж на основі акцій»	IFRS 2 «Платіж на основі акцій»
Зобов'язання за договорами оренди	П(С)БО 14 «Оренда»	IFRS 16 «Оренда»
Зобов'язання за договорами страхування	Відсутній	IFRS 4 «Страхові контракти»

5. Глен А. Велш, Даниел Г. Шорт Основи фінансового обліку / пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач. Київ : Основи, 1997. 943 с.
6. Голов С.Ф. Фінансовий та управлінський облік : навчальний посібник. Київ : ТОВ "Автоінтерсервіс", 1996. 544 с.
7. Бухгалтерский учет для руководителя / Бычков В.А. и др. Москва : Проспект, 2000. 288 с.
8. Економічна енциклопедія : в 3 т. / ред. рада: Мочерний С.В. (гол.) та ін.; Київ : «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
9. Лучко М.Р., Бенько І.Д. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах: підручник. Київ : Знання, 2006. 311 с.
10. Нидлз Б., Андерсон Х. Принципы бухгалтерского учета / пер. с англ. А.В. Чмеля, Д.Н. Исламгулова. Москва : Финансы и статистика, 2009. 496 с.
11. Чацкіс Е.Д., Лысюк А.Н., Михайлова Т.П. Бухгалтерский учет активов, собственного капитала, обязательств хозяйственных операций : учебное пособие. Донецк : Сталкер, 2001. 301 с.
12. Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета /; пер. с англ. Я. В. Соколова. Москва : Финансы и статистика, 2000. 576 с.
13. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь Москва. ИНФРА, 2007. 495 с.
14. Ревуцкий Л.Д. Управленческий аудит предприятий: основные задачи, сущность процедур и перспективы развития. *Аудиторские ведомости*. 2007. № 5. С. 73–80.
15. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 32 «Фінансові інструменти: подання»: Міжнародний документ /Міністерство фінансів України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_029 (дата звернення : 01.04.2020).
16. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» Міжнародний документ /Міністерство фінансів України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_051/ (дата звернення : 01.04.2020).
17. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» : Наказ № 20 від 31.01.2000 р. / Міністерств фінансів України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99> (дата звернення: 01.04.2020).
18. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ № 73 від 07.02.2013 р. / Міністерство фінансів України. URL: Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення : 01.04.2020).
19. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції»: Наказ № 91 від 26.04.2000 р. / Міністерство фінансів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00> (дата звернення : 01.04.2020).
20. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» : Наказ № 559 від 30.11.2001 р. / Міністерство фінансів України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (дата звернення : 01.04.2020).
21. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.99 № 996-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення : 01.04.2020).
22. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р. / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/> (дата звернення: 01.04.2020).
3. Butinec F.F., Butinec T.A., Chizhevs`a L.V., Bereza S.L. Bukhgalterskij oblik (2000) [Accounting]. Zhitomir: ZhITI. (in Ukrainian)
4. Butinec F.F., Butinec`, O.V., Olijnik, M.M., Shigun, S.M. (2001) Organizacziya bukhgalterskogo obliku [Organization of accounting]. Zhitomir : ZhITI.(in Ukrainian)
5. Glen A. Velsh, Dani`el G. Short (1997) Osnovi finansovogo obliku [Basics of financial accounting]. Kiyv: Osnovi. (in Ukrainian)
6. Golov S.F. (1996) Finansovij ta upravlinskij oblik [Financial and management accounting]. Kiyv: TOV «Avtoi`nterservi`s». (in Ukrainian)
7. Bychkov V.A. (2000) Bukhgalterskij uchet dlya rukovoditelya [Accounting for the head]. Moscow:Prospekt. (in Russian)
8. Mochernij S.V. (2000) Ekonomichna encyklopediya [Economic encyclopedia]. Kiyv: Akademi`ya.
9. Luchko M.R. Ben`ko I`D. (2006) Bukhgalterskij oblik u zarubizhnikh krayinakh . Kiyiv : Znannya. (in Ukrainian)
10. Nidls B. Anderson Kh. Princzipy bukhgalterskogo ucheta (2009) [Principles of accounting]. Moscow:Finansy i statistika. (in Russian)
11. Chaczkis E.D., Lysyuk A.N., Mikhajlova T.P. (2001) Bukhgalterskij uchet aktivov, sobstvennogo kapitala, obyazatelstv khozjaystvenny`kh operaczij [Accounting of assets, equity, liabilities of business operations]. Donetsk : Stalker. (in Ukrainian)
12. Khendriksen E.S., Van Breda M.F. (2000) Teoriya bukhgalterskogo ucheta [The theory of accounting]. Moscow: Finansy` i statistika. (in Russian)
13. Rajsberg B.A., Lozovskij L.Sh., Starodubczewa E.B. (2007) Sovremennij ekonomicheskij slovar [Modern Economic Dictionary]. Moscow:INFRA. (in Russian)
14. Revuctskiy L.D. (2007) Upravlencheskij audit predpriyatij: osnovnye zadachi, sushhnost` proczedur i perspektivy razvitiya [Management audit of enterprises: basic tasks, essence of procedures and prospects of development] Audit statements no. 5 pp. 73–80.
15. International Accounting standard 32 «Financial Instruments: Presentation Available» (2005). Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_029 (accessed 01.04.2020).
16. International Accounting standard 37 «Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets» (1999). Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_051/ (accessed 04.04.2020).
17. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000) Ukrainian Accounting standard (UAS) 11 «Liabilities». Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0725-99> (accessed 05.04.2020).
18. The Verkhovna Rada of Ukraine n (2013) Accounting standard 1 «General requirements for financial statements». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (accessed 03.04.2020).
19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000) Accounting standard 12 «Financial investments». Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00> (accessed 01.04.2020).
20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001) Accounting standard 13 «Financial Instruments». Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1050-01> (accessed 01.04.2020).
21. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999) law of Ukraine «Pro bukhgalters`kij obli`k i` fi`nansovu zvi`tni`st` v Ukraine`» [On accounting and financial reporting in Ukraine] No. 996-XIV, Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (accessed 01.04.2020).
22. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003) The Civil Code of Ukraine. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/> (accessed 01.04.2020).

References:

1. Blank I.A. (1996) Strategiya i taktika upravleniya finansami. [Strategy and tactics of financial management]. Kiyv: MP YTEM Ltd. (in Ukrainian)
2. Azrilian A.N. (ed) (1999) Bolshoj bukhgalterskij slovar [Great accounting dictionary]. Moscow: Institut novoj e`konomiki.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 330.341.1: 399.9

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-2-39>

Гуменюк І.Л.

кандидат економічних наук,
викладач кафедри фінансів, економіки та економічної кібернетики
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу

Чубайко О.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Коледж Подільського державного аграрно-технічного університету

Шевчук О.В.

кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри фінансів, економіки та економічної кібернетики
Подільського спеціального навчально-реабілітаційного
соціально-економічного коледжу

Humeniuk Iryna

PhD in Economics,
Lecturer of the Department of Finance, Economics and Economic cybernetics,
Podilsky Special Educational and Rehabilitation Socio-Economic College

Chubaiko Olena

PhD in Economics, Associate professor,
College of Podilsky State Agricultural and Technical University

Shevchuk Oleksandr

PhD in Pedagogics, Lecturer
Podilsky Special Educational and Rehabilitation Socio-Economic College

РОЛЬ І ПРИЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

THE ROLE AND PURPOSE OF INFORMATION COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN ECONOMIC DEVELOPMENT

У статті описано роль інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку економіки. В наші дні інформація є одним із найважливіших ресурсів розвитку суспільства поряд із матеріальними і людськими ресурсами. За допомогою інформаційних товарів і послуг суспільство отримує можливість задовольняти як потреби у нових відомостях і знаннях, так і різного роду естетичні потреби. Головна функція інформаційних продуктів – надати певну інформацію і засоби, які можуть ці знання відтворювати. Інформаційні технології в економіці мають на увазі збір, обробку, зберігання та передачу інформації. Розглядаються методи збору інформації з різних джерел, які доступні. Останнім часом роль інформаційних технологій в економіці значно зросла. Ще кілька років тому ІТ займали всього невеликий відсоток у списку витрат будь-якої компанії, але вже зараз обсяг вкладень у цей напрям безпосередньо впливає на розмір підсумкового прибутку.

Ключові слова: економіка, економічний розвиток, ІТ, інформаційна економіка, інформація.

В статье описана роль информационно-коммуникационных технологий в развитии экономики. В наши дни информация является одним из важнейших ресурсов развития общества наряду с материальными и человеческими ресурсами. С помощью информационных товаров и услуг общество получает возможность удовлетворять как потребности в новых сведениях и знаниях, так и разного рода эстетические потребности. Главная функция информационных продуктов – предоставить определенную информацию и средства, которые могут эти знания воспроизводить. Информационные технологии в экономике подразумевают сбор, обработку, хранение и передачу информации. Рассматриваются методы сбора информации из различных источников, которые доступны. В последнее время роль информационных технологий в экономике значительно возросла. Еще несколько лет назад ИТ занимали всего небольшой процент в списке расходов любой компании, но уже сейчас объем вложений в это направление непосредственно влияет на размер итоговой прибыли.

Ключевые слова: экономика, экономическое развитие, ИТ, информационная экономика, информация.

The article describes the role of information and communication technologies in economic development. Nowadays, information is one of the most important resources for the development of society along with material and human resources. With the help of information products and services, society is able to meet the needs of both new information and knowledge, as well as all kinds of aesthetic needs. The main function of information products is to provide specific information and tools that can reproduce this knowledge. Information technology in the economy involves the collection, processing, storage and transfer of information. Methods of gathering information from various sources that are only available are considered. Recently, the role of information technology in the economy has increased significantly. Just a few years ago, IT accounted for only a small percentage of any company's list of expenses, but right now, the amount of investment in this direction directly affects the amount of total profit. In today's world, information technology is the computer processing of any information by a certain algorithm. It is born as a result of the development and continuous improvement of information and computer technologies. It is safe to say that information technology in connection with computerization has reached a whole new level of storage, transmission, perception and processing of information. There is a tendency to combine different types of information technologies into a single computer technology complex, it is called integrated. The most significant in it are the means of communication, which provide not only the wide possibilities of automation of management activity, but also directly are the basis of creation of various networked versions of automated information technology. These include local, multilevel, distributed, global computing, email and digital integrated service networks. In the management of the economy the creation and operation of information systems is directly related to the development of information technology, that is the main component of automated information systems. Automated information technology is the kind of information technology that uses methods and means of computer engineering and communication systems to store, transmit, collect and process data.

Keywords: economy, economic development, IT, information economy, information.

Постановка проблеми. Значення інформаційних технологій в економіці сьогодні є однією з найпопулярніших тем для дослідження. Це результат того, що сьогодні ми живемо в епоху комп'ютерних технологій, що використовуються нами повсюдно. Тому економістам потрібно знати і вміти правильно застосовувати інформаційні технології.

Аналіз останніх досліджень. Питання інформаційних технологій є актуальним, і його вивченням займається велика кількість дослідників, як вітчизняних, так і зарубіжних: Т. Коннолі [6], П. Лазарсфельда [1] і багатьох інших, інформаційні технології розвиваються і потребують підвищеної уваги дослідників.

Формулювання цілей статті. Є кілька варіантів наповнення інформаційних технологій (ІТ). У США виділяють такі складники технологічного трикутника нового інформаційного середовища: зв'язок, обчислювальну техніку і засоби масової інформації.

Використання інформаційних технологій в економіці включає в себе збір, обробку, зберігання та передачу великих масивів економічної інформації. Крім того, сьогодні вивчають способи збору інформації з різних джерел, які доступні людству. Обробка економічної інформації відбувається за певними і заздалегідь заданими алгоритмами, які потрібно не просто вміти використовувати, а насамперед слід розуміти їх правильний сенс і призначення. Зберігання економічної інформації може здійснюватися

в різних обсягах і на різних носіях. При цьому передавати сьогодні інформацію можна на різні відстані і в найкоротші терміни.

Виклад основного матеріалу.

Складається ситуація, коли «світ нанотехнологій починає керувати світом машин – світом реальності» («the world of the soft technologies will soon command the world of the hard machines – the world of reality»).

Таким чином, інформаційна економіка – це галузь науки (економіки), що розвивається, яка в свою чергу вимагає максимальних капіталовкладень, з метою придбання високотехнічної техніки і підготовки необхідного рівня фахівців. Тому інформаційна економіка як важлива галузь науки сьогодні потребує значного інвестування. Однак результати себе довго чекати не змушують. Вони просто приголомшливі, і їх можна охарактеризувати як новий виток розвитку науки [3].

Сьогодні завдяки новим інформаційним технологіям в економіці більшість бізнесменів відправляють своїх працівників на курси підвищення кваліфікації й освоєння нових програмних продуктів, які дають змогу збільшити й оптимізувати кінцевий результат. Для роботодавців це означає значні витрати на підготовку фахівців, проте в майбутньому, володіючи фахівцем, який вміє працювати з певними програмами,

він максимально збільшить ефективність праці на своєму підприємстві.

Інформаційна економіка дала можливість зробити значний прорив вперед. Останнім часом, як усім відомо, змінилася функція грошей, завдяки інформаційним технологіям з'явилися пластикові карти, віртуальні гроші. Це дало змогу суспільству не носити з собою безліч купюр, а зручно і надійно забезпечувати свої платежі. Все це належить новому етапу розвитку інформаційних технологій в економіці.

У сучасному світі інформаційні технології являють собою комп'ютерну обробку будь-якої інформації за певним алгоритмом. Також це передача інформації на будь-які відстані за маленький проміжок часу. Невід'ємною частиною цього процесу є зберігання великих обсягів інформації.

Ми існуємо в епоху інформаційної цивілізації. Вона народжується в результаті розвитку і постійного вдосконалення інформаційно-комп'ютерних технологій. Можна з упевненістю сказати, що інформаційні технології у зв'язку з комп'ютеризацією вийшли на абсолютно новий рівень зберігання, передачі, сприйняття й обробки інформації.

З упевненістю можна заявити про те, що розроблення інформаційних технологій – це досить витратна галузь, яка вимагає висококваліфікованих фахівців, а також наукомісткої техніки. Але, незважаючи на це, ця реалізація порівнянна з революційними перетвореннями [8].

Що стосується інформаційної економіки, то потрібно сказати, що вона змінила багато аспектів і фактів економічної реальності, до них належить функція грошей, які із загального еквівалента трудовитрат із часом перетворилися на засіб розрахунку. Також плодом розвитку інформаційних технологій є системи оплати і віртуальні банки.

В економіці та бізнесі інформаційні технології застосовуються для таких операцій, як сортування, обробка, агрегування даних, а також для організації взаємодії обчислювальної техніки й учасників процесу. Безсумнівно, застосування інформаційних технологій слугує і для задоволення інформаційних потреб, оперативного зв'язку і так далі.

Необхідно розглянути освітній складник, який пов'язаний із застосуванням інформаційних технологій в економіці. Для того, щоб інформаційні технології функціонували повною мірою, необхідно вміти використовувати їх із повною віддачею. У результаті цього багато управлінців приділяють велику увагу навчанню персоналу, а також моніторингу новітніх розробок в економіці у сфері інформаційних технологій.

У результаті інформаційні технології в економіці в загальному вигляді можна визначити як сукупність дій над економічною інформацією за допомогою комп'ютерної техніки для отримання оптимально необхідного результату [2].

В управлінні економікою створення і функціонування інформаційних систем безпосередньо пов'язане з розвитком інформаційної технології, тобто головної складової частини автоматизованих інформаційних систем. Автоматизована інформаційна технологія – це така інформаційна технологія, в якій для зберігання, передачі, збору й обробки даних ви-

користовуються методи і засоби обчислювальної техніки і систем зв'язку [2].

Важливо зауважити, що попит, який зростає в умовах ринкових відносин на інформацію та інформаційні послуги, приводить до того, що сучасна технологія обробки інформації орієнтована на застосування значної частини технічних засобів, до яких насамперед належать електронні обчислювальні машини і засоби комунікації. У зв'язку з цим створюються обчислювальні системи і мережі різних конфігурацій, метою яких є не тільки накопичення, але і максимальне наближення термінальних пристроїв до робочого місця фахівця або керівника. Саме це і стало величезним досягненням багаторічного розвитку автоматизованої інформаційної технології.

Як відомо, суть економічної інформаційної системи полягає в обробці відповідних відомостей. Безпосередньо предметною областю тут є бухгалтерська, статистика, страхова, банківська, кредитно-фінансова діяльність, а також до них належать інші види комерційної діяльності. Для використання економічної інформаційної системи на робочому місці потрібно її спроектувати з використанням інформаційних технологій. Слід зазначити, що раніше процес проектування системи був відділений від обробки інформації предметної сфери. Нині його існування теж відбувається самостійно, вимагаючи від фахівців-проектувальників найвищої кваліфікації. Так, на тепер є інформаційні технології в економіці, вони не тільки доступні будь-якому користувачеві, а й дають змогу поєднати процес проектування окремих компонентів системи з обробкою інформації. Цим може бути електронна пошта, електронний офіс, текстові і табличні процесори тощо. Створення доступних інформаційних технологій для простого користувача триває [4; 5].

В економіці інформаційні технології мають на увазі використання комп'ютерів, телефонного зв'язку, кабельного телебачення, випуск навчальних програм та інше. На тлі розвитку ринкових відносин з'являються нові види підприємницької діяльності, цей розвиток стосується створення фірм, діяльністю яких є інформаційний бізнес, розроблення інформаційних технологій, поширення компонентів автоматизованих систем [7].

З використанням всього цього вдається не тільки швидко й ефективно поширювати і використовувати інформаційні технології, але і, звичайно ж, створювати їх у величезному розмаїтті. Необхідно розуміти той факт, що ІКТ в економіці – це невід'ємна і важлива складова частина всього процесу.

Успіх ІТ-проектів залежить не тільки від позитивного ставлення керівництва підприємства до застосування інформаційних технологій, наявності відпрацьованої ІТ-стратегії і грамотних консультантів. Ключовою фігурою та ініціатором таких програм нерідко є Директор з інформаційних технологій, який повинен володіти цілим комплексом знань і умінь. По-перше, він повинен добре розбиратися в ІТ, йому необхідно мати технічну освіту. З іншого боку, потрібно добре розуміти бізнес своєї компанії. Щоб успішно організувати роботу, необхідно володіти навичками управління. І, нарешті, ще один складник – «політичний», тобто знання, до кого, коли і з яким питанням

треба звернутися, щоб домогтися успіху. Це складно. «Перебір» технічної інформації приводить до того, що шукається найкрасивіше, оптимальне з технічного погляду рішення, але не береться до уваги майбутнє управління та експлуатація цієї системи, наявність на підприємстві фахівців із потрібним досвідом і кваліфікацією.

Загалом управління програмами та проектами – сьогодні основна проблема, яка визначає успішність використання ІТ. Необхідний менеджерський досвід, досвід управління, який неможливо придбати тільки на тренінгах або з літератури. Це набагато складніше, ніж оволодіння технологіями. І сьогодні, на мій погляд, це головний бар'єр для використання інформаційних технологій у бізнесі. В Україні має місце дефіцит менеджерських ресурсів, причому не директорів, а саме керуючих у класичному розумінні цього слова – людей, які вміють управляти процесом. Це є причиною неуспіху проектів у 90% випадків, і керівники компаній інтуїтивно це розуміють. Під час виконання ІТ-проектів необхідний хороший управлінець і з боку консультанта, і з боку замовника, кожен з яких зможе організувати роботу у себе і налагодити взаємодію з партнером.

Висновки із цього дослідження. Нині спостерігається тенденція до об'єднання різних типів інформаційних технологій у єдиний комп'ютерно-технологічний комплекс, він носить назву інтегрованого. Найбільш значимими в ньому є засоби комунікації, які не тільки забезпечують широкі можливості автоматизації управлінської діяльності, а й безпосередньо є основою створення найрізноманітніших мережових варіантів автоматизованих інформаційних технологій. До них належать: локальні, багаторівневі, розподілені, глобальні обчислювальні мережі, електронна пошта, цифрові мережі інтегрального обслуговування. Всі вони безпосередньо орієнтовані на технологічну взаємодію сукупності об'єктів, які утворені пристроями передачі, накопичення, обробки та зберігання, а також захисту даних, які в сукупності являють собою інтегровані комп'ютерні системи обробки даних високої складності, де практично необмежені експлуатаційні можливості для реалізації управлінських процесів в економіці.

Підводячи підсумки, можна дійти висновку про те, що нові інформаційні технології є основою переходу суспільного розвитку від індустріальної до інформаційної епохи в світовому масштабі.

Бібліографічний список:

1. Lazarsfeld, P.F. (1977). *The academic mind: social scientists in a time of crisis*. Ayer Publishing. 460 p.

2. Ахтямов М., Гончар Е. Методология построения системы финансово-экономического управления корпорациями. *Предпринимательство*. 2013. № 8. С. 35–42.
3. Балдин К.В., Уткин В.Б. Информационные системы и технологии в экономике. М.: АСТ-пресс, 2012. 425 с.
4. Глазов М.М., Фирова И.П. Менеджмент предприятия: анализ и диагностика. Санкт-Петербург, 2005. 228 с.
5. Завиваев Н.С., Проскура Д.В., Шамин Е.А. Информатизация общества, как основа глобальной конкурентоспособности. *Азимут научных исследований: экономика и управление*. 2016. Т. 5. № 2(15). С. 234–237.
6. Конноли Т., Бегг К., Страчан А. Базы данных: проектирование, реализация и сопровождение. Теория и практика: Учеб. Пособие. Пер. с англ. 2-е изд. М.: Вильямс, 2000. 1120 с.
7. Пятков М.Л., Соловей Т.Н. Практика распространения нефинансовых отчетов компаний как способ формирования их конкурентных преимуществ. *Вестник ИПБ (Вестник профессиональных бухгалтеров)*. 2017. № 3. С. 29–39.
8. Стрелец И. «Международные процессы» № 1(25) апрель 2011. Информационная экономика как общемировой социальный феномен. М. С. 35–45.

References:

1. Lazarsfeld, P.F. (1977). *Akademichnyy rozum: sociology v kryzovyy chas [The academic mind: social scientists in a time of crisis]*. Ayer Publishing. 460 pp. (in English)
2. Akhtyamov M., Gonchar E. (2013). *Metodologiya postroyeniya sistemy finansovo-ekonomicheskogo upravleniya korporatsiyami [Methodology of building a system of financial and economic management of corporations]*. *Predprinimatel'stvo*. no. 8. P. 35–42. (in Russian)
3. Baldin K. V., Utkin V. B. (2012). *Informatsionnye sistemy i tekhnologii v ekonomike [Information Systems and Technologies in Economics]*. M.: AST-press, 425 pp. (in Russian)
4. Glazov M.M., Firova I.P. (2005). *Menedzhment predpriyatiya: analiz i diagnostika [Enterprise Management: Analysis and Diagnostics]*. Sankt-Peterburg, 228 pp. (in Russian)
5. Zavivaev N.S., Proskura D.V., Shamin E.A. (2016). *Informatizatsiya obshchestva, kak osnova global'noy konkurentosposobnosti [Informatization of society as the basis of global competitiveness]*. *Azimut nauchnykh issledovaniy: ekonomika i upravlenie*. T. 5. no. 2(15). P. 234–237. (in Russian)
6. Konnoli T., Begg K., Strachan A. (2000). *Bazy dannykh: proektirovanie, realizatsiya i soprovozhdenie. Teoriya i praktika [Databases: design, implementation and maintenance. Theory and practice]*. Ucheb. Posobie. Per. s angl. 2-e izd. M.: Vil'yams, 1120 pp. (in Russian)
7. Pyatov M.L., Solovey T.N. (2017). *Praktika rasprostraneniya nefinansovykh otchetov kompaniy kak sposob formirovaniya ikh konkurentnykh preimushchestv [The practice of disseminating non-financial reports of companies as a way of forming their competitive advantages]*. *Vestnik IPB (Vestnik professional'nykh bukhgalterov)*. no 3. P. 29–39. (in Russian)
8. Strelets I. (2011). «Mezhdunarodnye protsessy» [International processes] no. 1(25) april' 2011. *Informatsionnaya ekonomika kak obshchemirovoy sotsial'nyy fenomen*. M. P. 35–45. (in Russian)

НОТАТКИ